

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΜΟΣ 18 (1963)

ΜΕΡΟΣ Β' 1 – ΧΡΟΝΙΚΑ

ΑΘΗΝΑΙ, 1965

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΜΟΣ 18 (1963)

ΜΕΡΟΣ Β' 1 – ΧΡΟΝΙΚΑ

ΑΘΗΝΑΙ, 1965

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΧΡΟΝΙΚΩΝ

ΤΕΥΧΟΣ 1.

Ἐκθεσις τῆς Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας.....	σελ.	1-3
--------------------------------------	------	-----

ΑΘΗΝΑΙ

Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον :		
Α. Νομισματικὴ Συλλογὴ (Π í ν. 1-2).....	»	4-8
Β. Ἐπιγραφικὴ Συλλογὴ (Π í ν. 3).....	»	8
Βυζαντινὸν Μουσεῖον (Π í ν. 4-7).....	»	8-9
Μουσεῖον Ἀκροπόλεως:		
Ἔργασίαι ἐπανεκθέσεως κλπ. (Π í ν. 8).....	»	10-12
Ἔργασίαι τακτοποιήσεως καὶ διαμορφώσεως Ἱεροῦ Διονύσου Ἐλευθερέως τῆς Νοτίου κλιτύος Ἀκροπόλεως (Π í ν. 9-11, 14α).....	»	12-18
Ἔργασίαι διαμορφώσεως Ἀσκληπιείου (Π í ν. 12-17).....	»	18-22
Untersuchungen am Dipylon (Π í ν. 18-21).....	»	22-27
Kerameikos-Grabung (Π í ν. 22-29).....	»	27-30
Ἀνασκαφαὶ καὶ τυχαῖα εὐρήματα ἐντὸς τῆς περιμετρικῆς ζώνης τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν (Π í ν. 30-47)	»	30-43

ΑΤΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΙΓΙΝΑ

Ἀττική.		
Μουσεῖον Ἀμφιαρείου, Ραμνοῦς, Λεγρενά, Πόρτο-Ράφτη, Περιοχὴ Ἀθηνῶν (Παγκράτι, Καλλιθέα, Ἁγ. Ἰωάννης Ρέντης) (Π í ν. 48-56)	»	43-50
Αἶγινα (Π í ν. 57-59β).....	»	51-52
Τροιζήν (Π í ν. 59γ).....	»	52
Αἰανύσσοι (Π í ν. 60)	»	52-54

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΑΘΗΝΩΝ-ΑΤΤΙΚΗΣ

Πεντελικὸν (Σπηλιὰ Πεντέλης, Ἀσκητήριον Ἁγ. Τιμοθέου) (Π í ν. 61-63β)	»	54-55
Παιανία (Λιόπεσι) (Π í ν. 63γ)	»	55
Κορωπὶ (Π í ν. 64-65α)	»	55-56
Μερέντα (Π í ν. 65 β-γ).....	»	56
Καλύβια Κουβαρά (Π í ν. 66-68)	»	56-57

ΑΡΓΟΛΙΔΟΚΟΡΙΝΘΙΑ

Ἄργος (Π í ν. 69-78)	»	57-63
Δενδρά (Π í ν. 78-80)	»	63-65
Ἀνασκαφὴ εἰς Προφ. Ἡλίαν (Π í ν. 81-82)	»	65-66

Ἀνασκαφή Τίρυνθος (Π í ν. 83-88).....	» 66-73
Excavations at Porto-Cheli (Π í ν. 89-90).....	» 73-74
Ἀνασκαφή ἐν Στιμάγκᾳ (Π í ν. 91).....	» 74-76
Ἐπανεκθέσεις καὶ ἀναστηλώσεις εἰς Ἀργολιδοκορινθίαν	» 76
Excavations at Corinth (Π í ν. 92).....	» 76-80
Excavations at Isthmia (Π í ν. 93).....	» 80-81
Excavations at Nemea (Π í ν. 94).....	» 81-82
Mycenae, Citadel House (Π í ν. 95).....	» 82-84
Ἀνασκαφή Μυκηνῶν (Π í ν. 96-100).....	» 84-86
 ΛΑΚΩΝΙΑ	
Ἀνασκαφαὶ (Ἀκροπ. Σπάρτης, Καλογωνιά Σπάρτης, Ψυχικὸν Σπάρτης, Ἀμύκλαι, Ἀνθο- χώριον) (Π í ν. 101α)	» 86
Συντηρήσεις καὶ διαμόρφωσις ἀρχ. χώρων καὶ μνημείων (Θέατρον Σπάρτης, Θέατρον Γυ- θείου, Θολωτὸς τάφος Βαφειοῦ) (Π í ν. 101β-102).....	» 86-87
Μουσειακαὶ ἐργασίαι εἰς Σπάρτην	» 87
 ΑΡΚΑΔΙΑ	
Ἀνασκαφαὶ (Κοσμάς Κυνουρίας, Δοκιμ. ἔρευναι εἰς περιοχὴν Δημητσάνης, Ἀρχ. Μαντί- νεια, Ἀγ. Ἀνδρέας Κυνουρίας) (Π í ν. 103-104)	» 87-90
Συντηρήσεις — Διαμόρφ. χώρων (Μαντίνεια-Λυκόσουρα)	» 90
Τυχαῖα εὐρήματα — Περισυλλογὴ (Ἀγ. Σώστης Τεγέας, Μαντίνεια)	» 90
 ΜΕΣΣΗΝΙΑ	
Πύλος (Μουσεῖον, Ἀνάκτορον Νέστορος, ἐλλ. Τύμβος Τσοπάνη Ράχης) (Π í ν. 105-106)	» 91-92
Μεθώνη (Φρούριον Μεθώνης, Ἔρευναι παρὰ τὴν Σαπιέντζαν, Ἀγ. Ὀνούφριος, Ἀγ. Λέος) (Π í ν. 107-109).....	» 92-94
Ἀρχαία Μεσσήνη (Π í ν. 110-114)	» 95-97
Palace of Nestor (Π í ν. 115-117).....	» 97-99
Πύλος (Π í ν. 118-122).....	» 99-100
 ΗΛΕΙΑ	
Ἀνασκαφή ἀρχ. Ἡλίδος (Π í ν. 123-132)	» 101-102
Ἀρχ. Ὀλυμπία (Μουσεῖον, Ἱερὰ Ἄλτις, Περισυλλογὴ) (Π í ν. 133-140)	» 102-104
Νομίσματα Μουσείου Ὀλυμπίας (Π í ν. 141)	» 104-106
Ausgrabungen in Olympia (1962/3) (Π í ν. 142-147).....	» 107-110
Prospection de Gisements Paléolithiques	» 111
 ΑΧΑΪΑ	
Ἀνασκαφή Τείχους Δυμαίων (Π í ν. 148-155).....	» 111-114
 ΒΟΙΩΤΙΑ	
Μουσεῖον Θηβῶν	» 115
Grabungen im Kabirenheiligtum bei Theben (Π í ν. 156-161).....	» 115-121
 ΕΥΒΟΙΑ	
Μουσεῖον Χαλκίδος, Πεισιῶνας, Φύλλα (Π í ν. 162α)	» 121-123
Ἐρέτρια, Ναὸς Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος (Π í ν. 162β)	» 124-127

ΦΘΙΩΤΙΣ-ΦΩΚΙΣ

Μουσείον Δελφῶν (Π í ν. 163–167)	» 128–130
Ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν περιοχὴν Ἀντικύρας (Π í ν. 168)	» 130–132

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΦΩΚΙΔΟΣ

Μαριολάτα (Π í ν. 169)	» 132
--------------------------------	-------

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Ἐπανεκθετικαὶ ἐργασίαι (Μουσείον Βόλου, Μουσείον Ἀλμυροῦ, Ἀρχαιολ. Συλλογὴ Ἑ- λασσόνος (Π í ν. 170)	» 132–134
Ἀρχαιολογικοὶ χώροι καὶ μνημεῖα (Σέσκλον, Φίλια Καρδίτσης, Μετέωρα, Ἑλασσών) ...	» 134
Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι. Περισυλλογὴ ἀρχαίων (Σέσκλον, Φίλια, Δημητριάς - Νέα παλαιο- χριστιανικὴ βασιλική-, Νέα Ἰωνία Βόλου, Ἰωλκὸς-ὁδὸς Σουλίου τοῦ Βόλου -, Ἀγριά Βόλου). Τοπογραφικὰ—Περισυλλογαὶ (Κραννών, Περσουφλί, Ζερέλια) (Π í ν. 171–173)	» 134–143
Προϊστορικοὶ συνοικισμοὶ (Τζαλμάς Μαγούλα, Νεσσωνίς)	» 143
Ἀμπέλια Φαρσάλων, Καινούργιο Φθιώτιδος, Σκόπελος	» 143
Βουβάλα (Ἑλασσόνος), Στεφανοβίκειον (πρώην Χατζήμισι) (Π í ν. 172 ζ', 174–175)	» 143–144

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Ἀνασκαφὴ Φθιωτῶν Θηβῶν (Π í ν. 176–185)	» 145–147
---	-----------

ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑ

Μουσείον Ἀγρινίου, Ναύπακτος, Χαλκίς (αἰτωλική), Καλυδών, Ἰθωρία, Στράτος (Π í ν. 186)	» 147–148
---	-----------

ΠΙΝΑΚΕΣ Β' ΜΕΡΟΥΣ (ΧΡΟΝΙΚΩΝ)

ΤΕΥΧΟΣ ■ 1.

1-2	Ἀθῆναι.	Ἐθνικὸν Ἀρχ. Μουσεῖον. Νομισματικὴ Συλλογὴ.
3 α	Ἀθῆναι.	Ἐθνικὸν Ἀρχ. Μουσεῖον. Ἐπιγραφικὴ Συλλογὴ. Τμῆμα τῆς Β πλευρᾶς τοῦ ὑποστύλου χώρου.
3 β	Ἀθῆναι.	Ἐθνικὸν Ἀρχ. Μουσεῖον. Ἐπιγραφικὴ Συλλογὴ. Στῆλαι ἐφηβικῶν καταλόγων.
4 α	Ἀθῆναι.	Βυζαντινὸν Μουσεῖον. Σχέδιον εἰκονίζον τὸν Ἰησοῦν πρὸ τοῦ Πιλάτου.
4 β	Ἀθῆναι.	Βυζαντινὸν Μουσεῖον. Εἰκὼν Θεοτόκου Γλυκοφιλοῦσης, 16ου αἱ.
5 α	Ἀθῆναι.	Βυζαντινὸν Μουσεῖον. Εἰκὼν Χριστοῦ 14ου αἱ.
5 β	Ἀθῆναι.	Φυλλοφόρος σταυρὸς, 14ου αἱ., ἀποκαλυφθεὶς κατόπιν καθαρισμοῦ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὀψεως τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ.
6 α - β	Ἀθῆναι.	Βυζαντινὸν Μουσεῖον. Εἰκὼν Ἀγίας Δεομένης, πρὸ καὶ μετὰ τὸν καθαρισμόν.
7 α	Ἀθῆναι.	Βυζαντινὸν Μουσεῖον. Εἰκὼν τῆς σφαγῆς τῶν νηπίων, 17ου-18ου αἱ., κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ καθαρισμοῦ.
7 β	Ἀθῆναι.	Βυζαντινὸν Μουσεῖον. Δύο ζεύγη χρυσῶν ἐνωτίων βυζαντινῶν.
7 γ	Ἀθῆναι.	Βυζαντινὸν Μουσεῖον. Λύχνος χάλκινος παλαιοχριστιανικὸς μετὰ λυχνοστάτου.
8 α	Ἀθῆναι.	Νέαι προθῆκαι πλευρικῆς προεκτάσεως τῆς αἰθούσης V τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως.
8 β	Ἀθῆναι.	Φετιχὲ Τζαμί, ἐξωτερικῶς.
8 γ	Ἀθῆναι.	Φετιχὲ Τζαμί, ἐσωτερικῶς, μετὰ τὴν τοποθέτησιν θηκῶν ἐκ Dexion.
9 α	Ἀθῆναι.	Πλαγία ὄψις ἰωνικοῦ γείσου.
9 β	Ἀθῆναι.	Πωρίνη κρηπίς μετὰ μαρμαρίνου λίθου ἐκ βάθρου ἀναθήματος.
9 γ	Ἀθῆναι.	Πώρινος βωμός, πρὸ τῆς τελικῆς ἀφαιρέσεως τῶν ἐρριμμένων ἐπ' αὐτοῦ μαρμάρων.
10 α	Ἀθῆναι.	ΝΑ γωνία τοῦ τοίχου περιβόλου, δεικνύουσα ἀρχικὴν καμπύλην καὶ μεταγενεστέραν ὀρθογώνισιν.
10 β	Ἀθῆναι.	Ἀγωγὸς νοτίως τοῦ περιβόλου, μετὰ φρεατίου καθαρισμοῦ καὶ μολυβδίνου σωλῆνος.
10 γ	Ἀθῆναι.	Ὁρθογώνιον οἰκοδόμημα.
11 α	Ἀθῆναι.	Μεταγενεστέρα ὕδαταποθήκη, ἐσωτερικῶς τῆς ΝΑ γωνίας τοῦ περιβόλου.
11 β - γ	Ἀθῆναι.	Θραύσματα ἀναγλύφων.
11 δ	Ἀθῆναι.	Διακόσμησις Β τοίχου μονοκλίτου Βασιλικῆς Ἀγίας Παρασκευῆς.
12 α - β	Ἀθῆναι.	Ὁ χώρος τοῦ Ἀσκληπείου, πρὸ τῶν ἐργασιῶν διαμορφώσεως (ἐκ τῆς ΑΕ 1939/41 σ. 45, εἰκ. 8 καὶ σ. 68, εἰκ. 21).
13 α	Ἀθῆναι.	Ὁ χώρος τοῦ Ἀσκληπείου μετὰ τὰς ἐργασίας διαμορφώσεως.
13 β	Ἀθῆναι.	Τὸ βυζαντινὸν πρόσκτισμα, ἐν ᾧ ἀπετέθησαν τὰ μαρμάρινα γλυπτὰ τεμάχια.

14 α	Ἀθῆναι.	Χορηγική Ἐπιγραφή.
14 β - γ	Ἀθῆναι.	Ἀσκληπιεῖον. Πηλίνη γραπτή σίμη.
15 α	Ἀθῆναι.	Τμήμα μαρμαρίνου θωρακίου Στοᾶς τοῦ Εὐμένους.
15 β	Ἀθῆναι.	Φρέαρ μετὰ προστομαίου παρὰ τὴν κρηπίδα τῆς Ρωμαϊκῆς Στοᾶς.
15 γ	Ἀθῆναι.	Εἴσοδος τοῦ περιβόλου τοῦ Ἀσκληπιείου.
15 δ	Ἀθῆναι.	Τὸ Καταγώγιον καὶ ὁ κατὰ τὴν Β πλευρὰν αὐτοῦ ἀποκαλυφθεὶς ἀγωγός.
16 α	Ἀθῆναι.	Ἡ ἀρχαϊκὴ κρήνη ἀπὸ Α καὶ τὸ φρέαρ αὐτῆς.
16 β	Ἀθῆναι.	Τὸ ἐντὸς τοῦ βράχου σπήλαιον.
17 α	Ἀθῆναι.	Ἄνω τμήμα ἐνεπιγράφου στήλης (4ος αἰ. π.Χ.).
17 β	Ἀθῆναι.	Τμήμα ἀετώματικῆς ἐνεπιγράφου στήλης, συνανῆκον εἰς Ε. Μ. 8619 (IGII ² , 4473).
18 α	Ἀθῆναι.	Dipylon. Links östl. Torleibung, Mitte kononisches Brunnenhaus, rechts oben Antrittsstufen der Treppe zum Wehrgang.
18 β	Ἀθῆναι.	Dipylon. Haken-Zinne vom Dipylon.
18 γ	Ἀθῆναι.	Dipylon. Archaische Marmorbasen in der Füllung des stadtseitigen Westturms bei der Auslösung (oben Nr. 2, darunter Nr. 4, dahinter Nr. 3).
19	Ἀθῆναι.	Dipylon. Basis Nr. 5.
20	Ἀθῆναι.	Dipylon. Basis Nr. 6.
21 α	Ἀθῆναι.	Dipylon. Der kononische feldseitige Ost-Turm, dahinter die hellenistische östl. Flanken-Mauer und der stadtseitige Ost-Turm.
21 β	Ἀθῆναι.	Dipylon. Klassische Tonrohr-Leitung östl. vom Dipylon.
22	Ἀθῆναι.	Kerameikos. Nordseite der Hl. Strasse. Von Süden.
23	Ἀθῆναι.	Kerameikos. Beigaben einer Opferrinne.
24	Ἀθῆναι.	Kerameikos. Hydria des Meidias-Malers.
25 α	Ἀθῆναι.	Kerameikos. Von Hydria Π ἰ v. 24.
25 β	Ἀθῆναι.	Kerameikos. Hydria des Lydos-Malers.
26 α	Ἀθῆναι.	Kerameikos. Aus Grabbau Ζ.
26 β	Ἀθῆναι.	Kerameikos. Aus Grabbau Θ.
26 γ	Ἀθῆναι.	Kerameikos. Grabbau Θ an der Hl. Strasse. Von Norden.
27	Ἀθῆναι.	Kerameikos. Beigaben eines Kindergrabes.
28	Ἀθῆναι.	Kerameikos. Gemälde-Naiskos des Hermon.
29 α - β	Ἀθῆναι.	Kerameikos. Spendekrater und Beigaben eines geometrischen Grabes.
30 α	Ἀθῆναι.	Ψαρομηλίγγου καὶ Καλογ. Σαμουήλ. Λείψανα ὑδραυλικῆς ἐγκαταστάσεως παρὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου.
30 β	Ἀθῆναι.	Ὅδοι Αἰόλου καὶ Πανδρόσου. Λείψανα τοίχου βυζ. χρόνων.
30 γ	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφὴ ὁδοῦ Αἰόλου. Τὸ ὀλίγον βορειότερον τῆς συμβολῆς τῶν ὁδῶν Σοφοκλέους καὶ Αἰόλου ἀποκαλυφθὲν τμήμα τοῦ προτειχίσματος.
31 α	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφὴ ὁδοῦ Αἰόλου. Ζεύγος χρυσῶν ἐνωτίων τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.
31 β	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφὴ ὁδοῦ Αἰόλου. Ἐκ τῶν ἐνταῦθα συλλεγέντων κτερισμάτων: Χαλκὴ στεγγίς, κύπελλα καὶ πυξίδες τοῦ τύπου τῶν μελανογανῶτων καὶ κύλιξ ἐρυθρομόρφου ρυθμοῦ ἐκ ταφικῆς πυρᾶς.
32 α - β	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφὴ ὁδοῦ Αἰόλου. Δύο κύλικες ἐρυθρομόρφου ρυθμοῦ ἐκ ταφικῆς πυρᾶς· ἐξωτερικὴ (ἀριστ.) καὶ ἐσωτερικὴ (δεξιὰ) πλευρά.
32 γ - δ	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφὴ ὁδοῦ Αἰόλου. Δύο ἀρυβαλλοειδεῖς προχοῖσται ἐρυθρομόρφου ρυθμοῦ, ἐκ παιδικῆς λάρνακος.
33 α - δ	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφὴ ὁδοῦ Αἰόλου. Πυξίς ἐρυθρομόρφου ρυθμοῦ διακοσμημένη διὰ σκηνῶν γυναικωνίτου.
34 α	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφὴ ὁδοῦ Αἰόλου. Πυξίς ἐρυθρόμορφος διακοσμημένη διὰ παραστάσεως τῶν γάμων τῆς Θέτιδος.
34 β	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφὴ ὁδοῦ Αἰόλου. Ὅστρακον ἐκ τοῦ πυθμένος ἐρυθρομόρφου κύλικος μὲ παράστασιν συμποσιάζοντος νέου.

34 γ	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφή ὁδοῦ Αἰόλου. Πυξίς ἐρυθρομόρφου ρυθμοῦ μετὰ παράστασιν ἑπτὰ Μουσῶν.
34 δ	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφή ὁδοῦ Αἰόλου. Λουτροφόρος ὑδρία ἐρυθρομόρφου ρυθμοῦ ἐκ ταφικῆς πυρᾶς.
34 ε - ζ	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφή ὁδοῦ Αἰόλου. Λευκαὶ ἀττικάι λήκυθοι.
34 ζ	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφή ὁδοῦ Αἰόλου. Πήλινα εἰδώλια ζῶων καὶ Σιληνοῦ.
35 α	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφή ὁδοῦ Αἰόλου. Λευκαὶ ἀττικάι λήκυθοι.
35 β	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφή ὁδοῦ Αἰόλου. Ὑάλινα κτερισματικά μυροδόχοι.
35 γ	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφή ὁδοῦ Αἰόλου. Πηλινὴ κεφαλὴ ἐξ ὑδρορροῆς.
35 δ	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφή ὁδοῦ Αἰόλου. Πηλινὸν εἰδώλιον παιδικῆς μορφῆς ἐπὶ πτηνοῦ.
36 α - γ	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφή ὁδοῦ Λυκούργου (οἰκόπεδον Λαμπροπούλου). Γενικὴ ἄποψις καὶ σύνολα τῶν ἀνασκαφέντων τάφων.
36 δ	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφή ὁδοῦ Λυκούργου (οἰκόπεδον Λαμπροπούλου). Τὸ εἰς τὸν τάφον 14 ἀνευρεθὲν, ἐντὸς λεκανίδος, κρανίον.
37 α - γ	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφή ὁδοῦ Λυκούργου. Πλαστικὸν ἀγγεῖον εἰς σχῆμα ἀνδρικῆς προτομῆς ἐκ τοῦ τάφου 15, καὶ ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον μετὰ παράστασιν νέου ἀνδρὸς ἱματιοφόρου.
37 δ	Ἀθῆναι.	Διάκου καὶ Ἀναπαύσεως (ἔργα ΥΔΡΕΞ). Χρυσὴ ταινία μετὰ ἐμπέστον μαιανδροειδῆ διακόσμησιν, ἐξ ἀνοικτῆς ταφῆς γεωμετρικῶν χρόνων.
37 ε	Ἀθῆναι.	Λυσικράτους καὶ Ἀδριανοῦ (ἔργα ΥΔΡΕΞ). Κορμὸς ἱματιοφόρου ἀνδρὸς.
38 α	Ἀθῆναι.	Ἀνασκαφή ὁδοῦ Λυκούργου. Πρωτογεωμετρικὴ ὑδρία χρησιμοποιοῦμεθα ὡς ταφικὸν ἀγγεῖον.
38 β	Ἀθῆναι.	Διάκου καὶ Ἀναπαύσεως (ἔργα ΥΔΡΕΞ). Ἀσκοειδὲς ἀγγεῖον καὶ οἰνοχοΐσκη γεωμ. χρόνων· κτερίσματα ταφῆς ἐντὸς ὀστεοδόχου ἀμφορέως.
38 γ - δ	Ἀθῆναι.	Διάκου καὶ Ἀναπαύσεως. Πυξίδες ἐξ ἀνοικτῆς ταφῆς γεωμ. χρόνων.
39 α - ε	Ἀθῆναι.	Διάκου καὶ Ἀναπαύσεως (ἔργα ΥΔΡΕΞ). Κτερισματικά ἀγγεῖα ἀνοικτῆς ταφῆς γεωμετρικῶν χρόνων.
40 α - γ	Ἀθῆναι.	Διάκου καὶ Ἀναπαύσεως (ἔργα ΥΔΡΕΞ). Κτερίσματα ἀνοικτῆς ταφῆς γεωμετρικῶν χρόνων.
41 α - γ	Ἀθῆναι.	Διάκου καὶ Ἀναπαύσεως (ἔργα ΥΔΡΕΞ). Κτερίσματα ἀνοικτῆς ταφῆς γεωμετρικῶν χρόνων.
42 α - γ	Ἀθῆναι.	Διάκου καὶ Ἀναπαύσεως (ἔργα ΥΔΡΕΞ). Κτερίσματα ἀνοικτῆς ταφῆς γεωμ. χρόνων.
43 α - β	Ἀθῆναι.	Συγγοῦ καὶ Νέγρη. Τὸ ἐνταῦθα ἀποκαλυφθὲν τμήμα τοῦ προτειχίσματος. Γενικὴ ἄποψις καὶ λεπτομέρεια.
44	Ἀθῆναι.	Ὁδοὶ Συγγοῦ καὶ Νέγρη. Κεφαλὴ κόρης, αὐστηροῦ ρυθμοῦ.
45 α - γ	Ἀθῆναι.	Φαλήρου καὶ Πετμεζᾶ. Δύο ὄψεις τοῦ παραλλήλως πρὸς τὴν δὸδὸν Φαλήρου καὶ καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ οἰκοπέδου ἀποκαλυφθέντος τοίχου.
45 β	Ἀθῆναι.	Γαριβάλδη παρὰ τὸν ἀρ. 28 (ἔργα ΥΔΡΕΞ). Ἀποψις τοῦ πλινθίνου κτίσματος πρῶιμων ἐλλαδικῶν χρόνων μετὰ τοῦ ἐντὸς αὐτοῦ ἐπικεχρισμένου ὀρθογωνίου χώρου, ὅστις μεταγενεστέρως ἐδέχθη πρωτογεωμετρικὰς ταφάς.
46 α	Ἀθῆναι.	Γαριβάλδη παρὰ τὸν ἀρ. 28 (ἔργα ΥΔΡΕΞ). Τὰ συνοδεύοντα τὰς πρωτογεωμετρικὰς ταφὰς ἀγγεῖα.
46 β	Ἀθῆναι.	Γαριβάλδη παρὰ τὸν ἀρ. 28 (ἔργα ΥΔΡΕΞ). Τὰ χρονολογοῦντα τὸ πλινθινὸν κτίσμα ἀγγεῖα πρῶιμων ἐλλαδικῶν χρόνων.
47 α	Ἀθῆναι.	Ἀριστοτέλους παρὰ τὸν ἀρ. 37α (ἔργα ΥΔΡΕΞ). Ἀμφορεὺς μετὰ προτομῆς ἵππου τῶν ἀρχῶν τοῦ βου αἱ.
47 β	Ἀθῆναι.	Ζαμπελίου παρὰ τὸν ἀρ. 9 (ἔργα ΥΔΡΕΞ). Ταφικὸς ἀμφορεὺς πρωτογεωμετρικῶν χρόνων.

47 γ - δ	Ἀθηναί.	Ἰωνίας καὶ Ἀχαρνῶν. Χρυσὸν ψέλιον κτερισματικὸν μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων καὶ τῆς πόρπης αὐτοῦ.
48 α	Ἀττική.	Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ Σκάλας Ὁρωποῦ.
48 β	Ἀττική.	Ταφικὸς πίθος μετὰ ἀναγλύφου διακοσμήσεως ἐκ Λεγρενῶν.
48 γ	Ἀττική.	Ταφικὸν μνημεῖον ἐν Ραμνοῦντι.
49 α, γ	Ἀττική.	Λεπτομέρειαι ἀναγλύφου διακοσμήσεως πίθου Λεγρενῶν.
49 β, δ	Ἀττική.	Σχεδιογραφήματα ἀναγλύφου διακοσμήσεως πίθου Λεγρενῶν.
50 α	Ἀττική.	Πρόσοψις ταφικοῦ μνημείου Ἀγίου Ἰωάννου Ρέντη.
50 β	Ἀττική.	Λήκυθοι μελανόμορφοι ἐκ τοῦ ταφικοῦ πίθου Λεγρενῶν.
50 γ - δ	Ἀττική.	Λήκυθος ἐξ ἀλαβάστρου ἐκ τῶν τάφων Ἀγ. Ἰωάννου Ρέντη.
51 α	Ἀττική.	Πρόσκτισμα ταφικοῦ μνημείου Ἀγ. Ἰωάννου Ρέντη.
51 β	Ἀττική.	Κοτύλη ἐκ τοῦ ταφικοῦ πίθου Λεγρενῶν.
51 γ	Ἀττική.	Χαλκοῦν κάτοπτρον ἐκ τῶν τάφων Ἀγ. Ἰωάννου Ρέντη.
52 α - β	Ἀττική.	Ἀγ. Ἰωάννης Ρέντης. Βάσις ἀγγείου καὶ σχεδιογράφημα αὐτῆς.
53 α	Ἀττική.	Ἀγ. Ἰωάννης Ρέντης. Τμήμα λεκανίδος, τμήμα λεκανίδος μὲ παράστασιν ἀνθεμίων· πυλῖς.
53 β	Ἀττική.	Ἀγ. Ἰωάννης Ρέντης. Κάλυμμα πυλίδος.
54 α	Ἀττική.	Ἀγ. Ἰωάννης Ρέντης. Τμήμα γαμικοῦ λέβητος.
54 β	Ἀττική.	Ἀγ. Ἰωάννης Ρέντης. Πλαστικὸν ἀγγεῖον.
54 γ	Ἀττική.	Ἀγ. Ἰωάννης Ρέντης. Κάλυμμα πυλίδος.
54 δ	Ἀττική.	Ἀγ. Ἰωάννης Ρέντης. Μαρμαρινὸν πετρὸν σειρήνος.
55 α	Ἀττική.	Ἀγ. Ἰωάννης Ρέντης. Πλαστικὸν ἀγγεῖον μορφῆς Μαινάδος.
55 β	Ἀττική.	Ἀγ. Ἰωάννης Ρέντης. Μαρμαρίνη λήκυθος.
55 γ - δ	Ἀττική.	Ἀγ. Ἰωάννης Ρέντης. Τμήματα παραστάσεως μαρμαρίνης λήκυθου.
56	Ἀττική.	Ἀγ. Ἰωάννης Ρέντης. Λύχνος καὶ τὰ ἐντὸς αὐτοῦ εὑρεθέντα νομίσματα.
57 α	Αἰγίνα.	Εἴσοδος ὑπογείου τάφου.
57 β	Αἰγίνα.	Θολωτὸς διάδρομος εἰσόδου ὑπογείου τάφου.
57 γ	Αἰγίνα.	Ἐσωτερικὸν ὑπογείου τάφου.
58 α - β	Αἰγίνα.	Λύχνος ἐκ τοῦ ὑπογείου τάφου.
59 α	Αἰγίνα.	Κεφαλὴ σφιγγὸς ἐκ τοῦ ὑπογείου τάφου.
59 β	Αἰγίνα.	Ἑλληνιστικὸς ἀμφορεὺς ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάφου.
59 γ	Τροιζήν.	Τμήμα λαιμοῦ ὑστερογεωμετρικοῦ ἀμφορέως.
60 α - β	Ἀττική.	Anavyssos. Shaft grave.
61 α - β	Ἀττική.	Σπηλιὰ Πεντέλης. Ἡ εἴσοδος πρὸ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας.
62 α - β	Ἀττική.	Σπηλιὰ Πεντέλης. Ὁ δυτικὸς τοῖχος καὶ ἡ στέγη μετὰ τὴν ἀποκοπὴν τῶν ἀναρριχωμένων φυτῶν καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν.
63 α - β	Ἀττική.	Πεντέλη. Ἀσκητήριον Ἀγ. Τιμοθέου.
63 γ	Ἀττική.	Ἀγ. Ἰωάννης Χρυσόστομος Παιανίας.
64 α - β	Ἀττική.	Ναὸς Μεταμορφώσεως Κορωπίου. Ἡ νοτία πλευρὰ πρὸ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας.
64 γ	Ἀττική.	Ναὸς Μεταμορφώσεως Κορωπίου. Ἡ βόρειος πλευρὰ μετὰ τὰς ἐργασίας.
65 α	Ἀττική.	Παρεκκλήσιον ἀποκαλυφθὲν εἰς τὸν Β τοῖχον τοῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως Κορωπίου.
65 β - γ	Ἀττική.	Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας Μερέντας πρὸ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας.
66 α - β	Ἀττική.	Μεσοσπορίτισσα Καλυβίων Κουβαρᾶ. Α ὄψις πρὸ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας.
67 α - β	Ἀττική.	Μεσοσπορίτισσα Καλυβίων Κουβαρᾶ. Τὸ τρίλοβον ἀνοιγμα πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν.
68 α - β	Ἀττική.	Μεσοσπορίτισσα Καλυβίων Κουβαρᾶ. Ἡ Ν πλευρὰ πρὸ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας.
68 γ	Ἀττική.	Μεσοσπορίτισσα Καλυβίων Κουβαρᾶ. Ἡ Δ πλευρὰ μετὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν. Ἡ διαφορὰ χρώματος δεικνύει τὸ ὕψος τῆς στάθμης τοῦ ἐδάφους.

69 α - β	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Φ. Μακρή. Κάλυμμα και έσωτερικόν τοῦ τάφου 1.
70 α - β	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Φ. Μακρή. *Άμφορεὺς καὶ πυλῖς ἐκ τοῦ τάφου 1.
71 α - β	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Φ. Μακρή. Τάφος 2. Οἶνοχοαι.
71 γ	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Φ. Μακρή. Τάφος 2. Πόρπαι.
71 δ - ε	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Φ. Μακρή. Τάφος 2. Περόναι.
72 α	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Φ. Μακρή. Τάφος 3.
72 β	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Φ. Μακρή. Αἰχμή δόρατος τάφου 3.
72 γ - δ	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Φ. Μακρή. Κρατὴρ καὶ ἀμφορεὺς τάφου 4.
73 α	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Ν. Κούρου. *Ἰπνός.
73 β	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Ν. Κούρου. Γενικὴ ἄποψις τοῦ ἐρευνηθέντος χώρου.
74 α	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Ν. Κούρου. Τελευταία φάσις τάφου 7.
74 β	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Ν. Κούρου. Λήκυθος τάφου 37.
74 γ	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Ν. Κούρου. Κεφαλὴ περόνης καὶ μύκης ξίφους ἐξ ὁρείας κρυστάλλου τάφου 39.
75 α - β	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Ν. Κούρου. Εἰδώλια τάφου 7.
75 γ - δ	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Ν. Κούρου. Πυλῖς καὶ σκύφος ἐκ τοῦ τάφου 7.
76 α	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Ν. Κούρου. Τάφος 14.
76 β - γ	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Ν. Κούρου. Πεπλοφόρος μὲ ἀνοικτὸν πέπλον καὶ προτομὴ ἀργείου τύπου τάφου 14.
76 δ	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Ν. Κούρου. Πυλῖς τάφου 14.
77 α	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Ν. Κούρου. Τάφος 28.
77 β	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Ν. Κούρου. Πεπλοφόρος μὲ ἀνοικτὸν πέπλον τάφου 28.
77 γ	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Ν. Κούρου. Τάφος 30.
78 α - β	*Αργος.	*Ανασκαφή οικόπεδου Ν. Κούρου. *Άγγεία ἐξ ὑέλου ἐκ τῶν ἐπιχώσεων.
79 α	*Αργολίς.	Δενδρά. *Ὁ δρόμος τοῦ τάφου καὶ ὁ κατὰ τὴν ἐξοδὸν αὐτοῦ εὐρεθεὶς νεκρός.
79 β	*Αργολίς.	Δενδρά. *Ἡ ξηρολιθία τοῦ στομίου.
79 γ	*Αργολίς.	Δενδρά. *Ὅστᾱ ἐν ἀταξίᾳ καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἄγγεία εἰς τὸν θάλαμον τοῦ τάφου.
79 δ	*Αργολίς.	Δενδρά. *Ὅστᾱ καὶ ἄγγεία εἰς τὸν θάλαμον.
80 α	*Αργολίς.	Δενδρά. *Ὅστᾱ εὐρεθέντα ἐντὸς τοῦ θαλάμου.
80 β	*Αργολίς.	Δενδρά. *Ὅστᾱ καὶ ἄγγεία εἰς τὸν θάλαμον.
80 γ	*Αργολίς.	Δενδρά. *Ὅστᾱ ἐν ἀταξίᾳ καὶ ἄγγεία εἰς τὸν θάλαμον τοῦ τάφου.
80 δ	*Αργολίς.	Δενδρά. Μερικὰ ἐκ τῶν ἄγγείων τῶν εὐρεθέντων ἐντὸς τοῦ θαλάμου.
81 α	*Αργολίς.	*Ανασκαφὴ Προφήτου *Ἡλία. *Ἡμικυκλικὸς τοῖχος ἀποθέτου.
81 β	*Αργολίς.	*Ανασκαφὴ Προφήτου *Ἡλία. *Άποψις θεμελίων ναοῦ ὑπὸ τὴν σύγχρονον ἐκκλησίαν (ΒΑ γωνία).
81 γ	*Αργολίς.	*Ανασκαφὴ Προφήτου *Ἡλία. *Άποψις λειψάνων τειχῶν.
81 δ	*Αργολίς.	*Ανασκαφὴ Προφήτου *Ἡλία. ΝΔ γωνία σηκοῦ.
82 α	*Αργολίς.	*Ανασκαφὴ Προφήτου *Ἡλία. *Ανάλημμα πρὸς Ν τοῦ σηκοῦ.
82 β	*Αργολίς.	*Ανασκαφὴ Προφήτου *Ἡλία. Διαχωριστικὸς τοῖχος τοῦ σηκοῦ.
82 γ	*Αργολίς.	*Ανασκαφὴ Προφήτου *Ἡλία. Μολυβδίνη πόρπη ἐφ' ἧς ἡ εἰκονιζομένη παράστασις.
83 α - γ	Τίρυνς.	Τὸ μέρος τοῦ τείχους, ἐνθα ἀνεκαλύφθησαν αἱ δύο σύριγγες (ἐκ δυσμῶν).
83 δ	Τίρυνς.	Διαμόρφωσις τοῦ χώρου ἔσωθεν τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως καὶ πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς βορείας σύριγγος.
83 ε	Τίρυνς.	*Ἡ εἴσοδος εἰς τὴν βορείαν στοὰν ἐκ τοῦ ἔσωτερικοῦ τῆς ἀκροπόλεως, ὅπως φαίνεται ἐκ τῆς σύριγγος.
83 ς	Τίρυνς.	Εἷς ἐκ τῶν ἀφεθέντων «μαρτύρων» τῆς βορείας σύριγγος διὰ τὴν στρωματογραφικὴν μελέτην τῆς ἐπιχώσεως.
84 α	Τίρυνς.	Τὸ Δ ἄκρον τῆς βορείας σύριγγος μετὰ τῆς πηγῆς εἰς τὸ κάτω ἄκρον.

84 β	Τίρυνς.	Ἡ εἰσοδος ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἀκροπόλεως εἰς τὴν Ν σύριγγα.
84 γ	Τίρυνς.	Ἡ εἰσοδος εἰς τὴν Ν σύριγγα, ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῆς (ἐκ δυσμῶν).
84 δ	Τίρυνς.	Ἡ Ν σύριγγ εἰς τὸ σημεῖον τῆς διακοπῆς τῆς στέγης τῆς παραπλεύρως τῆς ἐξωτερικῆς γραμμῆς τοῦ τείχους.
84 ε	Τίρυνς.	Τὸ Δ ἄκρον τῆς Ν σύριγγος μετὰ τῆς πηγῆς εἰς τὸ κάτω ἄκρον.
84 ς	Τίρυνς.	Εἰς τῶν ἐνεπιγράφων λίθων.
85 α	Τίρυνς.	Παράστασις ἄρματος ἐπὶ πηλίνης σαρκοφάγου. ΥΕ III Γ.
85 β	Τίρυνς.	Παράστασις ἵππου, ἀποτελοῦντος ἴσως μέρος ἀρματοδρομίας, ἐπὶ τεμαχίου κρατῆρος. ΥΕ III Β-Γ.
86 α	Τίρυνς.	Εἰδώλια γυναικῶν σχήματος Φ καὶ Τ. ΥΕ III Β. (βλ. Furumark, Chronol. σ. 86-89 εἰκ. 1).
86 β	Τίρυνς.	Εἰδώλια Ψ. Τὰ δύο πρῶτα ΥΕ III Γ, τὰ ἄλλα III Β.
86 γ	Τίρυνς.	Θραῦσμα ἐκ τῆς ράχews πλαστικοῦ ἀγγείου-ρυτοῦ ὑπὸ μορφὴν βοός. ΥΕ III Γ.
87 α - γ	Τίρυνς.	Πλαστικά λαβαὶ παριστᾶσαι προτομὴν βοός. ΥΕ III Γ (πλαγία, ὀπισθία καὶ ἐμπροσθία ὄψεις).
87 δ	Τίρυνς.	Ὅμοιώματα βοῶν. ΥΕ III Γ.
88 α	Τίρυνς.	Ὅμοιώματα κριοῦ ἄνω καὶ βοῶν κάτω. ΥΕ III Γ.
88 β	Τίρυνς.	Ἐπιππος (;) ἀριστερὰ καὶ ὁμοίωμα ἵππου δεξιὰ.
88 γ	Τίρυνς.	Θραῦσμα κρατῆρος. ΥΕ III Γ1 (Πρβλ. Furumark, not. 20, ἀρ. 9-10).
89 α	Πόρτο Χέλι.	Harbor Entrance from Acropolis.
89 β	Πόρτο Χέλι.	Area (3). Kitchen of House, left: hearth area, right: well-head.
89 γ	Πόρτο Χέλι.	Area (4). Semi-circular tower.
90 α	Πόρτο Χέλι.	Area (2). Dining Room.
90 β	Πόρτο Χέλι.	Acropolis sanctuary, two altars -left and center- and coping blocks from tower.
91 α	Κορινθία.	Ἀνασκαφὴ Στιμάγκας. ΝΑ γωνία τοῦ στυλοβάτου.
91 β	Κορινθία.	Ἀνασκαφὴ Στιμάγκας. Ἑλληνιστικὸν ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον.
92 α	Κόρινθος.	Green-glazed lamp of the first century A. Chr.
92 β	Κόρινθος.	Terracotta group from the Stela-Shrine.
92 γ	Κόρινθος.	Mosaic floor of the first century A. Chr.
92 δ	Κόρινθος.	Bronze bull from the sanctuary of Demeter and Kore. 5th century B.C.
92 ε	Κόρινθος.	Green-glazed «modiolus» of early 1st century A. Chr. from tomb at Kenchreai.
93 α	Ἰσθμία.	West Foundation. Ash Pit surrounded by Circle of Stones.
93 β	Ἰσθμία.	Ancient Road from Corinth near the West Foundation.
93 γ	Ἰσθμία.	Fountain in the Later Stadium.
93 δ	Ἰσθμία.	Iron sword found at the West Foundation.
94 α	Νεμέα.	Plaster base for an Ionic column of wood.
94 β	Νεμέα.	Cobble-stone floor and fire pit.
95 α - β	Μυκῆναι.	Pottery from Citadel House.
95 γ	Μυκῆναι.	Citadel House looking West.
96	Μυκῆναι.	Βορειοδυτικὴ εἰσοδος ἀνακτόρου.
97 α	Μυκῆναι.	Ἡ ΒΔ εἰσοδος ὡς νῦν ἔχει.
97 β	Μυκῆναι.	Ὑπολείμματα κλίμακος καὶ καταφλίου εἰς τὸν χῶρον S.
98	Μυκῆναι.	Διάδρομοι καὶ δωμάτια Βορείου Κυκλωπειοῦ τείχους.
99 α	Μυκῆναι.	Κλίμαξ διαδρόμου Β καὶ θύραι δωματίων 1 καὶ 2.
99 β	Μυκῆναι.	Εὐρήματα ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ὑπογείου Tc.
100 α	Μυκῆναι.	Ἑστία τοῦ οἰκήματος I.
100 β	Μυκῆναι.	Ἐνεπίγραφον ὄστρακον ἐκ τοῦ δωματίου Tc.
100 γ	Μυκῆναι.	ΥΕ III Γ ὄστρακον ἐκ τῆς κλίμακος τοῦ διαδρόμου Β.

101 α	Σπάρτη.	Ψυχικόν. Βωμοειδές οικόδομημα. Ἀρχιτεκτονικόν μέλος μετά φυτική διακοσμήσεως.
101 β	Σπάρτη.	Θέατρον. Τμήμα ἀνδρικής εἰκονιστικῆς κεφαλῆς.
102 α	Λακωνία.	Θολωτός τάφος Βαφειοῦ. Ἡ θόλος μετά τὸν καθαρισμόν.
102 β	Λακωνία.	Θολωτός τάφος Βαφειοῦ. Ὁ δρόμος καὶ τμήμα τῆς θόλου μετά τὸν καθαρισμόν.
103 α	Λακωνία.	Γκορτσούλι Μαντινείας. Γεωμετρικά ὄστρακα ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου.
103 β	Λακωνία.	Γκορτσούλι Μαντινείας. Χαλκαὶ περόναι ἐκ τοῦ ἱεροῦ.
103 γ	Λακωνία.	Γκορτσούλι Μαντινείας. Ἐκ τῶν ἀναθημάτων τοῦ ἱεροῦ.
104 α - β	Λακωνία.	Γκορτσούλι Μαντινείας. Πήλινα εἰδώλια ἐκ τοῦ ἱεροῦ.
105 α	Μεσσηνία.	Τσοπάνη Ράχη. Πώρινος ἀστράγαλος.
105 β	Μεσσηνία.	Τσοπάνη Ράχη. Χαλκῆ πυξίς καὶ πήλινα ἀγγεῖα ἐντὸς τοῦ στρώματος τῆς πυρᾶς.
105 γ - ε	Μεσσηνία.	Τσοπάνη Ράχη. Πήλινα ἀγγεῖα ἐντὸς τοῦ στρώματος τῆς πυρᾶς.
105 ζ	Μεσσηνία.	Τσοπάνη Ράχη. Πήλινα ἀγγεῖα ἀνωθεν τοῦ 2ου τάφου.
106 α	Μεσσηνία.	Τσοπάνη Ράχη. Οἱ τάφοι 2ος, 3ος καὶ 4ος μετά τοῦ λιθοκτίστου περιβόλου ἀπὸ Β.
106 β	Μεσσηνία.	Τσοπάνη Ράχη. Τὰ παρὰ τὴν δυτικὴν στενὴν πλευρὰν τοῦ 3ου τάφου πήλινα μεγάλα ἀγγεῖα.
106 γ - δ	Μεσσηνία.	Τσοπάνη Ράχη. Οἱ τάφοι 3ος καὶ 4ος μετά τὴν ἀφαίρεσιν τῶν πλακῶν ἐπικαλύψεως ἐξ Α καὶ Δ.
106 ε	Μεσσηνία.	Τσοπάνη Ράχη. Οἱ τάφοι 4ος, 3ος καὶ 2ος μετά τὴν πλήρη ἔρευναν.
106 ζ	Μεσσηνία.	Τσοπάνη Ράχη. Τὰ ἐκτὸς τοῦ 3ου τάφου ἀγγεῖα μετά τὴν συγκόλλησιν των.
107 α	Μεσσηνία.	Φρούριον Μεθώνης. Ἡ δευτέρα πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ φρουρίου ἀναστηλωθεῖσα καμάρα τῆς γεφύρας ἀπὸ Β.
107 β	Μεσσηνία.	Φρούριον Μεθώνης. Τμήμα τῆς ἀναστηλωθείσης γεφύρας ἀπὸ Α.
107 γ	Μεσσηνία.	Φρούριον Μεθώνης. Ἡ μετά τὴν γέφυρα λιθόστρωτος διάβασις πρὸς τὸ Μπούρτζι, μετά τὰς γενομένας ἐργασίας, ἐκ Ν.
107 δ	Μεσσηνία.	Φρούριον Μεθώνης. Ἀποψις ἀπὸ βορρᾶ τῆς γεφύρας μετά τῆς λιθοστρώτου διαβάσεως μετά τὰς γενομένας ἐργασίας.
107 ε	Μεσσηνία.	Φρούριον Μεθώνης. Ἀποψις τῆς Νοτίας Πύλης τοῦ φρουρίου μετά τῆς πρὸς τὸ Μπούρτζι γεφύρας.
107 ζ	Μεσσηνία.	Φρούριον Μεθώνης. Ἄλλη ὁψις τῆς αὐτῆς γεφύρας.
108 α - β	Μεσσηνία.	Φρούριον Μεθώνης. Αἱ ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου τοῦ Μπούρτζι κλιμακῶται ἀνοδοὶ μετά τὰς ἐργασίας καθαρισμοῦ.
108 γ	Μεσσηνία.	Φρούριον Μεθώνης. Ἡ μεταξὺ τῶν κλιμακῶν ἀνόδων σφζομένη τοξωτὴ πύλη.
108 δ	Μεσσηνία.	Φρούριον Μεθώνης. Τμήμα τοῦ ὀκταγωνικοῦ περιβόλου τοῦ Μπούρτζι.
108 ε	Μεσσηνία.	Φρούριον Μεθώνης. Νῆσος Σαπιέντζα. Αἱ ἐντὸς τοῦ βυθοῦ σαρκοφάγοι ἐκ γρανίτου.
108 ζ	Μεσσηνία.	Φρούριον Μεθώνης. Ἁγιος Ὀνούφριος. Ἡ ἀριστερὰ τοῦ κοιμητηρίου κόγχη καὶ παραπλεύρως ἡ κλίμαξ.
109 α - β	Μεσσηνία.	Μεθώνη. Ἀγ. Ὀνούφριος. Αἱ ἐπὶ τοῦ βράχου λελαξευμένα εἰσοδοὶ τοῦ κοιμητηρίου.
109 γ	Μεσσηνία.	Μεθώνη. Ἀγ. Λέος. Ἀποψις τῆς Ἑνετικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ ΒΑ.
109 δ	Μεσσηνία.	Μεθώνη. Ἀγ. Λέος. Ἐσωτερικὸν ἀπὸ ΝΑ.
109 ε - ζ	Μεσσηνία.	Μεθώνη. Ἀγ. Λέος. Ἄλλαι ὁψεις τοῦ κτηρίου ἀπὸ Ν καὶ ΝΑ.
110 α	Μεσσηνία.	Ὁ κορμὸς τοῦ ἀγάλματος τῆς ἱερείας τῆς Ἀρτέμιδος Μεγούς.
110 β - γ	Μεσσηνία.	Ἀνδρική μαρμαρινὴ κεφαλὴ μετ' ἐνθέτων ὀφθαλμῶν, ὀλίγον μεγαλότερα τοῦ φυσικοῦ.

111 α	Μεσσήνη.	Ἀνατολικοί χώροι τοῦ Σεβαστείου. Εἰς τὸ 1ον ἐπίπεδον κορμοὶ κινόνων ἐκ τῆς μεταγενεστέρης Στοᾶς.
111 β	Μεσσήνη.	Λιθίνη σίμη τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος.
112 α	Μεσσήνη.	Ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος. Ἰωνικὸν κιονόκρανον τοῦ ναοῦ. Προσθία ὄψις.
112 β	Μεσσήνη.	Ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος. Ἐπίκρανον παραστάδος τοῦ ναοῦ.
112 γ	Μεσσήνη.	Ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος. Ἰωνικὸν κιονόκρανον τοῦ ναοῦ. Πλαγία ὄψις.
113 α - β	Μεσσήνη.	Κορμὸς ἀγάλματος ἱερείας τῆς Ἀρτέμιδος. Προσθία καὶ ὀπισθία ὄψις.
114 α - β	Μεσσήνη.	Κορμοὶ ἀγαλμάτων ἱερείων τῆς Ἀρτέμιδος.
115 α	Πύλος.	Exploratory trenches 1 and 3 SE of the Palace.
115 β	Πύλος.	Exploratory trench 7 near entrance to the site.
116 α	Πύλος.	Water channel from southwest.
116 β	Πύλος.	Walls of earlier structures of main building of Palace.
117 α	Πύλος.	Shaft grave beneath western corner room of Palace Workshop.
117 β	Πύλος.	Stratification in deep deposit NW. of central building of Palace.
118 α	Μεσσηνία.	Περιστεριά. Ὁ «Κύκλος» ἐκ Ν.
118 β	Μεσσηνία.	Περιστεριά. Τάφος 2 ἐκ Ν. «Κύκλος» καὶ λίθοι ἐντὸς τοῦ δρόμου.
119 α	Μεσσηνία.	Περιστεριά. Τάφος 2, βωμοὶ 1-2.
119 β	Μεσσηνία.	Περιστεριά. Τάφος 2 ἐκ Ν, ὀχετός, τείχισις δρόμου, τείχισις θύρας.
120 α	Μεσσηνία.	Περιστεριά. Τάφος 2. Ἀγγεῖον ὑψηλὰ ἐντὸς τῆς θόλου.
120 β	Μεσσηνία.	Περιστεριά. Τάφος 2. Πήλινον εἰδώλιον ἐκ τῆς θόλου.
121 α	Μεσσηνία.	Περιστεριά. Τάφος 2. Χρυσοὶ θύσανοι.
121 β	Μεσσηνία.	Περιστεριά. Τάφος 2. Χρυσαῖ μέλισσαι.
121 γ	Μεσσηνία.	Περιστεριά. Τάφος 2. Κεφαλὴ γυναικείας μορφῆς ἐκ πηλοῦ.
122 α	Μεσσηνία.	Περιστεριά. Τάφος 2. Τεμάχια ἐλεφαντοστοῦ.
122 β	Μεσσηνία.	Περιστεριά. Τάφος 2. Θραύσματα ἀργυρῶν ἀγγείων μετ' ἐνθέτου διακοσμήσεως.
122 γ	Μεσσηνία.	Περιστεριά. Τάφος 2. Λιθινὴ ἀκόνη.
123 α	Ἀρχαία Ἥλις.	Θέατρον. Δ πάροδος, μετὰ τῶν ἀναλημμάτων καὶ τοῦ πρὸ αὐτῶν ρωμ. κτίσματος. Εἰς τὸ βάθος ἀριστερὰ τὰ ἔδρανα τῆς παρόδου (Πί ν. 131 β) καὶ ἡ ρωμ. δεξαμενὴ (Πί ν. 131 α).
123 β	Ἀρχαία Ἥλις.	Θέατρον. Ἀναλήμματα κοίλου κατὰ τὴν Δ πάροδον μετὰ τοῦ πρὸ αὐτῶν ρωμ. κτίσματος.
124 α	Ἀρχαία Ἥλις.	Θέατρον. Τὰ κατὰ τὴν Δ πάροδον, τρία διαδοχικὰ ἀναλήμματα τῆς Ν πλευρᾶς τοῦ κοίλου. Πρὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀναλήμματος ὁ ρωμ. ἀκάλυπτος ἀγωγός.
124 β	Ἀρχαία Ἥλις.	Θέατρον. Τὸ Δ τμήμα τοῦ παλαιότερου ἀναλήμματος κατὰ τὴν Δ πάροδον, πρὸ τῆς ἀποκαταστάσεως.
125 α	Ἀρχαία Ἥλις.	Τὰ κατὰ τὴν Δ πάροδον τοῦ θεάτρου ἀναλήμματα, μετὰ τοῦ ἀκαλύπτου ρωμ. ἀγωγοῦ.
125 β	Ἀρχαία Ἥλις.	Τὸ ἐν Πί ν. 124β ἀνάλημμα ἐκ τῶν ἄνω.
126 α	Ἀρχαία Ἥλις.	Τὸ ἐν Πί ν. 124β καὶ 125β ἀνάλημμα, μετὰ τὴν πρόχειρον ἀποκατάστασίν του.
126 β	Ἀρχαία Ἥλις.	Ν τμήμα τοῦ ἐξωτερικοῦ λοξοῦ ἀναλήμματος τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου παρὰ τὴν Δ πάροδον.
127 α - β	Ἀρχαία Ἥλις.	Πήλιναι γυναικεῖαι προτομαὶ ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐπιχώσεως, ἐσωτερικῶς τοῦ πρώτου ἀναλήμματος τοῦ κοίλου, κατὰ τὴν Δ πάροδον τοῦ θεάτρου.
128 α - γ	Ἀρχαία Ἥλις.	Γυναικεῖαι πήλιναι προτομαὶ ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐπιχώσεως, ἐσωτερικῶς τοῦ πρώτου ἀναλήμματος τοῦ κοίλου, κατὰ τὴν Δ πάροδον τοῦ θεάτρου.
129 α - β	Ἀρχαία Ἥλις.	Σωρὸς πηλίνων προτομῶν ἐντὸς τῆς ἀρχαίας ἐπιχώσεως, ἐσωτερικῶς τοῦ πρώτου ἀναλήμματος τοῦ κοίλου, κατὰ τὴν Δ πάροδον τοῦ θεάτρου.
130 α - β	Ἀρχαία Ἥλις.	Στρωματογραφικὴ τομὴ ἀρχαίας ἐπιχώσεως (ἀριστερὸν καὶ δεξιὸν ἡμισυ), ἐσωτερικῶς τοῦ πρώτου ἀναλήμματος, κατὰ τὴν Δ πάροδον τοῦ θεάτρου.

131 α - β	Ἀρχαία Ἥλις.	Θέατρον. Ἡ πρὸ τοῦ προσκηνίου ρωμ. δεξαμενὴ, καὶ τὰ ἔδρανα τῆς Δ παρόδου μετὰ τὴν πρόχειρον ἀποκατάστασίν των.
131 γ	Ἀρχαία Ἥλις.	Ἀποψις τάφρου ἀνοιγείσης κατὰ τὴν Β μακρὰν πλευρὰν τῆς Ν Στοᾶς τῆς Ἀγορᾶς.
132 α	Ἀρχαία Ἥλις.	Ἀποψις τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου, μετὰ τοῦ πρὸ αὐτῆς ρωμ. ἀγωγοῦ καὶ τῶν παρασκηνίων.
132 β	Ἀρχαία Ἥλις.	Ἀποψις ἐξ Α τάφρου ἀνοιγείσης κατὰ τὴν Β μακρὰν πλευρὰν τῆς Ν Στοᾶς τῆς Ἀγορᾶς.
132 γ	Ἀρχαία Ἥλις.	Παλαιοχριστιανικὸς τάφος παρὰ τὴν Ν Στοᾶν τῆς Ἀγορᾶς.
133 α	Ἥλεια.	Ἐκ τοῦ Ἀλφειοῦ. Δεξιὸν ἥμισυ «ἰλλυρικοῦ» κράνους.
133 β	Ἥλεια.	Ἐκ τοῦ Ἀλφειοῦ. «Χαλκιδικόν» κράνος.
133 γ	Ἥλεια.	Ἐκ τοῦ Ἀλφειοῦ. «Κορινθιακόν» κράνος.
134 α, γ	Ἥλεια.	Ἐκ τοῦ Ἀλφειοῦ. «Κορινθιακὰ» κράνη.
134 β	Ἥλεια.	Ἐκ τοῦ Ἀλφειοῦ. Χαλκοῦν τύμπανον.
134 δ	Ἥλεια.	Ἐκ τοῦ Ἀλφειοῦ. Δίσκος χαλκοῦ κατόπτρου.
134 ε	Ἥλεια.	Ἐκ τοῦ Ἀλφειοῦ. Χαλκοῦν σκεῦος.
135 α	Ἥλεια.	Πήλινον εἰδώλιον θεᾶς καὶ τρία ἀγγεῖα ΥΜ ἐποχῆς ἐκ τοῦ φράγματος Ἀλφειοῦ.
135 β	Ἥλεια.	Δύο ἀγγεῖα, ἀρχαϊκῆς καὶ γεωμετρικῆς ἐποχῆς, ἐκ τοῦ Κλαδέου.
135 γ	Ἥλεια.	Μελαμβαφῆς κύλιξ 5ου αἰ. π.Χ. ἐκ τοῦ φράγματος Ἀλφειοῦ.
136 α	Ἥλεια.	Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ περιοχῆς Μοιράκας Ὀλυμπίας.
136 β	Ἥλεια.	Ἡμικατεστραμμένοι θαλαμοειδεῖς τάφοι τοῦ παρὰ τὸ χωρίον Κλαδέος ΥΜ νεκροταφείου.
137 α - ε	Ἥλεια.	Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ ΥΜ νεκροταφείου παρὰ τὸ χωρίον Κλαδέος.
138 α - γ	Ἥλεια.	Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ ΥΜ νεκροταφείου παρὰ τὸ χωρίον Κλαδέος.
138 δ	Ἥλεια.	Δύο χαλκᾶ καλύμματα κατόπτρων 4ου αἰ. π.Χ. ἐκ Κανκανιάς.
138 ε	Ἥλεια.	Διάδημα ἐκ ψήφων ὑελομάζης ἐκ τοῦ ΥΜ νεκροταφείου παρὰ τὸ χωρίον Κλαδέος.
138 ζ	Ἥλεια.	Τὸ διάδημα ὡς εὑρέθη.
139 α - β	Ἥλεια.	Χωρίον Χελιδόνι. Κορινθιακὸν κιονόκρανον.
139 γ	Ἥλεια.	Χωρίον Χελιδόνι. Ἐπιτύμβιος στήλη.
139 δ - ε	Ἥλεια.	Χωρίον Χελιδόνι. Τμήματα ἐπιστυλίου.
140 α	Ἥλεια.	Χαλκοῦν κάτοπτρον ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἐπὶ τοῦ καλύμματος τοῦ ὁποίου ὑπάρχει παράστασις Σατύρου καὶ Μαινάδος.
140 β - γ	Ἥλεια.	Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκ τῆς «Παρὰ τὸν Πηνειὸν» Πύλου.
141	Ἥλεια.	Νομίσματα τοῦ Μουσείου Ὀλυμπίας.
142 α	Ὀλυμπία.	Artemisaltare und Naiskos von Südwesten.
142 β	Ὀλυμπία.	Hellenistischer Artemisaltar mit Inschrift, Westseite.
142 γ	Ὀλυμπία.	Das Grabungsgelände von Südwesten.
143 α	Ὀλυμπία.	Ältere lakonische Schalen, Aussenseiten.
143 β	Ὀλυμπία.	Späte lakonische Schale, Innenseite.
144 α	Ὀλυμπία.	Terrakottaprotome aus dem Altarschutt.
144 β	Ὀλυμπία.	Rotfig. Lekythos aus dem Altarschutt.
144 γ	Ὀλυμπία.	Drei Terrakottaköpfchen aus dem Altarschutt.
145 α	Ὀλυμπία.	Fragment eines gegossenen Dreifussbeins.
145 β	Ὀλυμπία.	Henkel einer Hydria.
146 α	Ὀλυμπία.	Reigen, frühe Bronze-Gruppe.
146 β	Ὀλυμπία.	Archaischer Bronzelöwe.
146 γ	Ὀλυμπία.	Blitz-schleudernder Zeus.
147 α	Ὀλυμπία.	Archaische Goldbleche.
147 β	Ὀλυμπία.	Ausschnitt aus dem Mosaik des Oktogons.
148 α	Ἀχαΐα.	Τεῖχος Δυμαίων (ἀποψις ἀπὸ ΒΑ).
148 β	Ἀχαΐα.	Τμῆμα τοῦ Κυκλωπείου Τείχους Δυμαίων.

149 α - β	Ἀχαΐα.	Τείχος Δυμαίων. ΒΔ καὶ ΝΑ πλευρά.
150 α - β	Ἀχαΐα.	Τείχος Δυμαίων. Ἀποφραχθεῖσα μέση πύλη πρὸ καὶ μετὰ τὸν καθαρισμόν.
151 α	Ἀχαΐα.	Τείχος Δυμαίων. Κατακόρυφα τοιχώματα τῆς μέσης πύλης.
151 β	Ἀχαΐα.	Τείχος Δυμαίων. Αἱ ἐπὶ τῶν ὀγκολίθων ὑπὲρ τὸν βωμὸν εἰς τὸ πρόπυλον ἐπιγραφαὶ Ἀφῆτου, Ἀφροδίτης, Ἐνυαλίου, Ἀρτέμιδος.
152 α	Ἀχαΐα.	Τείχος Δυμαίων. Βωμός.
152 β	Ἀχαΐα.	Τείχος Δυμαίων. Βωμός (;) κυρίας πύλης.
152 γ	Ἀχαΐα.	Τείχος Δυμαίων. Πύλη μεσαιωνικοῦ διατειχίσματος ἀπὸ Ν.
153 α	Ἀχαΐα.	Τείχος Δυμαίων. Ὅστρακα ἐγχρώμων νεολιθικῶν ἀγγείων.
153 β	Ἀχαΐα.	Τείχος Δυμαίων. Ὅστρακα ΠΕ ἀγγείων.
153 γ	Ἀχαΐα.	Τείχος Δυμαίων. Ὅστρακα ΠΕ καὶ ΥΕ ἀγγείων.
154 α - γ	Ἀχαΐα.	Τείχος Δυμαίων. ΠΕ ὕδρια, ΥΕ ἀγγεῖον καὶ ὄστρακα ΥΕ ἀγγείων.
155 α - β	Ἀχαΐα.	Τείχος Δυμαίων. ΥΕ ὄστρακον καὶ ΥΕ πήλινα εἰδώλια.
155 γ	Ἀχαΐα.	Τείχος Δυμαίων. Χαλκοῦς πέλεκυς.
155 δ	Ἀχαΐα.	Τείχος Δυμαίων. Διάφορα ὄστρακα.
155 ε	Ἀχαΐα.	Τείχος Δυμαίων. Γεωμετρικὴ ἄσπιδισκη χαλκῇ.
156 α - β	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Opfergrube des 5. Jh. vor Abnehmen und nach dem Abnehmen des Decksteins und Entfernen der Füllerde.
156 γ	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Inschrift aus dem Rand der Lekane.
156 δ	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Ältere Grenzmauer von der Cavea abgeschnitten.
157 α	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Ältere Grenzmauer und Rundbau nach Süden hin.
157 β	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Lekane aus Rundbau.
157 γ	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Rundbau nach Osten hin. In der Mitte die Lekane, davor Aschenschicht mit Scherben und Feldsteinkreis (unterste Lage). Rechts Estrichrest und Turm.
157 δ	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Rundbau nach Südosten hin. Rechts: reparierter Mauerteil des Rundbaus, darüber spätere Bauteile. Davor ansteigender Steinkreis und Feldsteine im Estrich. Im Vordergrund links Aschenschichten unter Lekane.
158 α	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Rundbau, Kantharos aus der Aschenschicht.
158 β - γ	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Becher und Tasse aus Rechteckbau; Nordseite, Fundamentgraben (Innenseite).
158 δ	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Rechteckbau von Süden nach Norden. Dahinter Fundament der Tempelsüdwand (die Quadern im Vordergrund gehören zur Älteren Grenzmauer).
158 ε	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Treppenstrasse, unterste Stufe mit Türgewändestein eines darunter liegenden Gebäudes.
159 α	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Treppenstrasse, unterste Stufe mit Einlasslöchern.
159 β	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Parodosmauer des römischen Erweiterungsbaus. Zu beiden Seiten der Mauerreste von älteren Bauten, die von der römischen Mauer durchschnitten wurden.
159 γ	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Südteil der hellenistischen Sitzstufen nach Westen hin.
159 δ	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. "Altar" von NW. gesehen.
160 α	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Mulde in der "Altar"steinen.
160 β	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Scherbe von Kabirennapf. Aus der Kieselschicht über dem "Altar".
160 γ	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Scherbe des Panaitiosmalers.
160 δ	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Kleiner Kabirennapf. Neben dem Eingang des Rundbaus unter Ziegeln beige setzt gefunden.
160 ε	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Kleiner Bronzestier.
161 α	Θῆβαι.	Kabirenheiligtum. Mädchenfigur Terrakotta.

161 b	Θήβαι.	Kabirenheiligtum. Scherbe von Kabirennapf.
161 c	Θήβαι.	Kabirenheiligtum. Scherbe von Kabirennapf. Reiter.
161 d	Θήβαι.	Kabirenheiligtum. Teller aus Rundbau, gefunden unter der Brandschicht.
161 e	Θήβαι.	Kabirenheiligtum. Kantharos, gefunden westlich des Tempels. 1. 20 m unter Fundamentunterkante der Hofmauer.
161 f	Θήβαι.	Kabirenheiligtum. Hahn, Terrakotta aus der Orchestra bei der Grenzmauer.
162 α	Εὔβοια.	Ἐνεπίγραφον ἀρχιτεκτονικὸν μέλος ἐκ Φύλλων.
162 β	Εὔβοια.	Ἴωνικὸν κιονόκρανον τοῦ Μουσείου Ἐρετρίας.
163 α - β	Φωκίς.	Μουσεῖον Δελφῶν. Τὸ ἐπανιδρυθὲν ἄνω τμήμα τοῦ κίονος τῶν Χορευτῶν.
163 γ	Φωκίς.	Μουσεῖον Δελφῶν. Σπόνδυλος τοῦ κίονος τῶν Χορευτῶν μετὰ τῶν τριῶν φύλλων ἀκάνθου τῆς βάσεώς του.
164 α-β, δ-ε	Φωκίς.	Χάλκινα κοσμήματα ἐκ τοῦ γεωμετρικοῦ τάφου τῆς συνοικίας «Χάρμαινα» Ἀμφίσσης (ὀκτωεῖδεις πόρπαι, ψέλια, σφηκωτῆρες).
164 γ	Φωκίς.	Χρυσοὶ σφηκωτῆρες ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάφου.
165 α	Φωκίς.	Βοιωτικὴ πόρπη ἐκ τοῦ γεωμετρικοῦ τάφου τῆς συνοικίας «Χάρμαινα» Ἀμφίσσης.
165 β - γ	Φωκίς.	Χαλκὴ τεφροδόχος ὑδρία ἐκ τάφου εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Μουσείου Δελφῶν.
166 α	Φωκίς.	Νεκροταφεῖον Ἀμφίσσης. Ὑστερογεωμετρικὰ ἀγγεῖα.
166 β - γ	Φωκίς.	Νεκροταφεῖον Ἀμφίσσης. Πρωτοκορινθιακὰ ἀγγεῖα.
167 α - γ	Φωκίς.	Νεκροταφεῖον Ἀμφίσσης. Ὑστερογεωμετρικὸν ἀγγεῖον, πελίκη τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. καὶ μελανόμορφος οἰνοχόη.
168 α - β	Φωκίς.	Ἀγγεῖα ἐκ τάφων «Ἁγίων Θεοδώρων» Ἀντικύρας.
169 α	Φωκίς.	Μαριολάτα. Ναῦδριον Ἀγ. Δημητρίου.
169 β	Φωκίς.	Μαριολάτα. Τὸ τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως τοῦ ἀρχαίου Βοίου.
169 γ	Φωκίς.	Τμήμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς.
170 α	Θεσσαλία.	Μουσεῖον Βόλου (Ἀριθ. Γ533). Κεφαλὴ ἐφήβου ἐκ Φαρσάλου.
170 β - γ	Θεσσαλία.	Μυκηναϊκὸν καὶ πρωτογεωμετρικὸν ἀγγεῖον ἐκ Βουβάλας (ἀρχ. Ἀζώρου) Ἐλασσόνης.
171 α	Θεσσαλία.	Σέσκλο. «Πρώμιον γραπτὸν» ἀγγεῖον.
171 β	Θεσσαλία.	Μυκηναϊκὸν εἰδῶλιον ταύρου ἐκ Φίλιας.
171 γ	Θεσσαλία.	Ἐπιγραφὴ ἐκ Φίλιας.
172 α	Θεσσαλία.	Πεσσίσκοι καὶ μαρμάρινον θωράκιον βασιλικῆς Προφ. Ἠλία (Δημητριάδος) ὡς εὐρέθησαν.
172 β	Θεσσαλία.	Πρωτογεωμετρικὸν ἀγγεῖον ἐκ τάφων Νέας Ἰωνίας Βόλου.
172 γ	Θεσσαλία.	Μαρμάρινον ἐκάτειον ἐκ Κραννῶνος.
172 δ	Θεσσαλία.	Ἀποψὶς τμήματος τοῦ νοτ. κλίτους τῆς βασιλικῆς Προφ. Ἠλία μετὰ τῆς ἡμικυκλικῆς κόγχης.
172 ε	Θεσσαλία.	Γραπτὸν ἀγγεῖον (Α3β) τῆς ἀρχαιοτ. Νεολιθικῆς ἐκ «Κάστρου» Περσουφλίου.
172 ζ	Θεσσαλία.	Ἀποτύπωμα πηλίνης σφραγίδος τῆς ἀρχαιοτ. Νεολιθικῆς ἐκ τῆς Μαγούλας Ι (Νεσσωνίδος).
173 α - β	Θεσσαλία.	Φίλια. Κεφαλὴ «Κούρου».
174 α - β	Θεσσαλία.	«Ἀμπέλια» Φαρσάλων. Πήλινα ἀναθηματικὰ πινακίδια καὶ πήλινα εἰδῶλια.
175 α	Θεσσαλία.	Ἀποψὶς τοῦ τεῖχους τῆς Ἀζώρου («Καστρί» Βουβάλας-Ἐλασσόνης).
175 β	Θεσσαλία.	Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ Βουβάλας.
176 α	Νέα Ἀγχιάλος.	Γενικὴ ἀποψὶς ἀπὸ τοῦ λόφου τῆς Πυράσου.
176 β	Νέα Ἀγχιάλος.	Ἡ κλίμαξ.
177	Νέα Ἀγχιάλος.	Κάτοψις ἀποκαλυφθέντος κοσμικοῦ κτίσματος.
178 α	Νέα Ἀγχιάλος.	Αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι παραστάδες τῆς κλίμακος.
178 β	Νέα Ἀγχιάλος.	Τμήματα τῶν τόξων.

179 α	Νέα Ἀγχίαλος.	Ἡ εἴσοδος τοῦ διαμερίσματος Ρ.
179 β	Νέα Ἀγχίαλος.	Αἱ πλάκες τοῦ δαπέδου τοῦ διαμερίσματος Ρ.
180 α	Νέα Ἀγχίαλος.	Τὸ πρὸ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ διαμερίσματος Ρ πεζούλιον.
180 β	Νέα Ἀγχίαλος.	Ταφὴ βρέφους.
181	Νέα Ἀγχίαλος.	Νομίσματα.
182 α	Νέα Ἀγχίαλος.	Φρεάτιον καὶ ἀγωγός.
182 β	Νέα Ἀγχίαλος.	Τὸ φρεάτιον τοῦ τοίχου Λ.
183 α	Νέα Ἀγχίαλος.	Τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ ἀγωγοῦ.
183 β	Νέα Ἀγχίαλος.	Ὁ τοίχος 13 ἀπὸ Β.
184 α	Νέα Ἀγχίαλος.	Ὁ κύκλος μετὰ τὰς 8 ἀκτῖνας.
184 β	Νέα Ἀγχίαλος.	Τὰ δάπεδα τῆς στοᾶς Ν.
184 γ	Νέα Ἀγχίαλος.	Παλαιότερον δάπεδον τῆς στοᾶς Ν.
185 α	Νέα Ἀγχίαλος.	Ἀποψις τῆς στοᾶς Ν ἀπὸ Α.
185 β	Νέα Ἀγχίαλος.	Ὁ τοίχος Ι μετὰ τῶν ἐπ' αὐτοῦ κονιαμάτων καὶ τμήματος τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου τῆς στοᾶς Ν.
185 γ	Νέα Ἀγχίαλος.	Κονιάματα τῆς στέγης τῆς στοᾶς Ν.
185 δ	Νέα Ἀγχίαλος.	Οἱ τοῖχοι Λ5 καὶ Λ5α.
186 α	Αἰτωλοακαρνανία.	Χαλκὰ ΥΜ ἐπιθετικά ὄπλα ἐκ Λιθοβουνίου.
186 β	Αἰτωλοακαρνανία.	Κυκλικὴ πηλίνη μήτρα γρύλλου.
186 γ	Αἰτωλοακαρνανία.	Τουρκικὴ ἐπιγραφὴ ἀνωθεν τοῦ ὑπερθύρου τῆς πύλης τῆς πόλεως Ναυπάκτου.
186 δ	Αἰτωλοακαρνανία.	Ἰθωρία (Ἀγ. Ἡλίας). Θολωτὸς τάφος.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν
κατὰ τὸ ἔτος 1962

ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ

Κατὰ τὸ 1962 συνετελέσθη νέον σημαντικώτατον βῆμα πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως διὰ τῆς ψηφίσεως τοῦ ὑπ' ἀριθ. 4280 Νομοθετικοῦ Διατάγματος «περὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως». Διὰ τοῦ Διατάγματος τούτου τὸ ὁποῖον, ὥς καὶ τὰ λοιπὰ νομοσχέδια τῆς Ὑπηρεσίας, ἐψηφίσθη ὁμοφώνως ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τῇ Βουλῇ κομμάτων, προσετέθησαν 37 θέσεις Ἐφόρων καὶ Ἐπιμελητῶν Ἀρχαιοτήτων. Οὕτω διὰ τῆς προσθήκης καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος τῶν τριῶν θέσεων τῶν Γενικῶν Ἐφόρων ὁ ἀριθμὸς τῶν θέσεων τῶν ἀρχαιολόγων ηὔξηθη κατὰ 40, ἀνελθὼν εἰς 95 θέσεις, αἱ ὁποῖαι ἀναλυτικῶς ἔχουν ὡς ἑξῆς:

Ἐπὶ βαθμῇ Γενικῶν Ἐφόρων Ἀρχαιοτήτων 3, Ἐφόρων Ἀρχαιοτήτων α' τάξεως 7, Ἐφόρων Ἀρχαιοτήτων β' τάξεως 10, Ἐφόρων Ἀρχαιοτήτων γ' τάξεως 15, Ἐπιμελητῶν Ἀρχαιοτήτων α', β' ἢ γ' τάξεως 60. Ἐξ ἄλλου πρὸς διατήρησιν τῆς ἐπιστημονικῆς ποιότητος τοῦ κλάδου ὠρίσθη ὅτι κατὰ τὰ 4 πρῶτα ἔτη ἀπὸ τῆς ψηφίσεως τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος δὲν θὰ προσλαμβάνωνται περισσότεροι τῶν 10 Ἐπιμελητῶν καθ' ἕκαστον ἔτος.

Κατὰ τὸ 1962 ἐγένοντο εἰς τὸ προσωπικὸν αἱ ἑξῆς μεταβολαί: α) Ἐκ τοῦ πίνακος ἐπιτυχόντων εἰς διαγωνισμὸν διενεργηθέντα κατὰ Νοέμβριον διωρίσθησαν ἐντὸς τοῦ οἰκονομικοῦ ἔτους ὡς Ἐπιμεληταὶ Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων οἱ κάτωθι: Ἰ. Παπαποστόλου, Ἰ. Σακελλαράκης, Αἰκ. Δημακοπούλου, Π. Καλλιγᾶς, Π. Θέμελης καὶ Ἡλ. Τσιριβάκος. Οὗτοι συμφώνως πρὸς τὸν κανονισμὸν τῆς Ὑπηρεσίας ἐτοποθετήθησαν προσωρινῶς παρὰ τῇ Κεντρικῇ Ὑπηρεσίᾳ.

β) Προήχθη εἰς Ἐφορον Ἀρχαιοτήτων β' τάξεως εἰς Ἐφορος γ' τάξεως, ἐπίσης εἰς Ἐφο-

ρον γ' τάξεως ὁ Ἐπιμελητὴς α' τάξεως κ. Σ. Χαριτωνίδης καὶ πέντε Ἐπιμεληταὶ β' τάξεως εἰς Ἐπιμελητὰς α' τάξεως.

γ) Παρητήθη τῆς Ὑπηρεσίας, ἐκλεγείς ἐκτακτος καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ ἐπὶ εἰκοσαετίαν εὐδοκίμως ὑπηρετήσας ὡς Ἐφορος Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Στ. Πελεκανίδης.

δ) Βαρὺ πλήγμα ὑπέστη ἡ Ὑπηρεσία διὰ τῆς πρόωρου ἀπωλείας τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Ἰ. Θρεψιάδη, ἀποθανόντος κατὰ τὸν Σεπτέμβριον. Οὗτος ὑπηρέτησε διαδοχικῶς εἰς τὰς Περιφερείας Ἀττικῆς, Μεγαρίδος καὶ Βοιωτίας.

ε) Εἰς τοὺς ἄλλους κλάδους ἡ Ὑπηρεσία ἐνισχύθη διὰ τῆς πληρώσεως 70 ἐν συνόλῳ θέσεων τοῦ τεχνικοῦ, διοικητικοῦ, βοηθητικοῦ καὶ φυλακτικοῦ προσωπικοῦ. Οὕτω προσελήφθησαν 2 μουσειακοὶ καλλιτέχναι, γλύπτης καὶ ζωγράφος, 1 χημικός, 1 ἀρχαιολογικὸς γραμματεὺς, 1 φωτογράφος μουσείων, 2 τεχνίται καὶ 63 φύλακες-νυκτοφύλακες καὶ ἐργάται ἑναντι ἑξ φυλάκων ἀπολυθέντων.

Ὑπότροφοι εἰς τὸ ἐξωτερικὸν διετελέσαν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους ὁ κ. Γρ. Κωνσταντινόπουλος σπουδάζων εἰς Würzburg τῆς Γερμανίας, μέχρι δὲ τοῦ φθινοπώρου ὁ Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων κ. Φ. Πέτσας, μεταβάς εἰς Princeton τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου δὲ τοῦ ἰδίου ἔτους αἱ Ἐπιμελήτριαι Ἀρχαιοτήτων δίδες Ἀγγελικὴ Ἀνδρειωμένου καὶ Ὁλγα Ἀλεξανδρῇ, μεταβάσαι ἢ μὲν εἰς Heidelberg τῆς Γερμανίας, ἢ δὲ εἰς Παρίσιους, ὅπου μετέβη ἐπίσης καὶ ὁ τυχὼν ὡσαύτως ὑποτροφίας κ. Χ. Μπούρας, Ἀρχιτέκτων τῆς Ὑπηρεσίας Ἀναστηλώσεως.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐφηρμόσθη, τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ὑπηρεσίας, ὁ θεσμὸς τῆς Ἐπιθεωρήσεως τῶν Ἀρχαιολογικῶν Περιφε-

ρειών διά μελῶν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου, θεσπισθεῖς διὰ τοῦ ἄρθρου 32 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 634/1960 Β.Δ. Παραλλήλως ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ καὶ τῶν Διευθυντῶν τῆς Ὑπηρεσίας ἐξετελέσθησαν συχναὶ ἐπιθεωρήσεις τῶν Περιφερειῶν ἀποσκοποῦσαι εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς λειτουργίας αὐτῶν καὶ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν ἐνιαίων μέτρων προστασίας τῶν ἀρχαίων καὶ ἐν γένει διεξαγωγῆς τῆς Ὑπηρεσίας.

Τὸ Ἀρχαιολογικὸν Συμβούλιον συνήλθεν εἰς 75 ἐν ὄλῳ συνεδριάσεις ἐξετάσαν 2.209 ὑποθέσεις. Ἐκ τούτων αἱ 1.241 ἀνεφέροντο εἰς γενικὰ θέματα, αἱ 624 εἰς κατασκευὴν ἔργων πλησίον μνημείων, αἱ 138 εἰς καθορισμὸν ἀμοιβῆς κατόχων καὶ ὑποδεικτῶν εὐρεθέντων ἀρχαίων, αἱ 77 εἰς ἐξαγοράς καὶ ἀπαλλοτριώσεις ἀκινήτων, αἱ 89 εἰς ἀδείας ἀνασκαφῶν καὶ 40 εἰς ἀνακηρύξεις ἱστορικῶν διατηρητέων μνημείων καὶ ἀρχαιολογικῶν χώρων.

Τὰ ἔσοδα ἐξ ἀρχαιολογικῶν πόρων ἀνῆλθον κατὰ τὸ 1962 εἰς δραχμὰς 23.336.406, ἔναντι δραχμῶν 16.104.854 τοῦ 1961 καὶ 4.630.918 τοῦ 1958.

Ἐκ τοῦ Ταμείου Ἀρχαιολογικῶν Πόρων καὶ Ἀπαλλοτριώσεων διετέθησαν κατὰ τὸ 1962:

α) Δι' ἀπαλλοτριώσεις:	7.346.481
β) Δι' ἀποζημιώσεις μισθωτῶν ἀπαλλοτριωθέντων ἀκινήτων	199.000
γ) Διὰ διαμόρφωσιν, περιφραξίν ἀρχαιολογικῶν χώρων καὶ συντήρησιν μνημείων	6.894.586
δ) Δι' ἐνίσχυσιν φυλάξεως Μουσείων καὶ ἀρχαιολογικῶν χώρων	324.073
ε) Διὰ πληρωμὴν ἀμοιβῶν εἰς κατόχους ἀρχαίων	835.432
ς) Δι' ἀγορὰν συγγραμμάτων διὰ βιβλιοθήκας Ἀρχαιολογικῶν Ὑπηρεσιῶν	376.670
ζ) Δι' ἀγορὰν ἐπίπλων καὶ ὀργάνων	376.670
η) Δι' ἀρχαιολογικὰ δημοσιεύματα	523.890

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος διετέθησαν ἐκ τοῦ Κρατικοῦ Προϋπολογισμοῦ τὰ κάτωθι χρηματικὰ ποσά:

α) Διὰ κτηριακὰ ἔργα Μουσείων δρχ.	2.310.013
β) Δι' ἀνασκαφὰς δρχ.	650.000
γ) Δι' ἀμοιβὰς κατόχων ἀρχαίων δρχ.	763.000
δ) Δι' ἐργασίας ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως τῶν μνημείων δρχ.	2.254.322

Ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ Δημοσίων Ἐπενδύσεων διετέθησαν κατὰ τὸ 1962:

α) Διὰ κτηριακὰ ἔργα Μουσείων	12.025.000
β) Δι' ἐπανεκθέσεις Μουσείων	7.911.852
γ) Δι' ἀναστηλώσεις καὶ συντηρήσεις ἀρχαίων	8.937.000
δ) Δι' ἀνασκαφὰς	1.200.000

ε) Διὰ μελέτας τοῦ ἐκτελεστέου προγράμματος 2.418.629

ς) Διὰ τὴν ἀγορὰν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς Γιαμαλάκη, ἡ ὁποία προσετέθη εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου 4.000.000

Συνοπτικῶς, εἰς τοὺς τέσσαρας κυρίους τομεῖς τῆς δράσεως τῆς Ὑπηρεσίας, ἐδαπανήθησαν ἐκ πάσης πηγῆς (κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ, Ταμείου Ἀρχαιολογικῶν Πόρων καὶ προϋπολογισμοῦ Δημοσίων Ἐπενδύσεων) τὰ ἐξῆς ποσά:

α) Δι' ἀνασκαφὰς	1.850.000
β) Δι' ἀναστηλώσεις - συντηρήσεις μνημείων, διαμορφώσεις καὶ περιφράξεις ἀρχαιολογικῶν χώρων	18.085.900
γ) Διὰ κτηριακὰ ἔργα Μουσείων	14.335.013
δ) Δι' ἐπανεκθέσεις Μουσείων	7.911.852

Πρὸς τοῦτοις κατὰ τὸ 1962 διετέθησαν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἰς ἔργα ἐκτελεσθέντα κυρίως δι' ὑπαλλήλων τῆς Ὑπηρεσίας δι' ἀνασκαφὰς δρχ. 822.262 καὶ δι' ἀναστηλώσεις δρχ. 684.619.

Κατὰ τὸ 1962 ἐνεκρίθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου τὰ κάτωθι σχέδια νέων Μουσείων: α) τοῦ Μουσείου Βραυρῶνος ἐκτελεσθὲν ὑπὸ τῶν κ.κ. Δ. καὶ Α. Φωτιάδου, β) τοῦ Μουσείου Ἐπιδαύρου ἐκτελεσθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Κίμ. Λάσκαρι, γ) τοῦ Μουσείου Πολυγύρου ἐκτελεσθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Φατούρου, δ) τοῦ Μουσείου Σκύρου ἐκτελεσθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Α. Βογιατζή, ε) τοῦ Μουσείου Ἀγ. Νικολάου Κρήτης ἐκτελεσθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Ἰ. Τζομπανάκη καὶ στ) τῆς ἀποκαταστάσεως Λότζιας-Ἡρακλείου ἐκτελεσθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Ἰ. Τζομπανάκη καὶ δ. Ἐρ. Μαθιουδάκη.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπερατώθησαν τὰ Μουσεῖα Θεσσαλονίκης, Τήνου (δαπάναις τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας) καὶ Θυρρείου, ἐσυνεχίσθησαν δὲ αἱ ἐργασίαι οἰκοδομήσεως τῶν Μουσείων Καβάλας, Φιλίππων, Κερκύρας, Ὀλυμπίας καὶ ἀρχαιολογικῶν ἀποθηκῶν τῶν Ἀθηνῶν.

Ὡσαύτως ἐγένετο διαρρύθμισις καὶ συμπλήρωσις τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου (κατασκευὴ νέας αἰθούσης εἰς τὸ δῶμα τῆς κεντρικῆς πτέρυγος τοῦ Μουσείου, ὁμοίως ἐτέρας νέας αἰθούσης Καραπάνου, ἐργαστηρίου ἐκμαγείων καὶ ἀποθηκῶν).

Ἐργασίαι ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως τῶν μνημείων ἐξετελέσθησαν εἰς τὸ ἀνάκτορον καὶ τὰ τεῖχη τῆς Τίρυνθος, εἰς τὸν Θησαυρὸν τοῦ Μινύου εἰς Ὀρχομενὸν καὶ εἰς Μῦρα Κυπαρισσίας, ὅπου ἐγένετο στερέωσις θολωτοῦ τάφου. Ὅμοίως ἐγένετο εἰς τὸν Παρθενῶνα συμπλήρω-

σις τοῦ μαρμαρίνου δαπέδου καὶ τῆς νοτίας κρηπίδος αὐτοῦ, εἰς τὸ Ὡδεῖον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ συμπλήρωσις ἐδωλίων τοῦ ἄνω διαζώματος καὶ κατασκευὴ τῆς νοτιοδυτικῆς κλίμακος ἀνόδου, εἰς τὸ Ὀλυμπιεῖον στερέωσις καὶ συμπλήρωσις τῆς κρηπίδος, εἰς τὸ θέατρον τῆς Ἐπιδαύρου ἀναστήλωσις τοῦ δυτικοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τοῦ θεάτρου, εἰς τὸ ρωμαϊκὸν Ὡδεῖον τῶν Πατρῶν, εἰς τὴν Πέλλαν συμπλήρωσις τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ περιστυλίου τῆς βορείας οἰκίας τοῦ τετραγώνου 1, εἰς τὴν Μεγαλόπολιν στερέωσις τῶν παρόδων τοῦ θεάτρου καὶ εἰς τὸ Ἀμφιάρειον στερέωσις τοῦ προσκηνίου τοῦ Ὡδεῖου.

Ἐξετελέσθησαν ἐπίσης πλείστα ἐργασίαι συντηρήσεως, στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως εἰς τὰ κάτωθι Βυζαντινὰ μνημεῖα: εἰς μονὴν Δαφνίου, εἰς Μονὴν Ὁσίου Λουκᾶ, εἰς Ἅγιον Νικόλαον εἰς Καμπιά, εἰς ναὸν Κοιμήσεως Θεοτόκου Σκριποῦς, εἰς ναὸν Καταπολιανῆς Πάρου, εἰς Βασιλικὴν Δουμετίου καὶ Ἀλκίσοнос εἰς Νικόπολιν, εἰς τὴν Βασιλικὴν Β ὥς καὶ εἰς τὸν χώρον τῆς

Ἀγορᾶς εἰς Φιλίππους, εἰς Νέαν Μονὴν τῆς Χίου, εἰς ναὸν Παναξιωτίσσης Γαυρολίμνης Ἀκαρνανίας, εἰς ναὸν Ζωοδόχου Πηγῆς εἰς Σαμάριναν Μεσσηνίας καὶ εἰς πλείστα βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Νάξου. Ὁμοίως ἐγένετο εἰς Μυστρᾶν συντήρησις τῶν παλαιῶν οἰκίδων καὶ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ τῆς Περιβλέπτου, εἰς τὴν Μεθώνην στερέωσις τοῦ Φρουρίου, εἰς τὴν Ἀνδραβίδαν τοῦ Γοτθικοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας, εἰς Ἁγίαν Μονὴν Ναυπλίου, εἰς Ἅγιον Ὅρος εἰς τὰς Μονὰς Παντοκράτορος, Ἰβήρων καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Πρωτάτου, εἰς βυζαντινὰ μνημεῖα Κρήτης, εἰς Μπεζεστένι Σερρών (ἵνα χρησιμεύσῃ πρὸς στέγασιν τῆς ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς) καὶ εἰς βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης (Ἁγ. Σοφίαν, Ἀγίους Ἀποστόλους καὶ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως).

Λεπτομερέστερον περὶ τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως θὰ διαλάβῃ ἡ σχετικὴ ἔκθεσις τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως, ὥς καὶ αἱ ἐκθέσεις πεπραγμένων τῶν Ἀρχαιολογικῶν Ἐφορειῶν.

ΑΘΗΝΑΙ-ΑΤΤΙΚΗ

ΕΘΝΙΚΟΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ

Α. Νομισματική Συλλογή

Προσκτήματα Νομισματικής Συλλογής

Α'. Έλληνικά εἰρημύματα:

I. Ἀπὸ Μακεδονίαν¹:

5 τετράδραχμα Ἀθηνῶν «νεωτέρου ρυθμοῦ»:

1) Μονογραφήματα τύπου Μ.Τ.² ἀρ. 3α, ἀλλὰ κάτωθεν τοῦ ἀμφορέως σύμβολον δάς³. 17 γρ. (Πί ν. 1_{1,2})⁴.

Ἡ τεχνотροπία τοῦ νομίσματος εἶναι ἀπολύτως ὁμοία πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἐλάχιστα γενόμενα γνωστά· ἀλλὰ ἡ παρουσία τοῦ συμβόλου προσθέτει ἄγνωστον μέχρι τοῦδε παραλλαγὴν.

2) ΠΟΛΥ ΤΙ ἀρ. Ζ ἐπὶ τοῦ ἀμφορέως ΑΡ 16,70 γρ. Πρβλ. Sv. pl. 38, 13 Μ.Τ. ἀρ. 104 α ΔΚ (Πί ν. 1₃).

3) ΧΑΡΙ ΗΡΑ ΜΗ-16,70 γρ. Μ.Τ. 13β. (Πί ν. 1₄).

4) Μονογράφημα — θύρσος 16,30 γρ. ΑΝ Πρβλ. Sv. pl. 37, 18 Μ.Τ. 182 α.

5) Μονογραφήματα — ἄφλαστον Π Ρ 16,65 γρ. Πρβλ. Μ.Τ. 257d. ΔΚ

Τὸ εἶρημα περιεῖχεν ἀκόμη τὰ κάτωθι⁵:

ΑΔΕΙ ΗΛΙΟ ΠΡ (Πί ν. 1₅).

ΧΑΡ ΗΡΑ ΠΡΟ Πρβλ. Μ.Τ. 127 α.

ΔΩ ΛΥΣΙΑ Ε Ρ Πρβλ. Μ.Τ. 169 α.

Μονογράφημα, Θύρσος Ε Ρ Θ Πρβλ. Μ.Τ. 171 α.

ΔΙΟΦΑ ΔΙΟΔΟ Ε Πρβλ. Μ.Τ. 184 β (Πί ν. 1₆).

ΚΤΗΣΙ ΕΥΜΑ ΜΕ Μ.Τ. 269 β.

Θάσος. Τετράδραχμον. Κεφαλὴ Διονύσου — Ἡρακλῆς, ἀρ. ΔΙ. Πρβλ. Sylloge, Berry Coll. 521. (Πί ν. 1₇).

1. Ἀκριβέστερος τύπος προελεύσεως δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ, δὲν ἀποκλείεται καὶ τὸ κατωτέρω ἐκ Βεροίας ὑπ' ἀρ. 11 καὶ τὸ ἐκ Κιλκίς (ΒCH 1962, σ. 422) νὰ εἶναι τμήματα τοῦ αὐτοῦ εἰρημύματος· πάντως πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι, ἐὰν δὲν εἶναι ἀπλῶς σύμπτωσις, τὰ νομίσματα τοῦ ὑπ' ἀρ. 11 εἶναι καλύτερον διατηρημένα.

2. Πρὸς ἀποφυγὴν περιττῶν περιγραφῶν, γίνονται ἀπλῶς παραπομπαὶ εἰς Svoronos, Les monnaies d'Athènes καὶ M. Thompson, The new style silver Coinage of Athens.

3. Τὸ τετράδραχμον ὑπ' ἀρ. 1 ἀπεικονίσθη ἐκ παραδρομῆς καὶ εἰς τὸν προηγούμενον τόμον τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου, Πί ν. 1 ἀρ. 6 ἀντὶ τοῦ ἐνταῦθα ἀπεικονιζομένου Πί ν. 1₈ (Πρβλ. Μ.Τ. ἀρ. 2 καὶ Schwabacher, Opuscula Atheniensia 1 pl. ἀρ. 3). τὸ ὅποιον πιθανώτατα προέρχεται ἀπὸ ἓν ἐκ τῶν τριῶν ἀνωτέρω ὁμοίων εἰρημύτων.

4. Τὰ νομίσματα τοῦ Πί ν. 1 ἀποδίδονται κατὰ τι μικρότερα τοῦ πραγματικοῦ μεγέθους.

5. Τούτων ὑπάρχουν μόνον τὰ ἐκμαγεῖα.

Εἰς τὸν Πίνακα ἀπεικονίσθησαν ὅσα εἶναι ἀπὸ μὴ γνωστάς σφραγίδας ἢ εἶναι ἀπὸ τὰ σπανιώτερον ἀπαντῶντα.

Διὰ τὰ τετράδραχμα τῆς Θάσου ἡ ἐπικρατοῦσα γνώμη εἶναι ὅτι ἡ κοπὴ νομισμάτων ἐπανελήφθη ἀπὸ τοῦ 146 π.Χ. (Head² κτλ.). Τὰ τετράδραχμα τῆς Θάσου τῶν εἰρημύτων I καὶ II φαίνονται, ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς φθορᾶς, σύγχρονα μὲ τὰ Ἀθηναϊκά, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ νεώτερα χρονολογοῦνται κατὰ τὴν Margaret Thompson ἔ.ἀ. τὸ 172 π.Χ. Ἐὰν ἡ χρονολόγησις αὕτη βεβαιωθῇ τελικῶς ὡς ὀρθή, τότε καὶ ἡ γνώμη, ὅτι ἡ κοπὴ νομισμάτων τῆς Θάσου ἐπανελήφθη τὸ 168 π.Χ., θὰ ἀποδειχθῇ βάσιμος. Πρβλ. σχετικὴν βιβλιογραφίαν εἰς C. Dupant et J. Rouilloux, Études Thasiennes V σ. 6.

II. Ἀπὸ Βέροιαν Μακεδονίας⁶:

4 τετράδραχμα Ἀθηνῶν «νεωτέρου ρυθμοῦ» καὶ 1 τετράδραχμον Θάσου.

1) Μονογράφημα — ΦΑΝΙ 16,83 γρ. Πρβλ. Μ.Τ. 10α (Πί ν. 1₉).

2) ΑΔΕΙ ΗΛΙΟ ΠΡΟ 16,80 γρ. τεθραυσμένον. Πρβλ. Μ.Τ. 127 α, Sv. pl. 39,3.

3) Μονογράφημα — ἄφλαστον ΦΣ Ε 16,73 γρ. Πρβλ. Μ.Τ. 254.

4) Ὅμοιος ΣΦ Α 16,80 γρ. δίπαιστον. Πρβλ. Μ.Τ. 260 α (Πί ν. 1₉).

5) Θάσος. Κεφαλὴ Διονύσου — Ἡρακλῆς ἀρ. Μ. 16,97 γρ. Πρβλ. Sylloge D N M ἀρ. 1039. Μετὰ τὸ 168 (;) π.Χ. (Πί ν. 1₁₀).

Ἄπαντα τὰ ἀνωτέρω ἔχουν προσσηρμοσμένας σφραγίδας⁷ καὶ εἶναι ἀρίστης διατηρήσεως ἢ fdc.

III. Ἀπὸ Θύρρειον Βονίτσης

6 Χαλκᾶ:

1) Φίλιππος Β'. Gaebler XXX, 12 ΔΜ.

2-3) Θύρρειον. BMC pl. XXIX 17,18.

4) Λευκάς. Τύπος BMC XXVII 6Κάτω ὀφθαλμός.

5) Οἰνιάδαι. Τύπος BMC XXIX 14 ΔΚ.

6) Κέρκυρα. Τύπος BMC σ. 134, ἀρ. 326 ΔΜ.

IV. Ἀπὸ Βραγκιανὰ Ἀργιθέας - Καρδίτσης⁸:

13 Χαλκᾶ:

Θεσσαλία. BMC σ. 5,62-63 ΔΚ⁹.

6. Ταῦτα παρεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου Φωτ. Πέτσα, ὁ ὁποῖος καὶ ἐπέτρεψε τὴν δημοσίευσίν των. Δὲν ἀποκλείεται καὶ ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ἀνευρέσεώς των νὰ ἀποτελοῦν τμήμα μεγαλύτερον εἰρημύματος. Ἀνευρέθησαν «ἐντὸς μιάζων» κατὰ τὸν εὐρέτην.

7. Ἡ διεύθυνσις τῶν σφραγίδων σημειοῦται μόνον ὅταν αὗται εἶναι προσσηρμοσμένα. Ἡ διατήρησις τῶν νομισμάτων σημειοῦται:

ΔΚ=διατήρησις καλή, ΔΜ=διατήρησις μετρία, Δμ=διατ. μετριωτάτη.

8. Δὲν εἶναι ἀπολύτως βέβαιοι, παρὰ τὴν ὁμοιομορφίαν τῆς κατιώσεως, ὅτι ὅλα ἀνευρέθησαν ὁμοῦ.

9. Ἄπαντα τὰ νομίσματα εἶναι μετριωτάτης διατηρήσεως, ἔνεκα μακρᾶς κυκλοφορίας.

Μαγνήτων. α) BMC σ. 34,3 - 6 Δ μ.

β) BMC σ. 34,7 - 12

Μητρόπολις Θεσσαλίας. Rogers αρ. 408. BMC XXXI,6 (Πί ν. 2₁₃).

Ἀμβρακία. α) Τύπος BMC XVIII, 2.

β) BMC σ. 95,23.

γ) ὅμοιον ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς Α.

δπ. δεξ. μονογράφημα

δ) Ὅμοιος ἢ κεφαλὴ ἄρ.

ε) Τύπος BMC pl. XVIII, 4

στ) Ὅμοιος τύπος BMC σ. 96,29 κ.έ.

Ἄργος Ἀμφιλοχικόν. BMC, σ. 172, 3

V. Ἀπὸ Κόρινθον¹⁰:

Χαλκᾶ:

23 Ἀθηναϊκὰ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ 3 ρωμαϊκὰ ὡς καὶ 9 ἀντωνινιανοὶ¹¹ ἀποτελοῦντα τμήμα μεγαλύτερου εὐρήματος γενομένου περὶ τὴν Κόρινθον(;).

1) Ἀθηναϊκὸν τελείως ἀποτετριμμένον ρωμαϊκῆς ἐποχῆς (Αὐγούστου).

2) Ἀθηναϊκὸν ὁμοίως. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς τύπου Shear¹², Hesperia 1936 pl. III ἀρ. 2 7,53 γρ. Ἀποτετριμμένον (Ἀθηνᾶ Ἰσταμένη;).

3) Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς - ὀπ. ἀποτετριμμένον - ἡμισυ τοῦ προηγούμενου S. pl. II₂₈ ἐποχὴ Αὐγούστου.

4) Ὅμοιος, Svoronos 82,29 κ.έ. S pl. III 24 Δμ 1ον ἡμ. Α' μ.Χ. αἰ.

5) Ὅμοιος Sv. ἔ.ἀ. pl. 86, 1-3 2ον ἡμ. Α' μ.Χ. αἰ. S. pl. IV,27 9,33 γρ. Δμ. (Πί ν. 2₁).

6) Ὅμοιου τύπου. Ἡμισυ τοῦ προηγούμενου, ἐφθαρμένον. 4,02 γρ.¹³.

7) Τύπος Sv. 85,33. S. πί ν. IV 20, 2ον ἡμ. τοῦ Α' π.Χ. αἰ. ἐφθαρμένον.

8) Τύπος Sv. 99,23. S. pl. V 2. Τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Δμ.

Ἄπαντα τὰ κατωτέρω ἔχουν μικρότερον πέταλον καὶ βάρος, ἐλαφρῶς διάφορον χρῶμα τοῦ μετάλλου καὶ καλὴν ἢ ἀρίστην διατήρησιν¹⁴.

9) Τύπος Sv. 91,41. S. fig. 26,13 - 14, σ. 321.

10. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰσθμοῦ περιοχὴν τῆς Ἀττικῆς.

11. Ἀπὸ τὸ χρῶμα τῆς κατώσεως φαίνεται μᾶλλον βέβαιον ὅτι ἀνευρέθησαν ὁμοῦ.

12. Αἱ παραπομπαὶ εἰς Svoronos ἔ.ἀ. καὶ Shear (S) Hesperia 1936, σ. 285 κ.έ.

13. Τὰ ἑλληνικὰ νομίσματα τοῦ εὐρήματος δὲν ἔχουν προσηρμοσμένας σφραγίδας πλὴν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 8.

14. Τὴν καταφανῆ διαφορὰν τῶν δύο περιόδων, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡδὴ παρατηρήσει καὶ ὁ Σβορώνος (ΔΕΝΑ, 7, σ. 5), ἐφθαρμένων δυσαναλόγως ἴσως πρὸς τὴν χρονικὴν ἀπόστασιν ἡ Shear ἀπέδωκεν εἰς τὴν διάφορον σύνθεσιν τοῦ μετάλλου (ἔ.ἀ.σ. 288. Πρβλ. σχετικῶς καὶ M. Thompson ἔ.ἀ. σ. 640). Ἰσως καὶ αἱ συχναὶ παρατηρούμεναι ὅσαι εἰς τὸ κέν-

10) Τύπος Sv. 91,17. S ἔ.ἀ. ἀρ. 15. Χρόνοι Ἀδριανοῦ 5,22 γρ. Δ. ἀρίστη.

11) Τύπος Sv. 89,33. S VII, 12 Β' αἰ. μ.Χ. ΔΚ.

12) Τύπος Sv. 88,15. S VII 11 Β' αἰ. μ.Χ. Δ. ἀρίστη (Πί ν. 2₂).

13) Τύπος Sv. 90,16. S 27,9 Β' αἰ. μ.Χ. ΔΚ. (Πί ν. 2₆)¹⁵.

14) Τύπος Sv. 82,12 S VIII 4 Β' αἰ. καὶ Γ' μ.Χ. Δ. ἀρίστη¹⁶.

15) Τύπος Sv. 82,36 S VIII 4 Β' αἰ. καὶ Γ' μ.Χ. ΔΚ.

16) Τύπος Sv. 82,8 κ.έ. S VIII 4. Β' αἰ. καὶ Γ' μ.Χ. Δ. ἀρίστη.

17) Τύπος Sv. 82,19. S VIII 57 Β' αἰ. μ.Χ. ΔΚ

18) Τύπος Sv. 82,16 κ.έ. S VIII 10 Β' καὶ Γ' αἰ. μ.Χ. ΔΚ.

19) Τύπος Sv. 85,19. S IX 3 Γ' αἰ. μ.Χ. ΔΚ. (Πί ν. 2₃).

20) Τύπος Sv. 85,28. 7,11 γρ. S IX 4 Γ' αἰ. μ.Χ. ΔΚ. (Πί ν. 2₄).

21 - 22) Τύπος Sv. 86,34. S VIII 25. Β' καὶ Γ' αἰ. μ.Χ. ΔΚ.

23) Τύπος Sv. 86,9 6,90 γρ. S VIII 26 Β' καὶ Γ' αἰ. μ.Χ. ΔΚ (Πί ν. 2₅).

Β'. Ρωμαϊκὰ εὐρήματα:

24) Κόμμοδος' σηστέρτιος τύπος R.I.C. 6 406 ἀρ. 381 ΔΜ.

25) Μ. Αὐρήλιος' σηστέρτιος τύπος R.I.C. ἀρ. 922 (165 μ.Χ.) ΔΜ.

26) Γορδιανός' σηστέρτιος τύπος R.I.C. ἀρ. 267 (240 μ.Χ.) ΔΜ.

27) Ἀντωνινιανοί. Valerianus R.I.C. ἀρ. 116 (255 μ.Χ.) ΔΚ.

28) Γαλληνός ἔ.ἀ. ἀρ. 157 (259 μ.Χ.) Δ. ἀρίστη.

29) » » » 172 ΔΚ.

30) » » τύπος 192α. Δ. ἀρίστη.

31) » » ἔ.ἀ. ἀρ. 236.

32) » » » 652 (Πί ν. 2₇).

33) » » » 613.

34) » » Ὅμοιον τεθραυσμένον Δ. ἀρίστη.

35) Σαλωνίνα. Cohen, ἀρ. 39. R.I.C. ἀρ. 5 Δ. ἀρίστη (Πί ν. 2₈).

Εἰς τὸ εὕρημα ἐκπροσωποῦνται γνωστοὶ τύποι ἐκ τῶν Ἀθηναϊκῶν νομισμάτων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τοῦ Γαλληνοῦ, ἐκ τῆς φθορᾶς ὅμως δὲν δύναται νὰ συναχθῇ μετὰ βεβαιότητος πότε ἡ κοπὴ τῶν διεκόπη πρὸ τῆς ἐπο-

τρον τῆς ἐπιφανείας τῶν ἀρχαιοτέρων, δὲν εἶναι τυχαῖαι, ἀλλὰ ὀφείλονται εἰς τεχνικοὺς λόγους (πρβλ. Πί ν. 2).

15. Ἡ ἐμπροσθία ὀψις κατωμένη.

16. Τὰ ὑπ' ἀρ. 7, 11, 14-15 τοῦ Πί ν. 2, δὲν ἔχουν ἀποδοθῇ εἰς τὸ πραγματικὸν μέγεθος.

χῆς τοῦ Γαλλιανοῦ — τοῦ ὁποῖου τὰ νομίσματα εἶναι ἀρίστης διατηρήσεως — ἢ νὰ ἐξαχθοῦν ἄλλα χρήσιμα συμπεράσματα.

Εἰς παρόμοιον κατὰ τὴν σύνθεσιν μέγα εὐρημα ἀπὸ τὴν Ἑλευσίνα τὰ τελευταῖα ρωμαϊκά νομίσματα εἶναι τοῦ Γορδιανοῦ (Σβορῶνος ΔΕΝΑ, Τόμ. 7 σ. 109 κ.έ.) 244 μ.Χ., ἀλλὰ πιθανὸν καὶ τῶν δύο ἢ κατάχωςις νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἑρούλων.

VI. Ἀπὸ χωρίον Μαυρίκι ἐπαρχίας Μαντινείας¹⁷.

22 ἀργυρὰ καὶ δύο χαλκᾶ:

3 Τετράδραχμα Μ. Ἀλεξάνδρου

α) Müller 1337 17, 10 γρ. ΔΜ.

β) Müller 754 16,95 γρ. Syll. DNM 728 ΔΚ.

γ) Μ. 62 Syll. ἔ.ἀ. 698 ἀρίστης διατηρήσεως 17,22 γρ. (Πί ν. 2₉).

3 Τριώβολα Φωκῶν 2,07 γρ. 2,78 γρ. BMC III 7, 2,47 γρ. τελείως ἀποτετριμμένον Syll. ἔ.ἀ. 102.

1 Τριώβολον Ὀπουντίων Λοκρῶν 2,62 γρ. BMC 1,8 ΔΜ.

1 Δίδραχμον Θηβῶν Syll. ἔ.ἀ. ἀρ. 307 12 γρ. ΔΜ.

1 Δίδραχμον Βοιωτῶν ἔ.ἀ. 324 11,67 γρ. Δμ.

1 Δραχμὴ Θηβῶν Syll. ἔ.ἀ. ἀρ. 251 5,8 γρ. Δμ.

1 Δραχμὴ Τανάγρας 5,37 γρ. τύπου BMC IX, 9 ΔΜ.

1 Τριώβολον Βοιωτῶν BMC σ. 35 ἀρ. 28, 2,8 γρ. ΔΚ.

1 Τετράδραχμον Ἀθηνῶν 17,10 γρ. τύπου Sv. ἔ.ἀ. pl. 29 - 32 (Πί ν. 2₁₀).

1 Στατήρ Αἰγίνης 11,53 γρ. N.C. 1950, 182 κ.έ. ἀποτετριμμένον.

1 Δραχμὴ Αἰγίνης Milbank pl. 2 ἀρ. 16, γρ. 5,23 ΔΚ. (Πί ν. 2₁₂).

1 Ἡμιδραχμον Αἰγίνης 2,55 γρ. BMC pl. 24,14 ΔΜ.

1 Δραχμὴ Σικυῶνος BMC VII 18, γρ. 5,59 ΔΜ.

3 Τριώβολα Σικυῶνος α - β) BMC ἀρ. 56 2,79 γρ. 2,72 γρ. ΔΜ. γ) BMC ἀρ. 124 ΔΚ.

1 Τετράδραχμον Ἡλιδος 11,30 γρ. Seltman, pl. XIFE. Τελευταῖον τέταρτον Δ' π.Χ. αἰ. Ἀπὸ τὴν ἴδιαν σφραγίδα γνωστὰ πολλὰ ἀντίτυπα (Πί ν. 2₁₁).

1 Τριώβολον Ἀργους. Syll. ἔ.ἀ. ἀρ. 1.

Χαλκᾶ:

Κόρινθος BMC σ. 55,44 ΔΚ.

Φλιοῦς Δ' αἰ. π.Χ. ἔ.ἀ. σ. 34,13. Ἐφθαρμένον.

Ἄν καὶ οὐδὲν ἐκ τῶν ἀνωτέρω νομισμάτων εἶναι χρονολογημένον με ἀκρίβειαν, τὸ εὖρημα ἔχον

17. Πρόκειται περὶ τμήματος ἀγνωστοῦ μεγέθους εὐρήματος, τὸ ὅποιον θὰ περιείχετο εἰς θραυσθὲν ἀγγεῖον ἢ διαλυθὲν βαλάντιον. Ἀνευρίσκονται δὲ τὰ νομίσματα τμηματικῶς, μὴ ἀποκλειομένης τῆς ἀνευρέσεως καὶ ἄλλων.

σύνθεσιν τυπικὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἰς τὴν Πελοπόννησον (Πρβλ. J.G. Milne NC 1949, 83 κ.έ. Νοε ἀρ. 800, Εὕρημα ἀπὸ Μαλάματα Κυπαρισίας)¹⁸ δύνανται νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸ α' ἡμισυ τοῦ Γ' π.Χ. αἰῶνος.

VII. Ἀπὸ Δυτ. Μ. Ἀσίας:

2 ἤλεκτρον, 50 ἀργυρᾶ:

Τμήμα εὐρήματος. Παρόμοια νομίσματα ἀποτελοῦντα κατὰ τὸ πλεῖστον τμήμα προφανῶς τοῦ αὐτοῦ εὐρήματος, ἐδημοσίευσεν ὁ C. Kraay εἰς τὴν Revue Suisse de Numismatique vol. XLII 1962/3 σ. 5 κ.έ.

Ἡλεκτρον:

1) Ἀκαθόριστον Μ. Ἀσίας, 0,27 γρ. (Πί ν. 2₁₅).

2) Φώκαια (;)¹⁹ 10,56 γρ. Κεφαλὴ κριοῦ ἀρ. ἔγκοιλον (Πί ν. 2₁₆).

Ἀργυρᾶ:

Κολοφῶν

3) Κεφαλὴ Ἀπόλλωνος κατ' ἐνώπιον ὄπ. Μονογρ. τύπου M²⁰ 2α 4α 0,40 γρ. K²¹ 1.

4) Τύπου M 6α K4 0,45 γρ. (Πί ν. 2₁₇).

5 - 7) Τύπου M 7, K 16 0,17 γρ. - 0,26 γρ.

8 - 13) Ὁμοίως M 8, K 23 - 28 0,19 γρ. - 0,14 γρ.

14) Ὁμοίως M 10 0,30 γρ. K 29 - 30.

15 - 17) M 12, K 31 - 32 0,17 - 0,19 γρ. (Πί ν. 2₁₈).

18 - 20) M 18 K 41 - 52 Πρβλ. καὶ K σ. 11 0,30 - 0,40 γρ. (Πί ν. 2₁₉).

Ὁ Kraay θεωρεῖ πιθανόν, ὅτι τὰ ὑπ' ἀρ. 15 - 20 εἶναι νομίσματα τῆς Μαγνησίας (ἔ.ἀ. σ.11) καὶ ὅτι ἡ κεφαλὴ εἶναι τοῦ Ἀπόλλωνος. (Πί ν. 2₂₀₋₂₁).

21) M 30, K 62 0,26 γρ.

22 - 23) M 30, K 63 0,16 γρ. καὶ 0,19 γρ.

24 - 28) M 31, K 70 0,27 - 0,32 γρ.

29) M 35 K 72/73 (Πί ν. 2₂₂).

30) M 36 K 74/75 0,30 γρ.

31) M 34 K 82, 0,30 γρ. (Πί ν. 2₂₃).

Κολοφῶν

32) Τύπου M 526 Sylloge, Lockett Coll. ἀρ. 2802.

Τὸ νόμισμα τοῦτο ἀσφαλῶς δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸ εὖρημα.

33) Ἐφεσος:

Μέλισσα — Ε Φ κεφαλὴ ἀετοῦ δεξ. 0,18 γρ. Syll. DNM 211.

34) Ἐφεσος (;) ἐφθαρμένον.

35 - 36) Λάμψακος. Προτομὴ πτερωτοῦ ἵππου

18. Μουσεῖον Ἀθηνῶν. Τὸ εὖρημα τοῦτο χρονολογοῦμενον ἀσφαλῶς ἔνεκα τῆς παρουσίας τετραδράχμου τοῦ Πτολεμαίου Β' (Σβορῶνος ἀρ. 546), πολὺ καλῆς διατηρήσεως, δυνατόν νὰ εἶναι ὀλίγον μεταγενέστερον.

19. Babelon, Traité II I 6. 1602 pl. LXXX, 25 κ.έ.

20. M. Milne, Kolophon and its Coinage NNM. 96.

21. C. Kraay, ἔ. ἀ.

δεξ. — ξγκοιλον 0,38 γρ. 0,35 γρ. 'Ημιωβόλιον
Πρβλ. Babelon, Traité pl. XVI 15.

37) Μίλητος 0,35 γρ. Bab. ξ.ά. pl. XI, 12. K 103
38 - 48) Τέως (;)²² 0,13, 0,14, 0,17 - 0,25 γρ. Κε-
φαλή ή προτομή γρυπός — τετράγωνον ξγκοιλον.
K. 112 - 131.

49) Γρύψ καθήμενος άριστερά — τετράγωνον
ξγκοιλον 0,20 γρ. K άρ. 110.

50 - 52) 'Αβέβαια Δυτικής Μικράς 'Ασίας. 'Α-
λέκτωρ άριστ. — ξγκοιλος προτομή βοός. 0,17 γρ.
Πρβλ. σχετικώς εϋρημα του Αυγιοί (Πί ν. 2_{33,34}).
Είς Babelon ξ.ά. pl. LXXXI, 7 και σελ. 1578.

53) Μολύβδινον σύμβολον²³. 'Ελαφος - δνος (;)
άνωθεν στιγμή (;) (Πί ν. 2₃₅).

VIII. 'Αποτήν Δυτ. Μ. 'Ασίαν:

10 άργυρά: Τμήμα μεγαλύτερου διασκορπισθέν-
τος εϋρήματος

1) 'Εφεσος. Μέλισσα — κεφαλή άετοϋ 0,20 γρ.
Syll. DNM 211 ήμιώβολον.

2) Μίλητος. Κεφαλή λέοντος — άνθέμιον 0,22
γρ.

3) Μαγνησία. Κεφαλή κρανοφόρος—0,41γρ. ☞
(Πί ν. 2₂₈)²⁴.

'Ομοιον μονογράφημα άπαντᾷ και είς τό ύπό
του Κραγ δημοσιευόμενον τμήμα εϋρήματος (ξ.ά.
σ. 11) διπλασίον περίπου μεγέθους και έχοντος επί
της τέτρας πλευράς γλαυκα, θεωρείται δέ πιθανό-
τατα νόμισμα του Θεμιστοκλέους ως τυράννου της
Μαγνησίας όπου, ως γνωστόν, έκοψε και άλλα
νομίσματα με τό όνομά του πλήρες (πρβλ. Coriol-
la Numismatica σ. 301 κ.έ). 'Η παρουσία της κε-
φαλής επί του άνεκδότου τούτου νομίσματος του
προσδίδει ιδιαίτερον ενδιαφέρον, έν συσχετίσει
με την γλαυκα.

4) Σάμος. βουκράνιον — τετράγωνον ξγκοιλον
0,59 γρ. πρβλ. BMC pl. XXXIV 7 (Πί ν. 2₂₈).

'Αβέβαια Δυτικής Μ. 'Ασίας:

5 - 6) Ρόδαξ με στιγμήν είς τό μέσον — ξγκοι-
λον. ('Ερυθραί (;) 0,11 γρ. 0,14 γρ. (Πί ν. 2_{24, 25}).

7) Βουκράνιον — Τετράγωνον ξγκοιλον 0,19 γρ.
(Πί ν. 2₂₉).

8 - 9) Κεφαλή λέοντος - πτηνόν άριστ. ανά μία
στιγμή άνω και κάτω.

Τό πτηνόν χαρακτηρίζεται ως πέρδιξ ή όρνις
ή ταώς· πρβλ. Imhoof - Blumer, Tier und Pflanzen-
bilder σ. 36 άρ. 48 pl. V 48. Syll. v. Aulock, άρ.

1818 και Syll. Berry Coll. άρ. 1045, 1046²⁵ (Πί ν.
2_{31, 32}).

10) Λεοντή — σκορπιός 0,58 γρ.

Πρβλ. Imhoof - Blumer, Monnaies Grecques
σ. 469, 62. Syll. ξ.ά. άρ. 1047.

Είς τό τμήμα τούτο του εϋρήματος περιείχοντο
άκόμη²⁶:

α) Κολοφών (;) Κεφαλή 'Απόλλωνος — 'Εγκοι-
λον ξ.ά. 1040 - 1042 (Πί ν. 2₃₀).

β) 'Εφεσος· όμοιον προς τό άνωτέρω ύπ' άρ. 2.

γ) 'Αβέβαια τύπου άρ. 8 - 9 άντιτ. (6 τεμάχια).

δ) Κύζικος· πτερωτός κάπρος — Προτομή λέ-
οντος δεξ. Πρβλ., K 93.

ε) Μίλητος· κεφαλή λέοντος — άνθέμιον (10 τε-
μάχια)²⁷ (Πί ν. 2₂₇).

στ) Σάμου (K. ξ.ά. άρ. 103).

Δέν κατέστη δυνατόν νά εξακριβωθούν αί συν-
θήκαι της άνευρέσεως των δύο άνωτέρω εϋρημά-
των. Είς τά ύπό του Κραγ δημοσιευόμενα δίδεται
ως προέλευσις περιοχή παρά την Κολοφώνα. 'Εν-
δεχομένως είς τό είς ταύτα περιεχόμενον εϋρημα
άνήκουν τά άνωτέρω, τά όποία όμως περιέχουν
και τύπους διαφόρους, όπως τους πολύ σπανίως
μέχρι τουδε άπαντώντας ύπ' άρ. άνωτ. 5 - 6, 8 - 9
και ύπ' άρ. α'²⁸.

Γ'. Βυζαντινά εϋρήματα:

50 Χαλκά

Βυζαντινά σκυφωτά, άποτελοϋντα τμήμα δια-
σκορπισθέντος εϋρήματος του α' ήμ. του 13ου αι.
γενομένου είς Θεσσαλίαν, άποτελουμένου από 600
ή 700 όμοια:

'Ιωάννης Β' Κομνηνός BMC Type 6 (2)

'Επικεκομμένα επί νομ. του 'Ιωάννου Β' (2) BMC
Type 6B

Μανουήλ Β' ξ.ά. Type 11(7)

» » » » 13 (26)

'Ισαάκιος Β' ξ.ά. » 4 (2)

'Αλέξιος Γ' » 4 (6)

Θεόδωρος Α' Λάσκαρις Νικαίας (2) α) BMC
pl. XXVIII, 6 - 9, β) 'Ομοιον, επικεκομμένον επί
νομίσματος 'Αλεξίου Γ' (;)

Πρβλ. Bellinger and Metcalf, NC XIX 1959. D.M.
Metcalf, The coinage of Thessaloniki 829 - 1204.
Balkan Studies 1963, σ. 277 κ.έ.

25. 'Η όμοιότης προς περιστεράν (Münzen und Medaillen
196 άρ. 18) είναι άμφίβολος, εκτός, εάν πρόκειται περί δύο
ειδών πτηνών.

26. Τούτων ύπάρχουν μόνον εκμαγεία.

27. 'Ημιδραχμα(ς).

28. Του τελευταίου τούτου τύπου διεσώθη εσχάτως και
εϋρημα περιέχον εκατοντάδας όμοίων.

22. Είς BMC Ionia σ. 215 άρ. 84, 85 «Φώκαια».

23. Κατά τόν παραδώσαντα τά άνωτέρω νομίσματα τό σύμ-
βολον άνευρέθη μετ' αυτών.

24. Μόνον ό όπίσθιος τύπος.

Δ'. Μεσαιωνικά εὑρήματα:

Γρόσσον μεταπάνιον τοῦ Stefanus Urosius, βασιλέως Σερβίας, προερχόμενον ἐξ εὑρήματος γενομένου εἰς Θράκην (:) καὶ περιέχοντος, ἂν ἡ πληροφορία εἶναι ἀκριβής, 200 περίπου ὅμοια καὶ ἐνετικά τῶν δογῶν Io Supantius (1312 μ.Χ.), Fra Dandulo (1328), Ba Gradonigo (1339).

Ε'. Διαφόρων προελεύσεων:

Δραχμή Μ. Ἀλεξάνδρου μὲ ὑστερόσημον πρῶ-
ραν πλοίου καὶ Β Υ.

Δραχμή Ρόδου μὲ ὑστερόσημον χίμαιραν.

Ψωφίδος· Ἐλαφος δ — Ε ἐντὸς στικτοῦ τετρα-
γώνου 0,34 γρ. BMC XXXVI, 21 (Π ἰ ν. 2₁₄).

Ἀπὸ Πεντέλης:

Σηστέριος Δομιτιανὸς R I C II 189, 278

Ἀπὸ νησίδα Πεταλιούς Εὐβοίας:

1 χαλκοῦν βυζαντινὸν Ἀλεξίου Γ' BMC LXIII, 11

Ἐκ δωρεᾶς:

2 χρυσᾶ βυζαντινὰ

α) Ἀνδρόνικος Β' BMC LXXIV 16, 18

β) Ἀνδρόνικος Β' καὶ Ἀνδρόνικος Γ' ὑπέρτυ-
ρον τοῦ τύπου Rattosal ἀρ. 2229. Ἐπιγραφαὶ τῆς
ὀπισθίας ὄψεως. ἀρ. ΑἸΝΔΡΟΝΙ. Δεξ. ΑΝΔΙΝΙ.
Πρβλ. Gerasimov, Les hyperpères d'Andronic II
et d'Andronic III σ. 225 κ.έ.

Ἐκ δωρεᾶς Κας Α. Πετροκοκκίνου:

Δακτυλίου ἀπὸ κορναλίναν ἐντὸς χρυσοῦ
δακτυλίου ἑλληνορωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἀντίγραφον
γνωστοῦ πρωτοτύπου· Furtwängler, Antike Gem-
men Taf. XLIX 14 καὶ Τομ. II σ. 236 (Π ἰ ν. 2₃₆).

ΕΙΡΗΝΗ ΒΑΡΟΥΧΑ-ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ

*

Β. Ἐπιγραφικὴ Συλλογὴ

Διαρκοῦντος τοῦ ἔτους 1962 αἱ ἐργασίαι ἐπα-
νεκθέσεως εἰς τὴν Ἐπιγραφικὴν Συλλογὴν ἀπέ-
βλεπον κυρίως εἰς τὴν ἀνίδρυσιν μεγάλων ἐνεπι-
γράφων στηλῶν ἐπὶ συνεχοῦς βάθρου κατὰ μήκος
τῶν ἐστεγασμένων διαδρόμων. Εἰς τμῆμα τοῦ βο-
ρείου τοίχου ἀνιδρύθησαν, καὶ εἰς τὸν χώρον
ἐνθα ἄλλοτε ἦσαν — ἀποσπασθεῖσαι ἐκεῖθεν κατὰ
τὴν ἀνοικοδόμησιν —, αἱ μεγάλαι στήλαι, ἐφ' ὧν
εἶναι ἀναγεγραμμένα τὰ πλοῖα τοῦ Κράτους τῶν
Ἀθηναίων καὶ ἡ κατάστασις εἰς ἣν εὕρισκοντο
ταῦτα, αἱ λεγόμεναι δηλαδὴ «ἀναγραφαὶ τῶν ἐπι-
μελητῶν τῶν νεωρίων» (Π ἰ ν. 3 α). Ἐκάστη ἐκ
τούτων συνίστατο ἐκ πολλῶν τεμαχίων ἅτινα
ἀπεκολλήθησαν, ἵνα ἐξαχθῇ ὁ συνέχων ταῦτα
σίδηρος καὶ γύψος· διὰ τοῦτο ἡ σχετικὴ ἐργα-

σία προχωρεῖ βραδέως. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ διεπιστώ-
θη, ὅτι ὅλαι αἱ στήλαι αὗται φέρουν ἐπὶ τῆς ὀπι-
σθίας πλευρᾶς αὐλάκα διήκοντα καθ' ὅλον τὸ
ὕψος τῶν. Ὑπεθέσαμεν ἐν ἀρχῇ, ὅτι τοῦτο εἶχε
σχέσιν μὲ τὴν στερέωσιν τῶν εἰς τὸ οἰκοδόμημα,
ἐνθα ἐφυλάσσοντο· φαίνεται ἐν τούτοις πιθανώ-
τερον, ὅτι προέρχονται ἀπὸ μεταγενεστέραν χρῆ-
σιν τῶν στηλῶν, δι' ἀποχέτευσιν δηλαδὴ ὕδατος
ἐκ τινος οἰκοδομήματος. Τότε ἐξεκρούσθησαν καὶ
τεμάχια ἀπὸ τὰ πλάγια, διότι φαίνεται ὅτι αὗται
εἶχον ἱκανὸν πλάτος. Ἐν συνεχείᾳ, ἐπὶ τοῦ ἰδίου
συνεχοῦς βάθρου, ἐτοποθετήθησαν ἡ ἐπιγραφὴ
ἐπισκευῆς τῶν Μακρῶν Τειχῶν (I G II² 463) καὶ
ἡ μεγάλη (ὑψ. 2,69 μ.) μὲ ἀναγραφὰς ἀποδόσεως
ἀπαρχῶν (E.M. 10398 = I G II² 2336).

Ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου, καὶ ἀπὸ τῆς θύρας εἰσό-
δου εἰς τὴν 3ην αἴθουσαν, ἤρχισεν ἡ τοποθέτησις
τῶν στηλῶν μὲ τὰ ὀνόματα τῶν Ἀθηναίων ἐφή-
βων. Αἱ στήλαι αὗται ἦσαν ἄλλοτε εἰς τὸ ὑπαι-
θρον, περὶ δὲ δηλαδὴ τῆς αὐλῆς. Τὸ θέαμα, τὸ ὁ-
ποῖον, ὡς ἐκ τούτου, παρείχον, ἐξ αἰτίας τῶν και-
ρικῶν ἐπιδράσεων καὶ τῶν ζημιῶν ἐκ θραυσμά-
των ὀλμων τῆς Δεκεμβριανῆς ἀνταρσίας, ἦτο ἀ-
ποκαρδιωτικόν. Ἐπὶ τοῦ Π ἰ ν. 3β φαίνονται 4 τῶν
στηλῶν τούτων εἰς τὴν νέαν των θέσιν, ἥτοι E.M.
10037 (= I G II² 2243), 10038 (= I G II² 2245),
10040 (= I G II² 2018) 10041 (= I G II² 2052).

Οἱ ἐν τῇ Ἐπιγραφικῇ Συλλογῇ ἀποκείμενοι ἐνε-
πίγραφοι λίθοι συμποσοῦνται νῦν εἰς 13346. Ἀξί-
ζει νὰ σημειωθῇ ὁ ὑπ' ἀριθ. 13342 ἐκ Πικερμίου
ὅπου γίνεται μνεῖα τῆς θεᾶς Ἰσιδος.

ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ ΜΙΤΣΟΣ

*

BYZANTINON ΜΟΥΣΕΙΟΝ

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους 1962 εἰς τὸ Βυ-
ζαντινὸν Μοῦσεῖον εἰσῆχθησαν τὰ κάτωθι ἀντι-
κείμενα, ἐντὸς τῶν ὁρίων προγράμματος τῆς Διευ-
θύνσεως συστηματικοῦ ἐμπλουτισμοῦ τῶν συλ-
λογῶν.

Α' Ἐξ ἀγορᾶς:

1) Τρεῖς χάλκινοι λύχνοι μετὰ ὑψηλοῦ λυχνο-
στάτου παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς. Ἀξιοσημείω-
τος ὁ σπάνιος τύπος τοῦ ὑπ' ἀριθ. 4055, φέροντος
ὡς λαβὴν πτηνὸν μὲ ἀνοικτὰς πτέρυγας, ἐσημα-
τοποιημένας ἐν εἰδὲι σταυροῦ. Ὁμοῖος εἶναι γνω-
στὸς μόνον λύχνος τοῦ Μουσείου Μπενάκη, ἀνέκ-
δοτος (B.M. 4055 - 4057) (Π ἰ ν. 7 γ).

2) Χάλκινον ἡμισφαιρικὸν ἀγγεῖον μὲ ἔκτυπα
τρέχοντα ζῶα, 4ου - 5ου αἰ. (B.M. 4118).

3) Τρία τάσια άργυρά 11ου - 12ου αί., με έκτόπους διακοσμήσεις (B.M. 4058 - 4060).

4) Δύο χρυσοί δακτύλιοι βυζαντινοί (B.M. 4061 - 4063).

5) Όκτώ ζεύγη ένωτίων χρυσών, παλαιοχριστιανικών και βυζαντινών χρόνων (B.M. 4064 - 4070) (Πί ν. 7β).

6) Δύο μικρά κοσμήματα βυζαντινά (B.M. 4071 - 4072).

7) Κώδιξ μεμβράνινος του 12ου αί. περιέχων τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια, με μικρογραφία του Εὐαγγελιστοῦ Λουκά (B.M. 4116).

8) Εἰκὼν Θεοτόκου Γλυκοφιλούσης, μέσων 16ου αί. (Διαστ. 0,34 X 0,24) διατηροῦσα ἐμφανεῖς τοὺς χαρακτήρας τῆς παλαιολογίου τέχνης (B.M. 4074) (Πί ν. 4β).

9) Ἐξ εἰκόνες λαϊκῆς τεχντροπίας, προερχόμεναι ἐκ Καππαδοκίας:

α) Ρόδον τὸ Ἀμάραντον με τὴν ὑπογραφήν του ζωγράφου Μπαλασίου, 1738 (B.M. 4076), β) οἱ ἅγιοι Βλάσιος, Χριστόφορος καὶ Χριστόφορος ὁ Κυνοκέφαλος τοῦ ἔτους 1788 (B.M. 4075), γ) Ρόδον τὸ Ἀμάραντον, τοῦ ἔτους 1797 (B.M. 4077), δ) ὁ ἅγιος Δημήτριος μετὰ σκηνῶν τοῦ βίου του, τοῦ ἔτους 1797 ἐπίσης (B.M. 4078), ε) ὁ ἅγιος Μηνᾶς καὶ στ) οἱ ἅγιοι Βλάσιος καὶ Χαράλαμπος, ἀμφότεραι τέλους τοῦ 18ου αἰ. (B.M. 4079 - 4080).

10) Εἰκὼν τοῦ Ἀββᾶ Σισῶη ἐνώπιον τοῦ ἀνοικτοῦ τάφου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, με τριγλῶσσους ἐπιγραφάς, ἐλληνικάς, λατινικάς καὶ σλαβικάς, τέχνης Δαλματίας 16ου - 17ου αἰ. (B.M. 4115).

11) Συλλογὴ ἐκ 216 σχεδίων καὶ ἀνθιβόλων ἐπὶ χάρτου 17ου - 19ου αἰ. διαφόρων μεγεθῶν ἐκ τῶν χρησιμοποιουμένων ὑπὸ τῶν ἀγιογράφων ὡς προτύπων διὰ τὰς εἰκόνας. Ταῦτα προέρχονται ἐκ τῶν καταλοίπων ἐργαστηρίου ἱερωμένου ἀγιογράφου Κερκύρας, συχνὰ δὲ ἐπαναλαμβάνουν γνωστὰς εἰκόνας εὐρίσκομένας εἰς ναοὺς τῆς Κερκύρας, ὡς τοῦ Ἑμμανουὴλ Τζᾶνε, τοῦ Φιλοθέου Σκούφου κ.ἄ. (B.M. 3188 - 3404) (Πί ν. 4α).

12) Συλλογὴ ἐξ 650 ἀργυρῶν καὶ ἐπιχρῶσων κοσμημάτων 18ου - 19ου αἰ. ἐλληνικῆς λαϊκῆς τέχνης, συνεχιζούσης ἐν πολλοῖς τὴν Βυζαντινὴν παράδοσιν ὡς πρὸς τὰ σχήματα καὶ τὴν διακόσμησην (B.M. 3405 - 4054).

13) Ἀντίγραφον τῆς Θεοτόκου ἐκ τῆς ψηφιδωτῆς παραστάσεως τῆς Σταυρώσεως τῆς Μονῆς Δαφνίου (B.M. 4117).

Β' Ἐκ δωρεᾶς:

1) α) Δέκα χάλκινοι σταυροὶ — ἐγκόλπια, β) μικροὶ σταυροί, εἰς λίθινος καὶ εἰς ἀργυροῦς, μικροῦ μεγέθους, γ) πέντε χάλκινοι καὶ δύο ἀργυροὶ δα-

κτύλιοι μεταγενέστεροι, δ) ἐν βραχιόλιον ἐκ χαλκοῦ, ἐν ἐξ ὕαλου, ε) δέκα πόρπαι χάλκιναι, ἅπαντα 7ου - 10ου αἰ., δωρηθέντα ὑπὸ τοῦ διπλωματικοῦ κ. Νικολάου Καραγεώργου (B.M. 4081 - 4114).

2) Τέσσαρα ἀνθιβόλα εἰκόνων 16ου αἰ., δωρηθέντα ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Γ. Σωτηρίου (B.M. 4119 - 4122).

Ἐργαστήριον Συντηρήσεως:

Εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ Μουσείου εἰργάσθησαν συστηματικῶς οἱ καλλιτέχνη συντηρηταὶ κ.κ. Ε. Νουκάκης καὶ Α. Μαργαριτῶφ, διὰ τὸν καθαρισμὸν πλείστων ἀντικειμένων τοῦ Μουσείου.

Ὁ κ. Νουκάκης ἡσχολήθη εἰδικώτερα με τὴν ἐκ νέου ἐκθεσιν τῶν παλαιοχριστιανικῶν γλυπτῶν τῆς αὐλῆς τοῦ Μουσείου ἀφοῦ πρότερον συνετήρησεν καὶ συνεκόλλησεν ταῦτα.

Ὁ κ. Μαργαριτῶφ συνετήρησεν ἰδίως εἰκόνας, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων ἀνῆλθεν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἰς διακοσίας περίπου. Ἐξ αὐτῶν ἀναφέρονται ὅσας ἐκτὸς τῆς συνήθους συντηρήσεως καὶ καθαρισμοῦ εἶχον ἀνάγκην εἰδικῆς ἐπεξεργασίας ὥστε νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ πραγματικὴ αὐτῶν ἀρχικὴ μορφή.

1) Εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ, 14ου αἰ., (ἀριθ. Ταξ. 188). Ἐγένετο ἀφαίρεσις τῶν καρφίων καὶ ἐπιζωγραφήσεν ἀπὸ τὴν εἰκόνα ταύτην τοῦ Χριστοῦ. Κάτωθεν τοῦ στρώματος γύψου ὅστις ἐκάλυπτεν τὴν ἐτέραν ὄψιν, ἀπεκαλύφθη μέγας φυλλοφόρος σταυρὸς τῆς ἰδίας πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἐποχῆς, μετὰ τῶν συνήθων βραχυγραφῶν IC XC NIKA EEEE — Ἰησοῦς Χριστὸς Νικᾷ Ἑλένη εὗρεν ἐλέους ἔρεισμα (Πί ν. 5α - β).

2) Τῆς εἰκόνης Ἀγίας ὑπ' ἀριθ. Ταξ. 84 ἀπεκαλύφθη τὸ παλαιότερον στρώμα τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐπικαλυφθῇ διὰ νεωτέρου (Πί ν. 6α - β).

3) Ἡ ὑπ' ἀριθ. Ταξ. 953 μεγάλη εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ ἐνθρόνου 16ου αἰ., ἀπηλλάγη ἀπὸ πολλὰ στρώματα ἐπιζωγραφῆσεων, αἱ ρωγαὶ τοῦ ξύλου τῆς ἐκαλύφθησαν καὶ οὕτω ἀπεκατεστάθη ἡ ἀρχικὴ μορφή, ἥτις παρουσιάζει ἀσυνήθεις χαρακτῆρας.

4) Ἡ ὑπ' ἀριθ. Ταξ. 234 εἰκὼν τοῦ ἁγίου Γεωργίου εἶχεν πολλὰ δξειδωμένα καρφία καὶ ἦτο ἀμαυρὰ ὥστε νὰ μὴ διακρίνονται αἱ πολυπρόσωποι μικρογραφικαὶ ἐπ' αὐτῆς σκηναί. Εἶναι ἔργον πολὺ συγγενὲς πρὸς τὴν τεχντροπίαν τοῦ Γ. Κλότζα (16ου - 17ου αἰ.).

5) Ἡ ὑπ' ἀριθ. Ταξ. 471 εἰκὼν τῆς Σφαγῆς τῶν Νηπιῶν 17ου - 18ου αἰ., ἐκαθαρίσθη ἀπὸ παλαιὰ βερνίκια, ἐπιζωγραφῆσεις, στοκαρίσματα με κερὶ κ.λ.π. Εἰς τὸν Πί ν. 7α φαίνεται ἡ εἰκὼν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ καθαρισμοῦ.

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΑΘΗΝΩΝ - ΑΤΤΙΚΗΣ

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΠΑΝΕΚΘΕΣΕΩΣ
ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1962

Εἰς τὸ Μουσεῖον Ἀκροπόλεως συνεχίσθη ἡ ἐργασία ἐκθέσεως εἰς τὰς αἰθούσας V καὶ VI ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὑπογράφοντος κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Ὑπουργείου. Εἰς τὰς δύο ταύτας αἰθούσας, τὰς μόνας μὴ ἀνοιγείσας εἰσέτι εἰς τὸ Κοινόν, ὑπολογίζεται ὅτι ἡ ἐκθεσις θὰ περατωθῇ ἐντὸς τοῦ 1963. Ἡ VI αἴθουσα, ἐτοιμὴ πλέον, περιέλαβε τὴν συλλογὴν ἔργων τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Κριτίου παῖς ἀρ. 698. Ἡ ὑπάρχουσα ἀμφισβήτησις ἂν ἡ κεφαλὴ τοῦ ἐφήβου ἀνήκει πράγματι εἰς τὸν κορμόν ἐλύθη ὀριστικῶς, διότι ἐξηκριβώθη ὅτι ἡ παρατηρηθεῖσα ἀνωμαλία εἰς τὴν ἐπαφὴν ὠφείλετο ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀπολέπισιν τεμαχίου μαρμάρου κατὰ τὴν κρούσιν διὰ σφύρας τοῦ τραχήλου ὑπὸ τῶν Περσῶν. Οὕτω ἡ κεφαλὴ, τοποθετηθεῖσα ὀλίγα χιλιοστὰ ὑψηλότερον ἀφ' ὅ,τι προηγουμένως, εἶρε τὴν πραγματικὴν αὐτῆς θέσιν καὶ παρουσίασε ὅλας τὰς γραμμὰς τοῦ λαιμοῦ εἰς πλήρη ἀνταπόκρισιν πρὸς τὰς γραμμὰς τοῦ στήθους, τῶν ὤμων καὶ τῆς ράχεως. Οὐδεμία ἀμφιβολία δύναται πλέον νὰ ὑπάρχῃ ὅτι ἡ κεφαλὴ ἀνήκει πράγματι εἰς τὸν κορμόν.

Ἐπίσης ἀπεκατεστάθη τὸ ὑπ' ἀριθμ. 120 ἀνάγλυφον τῆς Γίγαντομαχίας τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦδε ἦτο ἀντικανονικῶς συνεπτυγμένον. Ἡ λεγομένη Νίκη τοῦ Καλλιμάχου ἀρ. 690, ἡ ὁποία εἰς τὸ παλαιὸν Μουσεῖον ἐξετίθετο ὡς ὁλόκληρον ἄγαλμα μὲ συμπεπληρωμένον τὸ μέγα κενὸν τὸ ὁποῖον ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ ἄνω καὶ κάτω μέρους, εἶχε προκαλέσει πολλὰς ἀντιρρήσεις διὰ τὴν ὀρθότητα τῆς συμπληρώσεως, ἰδίως εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν πρέπουσαν στροφὴν τοῦ κορμοῦ. Ἐπειδὴ ἐκρίθη ἀδύνατος ἢ τουλάχιστον τολμηρὰ εἰς μὴ ἐπιτρεπόμενον βαθμὸν πᾶσα συμπλήρωσις ἐνὸς τόσον μεγάλου καὶ καιρίου κενοῦ, ἐξετέθησαν κεραιωμένα τὰ δύο σωζόμενα τμήματα τοῦ ἔργου, ἐπὶ τῆς ἰδίας ὁμῶς βάσεως καὶ εἰς τρόπον ὥστε ὁ κορμὸς νὰ περιστρέφεται, ὑποβοηθουμένης οὕτω τῆς μελέτης τῶν εἰδικῶν, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἀνάγκη ἀποσπάσεως τοῦ ἔργου ἀπὸ τὴν βάσιν. Κατὰ τὸν ἴδιον περίπου τρόπον ἐστήθη καὶ ἡ Κόρη τοῦ Εὐθυδικοῦ ἀρ. 609, ἡ ὁποία παρουσιάζει μέγα κενὸν μεταξὺ τοῦ ἄνω καὶ κάτω τμήματος τοῦ σώματος· ὁ κορμὸς τῆς ἐτοποθετήθη ἐπὶ περιστρεφόμενης βάσεως. Τὸ ὑπάρχον ἐμπρόσθιον μέρος τοῦ λαμπροῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ ἵππου ἀρ. 697, τὸ ὁποῖον εἰς τὸ παλαιὸν Μουσεῖον ἐστηρίζετο δι' ἐνὸς σιδηροῦ τρίποδος, ἐτοποθετήθη εἰς τὴν ἰδίαν

αἶθουσαν ἐνώπιον μιᾶς παραστάδος καὶ ἀπέκτησεν οὕτω τὴν ἐλευθερίαν του, ἀπαλλαγὴν τοῦ ἀνεπιθυμήτου καὶ βασιανιστικοῦ τρίποδος.

Πάντα τὰ ἔργα, τῶν ὁποίων τὰ τεμαχία συνεδέοντο διὰ σιδηρῶν συνδέσμων, διελύθησαν καὶ ἀνεσυγκροτήθησαν ἐκ νέου συνδεθέντα διὰ χαλκῶν συνδέσμων.

Εἰς τὴν ἀλκόβαν — πλευρικὴν προέκτασιν — τῆς αἰθούσης V, ἐτοποθετήθησαν ἐντὸς ἑπτὰ νέων προθηκῶν μικρὰ ἀρχαῖα γλυπτὰ τοῦ Μουσείου καθὼς καὶ σειρά ἐκλεκτῶν ἀγγείων ἀπὸ τοῦ 7ου μέχρι τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. καὶ ἐξωγραφημένοι πινακίδες, ἅπαντα εὐρήματα νέα προερχόμενα ἀπὸ τὰς τελευταίας ἀνασκαφὰς τοῦ ἱεροῦ τῆς Νύμφης, νοτίως τοῦ Ὁδείου Ἡρώδου (Πί ν. 8α). Τὰ νέα ἀποκτήματα τοῦ Μουσείου εἶναι ἐξαιρετοῦ ποιότητος. Οὕτω ἡ Ἀκρόπολις, ἡ ὁποία δι' ἔλλειψιν χώρου εἶχεν ἀποξενωθῇ τῶν ἐπ' αὐτῆς εὐρεθέντων ἀγγείων, τὰ ὁποῖα κοσμοῦν τὰς συλλογὰς τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου, ἀπέκτησε ἄλιν μίαν ἰδικὴν τῆς νέαν συλλογὴν πηλίων, μικροτέρων ἄλλ' ὅχι κατωτέρων τῆς ἄλλης.

Εἰς τὴν αἶθουσαν V ἐστήθη ἡ ὑπ' ἀρ. 1360 Κόρη, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιφάνεια εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένη, τὸ σωζόμενον ὁμῶς ἀριστέρον σκέλος τῆς εἶναι πραγματικὸν ἀριστούργημα. Τῆς ἰδίας Κόρης συνεπληρώθησαν ἡ πλίνθος καὶ οἱ ἄκροι πόδες τοῦ ἀγάλματος διὰ τεμαχίου πλήρους ἐπαφῆς, τὸ ὁποῖον ἀνευρέθη εἰς σωρὸν λίθων. Ἀλλὰ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε θρίαμβον τῆς ἱκανότητος καὶ ἐφευρετικότητος τῶν καλλιτεχνῶν τοῦ Μουσείου κ.κ. Κ. Μουλοῦ καὶ Δ. Δημητριάδης, ἦτο τὸ στήσιμον τῆς Κόρης τοῦ Ἀντήνορος ἀρ. 681. Ἡ πραγματοποίησις τοῦτου ἦτο δύσκολος, διότι, ὡς γνωστὸν, ὑπάρχουν μεγάλα κενὰ κατὰ τὰς κνήμας. Νέα δυσκολία μεγαλύτερα προσετέθη ἀπὸ τὸ ράγισμα τοῦ ἄνω μέρους τοῦ κορμοῦ, τὸ ὁποῖον ὀφείλεται εἰς τὸ ἐνσφηνωθὲν ἄλλοτε εἰς τὴν ράχιν σιδηροῦν στήριγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἦτο τὸ ἄγαλμα ἐξηρητημένον ἐκ τοῦ τοίχου τοῦ παλαιοῦ Μουσείου. Ἡ Κόρη ἀπηλλάγη τοῦ σιδηροῦ ἐμβόλου καὶ ἐστήθη ἐλευθέρᾳ ἄνευ οἰασθήποτε ἐξαρτήσεως ἀπὸ τοῦ τοίχου. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο ἐχρησιάσθη μία τολμηρὰ ἐπέμβασις πρὸς διάνοξιν δύο αὐλάκων ἐσωτερικῶς ἀπὸ τοῦ πέλματος μέχρι περίπου τῶν ὤμων, εἰς τοὺς ὁποίους εἰσεχώρησαν δύο ράβδοι ἐκ χαλκοῦ ἐμπηχθεῖσαι ἀκολουθῶς εἰς τὸ βάθρον. Τοῦτο ἐπετεύχθη διὰ τῆς κατασκευῆς ὑπὸ τῶν ἄνω καλλιτεχνῶν ἰδιοτύπου μηχανήματος, τὸ ὁποῖον ἐλειτούργησε θαυμασίως.

Ἡ καθυστέρησις τῆς ἀποπερατώσεως τῆς τελευταίας ταύτης αἰθούσης ὀφείλεται κυρίως εἰς

τάς παρουσιασθείσας δυσκολίας τῆς ἀνδρύσεως τοῦ μεγάλου μαρμαρίνου αὐτώματος τῆς γιγαντομαχίας. Κατὰ τὴν διάλυσιν τῶν τεσσάρων ἀγαλμάτων τοῦ συγκροτήματος διὰ τὴν ἀντικατάστασιν τῶν σιδηρῶν συνδέσμων παρατηρήθησαν λάθη περὶ τὴν συναρμολόγησιν τῶν τεμαχίων. Ἐτέθη λοιπὸν ἐκ νέου τὸ ὅλον πρόβλημα τοῦ αὐτώματος τούτου καὶ κατὰ τὴν προσεκτικὴν ἀνασύνδεσιν τῶν τεμαχίων, ἐγένετο αὐστηρὸς ἐλεγχος τοῦ ἐπιτυγχανομένου ἐκάστοτε ἀποτελέσματος, ἐν γνώσει καὶ ὅλων τῶν ἀμφισβήτησεων καὶ ἀντιρρήσεων, τὰς ὁποίας εἶχε προκαλέσει ἡ παλαιὰ ἀναστήλωσις τοῦ ἔργου. Διὰ τῆς γενομένης ἐπιμόνου μελέτης ἐκάστου τεμαχίου ἐφθάσαμεν εἰς λίαν ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως τῆς αἰσθητικῆς ἐμφάνισης τοῦ συνόλου, ὅσον καὶ ἀπὸ καθαρᾶς ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας ἐλήφθη ἀρκετὰ μεγάλος ἀριθμὸς φωτογραφιῶν, ἐχρηιάσθη δὲ νὰ γίνουν καὶ ἐκμαγεῖα τῶν δύο κυρίων μορφῶν, ὥστε νὰ εἶναι εὐκόλος ἡ ἀντιπαράθεσις τῆς νέας συγκροτήσεως τῶν μορφῶν πρὸς τὴν παλαιάν. Ὁ ἐκ νέου ἐλεγχος τῶν θραυσμάτων τῶν ἀποθηκῶν μᾶς ἐπρομήθευσε μερικὰ τεμάχια πλήρους ἐπαφῆς πρὸς τὰ ὑπάρχοντα, τὰ ὁποῖα μᾶς ἐπέτρεψαν νὰ ἀποκαταστήσωμεν μερικὰς λεπτομερείας τῶν ἀκραίων Γιγάντων. Αἱ κεντρικαὶ μορφαὶ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ λεγομένου Ἐγκελάδου, ἀπέκτησαν διὰ τῆς νέας ὑπευθύνου ἀνασυγκροτήσεως τῶν τεμαχίων νέαν κίνησιν καὶ στροφὴν, συνεπῶς καὶ νέαν ἐμφάνισιν τῶν ὄγκων καὶ ἐπιπέδων, καθὼς καὶ νέαν διαγραφὴν τῶν περιγραμμάτων. Τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα ἦτο ἐπόμενον νὰ ἐπηρεάσουν καὶ τὴν ὅλην σύνθεσιν τοῦ αὐτώματος. Ὁ ὑποφαινόμενος εἶναι πεπεισμένος ὅτι ὁ λεγόμενος Ἐγκελάδος οὐδεμίαν ἄμεσον σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν, ἡ ὁποία μάχεται πρὸς ἄλλον μὴ σωζόμενον ἐχθρόν. Ἐπίσης ἡ Ἀθηνᾶ, δὲν εἶναι δυνατόν πλέον νὰ θεωρῆται ὅτι κατέχει τὸ κέντρον τοῦ αὐτώματος (κλειδί), ἀλλὰ εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ὑπῆρχε πάριςος πρὸς αὐτὴν Ζεὺς, ὡς πρώτη μορφή τοῦ ἀριστεροῦ τμήματος. Εἰς σωρὸν ἀρχαίων μαρμάρων ἐρευνηθέντα, ἀνεκαλύψαμεν ἄκραν χεῖρα, ἀριστεράν μάλιστα κρατοῦσαν κεραυνόν, ἐκ τοῦ ἰδίου μαρμαρίου καὶ τῆς ἰδίας τεχντροπίας τοῦ αὐτώματος. Ἡ κεραυνοκρατοῦσα αὕτη χεὶρ εἶναι ἄλλη μία ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως Διὸς ὡς παρίσου τῆς Ἀθηνᾶς. Ἡ ἀναστήλωσις τοῦ αὐτώματος εὐρίσκεται εἰς τὸ τελευταῖον στάδιον τῆς ἐξελίξεώς της, θὰ ἀκολουθήσῃ δὲ ἡ πλήρης ἐκδοσις τοῦ μεγάλου ἔργου.

Ι. ΜΗΛΙΑΔΗΣ

*

ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΣ ΑΠΟΘΗΚΩΝ

Παραλλήλως πρὸς τὰς ἐργασίας ἐπανεκθέσεως τοῦ Μουσείου συνεχίσθη ὑπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν καθοδήγησιν τοῦ ἐπ. Διευθυντοῦ Ἀκροπόλεως κ. Ἰ. Μηλιάδου διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν βοηθῶν κ. Μαρίας Τομπροπούλου - Μπρούσκαρη, δίδος Κ. Δημακοπούλου καὶ κ. Ι. Τζεδάκη, ἡ ἀποδελτίωσις τῶν ἐκτεθειμένων ἔργων τοῦ Μουσείου. Ἡ ἐργασία αὕτη, ἡ ὁποία, ἀρξαμένη πρὸ ἐτῶν, πλησιάζει πρὸς τὸ τέλος της, ἐκρίθη ἀπαραίτητος διότι τὸ παλαιὸν εὐρετήριον τοῦ Μουσείου, γραφὲν πρὸ ἐξήκοντα καὶ πλέον ἐτῶν, δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα καὶ εἶναι σχεδὸν ἄχρηστον ἢ παραπλανητικόν. Αἱ κατὰ τὸν διαρρεῦσαντα χρόνον γεγνησιν πολλαὶ ἐργασίαι ἀναγνωρίσεως καὶ συλλήψεως τεμαχίων δὲν ἐμφαίνονται εἰς τὸ παλαιὸν εὐρετήριον. Ὅταν ἀχθῇ εἰς πέρας ἡ ἀποδελτίωσις τῶν ἔργων, θὰ καταστῇ εὐχερὴς ἡ σύνταξις νέων εὐρετηρίων τοῦ Μουσείου.

Τῇ ἐποπτείᾳ τοῦ Ἐφόρου ἤρχισαν αἱ ἐργασίαι μετὰ νέαν ἀνακατάταξιν τοῦ ὕλικου τῶν ἀποθηκῶν, ἀποβλέπουσαι κυρίως εἰς ἀποσυμφόρησιν τῶν χώρων, ὥστε τὸ ὕλικόν νὰ γίνῃ προσιτόν, εἰς τὸν διαχωρισμὸν τοῦ τελευταίου κατὰ εὐρείας ὁμάδας καὶ εἰς τὸν ὀριστικὸν ἐλεγχον καὶ καταγραφὴν τοῦ ἀκαταγράφου ὕλικου. Ὡς ἀρχὴ ἐλήφθη νὰ χρησιμοποιηθοῦν αἱ ἀποθήκαι τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως μόνον διὰ τὸ ὕλικόν τὸ προερχόμενον ἐκ τοῦ περιπεφραγμένου ἀρχαιολογικοῦ χώρου, διὰ δὲ τὸ ὕλικόν τὸ προερχόμενον ἐκ τῆς εὐρυτέρας περὶ τὴν Ἀκρόπολιν ζώνης καὶ ἐκ τῶν τυχαίων εὐρημάτων τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν, νὰ χρησιμοποιηθοῦν, εἰδικώτερον ὀργανοῦμεναι, αἱ ἀποθήκαι Φετιχιᾶ-Τζαμί καὶ βιβλιοθήκης Ἀδριανοῦ. Εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἀποθηκῶν Ἀκροπόλεως εἰργάσθησαν ἡ Ἐπιμελήτρια Κ. Δημακοπούλου καὶ οἱ ἐπιστημονικοὶ βοηθοὶ Μ. Τομπροπούλου - Μπρούσκαρη καὶ Εὐγενία Γιαννοπούλου.

Κατ' ἀρχὰς κατεγράφη καὶ ἐταξινομήθη τὸ ὕλικόν τὸ προερχόμενον ἐκ τῆς ἐν ἔτει 1961 ἀνασκαφῆς τοῦ οἰκοπέδου Ἀγγελοπούλου, γενομένης ὑπὸ τοῦ νῦν Ἐφόρου κ. Γ. Δοντά, συνταγόντων τῶν σχετικῶν δελτίων. Ὅμοίως κατεγράφη καὶ ἐταξινομήθη τὸ ὕλικόν τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ αὐτοῦ Ἐφόρου, γενομένης ἐπίσης κατὰ τὸ ἔτος 1961, τοῦ οἰκοπέδου Ζαχαράτου νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως. Ἡ ἐργασία ἀνασυγκροτήσεως τῶν ἀρχαιοτήτων ἐγένετο ὑπὸ τοῦ τεχνίτου Δ. Εὐσταθίου, ἡ δὲ ἐπιστημονικὴ φωτογράφησις ὑπὸ τοῦ φωτογράφου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Κ. Κωνσταντοπούλου. Συστηματικὴ παραλλήλως ἐγένετο καταγραφὴ, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Pallat (Jb, 52

(1937), 17 κ.έ.), τῶν τμημάτων τῆς ζωφόρου τοῦ Ἐρεχθείου, ἐπιμελεῖα τῆς ἀρχαιολόγου Μ. Τομπροπούλου - Μπροῦσκαρη. Ἀνεγνωρίσθησαν ἱκανὰ τεμάχια ἀπὸ τὰ ἀναζητούμενα καὶ ἤρχισε συστηματικὴ καταγραφὴ τοῦ ὑλικοῦ τῶν μαρμαρίνων τεμαχίων κατὰ τομεῖς.

Προετοιμάσθη διὰ καταλλήλου συσκευασίας ἐντὸς ξυλίνων κιβωτίων, πρὸς ἀποστολὴν τῶν εἰς τὰς ἄλλας ἀποθήκας, τὸ ὑλικὸν τῆς εὐρυτέρας περὶ τὴν Ἀκρόπολιν ζώνης. Τέλος διὰ τὴν καλυτέραν λειτουργίαν τοῦ ἐργαστηρίου καὶ τὴν διευκόλυνσιν τῆς μελέτης κατεσκευάσθησαν ἐπτὰ μεταλλικαὶ τράπεζαι ἐργασίας τύπου Dexion, κινητὴ τράπεζα μεταφορᾶς ὑλικοῦ καὶ κινηταὶ κλιμακίδες.

Ἡ κυριώτερα ἐργασία διαμορφώσεως ἀποθηκευτικῶν χώρων καὶ ταξινομήσεως ὑλικοῦ ἐγένετο εἰς τὴν ἀποθήκην Ἀκροπόλεως, τὴν ἐγκατεστημένην εἰς τὸ Φετιχιέ-Τζαμί (Πί ν. 8β) καὶ προορισθεῖσαν νῦν ἀποκλειστικῶς διὰ τὸ ὑλικὸν τὸ προερχόμενον ἐκ τῆς εὐρυτέρας περὶ τὴν Ἀκρόπολιν ζώνης. Διὰ τὴν ταξινομήσιν τοῦ ἀφθονωτάτου τούτου ὑλικοῦ, προερχομένου κυρίως ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἔξω τῆς περιοχῆς τοῦ Ὠδείου Ἡρώδου καὶ τῆς Στοᾶς Εὐμένους, διεξαχθεῖσαν κατὰ τὰ ἔτη 1955 - 1960, ὡς καὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν οἰκοπέδων Ἀγγελοπούλου καὶ Ζαχαράτου, ἐκρίθη ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἐπαύξησιν τοῦ χώρου καὶ διὰ τὴν ὁμοιόμορφον καὶ εὐπρεπὴ ἐμφάνισιν τοῦ συνόλου νὰ γίνῃ μόνιμος τοποθέτησις συστήματος θηκῶν - ἐταξερῶν τύπου Dexion ἐκ συνημολογημένων τρητῶν ἐλασμάτων καὶ ρυμῶν καθ' ὅλους τοὺς τοίχους καὶ κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς τῶν μετακινίων, δημιουργουμένων οὕτω ἐλευθέρων χώρων περιφερικῶς καὶ κατὰ τὸ κέντρον, ἵνα εὐχερανθῇ ἡ μελέτη τοῦ ὑλικοῦ ἐπὶ εἰδικῶς πρὸς τοῦτο κατασκευασθεῖσαν τραπεζῶν ἐργασίας ἐπίσης ἐκ συνημολογμένου ὑλικοῦ Dexion (Πί ν. 8γ). Ἡ ἐργασία τοποθετήσεως, συνδυασθεῖσα μὲ γενικὴν ἐπισκευὴν τοῦ κτηρίου καὶ ἀνανέωσιν τῶν χρωματισμῶν του συνεχίζετο εἰσέτι κατὰ τὸ πέρας τοῦ ἔτους. Ἐξησφαλίσθη ἐπίσης ὁ δι' ὕδατος ἐφωδιασμός τοῦ κτηρίου, ἡ ἠλεκτρικὴ ἐγκατάστασις καὶ ἡ διὰ τηλεφώνου σύνδεσις.

Διὰ τὴν διευκόλυνσιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας ἐντὸς τῆς ἀποθήκης διεχωρίσθη ἰδιαίτερος χώρος ὡς γραφεῖον διὰ ξυλίνου εὐπρεποῦς διαφράγματος μετὰ ὑαλοφράκτου παραθύρου ὀροφῆς καὶ ξυλίνου δαπέδου κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τῆς αἰθούσης. Ἐπίσης ἐφωδιάσθη ὁ κεντρικὸς ἐλεύθερος χώρος διὰ γραφείου. Ἐν τῷ μεταξύ συνεχίσθη ὑπὸ τὰς ἐπιστημονικὰς ὁδηγίας τοῦ Ἐπιτίμου Δ/νοῦ Ἀκροπόλεως Γιάννη Μηλιάδου καὶ ὑπὸ τὴν

ἐποπτεῖαν τοῦ Ἐφόρου ἢ διὰ συνεργεῖον ἀρχαιολόγων (Χ. Κανελλοπούλου, Μ. Τσώνη, Ε. Σαπουνᾶ, Π. Μαντζώρου) ἡ προκαταρκτικὴ ταξινόμησις τοῦ ὑλικοῦ, φωτογράφησις καὶ ἀποδελτιοποιήσις τῶν εὐρημάτων τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν, ἰδίως δὲ τῆς ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ κ. Γιάννη Μηλιάδου, διενεργηθείσης κατὰ τὰ ἔτη 1955 - 1960 νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως. Ἡ τακτοποιήσις τοῦ ὑλικοῦ κατὰ ὁμάδας ἐγένετο ἐντὸς ἰδιαιτέρων κιβωτιδίων ἐν συσχετίζει μετὰ τὰ ἡμερολόγια τῆς ἀνασκαφῆς. Οὕτω ἐκ μόνου τοῦ μεγάλου αὐτοτελοῦς εὐρήματος τοῦ ἱεροῦ τῆς Νύμφης ἀπεδελτιώθησαν 2788 ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα καὶ δοστρακα τοῦ ἔτους 1955 καὶ 500 τοῦ 1957 καὶ ἐλήφθησαν 1200 φωτογραφίαι. Ἡ ἐργασία συνεχίζεται.

Ἐξωτερικῶς τοῦ Φετιχιέ-Τζαμί ἤρχισεν ἡ διαμόρφωσις τοῦ περιβάλλοντος χώρου μὲ τὴν δημιουργίαν κήπου κατὰ τὴν πρόσοψιν κατὰ τὴν βορείαν καὶ τὴν νοτίαν πλευρὰν αὐτοῦ, ὅπου τὰ χώματα εὕρισκόμενα τρία περίπου μ. ὕψιλότερον τοῦ δαπέδου τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀγορᾶς ὑπεστηρίχθησαν δι' ἀναλημματικὸν τοῖχον. Ὁ χώρος τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀγορᾶς συνεδέθη δι' ἐπικλινούς προσβάσεως μὲ τὴν περιοχὴν τοῦ Φετιχιέ-Τζαμί, πρὸς ἐξυπηρέτησιν δὲ ἀμφοτέρων τῶν χώρων ὑπόγειοι χώροι ὑγιεινῆς. Κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τοῦ χώρου τούτου ἀπεκαλύφθησαν ὀλίγα λείψανα παλαιoturκικῆς καὶ βυζαντινῆς περιόδου καὶ εἰς βάθος ἀκτέριστος, κεραμοσκεπῆς, οἰκογενειακός, παλαιοχριστιανικὸς τάφος.

Ν. ΠΛΑΤΩΝ

*

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΑΚΤΟΠΟΙΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΕΩΣ
ΤΗΣ ΝΟΤΙΟΥ ΚΑΙΤΥΟΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ (1961-1962)
(Σχ ε δ. 1)

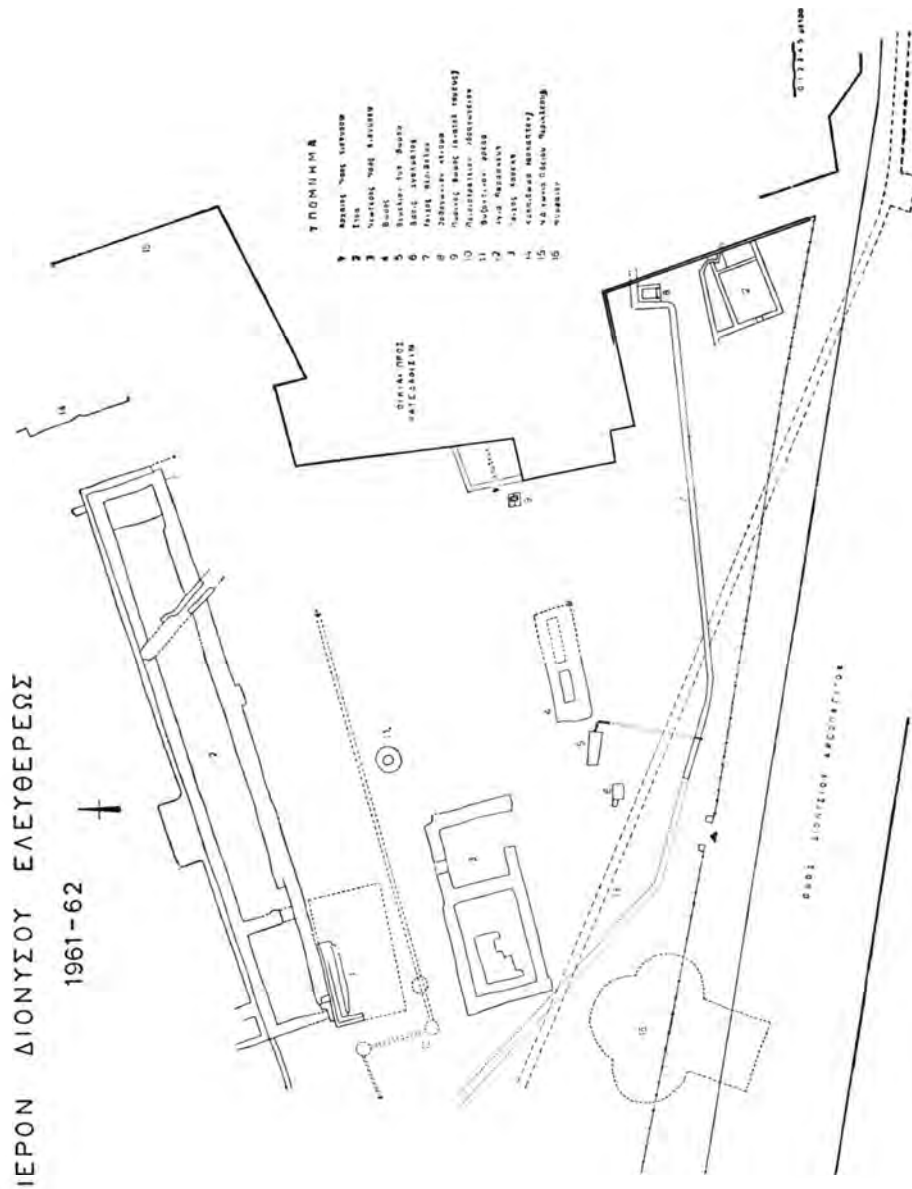
Ὑπὸ τὴν γενικὴν διεύθυνσιν τοῦ προῶρος ἐκλιπόντος Ἰ. Παπαδημητρίου, Γεν. Διευθυντοῦ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, καὶ τὴν ἀμεσον ἐποπτεῖαν τοῦ τότε ἐφορεύοντος τῆς Α' Ἀρχαιολογικῆς περιφερείας κ. Γ. Δοντᾶ ἐξετελέσθησαν διὰ τοῦ ὑπογράφοντος αἱ ἀκόλουθοι ἐργασίαι*.

Περιληπτικῶς τὸ ἱστορικὸν τῆς ἐξερευνήσεως τῆς περιοχῆς τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διονύσου Ἐλευθερέως ἔχει ὡς ἑξῆς: τὴν συστηματικὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Γερμανοῦ Strack καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας διὰ τοῦ Ρουσοπούλου (1862 - 1867) εἰς τὸ θέατρον Διονύσου διεδέχθη ἡ μεγάλη ἀνασκαφικὴ ἐρευνα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐται-

* Εἰς τὸν Ἐφορον κ. Δοντᾶν ὀφείλω εὐχαριστίας διὰ τὴν ἀδειαν τῆς δημοσιεύσεως. Τὰ τυχόν σφάλματα πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τὸν ὑπογράφοντα.

ρείας κατά τὰ ἔτη 1876 - 79 διὰ τοῦ Στεφάνου Κουμανούδη ἐπεκταθεῖσα καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς Ἀκροπόλεως, ἥτις εἰς τὰ πλεῖ-

ῆ δημοσίευσις τοῦ ἔργου *Das griechische Theater* (1896). Οὐσιαστικῶς δὲ συνέβαλον εἰς τὴν γνώσιν τῆς περιοχῆς τοῦ ἱεροῦ καὶ τῶν προβλημάτων

Σχ. 1. Ἱερὸν Διονύσου Ἐλευθερέως (1961 - 62)

στα σημεία ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου. Προϊὸν τῆς συστηματικωτέρας ἐρεύνης τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου διὰ τοῦ Dörpfeld ὑπῆρξεν

τοῦ θεάτρου αἱ μικρότεροι ἐρευναι τῶν Φιλαδέλφους καὶ Welter καὶ τελευταίως τῶν Fiechter (1936 - 38) καὶ Dinsmoor (Τραυλοῦ) (1951).

Αἱ ἐργασίαι τοῦ 1961 - 62 ἀπεσκόπουν: α) εἰς τὸν εὐπρεπισμὸν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου διὰ τοῦ καθαρισμοῦ τῶν μνημείων καὶ τῆς τακτοποιήσεως τῶν σποραδικῶς κειμένων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, β) εἰς τὴν συστηματικωτέραν μελέτην τοῦ χώρου συνδυαζομένην μετὰ τὴν συγκέντρωσιν νέας βιβλιογραφίας καὶ τὴν παρασκευὴν ἀποτυπώσεων, γ) εἰς τὴν ἐπέκτασιν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου διὰ τῆς κατεδαφίσεως τῶν πρὸς ἀνατολὰς νεωτερικῶν οἰκίσκων. Αἱ ἐργασίαι γενόμεναι διὰ μικροῦ συνεργείου ἐργατῶν συνεχίσθησαν ἐπὶ δεκάμηνον. Παράλληλως ἐγένετο καταγραφή τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν εἰς ἰδιαιτέρους καταλόγους, σημειομένης ἐκάστοτε τῆς πρὸ τῆς μετακινήσεως θέσεως καὶ τοῦ χώρου τῆς ὀριστικῆς τοποθετήσεως. Συγχρόνως ἐγένετο ἀναγνώρισις τῶν ἤδη δημοσιευμένων μελῶν τῆς Ἑλληνιστικῆς καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς σκηνῆς τοῦ Θεάτρου καὶ τῆς Στοᾶς. Ἡ ταξινομήσις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἐγένετο εἰς ὀρισμένην περιοχὴν ἐκάστης εὐρυτέρας ζώνης, τῶν πλέον σημαντικῶν συγκεντρωθέντων ἐντὸς τῆς μικρᾶς ἀποθήκης τοῦ χώρου. Ἐλεγχος τῶν ἐπιγραφῶν ἐγένετο βάσει τοῦ τοπογραφικοῦ χάρτου τῶν Levensohn. Καταγραφή τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Δοντᾶ εἰς τὸν χώρον τῆς ἀνατολικῆς παρόδου τοῦ Θεάτρου συγκεντρωθέντων γλυπτῶν ἐγένετο διὰ τῆς ἀρχαιολόγου Δ. Χατζηστελίου. Συνετάγη ἐπίσης κατάλογος τῶν ἐκ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ Θεάτρου προερχομένων γλυπτῶν, ἀποκειμένων νῦν εἰς τὸ Ἑθνικὸν Μουσεῖον.

Ἀρχαῖος Ναός: Συστηματικὴ ἐργασία στερεώσεως τοῦ μνημείου δὲν ἐγένετο, διότι αὕτη προϋποθέτει λήψιν ριζικωτέρων μέτρων. Ἡ μελέτη ὅμως τοῦ μνημείου ἐπροχώρησε διὰ τῆς ταυτίσεως τῶν ὑπὸ τοῦ Dörpfeld δημοσιευθέντων μελῶν, τῶν ὁποίων ἐπιμελῶς ἐσημειώθησαν τὰ στοιχεῖα, ἐπανορθώθησαν καὶ τῶν ἀρχικῶς γενομένων σφαλμάτων. Ὅμοιως ἐμελετήθησαν ἄλλα μέλη μὴ μελετηθέντα ὑπὸ τοῦ Dörpfeld (πῶρινος σπόνδυλος, κιονόκρανον ἐν μέρει διασῶζον τὸν ἐχῖνον καὶ τὸν ἄβακα, τρία τεμάχια πωρίνων τριγλῶν καὶ θραῦσμα πωρίνου γείσου μετὰ ὑποδοχὰς δι' ἐνθέτους σταγόνας.) Διὰ τῆς μελέτης πάντων τούτων ἐξήχθησαν σημαντικὰ πορίσματα ὡς πρὸς τὴν πιθανὴν μορφήν τοῦ ἀρχαίου ἐν παραστάσι ναοῦ καὶ τῶν διαστάσεων τῶν καθ' ἑκάστα μελῶν του. Ἀμφιβολαίαι προέκυψαν διὰ τὰ εἰς τὸν ναὸν ἀποδιδόμενα, ἥτοι πλάκα τυμπάνου μετὰ ἀναγλύφον μορφῶν καὶ τρίγλυφα.

Νεώτερος Ναός: Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ καθαρισμοῦ ἐδόθη εὐκαιρία νὰ γίνουν ἐπὶ μέρους παρατηρήσεις ὅσον ὡς πρὸς τὴν μορφήν αὐτοῦ ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τῶν φάσεων

ἐξελιξέως του. Παρατηρήθη ὅτι ὁ ναὸς ἦτο θεμελιωμένος ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου ὅστις κατέρχεται ἐπικλινῶς πρὸς Α καὶ ἰδίως πρὸς ΝΔ. Οὕτω εἰς μὲν τὸν νότιον τοῖχον τὰ θεμέλια σῶζονται εἰς ὕψος 6 δόμων, εἰς δὲ τὸν βόρειον τοῖχον 4 δόμοι ὑψοῦνται εἰς τὴν αὐτὴν στάθμην. Ὁ ἐγκάρσιος τοῖχος συνδέεται στενῶς πρὸς τοὺς πλαγίους. Ἐξηκριβώθη νῦν ὅτι διασώζεται ὁλόκληρον τὸ θεμέλιον τοῦ σηκοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ ἡμίσεος τοῦ προδόμου ἐντὸς τοῦ χάνδακος θεμελιώσεως (ὁ Dörpfeld συνεπλήρωσεν τοῦτο κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν ὑποθετικῶς), πέραν ὅμως τούτων πρὸς ἀνατολὰς τὸ θεμέλιον συνεχίζεται μετὰ ἀπὸ ἐνδιάμεσον πρόχειρον λιθοδομήν κατὰ διάφορον τρόπον, ἥτοι ἐξωτερικῶς μὲν διὰ δρομικῆς ἐπενδύσεως κροκαλοπαγῶν λίθων, ἐσωτερικῶς δὲ διὰ κατασκευῆς ἐκ μικροτέρων λίθων συναναμικτῶν μετὰ τινων πωρίνων τεμαχίων εἰς δευτέραν χρῆσιν. Τοῦτο ἀποδεικνύει μεταγενεστέραν κατασκευὴν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος ἐπιβεβαιουμένην καὶ ἐκ τῆς μὴ συνεχίσεως τῆς τάφρου θεμελιώσεως κατὰ τὸ τμήμα τοῦτο καὶ ἐκ τῆς περισυλλεγείσης κεραμεικῆς, ἥτις εἰς μὲν τὸ δυτικὸν τμήμα ἀνήκει εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., εἰς δὲ τὸ ἀνατολικὸν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ὅσον εἰς τὴν ἐπίχρῳσιν τῆς ΝΑ γωνίας, ὅσον καὶ εἰς ἀδιατάρακτον στρῶμα ἐντὸς κοιλότητος βράχου εἰς τὸν σηκόν, ἀνεκαλύφθη ἱκανὸς ἀριθμὸς προϊστορικῶν ὀστράκων ἀπὸ τῆς ΜΕ ἐποχῆς—ἰδίως τῆς κοιλότητος τοῦ σηκοῦ ἥτις λόγῳ τῆς τέφρας, τῶν ἀνθρώπων καὶ ὀστέων ζῶων δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἐστία οἰκίας—μέχρι καὶ τῆς ΥΕ III περιόδου συμπεριλαμβανομένης.

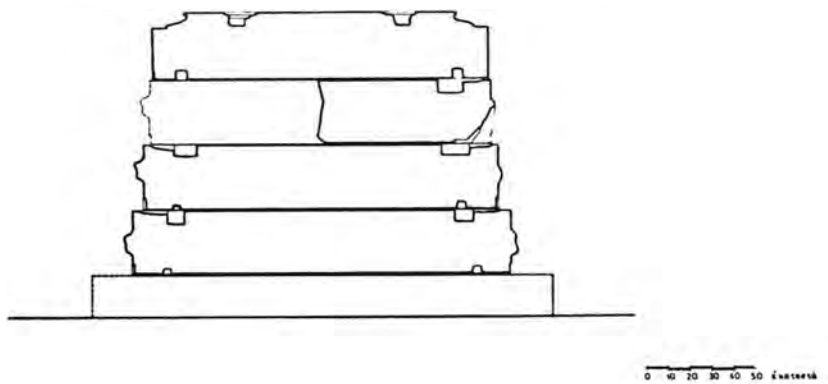
Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἀσφαλῆ συμπεράσματα ὅσον ὡς πρὸς τὴν μορφήν τοῦ ναοῦ κατὰ τὰς δύο αὐτοῦ φάσεις, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὰ θέματα τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὰ ἐν τῷ ναῷ μνημεῖα, συγκεκριμένως τὸ ἄγαλμα καὶ τὰς «γραφάς», ἐν σχέσει μετὰ τὰ ὑπὸ τῶν πηγῶν παραδεδομένα, δὲν δύναται νὰ ἐξαχθοῦν, ὅμως θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα προκαταρκτικὰς τινὰς σκέψεις, βοηθοῦσας εἰς τὴν ἐπίλυσιν τῶν ζητημάτων τούτων.

Ἡ ἀναπαράστασις τῆς προστάσεως τοῦ ναοῦ κατὰ τὴν ἐν σχήματι Τ μετὰ βαθέος προδόμου δευτέραν φάσιν αὐτοῦ, ὡς δωρικῆς μετὰ τεσσάρων ἔμπροσθεν καὶ ἐνὸς εἰς τὰ πλάγια κιόνων κατὰ τοὺς παλαιότερους μελετητὰς, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀπολύτως ἀσφαλὴς μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ναοῦ 4 τεμαχίων ἰωνικῶν γείσων (Πίν. 9α) προσαρμοζομένων μάλιστα πρὸς τὰς διαστάσεις τοῦ ναοῦ καὶ τὴν ἤδη καθορισθεῖσαν

χρονολογίαν αὐτοῦ. Ἡ ὑπαρξίς ναοῦ ἰωνικοῦ τύπου κατὰ τὴν περιοχὴν, ὅπου ἄλλα μνημεῖα ὡς τὰ τοῦ Νικίου καὶ τοῦ Θρασύλλου δωρικοῦ ρυθμοῦ ἀνιδρύθησαν κατὰ ἔμπνευσιν τῶν μνημείων τῆς κορυφῆς τοῦ ἱεροῦ βράχου, δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς μᾶλλον πιθανή.

Ὁ καθορισμὸς τῆς χρονολογίας τοῦ νεωτέρου ναοῦ εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα, ἐνῶ φαινομενικῶς ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὸ ρητῶς παραδοθὲν ὅτι τὸ ἐντὸς αὐτοῦ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διονύσου ἦτο δημιούργημα τοῦ Ἀλκαμένους καὶ ἐπομένως τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰῶνος, ἐν τῇ οὐσίᾳ θὰ ἦτο συμβιβασίμος μὲ τὴν μαρτυρίαν ταύτην, ἂν ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ παραγγελία ἐδόθη ἐπὶ τῇ προόψει τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ νέου ναοῦ, ἥτις

νῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ἅτινα ἐπίσης κατεγράφησαν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας διηκριβώθη ὅτι ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα δὲν ἔχει ὁλοκληρωθῇ καὶ ἐπομένως δέον μελλοντικῶς νὰ συμπληρωθῇ. Ἡ παρατήρησις ὅτι τὰ θεμέλια τοῦ Β τοίχου ἐκ κροκαλοπαγῶν λίθων συγκείμενα εἶναι ὅμοια μὲ τὰ τοῦ νεωτέρου ναοῦ καὶ ὅτι ἔχουν τοποθετηθῇ ἐντὸς χάνδακος θεμελιώσεως ἀποτελεῖ ἔνδειξιν τοῦ συγχρονισμοῦ τῶν κτηρίων. Εἰς τὸν χώρον τῆς στοᾶς καὶ μεταξὺ τῶν ἀπερριμμένων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν κατὰ τὸ δυτικὸν πλευρὸν αὐτῆς ἀνεγνωρίσθησαν παραλληλεπίπεδοι λίθοι πεντελικοῦ μαρμάρου, οἵτινες συντιθέμενοι πρὸς ἀλλήλους ἀποτελοῦν τετράβαθμον βάθρον, τοῦ ὁποῖου ὁ ἄνω ἀναβαθμὸς κοσμεῖται διὰ κυματίου

Σχ. 2. Ἱερὸν Διονύσου Ἐλευθερέως. Βάθρον Ἀναθήματος

ὄντως ἐπεβραδύνθη ἢ καὶ ἀνεβλήθη ἐπὶ ἡμισυ καὶ πλέον αἰῶνα λόγῳ τῆς ὀχι καθ' ὅλα εὐνοϊκῆς τροπῆς τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Ἄν τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιγραφῆς IG II², 995 μνημονευούσης «εἰκονικοὺς πίνακας» μεταφερομένους δι' εὐπρέπειαν ἀπὸ τοῦ ναοῦ εἰς τὴν Στοάν, σχετίζεται, ὡς πιστεύω, μὲ τὸ ἱερὸν τοῦ Διονύσου — ὑπόθεσις ἐνισχυομένη ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς τῶν αὐτῶν χρόνων IG II², 1035, ἥτις ὁμιλεῖ περὶ καθάρσεως ἱερῶν ἐν οἷς καὶ Διονύσιον — τότε αἱ γραφαὶ τὰς ὁποίας εἶδεν ὁ Πausanias ἀποκειμένας εἰς τὴν Στοάν εἶναι αὐτοὶ οὗτοι οἱ εἰκονικοὶ πίνακες, τὸ δὲ ἄγαλμα τὸ ὁποῖον ἐπεσκίαζον ἦτο τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀλκαμένους. Ἡ γενομένη μεταβολὴ θὰ ἦτο μία τῆς σειρᾶς μεταβολῶν, αἱ ὁποῖαι συνέβησαν μεταξὺ τοῦ τετάρτου αἰῶνος καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πausanίου.

Στοά: Εἰς τὴν στοάν τὴν κλείουσιν τὸ ἱερὸν τοῦ Διονύσου Ἐλευθερέως πρὸς Β καὶ συνδέουσιν τοῦτο πρὸς τὸ Διονυσιακὸν θέατρον ἐγένετο καθαρισμὸς καὶ τακτοποιήσις τῶν ἐκεῖ ἀπερριμέ-

(Σχ ε δ. 2). Πιθανῶς τὸ βάθρον τοῦτο εἶχε στηθῇ ἐπὶ τῆς ἐκ πώρου κρηπίδος κατὰ τὸ Δ ἄκρον τῆς Δ παρόδου τοῦ θεάτρου, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου μάλιστα σώζεται παρόμοιος λίθος προσαρμοζόμενος ἀκριβῶς πρὸς ἓνα τῶν ὡς ἄνω λίθων τῆς στοᾶς (Πί ν. 9β). Ἴσως πρόκειται περὶ βάθρου χορηγικοῦ μνημείου (ἀναθήματος).

Βωμοί: Τοῦ ΝΑ τοῦ νεωτέρου ναοῦ κειμένου ὀρθογωνίου θεμελίου ἐκ κροκαλοπαγῶν λίθων, εἰς δὲ ὁ Dörpfeld ἀνεγνώρισε κρηπίδα βωμοῦ ἐγένετο μερικὴ ἀποκάλυψις. Αἱ γενόμεναι παρατηρήσεις εἶναι μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως τοῦ Dörpfeld παρὰ τοῦ Reisch, ὅστις ἐξέλαβε τοῦτο ὡς θεμέλιον τοῦ ἀφιερώματος τῶν τριπόδων Νικίου τοῦ Νικηράτου (5ος αἰ. π.Χ.). Ἐγένοντο παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ αἵτινες φέρουν μᾶλλον πρὸς χρονολόγησιν εἰς τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους.

Ἄλλος πώρινος ὀρθογωνίου σχήματος μονόλιθος βωμὸς ἀνεκαλύφθη ὀλίγα μέτρα ἀνατολικώτερον βαίνων ἐπὶ δύο πωρίνων πλακῶν μᾶλλον πρὸς Δ ἐξεχουσὼν πρὸς σχηματισμὸν τῆς προθύσεως.

Ἀπλῇ ταινία πέριξ διακοσμεῖ τὸ ἄνω μέρος τοῦ βωμοῦ. Κατὰ τὰς στενὰς πλευράς ὁ βωμὸς κατέληγεν εἰς προσκεφάλαια (τῶν ὁποίων σώζεται ἓν), κοσμούμενα ἴσως ἀρχικῶς διὰ πλαγίων ἐλίκων (Πί ν. 9γ). Ἡ κεραμικὴ περὶ τὴν βάσιν ὡς καὶ ὁ διακριβούμενος τύπος χρονολογοῦν τοῦτον εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰ.

Τοῖχος περιβόλου: Μία τῶν σημαντικωτέρων ἐργασιῶν ἐξετελέσθη πρὸς ἀποκάλυψιν τμήματος τοῦ περιβόλου διερευνηθέντος ἐν μέρει πάλαι ὑπὸ τοῦ Κουμανοῦδου (1878 - 79) καὶ συμπληρωματικῶς ὑπὸ τῶν Dörpfeld, Φιλαδελφέως καὶ Welter πρὸς νότον τοῦ νεωτέρου ναοῦ. Τοῦτο εἶχε καταστῆ καθ' ὁλοκληρίαν ἄφαντον καὶ νῦν ἀπεκαλύφθη εἰς ὁλόκληρον τὸ σωζόμενον ΝΑ αὐτοῦ τμήμα, γενομένης καὶ ἐπιμελοῦς ἀποτυπώσεως διὰ τῆς ἀρχιτέκτονος δ. Μ. Φίλιππα. Ὁ χαρακτήρ τοῦ τοίχου εἶναι ὁ τοῦ ἀναλήμματος τοῦ ὁποίου μόνον ἡ ἐξωτερικὴ Ν ὄψις ἦτο θεατῇ. Συνίστατο ἐκ λίθων κογχυλίου συνειρμοσμένων κατὰ σύστημα ὅχι αὐστηρῶς ἰσοδομικόν· ἐκάστου λίθου, κατὰ τὴν Ν ὄψιν, τὸ κέντρον ἔχει ἀφεθῇ ἄπεργον. Σώζονται τὰ μοχλοβόθρια. Ὁ τοῖχος τοῦ περιβόλου ἀκολουθεῖ τὴν πρὸς Α κλίσιν τοῦ ἐδάφους καὶ ὡς ἐκ τοῦτου διάφορος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν σωζόμενων δόμων κατὰ μέρη, φθάνων ἀπὸ ἑνὸς μέχρις ἐπὶ δύο δόμων. Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον σχηματίζεται γωνία τοῦ τοίχου καμπτομένου πρὸς Β (Πί ν. 10α) καὶ πάλιν πρὸς Α. Ἀνάλογος κάμψις κατὰ καμπύλην παρατηρήθη κατὰ τὸ Δ ἄκρον καὶ φαίνεται ὅτι κατὰ καμπύλην ἐγένετο ἡ κάμψις καὶ κατὰ τὸ Α ἄκρον πρὸ τῆς κατασκευῆς τῆς μεταγενεστέρως ὑδαταποθήκης. Εἰς ἐπισκευὴν ἀναμφιβόλως ὀφείλεται ἡ κατὰ τὸ Α ἡμισὺ χρησιμοποίησις εἰς δευτέραν χρῆσιν ἀρχιτεκτονικῶν πωρίων μελῶν (ἐπιστυλίου, ὀρθοστάτου, ἡμιτελοῦς κιονοκράνου κ.ά. γενομένην ἴσως, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ πρὸς Ν ἄγωγου, μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Σύλλα γενομένην καταστροφὴν (86 π.Χ.). Πρὸς Ν καὶ παραλλήλως τοῦ τοίχου ἀνεκαλύφθη ὑδαταγωγὸς ἐξ ἄγωγῶν ὀρθογωνίου διατομῆς μεθ' ἡμικυκλικῶν πηλίνων καλυπτῆρων, μετασκευασθεὶς κατὰ τὸν 2ον π.Χ. αἰ. περὶ τὸ μέσον του διὰ κατασκευῆς πηλίνου κυκλικοῦ φρεατίου καθαρισμοῦ καὶ παροχευτικοῦ μολυβδίνου σωλῆνος (Πί ν. 10β). Πρὸς Ν τοῦ ἄγωγου ἀνευρέθησαν σκληραῖ, λεπταῖ ἐπιστρώσεις χωμάτων, αἱ ὁποῖαι ὑποδηλοῦν, ὡς φαίνεται, τὴν ἐκεῖθεν διέλευσιν ἀρχαίας ὁδοῦ.

Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν σωζόμενον ἄκρον τοῦ τοίχου ἀπεκαλύφθη μικρὸν ὀρθογώνιον οἰκοδόμημα ἐκ πάρου λίθου ἀνευρεθὲν πιθανώτατα κατὰ τὴν παλαιάν ἀνασκαφὴν, ἀλλ' οὐδαμῶς ἀναφερόμενον. Προσμοιάζει πρὸς τὸ μικρὸν ἱερὸν τῆς περιοχῆς

Ἀρείου Πάγου δυτικῶς τοῦ ὑπὸ τοῦ Dörpfeld ταυτιζομένου μετὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Διονύσου ἐν Λίμναις, ὡς ἐπίσης μετὰ τὸ ἱερὸν τὸ ὑπὸ τοῦ Σ. Χαριτωνίδου ἀνασκαφὴν παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Λουμπαρδιάρη. Σώζεται καλῶς ἡ ΒΔ γωνία προφυλασσομένη ὑπὸ τῆς γωνίας τοῦ περιβόλου (Πί ν. 10γ), ὅστις εὐρίσκεται ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ οἰκοδόμημα. Τὴν ΒΑ γωνίαν κατέστρεψε μεταγενέστερος ἀποθηκευτικὸς πύθος. Ἐπὶ κρηπίδος πωρίων κυβόλιθων βαίνουν ἄλλοι παραλληλεπίπεδοι πωρόλιθοι σχηματίζοντες πολὺ μικρὸν σηκὸν μετὰ εἰσοδὸν Ν, ἥτις πιθανῶς ἐκλείει διὰ κιγκλίδος ἂν ἐρμηνευθοῦν διὰ τὴν στερεώσιν ταύτης δύο τετράγωνοι βαθεῖς τὸρμοι. Ἰσως πρόκειται περὶ μικροῦ παροδίου ἱεροῦ, προϋπάρχοντος τοῦ περιβόλου, ἀφοῦ οὗτος ἀκριβῶς πρὸς διασφάλισιν τοῦ ἐσχημάτιζεν κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐσοχὴν.

Κατὰ τὸ Δ ἄκρον τοῦ σωζομένου τμήματος τοῦ τοίχου δοκιμὴ ἀπέδειξε τὴν συνέχισιν τοῦ παραλλήλως βαίνοντος ὑδαταγωγοῦ καμπτομένου κατὰ τὸ δυτικώτατον αὐτοῦ ἄκρον πρὸς Β. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι τὸ σήμερον ἐξαφανισθὲν δυτικώτερον τμήμα τοῦ περιβόλου θὰ ἠκολούθει τὴν αὐτὴν πορείαν καμπτόμενον ἐπίσης πρὸς Β. Βορείως τοῦ ἄγωγου καὶ ἐντὸς μικρᾶς κοιλότητος τοῦ βράχου ἀνευρέθη ΜΕ ἐστία, ἥτις ἀπέδωκε χαρακτηριστικὰ ὄστρακα, τεμάχια λεπίδων ὀψιανοῦ καὶ κεκαυμένα ὄστᾶ ζῶων. ΜΕ ὄστρακα ἀνεκαλύφθησαν καὶ εἰς ἄλλας γειτονεύουσας κοιλότητας πρὸς Α ὑπὸ στρώματα διατεταραγμένα. Ἀδιατάρακτα στρώματα τῆς ΥΕ περιόδου ἀνεκαλύφθησαν μόνον ἀνατολικώτερον καὶ Ν τοῦ τοίχου, οἰκημάτων ὅμως μόνον λείψανα εἰς τρία ἐπάλληλα στρώματα, τῶν ὁποίων τὸ ἀνώτερον ἀπέδωκεν ὄστρακα ΥΕ ΙΙΙβ καὶ γ καθὼς καὶ ὀστεινὴν καρφίδα διακεκοσμημένην δι' ἐγχαράκτων κύκλων καὶ λεπίδα ὀψιανοῦ. Τὰ ΥΕ στρώματα προεκτείνονται ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ τοίχου τοῦ περιβόλου, ὅπου καὶ ἄλλη ΥΕ αὐτὴ ἐστία, οἰκίας διεγνώσθη. Ἐκ τῶν ἐπιχώσεων περισυνελέγησαν δύο τμήματα ζωδίων διακοσμούμενα δι' ἐρυθροῦ χρώματος, προφανῶς ΥΕ ΙΙΙβ ἐποχῆς.

Ἄγωγοι - Φρέατα - Ὑδαταποθήκη: Τοῦ Πεισιστρατείου ὕδραγωγείου τοῦ διερευνηθέντος ὑπὸ τοῦ Dörpfeld δὲν ἐγένετο περαιτέρω διερεύνησις. Ἐγένετο ἤδη μνεῖα τοῦ ὑδαταγωγοῦ τοῦ βαίνοντος παραλλήλως πρὸς Ν τοῖχον τοῦ περιβόλου. Νοτιώτερον ἀνεκαλύφθη λαξευθεὶς ἐντὸς τοῦ βράχου ἀποχευτικὸς ἄγωγος ὕψ. 0,80 ἕως 1 μ. καὶ πλάτους 0,50 ἴσως οὐχὶ ἄσχετος μετὰ τὸ πρὸς Δ πάλαι ἀνευρεθὲν Νυμφαῖον. Ἡ ἐκεῖ συλλεγθεῖσα κεραμικὴ εἶναι τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ. Κάτωθεν τοῦ

πρός Δ τοῦ βωμοῦ θεμελίου πῆλινος ἀγωγὸς ὀρθογωνίου διατομῆς καμπτόμενος πρὸς Ν διαπερᾶ τὸν τοῖχον τοῦ περιβόλου σχηματίζων πρὸ τῆς ἐξόδου τοῦ ὀρθογώνιου φρεάτιον καθαρισμοῦ. Φαίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους. Ἄλλος ἀγωγὸς τῶν αὐτῶν χρόνων διέρχεται πρὸς Β τοῦ μικροῦ παρίνου βωμοῦ μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΔ πρὸς ΝΑ ἐπίσης ὀρθογωνίου διατομῆς μετὰ καλυπτῆρων καμαροειδῶν.

Εἰς Μεσαιωνικοὺς χρόνους ἀνήκει ἡ ὕδατο-ποθήκη ἢ ἀναφανείσα κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ τοίχου τοῦ περιβόλου καὶ Β ταύτης, συνδεομένη πρὸς μικρὸν φρεάτιον καθαρισμοῦ ἐξ οὗ πῆλινος ἀγωγὸς κεκαλυμμένος διὰ πλακῶν ἐπίσης πηλίνων κατευθύνεται πρὸς ΝΔ. Τὸ δάπεδον ταύτης ἦτο ἐστρωμένον διὰ πηλίνων πλακῶν ἐν μέρει διασφζόμενον, ἐνῶ οἱ τοῖχοι καλύπτονται διὰ ὕδραυλικοῦ κονιάματος (Πί ν. 11α). Πλησίον ὑπάρχει φρέαρ ἐπενδεδυμένον διὰ πηλίνων κυρτῶν πλακῶν δίκην δακτυλίων, ὧν διεσώθησαν ὀκτώ συνολικοῦ ὕψ. 4,30 ἐνῶ τὸ συνολικὸν ὕψ. μέχρις τῆς στάθμης τοῦ ὕδατος ἦτο 5,70. Ἡμικυκλικαὶ ἐντομαὶ εἰς τὰ τοιχώματα κατὰ διαστήματα ὑπεβόηθον τὴν ἐντὸς τοῦ φρέατος κατὰβασιν. Τὸ φρέαρ φαίνεται ὅτι εἶχεν ἐπαναχρησιμοποιηθῇ, διότι ἡ ἐντὸς αὐτοῦ ὁμοιόμορφος ἐπίχωσις ἀνήκει εἰς τὸν 13ον μ.Χ. αἰ., ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς χαρακτηριστικῆς κεραμεικῆς, τῆς ὁποίας ἡ ἀφθονία θὰ ἠδύνατο νὰ ἐρμηνευθῇ ἐκ τῆς γειτονίας κεραμεικοῦ κλιβάνου (βλ. ἀγγεῖα ἀποτυχούσης ὀπτήσεως, πῆλινα τριποδικὰ ὑποστηρίγματα ἀγγείων καὶ σκωρίας μετ' αὐτοῦ). Ἀργυροῦν μεσαιωνικὸν νόμισμα ἐπιβεβαιοῖ τὴν χρονολόγησιν ταύτην. Παρὰ τὸ στόμιον τοῦ φρέατος εὐρέθῃ ἐντειχισμένον θραῦσμα ἀναγλύφου, ἴσως τοῦ τέλους τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. οὐ σφίζεται τὸ ἀπὸ τοῦ μηροῦ μέχρι τοῦ ἄκρου ποδὸς μέρος γυναικείας μορφῆς φερούσης ποδῆρες ἐνδυμα (Πί ν. 11β).

Ἔτερον φρέαρ ΒΑ τοῦ νεωτέρου ναοῦ λαξευθὲν ἐντὸς τοῦ βράχου ἐχρησιμοποιήθη καὶ κατὰ τοὺς μέσους Βυζαντινοὺς χρόνους, ὡς ἀποδεικνύει ἡ κεραμεικὴ τῆς ἐπιχώσεώς του. Ἐξ αὐτοῦ προέρχεται τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν τμήμα παρίνου γείσου, τεμάχια ἰωνικῶν κιόνων, μαρμάρινον προστομαῖον, σημαντικὸν τμήμα ἀναγλύφου γυναικείας μορφῆς πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐκτεινούσης τὴν χεῖρα μὲ φολίδας εἰς τὸ βάθος, ὑποδηλούσας ἴσως πτέρυγα, ἴσως τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. (Πί ν. 11γ), χριστιανικὸν ἐπίθημα κ.ά. Ἀπὸ βάθους 6,80 μέχρι βάθους 8,15 στρώμα καθαρῆς κιμηλιάς ἴσως ὀφείλεται εἰς κατακρήμνησιν τῆς Β παρειᾶς τοῦ φρέατος. Ἀπὸ βάθους 8,15 μέχρι 9,25 τῆς στάθμης τοῦ ὕδατος, ἡ ἐπίχωσις

περιείχεν κυρίως θραύσματα ἀγγείων οἰκιακῆς χρήσεως ἀδιακόσμητα (τρεῖς ὑδρίας καὶ ἐν φλασκίον). Χαλκοῦν Βυζαντινὸν νόμισμα τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου Γ' τοῦ Βοτανειάτου (1078-1081 μ.Χ.) προσδιορίζει τὴν χρονολογίαν.

Εἰς διάφορα σημεία τῆς περιοχῆς τῆς ὕδατο-ποθήκης, τοῦ φρέατος τῶν κλασσικῶν χρόνων, τῆς Στοᾶς καὶ τοῦ νεωτέρου ναοῦ ἀνευρέθησαν διάφοροι ἀποθηκευτικοὶ πίθοι. Εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ τείχους τοῦ Χασεκῆ (1776) ὀφείλεται ἀναμφιβόλως ἡ ριζικὴ καταστροφή τῶν μνημείων τῆς ὥς ἄνω περιοχῆς ἀφοῦ, ὡς ἐγένετο γνωστὸν ἐξ ἄλλων σημείων τοῦ αὐτοῦ τείχους, μέγα πλῆθος ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν εἶχεν ἐντειχισθῇ εἰς τοῦτο. Εἰς αὐτὴν ὀφείλεται καὶ ἡ διασπορὰ σημαντικῶν τεμαχίων μνημείων, τὰ ὁποῖα παρέμεινον ἐπὶ τόπου.

Ἁγία Παρασκευή: Κατὰ τὸν καθαρισμὸν εἰς τὸ Α ἄκρον τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου ὑπὸ τὸ παντελῶς ἡρειπωμένον ναὸν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἀπεκαλύφθη προϋπάρχουσα μικρὰ μονόκλιτος βασιλική, ἥς ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ δὲν εὐρέθη, ὡς κειμένη ἐκτὸς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου. Κάτωθεν στρώματος κεκαυμένης γῆς ἀνευρέθη δάπεδον συντεθειμένον ἐκ τεμαχίων μαρμάρων, πολλῶν εἰς δευτέραν χρῆσιν (μικρὸν ἰωνικὸν κιονόκρανον, ἀκέφαλος μικρὸς κορμὸς ἱματιοφόρου ἀνδρός, τεμάχιον παλαιοχριστιανικῆς ἐπιθυμίας ἐπιγραφῆς κ.ά.). Εἰς τὸ μέσον περίπου τῶν μακρῶν τοίχων ὑπῆρχον ἀνὰ εἰς δύο μαρμαρίνοι ἀρράβδωτοι κιονίσκοι. Κατὰ τὴν ΒΔ καὶ ΝΔ γωνίαν ὑπάρχουν δύο ὀρθογώνιοι πεσσοὶ ἐκ πώρου. Λεπτὸς τοῖχος, σφζόμενος κατὰ τμήματα, ἐχώριζε τὸ κλίτος ἀπὸ τὸ ἱερόν. Οἱ μακροὶ τοῖχοι ἀπὸ τῶν κιονίσκων μέχρι τοῦ τέμπλου διασφζουσιν τμήματα τοιχογραφιῶν (ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους τεθλασμένοι γραμμαὶ δι' ἐρυθροῦ καὶ μελανοῦ χρώματος) (Πί ν. 11δ). Εἰς τὸν Β τοῖχον τοῦ ἱεροῦ σφίζεται ἡ κόγχη τῆς προθέσεως. Εἰς τὸν Ν τοῖχον τοῦ κλίτους εἶναι ἐντειχισμένη μαρμαρίνη λειψανοθήκη. Ἐξωθεν τοῦ ναοῦ πρὸς ΝΑ διεπιστάθη τὸ δάπεδον μικρᾶς δεξαμενῆς.

Τοῖχος Β τῆς βασιλικῆς καταλήγων εἰς ἀψίδα πρὸς Α καθὼς καὶ δάπεδον ἐκ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν ὡς καὶ ἐπτὰ καμαροσκεπεῖς τάφοι (χωνευτήρια) ἀνήκουν εἰς μίαν προγενεστέραν οἰκοδομικὴν φάσιν, εἰς ἣν ἀνήκει μεγαλύτερα βασιλικὴ τῶν τελευταίων βυζαντινῶν χρόνων. Ἡ δευτέρα φάσις δύναται νὰ χρονολογηθῇ ἐντὸς τοῦ 17ου αἰ. Πρώτη μνεῖα τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς γίνεται εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Ἐνετοῦ μηχανικοῦ Verneda (1687) (βλ. Τραυλόν, Πολεοδ. Ἐξέλ. Ἀθηνῶν, Πί ν. Χ). Ἡ καταστροφή

δυνατὸν νὰ ἐπῆλθε κατὰ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, τὰς ἀναφερομένας ὑπὸ τοῦ Σουρμελῆ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1827, γεγονὸς ἐπιβεβαιούμενον καὶ ἐκ τῆς εὐρέσεως ἐπὶ τοῦ δαπέδου βολίων καὶ θραυσμάτων ἀπὸ μπάλες κανονίων. Μετὰ τὴν καταστροφὴν αὐτὴν ἐκτίσθη περὶ τὸ 1860 ναυδριον διατηροῦν τὴν ἀνάμνησιν τῶν προηγουμένων ναῶν.

Εἰς τὴν περιοχὴν εὐρέθησαν, προερχόμενα ἐκ τῶν τοίχων τῶν δύο βασιλικῶν, διάφορα τεμάχια χριστιανικῶν γλυπτῶν, θωρακίων, ἐνεπιγράφων ἐπιτυμβίων κιονίσκων κ.ἄ. Εἰς τὸν βόρειον τοῖχον τῆς μονοκλίτου βασιλικῆς εὐρέθη ἐντειχισμένον τὸ ἥμισυ χορηγικῆς ἐπιγραφῆς τεθραυσμένον εἰς δύο (ὑψ. 0,175-μῆκ. 0,80-ὑψ. γρ. 0,016-0,020) (Πί ν. 14α) :

[-----] παίδων ἐνίκα

[-----] Αἰξωνεύς ἐχορήγει

[---'Οπο]ύντιος ἐδίδασκεν

[----- Τ]εγεάτης ἡῦλει Ἑγ[ήμ]ων ἡε[χ]εν

Ὁ Ἑγῆμων ἦτο ἄρχων τὸ 327/6 καὶ ἐξ αὐτοῦ χρονολογεῖται ἡ ἐπιγραφὴ. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ λίθου σφύζονται ἱχνὴ ὑποδοχῶν ἀναθήματος.

Ἀπαλλοτριώσεις καὶ κατεδάφσεις. Ἀπαλλοτριώσεως τῆς περιοχῆς Α τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διονύσου μέχρι τῆς ὁδοῦ Θρασύλλου ἤρχισαν τμηματικῶς αἱ κατεδαφίσεις τῶν ἐντὸς αὐτῆς οἰκιῶν. Αἱ κατεδαφίσεις ἐγένοντο διὰ τῆς Ὑπηρεσίας καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν αὐτῆς διὰ νὰ μὴ διαταραχθοῦν τὰ κάτωθεν τῶν οἰκιῶν στρώματα, πολῦτιμα διὰ μελλούσας ἐρεῦνας, καὶ νὰ περισωθοῦν τὰ τυχόν ἐντειχισμένα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ ἐπιγραφαί. Τρία οἰκόπεδα ἐκαθαρίσθησαν κατὰ τὰ ἔτη 1961-62. Πρὸς παρακολούθησιν τοῦ χώρου συνεπληρώθη τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Μπαντέκα σχεδιασθὲν τοπογραφικὸν καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐσημειώθη ἡ θέσις τῶν εὐρεθέντων ἀρχαίων, τὰ ὅποια συγχρόνως ἠριθμήθησαν καὶ κατεγράφησαν εἰς εἰδικὸν κατάλογον. Τὰ σημαντικώτερα τῶν εὐρεθέντων εἶναι: 1. Τμήμα στήθους Σιληνοῦ ὁμοίου πρὸς τοὺς ἐν τῷ θεάτρῳ εὐρισκομένους, ἀλλὰ μὴ συγκολλώμενον εἰς οὐδένα ἐξ αὐτῶν, 2. Μικρὸν ἐφθαρμένον θραῦσμα ψηφίσματος (4ος αἰ. π.Χ.), 3. Θραύσματα Ἰωνικῶν κιονοκράνων, 4. Θραύσματα ἐνεπιγράφων ἐπιτυμβίων κιονίσκων κ.ἄ.

Π. Γ. ΚΑΛΛΙΓΑΣ

*

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΑΣΚΛΗΠΕΙΟΥ (Σχ. 1)

Ὁ χώρος τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀσκληπείου ἀνεσκάφη κατὰ διάφορα διαστήματα (ὑπὸ Στ. Κου-

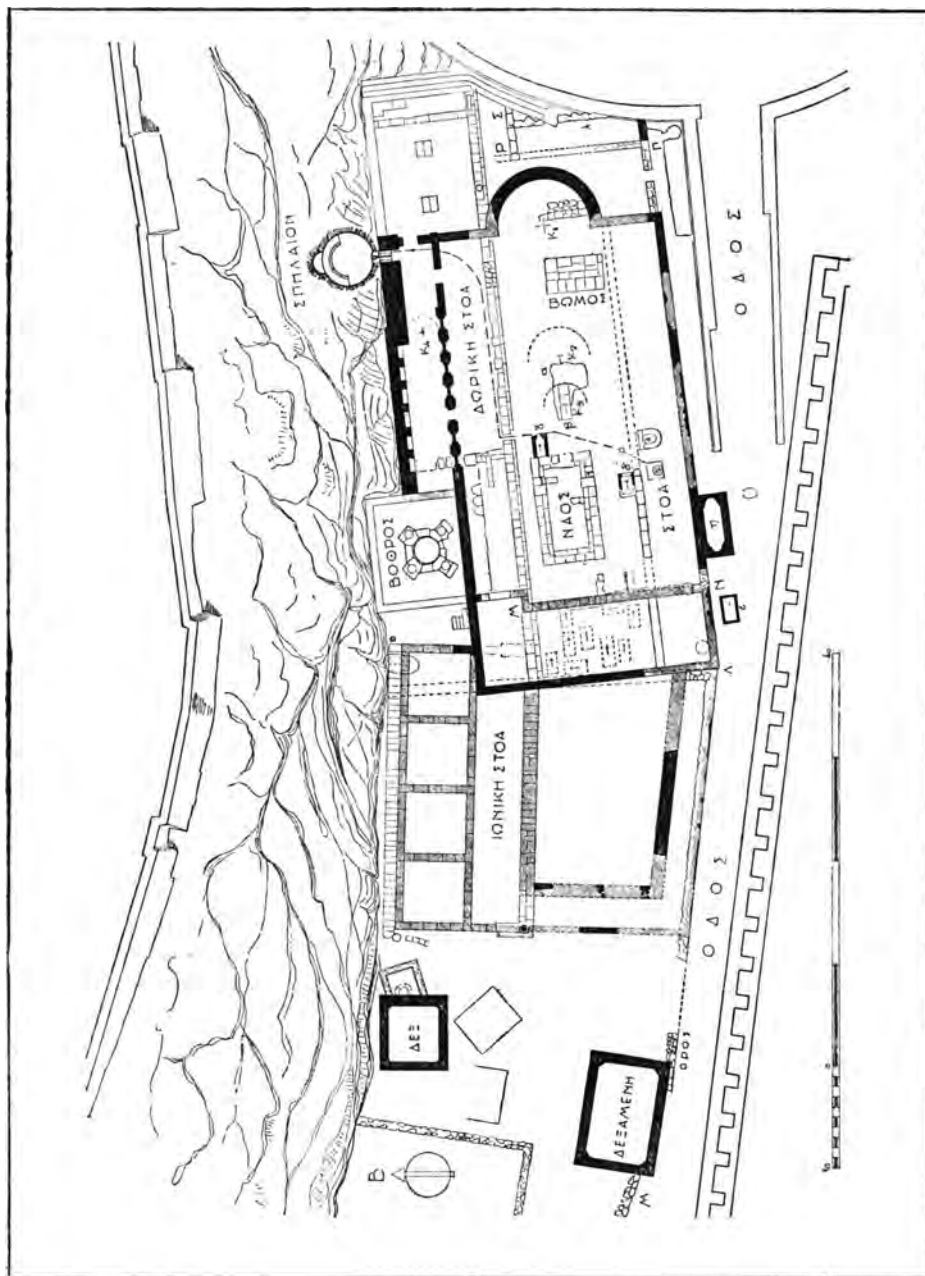
μανούδη 1876, Σωτηριάδου 1897, Φ. Βερσάκη 1810, G. Allen καὶ L. Caskey 1905-1906, R. Martin καὶ H. Metzger 1943 καὶ Ἰ. Τραυλοῦ 1942). Αἱ ἐργασίαι συνεδυσάθησαν εἰς ὀρισμένας περιπτώσεις μὲ σχετικὴν τακτοποίησιν τοῦ ὕλικου, τὸ ὅποιον ὅμως ἐν τῷ συνόλῳ τοῦ ἐνεφανίζετο ὡς ἀτάκτως ἐρριμμένον ἐν τῷ ἱερῷ, δημιουργοῦν ἐντύπωσιν μεγάλης ἀταξίας καὶ συγχέον τὴν εἰκόνα τῶν ἀρχιτεκτονημάτων καὶ τῆς σχέσεώς των πρὸς ἄλληλα (Πί ν. 12α-β). Τινὰ τούτων μάλιστα εἶχον καταστῆ ἐν μέρει ἢ ἐξ ὁλοκλήρου ἀθέατα ὑπὸ τοὺς σωρούς τῶν λίθων.

Ἐργασίαι διαμορφώσεως συνεχιθεῖσαι μὲ μικρὰς διακοπὰς ἐπὶ τρίμηνον ἀπέβλεψαν ἀκριβῶς εἰς τὸ νὰ ἀπελευθερώσουν τὰ κύρια μνημεῖα, νὰ τακτοποιήσουν τὸ ὕλικὸν κατὰ εἶδη καὶ κατὰ περιοχάς, νὰ διασαφήσουν οὐσιαστικὰ τινὰ σημεῖα τῆς ἱστορίας τοῦ ἱεροῦ τεμένους, νὰ ἐξωραίσουν γενικῶς τὸν χώρον καὶ νὰ τὸν καταστήσουν προσβατὸν εἰς τοὺς ἐπισκέπτας (Πί ν. 13α). Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τούτων πολλὰ νέα στοιχεῖα ἀπεκαλύφθησαν, τὰ ὅποια προσθέτουν οὐσιαστικῶς εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ χώρου. Αἱ ἐργασίαι ἐπροχώρησαν ὡς ἀκολούθως: Κατ' ἀρχὰς ἐγένετο περισυλλογὴ τῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἐκ μαρμάρου γλυπτῶν τεμαχίων καὶ ἀπόθεσῖς των, ταξινομημένων ἐντὸς τοῦ Βυζαντινοῦ προσκτίσματος τῆς Στοᾶς, τὸ ὅποιον ἐξησφαλίσθη διὰ κιγκλίδος μετὰ κλειομένης θύρας (Πί ν. 13β). Ἰδιαιτέρον τμήμα ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου ἀπετέλεσαν τὰ ἀφθονώτατα παλαιοχριστιανικὰ καὶ βυζαντινὰ γλυπτά, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς σημαντικῶς ἡῤῥήθη διὰ τῆς συστηματικῆς ἐκσκαφῆς τῶν ἐπιχώσεων ἐντὸς τῶν ὁποίων ταῦτα εἶχον ὑπὸ τῶν ἀνασκαφῶν ἀπορριφθῆ. Πλὴν τῶν βυζαντινῶν, τῶν ὁποίων τινὰ εἶναι λίαν ἀξιοσημεῖωτα (τεμάχια θωρακείων, ἐπιθημάτων, κοσμητῶν, κιονίσκων) περισυνελέγησαν καὶ ἐταξινομήθησαν ὥραϊα τινὰ τεμάχια πηλίνων γραπτῶν τεμαχίων ἀρχιτεκτονικῆς διακοσμῆσεως (Πί ν. 14β-γ), ὡς τῆς σίμης Χ (παρὰ Bushor, Die Tondächer der Acropolis, Πίν. Ι) (τεμάχια δύο), δύο τμήματα μαρμαρίνων ἡγεμόνων ἀκροκεράμων στέγης τοῦ Παρθενῶνος, διασφύζοντα τὸ μὲν ἐν τὴν ἀνθεμωτὴν κορυφὴν μετὰ τμήματος τῶν ἐλίκων, τὸ δὲ ἄλλο τὰ στελέχη τῆς βάσεως, μέγα τμήμα μαρμαρίνου θωρακείου τῆς Στοᾶς τοῦ Εὐμένους (Πί ν. 15α) μὲ ἰσχυρῶς ἀνάγλυφον δικτυωτὸν προβαλλόμενον ἐπὶ κυανοῦ βάθους, ὡς φαίνεται ἐξ ἱκανῶν ἱχνῶν χρώματος.

Τὸ δομικὸν ὕλικὸν κατετάγη κατὰ μεγάλας ομάδας, κεχωρισμένως τὸ ἐκ κροκαλοπαγοῦς λί-

θου ἢ πωρολίθου, ἀποτεθὲν κατὰ τὴν Ν πλευρὰν τοῦ περιβόλου, καὶ τὸ ἐκ μαρμάρου ὕλικὸν (κίονες, ἐπιστύλια, τμήματα γείσων, πλακῶν κ.ἄ.),

τὸ Δ ἄκρον τῆς Δωρικῆς Στοᾶς. Διὰ τῆς γενομένης
τακτοποιήσεως τοῦ ὕλικου ἀπηλλάγησαν τὰ κύ-
ρια ἀρχιτεκτονήματα, εἰς πολλὰ σημεῖα ἀποκα-

Σχεδ. 1. Ἀσκληπιεῖον

τοποθετηθὲν καθ' ὁμάδας ἐντὸς τοῦ κυρίως χώρου. Τῶν κιονοκράνων συνεπληρώθη ἡ ταξινόμησις εἰς τὸν χώρον τῆς ἀρχικῆς ἀποθέσεως κατὰ

λυφθέντων τῶν δαπέδων των. Οὕτω ἀνεδείχθησαν ἐξ ὀλοκλήρου ἡ Ἀωρικὴ Στοά, ὁ ναὸς μετὰ τοῦ βωμοῦ του, τὸ μεταξὺ τῶν δύο εὐρισκόμενον τμήμα

πλακοστρώτου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀμφίβολον ἐὰν ἀνήκει εἰς τὸ ἀρχικὸν δάπεδον τοῦ ἱεροῦ ἢ εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν βασιλικήν, διερευνήθη δὲ τὸ θεμέλιον τῆς καταστραφείσης εὐρυχώρου ἀψίδος τῆς βασιλικῆς, τὸ ὁποῖον παρέμεινε καὶ ὁρατόν. Κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀπεκαλύφθη θεμέλιον τοίχου κατὰ τὴν χορδὴν τῆς ἀψίδος, ἡ ὁποία ὁμῶς κατέστρεψε τὰ ἄκρα του, ὥστε νὰ ἐξάγεται ὅτι προϋπήρξε οὗτος τῆς βασιλικῆς. Διάφοροι ἀβαθεῖς βόθροι ἐντὸς τοῦ βράχου ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀψίδος. Ἐντὸς αὐτῶν ἀπεκαλύφθησαν ὀλίγα μόνον ὄστρακα κλασσικῶν Ἑλληνικῶν χρόνων καὶ ἄνθρακες. Ἰσως οἱ βόθροι οὗτοι νὰ ὀφείλωνται εἰς τὴν κατὰ τὸ ἔτος 413 π.Χ. μνημονευομένην εἰς ἐπιγραφὴν (IG II²) δενδροφύτευσιν τοῦ χώρου τοῦ τεμένους τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐπὶ ἄρχοντος Κλεοκρίτου.

Σημαντικῶς ἀπέδωκεν ἡ ἀποκατάστασις τοῦ χώρου τοῦ ἐντὸς τοῦ βράχου περιφεροῦς ἀγίασματος (Πί ν. 16β) τοῦ ἔχοντος εἰσοδὸν ἐκ τοῦ Α τμήματος τῆς Δωρικῆς Στοᾶς. Πάντα τὰ πρόσθετα στοιχεῖα ἀφηρέθησαν, ὁ χώρος ἀποκατεστάθη στερεωθεισῶν τῶν πλακῶν τοῦ περιφεροῦς ἀγωγοῦ καὶ τὰ λιμνάζοντα ὕδατα ἀπεμακρύνθησαν, χρησιμοποιηθέντος πρὸς τοῦτο τοῦ εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου Π πηλίνου ἀρχαίου ἀγωγοῦ, ὁστις ἀπαχέτευε ταῦτα ὑπὸ τὸ ἔδαφος τῆς στοᾶς πρὸς φρέαρ εὐρισκόμενον ΝΑ τοῦ ναοῦ καὶ παρὰ τὴν κρηπίδα τῆς Ρωμαϊκῆς στοᾶς. Ὁ ἀγωγὸς ἐπεσκευάσθη παρακολυθηθεὶς καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ μήκος. Τὸ πρὸς Ν βαῖνον τμήμα τούτου εἶχεν ἐξαφανισθῇ, βαθυτέρον ὁμῶς καὶ πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν ἀπεκαλύφθη ἄλλος ἀγωγὸς ὁμοίου συστήματος, ἀλλὰ διαφόρου διατομῆς, διερχόμενος εἰς ἀπόστασιν 2,20 μ' οὗτος εἰς σημεῖον ἀπέχον 5,70 ἀπὸ τῆς δωρικῆς στοᾶς κατέληγεν εἰς κυκλικὸν πηλινὸν φρεάτιον ἐπισκέψεως ἐντὸς τοῦ ὁποίου συνεκεντροῦτο τὸ ὕδωρ καὶ ἄλλου ἀγωγοῦ ἐρχομένου ἐκ Δ. Φαίνεται ὅτι τὸ ὕδωρ ἀμφοτέρων διωχετεύετο εἰς τὸ ἀμέσως πρὸς Ν ἀποκαλυφθὲν φρέαρ τοῦ ὁποίου τὴν θέσιν εἶχεν ἤδη προσδιορίσει, ἀλλ' ἀνατολικώτερον, ἐξ ἐπὶ τόπου εὐρεθέντος μονολιθικοῦ προστομιαίου ὁ Ἰ. Τραυλός. Τὸ προστομιαῖον τοῦτο μετὰ τὴν μερικὴν ἐξερεύνησιν τοῦ φρεάτος ἐτοποιητήθη εἰς τὴν θέσιν του (Πί ν. 15β). Ἀμέσως ἀνατολικώτερον ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τοῦ φρεάτος ὑπόγειον κτήριο μετ' ἀψιδωτὴν ἐκ κεραμίων διαμόρφωσιν τοποθετημένον ἐντὸς ἐλλειψοειδοῦς ὀρύγματος τοῦ βράχου, ἴσως ἀγίασμα. Τοῦτο ἔχει σημειωθῇ εἰς τὸ παλαιότερον σχέδιον τὸ δημοσιευθὲν ἐν ΠΑΕ 1877-78 καὶ σχέδιον Μ. Lambert

ἐν BCH 1877, σ. 169 - 170 ἀλλ' οὐδαμῶς περιγράφεται.

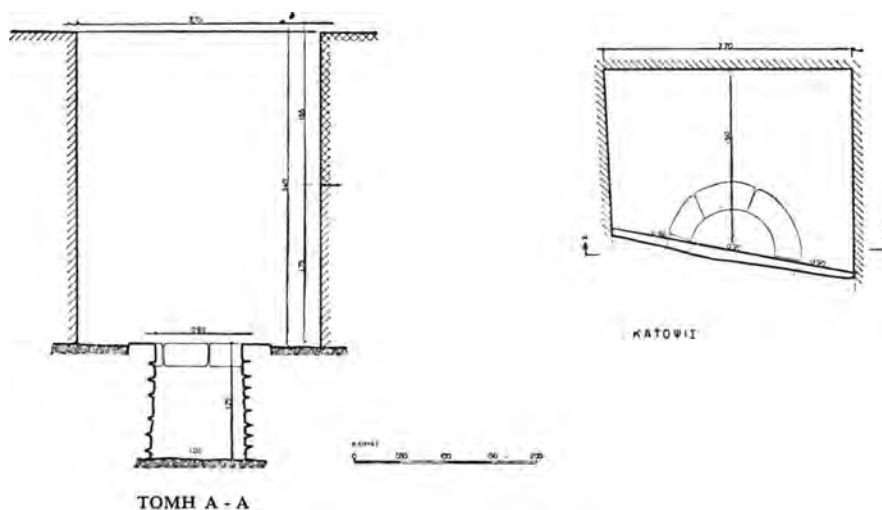
Ἐκαθαρίσθη καὶ ἐν μέρει ἀποκατεστάθη ἡ κατὰ τὸ μέσον τοῦ Ν περιβόλου τοῦ τεμένους μικρὰ μετὰ ἀμφιπελεύρων κογχῶν δεξαμενίσκη Ρωμαϊκῶν-Βυζαντινῶν χρόνων, ἴσως ἀγίασμα. Κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ πρὸς Ν αὐτῆς χώρου καὶ εἰς ἀπόστασιν 1,20 ἀπὸ τῆς ΝΑ γωνίας τῆς μέχρι βάθους 2,10 ἀπεκαλύφθη ἐλλειψοειδὲς ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου φρέαρ τοῦ ὁποίου ἡ ἐπίχωσις ἀπὸ τοῦς ἀνευρεθέντας λύχνους καὶ τὰ ὄστρακα φαίνεται ὅτι ἐγένετο εἰς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους. Σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἐντὸς αὐτοῦ γενομένη ἀνακάλυσις τοῦ ἀνω τμήματος ἀναθηματικῆς στήλης ἐκ φαιοῦ μαρμάρου μετ' ἐπιγραφῆς (Πί ν. 17α) (διαστ. 0,39×0,23×0,33) τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. ἔχουσα ὡς ἀκολούθως:

ΗΓΕΜΑΧΟΣ
ΚΡΑΤΑΙΜΕΝΟΣ
ΛΑΜΠΤΡΕΥΣ
ΑΣΚΛΗΠΙΩΙ
Δ[ΕΙ]ΝΑ ΠΑΘΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΛΑ
[Ι]ΔΩΝΕΩΘΕΙΣΑΝΕΘΗΚΕΝ
ΕΠΙ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΙΕΡΕΩΣ
ΑΣΚΛΗΠΙΩΥΓΙ[...]
ΕΥΡΥΜΕΛΩΝ ΗΓΕΜΑΧΟΥ

Ἐπίσης ἀνευρέθη γείσωμα ἐκ πάρου μετ' ἐλαφρόν κυμάτιον μήκ. 1,23, ἐπίστευσις μαρμαρίνης στήλης μετ' ἐλαφρόν κυμάτιον καὶ μικρόν ἀκρωτήριο, τμήμα ἐκ τῆς ἑλικῆς ἰωνικοῦ μαρμαρίνου κιονοκράνου καὶ βάσις ἀναθήματος διασφύζουσα τὸ κάτω μέρος κορμοῦ ὀζώδους δένδρου. Σημαντικὸν εὑρημα ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ φρεάτος ἦτο χρυσοῦς δακτύλιος διασφύζων τὸν σμάραγδόν του. Ἀκολούθως διερευνήθη ὁ Δ τοίχος τοῦ κεντρικοῦ κλίτους τῆς βασιλικῆς ἐρειδόμενος ἐπὶ τοῦ κεντρικοῦ τοίχου τοῦ Ἀσκληπείου καὶ ἐβεβαιώθη ἡ ἐν τῷ μέσῳ εὐρισκομένη εἰσοδος τοῦ περιβόλου (Πί ν. 15γ) μετ' ὀρθογώνιαν προβολὴν τῶν τοίχων πρὸς τὰ ἔσω κατὰ τὸν λαξευθέντα βράχον. Ἡ κοπὴ τοῦ βράχου κατὰ τὸ Ν ἄκρον ἐπιβεβαιώθη τὴν θέσιν τοῦ δευτέρου καμυτομένου τοιχείου. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς περιοχῆς ταύτης ἀνευρέθη σημαντικὸν τμήμα ἀετωματικῆς στήλης ἐκ Πεντελικοῦ μαρμάρου μετ' ἐπιγραφῆς τοῦ πρώτου π.Χ. αἰ. διασφύζουσα ἀνω τοῦ γείσου τοῦ τυμπάνου ἰσχυρῶς ἀνάγλυφον τμήμα γυναικείας μορφῆς μετ' ὀδῶν ἐνδυμα (Πί ν. 17β). Τὸ τμήμα τοῦτο, σφζ. μήκ. 0,31, σφζ. πλ. 0,22 σφζ. πᾶχ. 0,025, ἀπεδείχθη ὅτι ἀποτελεῖ ἓν σύνολον μετ' τὴν ὑπ' ἀρ. 8619 ἐπιγραφὴν (IG II² 4473) τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν μεθ' ἧς καὶ συνεκολλήθη. Περιέχει ὕμνον πρὸς τὸν Ἀσκληπιόν, ὅστις νῦν μετ' τὸ νέον ἀνευρεθὲν τμήμα γίνεται ἱκανῶς πλήρης.

Κατά την διαμόρφωσιν τοῦ μεταξὺ τῆς ΝΔ γωνίας τοῦ κεντρικοῦ κλίτους τῆς Βασιλικῆς καὶ τοῦ Α ἄκρου τοῦ «Πελαργικοῦ» χώρου ἀνευρέθη φρέαρ διαμ. 1,25μ. εἰσχωρὸν ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου, λιθεπένδυτον κατὰ τὸ ἐν μόνον τούτου πλευρὸν μέχρι βάθους 3,40μ. καὶ ἐρευνηθὲν μέχρι βάθους 5,50μ. Καίτοι τὸ εἶδος τῆς ἐπιχώσεως μετεβάλλετο κατὰ δύο στρώσεις ἢ κεραμικῇ ἐνεφανίζετο ἐνιαία περιέχουσα ὄστρακα ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν μέχρι τῶν ὑστέρων Ρωμαϊκῶν χρόνων. Τὰ περισσότερα ὅμως ὄστρακα τῆς ἐπιχώσεως ἀνήκουν εἰς τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν. Εἰς τὴν Δ περιοχὴν τοῦ ἱεροῦ μέχρι τῶν δεξαμενῶν κατεβλήθη προσπάθεια νὰ τακτοποιηθῇ τὸ

σῖα καθαρισμοῦ τῆς ἀρχαϊκῆς κρήνης καὶ περαιτέρω διερευνησέως τῆς μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου (Σχ ε δ. 2). Ἀφαιρεθείσης οὕτω ἐπιχώσεως τριῶν περίπου μ. ἀνεφάνησαν καὶ αἱ τρεῖς διὰ πολυγωνικοῦ τοίχου ἐπενδεδυμένοι πλευραὶ πρὸς Β, Α, καὶ Ν. Ἡ Δ πλευρὰ εἶχεν ἀποκοπὴ καὶ καταστραφῇ κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς Βυζαντινῆς δεξαμενῆς, κατασκευασθείσης ἀκριβῶς διὰ τὴν περισυλλογὴν τοῦ ἐκεῖθεν πηγάζοντος ὕδατος. Κατὰ τὸ βαθύτερον πρὸς Δ τμήμα πλησίον τοῦ βράχου ἀνεκαλύφθη φρέαρ, τὸ στόμιον τοῦ ὁποίου ἀπετελέσθη ἐκ πέντε κυρτῶν πελεκητῶν λίθων, κάτω τῶν ὁποίων συνεχίζετο λιθίνη ἐπένδυσις μέχρι βάθους 1,25 μ., ἐνθα ὁ φυσικὸς βράχος ἐ-

Σχεδ. 2. Ἀρχαϊκὴ κρήνη δυτικῶς τοῦ Ἀσκληπείου

ὕλικόν τοῦ χώρου ἀπαλλασσομένου τοῦ λεγομένου καταγωγίου μετὰ τῆς Ἰωνικῆς αὐτοῦ Στοᾶς τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἀρχιτεκτονικῶν καὶ γλυπτῶν μελῶν. Οἱ πρόχειροι ἀντερείσματικοὶ τοῖχοι κατὰ τὴν Β πλευρὰν τοῦ καταγωγίου, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἦσαν ἐμπεπλεγμένα ἀφθονοὶ ἐπιγραφαί, βάθρα, Ἑρμαϊκαὶ στήλαι κ.λ.π., διελύθησαν καὶ τὰ κυριώτερα τῶν ἐνεπιγράφων μνημείων ἐξετέθησαν κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην ἐλευθέρως. Μετὰ τὴν ὥς ἄνω γενομένην διάλυσιν ἀπεκαλύφθη καθ' ὅλην τὴν Β πλευρὰν τοῦ Καταγωγίου καὶ κατὰ τὴν ρίζαν τοῦ βράχου βαίνων πώρινος ἀγωγός, (Πί ν. 15δ) σύγχρονος ὥς φαίνεται τοῦ κτηρίου διὰ τὴν ἀποστράγγισιν τῶν ὑδάτων. Κατὰ τὸ Δ ἄκρον τοῦ ἀγωγοῦ περιφερικὴ λεκάνη περισυλλογῆς λαξευτὴ εἰς τὸν βράχον ἐξέτρεψεν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους τὴν ἀποχέτευσιν πρὸς Ν. Ἔτι δυτικώτερον ἐγένετο συστηματικὴ ἐργα-

κλειε τὸ ἄνοιγμα διαμ. 1 μ. (τὸ στόμιον ἔχει διάμετρον 0,90 μ.) (Πί ν. 16α). Παρὰ τὰς ζημίας, τὰς ὁποίας ὑπέστη τὸ φρέαρ κατὰ τὸ Α καὶ Δ αὐτοῦ πλευρὸν εἶναι φανερόν ὅτι ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν ἄντλησιν ὕδατος ἐκ τῆς πηγῆς, τῆς ὁποίας τὸ ὕδωρ ἀφθόνως ἀνέβλυσε κατὰ τὴν ἐκσκαφήν, ρέον ἐκ Ν διὰ κοιλώματος πλ. 0,45 καὶ ὕψ. 1,23μ. ἐντὸς τοῦ βράχου. Ἡ ὑπαρξίς τοῦ ὁχετοῦ τούτου δικαιολογεῖ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ πρὸς Α καὶ Ν τοιχώματος τοῦ φρέατος. Οὕτω διεσαφήθη ἡ μορφή τῆς ἀρχαίας ταύτης κρήνης, ἡ περιοχὴ τῆς ὁποίας, ἀποτελοῦσα τέμενος, ἐκλείετο πρὸς Ν διὰ πολυγωνικοῦ τοίχου παρὰ τὴν ἑτέραν μεγάλην βυζαντινὴν δεξαμενὴν, εἰς ὃν τοῖχον ἀπεκαλύφθη ἔτι μᾶλλον πληρέστερον ἢ ἀρχαϊκὴ ἐπιγραφὴ:

ΗΟΡΟΣ ΚΡΕΝΕΣ

Κατὰ τὰς ἐργασίας διαμορφώσεως τοῦ χώρου

τοῦ Ἀσκληπείου περισυνελέγη ἱκανὸς ἀριθμὸς ἐπιγραφῶν, γλυπτῶν καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τὰ ὅποια κυρίως ἐπλήρουν τὰς ἐπιχώσεις τὰς δημιουργηθείσας μετὰ τὴν ἀνασκαφήν. Δύο ἀπὸ τὰ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα βυζαντινὰ τεμάχια, πλάξ μαρμαρίνη μὲ χαρακτὴν παράστασιν μορφῆς, ἴσως προσωποποιήσις Μηνός, καὶ τμήμα περιθωρίματος ὁραίου πλοχμοῦ φύλλων καὶ βοτρυῶν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου συνείρονται παραστάσεις πτηνοῦ καὶ λαγωφοῦ μετεφέρθησαν καὶ ἀπετέθησαν εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον.

Αἱ ὥς ἄνω ἐργασίαι διαμορφώσεως ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Ἐφόρου καὶ τὴν ἄμεσον παρακολούθησιν τῆς ἀρχαιολόγου δ. Ἀλίκης Σολωμοῦ, πρόκειται δὲ νὰ συνεχισθοῦν μέχρι πλήρους διαμορφώσεως τοῦ χώρου.

N. ΠΛΑΤΩΝ

*

UNTERSUCHUNGEN AM DIPYLON *

Der in Ruinen erhaltene Bau

Der erhaltene Torbau wurde—mit Ausnahme des älteren äusseren Ost-Turms und des Brunnenhauses—in einem einheitlichen Bauvorgang errichtet. Der Plan,—ein tiefer, hinter die Stadtmauer zurücktretender, von 4 Ecktürmen eingefasster Torhof mit einem Wehrgang auf Flankenmauern und Torwand—, bringt den bis in mykenische Zeit zurückreichenden Typus des Hoftores zu seiner klarsten Entfaltung und steigert ihn zu Dimensionen, wie sie nirgends sonst im griechischen Festungsbau erreicht wurden. Die ungewöhnliche Grösse des fast 1800 m² überdeckenden Torbaus erklärt sich aus der repräsentativen Bedeutung der zugehörigen, 120 Fuss breiten Strasse, des «Kerameikos», der ausserhalb der Stadt von Staatsgräbern gesäumt wurde.

Der heute sichtbare frühhellenistische Neubau (zur Datierung vergl. unten) wurde verhältnismässig tief mit 2-3 durchgeschichte-

ten Breccialagen fundamementiert. Aus gleichem Material besteht der meist massive Mauerkern. Die sichtbaren Schalen der Mauern und Türme wurden aus unverklammerten, mit sauberen Randschlag versehenen Spiegelquadern aus Piräuskalk aufgeführt (Taf. 18a). Die Schichthöhen betragen 1½ pheidonische Fuss von 32,7 cm = 49,0 cm. Die Quaderlängen überwiegen 4 Fuss = 130,8 cm (Läufer) bzw. 2 Fuss = 65,4 cm (Binder). Demgemäss ist der ganze Torbau, Türme, Mauerstärken usw., in glatten Fussmassen konzipiert. Die Mauerhöhe lässt sich mit Hilfe der Steigung einer dem inneren Ost-Turm stadtsseitig vorgelagerten Treppe (Taf. 18a) (44 Stufen von 1 Fuss auf ¾ Fuss) auf 22 Quaderschichten = 33 Fuss = 10,79 m bestimmen. Der Wehrgang der Flankenmauern und der inneren Torwand war durch eine Brüstung mit Hakenzinnen, von denen sich einige Stücke erhalten haben, gedeckt (Taf. 18b).

Von den Turmkammern der 4 Ecktürme, die jedenfalls über dem Niveau des Wehrganges anzunehmen sind, lassen sich keine sicheren Reste nachweisen. Von den beiden 12 Fuss breiten stadtsseitigen Toren stehen nur noch die beiden Leibungen des Ost-Tores bis zu 2m aufrecht. Ein in situ erhaltener Torangelstein zeigt, dass die beiden Torflügel durch einen starken, aus drei Balken zusammengesetzten Rahmen eingefasst waren. (Taf. 18a). In späthellenistischer oder frühromischer Zeit wurde der Torhof, der gewandelten Verteidigungstechnik gemäss, durch eine äussere Querwand mit zwei weiteren, 3,70 m breiten, überwölbten Toren zur Feldseite hin geschlossen. Die inneren Tore blieben weiter in Benutzung, so dass das Dipylon nunmehr vier Tore aufzuweisen hatte. Eine grosse, in antoninischer Zeit vor dem Mittelpfeiler der beiden Tore errichtete Marmorbasis mit einer Sitzbank an ihrer Front kann, ihrem repräsentativen Charakter gemäss, kaum etwas geringeres als die Kolossalstatue eines Kaisers getragen haben.

Der themistokleische Zustand

Im äusseren West-Turm hat sich ein 1,75m hoher, 4,40 m langer Mauerrest in situ erhalten, den Knackfuss 1916 als N-O-Schale des themistokleischen äusseren West-Turms erkannt hat. 1962 wurde dieser ältere Turm sowie die daran anschliessende, auf 13,5 m Länge und

*Grabungsberichte Πρακτ. 1872, 6ff; 1873, 15f; 1874, 9f; 1875, 13ff; 1879, 7f; 1880, 7ff; 1890, 19ff. Erste Bearbeitungen: G. v. Alten, AM. 3 (1878), 28ff; F. Noack, AM. 32 (1907), 123ff. und 474ff; neuere Grabungsberichte von H. Knackfuss, AA. 1916, 161; Judeich, Topographie v. Athen² 137; von K. Kübler, AA. 1934, 227; AA. 1938, 605; von D. Ohly, Δελτ. 1960, 1961/2 σελ6-20. Seit 1960 wird die endgültige Publikation vorbereitet (Mitarbeiter bei Grabungen K. Vierneisel, bei der zeichnerischen Aufnahme G. Kaster und A. Kubanek, bei der Bestimmung der Münzen P. R. Franke), die 1964 vorgelegt werden soll. —

120cm Höhe erhaltene N-O-Schale der themistokleischen Flankenmauer bis zur Fundamentschicht hinab freigelegt und untersucht. Dabei wurden vorpersische Spolien entdeckt und ausgelöst: Eine marmorne Rundbasis mit gemalten Lotos-Palmettenfries (Durchm. 182 cm, erhaltene Höhe 32,5 cm, verbaut als unterster Eckstein des Turms.), die Porostri-glyphe eines archaischen Rundbaus, ein Wand-quader und ein profilierter Sockelquader des gleichen Baus, sowie drei anpassende Bruch-stücke einer marmornen Stelenbekrönung.

Der Turm ist auf Grund verschiedener In-dizien auf eine Grösse von 14×16 Fuss = 4.58×5.23 m, die Flankenmauer mit Sicher-heit auf eine Stärke von 261,5 cm = 8 Fuss zu ergänzen. Die westliche Flankenmauer setzte sich bis zum jüngeren inneren West-Turm fort, wo noch zwei Steine derselben situ liegen.

Im Mittelbereich des hellenistischen inne-ren West-Turms und der angrenzenden Tor-wand ist je eine rechteckig begrenzte, mit älterem Poros-Material vollgepackte Füllung vom übrigen systematisch verlegten Brecciakern unterscheidbar. Beide wurden 1962 bis zur Turmsohle, unter der ein submykenisches Grab zum Vorschein kam, ausgeräumt (T a f. 18c). Die Füllung bestand ausschliesslich aus dem Material eines abgetragenen themistokleischen Turms, darunter folgenden Spolien (Beschrei-bung der Basen 1-6 von F. Willesen):

1. Breitrechteckiger flacher Block aus pente-lischem Marmor von einem Grabmonu-ment mit zwei Eintiefungen oben und der Inschrift auf der Vorderseite. Der durch einen zweiten, spiegelbildlich gleichen Stein zu ergänzende Block stammt von einer Basis für drei aufragende Monumente, wie sie, aus einem Block gearbeitet, im Epigraphischen Museum bewahrt wird (Chr. Karusos, Aristodikos 68: C 2 u. Abb. 2). Wie jene wird auch die Basis des Kera-meikos zu einem Doppelgrab gehört haben. Dem entspricht, dass in der fragmentarisch erhaltenen metrischen Inschrift offenbar drei Personen zu unterscheiden sind (ein Olympionike, ein-κλης und dessen Mutter). Um 550 v. Chr. (Masse $110 \times 96,5 \times 26,7$ cm).
2. Marmorblock vom Grab des Alkimachos mit Epigramm (Name und Lob des Verstorbenen) auf der Vorderseite. (Masse $63 \times 57 \times 29,5$ cm).
3. Flacher, fast quadratischer Block aus pen-telischem Marmor vom Grab des Anaxi-laos, des Sohnes des Ariston. Auf der Ober-seite die Bettung für einen etwas kleineren Block gleicher Proportion, demnach ge-hört der erhaltene Block zu einer Stufen-basis. Nach der wortreichen, metrisch ab-gefassten Inschrift auf der Vorderseite war Anaxilaos auf Naxos gebürtig, doch auch an seiner neuen Wohnstätte Athen zu ho-hen Ehren gelangt. (Masse $92 \times 91 \times 32,5$ cm; im them. Turm als süd-westl. Eckquader der Euthynterie verwendet).
4. Langrechteckiger flacher Block aus pen-telischem Marmor vom Grab des Xe-nophantos, des Sohnes des Sophilos. Auf der Oberseite eine Bettung von gleich ge-streckter Proportion, wohl für die Plinthe der Grabstatue des Verstorbenen, der dem-nach reitend dargestellt war. Unter dem Epigramm auf der Vorderseite (mit den Namen des Verstorbenen und seines Va-ters, der das Grabmal stiftete) die Signa-tur des Bildhauers: Aristokles. (Masse $166 \times 57 \times 26$ cm).
5. (T a f. 19) Quadratische, flache Marmor-basis einer Stele aus pentelischem Marmor. Auf der Vorderseite in kräftigem Relief vier unbewehrte Reiter in einer Reihe nach links. Die Alter wechseln ab; voranreitet, leicht abgesetzt, ein Jugendlicher. Gegen 550 v. Chr. (Masse $105 \times 105 \times 32$ cm; im them. Turm als nord-östl. Eckquader der Euthynterie verwendet. Ritzlinien und Sinterspuren sichern den gleichen Vor-sprung des them. Südturms vor die Flanken-mauern von $90 \text{ cm} = 2 \frac{3}{4}$ Fuss wie beim korrespondierenden Nord-Turm und ma-chen somit eine symmetrische Anlage der beiden Türme wahrscheinlich).
6. (T a f. 20) Hochbasis einer Grabstatue vom Kuros-Typus, in der hohen Aufstellung und Verzierung mit flachem Relief auf drei Seiten ganz gleich den beiden Basen aus der Stadtmauer beim Piräischen Tor im National-Museum Nr. 3476/77. Die gleichen Ballspieler, die sich bei der Basis Nr. 3476 auf der rechten Seite finden (BCH. 46 (1922) Tf. 2), kehren auf der Vorderseite der neuen Basis wieder; leider sind nur die Spuren vom Ballwerfer und die beiden Männer vom entgegengesetzten Ende der Szene erhalten (T a f. 20). Die Darstel-

- lungen auf den Seiten der neuen Basis (rechts: zwei Reiter; links: zum Kampf bereiter Eber und Löwe) sind thematisch unabhängig von der Vorderseite und kehren auf den Basen des National-Museums nicht wieder. Pentelischer Marmor. Gegen 510 v. Chr. (Mass $78 \times 78 \times 29,5$ cm).
7. Zwei spiegelsymmetrische Türangelsteine aus Kalkstein (zum themist. Tor gehörig) mit Einlassungen für die 30×38 cm messenden Pfosten des Rahmens und für eingeleitete 18×15 cm grosse Türpfannen.
 8. Fünf Säulentrommeln, ein fragmentarisches Kapitell, eine blau bemalte Triglyphe und ein Wandquader von dem oben genannten archaischen Rundbau.
 9. Zwei Bruchstücke einer dorischen Marmorsäule aus Inselmarmor, wohl von einer Votiv-Säule.
 10. Zwei Bruchstücke der beim Dipylon gefundenen Stelenbekrönung im National-Museum Nr. 84 (G. Richter, Arch. Gravestones of Attica Nr. 41).
 11. Bruchstück eines rechten Knies mit Bruchrand der herabhängenden Hand. Überlebensgross, Inselmarmor.

Ausserdem kamen 14 grosse Porosquader zum Vorschein, die, fast alle in zweiter Verwendung, als Orthostaten die 2. und 3. Schicht des älteren Turmes bildeten. Ein jüngerer Quader, der den Quadern des kononischen Turmteils am Heiligen Tor genau gleicht, macht eine kononische Erhöhung des Steinsockels wahrscheinlich. Sonst stammt das ganze Füllungsmaterial ausnahmslos vom Abbruch des themistokleischen Vorgängers. Deshalb ist der einzige jüngere Fund, eine athenische Bronzemünze (Typ Sworonos, Tf. 22, Nr. 73ff., in sicherer Lage zwischen 2 Steinen der 3. Schicht von oben von besonderer Wichtigkeit: sie gibt den terminus post des jüngeren Torbaus (nach 297 v. Chr.).

Die ältere Torwand muss in der Flucht der jüngeren gelegen haben, da in den Längsschnitten nirgends ihr Raubgraben fassbar ist. Ein auf beiden Seiten stark abgefahrener Prellstein im themistokleischen Strassenniveau 3 m südöstlich des Rundaltars lässt vermuten, dass schon das erste Thriasische Tor mit zwei Durchgängen ausgestattet war. Im Ganzen zeichnet sich also der Westteil des Dipylon I als genauer Vorläufer des jüngeren Torbaus ab, welches sich darauf beschränkt, die älteren Türme und

Mauern durch «Ummantelung» zu verstärken, wobei allerdings wegen der massiven Quaderbauweise die alten Mauern nur an wenigen Stellen in situ verblieben.

Der gleiche Prozess ist für die Ost-Flanke des Torbaus zu erwarten. Jedoch sind hier die Zusammenhänge schwerer durchschaubar, da sichere themistokleische Reste fehlen und eine weitere kononische Bauperiode hinzutritt.

Der mit $8,88 \times 8,87$ m (27×27 F) auffallend grosse äussere Ost-Turm (T a f. 21a) ist, wie eine Baufuge beweist, mit Sicherheit älter als die anschliessende westliche Flankenmauer. Da seine Euthynterie ebenso tief liegt (+ 45,80), wie die des themistokleischen äusseren West-Turms, da ausserdem seine Feldstein-Füllung mehrere archaische Funde enthielt, darunter Kopf und Hand des Dipylon-Kuros, wurde er von Knackfuss der themistokleischen Anlage zugeschrieben. Dem steht folgendes entgegen: 1) Die Grösse des östlichen Aussenturms (79m^2) steht in keinem plausiblen Verhältnis zum westlichen, sicher themistokleischen Turm (24m^2), der kaum $1/3$ der Grundfläche bedeckt. 2) Die Quadertechnik entspricht genau dem kononischen Teil des Turmes N vom Heiligen Tor: Unten und seitlich vertiefter Saumschlag, abgefasste Stossfugen, H-Klammern an den Turmecken, was mit einer Datierung auf 479/8 unvereinbar ist und auf die kononische Bauperiode weist. 3) Einen zweifelsfreien terminus post gibt ein Röhrenkanal (T a f. 21b), der, in einer schmalen, in den Mergelfels geschnittenen Grube verlegt, unter der S-O-Ecke des Turms verläuft, also älter ist. Die scherbenreiche Füllung der Baugrube datiert den Kanal ins 3. Viertel des 5. Jh.; der Turm ist danach anzusetzen, gehört also wahrscheinlich der grossen Erneuerung der Mauern nach dem peloponnesischen Kriege durch Konon an.

Es bleibt die Frage nach dem themistokleischen äusseren Ost-Turm. Die ihrem Inhalt und ihrer Struktur nach themistokleische Feldsteinpackung in der Mitte des kononischen Turms ruht auf dem gewachsenen Mergelfels auf, der hier um 50 cm über die Euthynterie (+ 45,80) des Turms hinaufreicht. Das in den Fels gebettete Fundament der anschliessenden Kurtine liegt weitere 30 cm höher (+ 46,63). Das Felsniveau stieg also ursprünglich nach Osten an. Wie die Querschnitte im Torhof ergeben, lag der östliche Rand der frühklassischen Strasse 7m westlich des kononischen

Turms (verbleibende Strassenbreite 13.50 m); von da ab begann der natürliche Geländeanstieg, der dem themistokleischen äusseren Ostturm das Niveau vorschrieb. Die Fundamentsohle des verschwundenen Turms lag also in Höhe der Feldsteinfüllung (+ 46.30), seine Euthynterie entsprach derjenigen der Kurtine (+ 46.63). Eine gegen Ende des 5. Jh. erfolgte grosszügige Planierung des äusseren Kerameikos mit nunmehr 39 m Strassenbreite vergl. Ohly, *Δελτίον* 17 (1961/62): *Χρονικά*, S. 18 ff. zog die Einebnung des ganzen Dipylonhofes nach sich, wobei der zum Turm hin ansteigende Fels abgeglichen werden musste, die Turmfundamente aber dadurch über das Strassenniveau (+ 45.80) zu liegen kamen. Ein Neubau des Turms musste deshalb unumgänglich erscheinen. Er wurde wahrscheinlich von Konon nach 393 mit bedeutend erweiterten Dimensionen ausgeführt. Über die Lage und Grösse des dabei abgetragenen ältesten Turms geben der Umfang der Feldsteinfüllung, der Verlauf des genannten Röhrenkanals, der an dieser Stelle dem Turm ausbiegt und eine offensichtlich seiner Ostseite vorgelegte Steinpackung gewisse Hinweise. (Taf. 21b). Er entsprach demnach im Format etwa dem kleinen Nord-Turm.

Der innere Ost-Turm, dessen massiver Kern heute noch 3.50 m hoch ansteht, erlaubt vorläufig keine Rückschlüsse auf die älteren Anlagen an gleicher Stelle.

Das Brunnenhaus östlich der Tore gehört, wie sich aus technischen Indizien ergibt, einer früheren, nach dem Inhalt der Baugrube kimonischen Bauperiode an. Da sich ausser der zugehörigen Porosleitung eine frühere, auf tieferem Niveau verlegte Zuleitung erhalten hat, muss an gleicher Stelle ein älteres, dann wohl themistokleisches oder kimonisches Quellhaus gelegen haben. Damit ist erwiesen, dass die ältere Torwand die gleiche stadtseitige Flucht hat wie die erhaltene jüngere, da sich die einschalige Seiten- und Rückwand des Brunnenhauses gegen jedenfallsvorkimonische Mauerteile lehnte, — offenbar die themistokleische Torwand und Wehrgang-Treppe; nach deren Abriss wurden die neue Torwand und die Treppe an das seiner Kostbarkeit wegen geschonte Brunnenhaus mit durchgehender Baufuge angebaut.

Die Grabung im Torhof

Durch eine 1961 durchgeführte stratigra-

phische Untersuchung des Torhofes wurden Niveau und Datierung der allmählich anwachsenden Strassen geklärt. Auf eine unmittelbar auf dem geebneten Felsboden verlaufende, ca. 12 m breite themistokleische Strasse (I), von deren Ostrand an der natürliche Fels zur über 1 m höher gelegenen östlichen Flankenmauer des gleichzeitigen Torbaus steigt, folgt eine harte Schotterstrasse aus der Zeit um 400 (Konon). Mit dieser Strasse (II) war eine Einebnung des Torhofes in seiner ganzen Breite verbunden, was der von D. Ohly a. o. festgestellten Verbreiterung der inneren und äusseren Kerameikosstrasse entspricht. Über harte Strassenaufhöhungen des 4. Jahrhunderts (III) legt sich eine 20-60 cm hohe Aufschüttung aus Schotter und Kies (IV), die eindeutig dem letzten Neubau des Dipylon zuzuordnen ist, zumal der keramische Inhalt des einzigen von den älteren Grabungen nicht beseitigten Baugrubenrestes ebenfalls dem 3. Jh. angehört. Neben spärlicher Keramik des 4. Jahrhunderts enthielt diese Schicht 2 athenische Bronzemünzen vom gleichen Typ wie die im inneren West-Turm gefundene Münze (nach 297), so dass die Datierung des letzten, umfassenden Neubaus in frühhellenistischer Zeit als gesichert gelten muss. Auf IV folgt eine Aufschüttung aus grossem Scherbenschnitt (V). Sie enthält überwiegend Gebrauchskeramik, dabei Amphorenstempel und Lampen der 2. Hälfte des 4. Jahrhunderts, einzelne Scherben des 3. Jahrhunderts, 3 Bronzemünzen des oben genannten Typus (nach 297), 8 weitere (Typ Sworonos Tf. 24, 29f., nach 255?). Zwei weitere Strassenaufhöhungen (VI und VII) gehören dem 2. bis 1. Jahrhundert v. Chr. an. VII ist gleichzeitig mit dem nachträglich eingebauten äusseren Torverschluss. Die am Rande des ausgegrabenen Gebiets noch fassbaren Strassen der Kaiserzeit lassen ein langsames Anwachsen der Strasse bis zum 2. Jahrhundert n. Chr. erkennen, darüber zunehmende, die allmähliche Verschüttung der Festungsanlagen verratende Aufhöhungen in der späten Kaiserzeit.

Die Baugeschichte

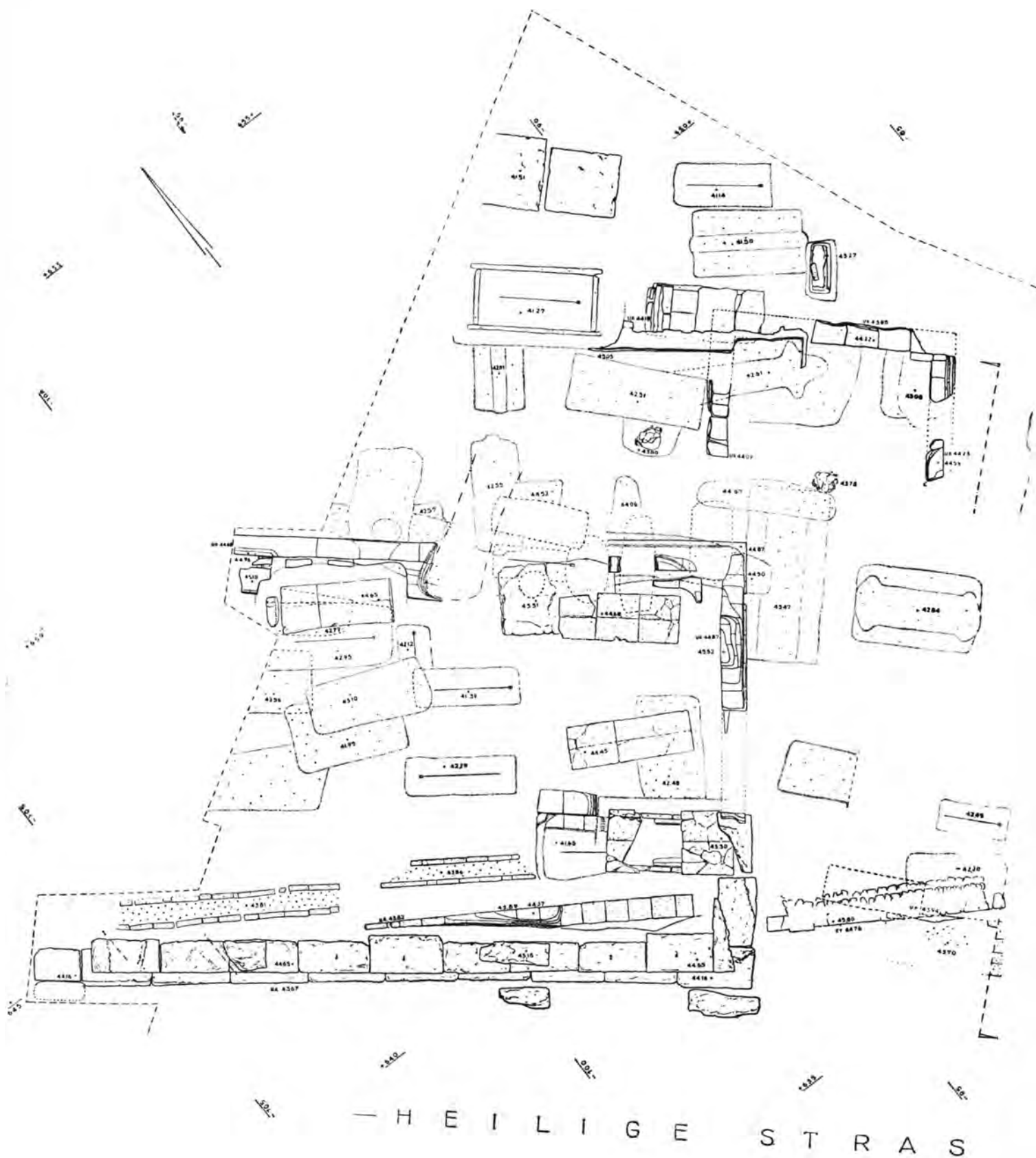
Im Ganzen schält sich aus den architektonischen und strategischen Befunden die Baugeschichte des Dipylon deutlich heraus. Schon der erste, weit über die vorpersische Stadtgrenze hinausgeschobene Mauerring des Themistokles wies in der Eridanos-Niederung

zwei unmittelbar benachbarte, nach Nord-Westen gerichtete Tore auf,—das «Heilige Tor» für die eleusinische Strasse und das «Thriasische Tor», das die Landstrasse von Thria in der eleusinischen Ebene aufnahm. Eine derartige, nach fortifikatorischen und ökonomischen Gesichtspunkten widersinnige Anlage von zwei Toren in nur 60m Abstand erklärt sich nur aus der Annahme, dass hier beiderseits des Eridanos zwei ältere, ihrer kultischen Bedeutung wegen sanktionierte Strassen verliefen, die auch ein Themistokles zusammenzulegen nicht wagen durfte. Diese Strassen gabelten sich unmittelbar ausserhalb des vorpersischen «Peribolos» nordwestlich der Agora, wo man ein wie immer gestaltetes primitives Tor vorauszusetzen hat.

Die themistokleische Neuanlage war ein ungeheurer Wurf, nun auch den Sieger von Salamis, den Gründer der attischen Hegemonie, als einen Festungsbauer von unvergleichlichem Weitblick offenbarend. Das Thriasische Tor blieb nicht nur für alle Zeiten die grösste griechische Toranlage überhaupt, es ist wohl auch der erste von einer klaren, strategischen Idee getragene Tor-Entwurf, der sich, in späteren Epochen wohl verstärkt, aber nie verändert, bis in die Kaiserzeit als das wirkungsvollste und grossartigste Tor Athens bewährt und alle Angriffe überstanden hat. Diese Idee ist die der sackartigen «Falle»: Der Feind, der die beiden Tore berennen wollte, wurde hier in einen weiten, rings von Türmen flankierten, sich nach innen leicht verbreiternden Hofraum gelockt, in dessen Hintergrund, weit zurückgeschoben, sein Angriffsziel, die Tore lagen. Dort war er den Geschossen der Verteidiger von allen Seiten preisgegeben. Der äussere West-Turm, dem die Angreifer ihre ungedeckte Schwertseite zuwenden mussten, ist weiter zur Feldseite hin vorgeschoben. Konsequenterweise wurden die Kurtinen zunächst durch Gräben, seit dem Ende des 4. Jhs. durch eine Vormauer mit vorgelegtem Graben geschützt: Der Angriff sollte von den Mauern abgehalten und auf die Tore gelenkt werden. Aber nicht nur der Verteidigung war gedacht: Das erste, was die Stadt dem eintretenden Wanderer bot, war frisches Wasser aus dem schon für den themistokleischen Bau zu erschliessenden Brunnenhaus. Das Heilige Tor ist zwar nach dem gleichen Prinzip geplant—und hier lässt sich an einer nachträglichen nach dem ersten hastigen Mauerbau 479/8 erfolgten Zurückverlegung der

Torwand zur Stadt hin erkennen, dass es dem Bauherren vor allem auf die Tiefe des Torhofes ankam—doch steht der sehr viel schmalere, enge Torhof (Breite 12 m), der zudem noch den Eridanos aufzunehmen hatte, in seltsamen Gegensatz zum Thriasischen Tor (Breite ca. 24 m). Die Thriasische Strasse ist im Torhof mit einer Breite von ca. 13 m festgestellt, die Breite der Heiligen Strasse betrug kaum die Hälfte. Die auffallende Breite des Torhofes scheint den besonderen Begehungen auf der Kerameikos-Strasse Rechnung zu tragen, welche, wie demnach zu vermuten ist, schon in vorpersischer Zeit, für Staatsbegräbnisse, für die Gruppierung der panathenäischen Prozession und für die Lampadedromien Raum zu bieten hatte.

Als nach dem peloponnesischen Krieg die Staatsgräberstrasse auf 39 m verbreitert und zugleich der Torhof in seiner ganzen Ausdehnung eingeebnet wurde, zog dies einen Neubau des für das neue Niveau zu flach fundamentierten äusseren Ost-Turmes nach sich, der, wie seine erheblich gesteigerte Grösse und seine Technik zeigt, in Zusammenhang mit den grossen Mauerbauten Konons nach 393 ausgeführt wurde. Gleichzeitig wurde das alte Brunnenhaus durch einen stattlicheren Marmorbau ersetzt. Ob dabei auch die übrigen Teile des Tores verstärkt wurden, ob mindestens die Steinsockel der aus Lehmziegeln bestehenden Türme und Mauern erhöht wurden, wie es nach dem Beispiel des Heiligen Tores wahrscheinlich ist, lässt sich aus dem Befund nicht sicher nachweisen. Gegen Ende des 4. Jhs. sicherte man die Kurtinen durch eine von Zinnen gekrönte, nur mannshohe Vormauer, der ein 2 ½ m tiefer, wassergefüllter Graben vorgelegt war. Tragen schon diese Anlagen der verbesserten Belagerungstechnik Rechnung, so mussten mit dem Aufkommen weittragender Katapulte die Lehmziegelmauern und die kleinen Türme, die ihrerseits keinen Platz für die Aufstellung von Geschützen boten, veraltet erscheinen. So entschloss man sich (nach Ausweis der Münzen nach 394), wahrscheinlich nach der Vertreibung der fremden Besatzungen aus dem Museion-Kastell (288) zu einem völligen Neubau mit vergrösserten massiven Türmen und verstärkten Flankenmauern über dem alten Grundriss. Eine zum ersten Mal den Namen «Dipylon» verwendende Urkunde aus dem Jahre 278/7 (I G II² 673) bezieht sich offen-

Plan

bar auf den Neubau, der vermutlich in die Jahre um 280 zu setzen ist. Dass Athen in dieser Zeit seiner Verbindung mit Ptolemaios Philadelphos allen Anlass hatte, seine Verteidigungswerke zu verstärken, zeigte sich nur zu bald im chremonideischen Krieg, der—nach einer Belagerung Athens durch Antigonos—263 /2 mit der Unterwerfung der Stadt unter Makedonien endete.

In späthellenistischer Zeit wurde der Torhof durch eine Quermauer mit zwei weiteren überwölbten Toren zur Feldseite hin geschlossen. Die aus zusammengerafften Spolien in grösster Haut errichtete Anlage ist vermutlich im mithridatischen Krieg kurz vor der Belagerung durch Sulla 87/6 entstanden.

Durch die ganze Kaiserzeit blieb das Dipylon in Betrieb. Das Anwachsen der Strassendecke hatte die mehrfache Erhöhung und Erneuerung der Aussentore zur Folge. Erst nach der Herulerzerstörung 267 n. Chr. scheint das Haupttor Athens verfallen zu sein. Eine Mauer des frühen 4. Jhs. n. Chr., die zu einer grossen, das 267 zerstörte hadrianische Pompeion überdeckenden Bauanlage gehört, greift auf den bereits abgebrochenen inneren West-Turm des Dipylon über.

GOTTFRIED GRUBEN

*

KERAMEIKOS - GRABUNG

Nekropole

Auf die Freilegung des letzten, westlichen Abschnitts der Heiligenstrasse und der sie beiderseits säumenden Grabfassaden im Jahre 1961 Δελτίον 17 (1961/2) Χρονικά, S. 16-20 folgte Anfang 1962 die erschöpfende Untersuchung der Grabbezirke auf der Nordseite der Strasse und des hinter diesen gelegenen Raumes bis zur Geländegrenze (Plan 1-2; Taf. 22).

Es zeigte sich, dass die Bestattungen auf der Nordseite erheblich später einsetzen als in der grossen, von K. Kübler erforschten Nekropole auf der Südseite der Heiligen Strasse. Auf vereinzelte Gräber des 7. Jahrhunderts folgt erst vom dritten Viertel des 6. Jahrhunderts an eine ununterbrochene Reihe von Begräbnissen, die sich hinzieht bis in späthellenistische Zeit. Kaiserzeitliche Gräber, die sich nicht erhalten haben, wurden wohl im spätesten Altertum von tiefen Einbrüchen des

nahen Flusses fortgeschwemmt. Der Eridanos des 5./4. Jahrhunderts wurde von der Grabung nicht erreicht. Er scheint sich nach der Biegung unterhalb des Tritopatreion ziemlich weit von der Heiligen Strasse nach Norden zu entfernen.

An den steinernen Grabbauten aus klassischer Zeit zeichnen sich die gleichen Veränderungen des späteren vierten Jahrhunderts ab, die an den Bauten der Gräberstrasse und der Südseite der Heiligen Strasse festgestellt und mit den Ereignissen nach der Schlacht von Chaironeia erklärt wurden (Δελτίον a. o.). Das erste, 13 m lang erhaltene Mauerstück auf der Nordseite, eine in drei Abschnitten unterschiedlicher Kleintechnik aufgeführte Stützmauer (Taf. 22 rechts), kann nach dem zugehörigen Strassenniveau nur gleichzeitig oder unmittelbar nach den Neubauten auf der Südseite errichtet worden sein. Die schlichte Mauer diente nur der Stützung eines durch Erdaufschüttungen neu gewonnenen Gräberfeldes, das in sich nicht weiter unterteilt ist. Die zugehörigen Gräber enthalten nur mehr bescheidene Beigaben aus Metall und die für die Folgezeit üblichen Unguentarien in ihrer frühesten Form.

Den Stützmauern dieses Gräberfeldes gehen keine älteren monumentalen Grabbauten voraus. Dagegen war ein solcher Bau im Westen bis zur Geländegrenze eben noch voll erfassbar (Taf. 22 links): ein 0,60 m tiefer liegender, langrechteckig ummauerter Bezirk mit einer rund 13 m messenden Steinfassade aus weissen Porosquadern und mit aus Lehmziegeln aufgeführter seitlicher und rückwärtiger Fassung. Dem gleichartigen grossen Lehmziegelbau des späten 5. Jahrhunderts von der Gräberstrasse (AA. 1935, 272 ff.) geht dieser Grabbau noch voraus, er ist der älteste der im Kerameikos erhaltenen klassischen Grabbauten. Seine Datierung in die Jahre um oder nach 420 v. Chr., ergibt sich aus einer zugehörigen, unter der rückwärtigen Lehmziegelmauer liegenden reichhaltigen Opferrinne (Taf. 23). Diese 5 m lange Rinne enthielt neben zahlreichem einfacheren Geschirr auch rotfigurige Prachtgefässe, zwei Hochzeitslebeten des Frauenbad-Malers und mit grosser Wahrscheinlichkeit auch eine Hydria des Meidias-Malers, von der einige Bruchstücke bereits 1915 in einem Suchgraben an gleicher Stelle zu Tage gekommen waren (Taf. 24, 25a; Beazley, ARV. 832, 2). Eine grosse Anzahl weiterer Scherben

fand sich im Umkreis der Opferrinne und in der Erdfüllung sie schneidender jüngerer Gräber. Die Hydria, deren Gesamtform wiedergewonnen wurde, ist ein meisterliches Frühwerk des Meidias-Malers und mit zwei, durch ein breites Blüten- und Palmettenband getrennten Figurenfriesen geschmückt. Im Schulterbild sitzt Helena im Kreise ihrer gleichfalls durch Beischriften bezeichneten Geschwister; der untere umlaufende Fries zeigt den Tod des Pentheus von der Hand der rasenden Frauen von Theben. Die Thematik der übrigen bemalten Gefässe führt in den weiteren Umkreis des häuslichen Frauenlebens. Eine Pyxis mit reich verziertem Deckel zeigt das Haus mit Braut, Eros und Dienerinnen; die Hauptbilder des Lebetenpaares schildern die Schmückung der Braut im Beisein Aphrodites und die Pflege eines Kindes. Eine kleinere Hydria trägt als Schulterbild ein musisches Konzert: Leierspielerin und flötespielender Eros begleiten eine von der Rolle singende Sängerin. Eine weissgrundige Lekythos zeigt zwei Frauen am Grab. Alltägliche Gefässe wie die grosse schwarzgefirnte Deckelschüssel, zwei grosse Henkelteller, kleine Teller, einhenklige Näpfe, Fussnäpfe, Skyphoi, kleine Pyxiden und bauchige Lekythen, schliesslich Astragale und tönerner Spinnwirtel sind charakteristisches Zubehör der über vornehmen Gräbern vollzogenen Opfer. Das Grab der sicherlich weiblichen Toten, das der Anlass zur Errichtung des Grabbaus gewesen sein muss, wurde unter den zugehörigen vier Sarkophagbestattungen nicht mit Sicherheit erkannt. Der Grabbau selbst war nach dem archäologischen Befund nicht mit Grabdenkmälern ausgestattet. Er stammt aus einer Zeit, da die Aufstellung von grossen Grabreliefs noch nicht die Regel war. Die Fassade des Baus ist im vorgerückten vierten Jahrhundert bis auf die unterste Quaderreihe abgetragen worden. Der Bau wurde danach nicht wiederhergestellt, aber auch nicht überbaut.

Von den ältesten Gräbern lagen vier nördlich hinter dem klassischen Grabbau am leicht zum Eridanos hin abfallenden Hang. Ein fünftes, von hier aus östlich gelegenes Grab, gleichfalls aus der ersten Hälfte des 7. Jahrhunderts, ist zugleich ein bemerkenswertes Monument: über einer Brandgrube erhob sich das wohl bankartige, rechteckige Mal A aus festem rotem Lehm. Die leicht geböschten Wände waren mit feinerem Lehm glatt verstrichen. Das

Grab enthielt eine Kanne mit einem grossen vierspeichigen Rad in einem Bildfeld.

Erst nach über hundert Jahren folgen weitere Begräbnisse. Das bankartige, von Lehmziegeln eingefasste Mal B unter der Fassade des klassischen Grabbaus muss nach den Opfergaben der zugehörigen Opferrinne B um 540 v. Chr. unmittelbar am Rand der Heiligen Strasse angelegt worden sein. Ihm folgt weiter östlich im Bereich der jüngeren Stützmauer eine grössere Zahl eilig auf einer grossen Fläche angelegter niedriger Brandgruben und Brandstellen, von denen mindestens vier als Gräber erwiesen sind. Nach den mitgegebenen zahlreichen Waffen zu schliessen müssen hier gefallene Krieger, möglicherweise im öffentlichen Auftrag, bestattet worden sein. Die gesamte, etwa 15 × 6 m messende Brandfläche wurde mit einer dicken Lage weissen Poroskieses bedeckt.

Von dieser Zeit an reisst die Folge der Begräbnisse nicht mehr ab. Einen Begriff von deren Fülle, wie von deren räumlicher Orientierung gibt Plan 1, in dem alle Gräber und Grabanlagen bis um 400 v. Chr. aufgenommen sind.

Runde Grabhügel über den Gräbern, wie sie in der Nekropole südlich der Heiligen Strasse so zahlreich sind, wurden im Grabungsgebiet nicht festgestellt. Auch sind von Grabdenkmälern nur kleine Bruchstücke, keines mehr in situ gefunden worden. So dürften die rechtwinkligen Einfassungen der Gräber und Grabbezirke diesem Teil der Nekropole ihr besonderes Gepräge gegeben haben, vor allem in der ersten Hälfte des 5. Jahrhunderts (Plan 2).

Noch vor dem Ende des 6. Jahrhunderts entstand hinter dem klassischen Grabbau, dem Eridanos zugewandt, das auf drei Seiten von Ziegelmauern eingefasste Grabmal Γ. Schon zu Anfang des 5. Jahrhunderts wurde es von dem fast pyramidalen, stark geböschten Erdmal Z mit sicher wagrechter Oberfläche überlagert. Das Erdmal war aus eingebrachtem Mergel errichtet und trug einen festen Lehmverputz. Es bedeckte ein Brandgrab mit reichen Beigaben aus dem ersten Jahrzehnt des 5. Jahrhunderts, so z. B. dem weissgrundigen Alabastron mit sitzendem Mädchen (Taf. 26a). Zwei Opferstellen lagen am Südfuss des Erdmals, denen u.a. ein rotfiguriger Psykter des Myson und eine rotfigurige Tasse des Epidromos-Malers entstammen.

Um 500 v. Chr. und kurz danach waren unmittelbar an der Heiligen Strasse das Lehmmal Δ mit geradlinigen Fluchten und der von Westen anstossende Grabbau E jeweils über den zugehörigen Gräbern angelegt worden. Grabbau E besass eine Fassung aus rechtwinklig um die Grabfüllung geführten horizontalen Lehmlagen. Nach Osten reiht sich das einfache Erdmal H aus der Zeit um 480 v. Chr. an.

Der weiter nördlich von der Strasse etwas zurückgesetzte grosse Lehmziegelbau Θ ist um die Mitte des 5. Jahrhunderts entstanden. (T a f. 26c). Er deckt ein einziges beigabensloses Grab. Über die ursprüngliche Höhe der bis zu sechs Lagen erhaltenen Wände, wie über deren oberen Abschluss besteht keine Sicherheit. Den Lehmverstrich der Ziegelwände deckte ein fester, dunkelrot gefärbter Kalkputz. Vor der nach der Strasse gewandten, 4,5 m breiten Front des Grabbaus und vor seiner Ostseite lag eine breite, dem Grabkult dienende Opferrinne. In ihr fanden sich u.a. zwei kleinere Hochzeitslebeten des Sabouroff-Malers aus dem Jahrzehnt 460/50 und mehrere gleichartige Klagefrauen aus Ton wie (T a f. 26b). Der Bau ist spätestens nach 20 Jahren schon von zahlreichen jüngeren Gräbern durchschnitten und überlagert worden. Überhaupt dürften alle derartigen vergänglichen Monumente keine sehr lange Lebensdauer gehabt haben.

Der zwischen den Erdmalen Δ und H liegende schlecht erhaltene Grabbau I aus dem dritten Viertel des 5. Jahrhunderts ist die erste Grabanlage, die Steinmauerwerk verwendet. Der wohl dreiseitige Steinsockel wird einen Lehmziegeloberbau getragen haben. Grabbau I geht dem grossen klassischen Grabbau nur um kurze Zeit voraus.

Unter den Begräbnisarten überwiegen bis gegen das Ende des 5. Jahrhunderts die Brandgräber. Es folgen seit dem späteren 5. Jahrhundert ziegelgedeckte Leichenbestattungen, sowie Kinderbestattungen in Amphoren und Tonwannen. Als Ostheken fanden sich zwei schlecht erhaltene Bronzekessel, eine rotfig. Hydria, eine rotfig. Pelike, ein rotfig. Kessel und einfache Aschenurnen verschiedener Form. Die Grabbeigaben sind zahlreich, aber von eher durchschnittlicher Qualität. Vor allem für klassische Zeit zeigen sie, dass, von dem grossen Grabbau abgesehen, die vornehmen Begräbnisse hier nicht gelegen haben. Die

reiche Zahl und vorzügliche Austürrung der Gefässe und Tonfiguren (T a f. 27), die um 400 v. Chr. einem Kind mit ins Grab gegeben wurden, sind durchaus aussergewöhnlich.

Zwei schöne Grabdenkmäler aus dem 4. Jahrhundert sind Einzelfunde geblieben. Das stimmungsvolle Grabrelief der Eukoline aus den Jahren 380/70 mit auf den Naissosseiten umlaufendem Epigramm fand sich in der Heiligen Strasse, als Abdeckung eines gleichzeitig mit den Fassadenneubauten angelegten Kanaleinstiegs wiederverwendet. Dagegen stand die marmorne Rückwand eines Gemäldenaissos im Raum nördlich der Heiligen Strasse noch aufrecht auf ihrer Basis. (T a f. 28). Das Fehlen jeder Fundamentierung und die Tatsache, dass der Giebel und die Seiten des Naissos gewaltsam entfernt waren, lässt darauf schliessen, dass dieses Grabmal nach der bekannten Plünderung der Grabbauten im vorgerückten 4. Jahrhundert von der Strassenfront weg nach hinten gerückt wurde. Dort wurde es von den im Zusammenhang der Errichtung der jüngeren Stützmauern eingebrachten lockeren Erdmassen verdeckt. Die bemalte Rückwand des Naissos trägt das sehr verblichene Bild eines im Lehnstuhl sitzenden bärtigen Mannes, dessen Name, Hermon, Sohn des Athenokles auf der Basis genannt ist.

Im Erdreich unter dem hellenistischen Grabbau südlich des Antidosis-Bezirk an der Südseite der Heiligen Strasse wurde der Anfang einer nach Westen führenden Opferrinne aus dem mittleren 6. Jahrhundert festgestellt. Das der Grabung erreichbare erste Stück dieser Rinne enthielt zahlreiche Scherben einer schwarzfigurigen Hydria (T a f. 25b). Ihr Bildfeld mit dem Auszug eines Kriegers und einer Palästraszene auf der Schulter ist ein gutes Werk von der Hand des Lydos-Malers aus dessen mittlerer Schaffenszeit.

Bei weiteren Untersuchungen in der Heiligen Strasse kamen an ihrem Südrand, halbwegs zwischen Antidosis-Bezirk und Tritopatreion, zwei ungestörte geometrische Gräber zu Tage. Die gewaltigen, mit Platten gedeckten Grabgruben von 3,75 und 4,30 m Länge enthielten getrennt von den männlichen Toten reiche Gefässbeigaben reifgeometrischer Technik. Beide Toten waren durch je ein um das Handgelenk bzw. den Oberarm gelegtes Goldband mit figürlicher Verzierung ausgezeichnet. Über dem einen Grab (T a f. 29 a, b) fanden sich

grosse Teile eines mit der Ekphora geschmückten Spendekraters noch in Sturzlage. Bei beiden Gräbern muss es sich um Ausläufer der grossen südlich des Eridanos gelegenen geometrischen Nekropole handeln. Sie scheinen, zumal auch in der Aufstellung eines monumentalen Spendekraters, auf die älteste hier vorbeiführende Heilige Strasse Bezug zu nehmen.

KLAUS VIERNEISEL

*

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΡΑΞΕΩΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Ἀρχαία Ἀγορά

Ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Ἰ. Θρεψιάδῃ ἐγένετο ἡ συμπλήρωσις καὶ μερικὴ ἀνανέωσις τῆς περιφράξεως, ἰδίᾳ κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς διασχιζούσης τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον ὁδοῦ Ἀστεροσκοπείου. Ἡ ἐργασία συνεχίσθη καὶ οὐσιαστικῶς ἐτελείωσεν ἐπὶ τοῦ Ἐφόρου Ν. Πλάτωνος.

Διὰ τὴν ὁμαλωτέραν πρόσβασιν εἰς τὸν χώρον ἀπὸ τὴν εἰσοδὸν τῆς βορείας πλευρᾶς ἐγένετο νέα διαμόρφωσις, ἐκτραπείσης τῆς ἀρχικῆς καθόδου πρὸς τὸν χώρον, οὕτως ὥστε νὰ εἰσέρχεται τις κατ' εὐθείαν εἰς τὴν ὁδὸν Παναθηναίων, ἐφυτεύθη δὲ ὁ πρὸ τῆς Στοᾶς Ἀττάλου τριγωνικὸς χώρος διὰ θαμνοειδῶν καὶ τινῶν δενδρυλλίων. Ἐγένετο ἐπίσης συστηματικὴ συντήρησις τοῦ ὑπάρχοντος πρασίνου, τὸ ὁποῖον ἀνευρώθη ἐν μέρει καὶ ἐπηυξήθη.

Εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀγορᾶς ἐγένετο ἀνανέωσις τῶν χρωμάτων καὶ καθαρισμὸς τῆς διαφώτου ὁροφῆς. Εἰς τὸ τμῆμα πληροφοριῶν κατεσκευάσθη θαλόφρακτος θαλαμίσκος, πρόσφορος διὰ τὴν διάθεσιν φωτογραφικῶν δελταρίων καὶ βιβλίων.

Λοιποὶ ἀρχαιολογικοὶ χώροι

Ἐγένετο συστηματικὸς καθαρισμὸς τῶν χώρων τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀγορᾶς, τῆς Βιβλιοθήκης Ἀδριανοῦ καὶ τοῦ Διογενείου Γυμνασίου τοῦ ὁποίου ἀνευρώθη καὶ ἡ περίφραξις, διαμορφωθέντος γενικῶς τοῦ χώρου.

*

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΜΕΤΡΙΚΗΣ ΖΩΝΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Διὰ τῆς Γ' Ἀρχαιολογικῆς Ἐφορείας ἐγένοντο συστηματικαὶ ἀνασκαφαὶ τοῦ νοτίως τοῦ Ὀλυμπίου χώρου, τοῦ κατὰ τὴν ὁδὸν Μακρῇ ἀριθ.

8 οἰκοπέδου, τοῦ παρὰ τὸν Ἰλισὸν ἀποκαλυφθέντος ἀναλήμματος, τοῦ ἐν Ἀγραις Μητροῦ καὶ τοῦ οἰκοπέδου τῆς ὁδοῦ Θησείου ἀριθ. 9. Περὶ αὐτῶν θὰ δημοσιευθοῦν χωρισταὶ ἐκθέσεις τῶν συνεργασθέντων μετὰ τοῦ Ἐφόρου Ἰ. Θρεψιάδῃ κκ. Ἰ. Τραυλοῦ καὶ Ε. Vanderpool.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τυχαίων εὐρημάτων διενεργήθησαν μικραὶ ἀνασκαφαὶ παρακολουθηθεῖσαι ὑπὸ τῶν ἐπιστημονικῶν βοηθῶν Εὐαγγ. Πεντάζου, Σωκρ. Συμεωνίδου, Χαρ. Λοΐσιου, Ἰω. Μαυρίκη, καὶ Φ. Καλούδη, ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν πάντοτε τοῦ οἰκείου Ἐφόρου.

Τὰ πλεῖστα τῶν εὐρημάτων ἀπεκαλύφθησαν κατὰ διαφόρους ἐργασίας, θεμελιώσεως οἰκῶν, κατασκευῆς ἢ διαμορφώσεως ὁδῶν, τοποθετήσεως ἀποχετευτικῶν ἀγωγῶν ἢ ὑδραγωγῶν σωλήνων. Δυστυχῶς, εἰς πολλὰς τῶν περιπτώσεων δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ πρόληψις ὠρισμένων καταστροφῶν, αἵτινες ἐπῆλθον πρὸ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑπιμελείας. Τὸ ὕλικόν τὸ προελθὸν ἐκ τῆς ὥς ἂν περισυλλογῆς μόνον ἐπ' ἐσχάτων κατέστη δυνατόν νὰ ἀνασυγκροτηθῇ καὶ τοῦτο μόνον ἐν μέρει, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὴ ἐπὶ τοῦ παρόντος πληρεστέρα τοῦτου μελέτη ἢ ἱκανοποιητικὴ ἀπεικόνισις.

Πρὸς καλυτέραν παρακολούθησιν τῶν σημείων, ἔνθα ἀνευρέθησαν τὰ τυχαῖα εὐρήματα καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς Ἀρχαίας Πόλεως καὶ κατὰ τὰς παρυφᾶς ταύτης, παρατίθεται διασαφητικὸν διάγραμμα¹ συνοδευόμενον ὑπὸ ἐπεξηγηματικοῦ πίνακος. Ἡ ἀκολουθοῦμένη ἐνταῦθα σειρά ἐκθέσεως τῶν εὐρημάτων εἶναι οὐχὶ ἡ χρονολογικὴ, ἀλλ' ἡ ἐν σχέσει πρὸς τὰ τεῖχη τῆς Ἀρχαίας Πόλεως, κατευθυνομένη ἐκ Δ πρὸς Α εἰς τὴν βορείως τῆς Ἀκροπόλεως περιοχὴν, ἀκολουθῶς ἐξ Α πρὸς Δ εἰς τὴν νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως περιοχὴν, προστιθεμένων ἐν τέλει τῶν ἐρευνηθέντων χώρων τῶν μακρὰν καὶ ἔξω τοῦ περιβάλλου τῆς Ἀρχαίας Πόλεως.

Εἰς τὴν ὁδὸν Πειραιῶς (Σχ εδ. 1, 1α) κατὰ τὴν διάνοξιν χάνδακος ὑπὸ τῆς Ἐταιρείας ΥΔΡΕΞ πρὸ τοῦ ἀριθ. 105 ἀνευρέθη εἰς βάθος 1,10 μ. ἐπιτύμβιος ἀετωματικὴ στήλη, τῆς ὁποίας περισυνελέγησαν ἑπτὰ συναρμοζόμενα τεμάχια, φέροντα τὴν Ἑλληνορωμαϊκῶν χρόνων ἐπιγραφὴν:

.]ΠΑΤΗΜΟΣΧΙΟΥ
ΜΙΛΗΣΙΑ
ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ
ΜΑ[.]ΙΟΣ ΓΥΝΗ

1. Τὸν κ. Ἰ. Τραυλὸν ἰδιαίτερως εὐχαριστοῦμεν διὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρησιν τοῦ ἀνατύπου τοῦ Πίνακος XII ἐκ τοῦ περὶ τῆς Πολεοδομικῆς ἐξελίξεως τῶν Ἀθηνῶν βιβλίου του, ἵνα σημειωθοῦν ἐπ' αὐτοῦ τὰ εὐρεθέντα σημεία.

Ἐπὶ τῆς ἰδίας ὁδοῦ καὶ παρὰ τὴν Λαχαναγοράν, ἄλλη τυχαίως εὑρεθεῖσα ἐπιτύμβια στήλη, σφωζομένου ὕψους 0,46 μ., φέρει τὴν ἐπιγραφὴν:

ΣΩΣΤΡΑΤΗ
ΦΑΝΙΑΔΟΥ

Εἰς τὴν ὁδὸν Ἀγίων Ἀσωμάτων ἀριθ. 32 (Σχεδ. 1, 1) εἰς τὴν περιοχὴν ἀμέσως ἔξω τοῦ ἀρχαίου τείχους, κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν οἰκοπέδου ἰδιοκτησίας Σαράκου καὶ εἰς βάθος 0,80 μ., ἀνεφάνησαν δύο παράλληλοι τοῖχοι μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β πρὸς Ν, ἀπέχοντες ἀλλήλων περὶ τὰ 4 μ. ὠκοδομημένοι διὰ δόμων ἐρυθρωποῦ πωρολίθου μὲ ἐνδιαμέσους μικροὺς λίθους, συνδεομένους διὰ πηλοῦ. Τὸ κτήριον φαίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν 3ον αἰ. π.Χ., διατηρήθη ὅμως καὶ ἐν μέρει κατεστράφη κατὰ τὴν τοποθέτησιν πηλίνου ἀγωγοῦ τομῆς καμπύλης, Ἑλληνιστο-ρωμαϊκῶν, ὡς φαίνεται, χρόνων. Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ οἰκοπέδου, εἰς βάθος 3,15 μ. ἀπεκαλύφθη κυβικὴ κάλπη ἐκ πωρολίθου, ἀνευ καλύμματος, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀνευρέθησαν μόνον ὀλίγα ὄστρακα ἀνάμικτα.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ εἰς τὸν ἀριθ. 43 εἰς οἰκόπεδον ἰδιοκτησίας Μουρτζίνου καὶ εἰς βάθος 3,30 μ. ἀνευρέθη πηλίνος ἀγωγὸς καὶ μικρὰ λείψανα κτηρίου.

Εἰς τὸ οἰκόπεδον τῆς γωνίας τῶν ὁδῶν Ψαρομηλίγγου καὶ Καλογ. Σαμουήλ (Σχεδ. 1, 2) ἰδιοκτησίας Κακαβᾶ, ἔνθα τὸ 1961 εἶχεν ἀποκαλυφθῆ ἑκτεταμένη κρηπίς μνημείου καὶ ὁρος ἱεροῦ, ἡ περαιτέρω ἔρευνα ἀπεκάλυψε τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα:

α) Κατὰ τὴν νοτιὰν γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου καλυβίτης τάφος εἰς βάθος 3,70 μ. ἀπέδωκεν ἀρυβαλλοειδὲς ἐρυθρόμορφον λυκῆθιον μὲ παράστασιν κεφαλῆς γυναικός, μελαμβαφῇ πυξίδα μετὰ πώματος, ἐτέραν πυξίδα, λίαν ἀξιόλογον, φέρουσαν ἐπὶ τοῦ καλύμματος αὐτῆς ἐρυθρόμορφον παράστασιν ἐναλλασσομένων κύκλῳ γυναικείων μορφῶν καὶ ἐρώτων, ἥτις πλαισιοῦται ὑπὸ γλωσσωτοῦ κοσμήματος, ἐνθὲ κατὰ τὸ κύριον σῶμα τοῦ ἀγγείου παρίστανται περιστέφοντες κλάδοι μύρτου μὲ λευκά ἄνθη. Τέλος ἀπέδωκεν ὁ τάφος καὶ μελαμβαφὲς δίσκον κύπελλον. Ἐκ τῶν κτερισμάτων ὁ τάφος χρονολογεῖται εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.

β) Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου ἀνεφάνησαν ἄλλα λείψανα κτηρίου κλασσικῶν χρόνων, διαταραχθέντα ἐν μέρει κατὰ τὴν κατασκευὴν δεξαμενῆς τῆς ὑστερας ρωμαϊκῆς περιόδου. Τὸ κτήριον παρουσιάζει ἐν κατ'ὅψει δύο δωμάτια σχεδὸν ὀρθογώνια, τῶν ὁποίων τὸ

μεγαλύτερον μέρος καλύπτεται ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Ψαρομηλίγγου καὶ τῆς γειτονικῆς πρὸς ΒΑ οἰκοδομῆς. Τὸ ΝΔ τμήμα τοῦ κυρίως δωματίου, ὠκοδομημένου διὰ μεγάλων πελεκητῶν κυβολίθων, τῶν ὁποίων οἱ δύο κατώτεροι δόμοι ἦσαν ἐκ πώρου, ὁ δὲ ἀνώτερος ἐκ κροκαλοπαγοῦς λίθου, κατεστράφη ὑπὸ μεταγενεστέρου ὀλίγον ἐγκαρσίως βαίνοντος τοίχου, πρὸς ὃν ἐστηρίχθη μία πλευρὰ τῆς παρακειμένης ἐρυχώρου δεξαμενῆς (διαστ. 5,60 μ. × 2,80 μ.). Πάντως, ἀμφότεροι οἱ τοῖχοι ἀνήκουν προφανῶς εἰς τὸν 5ον π.Χ. αἰ., διότι φέρουν τὸ αὐτὸ ἐπίχρισμα καὶ ἐντετειχισμένα ὄστρακα τοῦ αἰῶνος τούτου. Θύρα, διακρινομένη σαφῶς εἰς τὴν ἐν θεμελίοις κάτωσιν τοῦ κτηρίου, ὠδήγει πρὸς τὸ ΒΑ δωμάτιον ἢ προθάλαμον. Τὸ δάπεδον ἦτο κατεσκευασμένον ἐξ ἰσχυρῶς πεπαιγμένου πρασινωποῦ χρώματος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἦσαν πολλὰ ὄστρακα μελαμβωτῶν ἀγγείων. Πέραν (πρὸς ΒΑ) τοῦ ἐσωτερικοῦ διαχωρίσματος καὶ ὑπὸ τὸ δάπεδον, λαξευμένη εἰς τὸ βραχῶδες ὑπέδαφος αὐλαξ, βάθους 0,50 καὶ πλάτους 0,70 μ. προφανῶς ἐχρησίμευσεν δι' ἀποχέτευσιν τῶν ὑδάτων τῆς παρακειμένης δεξαμενῆς ὑστερορωμαϊκῶν χρόνων ἢ κατεύθυνσις εἶναι ἐκ ΝΑ πρὸς ΒΔ καὶ τὸ δάπεδον ἀνευρέθη κεκαλυμμένον διὰ μωσαϊκοῦ ἐκ πηλίνων ψήφων, σχηματίζουσάν θέματα σπειρῶν, κύκλων κτλ. Ἐπικλινῆς ταινία κύκλῳ (σοβατεπὶ) συνέδεε τὸ δάπεδον πρὸς τὰ κάθετα ὑπόλευκα ὑδραυλικά κονιάματα. Ἡ δεξαμενὴ ἐξυπηρετεῖτο δι' ἀγωγὸν τετραγώνου τομῆς, μὲ στεγανὸν ἐπίχρισμα, διερχομένου διὰ τοῦ λοξοῦ κλασσικοῦ τοίχου διὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ ἀγωγοῦ εἶχε καταστραφῇ καὶ ἀνοικοδομηθῇ μικρὸν τμήμα τοῦ ὡς ἄνω τοίχου. Πλησίον καὶ πρὸς ΝΔ τῆς ὡς ἄνω δεξαμενῆς ἀπεκαλύφθη ἐτέρα φρεατόσχημος, διαμέτρου κατὰ μὲν τὸ στόμιον 0,70 μ. κατὰ δὲ τὸν πυθμένα 1,70 μ. μὲ συνολικὸν βάθος 5 μ. Τὸ στόμιον αὐτῆς ἐκλείετο διὰ πλακὸς πωρολίθου. Σήραγγες συνέδεον τὴν δεξαμενὴν μὲ ἄλλας παρομοίας. Πρὸς ΝΔ τοῦ κλασσικοῦ κτηρίου ἀπεκαλύφθησαν ὀρθαί, παραλλήλως κείμεναι, δύο μαρμάριναι ἐπιτύμβιοι λήκυθοι, ἱκανοποιητικῶς διατηρούμεναι, ἀκόσμητοι, διαμέτρου ὧμων 0,39 καὶ 0,42 μ.

γ) Κατὰ τὴν βορείαν γωνίαν τοῦ αὐτοῦ οἰκοπέδου ἀνευρέθη τμήμα ὑδραυλικῆς ἐγκαταστάσεως μὲ δύο σχεδὸν παραλλήλους καὶ εἰς ἐγγὺς ἀπόστασιν ἀλλήλων βαίνοντας ἐκ ΝΑ πρὸς ΒΔ τοίχους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ διὰ μέσου ἐσωτερικοῦ διατειχίσματος διήρχετο βασιζόμενος ἐπὶ πλακοστρώτου πηλίνος ἀγωγὸς ἡμικυκλικῆς διατομῆς (Πί ν. 30α). Οἱ τοῖχοι εἶναι ὠκοδομημένοι δι' ὀπτοπλίνθων, κεράμων καὶ λίθων, ἐκ δὲ τοῦ ὑδραυλικοῦ

ἐπιχρίσματος, τὸ ὁποῖον καλύπτει τὸ βορειοδυτικὸν διαμέρισμα, φαίνεται ὅτι τοῦτο ἦτο δεξαμενή. Τὸ ὅλον σύστημα προφανῶς δὲν ἦτο ἄσχετον πρὸς τὴν μεγάλην δεξαμενὴν τῆς ἀνατολικῆς γωνίας, περὶ ἧς ἐγένετο λόγος. Ἐτερος πλήνους τετραγώνου τομῆς καὶ καλυπτόμενος διὰ πλακῶν ἀγωγὸς διαγράφων ἐλαφρὰν καμπύλην ἀνευρέθη ὀλίγα μέτρα δυτικώτερον ἐκ Ν πρὸς ΒΔ.

Εἰς τὴν γειτονικὴν περιοχὴν κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Ἀστιγγοῦ καὶ Θησείου (Σχ. 1, 4) εἰς τάφρον διανοιγείσαν ὑπὸ τῆς ΥΔΡΕΞ ἀπεκαλύφθησαν λείψανα δύο τοίχων· ὁ εἰς τὸ βαθύτερον σημεῖον συναντηθεὶς (2,10 μ.) ἦτο κατεσκευασμένος ἐκ μεγάλων παρολίθων, τῶν ὁποίων διεσφάζοντο δύο δόμοι, συνδεόμενοι δι' ἀσβέστου· ὁ ἕτερος μεταγενεστέρων χρόνων, ἦτο κατεσκευασμένος ἐκ μικροτέρων λίθων, κεράμων καὶ ἀσβέστου.

Περαιτέρω ἡ αὐτὴ τάφος κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῆς ὁδοῦ Ἀστιγγοῦ μετὰ τῆς ὁδοῦ Ἡφαίστου (Σχ. 1, 5) συνήντησεν ἄλλα κτήρια, μικρὰς δεξαμενάς καὶ σιροῦς εἰς βάθος 3,50 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ, βυζαντινῶν, ὡς φαίνεται, χρόνων.

Ἀνατολικώτερον, παρὰ τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ καὶ κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Καραϊσκάκη καὶ Ἀρίωνος (Σχ. 1, 6) κατὰ τὴν διάνοξιν θεμελίων οἰκοδομῆς, ἀπεκαλύφθη κτήριον διασφάζον εἰς σχετικῶς καλυτέραν κατάστασιν ἔν δωματίον, τοῦ ὁποῖου οἱ τοῖχοι παρηκολούθησαν ὁ εἰς μὲν ἐπὶ 4μ. ὁ δὲ ἕτερος ἐπὶ 2 μ. συνεχιζόμενος περαιτέρω πρὸς τὰ θεμέλια τῆς παραπλεύρου οἰκίας· οἱ ὡς ἄνω τοῖχοι διεσφάζοντο εἰς ὕψος 0,85 μ. ἀπὸ τοῦ δι' ἀκανονίστων πλακῶν ἐστρωμένου δαπέδου καὶ ἐκαλύπτοντο ἐσωτερικῶς διὰ κονιάματος. Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ αὐτοῦ οἰκοπέδου ἀπεκαλύφθη ὀγκόλιθος, ὁ ὁποῖος, ὡς ἡ ἔρευνα τοῦ σημείου ἀπέδειξεν, ἔβαινε ἐπὶ στρώματος πρωτογεωμετρικοῦ· ἀλλὰ καὶ φρέαρ ἀποκαλυφθὲν κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ αὐτοῦ οἰκοπέδου, λαξευμένον εἰς τὴν κιμιλίαν καὶ ἔχον διάμετρον 0,55 μ. ἐρευνηθὲν ἀπέδωκεν ὄστρακα γεωμετρικά.

Περαιτέρω, κατὰ γενομένην ἐκσκαφὴν εἰς οἰκόπεδον τῆς ὁδοῦ Ἀθηναίας ἀρ. 29 (Σχ. 1, 7) εἰς βάθος 5 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τοῦ πεζοδρομίου καὶ εἰς ἀπόστασιν 7 μ. ἀπὸ τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς ἀνευρέθησαν δύο μικραὶ ἀπίοσχημοι δεξαμεναί, συνδεόμεναι πρὸς ἀλλήλας δι' ἀγωγὸν καὶ ἐπενδεδυμέναι, ὡς καὶ ὁ ἀγωγὸς οὗτος, δι' ὑδραυλικοῦ κονιάματος. Ἡ μικτὴ ἐπίχρσις ἠρευνήθη ἀτελῶς λόγῳ τῶν ἐντὸς τῶν δεξαμενῶν ὑδάτων.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ κατὰ τὸν ἀρ. 43 (Σχ. 1, 8), κατὰ τὴν διάνοξιν χάνδακος ὑπὸ τοῦ ΟΤΕ εἰς βάθος 0,88 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος αὐτῆς, εὐρέθησαν δύο ἰσχυροὶ τοῖχοι παραλλήλως βαίνοντες, εἰς ἀπόστασιν 0,85 μ. ἀπ' ἀλλήλων καὶ εἰς ἄνισον ὕψος, καθότι ἠκολούθουν τὴν κλίσιν τοῦ πρὸς Ν κατερχομένου μαλακοῦ βράχου. Τοῦ βορειοτέρου, πάχους 0,58 μ., ἐσφάζοντο τρεῖς ἐπάλληλοι δόμοι συνολικοῦ ὕψους 1,10 μ. σχηματίζοντες βαθμιδωτὰς ἐσοχὰς πλάτους 0,10 μ. - 0,16 μ. Τοῦ νοτιωτέρου, πάχους 0,70 μ., ἐσφάζοντο τέσσαρες ἐπάλληλοι δόμοι συνολικοῦ ὕψους 1,40 μ. ἐκ παρολίθων, προφανῶς εἰς δευτέραν χρήσιν, ὡς ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῶν ἰχνῶν ἐξάγεται. Ὁ χαρακτήρ τῶν τοίχων εἶναι ἀντερεισματικός, δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ πρόκειται περὶ τοίχων περιβόλου κλασσικῶν χρόνων, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν μεταξὺ τῶν τοίχων καὶ τῶν νοτίως τοῦ δευτέρου τοίχου συλλεγέντων ὀστράκων. Βορείως τοῦ πρώτου τοίχου καὶ ἐπὶ τῆς κιμιλιάς, εἰς ἀπόστασιν 6 μ. καὶ 5,70 μ. ἀπ' αὐτοῦ, εὐρέθησαν δύο πυραὶ, μιὰ σχετικῶς μικρά, ἡ ἄλλη μᾶλλον ἐκτεταμένη, χρονολογούμεναι ἐκ τῶν ὀστράκων αὐτῶν εἰς τὸν βον π.Χ. αἰ.

Κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Αἰόλου καὶ Πανδρόσου (Σχ. 1, 9) εἰς τὸ οἰκόπεδον ἰδιοκτησίας Κανάρη ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὴν διάνοξιν θεμελίων οἰκοδομῆς σποραδικὰ ἀρχιτεκτονικὰ καὶ γλυπτὰ τεμάχια, ὡς καὶ ἐνεπίγραφος κιονίσκος μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν:

ΑΘΗΝΑΙ[.]ΙΣ
ΤΙΜΟΦΑΝΟΥ
ΕΛΕΥΣΙΝΙΟΥ
ΘΥΓΑΤΗΡ

Ὁ ἐνταῦθα ἐπίσης ἀνακαλυφθεὶς τοῖχος εἰς δύο τμήματα συνολικοῦ μήκους 8,40 μ. πλάτους 0,55 μ. καὶ σφζομένου ὕψους 1,30 μ. ὀκοδομημένος δι' ὀγκολίθων, μικρῶν λίθων καὶ κεράμων, φαίνεται βυζαντινῶν χρόνων (Πί. 30β), ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ὀστράκων ἀγγείων μετὰ ἐφυέλωσιν, τμημάτων πηλίνων κηροπηγίων καὶ χαλκοῦ ἡλου. Ἐκ τῶν γλυπτῶν καὶ ἀρχιτεκτονικῶν τεμαχίων ἄξια μνείας εἶναι τὰ ἀκόλουθα: Δύο τεμάχια ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου Ἑλληνορωμαϊκῶν χρόνων μετὰ παράστασιν ἐν μέρει σφζομένης γυναικείας μορφῆς μετὰ ποδηρεῖς ἔνδυμα· εἰς τοῦτο ἴσως ἀνήκουν ἕτερα δύο τεμάχια διασφάζοντα πόδας μετὰ σανδάλια καὶ τῆμα τῆς βάσεως. Ἐτέρου ἀναγλύφου διασφάζεται τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ ἀνδρικής μορφῆς μετὰ ἱμάτιον ἐπὶ τοῦ ὤμου ἀνερριμμένον καὶ εἰς τὸ στήθος διὰ τῆς δεξιᾶς συγκρατούμενον. Ἐτέρου

ἀναγλύφου διασφάζεται τὸ κάτω μέρος γυναικείας μορφῆς μὲ ποδιῆς ἱμάτιον καὶ χιτῶνα, ὑπὸ τὸν ὅποιον διαφαίνεται ὁ ἀριστερὸς μηρὸς καὶ ὁ μέσος δάκτυλος. Ἄλλα τμήματα ἐπιτυμβίων στηλῶν καὶ ἐπιτυμβίας μαρμαρίνης ληκύθου μὲ ἀναγλύφους καθέτους ραβδώσεις παρουσιάζουν μικρότερον ἐνδιαφέρον. Ἄξια ὅμως σημειώσεως εἶναι: α) τὸ ἥμισυ περίπου Κορινθιακοῦ παλαιοχριστιανικοῦ κιονοκράνου μὲ ἀναγλύφους, γωνιακὰς μορφάς, λίαν ἀποτετριμμένες, καὶ ἄλλας ἐνδιαμέσους, ἐν προστύπῳ ἀναγλύφῳ, μορφὰς κριῶν καὶ β) τὸ ἄνω ἥμισυ πεσίσκου τέμπλου μὲ κυβικὴν ἐπίστεψιν κεκοσμημένην δι' ἀναγλύφου ρόδακος.

Εἰς τὴν ὁδὸν Εὐριπίδου καὶ παρὰ τὴν ὁδὸν Ἐπικούρου (Σχ.δ. 1, 10) κατὰ τὴν ἀνέγερσιν οἰκοδομῆς ἰδιοκτησίας Φωτίου Καίρη, ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος 2,40 μ. ἀπὸ τοῦ πεζοδρομίου, σειρὰ μεγάλων κυβολίθων ἐξ ὑπερύθρου πώρου, θεμελιουμένη ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου. Οἱ ἀνώτεροι δόμοι εἶχον καταστραφῇ ὑπὸ τῆς παλαιότερας οἰκοδομῆς. Τὸ διασφζόμενον θεμέλιον παρηκολούθηθη εἰς μήκος 6 μ.

Εἰς τὴν ὁδὸν Σοφοκλέους καὶ παρὰ τὸν ἀριθ. 24 κατὰ τὴν διάνοξιν χάνδακος ὑπὸ τοῦ ΟΤΕ ἀνευρέθησαν δύο ἀκτέριστοι καλυβίται τάφοι. Περισυνελέγησαν τμήματα ἐπιτυμβίου στήλης ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, τῶν ὁποίων ἐν διασφζει ἐπιστέφον ἀνθέμιον, τινὰ θραύσματα ἀγαλμάτων ἐπίσης ἐκ μαρμάρου, κορμὸς γυναικείου ἀγάλματος, τμήμα βάσεως διασφζον τοὺς δακτύλους τοῦ ἐπ' αὐτῆς βαίνοντος ποδὸς καὶ τμήμα κίονος.

Κατὰ τὸν ἀριθμὸν 44 τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἐντὸς τάφρου διανοίξεως ὑπὸ τοῦ ΟΤΕ καὶ εἰς βάθος 1,90 μ. ἀνευρέθησαν καὶ περισυνελέγησαν τεθραυσμένοι δξυπύθμενοι ἀκόσμητοι ἀμφορεῖς: ὑπὸ τὸ στρώμα τούτων ἀνεφάνη ἀγωγὸς πλάτους 0,60 μ. μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Α πρὸς Δ. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ καὶ εἰς τὸ κατὰ τὸν ἀρ. 53 οἰκόπεδον (Σχ.δ. 1, 11) ἀνεκαλύφθησαν δύο μαρμάριναι σαρκοφάγοι, κοινοῦ τύπου, ἀδρῶς ἐξεργασμένοι καὶ ἀκόσμητοι, προφανῶς παλαιότερον σεσυλημένοι. Ὅπῃ κανονικῶς διηνοιγμένη εἰς τὸ σαρκοειδὲς κάλυμμα τῆς μιᾶς τῶν σαρκοφάγων προωρίζετο προφανῶς διὰ χοάς.

Κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Σοφοκλέους καὶ Αἰόλου (Σχ.δ. 1, 12) εἰς φρεάτιον διανοιγὲν ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ συνεργείου τοῦ ΟΤΕ καὶ εἰς βάθος 1,50-2 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ ἀνευρέθησαν γλυπτὰ καὶ ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια κλασσικῶν χρόνων, ὧν ἀναφέρονται ἐνταῦθα, τμήμα ἰωνικοῦ κίονος, τεμάχιον ἐκ κορμοῦ ἀγάλματος μὲ πτυχω-

τὸν ἐνδυμα καὶ ἄλλα τεμάχια πιθανῶς συνανήκοντα μετ' αὐτοῦ, καθὼς καὶ τμήμα διασφζον τὸ ὀπισθεν μέρος κόμης ἀρχαϊκοῦ ἀγάλματος. Ἐκ τῶν ὑπολειμμάτων ἀσβέστου ἐπ' αὐτῶν φαίνεται ὅτι εἶχον ἐντειχισθῇ εἰς τοῖχον, ὅστις διελύθη ὑπὸ τῶν ἐργατῶν ὅχι ἀνευ ζημιῶν τῶν γλυπτῶν τεμαχίων, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς ὑπερβαίνει τὰ τριάκοντα πέντε.

Ἀνασκαφὴ ὁδοῦ Αἰόλου (Σχ.δ. 1, 12). Ἐξαιρέτως σημαντικὴ ἀπέβη ἡ ἔρευνα τμήματος τοῦ ἔξω τῶν Ἀχαρνικῶν Πυλῶν ἐκτεινομένου νεκροταφείου τῆς ἀρχαίας πόλεως ἐπ' εὐκαιρίᾳ διανοίξεως βαθείας τάφρου ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ΥΔΡΕΞ πρὸς τοποθέτησιν ἀποχευτικῶν ἀγωγῶν ἀπὸ τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Σταδίου καὶ Αἰόλου μέχρι τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Σοφοκλέους καὶ Αἰόλου καὶ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ταύτης πλευράν.

Καὶ παλαιότερον, ἐν ἔτει 1959, ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐκσκαφικῶν ἐργασιῶν ἄλλης ἐταιρείας, ὁ Ἐφορος Ἰ. Θρεψιάδης ἠρεύνησε ἱκανὸν ἀριθμὸν τάφων, τὸ πλεῖστον ἐκ πηλίνων πλακῶν, διασφζόντων ἐν μέρει τοὺς ἐπιτυμβίους ἐνεπιγράφους αὐτῶν κιονίσκους: οἱ τάφοι ὅμως οὗτοι, Ἑλληνορωμαϊκῶν χρόνων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἦσαν μᾶλλον πενιχρῶς ἐκτερισμένοι. Ἀντιθέτως οἱ νέοι ἀποκαλυφθέντες καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ αὐτοῦ Ἐφόρου ἀνασκαφέντες τάφοι διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν βοηθῶν Συμεωνίδη Σωκρ. καὶ Λοΐσιου Χαραλ. ἀπέδωσαν πλούσια, λίαν ἐνδιαφέροντα εὑρήματα, μάλιστα δὲ κεραμεικὴν ἐρυθρομόρφου ρυθμοῦ τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Ἠρευνήθησαν μόνον οἱ κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς τάφρου ἀνασκαφέντες τάφοι, χωρὶς νὰ ἐπεκταθῇ ἡ ἔρευνα πέραν τῶν ὁρίων αὐτῆς, πλὴν ἐξαιρετικῶν περιπτώσεων. Ἡ πρὸς Β κατεύθυνσις τῆς ἀποκαλυφθείσης σειρᾶς τάφων καὶ ἡ διαπίστωσις ὅτι ἡ ζώνη τούτων ἐξετείνετο ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑπὸ τὸ κτήριον τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τὴν κάθετον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Αἰόλου ὁδὸν Λυκούργου, βεβαίῳ ὅτι τὸ Νεκροταφεῖον ἐνταῦθα ἠκολούθει τὴν κυρίαν ὁδόν, τὴν κατευθυνομένην ἐκ τῶν Ἀχαρνικῶν Πυλῶν πρὸς Β-ΒΔ. Αἱ Πύλαι κατὰ ταῦτα θὰ ἔδει νὰ εὐρίσκωνται, ὡς ἐν ἐκθέσει τοῦ ὁ Ἐφορος Θρεψιάδης διετύπωσε, οὐχὶ ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Σοφοκλέους καὶ Αἰόλου, ὅπου ὁ Judeich καὶ οἱ τοῦτον ἀκολουθοῦντες τὰς ἐσημείωσαν, ἀλλ' ὀλίγον ἀνατολικώτερον καὶ δὴ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Αἰόλου καὶ Πεσμαζόγλου. Πράγματι, ὀλίγον βορειότερον τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Σοφοκλέους καὶ Αἰόλου ἀπεκαλύφθη ἐντὸς τῆς ἤδη διανοίξεως τάφρου ἰσχυρὸς τοῖχος ἐκ κυβολίθων πώρου (Πί ν. 30γ), τοῦ ὁποῦ διασφ-

ζονται δύο δόμοι καὶ ὁ ὁποῖος δέον νὰ ἀποτελῇ τὸ προτειχίσμα τοῦ Ἰσως κατὰ τὴν ὁδὸν Σοφοκλέους διερχομένου τείχους. Τὸ μέγιστον πᾶχος τοῦ προτειχίσματος εἰς τὸ ἀποκαλυφθέν σημεῖον ὑπελογίσθη εἰς 1,35 μ.

Ταφαὶ συνηντήθησαν καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς διανοιγείσης τάφρου, ἀλλ' αἱ ἀξιολογώτεραι τούτων ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὸ τμήμα τὸ μεταξὺ τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Αἰόλου καὶ Γ. Σταύρου καὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ κτηρίου τοῦ Ταχυδρομείου. Ἀντεπροσωπεύοντο ἅπαντα σχεδὸν τὰ εἶδη ταφῶν, ἀπλαῖ καύσεις, ταφαὶ ἐντὸς τεφροδόχων ἢ ὀστεοδόχων ἀγγείων, κάλπαι, καλυβίται τάφοι, πῆλιναι ἢ λίθιναι ὀρθογώνιοι λάρνακες, σαρκοφάγοι πώρου λίθου κτλ. Ἡ κατεύθυνσίς των ἦτο συνήθως ἢ ἐκ Δ πρὸς Α. Κατὰ τὴν πρόδοδον τῆς ἐργασίας ἐδέησε νὰ διαλυθῶν οἱ πλείστοι τῶν τάφων, παρεμερίσθη ὁμοῦς ἐντὸς παραπλεύρου πρὸς τοῦτο διανοιγείσης τάφρου καὶ παρέμεινε κατὰ χάραν, ὀγκώδης μαρμαρίνη σαρκοφάγος μετὰ τοῦ σαμαροειδοῦς καλύμματος τῆς.

Ἐνταῦθα ἀναγράφονται τὰ μᾶλλον χαρακτηριστικὰ κτερίσματα τῶν τάφων κατὰ κυρίας ομάδας ἢ εἶδη: Ἐκ τῶν χρυσῶν κοσμημάτων ἀξίολογα εἶναι ζευγὸς ἐνωτίων μὲ στρεπτὸν κρῖκον καταλήγοντα εἰς κομπᾶς κεφαλᾶς ταύρων, τῆς ἀρχῆς τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. (Πί ν. 31α).

Τῶν μελαμβωθῶν ἀγγείων τοῦ 5ου καὶ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. ἀνευρέθη ὀλόκληρος σειρὰ περιλαμβάνουσα κύλικας, πυξίδας μετὰ καλύμματος, σκύφους, κύπελλα, λοπάδια, κτλ. τινὰ τούτων εἶναι λίαν ἐπιμελοῦς κατασκευῆς καὶ μὲ στίλβον βερνίκιον (Πί ν. 31β).

Ἐκ τῶν μετὰ παραστάσεων κυλίκων ἐρυθρομόρφου ρυθμοῦ αἱ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσαι εἶναι: μία (Πί ν. 31β) μὲ ἐσωτερικὸν μετάλλιον κοσμούμενον μὲ παραστάσεις ζεύγους ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, τοῦ ἀνδρὸς προσφέροντος φιάλην, τῆς γυναικὸς κρατούσης ληκύθιον. Ἡ παράστασις περιστέφεται ὑπὸ ταινίας μαιάνδρου. Ἐξωτερικῶς, μεταξὺ πλουσιῶν ἀνθεμίων κατὰ τὰς λαβὰς, ἀνὰ τέσσαρες μορφαὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ὧν δύο σπένδουν διὰ ληκύθου εἰς φιάλην· μεταξὺ τῶν μορφῶν, μία παρίσταται περρωτὴ· Ἰσως ἢ παράστασις σχετίζεται μὲ λατρείαν νεκρῶν ἡρώων.

Δύο ἄλλαι (Πί ν. 32α-β) μικρότεραι φέρουν ἐσωτερικῶς μέταλλα, ἢ πρώτη μὲ παράστασιν Σιληνοῦ κρατοῦντος ἀσκόν, ἢ ἑτέρα μὲ παράστασιν γυναικὸς προσφερούσης ταινίαν, ἐνῶ ὀπισθεν αὐτῆς δηλοῦται τράπεζα ἢ βωμός· αἱ παραστάσεις περιστέφονται ὑπὸ ζώνης μαιάνδρου. Ἐξωτερικῶς, διονυσιακὴ σκηνὴ Σατύρων καὶ Σιλη-

νῶν ἀνὰ τριῶν ἐκατέρωθεν τῶν λαβῶν διατεταγμένων ἐν ζωηρᾷ κινήσει κοσμεῖ τὴν πρώτην κύλικα, ἐνῶ εἰς τὴν δευτέραν ἢ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια κοσμεῖται μὲ ἀνὰ τρεῖς ἐπίσης μορφάς, μεταξὺ τῶν λαβῶν, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν προσκομιζόντων ταινίας καὶ πυξίδας. Αἱ κύλικες, χρονολογούμεναι περὶ τὰ τέλη τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., ἀνευρέθησαν μετὰ μιᾶς χαρακτηριστικῆς λουτροφόρου ὕδρίας (Πί ν. 34δ) διακεκοσμημένης μὲ γυναικείας μορφᾶς εἰς τελετουργίαν γάμου, παρουσίᾳ ἑτέρας γυναικείας μορφῆς περρωτῆς, Ἰσως Νύμφης, ἐπὶ πυρᾶς ταφικῆς ἀνακαλυφθείσης κατὰ τὴν πλατεῖαν τοῦ Ταχυδρομείου καὶ πρὸ τῆς νοτίας εἰσόδου τῆς Τραπέζης.

Χαριτωμένα εἶναι δύο μικραὶ ἀρυβαλλοειδεῖς προχοῖσκαὶ διακοσμούμεναι, ἢ μὲν πρώτη (Πί ν. 32γ) ὑπὸ περρωτῆς ἱπταμένης μορφῆς κοιμίζουσης πυξίδα, ἢ δὲ δευτέρα (Πί ν. 32δ) ὑπὸ μικρογραφικῶν μορφῶν λεπτοτάτης τέχνης, δύο γυνῶν παίδων ἀσχολουμένων μὲ νήπιον καθήμενον ἐπὶ μικρᾶς δορκάδος· φύλλα κισσοῦ διεσπαρμένα περικοσμοῦν τοὺς ὅμους τοῦ ἀγγείου. Ἀμφότερα τὰ ἀγγεῖα ἀνευρέθησαν συνοδεύοντα παιδικὴν ταφὴν ἐντὸς λάρνακος, τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.

Χαρακτηριστικαὶ εἶναι τρεῖς κυλινδρικοὶ πυξίδες διακεκοσμημέναι δι' ἐρυθρομόρφων παραστάσεων. Εἰς τὴν πρώτην (Πί ν. 33 α-δ), τῆς ὁποίας ἐχάθη τὸ κάλυμμα, παρίστανται χαρίεσσαι σκηναὶ γυναικωνίτου, μὲ τὴν οἰκοδόποιναν καθημένην ἐπὶ ὕψηλῳ ἀνακλίντρῳ, νήθουσαν, θεραπαινίδας ὑποβοηθούσας ἢ παρακολουθοῦσας τὴν ἐργασίαν, ἐνῶ ἄλλαι ἀσχολοῦνται μὲ τοὺς παῖδας τοῦ οἴκου, ὧν εἰς φέρεται ἐπὶ τῶν ὤμων, ἄλλος ἔρπει πρὸς ἑτέραν νεαρωτέραν ἐπὶ ἀνακλίντρῳ γυναικείαν μορφήν· ἀνδρική μορφή, στηριζομένη ἐπὶ βακτηρίας, προσφέρει καρπὸν ροιᾶς. Ἐπὶ τοῦ πεδίου παρίστανται καὶ δύο κάτοπτρα. Τρεῖς κίονες δωρικοῦ ρυθμοῦ διαχωρίζουν τὰς ομάδας.

Ἄλλη πυξίς (Πί ν. 34α) μεγαλυτέρα καὶ κομψοτέρου σχήματος, διασφύζουσα τὸ πλουσιῶς διακεκοσμημένον διὰ πλοχμοῦ ἀνθεμίων καὶ κλάδων ἐλαίας κάλυμμα μετὰ λαβῆς στροβιλομόρφου, παρουσιάζει ἐπὶ τοῦ κυρίως σώματος λίαν χαρίεσσαν καὶ ἐξαιρετικῆς ἐπιμελείας παράστασιν γάμου τῆς Θετίδος, ἥτις καθημένη ἐπὶ ἀνακλίντρῳ χρησιμοποιοῖ κάτοπτρον, ἐνῶ ἄλλαι σύντροφοι, ὧν τὰ ὀνόματα ἀναγράφονται, προετοιμάζουν τὴν νύμφην, ἀσχολούμεναι μὲ ποικίλα σκεύη τοῦ γυναικωνίτου (ἀλάβαστρα, πλῆμοχόας, κιβωτίδια, ταινίας, κάτοπτρα, στέφανον, καλάθους κτλ.). Ἡ πυξίς χρονολογεῖται περὶ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.

Ἄλλη πυξίς (Πί ν. 34γ) ἐπίσης κομψὴ τὸ σχή-

μα, με ἐπίθετον κάλυμμα, οὐ ἡ λαβὴ ἔχει μορφήν πλημοχόης, λεπτοτάτης δὲ τεχνικῆς, διακοσμεῖται κατὰ μὲν τὸ κάλυμμα με πλοχμὸν ἀνθεμίων καὶ κεντρικὸν ρόδακα, κατὰ δὲ τὴν κυλινδρικήν αὐτῆς ἐπιφάνειαν με παράστασιν ἐξαιρέτου τέχνης ἐπτὰ Μουσῶν με τὰ ὀνόματα Θάλεια, Χορῶ, Τερψιχόρῃ, Μελπομένη, Οὐρανία, Κλειώ καὶ Ἑρατώ. Αἱ Μοῦσαι κρατοῦν ἢ παίζουν μουσικὰ ὄργανα (κιθάραν, λύραν, χέλυν, αὐλὸν) ἢ κρατοῦν κλάδους, ἀλλὰι κάθηνται καὶ ἀλλὰι ἴστανται, μεμονωμένοι, ἀλλ' εἰς ρυθμικὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν. Ἡ πυξὶς χρονολογεῖται εἰς τὰ τέλη τοῦ 5ου π.Χ. αἱ.

Ἀξιόλογον ὄστρακον ἐκ τοῦ πυθμένος κύλικος ἐρυθρομόρφου ρυθμοῦ (Πί ν. 34β) διατηρεῖ παράστασιν ἀνακεκλιμένης μορφῆς συμποσιάζοντος νέου, κρατοῦντος ἀνὰ χεῖρας φιάλην.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ σειρά λευκῶν ληκύθων με τυπικὰ θέματα νεκρικῆς λατρείας πρὸ ταφικῆς στήλης διακοσμουμένης με τὰς συνήθεις ταινίας (Πί ν. 34ε-ζ'): καίτοι αἱ λήκυθοι αὗται δὲν εἶναι μεταξὺ τῶν καλυτέρων, παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον διὰ τὰς λεπτομερεῖας ἀποδόσεως. Ἀλλὰι λήκυθοι (Πί ν. 35α) ἐμφανίζουν διακοσμητικὰ θέματα δικτυωτῶν ρόμβων, ἀνθεμίων, μαιάνδρων κτλ. ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς κυλινδρικῆς αὐτῶν ἐπιφανείας.

Ἐντὸς τῶν περὶ τοὺς τάφους ἐπιχώσεων περι-συνελέγη ἐπίσης ἱκανὸς ἀριθμὸς ἐνσφραγίστων λαβῶν ἀμφορέων Κνιδιακῆς, Θασιακῆς, κ.ἄ. προελεύσεως: μία τῶν σφραγίδων φέρει τὴν ἐπιγραφήν: *Genti*, ἴσως Ἀκράγαντος(:).

Πηλοπλαστικὰ ἔργα τόσον ἐξ ἀρχιτεκτονημάτων, ὅσον καὶ ἀναθηματικοῦ χαρακτῆρος περι-συνελέγησαν ἐπίσης, ὧν τινὰ ἐνδιαφέροντα ἀπεικονίζουν, χοιρίδιον, περιστερὰν, Σιληνὸν (Πί ν. 34ζ') καὶ παιδικὴν μορφήν ἐπὶ πτηνοῦ με εὐρέως ἀναπτυσσομένην οὐρὰν (Πί ν. 35δ). Φυσιοκρατικῆς ἀποδόσεως εἶναι μία κεφαλὴ λέοντος ἐξ ὑδρορρόης, ἴσως τοῦ 3ου π.Χ. αἱ. (Πί ν. 35γ').

Ἐπίσης περισυνελέγησαν ὑάλινα τινὰ δοχεῖα (Πί ν. 35β) με μακρὸν λαμδὸν καὶ ἀπίοσχημον πεπιεσμένην κοιλίαν, χρησιμοποιοῦντα ὡς μυροδοχεῖα κατὰ τοὺς Ἑλληνορρωμαϊκοὺς χρόνους.

Ἐκ τῶν μαρμαρίνων περισυλλεγέντων εὐρημάτων ἀναφέρομεν ἐνταῦθα: α) Ἐπιτύμβιον κιονίσκον ὕψους 0,82 μ. φέροντα τὴν ἐπιγραφήν:

ΕΛΠΙΣ/ΦΙΛΕΡΩΤΟΣ/ΓΥΝΗ

β) Ἐπιτύμβιον κιονίσκον φέροντα τὴν ἐπιγραφήν:

ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣ/ΘΕΟΚΛΕΟΥΣ/ΦΙΣΤΙΑΔΗΣ

καὶ γ) ἄνω τμήμα ἀπλῆς ἐπιτυμβίου στήλης με

ἀετωματικὴν ἐπίστεψιν διατηροῦν τὴν ἐπιγραφήν:

ΑΘΗΝΑΙ·Ι·Σ/ΣΩΣΤΡΑΤΗ/ΣΙΜΑΙΘΑ,

προσθέτομεν ἐν τέλει ὅτι τὸ καθ' ὅλου περισυλλεγὲν ὕλικὸν ἐκ τοῦ Νεκροταφείου εἶναι ἀφθονώτατον, ἀλλ' ἐνταῦθα ἐσημειώθησαν μόνον τὰ κυριώτερα ἐκ τῶν ἀποκατασταθέντων.

Ἐν ἀμέσῳ συναρτήσῃ πρὸς τὰς ἐρεῦνας τῆς ὁδοῦ Αἰόλου θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθῇ ἐνταῦθα καὶ ἡ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς διανοίξεως τῶν θεμελίων τῆς νέας οἰκοδομῆς Ἀ/φῶν Λαμπροπούλου καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Λυκοῦργου ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Ἐφόρου Ἰ. Θρεψιάδη καὶ διὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ βοηθοῦ Πεντάζου Εὐαγγέλ. διενεργηθεῖσα ἐρευνα (Σχ ε δ. 1, 13). Εἰς τὸ ὡς ἄνω οἰκόπεδον καὶ δὴ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν κυρίως αὐτοῦ πλευρὰν ἀπεκαλύφθη συστάς ἐξ 26 ἐν συνόλῳ τάφων (Βλ. Σχ ε δ. 2). Τοῦτων οἱ 25 ἀνῆκον εἰς τοὺς Ἑλληνιστικοὺς καὶ Ἑλληνορρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ ἦσαν καλυβίται ἢ ἐκτισμένοι διὰ παρίων ἢ μαρμαρίνων πλακῶν: οἱ τῆς δευτέρας περιπτώσεως εἶχον πολλὰκις μεταξὺ τῶν κοινὰς τὰς μακράς, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ τὰς στενὰς πλευράς (Πί ν. 36 α-γ). Τινὲς ἐξ αὐτῶν εἶχον παραβιασθῇ, εἴτε διὰ τῆς διανοίξεως ἄλλου μεταγενεστέρου τάφου εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον, εἴτε διὰ νὰ συληθοῦν: ἐπίσης συνηντήθη καὶ ἡ περίπτωσις ἀναχρησιμοποίησεως τάφων δι' ἀνακομιδὴν λειψάνων πλειόνων τοῦ ἐνὸς νεκρῶν. Οὕτω εἰς τοὺς τάφους 14 καὶ 15 (βλ. Σχ ε δ. 2) ἀνευρέθησαν ἑξ κρανία εἰς τὸν πρῶτον καὶ τρία εἰς τὸν δεύτερον: ἐν μάλιστα ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων εἰς τὸν τάφον 14 κρανίων ἦτο ἀποτεθειμένος ἐντὸς πηλίνης λεκανίδος (Πί ν. 36δ). Οἱ ἐκ τῶν τάφων ἀδιατάρακτοι, ἐρευνηθέντες συστηματικῶς, ἀπέδωσαν κατὰ κύριον λόγον κοινὰ, χαρακτηριστικὰ τῆς ἐποχῆς κτερίσματα, δακρυδόχους, ὑάλινα δοχεῖα, περόνας ὀστεινάς, στλεγγίδας καὶ ἀριθμὸν τινὰ νομισμάτων, ἀνὰ ἓν εἰς ἕκαστον τάφον συναντηθέντων (Χαρῶνειον νόμισμα). Ἰδιαιτέρως ἀνεφέρομεν ἐνταῦθα τὸ εἰς τὸν τάφον 15 ἀνευρεθὲν πῆλινον πλαστικὸν ἄγγειον εἰς σχῆμα ἀνδρικής προτομῆς (Πί ν. 37α-β). Ἡ προτομή, ἀρίστης τέχνης καὶ ἰσχυρῶς φυσιοκρατικῆς ἀποδόσεως, παριστᾷ ἄνδρα με ἄδρὰ χαρακτηριστικὰ προσώπου, κεκαρμένην τὴν κόμην καὶ φέροντα χιτῶνα πορπούμενον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ κρανίου τοῦ ἔξέχουν ἐν εἴδει λοφίου τὸ στόμιον καὶ αἱ δύο μικραὶ λαβαὶ τοῦ ἄγγείου: ἐπὶ τῆς ράχews ὀπισθεν τοῦ δεξιοῦ ὤμου, φέρει ἐκτυπον τὴν ἐπιγραφήν

ΟΙΟΤΙΠΕ
Υ

ἐνῶ εἰς τὸ ἐμπρόσθιον τμήμα τῆς στρογγύλης (καὶ ὀλίγον ἐλλιπούς) βάσεως τῆς προτομῆς τὴν ἑξῆς δίστιχον ἐγχάρακτον ἐπιγραφὴν:

ΧΑΡΟΥΛΑΧΗ[· ·]
 ἈΧΑ[ΟΥ]ΤΩΝ[· ·]

Τὸ ὕψος τοῦ ἀγγείου εἶναι 0,15 μ., δύναται δὲ νὰ χαρακτηρισθῇ τοῦτο—ὡς δείγμα μικροπλαστικῆς—ἐν ἐκ τῶν λίαν ἀξιολόγων «πορτραίτων».

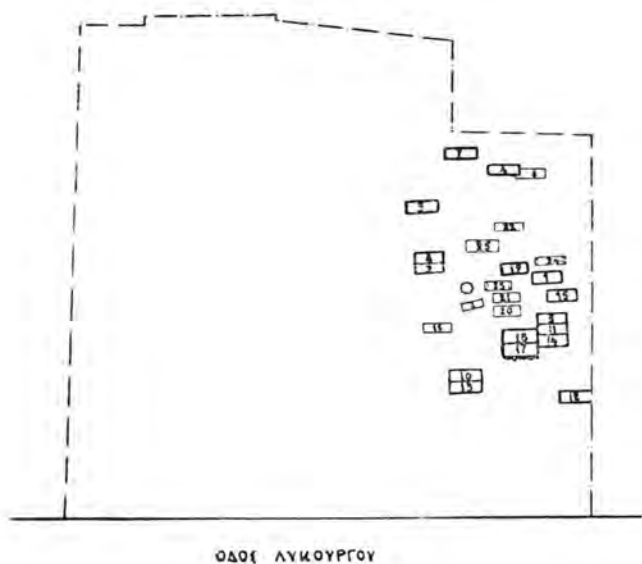
Πλὴν τῶν ἐκ τῶν τάφων κτερισμάτων συνελέγη ἐνταῦθα καὶ ἀριθμὸς τις μαρμαρίνων ἐπιτυμβίων

- α) ΦΟΙΒΗ/ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ/ΜΕΙΛΗΣΙΑ
 β) ΘΟΙΝΑΡΧΗ/ΕΡΜΩΝΟΣ/ΘΕΣΠΙΚΗ
 γ) ΙΣΙΔΩΡΑ/ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ/ΗΡΑΚΛΕΙΩΤΙΣ
 δ) ΣΙΜΟΝ[·]/ΕΥΜΗΛΟΥ/ΟΝΑΙΟΥ/ΓΥΝΗ
 ε) ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ/ΒΙΘΥ/ΟΣ/Α[·]/ΝΙ[·]
 ΑΡΤΕ[Μ]/ΙΑΩΡΟΥ/ΑΓΚ[·]/ΑΝΟΥ Γ[Υ]ΝΗ

στ) Ἐπιτύμβιος κιονίσκος, μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως λουτροφόρου ἐπ' αὐτοῦ, φέρων τὴν ἐπιγραφὴν:

ΜΕΝΕΚΡΑΤΗΣ/ΔΑΪΜΕΝΟΥ
 ΕΓΜΥΡΡΙΝΟΥΤΤΗΣ

Τέλος ἄξια ἰδιαίτερας μνείας εἶναι ἡ ὑπ' ἀριθ. 26 ταφὴ ἐντὸς τεφροδόχου πρωτογεωμετρικῆς ὕδριας εὐρεθείσης εἰς βάθος 4,20 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς

Σχεδ. 2. Ἀνασκαφὴ ὁδοῦ Λυκούργου

μνημείων, κιονίσκων κατὰ κανόνα, ἀλλὰ καὶ ἐνὸς ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου μὲ παράστασιν νεαροῦ ἱματιοφόρου ἀνδρός, ἀνυποδύτου, ἱσταμένου ἐντὸς ἀρχιτεκτονικοῦ πλαισίου (Πί ν. 37γ). Ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου διατηρεῖται ἡ ἐπιγραφὴ:

ΛΑΣΤΡΑΤΟΣ/ΦΙΛΩΝΙΔΟΥ/ΛΑΚΙΑΔΗΣ

Σχετικὴ ἄνεσις εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς στάσεως καὶ ἡ μετ' ἐπιμελείας ἀπόδοσις τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων τοποθετεῖ τὸ ἔργον εἰς τὸν κλασσικίζοντα 2ον μ.Χ. αἰ. Τὸ ἀνάγλυφον εἶχε θραυσθῇ ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ εἶχεν ἀνασυγκροτηθῇ, ὡς αἱ θέσεις τῶν σιδηρῶν καὶ διὰ μολύβδου ἐπενδεδυμένων συνδέσμων μαρτυροῦν. Τῶν ἐπιτυμβίων κιονίσκων ἀναφερόμεν ἐνταῦθα τὰς ἐπιγραφάς:

ἐπιφανείας (ἐν ἀντιθέσει πρὸς πάντας τοὺς λοιποὺς τάφους, οἵτινες εὐρέθησαν εἰς βάθος ἀπὸ 2,50 μ. ἕως 3,80 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας.

Τὸ ἀγγεῖον (Πί ν. 38α) ἑλλειπὲς τὸν λαιμόν, μὲ ὀριζοντίας ταινιοσχῆμους καὶ ὀλίγον πρὸς τὰ ἄνω στρεφομένας λαβάς, διαιρεῖται κατὰ τὸ κυρίως σῶμα διὰ σκοτεινοχρῶμων ταινιῶν ἐπὶ τοῦ ἀνοικτοῦ χρώματος τοῦ πηλοῦ εἰς ζῶνας, ὧν ἡ ἐπὶ τοῦ ὧμου κοσμεῖται δι' ὁμοκέντρων κύκλων καὶ καθέτων γραμμώσεων, ἡ δὲ κεντρικὴ εὐρυτέρα διὰ διπλῆς κυματοειδοῦς γραμμῆς. Ἐντὸς αὐτοῦ, πλὴν τῆς τέφρας τοῦ νεκροῦ, ἀνευρέθησαν χαλκῇ περόνῃ καὶ ἀγγεῖον ἐλλιπές.

Περαιτέρω, εἰς τὴν ὁδὸν Πανεπιστημίου ἀρ. 25-29 (Σχ εδ. 1, 14) καὶ παραπλεύρως τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς, κατὰ τὴν διά-

νοίξιν ὑπογείων νέου ἀνεγειρομένου ἐνταῦθα κτηρίου, ἀπεκαλύφθησαν λείψανα κατεστραμμένων καλυβιτῶν τάφων εἰς βάθος 5,30 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ· οἱ τάφοι οὗτοι εἶχον πιθανώτατα καταστραφῇ ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ ἐκσκαφῆς· ἡ ἐπιχειρηθεῖσα ἀκολούθως ὑφ' ἡμῶν μικρὰ ἔρευνα τοῦ χώρου καὶ τῶν ἐξαχθεῖσάν ἐκ τῶν ἐπικαίρων σημείων ἐπιχώσεων οὐδὲν ἀπέδωσεν.

Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Χρ. Λαδᾶ καὶ κατὰ τὴν προέκτασιν τῆς ὁδοῦ Ἀ. Γαζῆ (Σχ ε δ. 1, 15), ἐπ' εὐκαιρίᾳ διανοίξεως χάνδακος ὑπὸ τῆς ΥΔΡΕΞ, ἀπεκαλύφθη μικρὸν τμήμα τοῦ προτειχίσματος μετὰ τῆς πρὸ αὐτοῦ τάφρου· ἐκατέρωθεν τοῦ σφζομένου σημείου τὸ προτειχίσμα ἦτο κατεστραμμένον ἀπὸ παλαιότερους ἀγωγούς, οἵτινες διήρχοντο ἐκ τοῦ σημείου τούτου. Ἡ ἐκ τοῦ ἐρευνηθέντος σημείου συλλεγείσα κεραμεικὴ εἶναι θραύσματα ὀξυπυθμένων ἀκοσμήτων ἀμφορέων ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῆς πρὸ τοῦ προτειχίσματος τάφρου.

Εἰς τὴν ὁδὸν Φωκίωνος καὶ παρὰ τοὺς ἀριθ. 6-2-1 (Σχ ε δ. 1, 16) κατὰ τὴν διάνοξιν χάνδακος ὑπὸ τοῦ ΟΤΕ, ἀπεκαλύφθησαν λείψανα κτισμάτων διεσπαρμένων, τὰ ὅποια λόγῳ τῆς στενότητος τοῦ χάνδακος δὲν κατέστη δυνατόν νὰ παρακολουθηθοῦν περαιτέρω. Ἀτελῶς ἠρευνήθη ἐπίσης καὶ φρέαρ μετὰ πηλίνης ἐπενδύσεως συναντηθὲν εἰς τὸν αὐτὸν χώρον, λόγῳ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ ὑπαρχόντων ὑδάτων.

Εἰς τὴν ὁδὸν Λυσικράτους (Σχ ε δ. 1, 17), κατὰ τὴν διάνοξιν χάνδακος ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ΥΔΡΕΞ, ἀπεκαλύφθησαν εἰς τέσσαρα σημεία τῆς τάφρου λείψανα ἀρχαίων κτισμάτων κεῖμενα εἰς βάθος ἀπὸ 1μ. ἕως 3μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ. Τὰ κτίσματα ταῦτα, λόγῳ τῆς στενότητος τοῦ χάνδακος, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐρευνηθοῦν περαιτέρω· θὰ ἠδύναντο ὅμως, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἐφόρου Ἰ. Θρεψιάδη, νὰ συσχετισθοῦν πρὸς τὸ ἄλλοτε ὑπ' αὐτοῦ ἐρευνηθὲν ἐνταῦθα βαλανεῖον. Οἱ τοῖχοι ἦσαν κατεσκευασμένοι ἐξ ὀγκολίθων πορίων, μικρῶν λίθων καὶ ἐπικεχρισμένοι δι' ἀσβεστοκονιάματος. Ἐνταῦθα, καὶ κατὰ τὴν συμβολὴν τῶν ὁδῶν Λυσικράτους καὶ Ἀδριανοῦ, ἀνευρέθησαν ἐπίσης τὰ κάτωθι: α) κορμὸς ἀγαλματίου ἱματιοφόρου ἀνδρός, σφζ. ὕψους 0,29 μ. ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, Ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων (Πί ν. 37ε), β) τμήμα ἰωνικοῦ κιονοκράνου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, διαστάσεων 0,17 μ. × 0,23 μ. καὶ γ) οἰνοχοῖσκη μελαμβαφῆς, περιέχουσα δέκα τρία Ἀθηναϊκὰ νομίσματα: πέντε δραχμᾶς, τέσσαρα ἡμίδραχμα καὶ τέσσαρα διώβολα.

Εἰς τὴν συμβολὴν τῶν ὁδῶν Διάκου καὶ Ἀναπαύσεως (Σχ ε δ. 1, 19), κατὰ τὴν διάνοξιν χάνδακος ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ΥΔΡΕΞ πρὸς τοποθέτησιν ἀποχευτικῶν ἀγωγῶν, ἀπεκαλύφθησαν δύο ταφαὶ γεωμετρικῶν χρόνων· τούτων ἡ πρώτη, ἀποθέσεως κεκαυμένου νεκροῦ ἐντὸς ὕψηλοῦ ἀμφορέως μὲ καθέτους ταινιώδεις λαβάς, ἀρχομένας κάτω τῶν χεϊλέων καὶ κατερχομένας ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ ἀγγείου, μὲ ἀπλῆν δὲ διακόσμησιν ἀραιῶν ταινιῶν διὰ καστανοῦ βερνικίου καθ' ὁλόκληρον τὴν ὠοειδοῦς σχήματος κοιλίαν, εὐρέθη εἰς βάθος 1,60 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ. Ὁ ἀμφορεὺς περισυνελέγη εἰς τεμάχια. Ἐντὸς αὐτοῦ ἀπέκειτο οἶνοχοῖσκη διακοσμουμένη διὰ πολλῶν περιθεουσῶν λεπτῶν ταινιῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμβάλλονται ζώνη ἐκ κοκκίδων καὶ ἄλλη ἐκ τεθλασμένης· ἡ λαβὴ ὑπερυψοῦται τοῦ χεῖλους. Ἐκ τῆς αὐτῆς ἴσως ταφῆς (Πί ν. 38β) προέρχεται ἀσκοειδὲς μελαμβαφὲς ἀγγεῖον μὲ περιθεούσαν κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλίας ταινίαν διακοσμουμένην διὰ διασκίων καστανοῦ χρώματος ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βάθους. Ἡ δευτέρα ταφή εὐρέθη εἰς βάθος 2,15 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, ἐντὸς λάκκου μᾶλλον ἀκανονίστου, διαστάσεων 3,50 μ. × 2,00 μ. καὶ βάθους 0,60 μ., διηνογιμένου εἰς ἀμμόδῃ ἐπίχωσιν καὶ παρὰ ξηρολιθικὸν τοῖχον πλάτους 0,55 μ. καὶ σφζομένου ὕψους 0,50 μ. μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Δ πρὸς Α. Ὁ νεκρὸς ἀπέκειτο ἄκαυστος, ὕπτιος μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Α, φέρων εἰς τὸν ἀριστερόν βραχίονα, ἀντὶ ψελίου, χρυσὴν ταινίαν (Πί ν. 37δ) μήκους 0,40 μ. μὲ ἐμπέστον μαιάνδροειδῇ διακόσμησιν, ἐνῶ κατὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἀπέκειτο ἀσύνηθες πλῆθος κτερισματικῶν ἀγγείων· ταῦτα ἀνήκουν εἰς τὴν ὥριμον γεωμετρικὴν περίοδον, εἶναι δὲ ἐξόχως ἐνδιαφέροντα, τόσον ὡς πρὸς τὴν ποικιλίαν τῶν σχημάτων των, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν. Ἰδιαίτερος σημαντικαὶ εἶναι δύο πυξίδες (Πί ν. 38γ-δ) διαμέτρου βάσεως 0,30 μ. καὶ 0,31 μ. μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῶν καλύμματα, ὧν τὸ ἓν φέρει ὁμάδα τεσσάρων ἱππων, τὸ δὲ ἄλλο τριῶν· ἡ διακόσμησις εἶναι πυκνὴ, καλύπτουσα ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειάν των καὶ αὐτὸν τὸν πυθμένα, εἰς μίαν δὲ τούτων ἐκτείνεται καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς. Τὰ θέματα εἶναι μαϊάνδρος διακοπτόμενος ἀπὸ σβάστικας ἐντὸς μετοπῶν, εἰς τὴν μίαν τῶν πυξίδων, εἰς δὲ τὴν ἄλλην, ζώνη μετοπῶν, κατ' ἐναλλαγὴν, πληρομένων διὰ κοσμημάτων σβάστικας καὶ τετραφύλλων· ζῶναι τεθλασμένων συστημάτων, κυματοειδῶν γραμμῶν καὶ ἀτρακτοειδῶν κοσμημάτων συμπληροῦν τὴν διακόσμησιν. Κομψὴ εὐρύστομος πρόχους μὲ ὑπερυψομένην λαβὴν (Πί ν.

39α), μιμείται μεταλλικόν πρότυπον με τήν κατά τόξα κυματιστήν επιφάνειαν τῆς κοιλίας. Ἡ διακόσμησις, καλύπτουσα καὶ ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὴν επιφάνειαν τοῦ ἀγγείου, παρουσιάζει τὰ θέματα τῶν ἐπαλλήλων γωνιῶν ὑπὸ τόξα, τῆς ζώνης ὑδροβίων πτηνῶν καὶ τῆς ζώνης μαϊάνδρου. Λίαν ἐνδιαφέρουσα εἶναι οἰνοχόη (Πί ν. 39β-γ) με εὐρὺ τριφυλλόσχημον στόμιον, τῆς ὁποίας ἡ κυρία ζώνη διακοσμήσεως κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλίας παριστᾷ ποιμένα με κύνα κοιμώμενον παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ ποίμνιον αἰγῶν παρισταμένων ἐν τυπικῇ ἐπαναλήψει, ἐνθ' εἰς τὴν ἐτέραν πλευρὰν τῆς ζώνης ἑτεροὶ τρεῖς κύνες διώκουν λαγῶν. Ἡ ζώνη τῶν ὤμων διακοσμεῖται ὑπὸ κυματιστῆς γραμμῆς περὶ μετόπην χιαστὶ διασταυρουμένων γραμμῶν. Δύο πυξοειδεῖς σκύφοι καὶ εἰς βαθύτερος (Πί ν. 39δ-ε, 40α-β) με ὀριζοντίας ταινιοσχῆμους λαβὰς διακοσμοῦνται ὑπὸ ζωνῶν μαϊάνδρων, συνεχομένων εἰς ἄλυσιν ρόμβων καὶ μετοπῶν μεταξὺ συστημάτων ἐπαλλήλων τεθλασμένων, διακοσμουμένων ὑπὸ σβάστικας καὶ τετραφύλλου ρόδακος. Ἐτερος σκύφος-κρατηρίσκος (Πί ν. 40γ), με ἐπικλινεῖς πρὸς τὰ ἄνω τοξοειδεῖς λαβὰς κοσμεῖται ὑπὸ ἀπλοῦ θέματος γραμμωτῆς μετόπης ἐν μέσῳ ροδάκων ἐκ στιγμῶν. Κανθαροειδὲς σκύφος (Πί ν. 41α) με χαρακτηριστικῶς ὑπερυσουμένης λαβὰς φέρει ἀπλὴν διακόσμησιν ταινίας συστημάτων καθέτων γραμμῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων, ἄλλαι χιαστὶ διασταυροῦνται καὶ μικραὶ σβάστικες. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι πυξίς (Πί ν. 41β) με κυλινδρικὸν σῶμα, ὀγκοῦμενον κάτω, ἔχουσα τοξοειδεῖς λαβὰς καὶ ἱσταμένη ἐπὶ ὕψηλῳ ποδὸς με διαμπερεῖς καθέτους ἐντομάς, ἡ ὁποία διακοσμεῖται εἰς μὲν τὰς κυρίας μετόπας διὰ σειρῶν μακρολαίμων ὑδροβίων πτηνῶν, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ ὑπὸ συστημάτων τεθλασμένων ἢ καθέτων γραμμῶν. Κύπελλον (Πί ν. 41γ) με κυρτούμενον σῶμα καὶ σαφῶς δηλουμένην πρόχυσιν φέρει ἀπλὴν διακόσμησιν κατ' ἐναλλαγὴν ἐπαλλήλων γωνιῶν καὶ ροδάκων ἐκ στιγμῶν. Λοπὰς ἢ λεκανίσκη (Πί ν. 42α) με τοξοειδεῖς ὀριζοντίας ἐκ τῶν χειλέων ἐκφυόμενας λαβὰς ἐμφανίζει ἀπλοῦν διάκοσμον πολλῶν περιθεουσῶν λεπτῶν ταινιῶν κατὰ τὸ σῶμα καὶ συστημάτων γραμμιδίων ἐπὶ τῶν χειλέων. Ἰδιόρρυθμον σκεῦος (Πί ν. 42β-γ) σχήματος κυλινδρικοῦ ὑποκρατηριδίου καταλήγοντος κάτω εἰς τριγωνικὰς ἀπολήξεις στηρίζει ἄνω ἀγγεῖον ἄνευ πυθμένου ἀποτελοῦν ἓν σῶμα μετὰ τοῦ ὑποκρατηριδίου· τὸ τελευταῖον τοῦτο τμήμα διακοσμεῖται δι' ἄβακωτοῦ κοσμήματος καὶ πολλῶν περιθεουσῶν ταινιῶν, ἐνθ' ὃ το κυλινδρικὸν τμήμα τοῦ ὑποκρατηριδίου φέρει περιθέοντα μαϊάνδρον.

Πλὴν τῶν μέχρι τοῦδε ἀναφερθέντων κτερισματικῶν ἀγγείων τοῦ πλουσιωτάτου τούτου τάφου, περισυνελέγησαν καὶ ἑτεροὶ σκύφοι παρόμοιοι πρὸς τοὺς ἤδη παρουσιασθέντας ἢ με μεγάλην συμπλήρωσιν καὶ ἀριθμὸς τις μικρῶν ἄκοσμήτων ἀγγείων ἐκ πηλοῦ ὑποκτινίου, ὡς κανθαροειδὲς σκύφος, οἰνοχοΐσκη, μικροσκοπικὴ λοπὰς κτλ.

Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Διάκου ἐπίσης καὶ ὑπὸ τὸ πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ Ὀλυμπίου πεζοδρομίου, κατὰ τὴν διάνοξιν χάνδακος ὑπὸ τοῦ ΟΤΕ ἀπεκαλύφθησαν καὶ συνελέγησαν πολυάριθμα μικρὰ τεμάχια μαρμαρίνου ἀγάλματος ὑπερφυσικοῦ μεγέθους, ρωμαϊκῶν χρόνων, εἰς βάθος 1 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τοῦ πεζοδρομίου. Εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης λείψανα ἰσχυροῦ διπλοῦ τοίχου πλάτους 2,60 μ., τοῦ ὁποίου αἱ δύο ὀψεις εἶναι ἐκτισμέναι διὰ λίθων ἀκανόνιστου σχήματος καὶ ἀσβεστοκονιάματος, ἐνθ' ὃ μεταξὺ αὐτῶν διάστημα πληροῦται διὰ λιθαρῶν καὶ κονιάματος· ὁ τοίχος οὗτος, βαίνων κατὰ κατεύθυνσιν παράλληλον ὡς πρὸς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ Ὀλυμπίου ἐν μέρει ἀποκεκαλυμμένου ὑστερορωμαϊκοῦ περιστύλου κτηρίου καὶ ἀπέχων 13,60 μ. ἀπ' αὐτοῦ, δυνατόν νά συσχετίζεται πρὸς τὸ κτήριο, δεδομένου ὅτι τὸ μὴ ἀποκαλυφθὲν τμήμα αὐτοῦ εἶναι τὸ κείμενον ἐκτὸς τοῦ χώρου τοῦ Ὀλυμπίου καὶ ὑπὸ τὴν ὁδὸν Διάκου.

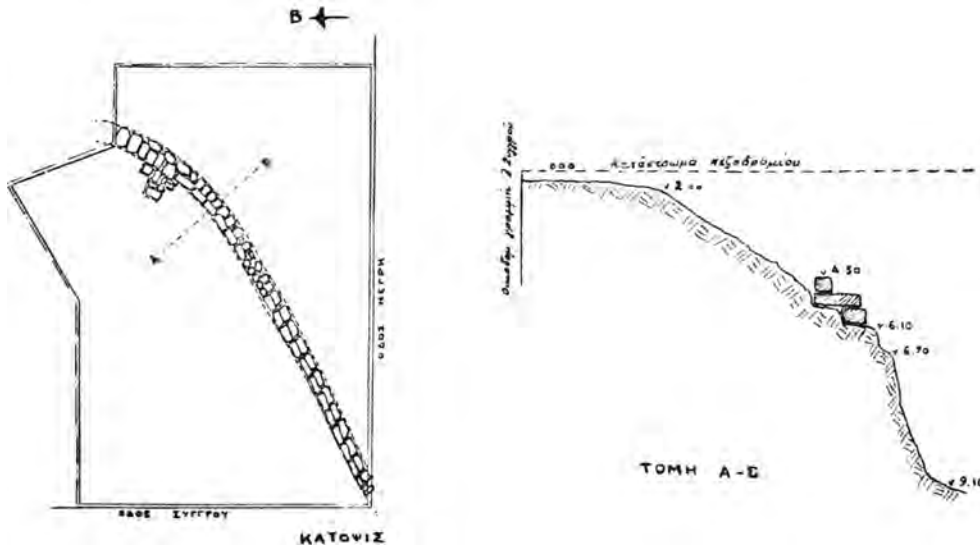
Εἰς τὴν ἰδίαν περιοχὴν καὶ συγκεκριμένως παρὰ τὴν συνδέουσαν τὰς ὁδοὺς Διάκου καὶ Ἀναπαύσεως γέφυραν τοῦ Ἰλίου, κατὰ τὰς γενομένης ἐργασίας τῆς Ἐταιρείας «Γνώμων» διὰ τὴν διάνοξιν τῆς νέας Λεωφόρου Ἰλίου, εἰς ἀπόστασιν 10 μ. ἀπὸ τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ καὶ 9 μ. περίπου ἀπὸ τῆς γεφύρας, ἀπεκαλύφθησαν λείψανα βυζαντινοῦ ἐργαστηρίου εἰς βάθος 4,50 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας· τούτου ἐσφάζοντο τμήματα τῶν τοίχων καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ κάτω ἡμίση πίθων, ἐνσωματωμένα εἰς τὸ δάπεδον· τὰ ἐπὶ καὶ ἐντὸς τῶν πίθων συλλεγόντα ὄστρακα ἦσαν βυζαντινὰ καὶ νεώτερα. Ἡ παρουσία τοῦ ὡς ἄνω ἐργαστηρίου ἐνταῦθα θὰ πρέπει ἀσφαλῶς νά συσχετισθῇ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Σκιᾶ ἀνασκαφέντα εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν πλευρὰν τοῦ νοτίως τοῦ Ὀλυμπίου χώρου ἐργαστήρια.

Ὀλίγον περαιτέρω, εἰς ἀπόστασιν 35 μ. νοτίως τῆς Ἀγίας Φωτεινῆς Ἰλίου (Σχεδ. 1,21), εἰς χάνδακα διανοιγέντα ὑπὸ τοῦ ΟΤΕ ἀπεκαλύφθη φρέαρ μετὰ πηλίνης ἐπενδύσεως ἐκ τῶν τυπικῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. μετὰ τὴν μνηοειδῆ τομὴν εἰς ἐκάστην τῶν πλακῶν τῆς ἐπενδύσεως. Ἡ ἀρχὴ τοῦ λαξεύματος τοῦ φρέα-

τος συνηντήθη εις βάθος 2,40 μ. από τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ, ἐνθ' εἰς βάθος 5,20 μ. ἤρχιζεν ἡ πηλίνη ἐπένδυσις, ἥτις ἐξικνεῖτο περαιτέρω μέχρι βάθους 6,50 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς. Ἐκαστος δακτύλιος τῆς πηλίνης ἐπενδύσεως ἀπετελεῖτο ἐκ τριῶν πλακῶν· ἡ διάμετρος τοῦ φρέατος ἦτο εἰς μὲν τὸ τμήμα τὸ διατηροῦν τὴν ἐπένδυσιν 0,80 μ. εἰς δὲ τὸ μὴ σφῶζον ταύτην 1,25 μ. Τὸ φρέαρ ἡρευνήθη μέχρι πυθμένος καὶ ἀπέδωκεν ὄστρακα Ρωμαϊκῶν καὶ Ἑλληνιστικῶν ἀγγείων, ἀκολούθως δὲ ἐπεχώσθη.

Εἰς τὸ ἐπὶ τῆς Λεωφόρου Συγγροῦ ἀριθ. 29 καὶ Θ. Νέγρη οἰκόπεδον (Σχ ε δ. 1, 22) ἰδιοκτησίας Βασιλείου καὶ Σία, κατὰ γενομένης ἐκσκαφῆς διὰ τὴν διάνοξιν θε-

εἰς βάθος 4,30 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πεζοδρομίου τῆς Λεωφόρου Συγγροῦ καὶ ἔφθανε μέχρι βάθους 6,10 μ. βαῖνον ἐπὶ τοῦ εἰς τὸ βάθος αὐτὸ ἐξικνουμένου λαξεύματος τοῦ βράχου. Ἦτο ἐκτισμένον διὰ πωρολίθων καὶ κροκαλοπαγῶν ὀγκολίθων ἄνευ συνδετικῆς ὕλης· μεταξὺ τῶν ἄρμων μόνον εἶχον τοποθετηθῇ μικροὶ λίθοι διὰ τὴν στερέωσιν καὶ συμπλήρωσιν τῶν κενῶν. Τὸ πλάτος τοῦ ἐκυμαίνεται ἀπὸ 1,30 μ. ἕως 1,55 μ. Ἡ γραμμὴ τοῦ προτειχίσματος διαγράφει ἐλαφρὰν καμπύλην, περισσότερον αἰσθητὴν κατὰ τὸ βορειοανατολικὸν ἄκρον τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος, ὅπου ἐνισχυμένη κατασκευή, διὰ τοίχου ἔγκαρσίου ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὕλικου κατασκευασμένου

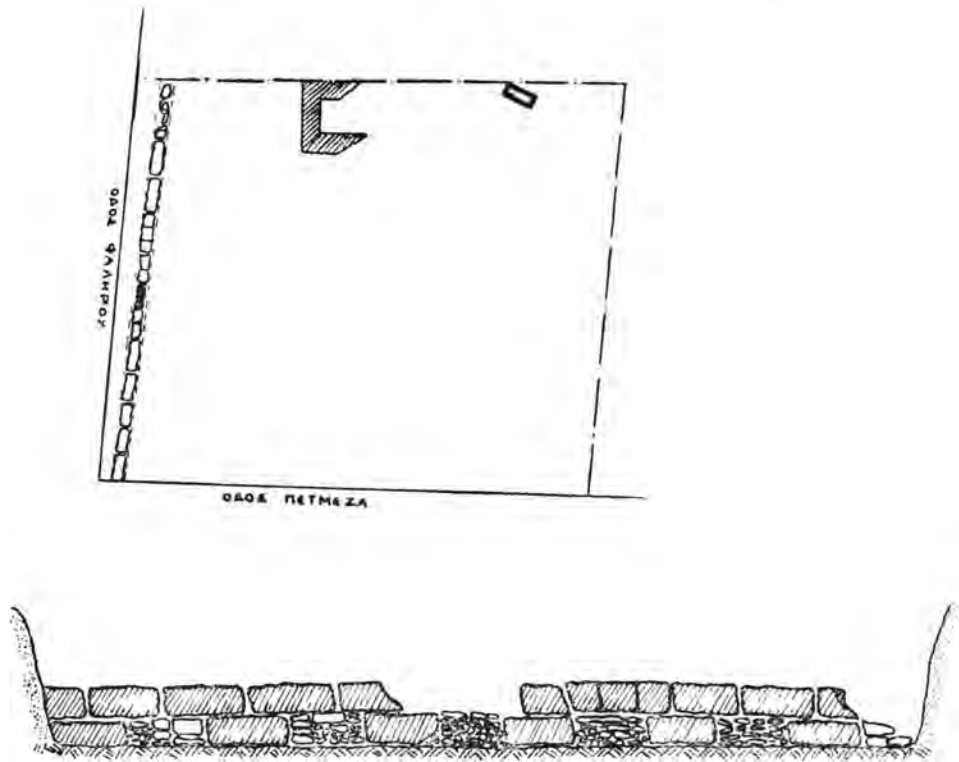
Σχ ε δ. 3. Ἀνασκαφὴ οἰκόπεδου ἐπὶ τῆς Λεωφ. Συγγροῦ ἀριθ. 29 καὶ Θ. Νέγρη. Κάτοψις καὶ τομὴ

μελίων ἀπεκαλύφθη ἐν λίαν σημαντικοῦ μήκους τμήμα τοῦ προτειχίσματος (Πί ν. 43α-β) τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ ἡ πρὸ αὐτοῦ τάφος (Σχ ε δ. 3, κάτωσις). Ὡς διεπιστώθη κατὰ τὴν διεξαχθεῖσαν ἐνταῦθα συστηματικὴν ἔρευναν, ὁ ὑπὸ τὰς μεταγενεστέρας προσχώσεις σκληρὸς βράχος παρουσίαζεν ἰσχυράν κλίσιν, ἐκ ΒΑ πρὸς ΝΑ, συναντῶμενος εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον αὐτοῦ (βορειοδυτικὴ γωνία τοῦ οἰκόπεδου) εἰς βάθος 2,00 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τοῦ πεζοδρομίου καὶ κατερχόμενος μέχρι βάθους 5 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, εἰς τὸ σημεῖον ὅπου οὗτος ἤρχισε νὰ λαξεύεται, διὰ νὰ ὑποδεχθῇ τὸ ἐπ' αὐτοῦ κατασκευασθὲν προτειχίσμα (Σχ ε δ. 3, τομὴ). Τὸ προτειχίσμα, τὸ ὁποῖον διέσχιζε τὸ οἰκόπεδον διαγωνίως ἀπὸ ΒΑ πρὸς ΝΔ, εὐρέθῃ

καὶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ προτειχίσματος, σκοπὸν εἶχε τὴν στερέωσιν τοῦ καμπύλου τοίχου, ὅστις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ στερεωθῇ δι' ἐξωτερικῆς ἀντηρίδος καὶ λόγω τῆς ἔξωθεν αὐτοῦ ὑπαρχούσης τάφρου καὶ διότι θὰ ἠδύνατο αὕτη νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς βαθμὶς εἰς τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ προσπελάσῃ τὸ τεῖχος. Ἀνατολικῶς τοῦ προτειχίσματος εὐρέθῃ ἡ τάφος, βάθους 4 μ. καὶ πλάτους 8 μ. περίπου. Αὕτη εἶχε λαξευθῇ ἐμπροσθεν τοῦ προτειχίσματος ἄλλου καθέτως καὶ ἄλλου πλαγίως λόγω τῆς σκληρότητος τοῦ βράχου. Τὸ ἕτερον χεῖλος αὐτῆς εὐρέθῃ ἐπίσης κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τοῦ οἰκόπεδου. Ἐκ τῶν ἐπιχώσεων αὐτῆς περισυνελέγησαν εἰς λύχνος ἑλλειπτικῆς τὴν λαβὴν καὶ τμήματα ἐκ δύο ἄλλων λύχνων ἑλληνορωμαϊκῆς ἐποχῆς, ὁ-

στρακα ἀγγείων τῆς ἰδίας ἐποχῆς καὶ τέλος κεφαλή κόρης ὠρίμου ἐφηβικῆς ἡλικίας, μὲ χαρακτηριστικὰ ἐντόνως δηλούμενα, ὥς ἦτο σύνηθες εἰς τὸν αὐστηρὸν ρυθμόν, μὲ κόμην εἰς τὸ μέσον τοῦ μετώπου συμμετρῶς διαχωριζομένην καὶ ἀναδεδεμένην διὰ ταινίας, πίπτουσιν δὲ εἰς λεπτοὺς βοστρύχους πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἐν μέρει ἐπὶ τῶν ὤμων· ἡ ὀπισθία πλευρὰ τῆς κόμης κάτω τῆς ταινίας παρέμεινεν ἀνεπεξέργαστος (Πί ν. 44 α-δ). Ἀπὸ τὸν καθαρισμὸν τοῦ προτειχίσμα-

κτησίας Σπυρίδη, κατὰ γενομένης ἐκσκαφῆς ἀπεκαλύφθησαν: α) Λεῖψανα ὑστερορρωμαϊκοῦ κτίσματος, τοῦ ὁποῖου ἐσφῆζετο ἐκ τῆς ἐν θεμελίοις κατόψεως ἡ μία παράλληλος πρὸς τὴν ὁδὸν Φαλήρου πλευρὰ, ἀποκαλυφθεῖσα εἰς μήκος 6,40 μ. καὶ τμήματα τῶν δύο ἐπ' αὐτῆς καθέτων πλευρῶν. Τὸ θεμέλιον ἦτο ἐκτισμένον ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ κονιάματος, β) μία ταφή τελείως κατεστραμμένη καὶ γ) πλησίον καὶ σχεδὸν παραλλήλως πρὸς τὴν ὁδὸν Φαλήρου καὶ καθ' ὅλον τὸ κατὰ τὴν πλευ-

Σχεδ. 4. Ἀνασκαφὴ οἰκοπέδου ἐπὶ τῶν ὁδῶν Φαλήρου καὶ Πετμεζᾶ. Κάτωψις καὶ πρόσοψις τοῖχου

τος συνελέγη ἀριθμὸς τις ὀστράκων ἀβαφῶν καὶ μελαμβαφῶν. Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ οἰκοπέδου κάτωθεν τοῦ πεζοδρομίου τῆς Λεωφόρου Συγγροῦ, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου ἀπὸ τὰς μεταγενεστέρas καὶ νεωτερικὰς προσχώσεις διεπιστώθη τὸ σημεῖον, ὅπου πιθανώτατα ἔβαινεν τὸ τεῖχος τῆς πόλεως καὶ ἐκ τοῦ σημείου τούτου ἀκριβῶς προέρχονται δύο τεμάχια λίαν ἀξιολόγου μελανομόρφου ἀγγείου σφῆζοντα τμηματικῶς παρὰστασιν ἀνδρὸς καὶ ἵππου.

Εἰς τὸ ἐπὶ τῶν ὁδῶν Φαλήρου καὶ Πετμεζᾶ (Σχεδ. 1, 23) οἰκόπεδον ἰδιο-

ρὰν ταύτης πλάτος τοῦ οἰκοπέδου ἀπεκαλύφθη τοῖχος ἐπιμήκης, σφῆζόμενος εἰς ὕψος δύο δόμων, ὧν ὁ ἀνώτερος ἐκ μεγάλων προχείρως εἰργασμένων ἐκ κροκαλοπαγοῦς κυβολίθων, ὁ δὲ κατώτερος ἐκ τῶν ἰδίων κυβολίθων, ἐναλλασσομένων κατὰ κανονικὰ διαστήματα μετ' ἀργολιθοδομῆς (βλ. Σχεδ. 4, κάτωψιν καὶ πρόσοψιν τοῖχου καὶ Πί ν. 45 α, γ). Τὸ συνολικὸν ὕψος τῶν δύο δόμων ἦτο 1,10 μ., ἐσφῆζοντο δὲ οὗτοι, πλὴν μικροῦ ἐλλείποντος τμήματος τοῦ ἄνω δόμου, καθ' ὅλον τὸ λοιπὸν ἀποκαλυφθέν τμήμα. Τὸ μήκος τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος τοῦ τοίχου τούτου, ὅστις φαίνεται νὰ ἐπεκτείνεται ἐκατέρωθεν

καὶ πέραν τῶν ὁρίων τοῦ οἰκοπέδου, ἦτο 15,90 μ. Ἡ κατασκευὴ ἦτο στερεά, ὁ προορισμός του ὁμῶς παραμένει ἄγνωστος· τὸ μόνον τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατό τις νὰ προσθέσῃ, εἶναι ὅτι τοῦτο κεῖται εἰς τὸν ἀκριβῶς ἔξωθεν τῶν Ἰτωνίων πυλῶν χώρον·

Εἰς τὴν περιοχὴν Φιλοπάππου, ἐπ' εὐκαιρίᾳ γενομένων ἐνταῦθα ἐκσκαφικῶν ἐργασιῶν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ΥΔΡΕΞ, ἐσημειώθη ἡ παρουσία ἀρχαιοτήτων εἰς τὰ κάτωθι σημεῖα:

Εἰς τὴν ὁδὸν Δράκου παρὰ τὸν ἀρ. 44, ἀπεκαλύφθη, ἐντὸς τοῦ διανοιχθέντος χάνδακος, τμῆμα τείχους, πιθανώτατα τοῦ Θεμιστοκλείου, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς δομῆς καὶ τῶν περὶ αὐτὸ συλλεγέντων ὀστράκων· περαιτέρω ἔρευνα, λόγῳ τῆς στενότητος τοῦ χάνδακος, δὲν κατέστη δυνατή. Κατὰ τὴν συμβολῇ τῶν ὁδῶν Δράκου καὶ Μουσῶν, εὐρέθησαν ἐπίσης ὑπολείμματα κτίσματος ἐξ ὀγκολίθων, τὰ ὁποῖα πιθανῶς νὰ ἀπετέλουν τὰ θεμέλια πύργου τοῦ ἐκεῖθεν διερχομένου Θεμιστοκλείου τείχους. Εἰς τὴν ὁδὸν Γαριβαλάδη καὶ παρὰ τὸν ἀριθ. 28 (Σχ. ε. δ. 1, 24), ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἰδίων ἀποχευτικῶν ἔργων, ἀνευρέθη εἰς μικρὸν βάθος, λαξευμένον ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ βράχου καὶ περιβεβλημένον διὰ τοίχων ἐκ πλίνθων, διαστάσεων $0,40 \times 0,28 \mu.$ $\times 0,08$ ἐκάστης, κτίσμα διαστάσεων $3,20 \times 2,50 \mu.$, κατὰ τὸ πλεῖστον διαταραχθὲν ὑπὸ μεταγενεστέρης πρωτογεωμετρικῆς ταφῆς, ἀποκειμένης ἐντὸς, καὶ κατὰ τὸ κέντρον περίπου τοῦ ὡς ἄνω κτίσματος, ὑπάρχοντος ὀρθογώνιου ἐπιχειρισμένου λαξεύματος, ἐνθ' αὐτοῦ, ἐκ τῶν κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτοῦ πλευρὰν ἀποκαλυφθέντων καὶ προφανῶς κατὰ χώραν ἀποκειμένων ἀγγείων, χρονολογεῖται εἰς τοὺς πρῶτους Ἑλλαδικούς χρόνους. Δὲν εἶναι σαφές ἂν τὸ ὀρθογώνιον ἐπιχειρισμένον λάξευμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν αἱ πρωτογεωμετρικαὶ ταφαὶ—πέντε κρανία διεκρίνοντο ἀσφαλῶς—ἀνήκει εἰς τοὺς πρωτοελλαδικούς χρόνους ἢ ἐγένετο κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴν περίοδον πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ὡς ἄνω ταφῶν (Πί ν. 45β). Τὰ χρονολογούντα τὸ κτίσμα ἀγγεῖα εἶναι: α) ἀσκός, μὲ σῶμα βομβυλιδόσημον, διακοσμούμενον ὑπὸ λοξῶν χαρακτῶν γραμμῶν, φέρων προχοὴν προεκτεινομένην εἰς ἐπιπεδούμενον ράμφος καὶ β) λεκανὶς μὲ κωνικὸν σῶμα καὶ πρὸς τὰ ἔσω κλίνοντα χεῖλη, ἔχουσα λαβὴν ὑπὸ μορφὴν γλωσσοειδοῦς τετρημένης ἀποφύσεως· ἡ τεχνικὴ τοῦ ἀγγείου πλησιάζει τὴν τῶν νεολιθικῶν (Πί ν. 46β). Τὰ συνοδεύοντα καὶ χρονολογοῦντα τὰς ταφάς ἀγγεῖα εἶναι: οἰνοχόη μὲ τρίφυλλον στόμιον καὶ δύο σκυφωτοὶ κύαθοι (Πί ν. 46β). Δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐρευνηθῇ πληρέστερον τὸ ὡς ἄνω ἀξιόλογον εὐρημα, λό-

γῳ τοῦ ὅτι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶχον διασταυρωθῇ δύο νεωτερικοὶ ἀγωγοὶ καὶ εἶχον καταστρέψει τὸ πλεῖστον αὐτοῦ.

Πρὸς τὴν ἰδίαν πλευρὰν τῆς συγχρόνου πόλεως, ἀλλὰ πρὸς Δυσμὰς τοῦ λόφου Φιλοπάππου καὶ συγκεκριμένως εἰς τὸν Ἀγίον Ἀνδρέαν Πιτραλώων, κατὰ γενομένην χωματοληψίαν εἰς τὸν πρὸ τοῦ ναοῦ χώρον μὲ σκοπὸν τὴν διαμόρφωσιν τοῦ προαλίου τοῦ ναοῦ, ἀπεκαλύφθη εἰς τὸ ὑπὸ τὰς μικροῦ πάχους ἐπιχώσεις βραχῶδες ὑπέδαφος τομὴ ἐντὸς τοῦ βράχου ἔχουσα μορφὴν περιβόλου, τοῦ ὁποίου διετηρεῖτο ἡ μιὰ μακρὰ πλευρὰ πλήρης καὶ κατευθυνομένη ἀπὸ Β πρὸς Ν, ἐλάχιστον τμῆμα τῆς βορείας πλευρᾶς καὶ τμῆμα τῆς νοτίας, μήκους 6 μ. (Σχ. ε. δ. 5—κάτωψις). Τὸ ὡς ἄνω λάξευμα, ἐν σχέσει πρὸς τὸν περίξ βράχον, ἔχει βάθος ἀπὸ 0,45 μ. ἕως 1,00 μ. (βλ. Σχ. ε. δ. 5—τομή). Ἐντὸς τοῦ λαξεύματος τοῦτου ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἑξῆς: α) Εἰς τὸ ΒΑ ἡμισυ τοῦ οἰκοπέδου ἀπεκαλύφθησαν τρεῖς τάφοι - θῆκαι, λαξευμένοι εἰς τὸν βράχον, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἄλλοτε προφανῶς παραβιασθῇ, ὡς συμπεραίνεται ἐκ τοῦ ὅτι οὐδὲν ἴχνος σκελετοῦ εὐρέθη ἐντὸς αὐτῶν. Ἐν τούτοις εἰς ἓνα ἐκ τῶν τριῶν εὐρέθη ἓν πῆλινον μυροδοχεῖον καὶ θραῦσμα ἐκ μέρους ταφικοῦ κιονίσκου. β) Εἰς τὸ ΝΔ ἡμισυ τοῦ λαξεύματος ἀπεκαλύφθησαν ἓν φρέαρ διηνογιμένον εἰς τὸν βράχον καὶ δύο ἔτι τάφοι, οἱ ὁποῖοι εὐρέθησαν κεκαλυμμένοι διὰ τῶν ἐπιταφίων πλακῶν (ὁ εἰς διὰ δύο, ὁ ἕτερος διὰ τριῶν, ὧν ἡ μεσαία ἦτο, ἀντὶ ἀπλῆς πλακός, ἄνω τμῆμα παλαιᾶς ἐνεπιγράφου ἐπιτυμβίου στήλης μὲ ἀετωματικὴν ἐπίστεψιν διατηροῦν ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἐπιγραφὴν²:

ΕΙΣΙΩΝ
[Δ]ΙΟΓΕΝΟΣ
[Μ]ΙΛΗΣΙΟΣ

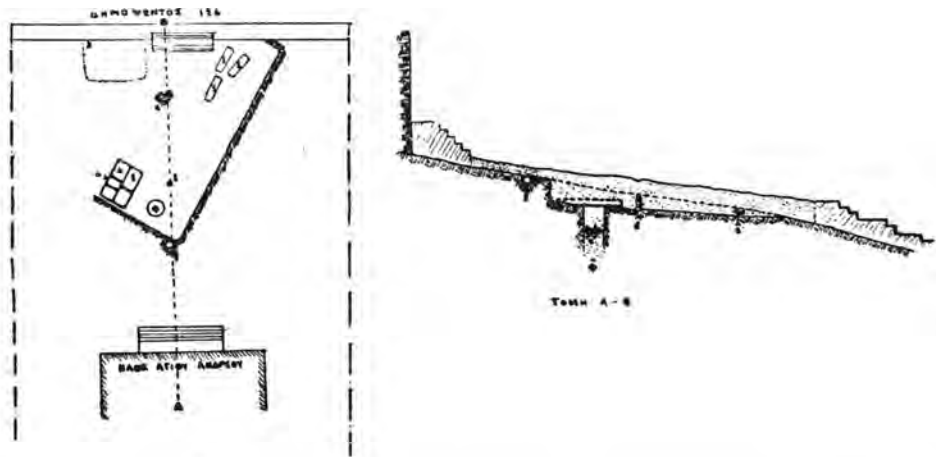
μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν πλακῶν διεπιστώθη, ὅτι κάτωθι τούτων ὑπῆρχε κενὸν ὀφειλόμενον προφανῶς εἰς παλαιὰν καθίζησιν τοῦ σαθροῦ φυσικοῦ πετρώματος. Ἐρευνα ἐντὸς τοῦ κοιλάματος τοῦτου ἐπεχειρήθη, ἀλλὰ διεκόπη συντόμως, λόγῳ τοῦ κινδύνου καταρρεύσεως τοῦ ὑπερκειμένου βραχῶδους φλοιοῦ. Τὸ παραπλεύρως κείμενον καὶ ἐρευνηθὲν φρέαρ διεπιστώθη

2. Ἄξιον ἰδιαίτερας παρατηρήσεως εἶναι τὸ ὅτι ὁ χαρακτήρ τῆς ἐπιγραφῆς ἐκ κακοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ διαστήματος, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ἀρκετὸν διὰ τὴν χάραξιν τοῦ β' στίχου, ἠναγκάσθη τελικῶς νὰ χαραῖξῃ τὸ Υ καὶ τὸ τελικὸν Σ, τὸ ἐν ἐπὶ τοῦ ἄλλου.

δτι εἶχε χρησιμεύσει ὡς ἀποθέτης, πιθανώτατα παρακειμένου ἐργαστηρίου κεραμοπλαστικῆς, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ἀφθόνων ἐντὸς αὐτοῦ εὐρεθέντων λόγῳ κακῆς ὀπτήσεως ἀχρηστευμένων ἀγγείων. Ἡ δι' ἐντύπων ἀνθεμίων διακόσμησις τινῶν ἐκ τῶν ἀγγείων τούτων τοποθετεῖ ταῦτα καὶ τὸ ἐξ οὗ προέρχονται ἐργαστήριον εἰς τοὺς Ἑλληνιστικούς χρόνους. Μικρὸν τμήμα τοίχου εὐρέθη σχεδὸν περὶ τὸ κέντρον τοῦ λαξεύματος. ΝΔ τῆς κλίμακος καθόδου τοῦ προαυλίου τοῦ ναοῦ καὶ εἰς σημεῖον ὅπου τὸ βραχῶδες ὑπέδαφος παρουσίαζεν ἔτι βαθυτέραν κοιλότητα (βλ. δ), εὐρέθησαν ἐν εἰδῶλιον μαρμάρινον ἐλλιπές

εἰκονιζόμενον ἀμφορέα χαρακτηριστικοῦ τύπου τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου π.Χ. αἱ. διακοσμούμενον ὑπὸ μεγάλων μετοπῶν μετὰ παραστάσεως ἀμφοτέρωθεν προτομῆς ἵππου, τῆς ὁποίας ἀποδίδεται ἡ πλουσία χαίτη καὶ λεπτομέρεια τῆς κεφαλῆς δι' ἐγγαράξεων. Ταινία ἀντινῶτων ἀνθεμίων καὶ παπυροειδῶν φυτῶν περὶ ἄλυσωτὸν πλοχμὸν διακοσμεῖ ἀμφοτέρωθεν τὸν λαιμὸν τοῦ ἀγγείου, ἐνῶ τὸ παρὰ τὴν βάσιν τμήμα αὐτοῦ κοσμεῖ ζώνη μὲ τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς ἐποχῆς ἀκτινωτὸν κόσμημα· τὸ ὕψος τοῦ ἀγγείου εἶναι 0,55 μ.

Εἰς τὴν ὁδὸν Ζαμπελίου, παρὰ τὸν ἀριθ. 9, εἰς σκάμμα διανοιγὲν ὑπὸ τῆς αὐτῆς 'Ε-

Σχεδ. 5. Ἀνασκαφὴ τοῦ πρὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου Πετραλῶνων χώρου. Κάτωψις καὶ τομὴ

τὴν κεφαλὴν, προχείρου κατασκευῆς καὶ μάλλον Ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων, μία κεφαλὴ ἐκ πηλίνου εἰδῶλιου γυναικός, πολὺ καλυτέρας τέχνης τοῦ πρώτου καὶ τέλος θραύσματα τριῶν ἢ καὶ περισσοτέρων ἀγγείων συγκεντρωμένων εἰς ἓν σημείον, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ εὐάριθμοι ἀνθρακες, ἴσως λείψανα πυρᾶς θυσίας. Μεταξὺ τῶν συλλεγέντων ὀστράκων καὶ μία σχοινοειδῆς λαβὴ ἐξ ἀγγείου μελαμβανοῦς.

Τέλος, ἐκτὸς τοῦ περιβάλλου, παρὰ τὴν Ν αὐτοῦ γωνίαν, εἰς λάξευμα ἐπὶ τοῦτο διηνοιγμένον (βλ. γ) ἐντὸς τοῦ βράχου, εὐρέθη κάληψις ὀστεοδόχος μαρμαρίνη εἰς σχῆμα στρογγύλης πυξίδος, λίαν ἐπιμελοῦς κατασκευῆς, οὐδὲν ἕτερον περιέχουσα πλὴν τῶν ὀστέων τοῦ νεκροῦ.

Εἰς τὴν ὁδὸν Ἀριστοτέλους, παρὰ τὸν ἀριθ. 37α, κατὰ τὴν διάνοξιν χάνδακος ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ΥΔΡΕΞ καὶ εἰς βάθος 2,10μ., ἀπεκαλύφθησαν λείψανα πυρᾶς καὶ παρ' αὐτὴν θραύσματα ἀγγείου, τὰ ὁποῖα συγκολληθέντα καὶ συμπληρωθέντα ἀπέδωσαν τὸν εἰς τὸν Πίν. 47α

ταιρείας καὶ εἰς βάθος 1,80 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ, ἀπεκαλύφθη ταφὴ ἐντὸς ἀμφορέως τοῦ τέλους τῆς πρωτογεωμετρικῆς περιόδου. Ὁ ἀμφορεὺς (Πίν. 47β), ἔχων ἀτρακτοειδὲς σῶμα καὶ καθέτους σχοινοειδεῖς λαβὰς, διακοσμεῖται εἰς μὲν τὸ κυρίως σῶμα διὰ μιᾶς κυρίας ζώνης, εἰς ἣν ἐπαναλαμβάνεται κατὰ κανονικὰ διαστήματα τὸ θέμα τῆς ψυχῆς μεταξὺ καθέτων γραμμώσεων καὶ δι' ἄλλων ἀνοιχτοχρῶμων ζωνῶν καὶ ζωνῶν ἐκ στιγμῶν, αἱ ὁποῖαι διασποῦν τὸ κυριαρχοῦν μέλαν βάθος τοῦ ἀγγείου, εἰς δὲ τὸν λαιμὸν διὰ μετόπης ἐχοῦσης ὡς θέμα μαῖανδρον διαγραμμισμένον, πλαισιούμενον ἄνω καὶ κάτω δι' ἐπαναλαμβανομένων ὀξυκορυφῶν τριγῶνων καὶ ἐναλλασσομένων ἀνοιχτῶν καὶ σκοτεινῶν ταινιῶν ἐπὶ τοῦ χεῖλους ἐπαναλαμβάνεται τὸ θέμα τῆς κυρίας ζώνης τοῦ ἀγγείου εἰς μικροτέραν κλίμακα. Τὸ στόμιον τοῦ ἀμφορέως, ὅστις ἐπέκειτο ἐντὸς λάκκου ἀκανονίστου σχήματος, ἐκαλύπτετο δι' ἐνὸς σκύφου μελαμβανοῦς, πλὴν μιᾶς ἀνοιχτοχρῶμου ζώνης εἰς τὸ ὕψος τῶν λαβῶν αὐτοῦ δια-

κεκοσμημένης δι' ἐπαλλήλων τεθλασμένων. Ἐν τὸς τοῦ ἀμφορέως εὐρέθησαν τὰ ὀστέα τοῦ νεκροῦ, πλησίον αὐτοῦ δὲ οἰνοχόη μελαμβαφής, μὲ ζώνας ἀνοικτοχρώμους ἐπὶ τῆς κοιλίας καὶ ζώνην ἐκ μαιάνδρων ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ, ἑλλιπτής τὸν λαιμὸν ἐν μέρει καὶ τὴν λαβὴν, καὶ τέλος τεμάχια ἀνήκοντα εἰς ἕτερον σκύφον.

Εἰς τὴν συμβολὴν τῶν Λεωφόρων Ἰωνίας καὶ Ἀχαρνῶν, κατὰ γενομένας ἐκσκαφὰς ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας Οὐλεν, ἀπεκαλύφθη καὶ ἡρευνήθη ταφὴ ἐντὸς μαρμαρίνης σαρκοφάγου διαστάσεων 1,95 × 0,93 καὶ βάθους 0,975 μ. κλασσικῶν χρόνων. Ἡ ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου ἀποκειμένη νεκρὰ ἦτο ἐκτερισμένη δι' ἑνὸς χαλκοῦ κατόπτρου μετὰ ξυλίνης, ἐν μέρει διατηρουμένης, τορνευτῆς λαβῆς, εἰς ἣν ἐγομφοῦτο τὸ εἰς κρινοειδῆς ἀνθέμιον διαμορφωμένον χαλκοῦν στέλεχος τοῦ κατόπτρου, διὰ μιᾶς χαλκῆς ἐπίσης περόνης καὶ δι' ἑνὸς χρυσοῦ περιτέχνου ψελίου (Πίν. 47 γ-δ), ἀποτελουμένου ἐκ ταινίας πλουσίως διακεκοσμημένης διὰ συρματοτεχνικῶς ἀποδοθέντων δισπειρῶν εἰς διπλὴν ζώνην συνδεομένων κοσμημάτων, ἐκ κρινοσχήμων ἐξαρτημάτων ἐπίσης συρματοτεχνικῶς διακοσμουμένων δι' ἀνθεμίων καὶ ἐκ πόρπης μὲ σφενδόνην ἀτρακτοειδῆ, ἐφ' ἧς παρίσταται τὸ ἡράκλειον ἄμμα.

Τέλος, ἐκ τῶν πλέον ἀπομεμακρυσμένων σημείων, ὅπου διενεργήθησαν εὐκαιρικάκις ἔρευναι, τὰ ἀξιολογώτερα εἶναι τὰ κάτωθι:

Εἰς τὸ ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Πόντου ἄρ. 70 καὶ Ποντοηρακλείας (Γουδί) κείμενον οἰκόπεδον καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν αὐτοῦ εὐρέθη καὶ ἡρευνήθη τάφος κιβωτίοσχημος κατεσκευασμένος ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν ὁ ἐντὸς αὐτοῦ νεκρὸς ἦτο ἐκτερισμένος διὰ ληκυθίου ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ δι' ἑνὸς χαλκοῦ κατόπτρου εἰς τεμάχια συλλεγέντος.

Εἰς τὴν ἐπὶ τῶν ὁδῶν Δωδεκανήσου ἄρ. 4 καὶ Πελοπίδα (Περιστέρι) κειμένην οἰκίαν Κοροβέση, κατὰ γενομένην ἐκσκαφὴν εἰς τὴν αὐτὴν τῆς οἰκίας, ἀπεκαλύφθη ἀρχικῶς μὲν εἰς βάθος 1,10 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας ταφὴ παλαιοχριστιανικῶν χρόνων, ἀκτέριστος, ἀκολούθως εἰς σημεῖον ὅπου ἡ ἐκσκαφὴ ἐξικνεῖτο βαθύτερον μὲ σκοπὸν τὴν διάνοξιν βόθρου εὐρέθησαν καὶ συνελέγησαν λήκυθος μελανομόρφου ρυθμοῦ, ὄψους 0,155 μ., τεθραυσμένη καὶ ἑλλιπτής ἐν μέρει κατὰ τὴν κοιλίαν, σφύζουσα παράστασις Οἰδίποδος καὶ Σφιγγός, καὶ πυξὶς τεθραυσμένη καὶ ἑλλιπτής, μελαμβαφής μὲ λεπτὴν ἀνοικτόχρωμον ζώνην διαχωρίζουσαν κοιλίαν καὶ χεῖλος· τοῦ πάματος αὐτῆς σφύζεται τμήμα εἰς δύο τεμάχια.

Εἰς τὴν ὁδὸν Πυθίου—δπισθεν τοῦ

παρὰ τὸν Ἅγιον Ἰωάννην ὁδοῦ Βουλιαγμένης Βρεφικοῦ Σταθμοῦ — εἰς τὴν ἀνατολικὴν κλιτὸν τοῦ ἐνταῦθα ὑπάρχοντος λοφίσκου, κατὰ γενομένην ἐκχωμάτωσιν διὰ μηχανικοῦ ἐκσκαφέως, ἀπεκαλύφθη τάφος ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν ἐπιμελῶς ἐξεργασμένων κατὰ τοὺς ἄρμους. Ὁ τάφος εἶχεν ἐν μέρει καταστραφῆ, ἀλλ' ἐκ τοῦ σφζομένου καὶ ἐρευνηθέντος τμήματος αὐτοῦ συνεκεντρώθησαν ἀξιόλογα ὀστρακα κυλίκων τοῦ βουπ.Χ. αἰ. Βορείως τοῦ τάφου εὐρέθησαν λείψανα πυρᾶς ἐντόνου, ἥτις ἀπεδείχθη πυρὰ καύσεως δύο νεκρῶν· μεταξὺ τῶν ὀστράκων εὐρέθησαν τὰ ἡμίκαυστα ὀστέα καὶ ἀκριβῶς ὑπεράνω αὐτῆς μικρὸν μελαμβαφὲς κτερισματικὸν ἀγγεῖον καὶ ὀλίγα ὀστρακα. Ἀνατολικώτερον εὐρέθη καλυβίτης τάφος, κατεστραμμένος, ἐκ στρωτήρων λακωνικῶν, ἄνευ κτερισμάτων. Ἐτι ἀνατολικώτερον (47,30 μ. ἀπὸ τῆς πλησιεστέρας οἰκοδομῆς, ἰδιοκτησίας Γκιώνη) εὐρέθη ταφὴ παιδὸς ἐντὸς μικρᾶς λάρνακος ἀποκειμένης ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ ἡμικατεστραμμένης· ἐντὸς αὐτῆς, πλὴν ὀλίγων παιδικῶν ὀστέων, οὐδὲν εὐρέθη.

Γ' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ *

★

ΑΤΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΙΓΙΝΑ

Ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1962 καθήκοντα Ἐφόρου τῆς Β' Ἀρχαιολογικῆς Περιφέρειας ἀνέλαβεν ὁ Βασ. Καλλιπολίτης. Ὑπηρετήσαν ὡσαύτως εἰς τὴν Ἐφορείαν ἡ Ἐπιμελήτρια Ἀγγελ. Ἀνδρειωμένου μέχρι τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου, ὁπότε ἔλαβεν ἄδειαν πρὸς μετεκπαίδευσιν ἐν Πανεπιστημίῳ τῆς Γερμανίας καὶ ὁ Ἐπιμελητὴς Βασ. Πετράκος. Εἰργάσθησαν ὡς ἑκτακτοὶ ἀρχαιολογικοὶ ὑπάλληλοι, οἱ Ν. Φαράκλας, Ἑλένη Σπανοπούλου καὶ Ἑλένη Κουμρόγλου, πτυχιούχοι Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ὁ ἐν τῇ παρούσῃ ἐκθέσει σύντομος κατάλογος τῶν νομισμάτων, ἅτινα εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ταφικοῦ κτηρίου ἐν Ἀγ. Ἰωάννη Ρέντη, ὁφείλεται εἰς τὴν Ἐπιμελήτριαν τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς κ. Μ. Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου.

ΑΤΤΙΚΗ

1. Μουσεῖον Ἀμφιαρείου

Τὸ εἰκονιζόμενον (Πίν. 48α) δεξιὸν τμήμα ἐπιθυμίου ἀναγλύφου τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος εὐρέθη

* Ἡ παρούσα ἔκθεσις, περιλαμβάνουσα τὸσον τὰς ἐπὶ τοῦ ἀειμνήστου Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Ἱ. Θρεψιάδη διεξαχθείσας ἐρεῖνας, ὅσον καὶ τὰς μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐν συνεχείᾳ διεξαχθείσας, συνετάγη βάσει τῶν τηρουμένων ὑπὸ τῆς Γ' Ἀρχαιολογικῆς Ἐφορείας ἡμερολογίων, τῇ ἐποπτεῖα τοῦ νῦν Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Ν. Πλάτωρος.

εἰς τὴν Σκάλαν Ὁρωποῦ, χρησιμοποιούμενον ὡς κατώφλιον καὶ μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον (ἀριθ. Εὐρ. 581).

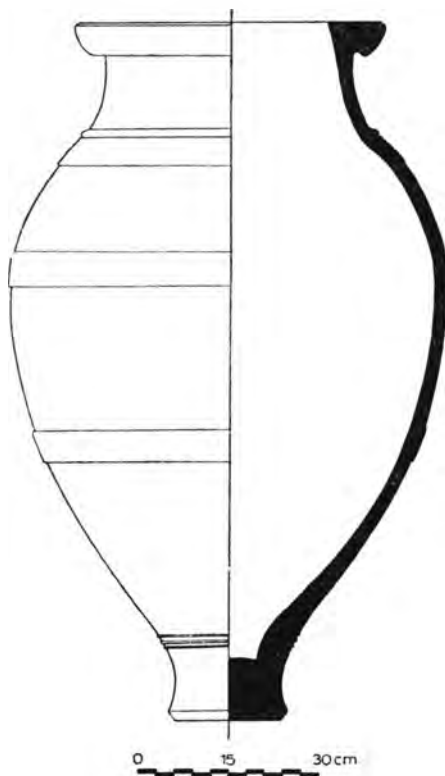
2. Ραμνοῦς

Συνεχίσθη ἡ ἐργασία συγκολλήσεως τῶν δι-εσκορπισμένων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ μεγάλου ναοῦ, ἐπιστυλίων, τριγλῶφον καὶ γείσων.

Δεξιᾷ τῆς ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ πρὸς τὴν πύλην τοῦ τείχους, ἐγένετο τακτοποιήσις τῶν

Κατὰ τὴν ἐρευναν τῶν χωμάτων, ἅτινα εἶχον συσσωρευθῆ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν, εὐρέθησαν ἀποτμήματα ἀναγλύφων, μικρῶν τὰς διαστάσεις μορφῶν, ἐκ τῆς βάσεως τοῦ ἀγάλματος τῆς Νεμέσεως, πλὴν τῶν σημειωθέντων ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ προηγουμένου ἔτους¹, ὡς καὶ ἀποτμήματα ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

Πρὸς στέγασιν καὶ φύλαξιν τῶν εὐρημάτων ἐκτίσθη ἀποθήκη εἰς θέσιν κατάλληλον, ἀθέατον ἐκ τοῦ Ἱεροῦ.

Σχεδ. 1. Σχεδιογράφημα καὶ τομὴ τοῦ ταφικοῦ πίθου Λαγρενῶν

ἀτάκτως ἐρριμμένων λιθοπλίνθων μεγάλου ταφικοῦ μνημείου, διὰ τὴν προπαρασκευὴν ἀνασυστάσεώς του. Τὸ μνημεῖον ἔχει μήκος προσόψεως 6.58 μ., τὸ δὲ ὕψος τοῦ ὑπολογίζεται εἰς 4.16 μ. Ἀπετελεῖτο ἐκ λιθοπλίνθων, κατ' ἰσοδομικὸν σύστημα, τοῦ ὕψους τῶν δόμων μειουμένου πρὸς τὰ ἄνω. Τὸ ὑλικὸν εἶναι ἐκ μαρμάρου τῆς Ἀγ. Μαρίνης (Πί ν. 48γ). Οἱ πλίνθοι, ἐπὶ τῆς ὁρατῆς ὀψεως, φέρουν καθέτους γλυφάς, εἰς δὲ ἐπιγραφὴν, ἐπὶ τῆς ἐξωμαλισμένης ἐπιφανείας:

ΛΥΚΕΑΣ
ΚΗΦΙΣΙΟΥ
ΡΑΜΝΟΥΣΙΟΣ

3. Λαγρενὰ

Ταφικὸς πίθος εὐρέθη τυχαίως, παρὰ τὸ 65ον χιλιόμετρον τῆς παραλιακῆς ὁδοῦ Ἀθηνῶν - Σουνίου, ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Χρ. Κωνσταντοπούλου, κειμένου εἰς ἀπόστασιν 70 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ὁδοῦ. Τὸ μηχανικὸν ἄροτρον ἔθραυσε τὸν πίθον, ἀλλ' οὗτος συνεκροτήθη πλήρως, μὲ μικρὰν συμπλήρωσιν εἰς τὸ τοίχωμα τῆς κοιτίας. Ἐντὸς τοῦ πίθου εὐρέθησαν ὁστὰ τινα κεκαυμένα, κοτύλη καὶ δύο λήκυθοι. Ὁ πίθος (Σχ ε δ. 1, τομή, Πί ν. 48β) ὕψ. 1.14 μ., μεγ. διαμ. 0.70, διαμ.

1. ΑΔ 16 (1960): Χρονικά, σελ. 38.

χείλους 0.516, διαμ. βάσεως 0.195, φέρει τρείς ζώνας με πρόστυπον διακόσμησιν διά κυλινδρικής μήτρας. Αί δύο ζώναι, ή άνω και ή κάτω, αποτελούνται έξ έπαναλαμβανομένης καθ' όλην τήν περίμετρον παραστάσεως Πηγάσου έξ άριστερών, άνωποῦ πρὸς Χίμαιραν. 'Ο Πήγασος παρίσταται με ὑψωμένα τὰ πρόσθια σκέλη, έν καλ-πασμῳ, ή Χίμαιρα ὑψώνει τὸ δεξιὸν πρόσθιον σκέλος. Εἰκονίζεται ὡσαύτως, ὑπὸ τὸν Πήγασον, κύων διώκων λαγῶν (Πί ν. 49α, β). Τὸ ὕψος τῆς ζώνης εἶναι 0.05 μ. τὸ δὲ ἀναγλυφικὸν ἔξαρμα 3 χιλιοστά. 'Η μεσαία ζώνη ἀποτελεῖται ἐξ ἀναγλύφου τετραπλοῦ πλοχμοῦ (Πί ν. 49γ, δ). 'Ὡς πῶμα τοῦ πίθου ἐχρησίμευσεν ή εὑρεθεῖσα μαρμαρίνη, δισκοειδῆς πλάξ, λεπτυνομένη κατὰ τήν περιφέρειαν, διαμ. 0.51 μ., πάχ. 0.04. Εἶναι καλῶς εἰργασμένη κατὰ τήν ἄνω ἐπιφάνειαν, διὰ βελονίου, κατὰ τήν κάτω δὲ ἐπιφάνειαν λελειασμένη. 'Ο πίθος περιεῖχε: α) κοτύλην, συγκολληθεῖσαν καὶ συμπληρωθεῖσαν κατὰ τὸ χεῖλος (Πί ν. 51β), ὕψ. 0.06, διάμ. χείλους 0.083, ποδὸς 0.045. 'Η κοτύλη εἶναι μελαμβαφῆς. 'Η κάτω τοῦ ποδὸς ἐπιφάνεια ὡς καὶ τὸ μεταξὺ τῶν ριζῶν ἐκάστης λαβῆς διάστημα φέρουν ἀραιὰν ἐρυθρὰν βαφήν. 'Ερυθρὰ ταινία κατὰ τήν βάσιν. β) Μελανόγραφον λήκυθον, με διακόσμησιν ἀλύσεως ἐξ ἀνθεμίων καὶ ἀνθέων λωτοῦ. 'Επὶ τοῦ ὧμου ρόπαλα (Πί ν. 50β δεξιά), ὕψ. 0.194, διάμ. βάσεως 0.05, διάμ. χείλους 0.037. γ) 'Ομοίαν λήκυθον, ὕψ. 0.164, διάμ. βάσεως 0.043 (Πί ν. 50β, ἀριστερά).

Αἱ δύο λήκυθοι δύνανται νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ «ζωγράφου τῆς μεγάρας» (Beldam Painter). 'Επ' αὐτὸν διακρίνονται εὐκρινῶς αἱ ἐγχάρακτοι γραμμαί, αἱ χαραχθεῖσαι μετὰ τήν ἐργασίαν τοῦ ζωγράφου, πρὸ τῆς τελικῆς ὀπτήσεως, ἐπὶ τοῦ τροχοῦ, χαρακτηριστικαὶ διὰ τὸ ἐργαστήριον². Αἱ λήκυθοι χρονολογοῦν καὶ τὸν πίθον εἰς τὸ δεῦτερον τέταρτον τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Τὰ εὐρήματα φυλάσσονται προσωρινῶς εἰς τήν ἀποθήκην τῆς 'Εφορείας.

4. Πόρτο Ράφτη

Κατὰ τήν ἐκτέλεσιν ἐκσκαφῶν ὑπὸ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, εὐρέθη ἐπιτύμβιος μαρμαρίνη στήλη, μεταφερθεῖσα ἀλλαχόθεν, οὐχὶ δηλ. in situ. 'Η ἐπίστυψις τῆς στήλης ἀποκεκρουμένη. Σφζ. ὕψ. 2.125 μ., πλ. 0.475 - 0.52, πάχ. 0.21. 'Η στήλη φέρει τέσσαρας ἐπαλλήλους ἐπιγραφὰς καὶ δύο ἀναγλύφους ρόδακας, μετὰ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας, ἐκ τῶν ἄνω, ἐπιγραφῆς. Γραμμ. ὕψος ± 0.03.

2. Haspels, ABL σελ. 171 καὶ 185.

1 Χ]ΑΡΙΑΔΗΣ
Χ]ΑΙΡΕΦΑΝΟΥΣ
3 Α]ΘΜΟΝΕΥΣ
Τ]ΕΙΣΙΚΡΑΤΕΙΑ
Α]ΛΚΙΜΑΧΟΥ
6 ΑΓΓΕΛΗΘΕΝ
Χ]ΑΙΡΕΦΑΝΗΣ
Χ]ΑΡΙΑΔΟΥ
9 ΑΘΜΟΝΕΥΣ
ΧΑΙΡΕΣΤΡΑΤΟΣ
ΧΑΡΙΑΔΟΥ
12 ΑΘΜΟΝΕΥΣ

'Ο Χαιρεφάνης Χαριάδου 'Αθμονεὺς εἶναι γνωστός (ΡΑ 15 177) ἐκ ψηφίσματος τῶν 'Αθμονέων (IG II 580) ὡς μέραρχος κατὰ τὸ ἔτος 324/3 π.Χ.

'Ο δῆμος 'Αγγελῆς ἐξ οὗ κατήγετο ή Τεισικράτεια 'Αλκιμάχου, ἔκειτο πλησίον τοῦ Πόρτο Ράφτη.

'Η στήλη φυλάσσεται εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον τῆς Βραυρῶνος.

5. Περιοχὴ 'Αθηνῶν

α) Παγκράτι. 'Υπὸ ἰδιωτῶν παρεδόθησαν δύο ἐπιτύμβια κιόνια, ἀποκείμενα παλαιόθεν εἰς τήν αὐλὴν τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πυλάρου 3 οἰκίας τοῦ Παγκρατίου:

1) Κιόνιον ὕμηττίου μαρμάρου, ὕψ. 1.04 μ., διαμ. ἄνω 0.25. 'Εντὸς ἐγκοίλου δέλτου ή ἐπιγραφὴ διὰ γραμμ. ὕψ. 0.025.

ΑΦΡΟΔΕΙΣΙΟΣ
ΕΡΑΤΩΝΟΣ
ΜΕΛΙΤΕΥΣ

Φυλάσσεται εἰς τήν ἀποθήκην τῆς 'Εφορείας (ἀριθ. Εὐρ. 1549).

2) Κιόνιον ὕμηττίου μαρμάρου, ὕψ. 0.67, διαμ. ἄνω 0.27. 'Υψ. γραμμ. 0.035 - 0.04.

ΕΡΜΟΓΕ
ΝΗΣ ΤΕΛΕΣ
ΙΟΥ ΑΛΙΜΟΥ
ΣΙΟΣ

Τὸ ἀνωτέρω κιόνιον φυλάσσεται εἰς τήν ἀποθήκην τῆς 'Εφορείας (ἀριθ. Εὐρ. 1550).

β) Καλλιθέα. Κατὰ τὰς ἐκσκαφὰς πρὸς θεμελίωσιν τῶν πλησίων τοῦ σταθμοῦ τῶν ΕΗΣ ἐργατικῶν πολυκατοικιῶν εὐρέθησαν, ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τῆς σχηματισθείσης ὑπὸ τῶν πλημμυρῶν, στήλη καὶ τρία ἐνεπίγραφα κιόνια:

1) Στήλη ἐπιτυμβία ἀπλῆ, ὕψ. 0.49, πλ. 0.24, πάχ. 0.065. 'Εκ φαίου τιτανολίθου. 'Υψ. γραμμ. ± 002.

ΦΑΙΝΙΠΠΗ

2) Κιόνιον ύμηττίου μαρμάρου, ύψ. 0.50, διαμ. άνω 0.18. Ύψ. γραμμ. ± 0.025 .

Σ Α Ω

3) Κιόνιον ύμηττίου μαρμάρου, ύψ. 0.55, διαμ. άνω 0.21. Ύψ. γραμμ. 0.012 - 0.025.

ΜΟΣΧΙΩΝ
ΜΟΣΧΟΥ
ΠΙΘΕΥΣ

4) Κιόνιον ύμηττίου μαρμάρου, ύψ. 0.48, διαμ. άνω 0.19. Ύψ. γραμμ. ± 0.21 .

ΑΦΡΟΔ
ΙΣΙΟΣ
ΣΕΥΘΟΥ
ΜΑΡΩΝΙ
ΤΗΣ

5) Κιόνιον ύμηττίου μαρμάρου, ύψ. 0.53, διαμ. άνω 0.19. Άπετελεῖτο ἐξ ἀρχῆς ἐκ δύο τεμαχίων, ἡμικιονίων. Φέρουν κατὰ τὴν πλευρὰν τῆς ἀρ-μογῆς βελονιές πρὸς καλυτέραν συγκόλλησιν. Ύψ. γραμμ. 0.015.

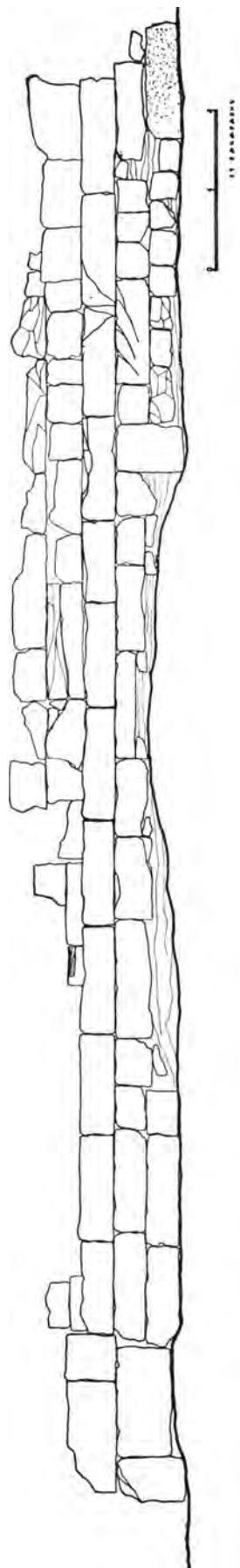
ΞΕΝΩΝ
ΑΔΕΙΜΑΝΤΟΥ
ΣΤΕΙΡΙΕΥΣ

Τὰ ἀνωτέρω κιόνια καὶ ἡ στήλη εὐρίσκονται εἰς τὰς ἀποθήκας τῆς Ἐφορείας (ἀριθ. Εὐρ. 1851 - 1855).

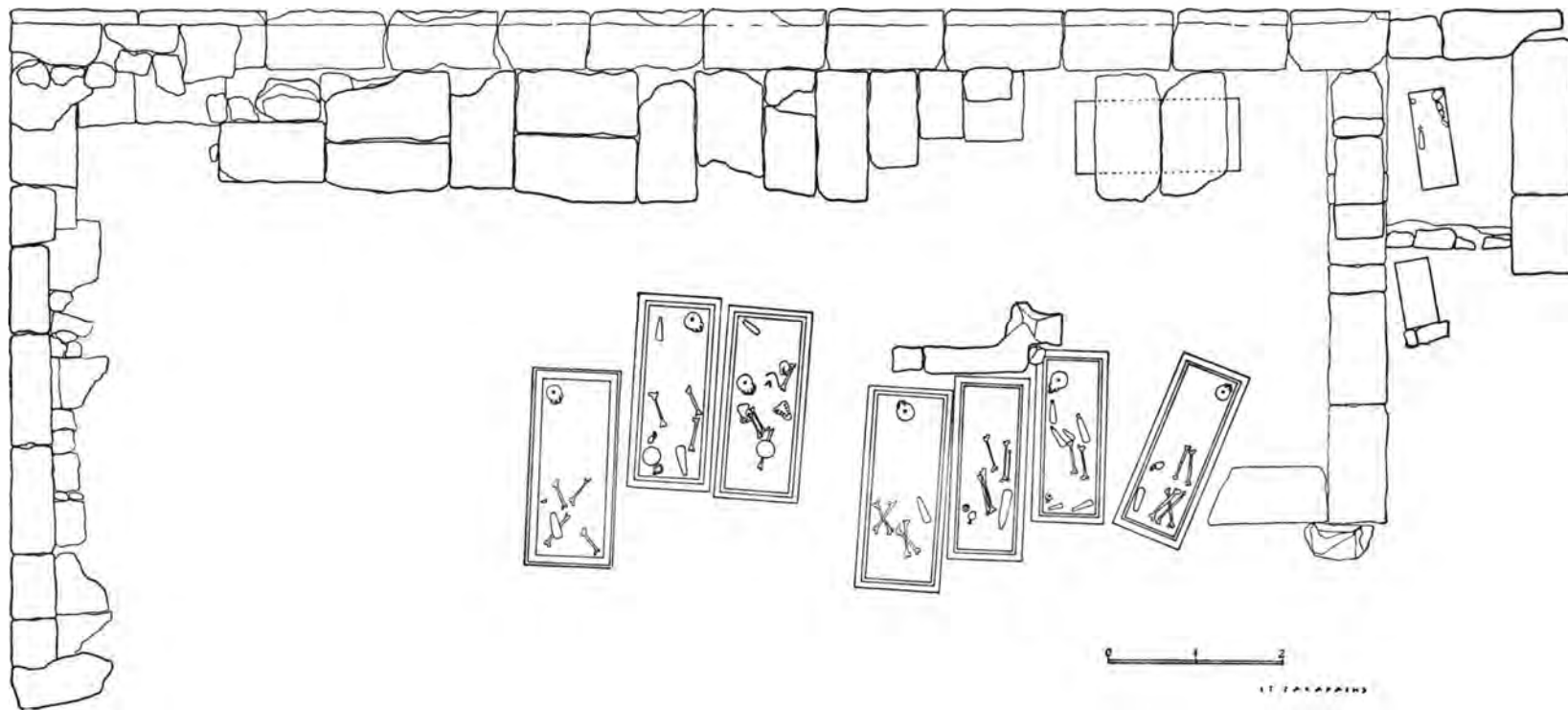
γ) Ἅγιος Ἰωάννης Ρέντης. Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1961, κατὰ τὰς ἐργασίας πρὸς πορισμὸν ἀργίλλου εἰς τὸ κτῆμα Εὐαγγέλου Χαρατσάρη, κατὰ τὴν συνάντησιν τῶν δδῶν Ἁγίας Ἄννης καὶ Πέτρου Ράλλη, ἐν Ἁγ. Ἰωάννη Ρέντη, ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ ἐκσκαφῆς τμῆμα ἀρχαίου κτίσματος. Ἐπειδὴ αἱ καιρικαὶ συνθῆκαι δὲν ἐπέτρεψαν, ἐμεσολάβησεν μάλιστα ἡ μεγάλη βροχὴ τῆς 5ης Νοεμβρίου, ἡ ἀνασκαφὴ ἐγίνε μόλις τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1962.

Κατ' αὐτὴν ἀπεκαλύφθη μνημεῖον ταφικὸν σχήματος Π, μήκους 15,86 μ. (βορεῖα πλευρά), πλάτους 8.14 μ. (δυτικὴ), 6 μ. (ἀνατολική). Ἐξωτερικῶς, κατὰ τὴν ΒΑ γωνίαν, παρετηρήθη προσθήκη, ἡ ὁποία σχηματίζει μικρὸν ὀρθογώνιον χώρον, πλευρᾶς 2.14 μ. βορείως, 3.10 μ. ἀνατολικῶς (Πί ν. 51α).

Ἐσωτερικῶς τῆς μακρᾶς πλευρᾶς καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς αὐτὴν ὑπάρχει τοῖχος ἐκ μεγάλων πωροπλίνθων, παραλλήλως καὶ καθέτως πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον τοποθετημένον, αἱ ὁποῖαι ἐχρησίμευον εἰς τὴν ὑποστήριξιν καὶ στερέωσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου. Τὸν τρόπον αὐτὸν παρα-

Σχεδ. 2. Σχεδιογράφημα τῆς προσόψεως τοῦ ταφικοῦ μνημείου Ἁγ. Ἰωάννου Ρέντη

Σχεδ. 3. Κάτωψις του ταφικού μνημείου Ἀγ. Ἰωάννου Ρέντη

τηροῦμεν καὶ εἰς ἄλλα ταφικὰ μνημεῖα ὡς π.χ. ἐν Ραμνοῦντι.

Τὸ ὑλικὸν ἐξ οὗ κατεσκευάσθη τὸ μνημεῖον εἶναι ἀνομοιογενὲς καὶ εἰς τινὰς περιπτώσεις προέρχεται ἐκ δευτέρας χρήσεως, ἥτοι πῶρος, κροκαλλοπαγῆς εὐθρυπτος λίθος καὶ τιτανόλιθος.

Τὸ μέγιστον σφζόμενον ὕψος εἶναι 2 μ. ὑπολογιζομένων καὶ τῶν θεμελίων (Πί ν. 50α, Σχ ε δ. 2).

Ἡ τοιχοδομία διὰ τὰ μὴ φαινόμενα μέρη εἶναι ἀμελής. Χρησιμοποιοῦνται λίθοι μεγάλοι καὶ μικροὶ ἀδιακρίτως, ἐνίοτε δὲ καὶ μικρότατοι ὡς σφῆνες. Ἐκ τῆς ἀνωδομίας μόνον εἰς δόμος σφίζεται. Οἱ λίθοι αὐτοῦ φέρουν κατὰ τὸ ἔσω τμήμα τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῶν ἐγκοπῆν διὰ τὸν ὑπερκείμενον δόμον, ὅστις θὰ ἔκειτο κατὰ 0.14 ἑσώτερον (Σχ ε δ. 3).

Ἐντὸς τοῦ μνημείου εὐρέθησαν ἀσύλητοι in situ, δέκα σαρκοφάγοι, ὧν αἱ ἑπτὰ μαρμαρίναι, μία πωρίνη καὶ δύο πήλιναι παιδικαὶ λάρνακες. Τὰ ἐντὸς αὐτῶν κτερίσματα ἦσαν σχεδὸν ὅλα ἀλάβαστρα. Οἱ σκελετοὶ διετηροῦντο θαυμασίως ἐντὸς τῶν μαρμαρίνων σαρκοφάγων ἔνεκα τοῦ ὁμβρίου ὕδατος τὸ ὁποῖον εἶχε διεισδύσει. Τῶν νεκρῶν τῶν τάφων 1 - 7 αἱ κεφαλαὶ πρὸς Β. Οἱ τάφοι λεπτομερῶς ἔχουν ὡς ἐξῆς, ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς (Σχ ε δ. 4).

Τάφος 1. Σαρκοφάγος μαρμαρίνη, 2.30×1.02 μ., βάθους 0.64. Ὡς κτερίσμα ὑπῆρχεν ἀλάβαστρον κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν. Κάλυμμα ἀετοειδές.

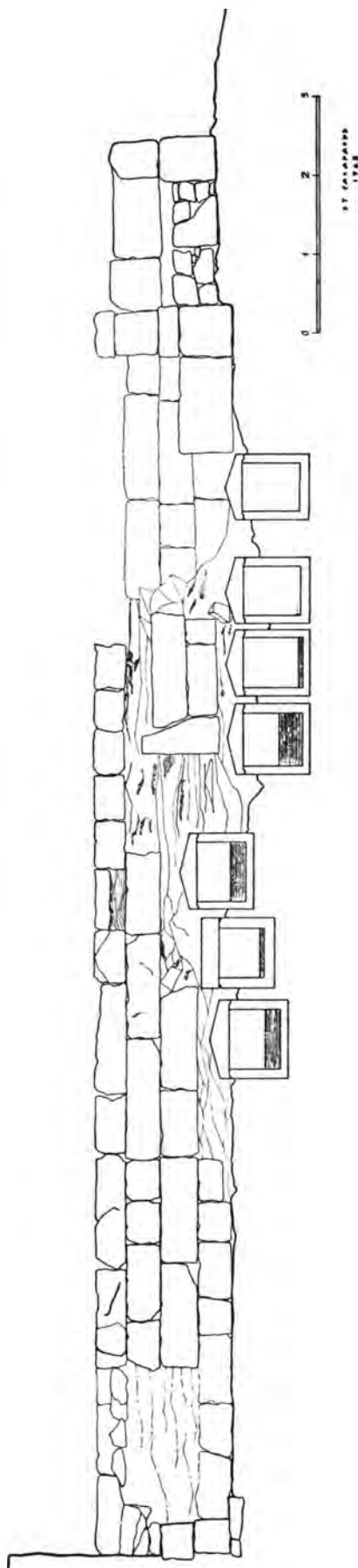
Τάφος 2. Σαρκοφάγος μαρμαρίνη, $2.24 \mu. \times 1 \mu.$, βάθους 0.56. Παρὰ τὸν ἀριστερὸν ὦμον τοῦ νεκροῦ ὑπῆρχεν ἀλάβαστρον, ἕτερον δὲ μεταξὺ τῶν ἁκρῶν ποδῶν. Εἰς τὴν ΝΔ γωνίαν τῆς σαρκοφάγου λήκυθος ἐξ ἀλαβάστρου ὕψ. 0.155, διαμ. βάσ. 0.06, ἄνευ πυθμένος (Πί ν. 50γ, δ), κύαθος, χαλκοῦν κάτωπτερον λίαν ὀξειδωμένον καὶ μικρὰ μελαμβαφῆς πυξὶς φέρουσα ὑποκάτω τὸ χάραγμα ΝC. Τὸ κάλυμμα τῆς σαρκοφάγου ὀριζόντιον.

Τάφος 3. Σαρκοφάγος μαρμαρίνη, $2.22 \mu. \times 0.96$, βάθους 0.60. Εἰς τὴν ΒΔ γωνίαν ὑπῆρχεν ἀλάβαστρον, ἐπὶ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κνήμης κάτωπτερον, χαλκοῦν ἐφθαρμένον (Πί ν. 51γ). Κάλυμμα ἀετοειδές, τεθραυσμένον παλαιόθεν εἰς δύο, κατὰ τὸ μέσον περίπου.

Τάφος 4. Σαρκοφάγος μαρμαρίνη, $2.35 \mu. \times 0.98$, βάθους 0.74. Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ἀλάβαστρον καὶ πινάκιον. Κάλυμμα ἀετοειδές.

Τάφος 5. Σαρκοφάγος μαρμαρίνη, $2.12 \mu. \times 0.85$, βάθους 0.75. Κατὰ τὸ ΝΔ τῆς σαρκοφάγου ὑπῆρχε πυξὶς πηλίνη καὶ λήκυθος ἀρυβαλλοειδῆς ἐνῶ εἰς τὸ ΝΔ ἀλάβαστρον. Κάλυμμα ἀετοειδές.

Τάφος 6. Σαρκοφάγος μαρμαρίνη, $2 \mu. \times 0.84$,

Σχ ε δ. 4. Τομή τοῦ ταφικοῦ μνημείου Ἀγ. Ἰωάννου Ρέντη

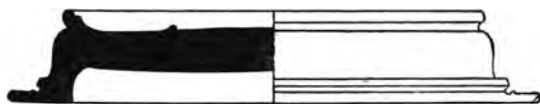
βάθους 0.72. Ὡς κτερίσματα ὑπῆρχον ἐπὶ ἀλάβαστρα. Κάλυμμα ἀετοειδές.

Τάφος 7. Σαρκοφάγος μαρμαρίνη, $2.18\mu \times 0.82$, βάθους 0.72. Ὁ προσανατολισμός αὐτῆς ἐν σχέσει πρὸς τὰς προηγουμένας παρουσιάζει μεγάλην ἀπόκλινσιν πρὸς Α. Ὡς κτερίσματα ὑπῆρχον: μικρὰ ἀρυβαλλοειδῆς λήκυθος καὶ ἀλάβαστρον ἐφθαρμένον τελείως. Κάλυμμα ἀετοειδές.

Τάφος 8. Πωρίνη σαρκοφάγος ὀπισθεν τῶν ὑπ' ἀριθμ. 6 καὶ 7. Προσανατολισμός ἐξ Α πρὸς Δ, 1.88×0.79 , βάθους 0.56. Τὸ κάλυμμα αὐτῆς ἦτο ὀριζόντιον καὶ θετραυσμένον εἰς πλείστα τεμάχια. Εὐρέθῃ πλήρης χόματος μετὰ ἄμμου καὶ πο-

κεφαλὴ γυναικεία κατὰ κρόταφον βλέπουσα πρὸς ἀριστερά. Τὰ ἐνώτια καὶ τὸ διάδημα τῆς κόμης, ἀποτελούμενον ἐκ ταινίας, ἐπὶ τῆς ἄνω παρυφῆς τῆς ὁποίας εἶναι ἐστερεωμένοι γρύπες καὶ ἄνθη ἐναλλάξ, ἐλαφρῶς ἔκτυπα διὰ πηλοῦ. Ἐπὶ τῆς παραστάσεως σφύζονται ἐλάχιστα ἴχνη ἐπιχρυσώσεως. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ἴχνη περιδεραίου (Πί ν. 52 α-β).

2) Τμήμα λεκανίδος ἐκ δύο συγκεκολλημένων τεμαχίων. Φέρει παράστασιν πέντε γυναικῶν καὶ ἑκτῆς ἐλλιποῦς. Ἡ πρώτη παίζει διπλοῦν αὐλόν, ἡ δευτέρα τύμπανον, ἡ τρίτη κρόταλα, ἡ τετάρτη κύμβαλα, ἡ πέμπτη ὀρχεῖται. Ἡ λαβὴ φέρει ἀβα-

Σχ.δ. 5. Τομή βάσεως ἀγγείου ἐξ Ἀγ. Ἰωάννου Ρέντη

ταμίων χαλίκων ὡς καὶ λατύπης πώρου. Ἡ κεφαλὴ πρὸς Α. Ὡς κτερίσματα ὑπῆρχον τέσσαρα ἀλάβαστρα.

Ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου εἶχον τεθῆ μεγάλοι πλίνθοι ἐξ εὐθρύπτου κογχυλιάτου εἰς τρεῖς δόμους ἐκ δύο πλίνθων ἐκάστοτε.

Τάφος 9. Πηλινὴ λάρναξ ἐντὸς τοῦ μικροῦ χώρου τοῦ σχηματιζομένου εἰς τὸ ΒΑ τμήμα τοῦ μνημείου, εἰς βάθος ἑνὸς μέτρου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ τοιχοβάτου. Μήκος 1.15, πλάτος 0.40. Τὸ κάλυμμα θετραυσμένον παλαιόθεν καὶ συνδεδεμένον διὰ δύο μολυβδίνων συνδέσμων. Ὡς κτερίσματα ὑπῆρχον δύο ἀλάβαστρα.

Τάφος 10. Πηλινὴ λάρναξ, 0.78×0.37 . Διτηροῦντο ἐλάχιστα ὁστὰ μικροῦ παιδός.

Τὰ σημαντικώτερα εὐρήματα, ἐκ τῶν ἐπιχώσεων τῶν τάφων, εἶναι θραύσματα ἐρυθρομόρφων ἀγγείων, λεκανίδων, πυξίδων, γαμικῶν λεβήτων κ.ά. Τὸ σπουδαιότερον μεταξὺ αὐτῶν εἶναι βάσις ἀγγείου. Πάντα τὰ τεμάχια τῶν ἀγγείων ἀνήκουν εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ Δ' αἰῶνος π.Χ. Ἐνταῦθα περιγράφονται καὶ ἀπεικονίζονται τὰ περισσότερα ἐνδιαφέροντα:

1) Πήλινον σκεῦος, βάσις ἀγγείου, διαμέτρου ἄνω 0.102, κάτω 0.143, ὕψους 0.024 (Σχ.δ. 5). Φέρει λευκὸν ἐπίχρυσμα, τὸ ὁποῖον, ἰδίως ἐπὶ τῆς κάτω ἐπιφανείας, ἔχει πολλαχοῦ φθαρῆ. Πολλὰς βλάβας ἐπίσης ἔχει κατὰ τὴν κάτω περιφέρειαν. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας, κατὰ τὸ ἄκρον αὐτῆς, ἀνθήματα, τριπέταλα καὶ ἐννεαπέταλα ἐναλλάξ, βαίνουν ἐπὶ σπειρῶν. Κατὰ τὸ μέσον, κλειομένη ὑπὸ κύκλου φέροντος διὰ πηλοῦ ἐκτύπους στιγμάς,

κωτὴν διακόσμησιν πλαισιουμένην ὑπὸ γραπτῶν ἰωνικῶν κυματίων (Πί ν. 53α, ἄνω).

3) Τεμάχιον λεκανίδος μετὰ παραστάσεως ἀνθεμίου. Ἡ λαβὴ φέρει διακόσμησιν σπειροκύματος (Πί ν. 53α, κάτω ἀριστερά).

4) Μικρὰ κυλινδρική πυξίς μετὰ πόδα. Φέρει παράστασιν δύο κεφαλῶν γυναικῶν κατ' ἀριστερὸν κρόταφον, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἀνὰ μίαν χῆνα. Σφύζεται τὸ λευκὸν ἐπίχρυσμα ἐπὶ τῶν προσώπων τῶν γυναικῶν καὶ ἐρυθραὶ γραμμαὶ πρὸς δῆλωσιν τῶν λεπτομερειῶν (Πί ν. 53α, κάτω δεξιὰ).

5) Ἀπότμημα ποδός μετὰ συμφοῦς τοιχώματος λέβητος γαμικοῦ. Τῆς παραστάσεως ὑπολείπονται δύο μορφαὶ γυναικῶν πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἡ μία κρατεῖ πέπλον, ἡ δ' ἑτέρα μέγα ἀνοικτὸν ἀγγεῖον (Πί ν. 54α).

6) Δύο τεμάχια καλύμματος πυξίδος. Δίίππον ἄρμα ἐπὶ τοῦ ὁποίου γυνὴ ἠνιοχεύουσα. Ὁ ἕτερος τῶν ἵππων φέρει λευκὸν ἐπίχρυσμα (Πί ν. 54γ).

7) Τέσσαρα τεμάχια καλύμματος πυξίδος. Ἐν τῷ μέσῳ Ἀθηναῖα στηρίζουσα τὸν ἀριστερὸν ἀγκῶνα ἐπὶ ἀσπίδος, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς κρατοῦσα δόρυ (Πί ν. 53β).

Ἐκτὸς τῶν θραυσμάτων γραπτῶν ἀγγείων εὐρέθησαν καὶ πλαστικὰ ἀγγεῖα τῶν ὁποίων σπουδαιότερα εἶναι: τὸ εἰκονίζον παῖδα γυμνὸν πρὸς δεξιὰ, καθήμενον ἐπὶ θρόνου καὶ παίζοντα κιθάραν (Πί ν. 54β), καὶ ἕτερον λῖαν ἐλλιπὲς εἰκονίζον μαινάδα (Πί ν. 55α).

Ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων εὐρέθησαν ὡσαύτως δύο τεμάχια πτεροῦ μαρμαρίνου, Σειρήνος πιθανῶς, μήκους 0.44 (Πί ν. 54δ) καὶ δύο μαρμάρινα ἐπι-

τύμβιοι λήκυθοι. Ἡ πρώτη, ἑλλιπτής τὴν βάσιν καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ καὶ ἄνω τμήμα, ἔχει ὕψος 1.24 μ., διάμ. 0.60. Φέρει παράστασιν τεσσάρων μορφῶν, κεχωρισμένων εἰς δύο ζεύγη (Πίν. 55β). Αἱ μορφαὶ βαίνουν ἐπὶ ὀριζοντίου ἐξεχούσης ταινίας. Ὑπεράνω τῶν κεφαλῶν τῶν, σφίζονται κατὰ σειράν, ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ, αἱ ἐπιγραφαὶ διὰ γραμμάτων ὕψους 0.01:

ΤΕΙΣΑΡΧΟΣ, ΕΥΦ[---] [---] ΟΣ

Ἡ ἑτέρα λήκυθος, ὕψ. 1.15 μ., εἶναι ἑλλιπτής ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ καὶ ἄνω, ὁ δὲ πρὸς συνεκκολληθῇ. Φέρει παράστασιν τριῶν μορφῶν, γυναικὸς καθήμενης πρὸς ἀριστερά, μεταξὺ ἄλλης ὁρθῆς, ἣν

τὴν ἰδίαν χρονικὴν περίοδον μὲ τὰ προηγούμενα (Πίν. 56, ἀρ. 3).

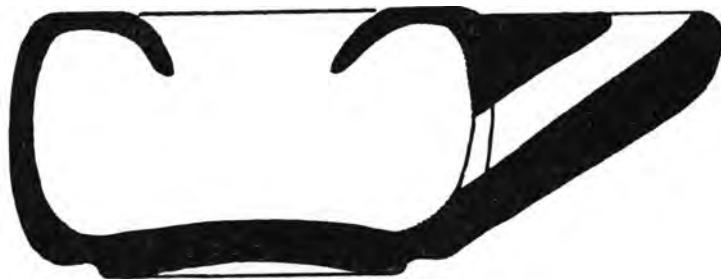
δ) Δύο τριώβολα—2.16 γρ.,—2.02 γρ., ἀνήκοντα εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ Δ' αἰ. π.Χ. (Πίν. 56, ἀρ. 4—καὶ εἰς μεγέθουσιν—καὶ 5).

ε) Δύο διώβολα—1.27 γρ.,—1.32 γρ., ἀνήκοντα εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ Δ' αἰ. π.Χ. (Πίν. 56, ἀρ. 6 καὶ 7, καὶ εἰς μεγέθουσιν).

στ) Τριώβολον—2.08 γρ., α' ἡμίσεος Γ' αἰ. π.Χ. 297 - 255 π.Χ. πρβλ. Svoronos ἔ.ἀ. πίν. 21, ἀρ. 43 - 52 (Πίν. 56, ἀρ. 8).

ζ) Διώβολον—1.37 γρ. χρονολογούμενον ὡς τὸ προηγούμενον, πρβλ. Svoronos ἔ.ἀ. πίν. 21, ἀρ. 53 - 57 (Πίν. 56, ἀρ. 9).

η) Διώβολον—1.31 γρ., τῆς αὐτῆς ἐποχῆς,

Σχεδ. 6. Τομή λύχνου ἐκ τῶν τάφων Ἀγ. Ἰωάννου Ρέντη

χαιρετᾷ διὰ χειραψίας καὶ ἀνδρός, ἱσταμένου ὀπισθεν (Πίν. 55 γ-δ).

Ἐνδιαφέρον εὕρημα ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῶν τάφων ἀποτελεῖ λύχνος (Σχ. 6), ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν δέκα τρία ἀργυρᾶ ἀθηναϊκὰ νομίσματα (Πίν. 56). Ὁ λύχνος χρονολογεῖται εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος³.

Τὰ ἀθηναϊκὰ νομίσματα εἶναι τῆς παλαιᾶς τεχνολογίας, ἥτοι μία δραχμή, τρία τριώβολα καὶ 9 διώβολα⁴.

α) Δραχμή—3.94 γρ., χρονολογούμενη μεταξὺ τοῦ 365 - 359 π.Χ. περίπου, πρβλ. Svoronos, *Tresor des Monnaies d'Athènes*, πίν. 17, ἀρ. 25 - 29 (Πίν. 56, ἀρ. 1).

β) Διώβολον—1.30 γρ., ἀνήκον εἰς τὴν ἰδίαν ἐποχὴν μὲ τὴν δραχμὴν, πρβλ. Svoronos ἔ.ἀ. πίν. 17, 36. (Πίν. 56, ἀρ. 2).

γ) Διώβολον—1.25 γρ., δυνάμενον νὰ τεθῇ εἰς

πρβλ. Svoronos ἔ.ἀ. πίν. 21, 58 (Πίν. 56, ἀρ. 10).

θ) Καὶ ἑτέρα τρία διώβολα, —1.29 γρ., —1.34 γρ., —1.31 γρ., τῆς αὐτῆς χρονολογίας ὡς καὶ τὰ προηγούμενα, πρβλ. ἔ.ἀ. πίν. 21, ἀρ. 59 - 62 (Πίν. 56, ἀρ. 11, 12, 13, καὶ εἰς μεγέθουσιν)⁵.

Ἐὰν ὅμως καὶ τοῦ τάφου τὰ εὕρηματα ἀνήκουν εἰς τὸν Δ' αἰ. π.Χ. καὶ ὁ λύχνος, ὅστις εὐρέθη εἰς τὰς πρώτας ἐπιχώσεις, εἶναι ἐπίσης τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ Δ' αἰ. π.Χ., τότε πιθανὸν καὶ ἄπαντα τὰ νομίσματα νὰ ἀνήκουν εἰς τὸν Δ' αἰ. π.Χ.

Ἴσως δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναθεωρηθῇ ἡ χρονολόγησις τοῦ Σβορώνου, ὁ ὁποῖος ὠρίσμενα ἐξ αὐτῶν τοποθετεῖ εἰς τὸ α' ἡμισυ τοῦ Γ' αἰ. π.Χ.⁶.

5. Διὰ τὰ νομίσματα τῆς περιόδου 297-255 π.Χ. πρβλ. 1) S.N.G.D., πίν. 2, μεταξὺ τοῦ 393—3ου αἰ. π.Χ. 2) S.N.G. Lockett Collection, τόμ. III, pl. XXXIV, Δ' αἰ. π.Χ. 3) S.N.G. Fitzwilliam Museum, pl. LVIII, Γ' αἰ. π.Χ.

6. Πρβλ. σημ. ἄνωτ. 5, 1. Καὶ τὰ νομίσματα τῆς Σαλαμίνος (B. M. C. Attica, σ. 116, 1 κ. ἑ., μεταξὺ τοῦ 350-318 π.Χ. καὶ J. P. Shear, *The coins of Athens. Hesperia*, τόμ. II (1933), σ. 267, 7), φαίνεται ὅτι δὲν ἀνήκουν εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ Δ' αἰ. π.Χ. Κατὰ φιλικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. P. Franke, εἰς τὴν γερμανικὴν ἀνασκαφὴν Κεραμικοῦ εὐρέθη ἐντὸς τάφου, χρονολογούμενου ἀκριβῶς περὶ τὸ 400 π.Χ., παρόμοιον νόμισμα Σαλαμίνος. Ὁ κ. P. Franke θὰ γράψῃ σχετικὰ εἰς ΑΜ.

3. Richard Hubbard Howland, *Greek lamps and their survivals*, σ. 60-61, ἀριθ. 234-235, πίν. 8, 36.

4. Τὸ τριώβολον (Πίν. 56 ἀρ. 4) ὡς καὶ τὰ διώβολα (Πίν. 56, ἀρ. 6, 7, 13) εἶναι καλῆς διατηρήσεως· τὰ ὑπόλοιπα νομίσματα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν μετρίως διατηρήσεως.

ΑΙΓΙΝΑ

Ἀπὸ 6 ἕως 13 Σεπτ. 1962 διεξήχθη ἔρευνα θαλαμοειδοῦς λαξευτοῦ τάφου μετὰ κλίμακος ὡς δρόμου, εἰς τὴν θέσιν «Λειβάδια» Αἰγίνης, ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ Κυριάκου Γαλάρη, συνταξιούχου ἐμποροπλοιάρχου. Ἐκατέρωθεν τοῦ ἐπιμήκους σκάματος τῆς κλίμακος, τὸ ἔδαφος εἶναι βεβαθυσμένον κατὰ 0,30 πρὸς ὑποδοχὴν καλύμματος ἐξ ὀριζοντίων πλακῶν, αἵτινες εἶχον ἀφαιρεθῇ (Πί ν. 57α). Ἡ κλίμαξ ἔχει πλ. 0,93. Ἀποτελεῖται ἐκ 10 βαθμίδων λαξευμένων ἐν τῷ βράχῳ, ὕψους ἐκάστη 0,20 - 0,25 καὶ βάθους 0,36 - 0,39. Τὸ ὅλον μήκος τῆς κλίμακος ἐν κατόψει εἶναι 3,60. Εἰς τὸν ὀρθογωνίου κατόψεως θάλαμον ὁδηγεῖ πρόδομος Ἰσου πλάτους πρὸς τὴν κλίμακα μὲ ἀψιδωτὴν εἰσοδὸν καὶ ὀροφὴν σχήματος καμάρας ἐπικλινούσας πρὸς τὰ ἔσω. Ὁ πρόδομος ἔχει δάπεδον χαμηλότερον μέχρι 0,12 τοῦ ἐπιπέδου τῆς τελευταίας βαθμίδος καὶ ἐλαφρῶς ἐπικλινὲς πρὸς τὰ ἔσω (Πί ν. 57β).

Ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ θαλάμου: $3,82 \times 2,90$. Ἡ σαγματοειδὴς ὀροφὴ τοῦ σχηματίζει ἐπὶ τῆς Α καὶ Δ πλευρᾶς ἀετώματα ὕψους 0,30. Τὸ ὅλον ὕψος τοῦ θαλάμου, ἀπὸ τοῦ δαπέδου μέχρι τοῦ κέντρου τῆς σαγματοειδοῦς ὀροφῆς, εἶναι 2,06. Ἡ ἐπιφάνεια τῶν τοίχων καὶ τῆς ὀροφῆς φέρει ἐπένδυσιν κονιάματος ζωηροῦ ἐρυθροῦ χρώματος. Τὸ κονίαμα τῶν τοιχωμάτων τοῦ προδόμου καὶ τῆς κλίμακος δὲν διασφίξει χρώματα, ἀλλὰ παραλλήλους ὀριζοντίας ἐγχαράκτους γραμμάς, ἀπεχούσας ἀλλήλων 0,12.

Αἱ τρεῖς πλευραὶ τοῦ θαλάμου (Δ, Β καὶ Ν) κατελαμβάνοντο ὑπὸ κιβωτισσῆμων θηκῶν, συνισταμένων ἐκ πλακῶν ἀσβεστολίθου, πάχους μέχρι 0,16, ἐνῷ ὁ κεντρικὸς χώρος, διαστάσεων $2,16 \times 1,80$, ἔμενεν ἐλεύθερος καὶ εἶχε δάπεδον ἐλαφρῶς ἐπικλινὲς πρὸς τὰ ἔσω, ἐκ κονιάματος ἐπικεχρωσμένου δι' ἐρυθροῦ χρώματος.

Ὁ θάλαμος εἶχε συληθῇ κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν, ὁπότε ἐχρησιμοποιήθη ἐκ δευτέρου πρὸς ἐνταφιασμόν. Ἀλλὰ μεταγενεστέρως καὶ πάλιν ἐσυλήθη, ἡ δὲ μορφή του κατὰ τὴν Β πλευρὰν διετρήθη ὑπὸ «θρακιᾶς» πρὸς φύτευσιν δένδρων. Ἐκ τῆς ὁπῆς αὐτῆς καὶ ἐκ τῆς κλίμακος εἰσέρρευσαν τὰ πληρώσαντα τὸν θάλαμον καὶ τὸν πρόδομον χρώματα (Πί ν. 57γ).

Ἀποχωμάτωσις ἐξετελέσθη εἰς τὸ μέσον τοῦ θαλάμου καὶ ἐν μέρει παρὰ τὸ Α τοίχωμα, διότι ἄλλως ὑπῆρχε κίνδυνος καταρρεύσεως τῶν ἄλλων σαθρῶν τοιχωμάτων. Τμήματα τῶν πλακῶν δύο κιβωτισσῆμων θηκῶν, κειμένων ἔναντι τῆς εἰσόδου, εὐρέθησαν κατὰ χώραν. Ἡ ἔρευνα τῆς διατεταραγμένης ἐπιχώσεως τῶν δύο τάφων ἀπέδω-

σεν ὀλίγα σεσαθρωμένα ὀστὰ καὶ τὰ ἐξῆς κτερίσματα:

Θήκη I (πρὸς Β):

Δύο πήλινοι λύχνοι, διαμ. 0.08 (ἀριθ. 1 καὶ 2). Τοῦ πρώτου διατηρεῖται ἡ ἐπιφάνεια μὲ ἀνάγλυφον παράστασιν πτερωτοῦ παιδὸς κρατοῦντος δάδα πρὸς τὰ κάτω καὶ κῶνον πεύκης ὑπεράνω φλογόρου βωμοῦ. Τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2 σφίζεται μόνον ἡ βάσις φέρουσα ἀνάγλυφον σφράγισμα ΠΙΡΕΙΘΟ/Υ.

Τρεῖς λύχνοι ἑλλειψοειδοῦς σχήματος (3 - 5), τῶν ὁποίων ἡ ἀνω ἐπιφάνεια κοσμεῖται μὲ ρόδακα ἔχοντα εἰς τὸ κέντρον μικρὰν ὀπὴν (3 καὶ 4) ἡ εἶναι ἀκόσμητος μὲ πέντε ὁπὰς καὶ πλαίσιον φέρον ὁμοκέντρους ἡμικυκλικὰς γραμμάς ἐναλλασσομένης κατευθύνσεως⁷ (Πί ν. 58α).

Λύχνος ὁμοίου σχήματος μὲ ἀνάγλυφον ἰσοσκελῆ σταυρόν, διαμ. 0.065.

Ἄωτον κύπελλον ἀγάνωτον, πηλοῦ ἐρυθροῦ. Διάμ. χεῖλους 0.108.

Ψήφος πρασινωπῆς ὕαλομάζης, τομῆς ἐξαγωνικῆς, διάρτητος. Μῆκ. 0.03, διάμ. 0.01.

Χαλκὴ μικρὰ κλεῖς, χαλκοῦς κρίκος πόρπης, κρίκοι ἀλύσεως.

Χαλκοὺν νόμισμα διαμ. 0.013, ἔμπρ. προτομὴ αὐτοκράτορος πρὸς δεξιὰ, κατὰ τὴν περιφέρειαν DMTI (Domitius Tiberius), ὀπισθεν ν (5 Νοῦμια). Τὸ νόμισμα εἶναι τοῦ Τιβερίου Β' (578 - 582) νομισματοκοπεῖου Κωνσταντινουπόλεως⁸. Τοῦτο ἀποτελεῖ χρονολογικὴν ἔνδειξιν διὰ τὴν τελευταίαν χρῆσιν τοῦ τάφου, χρησιμοποιηθέντος ἐπανειλημμένως κατὰ διαφόρους χρονικὰς περιόδους. Ὁ λύχνος 1 καὶ θραύσματα ἄλλων εἶναι ἀσφαλῶς ἀρχαιότερα τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος.

Θήκη II:

Λύχνος πήλινος φέρων τὸ μονόγραμμα ΧΡ. Διάμ. 0.07, λαβὴ ἄτρητος.

Λύχνος κοσμούμενος μὲ ἀνάγλυφον τετράφυλλον ρόδακα καὶ ἑξ πέταλα ἐκφυόμενα ἐκ τῆς περιφερείας τῆς μύξας. Ἐπὶ τοῦ πλαισίου κληματὶς ἐγκλείουσα πεντάφυλλα ἀνθέμια. Διάμ. 0.065. Ἐντὸς τῆς θήκης II εὐρέθησαν καὶ ἄλλοι λύχνοι ἑλλιπῶς διατηρούμενοι ὡς καὶ ἀποτμήματα πηλίνων κυπέλλων ὁμοίων πρὸς τὸ εὐρεθὲν ἐντὸς τῆς θήκης I.

Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως, ἡ ὁποία ἐσχηματίσθη διὰ τῆς διεισδύσεως χωμάτων εἰς τὸ ἔσωτερικὸν τοῦ ὑπογείου θαλάμου, προέρχονται τὰ ἐξῆς:

Λύχνος σφαιρικοῦ πεπλατυσμένου σχήματος μὲ ἀνυψούμενον εὐρὺ χεῖλος, ταινιώδη λαβὴν καὶ

7. J. Perlzweig, Lamps of the roman period, pl. 26, 1332.

8. Πρβλ. B.M.C. pl. XIV, 13 (Εἰρήνη Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου).

προβαλλομένην μύξαν, ύψ. 0.04, διάμ. 0.065 (Πί ν. 58β).

Όστρακα άγγείων άττικῶν χρονολογούμενα από τοῦ βου αἰ. π.Χ. καί ἐξῆς.

Άπότμημα πλαστικοῦ κορινθιακοῦ άγγείου, τό ὅποιον εἰκονίζει κεφαλὴν Σφιγγός (Πί ν. 59α). Ἀυτὴ φέρει διαμπερῇ ὀπὴν ἀπὸ τῆς κορυφῆς μέχρι τῆς βάσεως τοῦ λαιμοῦ καί δύο ὀριζοντίους ὁπὰς εἰς τοὺς ἐκατέρωθεν πλοκάμους τῆς κόμης πρὸς ἐξάρτησιν. Πηλὸς κιτρινόφαιος, σφζ. ύψ. 0.05. Κορινθιακοῦ ἐργαστηρίου τοῦ τέλους τοῦ βου π.Χ. αἰῶνος⁹.

Παρά τὴν εἰσοδὸν τοῦ θαλάμου, ἐπὶ τοῦ δαπέδου, εὐρέθησαν ἀποτμήματα άγγείου, τὰ ὅποια διὰ συμπληρώσεως ἀπετέλεσαν τὸν εἰκονιζόμενον ἀμφορίσκον (Πί ν. 59 β). Πηλὸς ἐρυθρὸς, ἐπιφάνεια βεβαμμένη δι' αἰμαυροῦ τεφροφαίου βερνικίου. Ἐπὶ τῆς ζώνης τοῦ ὤμου διακόσμησις ἐκ σειρᾶς κοκκιδῶν δι' ἐπιθέτου λευκοῦ χρώματος, ἐντὸς γλωσσοειδῶν ἐγχαρακτῶν κοσμημάτων. Κάτωθι σειρὰ ἐκ λευκῶν στιγμῶν καί ταινία μὲ σταγόνας. Διαστάσεις: ύψ. 0.14, διάμ. χείλους 0.111. Τὸ άγγεῖον εἶναι πιθανώτατα μακεδονικόν, ὡψίμων ἐλληνιστικῶν χρόνων. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων ἐκ τῶν προσφάτων ἀνασκαφῶν τῆς Πέλλης διαπιστοῦνται ἀνάλογα άγγεῖα, πρβλ. ἰδίως τὸν ὑπ' ἀριθ. εἰρ. Α 51 ὅμοιον κατὰ τὸ σχῆμα, τὴν τεχνικὴν καί τὴν διακόσμησιν ἀμφορίσκον. Τὰ ἐντὸς τῶν θηκῶν Ι καί ΙΙ εὐρήματα ἀνάγονται βεβαίως εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ ὑπογείου θαλάμου κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν μέχρι τοῦ τέλους τοῦ βου μ.Χ. αἰῶνος. Ὁ ἀμφορίσκος εἶναι ἴσως ὑπόλειμμα ἀρχαιοτέρης χρήσεως, κατὰ τὴν ὥψιμον ἐλληνιστικὴν ἐποχὴν. Εἶναι ὅμως ἀπίθανον ὅτι ἀνῆκε ὡς κτερίσμα εἰς τὴν πρώτην χρῆσιν τοῦ τάφου, ὁ ὅποιος εἶναι ἀρχαιότερος, ἴσως τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος, δηλ. σύγχρονος πρὸς ἄλλους γνωστοὺς ὑπογείους ταφικοὺς θαλάμους τῆς Αἰγίνης¹⁰.

ΤΡΟΙΖΗΝ

Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἐσκαφῶν εἰς τὸν Χείμαρρον Κουμουνδούρου, εἰς τὴν εἰσοδὸν τοῦ χωρίου Τροιζήν, εὐρέθη εἰς βάθος 2 μ. συστάς τάφων, τρεῖς σαρκοφάγοι ἐκ κογχυλιάτου, εἰς ταφικὸς πίθος καί καλυβίτης. Οἱ τάφοι εἶχον καταστραφῇ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ ἐσκαφέως. Ἐντὸς ὅμως τῶν ἀποκομιζομένων χωμάτων εὐρέθη ἀπότμημα λαιμοῦ μεγάλου ὕστερογεωμετρικοῦ ἀμφορέως, σφζον μέρος τοῦ ἐξέχοντος χείλους.

9. Πρβλ. Payne, Perachora 1, σελ. 239 pl. 106, ἀριθμ. 221.

10. Πρβλ. Welter, Aeginetica XVIII, AA 1938, 494 κ.έ.

Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἀκμῆς τῆς ἄνω ἐπιπέδου ἐπιφανείας τοῦ χείλους (πλ. 0.03) στενὴ μελανὴ ταινία, ἐπὶ τῆς καθέτου πλευρᾶς κάθετοι γραμμαῖ. Ὁ λαιμὸς κοσμεῖται μὲ σειρὰν ὕδροχαρῶν πτηνῶν πρὸς δεξιὰ, πλαισιουμένων ἄνω καί κάτω ὑπὸ δύο μελανῶν ταινιῶν. Κάτω, ἐν μετόπῃ, σειρὰ συνεχῶν ρόμβων μὲ κοκκίδα εἰς τὸ κέντρον. Πηλὸς ὠχρὸς ρόδιος, ἡ διακόσμησις μὲ καστανόμαυρον βερνίκιον (ἀργολικοῦ ἐργαστηρίου). Σφζ. ύψ. 0.115, πάχ. τοιχ. 0.01 (Πί ν. 59γ).

ΒΑΣ. Γ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ - ΒΑΣ. ΧΡ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ

*

ΑΝΑΨΥΣΣΟΣ

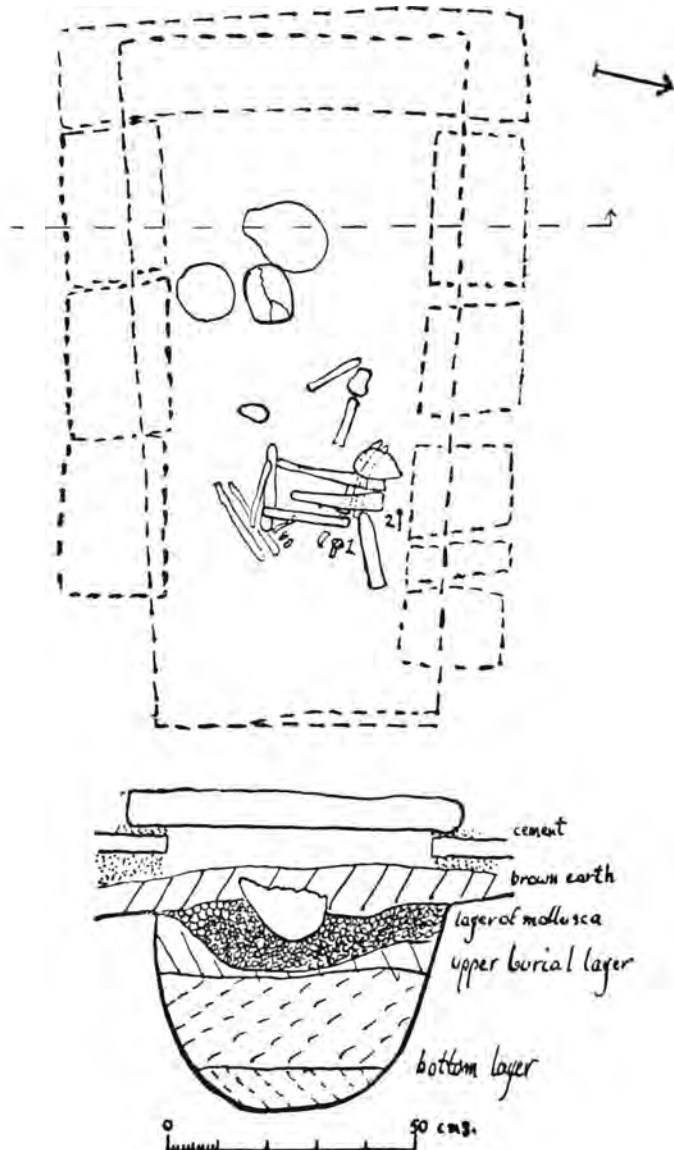
A shaft grave was excavated on May 18th, 1962, at the locality «Dasomenos Iofos» at Anavyssos in Attica on the property of Mr. Prodromos Chatziparaskevas. The tomb had been exposed and the contents partly disturbed, when a parking place was made near the foot of the south-east side of the hill in front of a taverna at this site. The Epimeletria Miss A. Andreiomenou, as representative of the Greek Archaeological Service, Mrs. P. Åström, Miss Gunilla Gren and the undersigned took part in the excavation. Some other tombs on the hill had been opened according to the villagers but nothing except human bones had been found in them. A hand-made undecorated lamp and a small circular terracotta plaque representing the baptism of Christ had been discovered in the area. Some sherds of a bowl had been collected by the villagers from the tomb before the excavation. Mr. J. Hayes classifies them as Late Roman C Ware, dating from c. 450 - 550 A.D. or possibly later. On top of the hill are some walls, marked on the «Karten von Attika» as «Mittelalterliche Mauerzüge»; only plain sherds, some wheel-grooved on the exterior, could be seen on the surface.

The tomb (Plate 60 a-b, Plan 1) consists of a roughly rectangular shaft cut in the soft rock, c. 120 cms. long, 50 cms. wide and 40 cms. deep, with curved bottom. It is oriented in a north-south direction. On its upper edges it was lined with small rectangular plaques bedded in cement; the northern end had a long plaque covering the whole width and there may have been a similar one along the south end. The grave was covered with a (gneiss?) slab, c. 135

cms. long, 57 cms. wide and 7 cms. thick; it probably widens towards the northern end.

The tomb was open at its southern end and the interior was excavated from that side. The

bottom layer were traces of a skeleton with a bronze ring still in situ on one finger (find no. 1) and near it lay a bronze pin (no. 2). Only fingers and bones of the extremities remained in

Plan 1. Shaft grave of Anavyssos

earth above the tomb was not removed (the edges of the covering slab and the plaques are therefore only sketched on the Plan). The contents had been much disturbed but there were remains of at least two burial layers. In the

situ. In the upper burial layer were found two disturbed skeletons; no other finds were made in this layer. Above the last burial stratum was a thick layer of mollusca extending across the tomb. A third skull, not in situ, had been re-

cently removed to this layer, perhaps from the bottom layer, where no skull was found. The Rev. H.E.J. Biggs has kindly identified samples of the mollusca as *Eobania vermiculata* (Müller), *Rumina decollata* (Linné) and small Helicoid shells, all very common all round the Mediterranean basin. The sherds suggest that one of the burials dates from the 3rd century A.D.

An osteological report will be published in *Opuscula Atheniensia*.

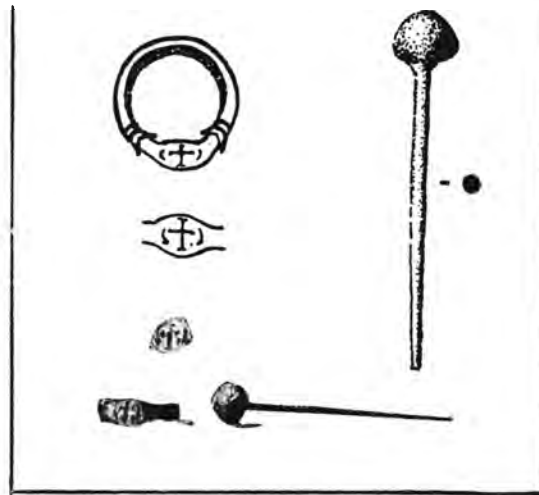
F i n d s : 1. Bronze pin. Shank of circular sec-

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΑΘΗΝΩΝ - ΑΤΤΙΚΗΣ

ΑΘΗΝΑΙ

Ἁγ. Δύναμις

Εἰς τὸν μικρὸν μονόκλιτον ναῖσκον τῆς Ἁγ. Δυνάμεως (δὸς Μητροπόλεως καὶ Πεντέλης) ἀντικατεστάθη ἡ ξυλίνη στέγη μετὰ τῶν κεράμων, ἀντικατεστάθησαν οἱ ἐξωτερικοὶ σουβάδες, διεμορφώθη ὁ πρὸ τῆς εἰσόδου χώρος, ἐτοποθετήθη ξύλινον γεῖσον κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ

Plan 2. Bronze pin and bronze ring from the tomb

tion gradually widening towards head. Lower part of shank broken off. Depressed globular head. Length as preserved 5,7 cms. (original length approx. 8,9 cms.). Head 1,04 cm. wide. Cf. two golden pins from Saint-Denis of the 6th cent. A.D. (*Germania* 40 (1962) p. 355, Pl. 33: 1 - 2), but the type is much older (see P. Jacobsthal, *Greek Pins*, Oxford 1956, fig. 130, of the Orientalizing period) (Plate 60b and Plan 2).

2. Circular bronze ring with flat interior and slightly rounded exterior. Oval bezel decorated with an incised cross flanked on either side by an anchor-like ornament. The ring tapers in width on either side of the bezel towards a chevron-shaped raised framing, on which there are parallel incised lines. The ring is 4 mms. wide, c. 1 mm. thick, with a total diameter of 18 mms. the bezel is 8 mms. long and 6 mms. wide. (Plate 60b and Plan 2).

PAUL ASTRÖM

κατεσκευάσθη μονόλοβον κωδωνοστάσιον ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου.

ΑΤΤΙΚΗ

ΠΕΝΤΕΛΙΚΟΝ

α. Σπηλιά Πεντέλης

Ἐγένοντο ἐργασίαι ἀποκαταστάσεως καὶ συντηρήσεως τῶν δύο βυζαντινῶν ναῖσκων τοῦ Ἁγ. Σπυρίδωνος καὶ τοῦ Ἁγ. Νικολάου ἐν τῇ Σπηλαίῳ τοῦ Πεντελικοῦ, γνωστοῦ ὡς «Σπηλιά τοῦ Νταβέλη» (βλ. Γ. Σωτηρίου, Ἡ Σπηλιά τῆς Πεντέλης, Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, 1927, σ. 45 - 59. Εὔρετήριον τῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος, τευχ. Γ'. Ἀθῆναι 1933, σ. 196 - 197. Γεωργίου Λαδᾶ, Ἡ Σπηλιά τῆς Πεντέλης, Ἀθῆναι 1950, ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Ὁ Συλλέκτης»).

Μεγάλοι ὄγκοι χωμάτων καὶ τὰ κατάλοιπα παλαιῶν λατομήσεων εἶχον φράξει τὴν εἰσοδὸν καὶ εἶχον καταχώσει εἰς ἄρκετὸν βάθος τοὺς ναῖσκους.

Ταῦτα πάντα ἀπεμακρύνθησαν καὶ ἀποκατεστάθη ἡ ὁμαλὴ πρόσβασις (Πί ν. 61α - β).

Μικρὰ ἀνασκαφὴ γενομένη βορείως τῶν ναΐσκων ἀπεκάλυψε τὴν εἰσόδον καὶ τὸν τοῖχον, ὅστις ἔφρασεν ὅλην τὴν εἰσόδον τῆς Σπηλιᾶς.

Πυκνότητα ἀναρριχητικὰ φυτὰ τὰ ὅποια εἶχον καταστρέψει τὴν τοιχοδομὴν ἀπεκόπησαν.

Εἰς τὰς στέγας τῶν ναΐσκων εἶχον ἐπιστρωθῇ πολλὰ μπάζα καὶ εἶχον κτισθῇ τοῖχοι ἄσχετοι πρὸς αὐτοὺς, εἰς τρόπον ὥστε εἶχε σχηματισθῇ μία ὑπερυψωμένη ἐνιαία σκεπή, ἥτις οὐδόλως προεφύλασσε τοὺς ναοὺς ἀπὸ τῶν ὕδατων.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν τοίχων καὶ τῶν μπάζων διεπιστώθη ὅτι ἕκαστος ναῖσκος εἶχε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ στέγην, ἥτις ἐκαλύπτετο διὰ μεγάλων λιθίνων πλακῶν.

Ἐγένετο ἀποκατάστασις τῶν στεγῶν τῶν ναΐσκων καὶ τοῦ τρουλλίσκου τοῦ Ἀγίου Νικολάου εἰς τὴν ἀρχικὴν τῶν μορφῶν (Πί ν. 61β, 62α-β).

Ἀποκατεστάθησαν : τὸ δίλοβον παράθυρον εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ Ἀγ. Σπυρίδωνος (Πί ν. 62α-β), ἡ εἰσόδος τοῦ Ἀγ. Νικολάου (Πί ν. 61α-β), τὸ δίλοβον παράθυρον εἰς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ ἰδίου ναοῦ ὡς καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ ἰδίου τοίχου θύρα.

Συνεπληρώθησαν αἱ πλάκες τοῦ δαπέδου ἀμφοτέρων τῶν ναΐσκων καὶ κατεσκευάσθη προστατευτικὸν « πεζούλι » κατὰ μῆκος τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Ἀγ. Νικολάου. Τέλος, ἐγένετο ἐπισκευὴ τῶν ἐσωτερικῶν σουβάδων.

β. Ἀσκητήριον Ἀγ. Τιμοθέου

Εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς δασικῆς ὁδοῦ, τῆς ἀγοῦσης ἀπὸ τῆς Μονῆς Πεντέλης εἰς τὴν θέσιν Σταυρός, εὐρίσκονται τὰ ἑρείπια διωρόφου οἰκοδομῆς, γνωστῆς ὡς « ἀσκητήριον τοῦ Ἀγ. Τιμοθέου », μὴ ἀναφερομένης εἰς τὰ γνωστὰ ἤδη ἀσκητήρια τοῦ Πεντελικοῦ (Ἀ. Ὁρλάνδου, Εὐρετήριον τῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος, τευχ. Γ', Ἀθῆναι 1933, σ. 192).

Ὁ ἄνω ὁροφος τῆς οἰκοδομῆς (διαστ. 2,30 × 5,75 μ.) εἶναι ἡρειπωμένος (Πί ν. 63β). Διὰ μιᾶς χαμηλῆς θύρας, ἀνοιγομένης εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον (Πί ν. 63α), κατέρχεται τις εἰς τὸ ἰσόγειον, ἔνθα σχηματίζεται χαμηλοσκεπὴς ναῖσκος, διαστ. 6,35 × 2,10 καὶ ὕψους 1,85 - 2,20 μ.

Ὁ χῶρος οὗτος ἐπικοινωνεῖ διὰ μιᾶς πυλίδος (0,70 μ.), ἀνοιγομένης εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον, μὲ ἕτερον μικρὸν χῶρον διαστ. 3,40 × 1,15 μ. καὶ ὕψους 2,10 μ., ὁ ὁποῖος χρησιμεύει ὡς ἱερὸν τοῦ ναΐσκου.

Καὶ εἰς μὲν τὸν πρῶτον χῶρον σφύζονται ἐλάχιστα τοιχογραφίαι, ὡς : Ὁ Χριστὸς ἔνθρονος,

ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη, ὁ Ἅγιος Γρηγόριος καὶ ἡ ἐπιγραφή:

+ κατὰ τὸ ἀγκζ (1727)
 Ὁκτωβρίῳ ἰδ ἡγου
 μενεύοντος του πανος
 ιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις
 κυρίου κυρ Γρηγορίου
 ἱστορήθησαν τὰ παρόντ(α)
 τυπων ὑπὸ χειρὸς γεωρ
 γίου μάρκου.

Εἰς δὲ τὸ ἱερὸν σφύζονται:

Ἡ Ἄκρα Ταπείνωσις, δύο Ἀρχάγγελοι καὶ ὁ Χριστός.

Ἐγένετο μελέτη ἀποκαταστάσεως τοῦ κτίσματος, μετὰ τὸ πέρας τῆς ὁποίας θὰ δοθῇ ἡ πλήρης περιγραφή τούτου μετὰ τῶν σχεδίων.

ΠΑΙΑΝΙΑ (ΛΙΟΠΕΣΙ)

Ἐγένετο μελέτη ἐπισκευῆς καὶ στερεώσεως τοῦ μικροῦ ναΐσκου τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου, τοῦ ὁποίου ἡ κατάστασις κρίνεται ἄκρως ἐπικίνδυνος λόγῳ τῶν δημιουργηθεισῶν ρωγμῶν (Πί ν. 63γ).

Ὁ ναῖσκος εἶναι μονόκλιτος, διαστ. 9,40 × 5,20 μ., μετὰ ἡμιεξαγώνου ἐξωτερικῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ. Τὴν ἐσωτερικὴν καμάραν καλύπτει ἐξωτερικῶς δικλινὴς στέγη ἐκ κοινῶν κεράμων. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν σφύζεται εἰς καλὴν κατάστασιν ζωγραφικὸς διάκοσμος, χρονολογούμενος ἀπὸ τοῦ ΑΨΝ (1750), ἔχων ἀνάγκην καθαρισμοῦ καὶ συντηρήσεως.

ΚΟΡΩΠΙ

Μεταμόρφωσις

Εἰς τὸν σταυροειδῆ ἐγγεγραμμένον βυζαντινὸν ναὸν τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος (β' ἡμισυ τοῦ 10ου αἰ. μ.Χ., βλ. κάτοψιν καὶ τομὴν ἐν Ἀρχ. Βυζ. Μνημ. Ἑλλάδος, Τόμ. Θ (1961), τευχ. Ι, εἰκ. 9, 15 καὶ 18) ἔγιναν αἱ ἐξῆς ἐργασίαι :

α'. Ἀνατολικὴ πλευρά. Ἀποτοίχισις τῶν δύο στενῶν παραθύρων τῆς Προθέσεως καὶ τοῦ Διακονικοῦ καὶ τοποθέτησις εἰς ταῦτα, ὡς καὶ εἰς τὸ τρίλοβον παράθυρον τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ, σιδηρῶν βάλοστασιῶν.

β'. Νοτιὰ πλευρά. Τοίχισις μεταγενεστέρου παραθύρου καὶ ἀπόφραξις δύο τοξωτῶν ἀνοιγμάτων, ἐνὸς εἰς τὴν κεραίαν τοῦ σταυροῦ καὶ ἑτέρου εἰς τὸν νάρθηκα (Πί ν. 64α-β) καὶ τοποθέτησις σιδηρῶν βάλοστασιῶν.

γ'. Δυτικὴ πλευρά. Ἀποκατάστασις τοῦ τόξου

καὶ τοῦ ἀετώματος τῆς εἰσόδου καὶ τοποθέτησις ξυλίνης θύρας.

δ'. *Βορεία πλευρά*. Τοίχισις μεταγενεστέρως εἰσόδου ὑπὸ τὴν κεραίαν καὶ ἀποτοίχισις ἐτέρας εἰς τὸν νάρθηκα, ὥς καὶ δύο τοξωτῶν ἀνοιγμάτων, ἐνὸς ὑπὲρ τὴν θύραν τοῦ νάρθηκος καὶ ἐτέρου ὑπὸ τὴν κεραίαν τοῦ σταυροῦ (Πί ν. 64γ). Τοποθέτησις ξυλίνης θύρας εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ νάρθηκος καὶ σιδηρῶν ὑαλοστασίων εἰς τὰ δύο τοξωτὰ ἀνοίγματα.

ε'. Κατασκευὴ προστατευτικοῦ πεζουλίου περὶ τὸ κτήριον ἐκ σχιστολιθικῶν ἀκατεργάστων πλακῶν καὶ ἰσοπέδωσις τοῦ χώρου. Κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀπεκαλύφθησαν, νοτίως μὲν τοῦ ναοῦ τὰ λείψανα δύο οἰκίσκων εὐτελοῦς κατασκευῆς, βορείως δὲ τούτου μικρὸς ναῖσκος, διαστάσεων $5,90 \times 3,50$ μ., μετὰ ἡμικυκλικῆς κόγχης, προσκεκολλημένος εἰς τὸ δυτικὸν ἡμισυ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ναοῦ (Πί ν. 65α).

στ'. Καταστροφὴ τοῦ μεταγενεστέρου ἐκ τσιμέντου δαπέδου τοῦ ναοῦ καὶ ἀποκατάστασις τούτου ἐν μέρει μὲν διὰ τῶν ὑπ' αὐτὸ ἀποκαλυφθεῖσων παλαιῶν μαρμαρίνων πλακῶν, ἐν μέρει δὲ διὰ σχιστολιθικῶν τοιούτων.

Κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀπεκαλύφθησαν ὑπὸ τὸ δάπεδον καὶ ἀνεσκάφησαν πέντε τάφοι, οἱ ὅποιοι ἐκ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς τῶν καὶ ἐκ τῶν ἐντὸς αὐτῶν ἀνευρεθέντων ἀντικειμένων δύνανται νὰ χρονολογηθοῦν κατὰ τὸν 11ον καὶ 12ον αἰῶνα.

ζ'. Κατεδάφισις κατεστραμμένων σουβάδων καὶ ἀντικατάστασις διὰ νέων.

η'. Καθαρισμὸς καὶ συντήρησις τοιχογραφιῶν ὑπὸ συνεργείου τοῦ Φώτη Ζαχαρίου, τῇ ἐποπτεῖᾳ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου κ. Ἑμμ. Χατζηδάκη, ὅστις καὶ θὰ δημοσιεύσῃ ταύτας.

ΜΕΡΕΝΤΑ

Ἐγένοντο ἐργασίαι συντηρήσεως, ἥτοι ἀντικατάστασις τῶν κατεστραμμένων κεράμων τῆς δικλινοῦς στέγης καὶ ἀπόξεσις τῶν ἐφθαρμένων σουβάδων ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς (Πί ν. 65 β-γ) εἰς τὸν μικρὸν μονόκλιτον καμαροσκεπὴ ναῖσκον τῆς Παναγίας Μερέντας, παρὰ τὸ νεκροταφεῖον τοῦ ἀρχαίου Δήμου Μυρρινούντος.

Κατὰ τὰς διενεργηθείσας ἐργασίας παρετηρήθη, ὅτι ὁ νῦν ναῖσκος τῆς Παναγίας, ἐξωτερικῶν διαστάσεων $7,90 \times 4,80$ μ., ὅστις ἔχει ὑποστῇ πολλὰς μεταβολάς, καταλαμβάνει μικρὸν χώρον ἐτέρου ναοῦ, παλαιότερου, οἰκοδομικὰ στοιχεῖα τοῦ ὁποίου ἔχουν ἐνσωματωθῇ εἰς αὐτόν.

Πράγματι μικρὰ ἀνασκαφὴ ἐνεργηθεῖσα περὶ τὸν ναῖσκον ἀπεκάλυψε τὰ δύο πλάγια κλίτη τοῦ

παλαιότερου ναοῦ, ἀπολήγοντα πρὸς ἀνατολὰς εἰς ἡμικυκλικὰς ἀψίδας, καὶ τὸν δυτικὸν τοῖχον αὐτοῦ ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον, τὸ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ναῖσκου.

Ἐκ τοῦ τρόπου τῆς τοιχοδομίας καὶ τῶν ἡμικυκλικῶν ἀψίδων ὁ παλαιότερος οὗτος ναὸς δύναται νὰ χρονολογηθῇ ἀπὸ τοῦ 7ου αἰῶνος μ.Χ. καὶ ἐντεῦθεν.

Πάντως, κατὰ τὴν κυρίως βυζαντινὴν περίοδον (11ος καὶ 12ος αἰ. μ.Χ.), ὁ ναὸς οὗτος εἶχε καταστραφῇ, τὸν διεδέχθη δὲ ὁ νῦν ναῖσκος τῆς Παναγίας, ὥς ἀποδεικνύουν αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τοιχογραφίαι.

Τὸν καθαρισμὸν τῶν τοιχογραφιῶν τούτων ἐνήργησε συνεργεῖον ὑπὸ τὸν καλλιτέχνην-συντηρητὴν Φώτη Ζαχαρίου.

Κατὰ τὰς ἐργασίας αὐτὰς ἀπεκαλύφθησαν ὑπὸ τοὺς σουβάδες δύο στρώματα τοιχογραφιῶν, ἀνήκοντα εἰς τὴν βυζαντινὴν περίοδον, μέρος δὲ τούτων εἶχε καλυφθῇ δι' ἐτέρων τοιχογραφιῶν τοῦ 18ου αἰῶνος. Αἱ τελευταῖαι αὗται τοιχογραφίαι ἀποκολληθεῖσαι μετεφέρθησαν εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν.

Ἐνταῦθα παρέχονται μόνον αἱ σύντομοι αὗται κατατοπιστικαὶ εἰδήσεις, τὰ συμπεράσματα δὲ τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης καὶ ἡ μελέτη τῶν ἀποκαλυφθεισῶν τοιχογραφιῶν, ἣν ἀνέλαβεν ὁ Διευθυντὴς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου κ. Ἑμμ. Χατζηδάκης, θὰ ἐκτεθοῦν ἐν λεπτομερείᾳ εἰς τὸ Δελτίον τοῦ ἐπομένου ἔτους.

ΚΑΛΥΒΙΑ ΚΟΥΒΑΡΑ

α'. Ἀγ. Γεώργιος

Εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, κειμένην ἀνατολικῶς τῶν Καλυβίων (βλ. Ἀ. Ὁρλάνδου, Ναοὶ τῶν Καλυβίων Κουβαρᾶ, Ἀθῆναι 1923, σ. 173-176, εἰκ. 6, 7 καὶ 8) ἐγένοντο αἱ ἐξῆς ἐργασίαι :

Ἀνακεράμωσις καὶ ἀντικατάστασις τῆς ἐφθαρμένης ξυλείας τῆς στέγης, ἀποκατάστασις τῶν ἀνοιγμάτων τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ καὶ καθαρισμὸς καὶ συντήρησις τῶν τοιχογραφιῶν ὑπὸ συνεργείου τοῦ Φώτη Ζαχαρίου.

Διὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ καθαρισμοῦ ἤλθον εἰς φῶς σημαντικώταται βυζαντινὰ τοιχογραφίαι, τὴν δημοσίευσιν τῶν ὁποίων ἐτοιμάζει ὁ Διευθυντὴς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου κ. Ἑμμ. Χατζηδάκης.

β'. Μεσοσπορίτισσα

Τὸ γραφικὸν σύμπλεγμα τῶν δύο ναυδρίων ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Μεσοσπορίτισσα (Εἰσόδια τῆς

Θεοτόκου) ὀλίγον ἔξωθι τῶν Καλυβίων Κουβαρᾶ (βλ. Ἄ. Ὁρλάνδου, Ναοὶ τῶν Καλυβίων Κουβαρᾶ, Ἀθήναι 1923 σ. 176-181), εἶχεν ὑποστῆ τὰς ἐξῆς ζημίας καὶ ἀλλοιώσεις:

Ἐκ τῶν προσχώσεων, συνεπεία τῶν ἐκείθεν διερχομένων ὀμβρίων ὑδάτων, τὸ ἐπίπεδον τοῦ περὶ τὸ κτίσμα ἐδάφους εἶχεν ἀνέλθει κατὰ 1,00 μ., εἰς τρόπον ὥστε ἔπρεπε νὰ κύπτη κανεὶς διὰ νὰ διέλθῃ διὰ τῆς οὕτω καταχωσθείσης θύρας του (Πί ν. 68 γ).

Τὸ εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ βυζαντινοῦ ναῖσκου προσκεκολλημένον καμαροσκεπὲς παρεκκλήσιον εἶχεν ἀποκολληθῆ καὶ εἶχεν ὑποστῆ ἐπικινδύνους ρωγμὰς (Πί ν. 66 α-β).

Τὸ τρίλοβον ἄνοιγμα τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ εἶχε τοιχισθῆ καὶ ἀντ' αὐτοῦ εἶχεν ἀφεθῆ εἰς στενὸς φεγγίτης (Πί ν. 66 α).

Εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν εἶχε τοιχισθῆ τὸ τοξωτὸν ἄνοιγμα ὑπὸ τὸ ἀέτωμα τῆς κεραίας (Πί ν. 68 α-β).

Τὰ τοξωτὰ μονόλοβα ἀνοίγματα τοῦ τρούλλου εἶχον ὁμοίως τοιχισθῆ, ἐνῶ ἡ κατεστραμμένη κεράμωσις ἐπέτρεπε εἰς τὰ ὀμβρία ὕδατα νὰ εἰσέρχωνται ἐντὸς τοῦ ναοῦ (Πί ν. 66 α, 68 α).

Διὰ τῶν γενομένων ἐργασιῶν ἀποκατεστάθη τὸ κοινὸν τοῦτο σύμπλεγμα εἰς τὴν ἀρχικὴν του ἐμφάνισιν.

Οὕτω κατῆλθεν τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἐδάφους εἰς τὴν ἀρχικὴν του στάθμην καὶ τὸ κτίσμα ἐπανεῦρε τὰς ὁρθάς του ἀναλογίας (Πί ν. 66 β, 68 α-β).

Διὰ «σενάξ» μὴ ὁρατοῦ προσεδέθη τὸ βόρειον παρεκκλήσιον εἰς τὸ ἀρχικὸν κτήριο, διὰ καταλλήλων δὲ «ραφῶν» ἐξουδετερώθη ὁ ἐκ τῶν ρωγμῶν κίνδυνος (Πί ν. 66α-β).

Τὸ τρίλοβον ἰσοϋπὲς παράθυρον τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ ἀποκατεστάθη εἰς τὸ ἀρχικὸν του σχῆμα τῇ βοηθείᾳ τῶν μετὰ τὴν ἀποτοίχισιν ἀποκαλυφθέντων τριῶν ἐκ πλίνθων τοξυλλίων (Πί ν. 66 α-β, 67α-β).

Ἀποκατεστάθη τὸ μονόλοβον τοξωτὸν ἄνοιγμα ὑπὸ τὸ ἀέτωμα τῆς νοτίου κεραίας (Πί ν. 68 α-β).

Ἐπίσης ἀποκατεστάθησαν τὰ μονόλοβα ἀνοίγματα τοῦ τρούλλου (Πί ν. 66 β, 68 α-β) καὶ ἐγένετο ἀνακεράμωσις δι' ὁμοίων παλαιῶν κεράμων.

Τέλος, εἰς ὅλα τὰ ἀνοίγματα ἐποθετήθησαν σιδηρὰ ὕαλοστάσια, εἰς δὲ τὴν εἰσοδὸν καινουργῆς ξυλινὴ θύρα (Πί ν. 68 γ) κατὰ μήκος δὲ τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιφανειῶν τῶν τοίχων κατεσκευάσθη προστατευτικὸν πεζούλιον, ἐξ ἀκατεργάστων σχιστολιθικῶν πλακῶν (Πί ν. 66 β, 67 β, 68 β-γ).

ΠΑΥΛΟΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

*

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΑΡΓΟΛΙΔΟΚΟΡΙΝΘΙΑΣ

Ι. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

Α. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΑΡΓΟΛΙΔΟΣ

Ι. ΑΡΓΟΣ

Εἰς διάφορα σημεῖα τῆς πόλεως τοῦ Ἄργους ἢ ἀνόρυξις θεμελίων ἐντὸς οἰκοπέδων πρὸς ἀνεγερσιν οἰκίδων ἀπεκάλυψεν ἀρκετοὺς τάφους, ὁ καθαρισμὸς τῶν ὁποίων ἀπέδωσε σημαντικὸν ἀριθμὸν ἀντικειμένων ὥρισμένα ἐξ αὐτῶν, καὶ μάλιστα τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς, τυγχάνουν ἰδιαιτέρας σπουδαιότητος. Ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων τάφων οἱ εὐρεθέντες εἰς τὰ κατωτέρω δύο πρῶτα οἰκόπεδα περιγράφονται ὑπὸ τῆς διεξαγαγούσης τὴν ἀνασκαφὴν Ἐπιμελητρίας δ. Ἀλεξανδρῆ.

Ν. Μ. ΒΕΡΒΕΛΗΣ

α. Ἀνασκαφὴ εἰς οἰκόπεδον Φρίξου Μακρῆ

Ἡ ἀνασκαφὴ ἐγένετο ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου Φρίξου Μακρῆ, διαστάσεων 28 × 8,60 μ., κειμένου κατὰ τὴν ὁδὸν Βασιλέως Γεωργίου Β' ἀριθ. 10, ἔναντι τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ παραπλεύρως τῆς οἰκοδομῆς Κ. Φλέσσα, ἔνθα πρὸ δύο ἐτῶν ἀνεσκάφη ἀριθμὸς τάφων (Α.Δ. 16 (1960): Χρονικά, σελ. 93).

Ἀνεσκάφησαν ἐν συνόλῳ 6 τάφοι, χρονολογούμενοι ἀπὸ τοῦ πρωίμου γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ ὀρίμου. Ἀπαντες ἦσαν κτιστοὶ διὰ λίθων.

Εἰς βάθος 1,20 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, καθ' ὅλον τὸ μήκος τῆς νοτίας παρειάς, ἐσφύζετο σκληρὰ στρώσις σκυροκονιάματος ἀποτελοῦσα πιθανῶς τὸ κατάστρωμα ἀρχαίας ὁδοῦ, δείγματα τῆς ὁποίας ἔχομεν ἤδη ἐπανεῦρει καὶ εἰς προηγουμένης ἀνασκαφῆς ἐντὸς τῆς πόλεως τοῦ Ἄργους. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην οἱ τάφοι ἀνευρέθησαν κάτωθεν τῆς στρώσεως ταύτης.

Τάφος 1

Προσανατολισμός: ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς. Διαστάσεις ἐσ. 2 × 0,80 μ. (ὁ μεγαλύτερος ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐντὸς τῆς πόλεως τοῦ Ἄργους ἀνασκαφέντων). Κτιστὸς κιβωτίσχημος, καλυπτόμενος διὰ δύο μεγάλων λίθων καὶ τινων μικροτέρων, πληροῦντων τὰ κενά (Πί ν. 69α). Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ καλύμματος ὁ τάφος εὐρέθη πλήρης χωμάτων ὁ νεκρὸς ἔκειτο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους με συνεσταλμένα τὰ σκέλη καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς δυσμὰς. Ἐπὶ ἐκατέρου τῶν ὤμων ἀνὰ

ἐν σιδηροῦν ξίφος μήκους 0,275 μ. καὶ 0,33 μ. με κατεύθυνσιν πρὸς τὸ μέσον τοῦ θώρακος, τρίτον ξίφος μήκους 0,40 μ. ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου ἐξικνούμενον μέχρι τοῦ ἀγκῶνος· ἐπὶ τοῦ ἰδίου ὤμου χαλκῇ πόρπῃ· δύο χαλκοὶ δακτύλιοι εἰς τεμάχια· σιδηροῦν ἀντικείμενον δυσδιάκριτον πλησίον τοῦ μηροῦ καὶ κέρας ζώου σφζόμενον μέχρι μήκους 0,30 μ.: ὁ τάφος ἦτο πλούσιος εἰς ἀγγεῖα (Πί ν. 69β), χρονολογούμενα εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ αὐστηροῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ:

1. Σκύφος διώτος ὕψ. 0,085 μ., διαμ. 0,15 μ., ὁλοβαφής.

2. Ἀμφορεὺς ὕψ. 0,68 μ. χρώματος ὑποκιτρίνου κοσμούμενος διὰ τεσσάρων καστανομελαίνων ταινιῶν (κατὰ τὸν καθαρισμὸν ἀπεδείχθη ὅτι θὰ περιεῖχεν ἔλαιον).

3. Σκύφος μόνωτος ὕψ. 0,075 μ. διαμ. 0,145 μ. Μεταξὺ δύο μαστοειδῶν ἀποφύσεων ἡ μετόπη τοῦ ὤμου κοσμεῖται δι' ὁμάδων καθέτων γραμμίδων καὶ χιαστί τεμνομένων γραμμῶν ἐναλλάξ.

4. Ἀμφορεὺς ὕψ. 0,425 μ., μελαμβαφής, με διακόσμησιν μαιάνδρου εἰς τὰς μετόπας τοῦ λαιμοῦ.

5. Ἀμφορεὺς ὕψ. 0,51 μ. με διακόσμησιν μαιάνδρου εἰς τὰς μετόπας τοῦ λαιμοῦ· κορμὸς κοσμούμενος δι' ἐπαλλήλων ταινιῶν.

6. Ἀμφορεὺς παρόμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον· ἡ ζώνη τοῦ ὤμου διὰ διπλῶν πελέκεων καὶ ὁμάδων καθέτων γραμμίδων ἐναλλάξ (Πί ν. 70α).

7. Σκύφος διώτος ὕψ. 0,075 μ. διαμ. 0,145 μ. αἱ μετόπαι τοῦ ὤμου κοσμοῦνται δι' ἐπαλλήλων ὀριζοντίων ὀξυγωνίων τεθλασμένων γραμμῶν.

8. Οἶνοχόη ὕψ. 0,32 μ. με διακόσμησιν μαιάνδρου ἐπὶ τῆς μετόπης τοῦ ὤμου.

9. Ἀμφορεὺς χειροποίητος ὕψ. 0,075 μ., πρασινωποῦ πηλοῦ, μετὰ πλαγίου ἡθμοῦ.

10. Ἀμφορεὺς ὕψ. 0,555 μ. με διακόσμησιν μαιάνδρου ἐπὶ τῶν μετοπῶν τοῦ ὤμου καὶ τοῦ λαιμοῦ· κορμὸς κοσμούμενος δι' ἐπαλλήλων ταινιῶν, ἡ ζώνη τοῦ ὤμου διὰ διπλῶν πελέκεων καὶ ὁμάδων καθέτων γραμμίδων ἐναλλάξ.

11. Οἶνοχόη τριφυλλ. ὕψ. 0,09 μ. Διακόσμησις ὤμου: τρίγωνα πεπληρωμένα πλέγματος.

12. Πυξίς ὕψ. 0,075 μ., ἀνευ πώματος· με διακόσμησιν ἐπὶ τοῦ ὤμου τριγῶνων πεπληρωμένων πλέγματος.

13. Σκύφος ὕψ. 0,055 μ. διαμ. χεῖλους 0,10 μ. με διακόσμησιν εἰς τὰς μετόπας τοῦ ὤμου πριονωτῆς ταινίας.

14. Σκύφος ὕψ. 0,052 μ. διαμ. χεῖλους 0,085 μ. με διακόσμησιν ὀριζοντίων ἐπαλλήλων ὀξυγωνίων τεθλασμένων γραμμῶν.

15. Πυξίς ὕψ. 0,075 μ. μετὰ παραστάσεως ἱππῶν (Πί ν. 70β).

16. Οἶνοχόη τριφυλλ. μεθ' ὑπερυψωμένης λαβῆς, ὕψ. 0,088 μ. με διακόσμησιν ἐπαλλήλων γραμμῶν.

17. Ἀρύβαλλος ὕψ. 0,07 μ. με διακόσμησιν ἐπὶ τοῦ ὤμου τριγῶνων πεπληρωμένων πλέγματος.

18. Πυξίς ἀνευ πώματος ὕψ. 0,062 μ. διακόσμησις ἐξίτηλος.

19. Πινάκιον διαμ. 0,115 μ. διακόσμησις ἐξίτηλος.

Τάφος 2

Προσανατολισμός: ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς. Διαστάσεις ἐς.: 1,75 × 0,80 μ. Κτιστὸς κιβωτιόσχημος, καλύπτεται διὰ τριῶν πλακοειδῶν λίθων καὶ πολλῶν μικρῶν πληροῦντων τὰ μεταξὺ αὐτῶν κενά. Ἐπὶ τοῦ καλύμματος πρὸς ἀνατολὰς πέντε ἀγγεῖα:

1. Ἀμφορεὺς εἰς πολλὰ τεμάχια με διακόσμησιν μαιάνδρου ἐπὶ τῶν μετοπῶν τοῦ λαιμοῦ καὶ ἐπαλλήλων ταινιῶν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ.

2. Ἀμφορεὺς παρομοίᾳς διακοσμήσεως ὕψ. 0,38 μ.

3. Τρίτος παρόμοιος, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου εὐρέθησαν:

α) Μικρογραφικὴ τριφυλλόστομος οἶνοχόη ὕψ. 0,05 μ. με διακόσμησιν τριγῶνων πεπληρωμένων πλέγματος.

β) Ἑτέρα παρομοία ὕψ. 0,055 μ.

γ) Μικρογραφικὴ πυξίς ὕψ. 0,025 μ. με διακόσμησιν ἐπαλλήλων ὀριζοντίων ὀξυγωνίων τεθλασμένων γραμμῶν ἐπὶ τῶν μετοπῶν τοῦ ὤμου.

δ) Κάλυμμα πυξίδος διαμ. 0,048 μ.

4. Οἶνοχόη σφζομένου ὕψ. 0,09 μ., ἥς ἐλλείπουν τμήμα τοῦ λαιμοῦ μετὰ τοῦ χεῖλους καὶ ἡ λαβὴ. Ὁ ὤμος κοσμεῖται διὰ τριγῶνων πληρουμένων πλέγματος καὶ ἡ κοιλία διὰ ταινίας ρόμβων πληρουμένων δικτυωτοῦ.

5. Οἶνοχόη τριφυλλ. ὕψ. 0,16 μ., ἥς ἐλλείπει μικρὸν μέρος τοῦ χεῖλους. Ὁ λαιμὸς κοσμεῖται διὰ τεθλασμένης γραμμῆς καὶ ὁ κορμὸς δι' ἐπαλλήλων γραμμῶν (Πί ν. 71β).

Κάτωθεν τῶν ἀγγείων 2-3 εὐρέθη μικρὰ οἶνοχόη τριφυλλ. χειροποίητος, ἥς ἐλλείπει τμήμα τοῦ χεῖλους μετὰ τῆς λαβῆς.

Κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ καλύμματος εὐρέθησαν τρία ἀγγεῖα εἰς τεμάχια, κρατῆρ, οἶνοχόη καὶ πρόχους ἀδιακόσμητος τροχήλατος.

Κατὰ τὸν ἐσωτερικὸν καθαρισμὸν εὐρέθη πρὸς δυσμᾶς ὁ σκελετὸς ἐνὸς νεκροῦ με συνεσταλμένα τὰ σκέλη καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς δυσμᾶς· πλησίον τοῦ δεξιῦ μηροῦ εὐρέθη εἰς δακτύλιος χαλκοῦς· κάτωθεν δὲ τοῦ νεκροῦ εὐρέθη, εἰς τὸ ὕψος τῆς ὀσφύος, μία χαλκῇ περόνῃ μήκ. 0,40 μ. ἐξικνου-

μένη μέχρι τῶν δακτύλων τῶν ποδῶν· κάτωθεν τοῦ κρανίου δύο σιδηραὶ καρφίδες κακῆς διατηρήσεως.

Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ τάφου ἔκκειντο συγκεντρωμένα τὰ ὀστέα δύο νεκρῶν καὶ ἀριθμὸς ἀγγείων:

1. Χαλκοῦν κύπελλον ἄωτον, φέρον μίαν ὀπὴν πλησίον τοῦ χεῖλους· ὕψ. 0,055μ. διάμ. 0,047μ. περιεῖχε δακτυλίους, περόνας (Πί ν. 71 δ-ε) καὶ πόρπας χαλκοῦ (Πί ν. 71 γ).

2. Ὑδρία μικρὰ ἀκεραία τροχήλατος ἀδιακόσμητος ὕψ. 0,075 μ.

3. Σκύφος ὕψ. 0,08 μ. διαμ. 0,13 μ.

4. Προχοῖδιον τροχήλατον ἀδιακόσμητον ὕψ. 0,085 μ.

5. Ἀμφορίσκος τροχήλατος ἀδιακόσμητος εἰς τεμάχια.

6. Σκύφος μόνωτος ὕψ. 0,065 μ., οὗ ἑλλείπει ἡ λαβή. Ἡ ταινία τοῦ ὤμου διακοσμεῖται διὰ παραλλήλων καθέτων τεθλασμένων γραμμίδων.

7. Ἀμφορίσκος ἀκέραιος ὕψ. 0,115 μ., κοσμούμενος δι' ἐπαλλήλων ὀριζοντίων γραμμῶν· αἱ μετόπαι τοῦ ὤμου δι' ὀριζοντίων ὀξυγωνίων τεθλασμένων γραμμῶν.

8. Ἀμφορεὺς ἀκέραιος ὕψ. 0,08 μ., τροχήλατος χρώματος τεφροῦ.

9. Πυξίς ὕψ. 0,055 μ. (τὸ κάλυμμα τῆς ὁποίας εἶχεν εὑρεθῇ ἐντὸς τοῦ ἀμφορέως 3 ἐπὶ τοῦ καλύμματος τοῦ τάφου). Αἱ μετόπαι τοῦ ὤμου κοσμοῦνται δι' ὀριζοντίων ὀξυγωνίων τεθλασμένων.

10. Οἶνοχόη τριφυλλόστομος ἀκεραία ὕψ. 0,09μ. μετὰ διακόσμησιν ἐπὶ τοῦ ὤμου τριγώνων πληρουμένων δικτυωτοῦ (Πί ν. 71 α).

11. Ὑδρία ὕψ. 0,10 μ. μετὰ διακόσμησιν ὀριζοντίων ὀξυγωνίων τεθλασμένων. Τὸ περιεχόμενον τοῦ τάφου χρονολογεῖται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ αὐστηροῦ καὶ ὠρίμου ρυθμοῦ.

Τάφος 3

Προσανατολισμός: ὁ αὐτὸς πρὸς τοὺς ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2.

Διαστάσεις ἐσ. $1,35 \times 0,75$ μ. Κτιστὸς κιβωτιόσχημος. Κατὰ τὸ δυτικὸν τμήμα τὸ κάλυμμα ἦτο κατεστραμμένον, ἐσφῆζετο μόνον πρὸς ἀνατολὰς εἰς μέγας πλακοειδῆς λίθος καὶ πολλοὶ μικροί. Τὰ ὀστέα τοῦ νεκροῦ ἔκκειντο ἐν ἀταξίᾳ· ἡ κεφαλὴ θὰ εὕρισκετο πρὸς δυσμὰς (Πί ν. 72 α). Ὁ τάφος περιεῖχεν ἱκανὸν ἀριθμὸν ἀγγείων τοῦ ὠρίμου ρυθμοῦ.

1. Οἶνοχόη ἀκεραία ὕψ. 0,16 μ.· κορμὸς κοσμούμενος δι' ἐπαλλήλων γραμμῶν, ὤμος διὰ καθέτων γραμμίδων ἐκφυομένων ἐναλλάξ ἐκ τῶν ἄνω καὶ τῶν κάτω, λαιμὸς διὰ σειρᾶς στιγμῶν.

2. Σκύφος ἀκέραιος, ὕψ. 0,11 μ. διαμ. 0,197 μ. αἱ μετόπαι τοῦ ὤμου κοσμοῦνται δι' ὀριζοντίων ὀξυγωνίων τεθλασμένων γραμμῶν καὶ σειρᾶς στιγμῶν.

3. Οἶνοχόη ἀκεραία ὕψ. 0,28 μ.

4. Οἶνοχόη ἀκεραία ὕψ. 0,27 μ., μετὰ διακόσμησιν ἐπαλλήλων γραμμῶν· ἡ στενὴ μετόπη τοῦ ὤμου κοσμεῖται δι' ὁμάδων καθέτων γραμμίδων καὶ χιαστί τεμνομένων γραμμῶν ἐναλλάξ, ἐνθ' αὐτῇ τοῦ λαιμοῦ διὰ ταινίας ὀριζοντίων ὀξυγωνίων τεθλασμένων καὶ σειρᾶς στιγμῶν.

5. Κύπελλον μόνωτον ἀκέραιον ὕψ. 0,058 μ. μελαμβαφές πλην τοῦ χεῖλους, κοσμουμένου δι' ὁμάδων καθέτων γραμμίδων, καὶ τῆς λαβῆς κοσμουμένης δι' ὀριζοντίων γραμμῶν καὶ δύο χιαστί τεμνομένων.

6. Ἀμφορεὺς ἀκέραιος ὕψ. 0,42 μ. μετὰ στρεπτῶν καθέτων λαβῶν· κορμὸς κοσμούμενος δι' ἐπαλλήλων ταινιῶν· αἱ μετόπαι τοῦ ὤμου δι' ὀριζοντίων ὀξυγωνίων τεθλασμένων γραμμῶν· αἱ μετόπαι τοῦ λαιμοῦ διὰ μαιάνδρων.

7. Σκύφος δίωτος ἀκέραιος ὕψ. 0,085 μ., διαμ. 0,145μ.· αἱ μετόπαι κοσμοῦνται δι' ἀστερίσκων καὶ ὁμάδων καθέτων γραμμίδων ἐναλλάξ.

8. Κύπελλον ὕψ. 0,065 μ., διαμ. 0,11 μ.· ὡς τὸ ὑπ' ἀριθ. 5.

9. Κύπελλον μόνωτον ἀκέραιον ὕψ. 0,06 μ., διαμ. 0,11 μ.· ὡς τὰ ὑπ' ἀριθ. 5, 8.

10. Κύπελλον μόνωτον ἀκέραιον ὕψ. 0,065 μ., διαμ. 0,10 μ.· ἡ μετόπη τοῦ ὤμου μεταξὺ δύο μαστοειδῶν ἀποφύσεων κοσμεῖται διὰ μαιάνδρου.

11. Κύπελλον μόνωτον ἀκέραιον ὕψ. 0,065 μ., διαμ. 0,11 μ.· ὡς τὰ ὑπ' ἀριθ. 5, 8, 9.

12. Κύπελλον μόνωτον ὕψ. 0,11 μ., διαμ. 0,055 μ.· ὡς τὰ ὑπ' ἀριθ. 5, 8, 9, 11.

13. Κύπελλον μόνωτον ὕψ. 0,065 μ. διαμ. 0,105 μ.· ὡς τὰ ὑπ' ἀριθ. 5, 8, 9, 11, 12.

14. Τριφυλλ. οἶνοχόη ὕψ. 0,15μ.· κοσμεῖται δι' ἐπαλλήλων γραμμῶν· ἡ μετόπη τοῦ λαιμοῦ δι' ὀριζοντίων ὀξυγωνίων τεθλασμένων γραμμῶν καὶ σειρᾶς στιγμῶν.

Μία χαλκὴ περόνη μήκ. 0,25 μ.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ νεκροῦ, κάτωθι τοῦ ἀμφορέως ὑπ' ἀριθ. 6, ξίφος σιδηροῦν μήκ. 0,32μ. καὶ κάτωθι τοῦ δεξιοῦ βραχίονος σιδηρὰ αἰχμὴ δόρατος μήκ. 0,17 μ. (σφῆζεται ἵχνος τοῦ ξύλου) (Πί ν. 72 β).

Τάφος 4

Ὁ αὐτὸς προσανατολισμός πρὸς τοὺς προηγούμενους. Διαστάσεις: $1 \times 1,35$ μ. Κτιστὸς κιβωτιόσχημος, καλυπτόμενος διὰ πολλῶν πλακοειδῶν λίθων καὶ ἐτέρων μικρῶν εἰς τὰ μεταξὺ αὐτῶν

κενά. Κατὰ τὸ νότιον ἄκρον τοῦ καλύμματος δύο ἀγγεῖα :

1. Πρόχους μελαμβαφῆς φέρουσα περὶ τὴν κοιλίαν ταινίαν ὀξυγωνίου τεθλασμένης. Μεταβατική.

2. Οἶνοχόη τριφυλλόστομος ἄσυνήθους σχήματος, ἀνοικτοχρώμου πηλοῦ· κορμὸς κοσμούμενος διὰ δύο μελανῶν ταινιῶν, λαιμὸς ὁλοβαφῆς.

Κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ καλύμματος ἡ κεφαλὴ ἐνὸς νεκροῦ. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ καλύμματος ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου ὀλίγα ὀστᾶ καὶ δύο ἀγγεῖα πρωΐμου ρυθμοῦ:

1. Κύπελλον ἀκέραιον ὕψ. 0,05 μ. μελαμβαφές.

2. Πυξὶς ὠσειδῆς ὕψ. 0,13 μ. μετὰ δύο διπλῶν ὀπῶν κατὰ τὸ χεῖλος πρὸς ἀνάρτησιν· περὶ τὴν μεγαλυτέραν διάμετρον ταινία γραμμῶν.

Ἐντὸς τοῦ τάφου ὁ νεκρὸς ἔκειτο ὡς συνήθως ἐπὶ τοῦ δαπέδου μὲ συνεσταλμένα τὰ σκέλη καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς δυσμὰς. Συνελέγησαν τὰ ἐξῆς ἀγγεῖα πρωΐμου ρυθμοῦ:

1. Κρατὴρ ὕψ. 0,195 μ., διαμ. 0,295 μ. μὲ διακόσμησιν εἰς τὰς μετόπας τοῦ ὧμου ἐπαλλήλων ὀξυγωνίων τεθλασμένων γραμμῶν (Πί ν. 72 γ).

2. Ἀμφορεὺς μεθ' ὀριζοντίων λαβῶν ἐπὶ τῆς κοιλίας ὕψ. 0,48 μ. Ὁ λαιμὸς κοσμεῖται διὰ ταινίας ὀξυγωνίων τεθλασμένων γραμμῶν. Αἱ μετόπαι τῆς κοιλίας διὰ μαιάνδρων.

3. Ἀμφορεὺς ἀκέραιος ὕψ. 0,555 μ. μὲ διακόσμησιν ἐπαλλήλων ταινιῶν· αἱ μετόπαι τοῦ λαιμοῦ διὰ μαιάνδρων καὶ ταινίας ρόμβων.

4. Ἀμφορεὺς ἀκέραιος ὕψ. 0,43 μ. μὲ διακόσμησιν μαιάνδρου ἐπὶ τῶν μετοπῶν τοῦ λαιμοῦ καὶ ἐπαλλήλων ταινιῶν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ (Πί ν. 72 δ).

5. Πυξὶς ἄνευ καλύμματος ὕψ. 0,11 μ.· αἱ μετόπαι τοῦ ὧμου κοσμοῦνται διὰ μαιάνδρου, ἐκατέρωθεν τοῦ ὁποῦ ἀνὰ μία κάθετος ζώνη ρόμβων.

6. Πρόχους ἐλλιπὴς κατὰ τὸ χεῖλος καὶ μέρος τοῦ λαιμοῦ· σφῆς. ὕψ. 0,12 μ. Ἡ κοιλία κοσμεῖται δι' ὀξυγωνίων τεθλασμένων γραμμῶν.

Ἐκ τῶν δακτύλων εἰς χαλκοὺς δακτύλιος.

Τάφος 5

Ὁ αὐτὸς προσανατολισμός. Διαστάσεις ἐσ. 1,65 × 0,70 μ.

Κτιστὸς κιβωτιόσχημος καλυπτόμενος διὰ τριῶν πλακοειδῶν λίθων καὶ πολλῶν μικροτέρων. Ὁ νεκρὸς ἔκειτο ἐπὶ τοῦ δαπέδου μὲ τὰ σκέλη συνεσταλμένα καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς δυσμὰς. Ἐπὶ ἐκατέρωθεν τῶν βραχιόνων εὐρέθησαν ἀνὰ ἓν ζεύγος χαλκῶν περονῶν. Ἐκ τῶν δακτύλων εἰς χαλκοὺς δακτύλιος.

Τάφος 6

Ὁ αὐτὸς προσανατολισμός. Διαστάσεις ἐσ. 0,80 × 1,50 μ. Μέρος τοῦ καλύμματος πρὸς δυσμὰς ἦτο κατεστραμμένον, τὸ δὲ σφζόμενον τμήμα ἀπετελεῖτο ἐκ δύο πλακοειδῶν λίθων καὶ πολλῶν μικρῶν.

Ὁ νεκρὸς ἔκειτο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μὲ συνεσταλμένα τὰ σκέλη καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς δυσμὰς· κάτωθεν τῆς σιαγόνης εὐρέθη ἓν ἄωτον κύπελλον (Pie Ware) καὶ πλησίον τῆς ΝΔ γωνίας τοῦ τάφου ἀγγεῖον κλειστοῦ σχήματος εἰς τεμάχια.

Τοῖχος γεωμετρικοῦ κτίσματος

Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ οἰκοπέδου καὶ εἰς ἀπόστασιν 3,50 μ. ἀπὸ τῆς νοτίας παρειᾶς αὐτοῦ ἦλθεν εἰς φῶς τμήμα τοίχου μήκους 3,35 μ. μὲ κατεῦθυνσιν ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς προχωροῦντος πρὸς ἀνατολὰς ἐντὸς τοῦ ἀσκάπτου. Τὰ συλλεγόμενα θραύσματα ἀγγείων ἀνήκουν εἰς τὴν γεωμετρικὴν ἐποχὴν. Ἐξ ἄλλου ἡ ὅλη κατασκευὴ τοῦ τοίχου ἐνθυμίζει κτίσμα γεωμετρικῶν χρόνων.

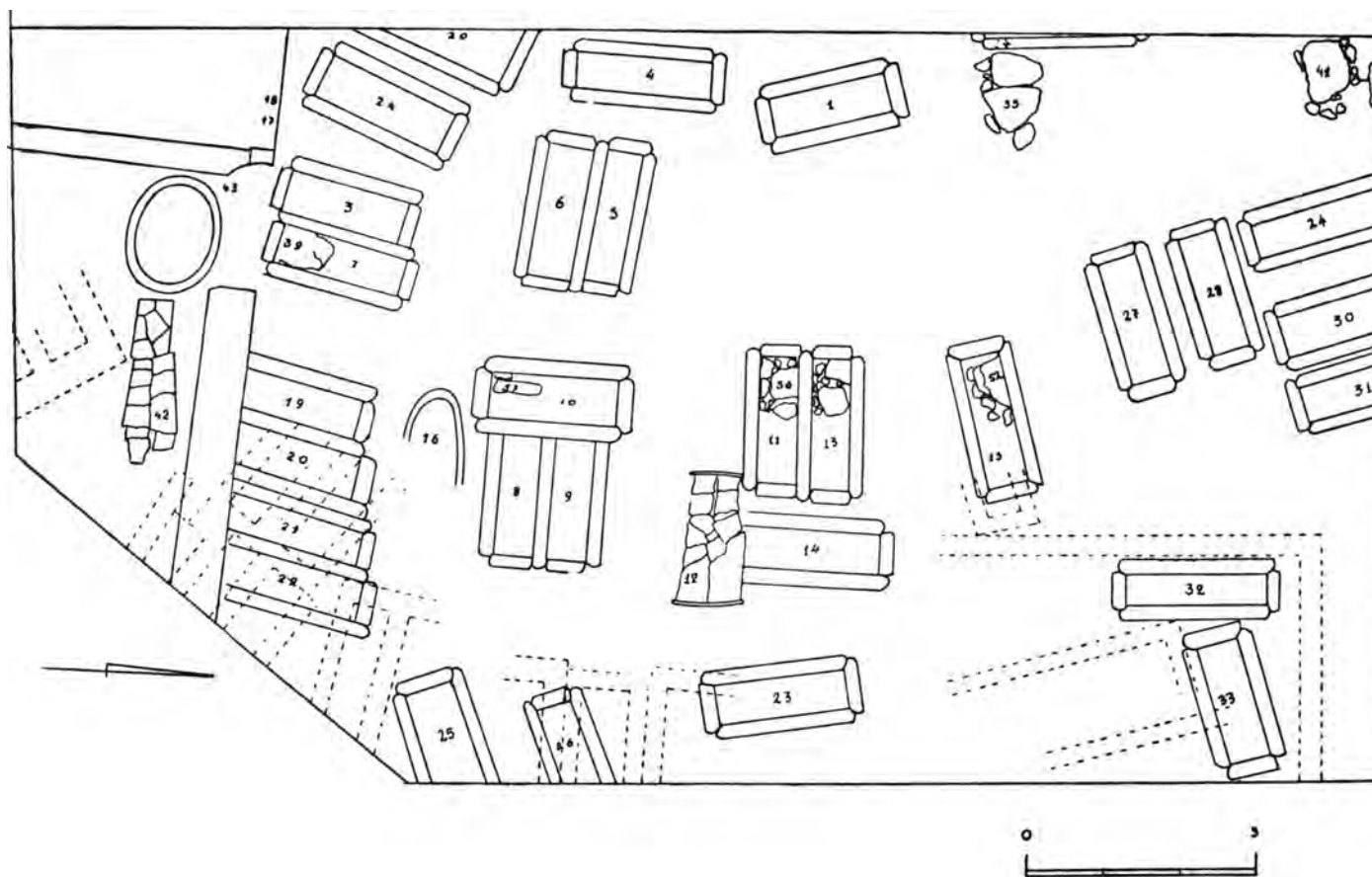
Πλησίον τῆς νοτίας παρειᾶς τοῦ οἰκοπέδου καὶ εἰς ἀπόστασιν 8,50 μ. ἀπὸ τῆς βορείας, λιθοδομῆς μήκους 2,50 μ. ἀποτελοῦσα τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ τάφου ὑπ' ἀριθ. 3 τοῦ ἀνασκαφέντος τῷ 1960 (βλ. ἔκθεσιν ἀνασκαφῆς Φλέσσα ΑΔ 16 (1960): Χρονικά, σελ. 93).

β. Ἀνασκαφὴ εἰς οἰκόπεδον Νικ. Π. Κούρου

Ὁ χώρος ἀνευρέσεως τῆς συστάδος τῶν κατωτέρω περιγραφομένων τάφων εὐρίσκεται ἐκτὸς τῆς πόλεως τοῦ Ἀργεῶς νοτιώτερον τοῦ ἀρχαίου θεάτρου καὶ παραπλευρῶς τῆς ὁδοῦ Τριπόλεως ἀρ. 11, ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου Ν. Κούρου. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐξετελέσθη κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1962, κατόπιν τῆς ἀνευρέσεως ἀριθμοῦ ἀγγείων καὶ εἰδωλίων κατὰ τὴν ἀνόρυξιν θεμελίων πρὸς οἰκοδόμησιν, τὰ ὁποῖα παρεδόθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἀργεῶς ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος τῆς οἰκοδομῆς κ. Ἰ. Παπαδημητρίου.

Κατὰ τὴν διερεύνησιν τοῦ ὑπὸ τῶν θεμελίων ὀριζομένου χώρου, διαστάσεων 10 × 18 μ. περίπου, ἀνευρέθησαν ἐν συνόλῳ 43 τάφοι. Ἐκ τούτων 30 ἦσαν κιβωτιόσχημοι, 6 λακκοειδεῖς κεραμοσκεπεῖς, 6 κτιστοὶ διὰ λίθων καὶ 1 ταφὴ ἐντὸς λάρνακος (Σχ ε δ. 1, Πί ν. 73 β).

Πρὸς βορρᾶν ἀνεσκάφη σύμπλεγμα τοίχων ρωμαϊκῶν χρόνων, οἵτινες βαίνουν ἐπὶ τῶν ἐλληνιστικῶν τάφων, καὶ πρὸς ἀνατολὰς τρεῖς ὁμάδες τάφων τῆς ἰδίας ἐποχῆς. Κατὰ τὸ νότιον ἄκρον ἀπεκαλύφθη τοῖχος ἐλληνιστικός, κατευθύνσεως ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, προχωρῶν πρὸς ἀνα-

Σχεδ. 1. Άνασκαφή οικόπέδου Κούρου. Κάτοψις του χώρου της άνασκαφής

τολάς ἐντὸς τοῦ ἀσκάπτου χώρου μέχρι μήκους 4,50· σφάζεται μέχρι ὕψους 1,62μ.· εἶναι ὀκοδομημένος διὰ παρολίθων, εἰς μικρὸν μόνον τμήμα ἔχει ὑποστῆ μεταγενεστέρως μετασκευὴν διὰ λίθων· μετὰ μίαν διακοπὴν 1,60μ. ὁ τοῖχος κάμπτεται κατ' ὀρθὴν γωνίαν, προχωρῶν πρὸς νότον ἐντὸς τοῦ ἀσκάπτου χώρου (Σχ ε δ. 1). Εἰς βάθος 1,35 μ. ἀπεκαλύφθη πήλινος ἱπνὸς ἐλλειψοειδοῦς σχήματος, ἐσ. $1,35 \times 0,60$ μ., ἐστρωμένος διὰ πλίνθων $0,30 \times 0,25$ μ. (Πί ν. 73α). Τὰ ἐκ τῆς θέσεως ταύτης συλλεγόμενα θραύσματα τῶν ἀγγείων θὰ προσφέρουν πολύτιμον βοήθειαν διὰ τὴν πληρεστέραν γνῶσιν μας περὶ τῆς ἀργείας κεραμικῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

Ἡ πρώτη χρησιμοποίησις τοῦ χώρου ὡς νεκροταφείου ἀνάγεται εἰς τοὺς ὑπομυκηναϊκοὺς χρόνους· σφίζονται 7 τάφοι κτιστοὶ διὰ λίθων, εἰς βάθος 2,20 μ., οἱ ὑπ' ἀριθ. 33, 35-39 καὶ 41· ἐκ τούτων συνελέγησαν ἑπτὰ μικρὰ ἀγγεῖα (3 πρόχοι, 1 ψευδόστομος ἀμφορεύς, 2 λήκυθοι, Πί ν. 74β, 1 σκύφος), 1 χαλκὴ αἰχμὴ δόρατος, 2 περόναι χαλκαῖ, 1 μύκης ξίφους καὶ κεφαλὴ περόνης, ἐξ ὁρέας κρυστάλλου ἀμφότερα (Πί ν. 74 γ).

Μετὰ τὴν ὑπομυκηναϊκὴν ἐποχὴν ἐγκαταλείπεται ὁ χώρος καὶ ἐπαναχρησιμοποιεῖται κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀσυλήτων τάφων ἀνέρχεται εἰς τοὺς 12 (οἱ ὑπ' ἀριθ. 1, 2, 3, 4, 7, 9, 10, 14, 18, 20, 23 καὶ 28)· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι κτιστοὶ διὰ παρολίθων, διαστάσεων $1,60 \times 0,50$ μ. ἕως $1,80 \times 0,55$ μ. καὶ ὕψους 0,60 μ., πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων (2 καὶ 18 κεραμοσκεπῶν)· ἅπαντες εὐρίσκονται εἰς βάθος 1,70 μ.-1,45μ. Ἰδιαιτέρας μνείας τυγχάνουν οἱ ὑπ' ἀριθ. 7, 14 καὶ 28 λόγῳ τῆς ποικιλίας καὶ τοῦ πλούτου τὸν ὅποιον παρουσιάζουν.

Τάφος 7

(Πί ν. 74α) : Ἐχει τὴν δυτικὴν παρεῖαν κοινὴν πρὸς τὸν ὑπ' ἀριθ. 3. Διαστάσεις: $1,77 \times 0,52$ μ. Περιεῖχε δύο ἐπαλλήλους σκελετοὺς καὶ πέντε κεφαλὰς παρὰ τοὺς πόδας τῶν σκελετῶν. Εἰς βάθος 0,40μ. εὐρέθησαν τὰ ὅστ' ἐνὸς νεκροῦ ἐκτάδην ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μετὰ τὴν κεφαλὴν πρὸς βορρᾶν· εἰς τὴν ταφὴν ταύτην ἀνήκουν 3 εἰδῶλια καὶ 5 ἀγγεῖα. Τὸ εἰδῶλιον τοῦ Πί ν. 75 β καὶ τὰ ἄλλα ἀργείας κατασκευῆς παριστοῦν πεπλοφόρους, τοῦ γνωστοῦ ἀργείου τύπου (βλ. Frickenhäus, Tiryns I, πίν. 13, ἀρ. 5) εἶναι δὲ κατασκευασμένα διὰ τῆς ἰδίας μήτρας καὶ σφάζουν πολλὰ ἔχνη τοῦ λευκοῦ ἐπιχρίσματος. Εἰς ἀργεῖον ἐργαστήριον ἀνήκει καὶ ἡ καθημένη τοῦ Πί ν. 75α, ἥτις διασφάζει μεγαλυτέραν ποικιλίαν χρωμάτων, τὸ λευκὸν τοῦ ἐνδύματος, τὸ

κίτρινον τοῦ ἐρεισινώτου, τὸ ἐρυθρὸν τοῦ ὑποποδίου καὶ τὸ ρόδιον τοῦ προσώπου.

Διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς τελευταίας ταύτης φάσεως τοῦ τάφου στηριζόμεθα κυρίως εἰς τὴν εὐρεθεῖσαν ἐντὸς αὐτοῦ κοτύλην μετὰ στενὴν βάσιν (Πί ν. 75δ) ἀργείας κατασκευῆς, τῆς ὁποίας τὸ σχῆμα γνωρίζομεν ὅτι χρονολογεῖται περὶ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. (βλ. σχετικῶς Olynthus XIII, σελ. 308, ἐνθα δίδεται γενικωτέρα βιβλιογραφία). Τὰ λοιπὰ ἀγγεῖα τῆς φάσεως ταύτης εἶναι τὰ ἐπόμενα: 1) Πυξίς ὑστεροκορινθιακὴ μετὰ διακόσμησιν ἀνθεμίων καὶ σταγόνων, ἥτις δυσκόλως δύναται νὰ χρονολογηθῇ ἐπακριβῶς, ἐφ' ὅσον πλήρης μελέτη διὰ τὰ ὑστεροκορινθιακὰ ἀγγεῖα δὲν ὑπάρχει (πλήρης βιβλιογραφία δίδεται ἐν Perachora II, σελ. 271-2). 2) Λεκανὶς κορινθιακὴ, περὶ τοῦ σχήματος τῆς ὁποίας γνωρίζομεν ὅτι παραμένει σχεδὸν ἀνεξέλικτον, ἐπομένως δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὁδηγὸς διὰ τὴν χρονολόγησιν. 3-4) 2 πυξίδες ἀπιοειδοῦς κορμοῦ (Πί ν. 75γ), ἀργεῖου ἐργαστηρίου, παρομοία τῶν ὁποίων μετὰ ἐπιπροσθέτους πλαστικὰς μορφὰς εἶχεν ἀνευρεθῇ διὰ πρώτην φοράν ἐν Ἀργεῖ (Α.Δ. 16 (1960) : Χρονικά, Πίν. 70α). Περὶ τοῦ σχήματος τούτου ἐν Ἑλλάδι αἱ γνώσεις μας εἶναι ἐλλιπεῖς· τὸ συναντῶμεν εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸν 4ον αἰ. π.Χ. εἶναι δὲ πιθανὸν νὰ ἔλκη τὴν καταγωγὴν τοῦ ἐξ Ἀργους.

Εἰς βάθος 0,55 μ. εὐρέθη ἡ ἑτέρα ταφή· τὰ ὅστ' ἔκειντο ἐν ἀταξίᾳ, ἡ κεφαλὴ εὐρέθη πρὸς βορρᾶν. Συνελέγησαν τὰ ἐξῆς κτερίσματα : ἀργυροῦν νόμισμα ἐκ τῆς σπονδυλικῆς στήλης, 2 κορινθιακαὶ κοτύλαι, 1 ἀργεῖα μίμησις κορινθιακῆς, 1 λεκανὶς κορινθιακὴ, 1 πυξὶς κορινθιακὴ, 1 φιαλίδιον μετὰ βάσεως, λήκυθος ἀρυβαλλοειδῆς καὶ 1 κύλιξ τοῦ τύπου Acropolis group. Μεταξὺ ὧν τῶν ἀγγείων τὸ σχῆμα τῆς κοτύλης μᾶς ἐπιτρέπει τὴν χρονολόγησιν τῆς φάσεως ταύτης τοῦ τάφου. Τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰ. εἶναι ἡ πρωιμωτέρα χρονολόγησις, νομίζω, ἡ ὁποία εἶναι δυνατόν νὰ δοθῇ.

Τάφος 14

Ἦτο ὁ πλουσιώτερος πάντων, τοῦ β' ἡμ. τοῦ 5ου αἰ. Διαστάσεις: $1,75 \times 0,60$ μ. Προσανατολισμός: ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον. Εἰς βάθος 0,50 μ. εὐρέθησαν τὰ ὅστ' ἐνὸς νεκρῶν ἐν ἀταξίᾳ μετὰ τὰς κεφαλὰς πρὸς βορρᾶν (Πί ν. 76α). Περιεῖχε 7 πυξίδας ὑστεροκορινθιακὰς (Πί ν. 76δ), 7 κοτύλας κορινθιακὰς, 1 ἀττικὴν, 3 ἀργείας μίμησις ἀττικῶν καὶ κορινθιακῶν, 1 κύλικα τύπου Βιέννης, 1 λήκυθον μετὰ θαλλὸν κισσοῦ, ἀνήκουσαν προφανῶς εἰς ἐργαστήριον διαδεχθὲν τὸ τοῦ ζωγράφου τῆς Beldam (βλ. σχετικῶς Χαριτωνίδην, Α.Ε.

1958, σελ. 23), 1 λήκυθος με άνθemia και έτέραν με άπολεπισθεισαν την έπιφάνειαν. Τά ειδώλια του τάφου τούτου παρουσιάζουν μεγάλην ποικιλίαν. Κορινθιακά: τον τύπον της άρθρωτής πλαγγόνος, τον τύπον της καθημένης (Corinth XV Πίν. 17, όμάς XI), της Άρτέμιδος μετά τόξου (Corinth XV Πίν. 16), τας κόρας με Ιωνικών χιτώνα (Corinth XV Πίν. 14 όμάς X άρ. 8-10) και προτομάς. Άργεια: τους δύο τύπους της δεομένης, και έτερον με τας χείρας έπί της κεφαλής, πεπλοφόρους με άνοικτόν πέπλον (Πί ν. 76β) και προτομάς άπομιμήσεις των κορινθιακών (Πί ν. 76γ) (βλ. σχετικώς Καρούζου Α.Δ. 1933-35, 32, εικ. 16). Τόν τάφον χρονολογούν αί κοτύλαι εις τό τελευταίον τέταρτον του 5ου αι., άν και πολλά ειδώλια δεικνύουν άρχαιώτερον ρυθμόν.

Τάφος 28

Προσανατολισμός: έξ άνατολών προς δυσμάς. Διαστάσεις: 1,60 x 0,50 μ. Είς βάθος 0,55 μ. εδρέθησαν τά όστά ένός νεκρού κειμένου έκτάδην έπί του έδάφους και όλίγα τεμάχια προγενεστέρας ταφής (Πί ν. 77α). Τό περιεχόμενον του τάφου άνήκει εις τό τέλος του 5ου αι. Συνελέγησαν έν συνόλφ 3 κοτύλαι κορινθιακάι, 2 άργειαί μιμήσεις κορινθιακών, 1 σκύφος, 1 κύπελλον σκυφοειδές, 1 λευκή λήκυθος μετρίας διατηρήσεως, οίνοχοϊδιον παρόμοιον προς τό υπό της κ. Καρούζου άνευρεθέν (βλ. Α.Δ. 1933-35, εικ. 18α, τάφου 2), 2 λεκανίδες κορινθιακάι, ή μία με διακόσμησιν θαλλού κισσού, 3 πεπλοφόροι άργείου τύπου ένθυμίζουσαι την είκονιζομένην έν Tiryns I, Πίν. 13 άρ. 6, τον άργειον τύπον της πεπλοφόρου με άνοικτόν πέπλον (Πί ν. 77β), και έτερον άρχαιον τύπον πεπλοφόρου της φερούσης δίσκον με καρπούς (Tiryns I, Πίν. XIII άρ. 4).

Ό χώρος έξακολουθεί νά χρησιμοποιηται κατά τους έλληνιστικούς χρόνους ώς νεκροταφείον: οί ύπ' άριθ. 12, 16, 21, 22, 25, 29, 30 τάφοι (Πί ν. 77γ) άνήκουν εις αυτήν την έποχήν. Ή κατασκευή των παραμένει ή αυτή, ώς και ό τρόπος ταφής των νεκρών. Πολλά και ένδιαφέροντα άγγεία έχουν συλλεγεί, έπιτρέποντα την πληρεστέραν γνώσιν του άργείου ρυθμού των έλληνιστικών χρόνων (Πί ν. 78 α-β).

Έκ των ύπολοίπων τάφων οί μόν 5, 6, 8, 11, 17, 19 ήσαν άκτέριστοι, οί δε ύπ' άριθ. 13, 15, 24, 26, 27, 31, και 40 ήσαν συλημένοι. Ή χρήσις του χώρου ώς νεκροταφείου έξικνεϊται μέχρι των Ρωμαϊκών χρόνων, ώς δεικνύουν τά ύπολείμματα των ένιαχού ύπερκειμένων πλινθοκτίστων τάφων.

Έν συνόλφ, έκ των τάφων και των έπιχώσεων, συνελέγησαν περί τά 100 ειδώλια και 500 άγγεία.

Και εις την περίπτωση αυτήν, διά την κλασσικήν έποχήν, ή έλλειψις έγχωρίας σημαντικής κεραμεικής και ό μεγάλος άριθμός εισαγωγής άττικών και κορινθιακών έπιβεβαιοί τά μέχρι τουδε συμπεράσματα των άσχοληθέντων με τά προβλήματα του Άργους, ένφ ή ποιότης των άργείων ειδωλίων τά κατατάσσει όριστικώς εις την πρώτην γραμμήν της κλασσικής κοροπλαστικής, άπήχησιν της τέχνης του Πολυκλείτου και της άργείας σχολής.

ΟΛΓΑ Γ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ

γ. Άνασκαφή οικόπεδου Γιαγού

Τό οικόπεδον κείται έπί της όδου Τσόκρη και Ζαίμη. Άπεκαλύφθησαν δύο τάφοι κιβωτιόσχημοι, οίτινες καθαρισθέντες ύπό της Έπιμελητρίας κ. Εύαγγ. Πρωτονοταρίου-Δειλάκη απέδωσαν περί τά δέκα άγγεία, τά πλείστα έν τεμαχίοις. Οί τάφοι παρουσίασαν πλείονας ταφάς έν αυτοίς.

Ν. ΒΕΡΣΕΛΗΕ

*

2. ΔΕΝΔΡΑ

Ή άνασκαφή ένηργήθη ύπό την διεύθυνσιν του ύπογράφοντος, με συμμετοχήν και του Διευθυντού του έν Άθήναις Σουηδικού Ίνστιτούτου κ. Paul Åström, διήρκεσε δε από της 1ης μέχρι της 16ης Ίουνίου 1962. Τά έξοδα αυτής κατέβαλον έξ ήμισείας ή Έλληνική Άρχαιολογική Ύπηρεσία και τό Σουηδικόν Ίνστιτούτον.

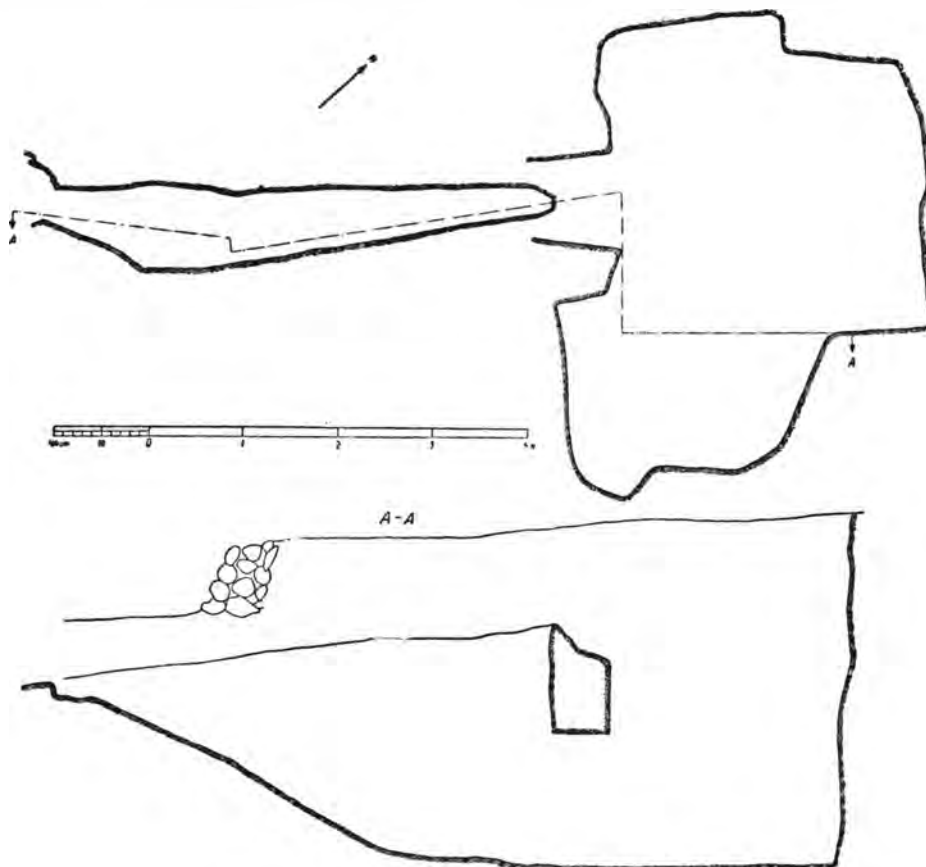
Κατόπιν πολλών άκάρπων δοκιμαστικών τομών εις θέσιν «Κιάφα», κειμένην περί τά 500 μ. δυτικώς του χωρίου Μιδέα, ένθα ύπήρχον πληροφορίαί ότι είχεν έμφανισθή παλαιότερον μυκηναϊκός θαλαμοειδής τάφος, ή έρευνα μετετοπίσθη εις τό χωρίον Δενδρά, εις ήν θέσιν και οί έκ των παλαιότερων άνασκαφών μυκηναϊκοί τάφοι. Κατ' άρχάς ήρευνήθη ένταύθα τό σημείον, εις τό όποϊον ό Persson έπίστευσεν ότι είχεν έπιστημάνει τον δρόμον θαλαμοειδούς τάφου (βλ. New Tombs at Dendra, σ. 18, εικ. 17 κάτω δεξιά) έκ της άνασκαφής άπεδείχθη ότι έπρόκειτο περί μικρού στρογγύλου λαξεύματος έν τφ βράχφ, έχοντος βάθος 0,31 μ. και διαμ. 0,58 μ. και ύποδηλούντος άπλώς έγκαταλειφθείσαν, λόγω της μεγάλης σκληρότητος του βράχου, άπόπειραν διανοίξεως τάφου. Άκολούθως έγένοντο πλησίον και άλλαι δοκιμαστικάί τομαί, αίτινες ούδέν άξιον λόγου παρουσίασαν, μέχρις ότου, τέλος, εις μίαν τομήν ένεργηθείσαν περί τά 3 μ. ΝΑ του ύπ' άριθ. 13 τάφου (διά την άρίθμησιν των τάφων των Δενδρών βλ. New Tombs, έ. ά. και Α.Δ. 16 (1960):

Χρονικά, σ. 93, 1) έπετεύχθη ή επισήμανσις ενός θαλαμοειδούς τάφου, δστις καί άνεσκάφη συστηματικώς.

Ό δρόμος του τάφου, έχων κατεύθυνσιν εκ ΝΔ πρὸς ΒΑ (βλ. Σχ ε δ. 1), ήτο στενός καί σχετικῶς επιμήκης: μήκος αὐτοῦ 4,40 μ., πλάτος κατὰ τήν έξοδον 0,90 μ., παρὰ τὸ στόμιον 0,80 μ. Ἡ πρὸς τὰ κάτω κλίσις τοῦ δαπέδου σχηματίζεται λίαν απότομος, καθ' ὃν τρόπον καί εἰς τοὺς λοιποὺς

παυομένην ἐπὶ τοῦ στήθους. Πλησίον τοῦ νεκροῦ οὐδέν ἀπολύτως κτέρισμα ὑπήρχε.

Εἰς τήν έξοδον τοῦ δρόμου εὐρέθη ἐπίσης ἄλλος νεκρός, ένταφιασμένος έντὸς προχείρως κατασκευασθέντος τάφου καί τοποθετημένος κατὰ τήν αὐτήν καί ὁ προηγούμενος στάσιν, ἀλλά με αντίθετον προσανατολισμόν (Πίν. 79α). Ἐνῆκεν οὗτος πιθανώτατα εἰς δοῦλον θυσιασθέντα ἴσως χάριν τοῦ νεκροῦ κυρίου του.

Σχεδ. 1. Κάτοψις καί τομή τοῦ ἀνασκαφέντος εἰς τὰ Δενδρά θαλαμοειδούς μυκηναϊκοῦ τάφου

τάφους τῆς προκειμένης θέσεως, ἐνῶ τὰ τοιχώματα συγκλίνουν ἰσχυρῶς πρὸς τὰ ἄνω (ὕψος τοῦ δρόμου εἰς τὸ στόμιον 2,40 μ.).

Εἰς τήν ἀνατολικήν παρεἰάν τοῦ δρόμου εἶχε λαξευθῇ, πρὸς τὸ ἄνω μέρος αὐτῆς, στενομήκης κόγχη, μήκους 1,37μ. πλάτους 0,37 - 0,40μ. καί ὕψους 0,40μ., ἥτις ἐκλείετο έξωθεν διά μιᾶς σειρᾶς ἀργῶν λίθων. Ἐντὸς τῆς κόγχης εὐρέθη ὁ σκελετός νεκροῦ εἰς ὑπτίαν θέσιν, με τήν κεφαλὴν πρὸς τὰ ἀνατολικά, κεκλιμένην δὲ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς παρεἰας· ὁ νεκρός εἶχε τὰ σκέλη συνεσταλμένα, τήν δεξιὰν χεῖρα καθειμένην καί τήν ἀριστεράν ἀνα-

ῥοτότοιχος τοῦ στομίου ἐσφώζετο μέχρι τῆς κορυφῆς περίπου (Πίν. 79β), ἀλλὰ τὸ ἴδιον τὸ στόμιον εἶχεν ὑποστή ζημίας τινὰς ἐνεκα τῆς μεγάλης μαλακότητος τοῦ φυσικοῦ βράχου. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει εἰς μεγαλύτερον βαθμόν προκειμένου καί περὶ τῶν τοιχωμάτων τοῦ θαλάμου, τῶν ὁποίων ὁ διαχωρισμός ἀπὸ τῆς πληρούσης τὸν θάλαμον ἐπιχώσεως ὑπῆρξε πολὺ δύσκολος, καθ' ὅσον τὴν ὑπερβολικὴν μαλακότητα τοῦ φυσικοῦ βράχου ἐπέτεινεν ἡ ὕγρασία ἐκ τῶν κατασταλαζόντων ὁμβρίων ὕδατων.

Ὁ θάλαμος εἶχε σχῆμα περίπου τετράγωνον:

μήκος 4 μ. περίπου, πλάτος 3,30 μ. Ἡ ὀροφή αὐτοῦ, εὐρισκομένη εἰς ὕψος 3,65 μ., εἶχε καταπέσει, ὁ ἴδιος δὲ ὁ θάλαμος ἦτο πλήρης χωμάτων. Κάτωθεν τῶν τεμαχίων τῆς καταπεσούσης ὀροφῆς εὐρέθη ἀγγεῖον τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, ἀποτελοῦν *terminum post quem* διὰ τὸν χρόνον τῆς καταρρέουσας τοῦ τάφου.

Ἐντὸς τοῦ θαλάμου εὐρέθησαν ἀρκετὰ ὅστ᾽ ἐν ἀταξίᾳ, ἰδίως πρὸς τὰ τοιχώματα (Πί ν. 79 γ-δ καὶ 80 α-γ) καὶ μεταξὺ αὐτῶν 10 ἐν συνόλῳ μικρὰ ἀγγεῖα, τινὰ τῶν ὁποίων ἀπεικονίζονται εἰς τὸν Πί ν. 80δ ἀνήκοντα εἰς τὴν ΥΕ III Β περιόδον.

N. ΒΕΡΔΕΛΙΗΣ

3. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΙΣ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΗΛΙΑΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΑΔΡΙΑΝΟΥ

Ἡ ἀνασκαφή διεξήχθη ἀπὸ 27ης μέχρι 30ης-9-1962 εἰς τέσσαρα σημεῖα κυρίως ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Προφήτη Ἡλία. Ὁ λόφος οὗτος ὑψοῦται πρὸς Β τοῦ ὁμωνύμου συνοικισμοῦ καὶ εἶναι φύσει ὄχυρός, ἰδίᾳ κατὰ τὸ ἀνώτατον αὐτοῦ τμήμα ἔνθα περιβάλλεται ὑπὸ ἀποκρήμνων βράχων. Πλησίον τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου εὐρέθησαν, τὸν παρελθόντα χειμῶνα, παρὰ τῶν διευρυνόντων τὸν ὁδηγοῦντα πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Προφ. Ἡλιοῦ δρόμον, θραύσματα εἰδωλίων καὶ ἀφιερωμάτων, ἅτινα παρεδόθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Ναυπλίου.

Κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς, πρώτη μέριμνα ὑπῆρξεν ὁ καθαρισμὸς τοῦ ἀποθέτου εἰς τὸν ὅποιον ἀνήκον τὰ παραδοθέντα εἰδώλια. Ὁ καθαρισμὸς ἀπέδωσε πλῆθος εἰδωλίων ἀκεραίων καὶ ἐν τεμαχίοις, ὀστράκων, καὶ μικρῶν ἀντικειμένων (περόνας, σκυφίσκου, πόρπας, μικρὰν χαλκὴν φιάλην, ἀναθηματικά ἀγγεῖα κλπ.). Ὁ ἀποθέτης ὠρίζετο δι' ἐνὸς τοίχου (Πί ν. 81α) ἡμικυκλικοῦ, ὁ ὁποῖος διεχώριζε ἐν τμήμα μεταξὺ τῶν βράχων, χρησιμοποιοῦν διὰ τὴν ἀπόρριψιν τῶν ἀφιερωμάτων ἐκ τῆς καθάρσεως ἱεροῦ, κειμένου εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου. Τὰ ἀφιερώματα ἀνήκουν κυρίως εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν, περιλαμβάνονται ὅμως καὶ ὀλίγα μυκηναϊκὰ ὡς καὶ μεταγενέστερα ἀντικείμενα μέχρι καὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἡ ὑπὸ τὸν ἀποθέτην ἐπίχωσις μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου ἦτο καθαρῶς μυκηναϊκή. Διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ ἱεροῦ προέβην εἰς ἐρεῦνας αἰτίνες ἀπέδωσαν καρπούς. Πράγματι, ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ ἱεροῦ τῆς ἐκκλησίας, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, διεκρίνεται μέγας λίθος κατωφλίου ἀνῆκων εἰς οἰκοδόμημα (Πί ν. 81β). Ὁ προσδιορισμὸς τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, τὸ ὅποιον κατὰ μέγα μέρος κεῖται ὑπὸ τὸν σύγχρονον ναῖσκον, ὑπῆρξε δύσκολος. Ὁ προσανατολισμὸς τοῦ σηκοῦ εἶναι ἐξ

Α πρὸς Δ. Ἐκαθαρίσθησαν ἐπιφανειακῶς ἀπαντα τὰ ἐκτὸς τοῦ ναῖσκου σημεῖα, ἦτοι ἡ ΒΑ καὶ ΝΑ καὶ κυρίως ἡ ΒΔ καὶ ΝΔ γωνία, ἐγένοντο δὲ καὶ τομαὶ (Πί ν. 81 γ-δ καὶ 82 α) πρὸς τοὺς τοίχους διὰ τὴν διαπίστωσιν τῆς χρονολογίας. Εἰς τὰ σημεῖα ὅπου τὰ στρώματα ἦσαν ἀδιατάρακτα εὐρέθησαν κυρίως ἀρχαῖα ὀστρακα. Τὰ θεμέλια εἶναι ἐξ ἀργῶν εὐμεγέθων λίθων, ἀλλαχοῦ ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου, καὶ τὰ ἄνω μέρη ἐκ πλίνθων. Ὁ σηκὸς ἐχωρίζετο εἰς δύο ὑπὸ ἐνὸς ὁμοίου τοίχου (Πί ν. 82 β).

Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ὑπάρχει ἀναλημματικός τοίχος μὲ ὀγκώδεις λίθους κατεσκευασμένος. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ σηκοῦ μεταξὺ τῶν θεμελίων φέρει γέμισμα ἐκ λίθων. Ἐνταῦθα εὐρέθησαν καὶ ρωμαϊκὰ ἀκόμη ὀστρακα. Ἐκ τῆς προχείρου ἐρεῦνης περὶ τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου εὐρέθη ὅτι ἡ Ν πλευρὰ αὐτῆς περιλαμβάνει ὁμοίως ἀναλημματικὸν τοίχον κυκλωπέου κατασκευῆς. Δοκιμαστικὴ τομὴ ἐνταῦθα ἀπέδωσε ἀρχαῖα καὶ μυκηναϊκὰ ὀστρακα. Ἐπίσης ἐκαθαρίσθη μικρὸν σπήλαιον πρὸς Β τοῦ σηκοῦ, εὐθὺς ὑπὸ τὴν κορυφὴν. Εἰς τὸ κατώτατον στρώμα, τοῦτο παρουσίασε ἴχνη πυρᾶς καὶ τέφρας, ἐν αὐτῷ εὐρέθη ἱκανὸς ἀριθμὸς ὀστράκων καὶ μεταλλίων ἀντικειμένων, τὸ πλεον ἀξιοσημεῖωτον τῶν ὁποίων εἶναι μολυβδίνη πόρπη ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς παρουσιάζουσα ἀνδρικήν καὶ γυναικεῖαν μορφήν (πιθανώτατα Ἦραν καὶ Δία) (Πί ν. 82 γ).

Περὶ τὴν ἀκρόπολιν διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς, κατὰ διαστήματα, λειψάνων κυκλωπέων τειχῶν (Πί ν. 81 γ).

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ ἀκρόπολις ὠχυρώθη τὸ πρῶτον εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους. Ἐπίσης φαίνεται ὅτι ἰδρύθη ἀρχαῖκόν ἱερὸν ἐπὶ τοῦ σημείου ἐφ' οὗ εὐρίσκετο μυκηναϊκὸν οἰκοδόμημα. Ἡ κάτω πόλις ἐξετείνετο πέραν τοῦ λόφου καὶ κατὰ τὴν γνώμην μου κατὰ τὴν ΒΑ πλευρὰν μάλλον. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἀκρόπολις εὐρίσκεται εἰς πλεονεκτικὴν θέσιν. Ἀπ' αὐτῆς διακρίνονται αἱ ἀκροπόλεις τῶν Μυκηνῶν, τῆς Πρόσουνας, τῆς Μιδέας, τῆς Τίρυνθος καὶ τῆς Ἀσίνης.

Ζήτημα γεννᾶται πρὸς ποίαν ἀρχαίαν πόλιν θὰ ἠδύνατο νὰ ταυτισθῇ ἡ ἀνακαλυφθεῖσα ἀκρόπολις.

Ἐὰν μελετήσῃ τις τὴν περιγραφὴν τοῦ Πausανίου κατὰ τὴν μετάβασίν του ἀπὸ τοῦ Ἀργους εἰς τὸ Ἱερὸν Ἀσκληπιοῦ τῆς Ἐπιδαύρου: (II 25, 7-10 καὶ 26). *Ἐρχομένοις δὲ ἐξ Ἀργους εἰς τὴν Ἐπιδαυρίαν ἔστιν οἰκοδόμημα ἐν δεξιᾷ πυρραμίδι μάλιστα εἰκασμένον, . . . Προϊούσι δὲ ἐντεῦθεν καὶ ἐκτραπέουσιν εἰς δεξιὰν Τίρυνθός ἐστιν ἐρείπια. . . Ἐπανελθόντων δὲ εἰς τὴν λεωφόρον, ἐπὶ Μηδείαν εἰς ἀριστερὰν ἤξεις. . . Κατὰ δὲ τὴν εἰς Ἐπίδαυρον*

εἰθεῖάν ἐστι κόμην Λήσσαν, ναὸς δὲ Ἀθηναῖς ἐν αὐτῇ καὶ ξόανον οὐδέν τι διάφορον ἢ τὸ ἐν ἀκροπόλει τῇ Λαρίσῃ. Ἔστι δὲ ὄρος ὑπὲρ τῆς Λήσσης τὸ Ἀραχναῖον. . .

Κατὰ δὲ τὴν Λήσσαν ἔχεται τῆς Ἀργείας ἡ ἐπιδανυρία.

Νομίζω ὅτι ἡ ὁδὸς διήρχετο ἐκεῖ που πλησίον, ὅποτε ἡ ἀνασκαπτομένη ἀκρόπολις θὰ πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν ἀρχαίαν Λήσσαν. Ἡ μυκηναϊκὴ κατάληξις -σσα καὶ ἡ ἀνεύρεσις μυκηναϊκῶν λειψάνων ἐν τῷ χώρῳ φαίνεται νὰ συμφωνῇ πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ὀνόματος.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι μία περαιτέρω ἔρευνα ἐν τῷ χώρῳ θὰ ἦτο λίαν διδακτικὴ, δεδομένου ὅτι σχεδὸν ἅπας ὁ ΝΑ χώρος τοῦ ἀνδῆρου ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως παρουσιάζει παχεῖαν ἐπίχωσην κατὰσπαρτον δι' ὀστράκων. Ἐπίσης εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς κορυφῆς διακρίνονται ἐντομαὶ ἐν τῷ βράχῳ διὰ στερέωσιν πεσίσκων κλπ., εἰς τὰς ὑπαρείας δὲ τοῦ λόφου ἀνευρέθη προσφάτως ψευδόστομος ἀμφορεὺς συγκολληθεὶς ἐκ τεμαχίων.

Ἄπαντα τὰ εὐρήματα μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Ναυπλίου.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΥ - ΔΕ·Γ·ΔΑΚΗ

4. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΙΡΥΝΘΟΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ ΔΥΟ ΝΕΩΝ ΣΥΡΙΓΓΩΝ

(Πί ν. 83-88)

Κατὰ τὸ τελευταῖον τρίμηνον τοῦ 1962, συνεχιζομένων τῶν ἀναστηλωτικῶν ἐργασιῶν εἰς τὸ τεῖχος τῆς Τίρυνθος, παρουσιάσθησαν κατὰ τὸ ΒΔ ἄκρον αὐτοῦ δύο κενά, τὸ ἐν παραπλεύρως τοῦ ἄλλου, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρὸς Β ὁμοίαζε μὲ ἐξοδὸν ὁχετοῦ, ἐνθὺ τὸ πρὸς Ν ἐφαίνετο ὅτι ἦτο βαθειὰ τις σήραγγα, προχωροῦσα κάτωθεν καὶ καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ τείχους. Κατόπιν ἀνασκαφῆς, ἐνεργηθείσης εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παραπλεύρως τοῦ τειχικοῦ περιβόλου, ἀπεδείχθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ δύο συρίγγων, αἵτινες, τέμνουσαι ἐγκαρσίως τὸ τεῖχος, προεκτείνονται πρὸς Δ πέραν τῆς ἐξωτερικῆς γραμμῆς αὐτοῦ ἐπὶ ἱκανὸν μῆκος (βλ. Σχ ε δ. 1)¹. Ὁ συστηματικὸς καθαρι-

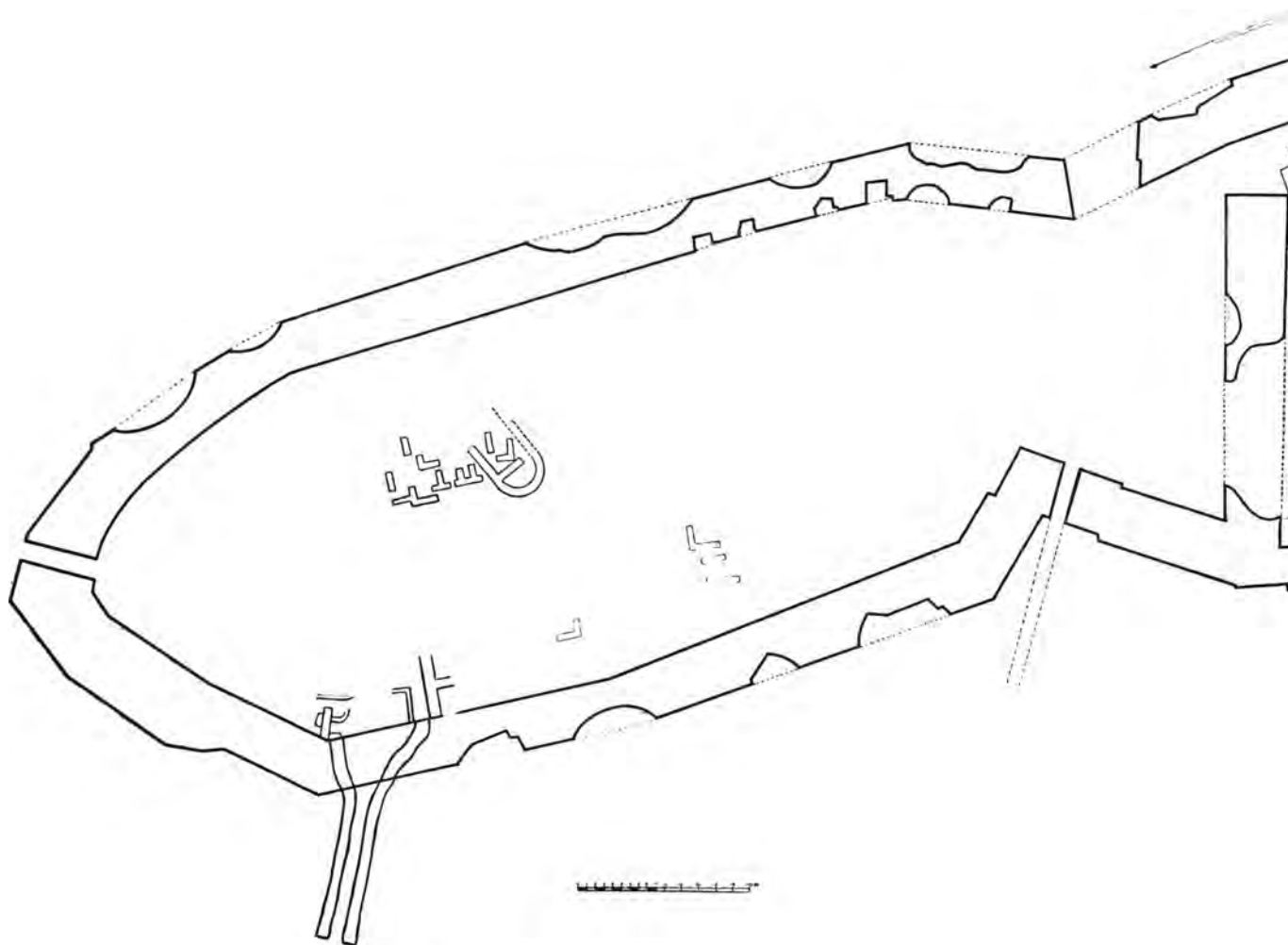
σμός τούτων, εἰς δὴν προέβην ἐν συνεχείᾳ, ἀπέδωκε σημαντικώτατα ἀποτελέσματα, ἅτινα ἐκτίθενται ἐν συντομίᾳ κατωτέρω.

Ἀμφότεραι αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι σύριγγες, βαίνουσαι, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἐγκαρσίως πρὸς τὸ τεῖχος, ἔχουν κατεύθυνσιν ἐξ Α πρὸς Δ. Δὲν προχωροῦν ὁμως παραλλήλως, ἀλλὰ συγκλίνουν ἐλαφρῶς καθ' ὅσον συνεχίζουν πρὸς τὰ κάτω εἰς τρόπον ὥστε, ἐνθὺ εἰς τὴν ἀφετηρίαν ἢ μεταξύ των ἀποστάσεις εἶναι 9 μ., ἀμέσως ἐξωθεν τοῦ περιβόλου μειοῦται αὕτη εἰς 2,60 μ. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου καὶ μέχρι τῆς πρὸς Δ καταλήξεως των αἱ δύο σύριγγες προχωροῦν παραλλήλως, ὅπως δεικνύουν τὰ Σχ ε δ ι α 1-2. Ἀμφότεραι ἔχουν τὴν εἰσοδὸν των ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους, προχωροῦν δὲ πέραν τῆς ἐξωτερικῆς γραμμῆς αὐτοῦ, ἢ μὲν πρὸς Β εἰς μῆκος 18,70 μ., ἢ δὲ πρὸς Ν 20,50 μ. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ πάχος τοῦ ὀχυρωματικοῦ περιβόλου, εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, εἶναι 10,20 μ., τὸ ὅλον μῆκος τῶν συρίγγων ἀνέρχεται τοιοῦτοτρόπως εἰς 28,90 μ. τῆς πρώτης, καὶ εἰς 30,70 μ. τῆς δευτέρας. Τὸ πλάτος εἰς τὴν βάσιν αὐτῶν εἶναι 1,40 μ., τὸ δὲ ὕψος των φθάνει κατὰ μέσον ὅρον τὰ 3,50 μ.

Ὅπως αἱ μέχρι τοῦδε γνωσταὶ ἐκ τῆς αὐτῆς ἀκροπόλεως σύριγγες, εἶναι καὶ αἱ ἀνωτέρω κτισμέναι διὰ μεγάλων ὀγκολίθων κατὰ τὸ κυκλώπειον σύστημα καὶ κατὰ τὸν ἐκφορικὸν τρόπον, ὥστε νὰ σχηματίζεται καὶ ἐδῶ πρὸς τὰ ἄνω τὸ χαρακτηριστικὸν εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἀρχιτεκτονικὴν ὀξυκόρυφον τόξον (βλ. Σχ ε δ. 3). Ἡ ἐκφορὰ ὁμως τῶν λίθων δὲν προχωρεῖ πρὸς τὰ ἄνω μέχρι τῆς συναντήσεως των κατὰ μίαν κορυφὴν, ἀλλὰ περιορίζεται μέχρις ἐνδὸς σημείου, κειμένου ὀλίγον χαμηλότερον, ὅπου τὸ καταλειπόμενον μεταξύ των τοιχωμάτων κενὸν καλύπτεται ὑπὸ μεγάλων πλακῶν, τῶν ὁποίων τὸ πάχος ποικίλλει ἀπὸ 0,50 μ. ἕως 0,80. Αἱ καλυπτήριοι αὗται πλάκες, ἀκολουθοῦσαι τὴν κλίσιν τῶν συρίγγων, ἀνέρχονται μὲν βαθμιαίως ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῶν πρὸς τὴν ἐξοδὸν, οὐχὶ ὁμως κατὰ τὴν ἐννοίαν τοῦ κεκλιμένου ἐπιπέδου, ἀλλ' ὀριζοντίως, διὰ βαθμιδωτῆς αὐτῶν διατάξεως (βλ. Σχ ε δ. 4-5). Ἡ τοιαύτη κατ' ἐκφορικόν, ἃς εἵπωμεν, τρόπον διάταξις τῆς ὀροφῆς εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν Τίρυνθα καὶ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ἐν τῇ ἀκροπόλει μεγάλων ὁχετῶν (βλ. Kurt Müller, Tiryns III, σ. 171 κ.ε., εἰκ. 77· πρβλ. Ἀναστ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά Δομῆς, II, σ. 287 κ.ε.).

Τὰ θεμέλια τῶν τοίχων δὲν ἐδράζονται ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου, ἀλλὰ μεταξύ αὐτοῦ καὶ ἐκείνων παρεμβάλλεται παχὺ στρώμα λάσπης ἐκ κιτρινωπῆς γῆς, τοῦ ὁποίου τὰ πρὸς τὰ

1. Τὰ παρατιθέμενα σχεδιαγράμματα ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Χαραλ. Μπούρα, κατόπιν σχετικῆς διαταγῆς τῆς Γεν. Διευθύνσεως τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως. Αἱ φωτογραφίαι, τόσον τῶν συρίγγων ὅσον καὶ τῶν κινητῶν εὐρημάτων, ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνη - φωτογράφου κ. Emil Σερᾶφ. Βοηθός μου κατὰ τὴν ἐνεργηθεῖσαν ἀνασκαφὴν ἐ χρημάτισεν ἡ πτυχιούχος τῆς Ἀρχαιολογίας δ. Τούλα Μαντᾶ. Πρὸς ἅπαντας τοὺς ἀνωτέρω ἐκφράζω καὶ ἐντεύθεν τὰς θερμὰς μου εὐχαριστίας.

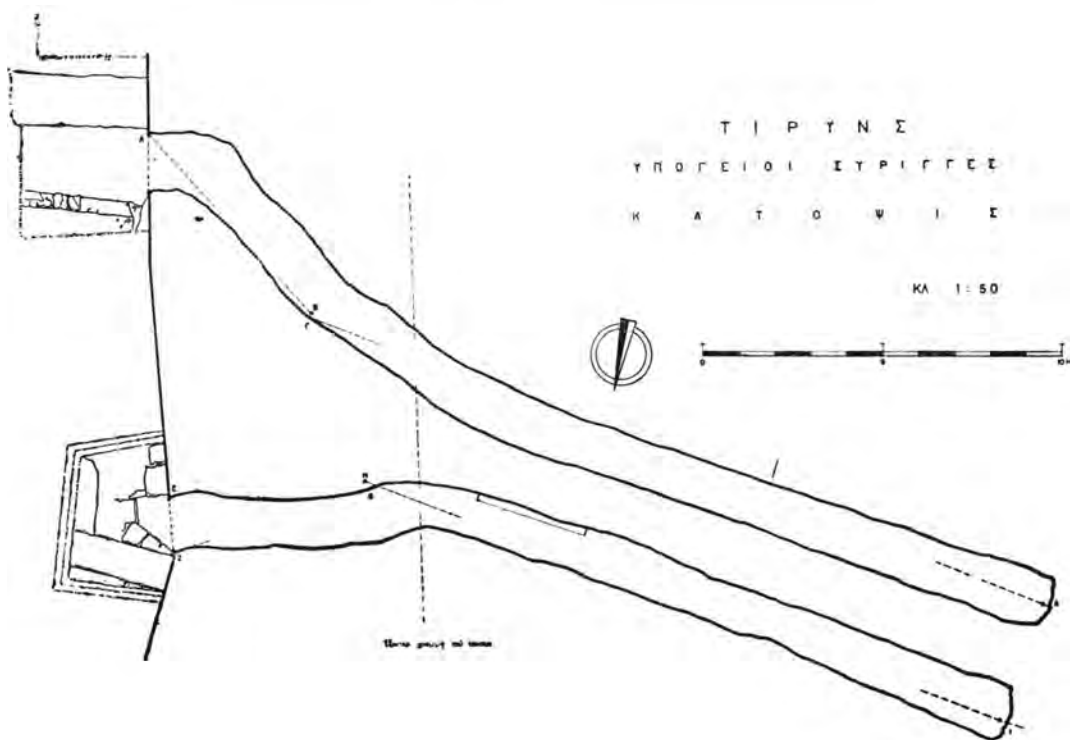

Σχεδ. 1. Ἡ κάτω ἀκρόπολις τῆς Τίρυνθος καὶ αἱ παρά τὸ ΒΔ ἄκρον αὐτῆς ἀποκαλυφθεῖσαι δύο σύριγγες

ἔξω ἐκχειλίσματα ἐκ τοῦ βάρους τῶν ἐπικαθημένων λίθων διατηροῦνται ἀκόμη ἐνιαχοῦ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῶν τοίχων. Ὅτι δὲ ἡ συνεκτικὴ αὐτὴ ὕλη ἐχρησιμοποιήθη καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τῆς οἰκοδομῆς, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι ἴχνη ὁμοίας λάσπης διετηρήθησαν καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῶν τοίχων, ὑψηλότερον τῶν θεμελίων. Δὲν δύναμαι ὅμως νὰ βεβαιώσω, ἐὰν τὰ ἀπαντῶντα ἴχνη κοινῆς λάσπης εἰς τοὺς ἀρμούς πολλῶν λίθων ἀποτελοῦν συνεκτικὴν ὕλην ἢ ἀνήκουν ἀπλῶς εἰς τὴν συσσωρευθεῖσαν εἰς τὰς σύριγγας ἐκ τῶν ὑστέ-

σιμοποιήσεως τῶν συρίγγων ἦσαν τοποθετημέναι εἰς τὰ σημεῖα ταῦτα ξύλιναι κλίμακες πρὸς διευκόλυνσιν τῶν κατερχομένων. Πρέπει ἐπίσης νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς τὸ κάτω μέρος τῶν συρίγγων, ὅπου λόγῳ τῆς ὁμαλῆς κλίσεως δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη προσθέτων βαθμίδων, ἡ ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου παρουσιάζεται πολὺ λεία καὶ μὲ μεγάλην στιλπνότητα, ὁφειλομένην ἀσφαλῶς εἰς τὴν μακροχρόνιον καὶ συνεχεῇ χρῆσιν τῶν στοῶν.

Ἐκάστη ἀπὸ τὰς δύο σύριγγας καταλήγει κάτω εἰς μίαν πηγὴν, τὴν ὑπαρξίν τῆς ὁποίας, παρὰ τὴν

Σχ. 2. Αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι δύο σύριγγες εἰς τὸ ΒΔ ἄκρον τῆς κάτω ἀκροπόλεως τῆς Τίρυνθος

ρων ἰλύν, ἥτις, ὡς ἦτο φυσικόν, εἰσεχώρησεν εἰς ὅλα τὰ κενὰ τῶν τοίχων.

Τὸ δάπεδον τῶν στοῶν παρουσιάζει συνεχῇ πρὸς τὰ κάτω κλίσιν, ἀλλαχοῦ μὲν ὁμαλωτέραν, ἀλλαχοῦ δὲ περισσότερον ἀπότομον, ἀναλόγως τῆς διαμορφώσεως τοῦ φυσικοῦ βράχου, οὗτινος περιωρισμένη μόνον ἐπεξεργασία ἐγένετο, κυρίως εἰς τὴν βορείαν στοᾶν καὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς ἐξωτερικῆς γραμμῆς τοῦ τείχους. Εἰς ὅσα σημεῖα ὁ βράχος κατέρχεται ἀποτόμως, προστίθενται βαθμίδες ἀπὸ μεγάλους ἀκατεργάστους λίθους· ὅπου ὅμως δὲν ὑπάρχουν τοιαῦται, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς χρη-

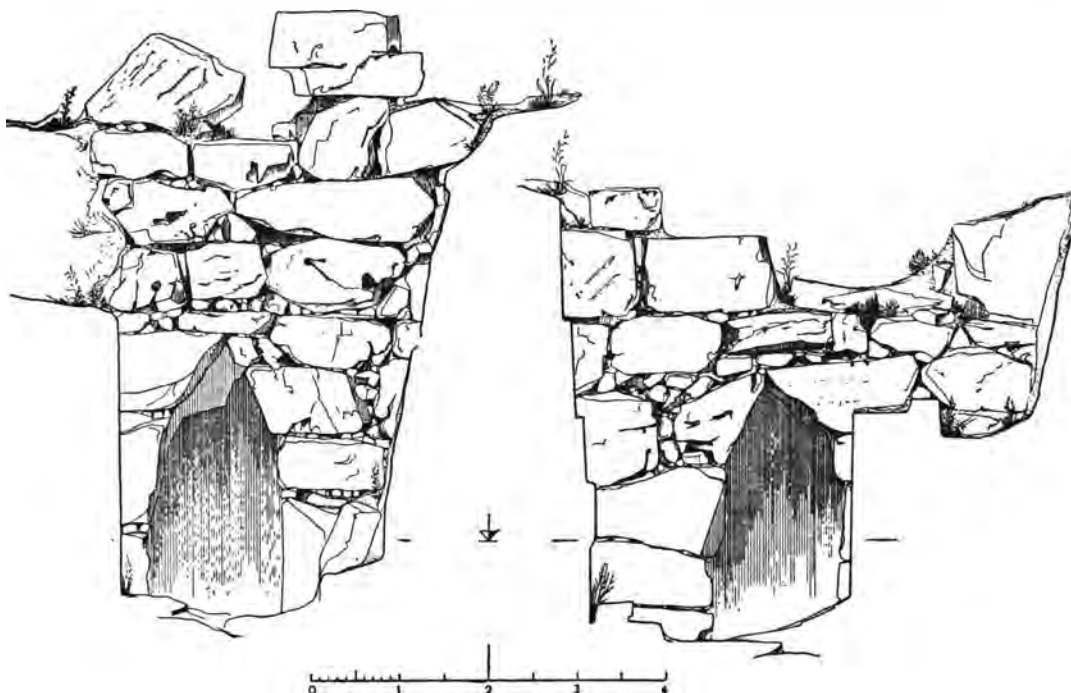
ἔλλειψιν σήμερον ὕδατος², ἐπιβεβαιώνουν τὰ ἐξῆς δεδομένα: 1) τὰ ἐντὸς τοῦ βράχου βαθέα ρήγματα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ἅτινα μόνον ὡς φλέβες ἀναβλύζοντος ὕδατος δύνανται νὰ θεωρηθοῦν· 2) ἡ πρόσθετος ἐνταῦθα τεχνητὴ ἐπεξεργασία τοῦ βράχου, ἥτοι ἡ διὰ λαξεύσεως ἐκβάθυνσις τούτου,

2. Ὅτε ἐγράφοντο αἱ ἀνωτέρω γραμμαὶ, ἀμφότεραι αἱ πηγαὶ ἦσαν καθ' ὅλοκληρίαν ἀπεξηραμέναι. Ἄλλ' εὐθὺς μετὰ τὸν καθαρισμὸν ἀνέβλυσαν καὶ αἱ δύο ἀφθονον πόσιμον ὕδωρ, ἀλλὰ καὶ πάλιν κατὰ τὸ θέρος ἐστεῖρευσαν λόγῳ τῆς ὑπάρξεως πλησίον ἄλλων ἀρτεσιανῶν φρεάτων, εἰς τὰ ὅποια, ὡς εἶναι ἐπόμενον, συγκεντρώνονται ὅλα τὰ γειτονικά ὑπόγεια ὕδατα.

ώστε νά σχηματίζεται ἔμπροσθεν τῶν φλεβῶν εἶδος λεκάνης ἢ μικρᾶς δεξαμενῆς πρὸς εὐκολωτέραν ἀντλῆσιν τοῦ ὕδατος· 3) ἡ ὑπαρξίς πρὸ τῆς οὕτω διαμορφωμένης καταλήξεως τριῶν ἕως τεσσάρων λαξευτῶν ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου χαμηλῶν βαθμίδων, διὰ τῶν ὁποίων κατέρχεται τις ὁμαλότερον μέχρι τοῦ χείλους τῆς δεξαμενῆς· 4) τὸ γεγονός ὅτι ἀμφοτέρω τὰ λαξεύματα ἦσαν πεπληρωμένα ἐξ ἱλύος, ἥτις διετηρεῖτο ἀκόμη ὑγρὰ, εἰς δὲ τὴν νοτίαν σύριγγα εἶχε μεταβληθῇ καὶ εἰς βοῦρκον, ἐξ αἰτίας προφανῶς τῆς, ἐλαχίστης ἔ-

είχεν ἀπασχολήσει ἄλλοτε, ὡς γνωστόν, τοὺς ἐρευνητὰς τῆς θέσεως Γερμανοὺς ἀρχαιολόγους, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἡμπορέσουν οὗτοι νὰ δώσουν μίαν ἱκανοποιητικὴν λύσιν.

Τοιοτοτρόπως, ὁ εἰδικώτερον ἀσχοληθεὶς μὲ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ θέματα τῆς ἀκροπόλεως Kurt Müller σημειώνει σχετικῶς τὰ ἐξῆς ἐπὶ λέξει (Tiryns III, 176-7) : « . Γεννᾶται ἤδη τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ τρόπου ὑδρεύσεως τῆς ἀκροπόλεως. Αἱ παλαιαὶ πληροφορίες ἀναφέρουν μίαν δεξαμενὴν εἰς τὸ νότιον αὐτῆς μέρος. Τῆς δεξαμενῆς ταύτης

Σχεδ. 3. Ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως καὶ αἱ δι' αὐτοῦ προχωροῦσαι πρὸς τὰ κάτω σύριγγες (ἀριστερὰ ἢ νοτία σύριγγ καὶ δεξιὰ ἢ βορεία)

στω, ἀναβλύσεως ὕδατος παρὰ τὴν ἔμφραξιν τῶν φλεβῶν ὑπὸ τῆς ἐπιχώσεως.

Δὲν χωρεῖ ἐπομένως καμμία ἀμφιβολία ὅτι εἰς τὰς ἀνωτέρω ἀποκαλυφθείσας σύριγγας ἔχομεν ἐπανάληψιν καὶ εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῆς Τίρυνθος τῆς ἐν Μυκῆναις Περσεΐας κρήνης³ καὶ τῆς Βορείας κρήνης εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν⁴, λύεται δὲ τοιοτοτρόπως τὸ πρόβλημα τῆς ὑδρεύσεως καὶ τῆς παρουσίας ἀκροπόλεως, τὸ ὁποῖον

οὐδὲν ἶχνος ἀνευρέθη οὔτε κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Dörpfeld οὔτε καὶ κατὰ τὰς μεταγενεστέρας, καὶ πρέπει συνεπῶς νὰ κατεστράφη αὕτη κατὰ τὸ 1876 ὑπὸ τοῦ Schliemann κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ὑπὸ τούτου τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς· ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ Dörpfeld θὰ μᾶς παρεῖχε πληροφορίαν τινά. . . Εἶναι πιθανώτερον ὅτι εἰς τὴν μέσσην ἀκρόπολιν, ἀνήκουσαν εἰς τὴν ἐσωτέραν περιοχὴν τῆς ὀχυρώσεως, εὐρίσκετο μία δεξαμενὴ, ἥτις δὲν ἀνεγνωρίσθη ἀκόμη. Διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνακτόρου ὑδρεύοντο κατὰ προτίμησιν ἐκ τῶν φρεάτων, ἅτινα εὐρίσκοντο εἰς τὴν ἐκτεινομένην κάτωθεν πεδιάδα. Διὰ τὴν ἐργασίαν δὲ ταύτην διετίθετο ἀσφαλῶς ἐπαρκὲς ὑπηρετικὸν προ-

3. Ἡ ἐκτενεστέρα δημοσίευσίς τῆς Περσεΐας ὑπὸ G. Karo, Die Perseia von Mykenae, ἐν AJA 38 (1934) 123 κ.έ.

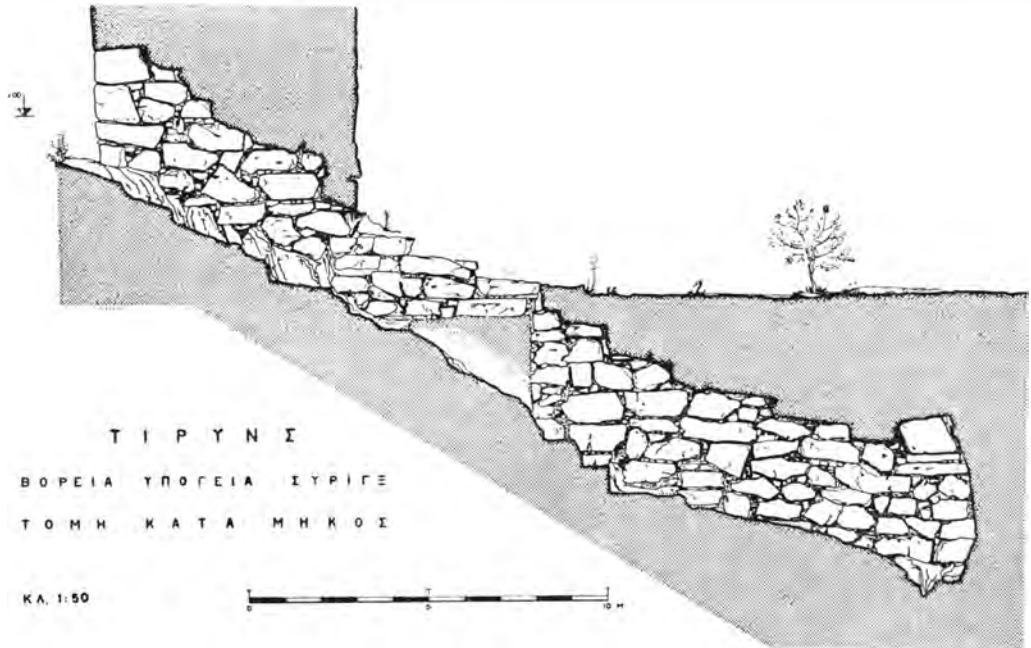
4. Βλ. O. Broneer, A Mycenaean Fountain on the Athenian Acropolis, ἐν Hesperia VIII (1939) 317 κ.έ. Πρβλ. Σ. Ἰακωβίδη, Ἡ μυκηναϊκὴ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν, 215 κ.έ.

σωπικόν, ὥστε νά μὴ χρειάζεται νά γίνηται οἰκονομία τῆς ὑπαρχούσης ἀφθονίας ὑδάτων νοτίως τῆς ἀκροπόλεως. Ὑπῆρχε μόνον ὁ κίνδυνος νά ἀποκοποῦν ἀπὸ τὰς πηγὰς κατὰ τὰς πολεμικὰς περιόδους. Ἀλλ' ὁ κίνδυνος οὗτος προελαμβάνετο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα διὰ τῆς ἰσχυρῶς ὠχυρωμένης δυτικῆς κλίμακος, ἥτις ἔφερε τὰ φρέατα ἐγγύτερον πρὸς τὴν περιοχὴν τῆς ἀκροπόλεως.

Καὶ ὁ G. Karo παρατηρεῖ ἐπίσης (Führer durch Tiryns, σ. 12): «Ἀκολουθοῦντες τὴν δημοσίαν

σημεῖον... Εἰς τὰς Μυκήνας ἐλύθη διὰ τῆς μεγαλοπρεποῦς ὑπογείου κατασκευῆς τῆς Περσεΐας, διὰ μέσου τῆς ὁποίας ἤμπορουσε κανεῖς νά φθάνῃ ἀπαράτητος μέχρι τῆς ὑπογείου δεξαμενῆς. Εἰς τὴν Τίρυνθα ἐπεξέτειναν τὴν ὀχύρωσιν πρὸς Δ, ὅσον ἡδύναντο πλησιέστερον πρὸς τὸ φρέαρ».

Τὰ ἴδια ἀκριβῶς ἐπαναλαμβάνει ὁ ἀνωτέρω σοφὸς καὶ εἰς τὸ ἄρθρον του περὶ Τίρυνθος ἐν Pauly-Wissowa, RE, ἡ γνώμη δὲ αὕτη εἶχε πλέον ἐπικρατήσῃ ὀριστικῶς, παρ' ὅλον ὅτι δὲν ἡδύνατο νά

Σχεδ. 4

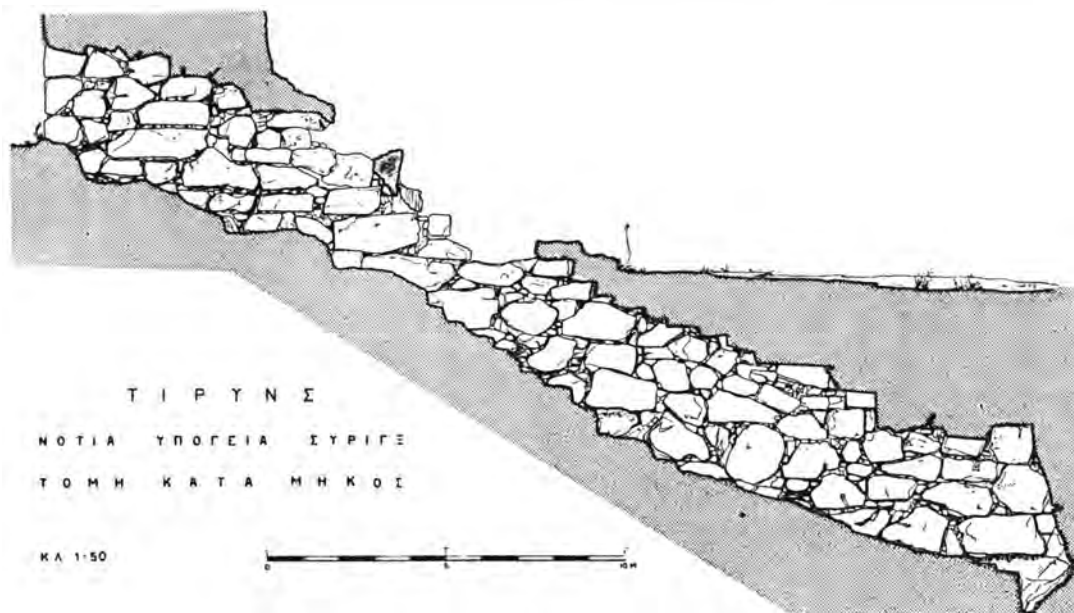
ὁδὸν ἐκ Ναυπλίου εἰς Ἄργος, προχωροῦμεν μέχρι τῆς ΒΔ γωνίας τῆς, πρὸ ἐνὸς αἰῶνος ἰδρυθείσης ὑπὸ τοῦ πρώτου Κυβερνήτου, Γεωργικῆς Σχολῆς, νῦν Ἀγροτικῶν Φυλακῶν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ κάτωθεν ἐνὸς μεγάλου πλατάνου εὐρίσκεται ἓν ἐξαίρετον φρέαρ· ἐκ τῆς αὐτῆς περιπότου θέσεως θὰ ἤντλουν τὸ ὕδωρ καὶ οἱ κάτοικοι τῆς παλαιᾶς Τίρυνθος». Καὶ κατωτέρω (σ. 34): «Ἡ ὅλη κατασκευὴ τῆς δυτικῆς κλίμακος ἀποτελεῖ ἀξιοθαύμαστον ἀμυντικὸν ἔργον, τὸ ἰσχυρότερον τῆς μυκηναϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὴν κορωνίδα τῆς νεωτέρας ὀχυρώσεως εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῆς Τίρυνθος. Ὁ προορισμὸς τῆς εἶναι προφανής: ἀπὸ τὴν κλίμακα ταύτην ὁδηγεῖ ἡ συντομωτέρα ὁδὸς πρὸς τὸ μνημονευθὲν ἀνωτέρω (σ. 12) φρέαρ, πλησίον τοῦ ὁποίου θὰ ἔκειτο καὶ τὸ παλαιόν, ἴσως ἐντὸς βολῆς τόξου ἀπὸ τοῦ νέου κυκλικοῦ τείχους. Ἡ προμήθεια ὕδατος ἦτο εἰς πᾶσαν μυκηναϊκὴν ἀκρόπολιν τὸ πλέον ἀσθενές

ἱκανοποίησις πλήρως. Χαρακτηριστικὴ τῶν δυσκολιῶν, τὰς ὁποίας παρείχεν ἡ ἀνωτέρω λύσις τοῦ προβλήματος, εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ Broeneer (ἔ.ἀ. σ. 319): «Εἰς τὴν Τίρυνθα, γράφει, ἡ προμήθεια τοῦ ὕδατος ἐγένετο ἴσως ἐκ τῆς πεδιάδος εἰς μίαν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως, καὶ οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως θὰ εὐρίσκοντο εἰς τὸ ἔλεος τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις θὰ ἐπετύγχανε κατοχὴν τῆς πηγῆς. Ὅτε ἐγένετο ἡ τελευταία ἐπέκτασις τῆς ὀχυρώσεως, κατασκευάσθη εἰς προμαχῶν, διὰ νά προστατεύῃ τὴν πρόσοδον πρὸς τὸ ὕδωρ, τὸ ὁποῖον οὕτω περιελήφθη εἰς τὸν ὠχυρωμένον χώρον τῆς ἀκροπόλεως». Ἀλλ' ἡ ἀπάντησις εἰς τὰ ἀνωτέρω εἶναι πρόχειρος καὶ ἐντελῶς φυσική: ἐὰν πρὸ τῆς κατασκευῆς τῆς κλίμακος ἦτο εὐκόλον εἰς τὸν ἐχθρὸν νά γίνῃ κάτοχος τῆς πηγῆς καὶ νά τεθοῦν ἔτσι εἰς τὸ ἔλεος τοῦ οἱ ἐν τῇ ἀκροπόλει, κατὰ τί θὰ ἡμπόδιζε νά συμβῇ τὸ ἴδιον καὶ μετέπειτα, ἀφοῦ ὁ ἐχθρὸς, ἐπιτιθέμενος, δι'

δλων αὐτοῦ τῶν δυνάμεων, εὐρίσκειτο σαφῶς εἰς πλεονεκτικωτέραν θέσιν ἔναντι τῶν ἀμυνομένων ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἡδύνατο ἐπομένως εὐχερῶς καὶ πάλιν νὰ γίνῃ κύριος τῆς πηγῆς;

Ἄλλος λοιπὸν ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ τρόπος ὑδρεύσεως τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἄλλος θὰ πρέπει νὰ ἦτο ἐπίσης ὁ προορισμὸς τῆς δυτικῆς πυλίδος. Τὸν τρόπον ὑδρεύσεως μανθάνομεν ἤδη ἀπὸ τὰς ἀποκαλυφθείσας σύριγγας. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ζήτημα, νομίζω ὅτι ἡ ὑπαρξὶς παρὰ τὴν κυρίαν εἰ-

σεις ἡμπόδιζον τεχνικοὶ λόγοι. Δηλαδή, ἡ μὲν κατασκευὴ πλατυτέρας σύριγγος, ἐκτὸς τῶν τεχνικῶν δυσκολιῶν, θὰ ἔπρεπεν ἐπὶ πλέον νὰ φθάσῃ εἰς μέγα ὕψος μὲ τὴν κανονικὴν ἐκφορὰν τῶν τοίχων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὁμως θὰ τὴν καθίστα ἐμφανῇ, θὰ τὴν ἐξέθετεν τοιουτοτρόπως εὐκόλως εἰς κίνδυνον καταστροφῆς ἐκ μέρους τοῦ ἐχθροῦ ἐνῶ, ἀφ' ἑτέρου, ἡ προσθήκη εἰς τὸ ἄκρον ἐγκαρσίου σκέλους, ἀπετέλει δυσκολωτέραν ἀσφαλῶς ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως καὶ ἐπομένως περισσότε-

Σχεδ. 5

σοδον, δευτερευούσης ἐξόδου, κειμένης εἰς τὴν ἀπέναντι πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως, καὶ μάλιστα τὴν βλέπουσαν πρὸς τὴν θάλασσαν, ἡδύνατο νὰ εἶναι χρήσιμος διὰ πολλὰς ἀνάγκας· δὲν ἀποκλείεται μάλιστα νὰ ἀντικατέστησεν αὕτη ἄλλην παλαιότεραν, κειμένην εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν, ὅπως ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ἢ κάπως περίεργος διαμόρφωσις τοῦ χώρου εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς κλίμακος, ἔμπροσθεν τοῦ παλαιότερου τείχους.

Ἀλλὰ γεννᾶται τώρα τὸ ἐρώτημα: ἀφοῦ αἱ δύο πηγαὶ εὐρίσκοντο τόσον πλησίον ἀλλήλων, διατί ἔπρεπε νὰ κατασκευασθοῦν δύο σύριγγες, ἐνῶ θὰ ἤμπορουσε νὰ γίνῃ μία μόνον καὶ μὲ μεγαλύτερον πλάτος, ὥστε νὰ περιλάβῃ καὶ τὰς δύο πηγὰς, ἢ ἀκόμη νὰ γίνῃ μία στενή, τοῦ πλάτους τῶν ἀποκαλυφθεισῶν, ἀλλὰ νὰ προστεθῇ εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον ἐγκάρσιον σκέλος, ὥστε καὶ πάλιν ἀμφότεραι αἱ πηγαὶ νὰ περιληφθῶσιν ἐντὸς τῆς κρύπτῃς; Ἡ ἀπάντησις καὶ εἰς τὰ δύο ἐρωτήματα εἶναι ὅτι εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώ-

ρον δαπανηρὰν ἐπιχείρησιν ἀπὸ τὴν κατασκευὴν δύο παραλλήλων συρίγγων.

Εἰς τὴν εἴσοδον τῶν συρίγγων ἔφερον ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἀκροπόλεως χονδροειδῆς κλίμαξ διὰ προχείρου λαξεύσεως τοῦ φυσικοῦ βράχου, ἣτις ὀρίζεται ἐκατέρωθεν ὑπὸ δύο ἀναλημματικῶν τοίχων. Οἱ τελευταῖοι ἔχουν ὡσαύτως κατεύθυνσιν ἐξ Α πρὸς Δ καὶ προσάπτονται ἀπλῶς εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ ὀχυρωματικοῦ περιβόλου χωρὶς ὀργανικὴν σύνδεσιν μὲ αὐτόν. Ἡ μεταξὺ τῶν ἀπόστασις εἰς τὴν νοτίαν στοὰν εἶναι ἀκριβῶς 2 μ. Ὁ νότιος ἀναλημματικὸς τοῖχος τῆς νοτίας σύριγγος σφάζεται μέχρις ὕψους 3,10 μ., εἶναι κτισμένος διὰ μεγάλων λίθων κατὰ τὸ κυκλώπειον σύστημα καὶ ἔχει πᾶχος 1,60 μ.· εἰς ἀπόστασιν 3,30 μ. ἀπὸ τῆς ἐκ Δ ἀφειρησίας του ἐνεφανίσθη ἄλλος λεπτότερος τοῖχος, βαίνων καθέτως πρὸς τὸν προηγούμενον καὶ ἐκτεινόμενος πρὸς Ν, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ ἀναλημματικὸς συνεχίζεται πρὸς Α, ἄγνωστον ἀκόμη μέχρι ποίου σημείου. Τὸ δευ-

τερειον πρὸς Ν θεμέλιον παρηκολούθησα μέχρι μήκους 1 μ. καὶ βάθους 0,30 μ. Φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ ἑνὸς δωματίου σχηματιζομένου παραπλεύρως τῆς σύριγγος καὶ χρησιμεύοντος ἴσως ὡς ἀποθήκης ἢ συνδεομένου μετὰ τὸ ὅλον ὀχυρωματικὸν σύστημα τῆς ἀκροπόλεως. Πρὸς διασάφησιν τοῦ πράγματος παρίσταται ἀνάγκη ἐπεκτάσεως τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ὅπως καὶ εἰς τὸ ἀντίστοιχον τῆς παρακειμένης στοᾶς. Ὁ πρὸς Β ἀναλημματικὸς τοῖχος τῆς ἰδίας σύριγγος, ὅπως καὶ ὁ βόρειος τῆς ἄλλης, ἔχουν τὸ αὐτὸ περίπου πάχος πρὸς τὸν νότιον ἀναλημματικὸν τοῖχον, ἀλλ' εἶναι ἐκτισμένοι διὰ μικροτέρων λίθων καὶ διατηροῦνται εἰς χαμηλότερον ὕψος. Ἀμφότεραι αἱ σύριγγες ἦσαν πεπληρωμέναι δι' ἐπιχώσεως μέχρι περίπου τῆς κορυφῆς των, ἐχρειάσθη δὲ νὰ καταβληθῇ μεγάλη προσπάθεια ἐκ μέρους τῶν ἐργατῶν διὰ τὸν καθαρισμὸν των. Αἰσθάνομαι διὰ τοῦτο τὴν ὑποχρέωσιν καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης νὰ τοὺς εὐχαριστήσω θερμῶς διὰ τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον μετὰ τὸ ὅποιον εἰργάσθησαν.

Ἡ ἐπίχωση συνίστατο ἀπὸ παχὺ στρώμα ἀπεξηραμένης ἱλύος πρὸς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῶν στοῶν, τὸ ὅποιον στῶμα, ἐξικνούμενον μέχρι τῆς κορυφῆς αὐτῶν, καθίστατο ὅλον ἐν ὑγρότερον, καθ' ὅσον κατήρχετο πρὸς τὸ βάθος, μεταβαλλόμενον εἰς τὸ τέλος, ὅπως ἤδη ἐλέχθη, εἰς βοῦρρον. Τὸ στῶμα τοῦτο δὲν περιείχε εὐρήματα, πλὴν ἐλαχίστων ὀστράκων ἐγγὺς τοῦ δαπέδου, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ εἰδῶλιον ζώου τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς. Καθ' ὅλον τὸ λοιπὸν τμήμα τῶν στοῶν ἡ ἐπίχωση συνίστατο ἀπὸ χρώματα φαιοῦ χρώματος, ἀναμεμειγμένα μετὰ λίθους, μικροὺς ἢ καὶ μεγαλυτέρους, μετὰ πολυάριθμα ὄστρακα, μετὰ ἀρκετὰ εἰδῶλια καὶ μετὰ πολλὰ ὀστᾶ ζώων. Μεταξὺ τοῦ ὕλικου τῆς ἐπιχώσεως ὑπῆρχον, εἰς διάφορα σημεία, στρώσεις καμένων χωμάτων, ἅτινα καθ' ὃν τρόπον ἐνεφανίζοντο, ἀνεὺ οὐδεμιᾶς τάξεως, ἐδεικνυσαν σαφῶς ὅτι καὶ ταῦτα προήρχοντο ἀπὸ ἀπορρίμματα.

Ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω μορφήν τῆς ἐπιχώσεως συνάγονται τὰ ἑξῆς συμπεράσματα ὡς πρὸς τὸν τρόπον τοῦ σχηματισμοῦ τῆς. Ἀμφότεραι αἱ σύριγγες ἐγκαταλειφθεῖσαι, ὡς φαίνεται, καθ' ἣν ἐποχὴν ἔπαυσε νὰ κατοικῆται καὶ ἡ ἀκρόπολις, ἥτοι κατὰ τὸ τέλος τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, ἤρχισαν βαθμιαίως νὰ πληροῦνται ἱλύος ἐκ τῶν παρασυρομένων ἄνωθεν ὑπὸ τῆς βροχῆς χωμάτων. Ἡ ἱλὺς αὕτη, λόγῳ τῆς κατωφερείας τῶν στοῶν, συνεκεντροῦτο, ὅπως ἦτο φυσικόν, εἰς τὸ δυτικώτερον ἄκρον, τὸ ὅποιον τοιοῦτοτρόπως ἐπληρώθη μέχρι περίπου τῆς κορυφῆς του. Τὸ στῶμα τῆς ἱλύος ἐσχημάτιζε, φυσικὰ, ἐντελῶς ὀριζοντίαν ἐπιφά-

νειαν, ἡ ἑκτασις δὲ καὶ τὸ πάχος αὐτοῦ ἦσαν ἀνάλογα πρὸς τὴν κλίσιν τοῦ ἐδάφους τῶν στοῶν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Εἰς μίαν ἔπειτα μεταγενεστέραν ἐποχὴν καὶ μᾶλλον κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὰ συγκεντρωθέντα ὄστρακα, ἀμφότεραι αἱ στοαὶ ἐπληρώθησαν δι' ἀπορριμμάτων, ἀσφαλῶς καθ' ὃν χρόνον ἔγινε καὶ ἡ διαρρύθμισις τοῦ χώρου τῆς κάτω ἀκροπόλεως, τῆς ὁποίας οὕτω ἡ ἀκριβὴς χρονολογία θὰ εἶναι δυνατόν νὰ ὀρισθῇ μετὰ ἀσφάλειαν, ὅταν θὰ ὁλοκληρωθῇ ἡ μελέτη τῶν εὐρημάτων.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω, αἱ δύο ὡς ἄνω σύριγγες ἦσαν πλέον κεκαλυμμέναι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πausaniou. Ἐν τούτοις ἡ ἀνάμνησις των πρέπει νὰ ὑφίστατο ἀκόμη κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Περιηγητοῦ. Διότι ἀσφαλῶς εἰς αὐτὰς ἀναφέρεται ἡ παρεχόμενη ὑπὸ τούτου πληροφορία (II 25,9): «καταβάντων δὲ ὡς ἐπὶ θάλασσαν, ἐνταῦθα οἱ θάλαμοι τῶν Προίτων θυγατέρων εἰσίν». Ἡ φράσις ὡς ἐπὶ θάλασσαν, ἐρμηνευομένη «πρὸς τὴν θάλασσαν» (βλ. Ν. Παπαχαρατζῆ, Πausaniou Ἑλλάδος Περιήγησις· Κορινθιακὰ-Λακωνικά, Ἀθήναι 1963, σ. 160), σημαίνει ὅτι εἰς τὴν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως τὴν βλέπουσαν πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης, εἰς τὴν ὁποίαν κατήλθεν ὁ Περιηγητὴς ἡ διὰ τῆς κυκλικῆς κλίμακος ἡ διὰ τῆς πυλίδος τῆς εὐρισκομένης μετὰ τῆς μέσης καὶ τῆς κάτω ἀκροπόλεως, ὠρίζετο ἡ θέσις τῶν θαλάμων τῶν θυγατέρων τοῦ Προίτου, περὶ τῶν ὁποίων ἀναφέρει ἐκτενῶς ὁ Ἀπολλόδοτος (2, 2, 1 κ.έ.)⁵. Ὅτι δὲ οἱ θάλαμοι οὗτοι, εἴτε ὑπὸ τῶν σημασίαν αὐτῶν ὡς τάφων εἴτε ὑπὸ τῶν σημασίαν τῆς λέξεως ὡς ἱεροῦ (βλ. Liddell - Scott, Greek English Lexikon), πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ συνδέωνται μετὰ τὰς ἀποκαλυφθείσας σύριγγας, δεικνύει ἐκτὸς τῆς συμφωνίας τῆς θέσεως, καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν⁶, ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἄνωθεν τῶν συρίγγων χώρος πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν μέρος τῆς ἀκροπόλεως ἐχρησίμευεν ὡς δημόσιος καὶ ἱερὸς κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρό-

5. Κατὰ τὴν σχετικὴν μυθολογίαν αἱ θυγατέρες τοῦ Προίτου κατελήφθησαν ὑπὸ μανίας, ἐπειδὴ ἀπέκρουσαν τὰς διο-
νυσιακὰς τελετὰς ἡ ἐπειδὴ ἐπέδειξαν περιφρόνησιν πρὸς τὸ
ζῶαν τῆς Ἥρας. Ταύτας περιπλανώμενας ἀνὰ τὰ ὄρη ἐθε-
ράπευσεν ὁ μάντις Μελάμπος καὶ ἐπανάφερεν εἰς τὴν Τι-
ρυνθα, ἔλαβε δὲ αὐτὰς τὴν μίαν ὡς σύζυγον καὶ τὴν δευτέραν
ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Βίας. Πλεονα περὶ τοῦ σχετικοῦ μύθου βλ.
ἐν Ν. Παπαχαρατζῆ, ἑ.ἀ., σ. 72, 1 καὶ σ. 160, 2 καὶ Jose Dörig,
Lysippe und Iphianassa, ἐν Α.Μ. 77 (1962) 72 κ.έ.

6. Συμφώνως πρὸς τὴν παράδοσιν τὴν δεχομένην ὅτι αἱ
Προιτίδες ἦσαν τρεῖς καὶ οὐχὶ δύο, ἡ τρίτη, ἡ Ἰφινόη, ἀπέ-
θανε καθ' ὁδόν, καθ' ὃν χρόνον ἐπανήγοντο εἰς Τίρυνθα ὑπὸ
τοῦ Μελάμπους, ἔνεκα ἐξαντλήσεώς της κατὰ τὰς περιπλα-
νήσεις των ἀνὰ τὰ ὄρη, ἐπανήλθον δὲ εἰς Τίρυνθα μόνον αἱ
λοιπαὶ δύο, ἡ Λυσίπη καὶ ἡ Ἰφιάνασσα.

νους, όπως έδειξαν αί εύρεθείσαι έδω έπιγραφαί.

Όπως ήδη έλέχθη, άμφοτέραι αί σύριγγες έστεγάζοντο διά χονδρών πλακών τοποθετημένων κατά τὸ έκφορικόν σύστημα, ήτοι εἰς όριζοντίαν διάταξιν καί κατά τρόπον ώστε τὸ άκρον τής μιᾶς νά έδράζεται έπὶ τοῦ άντιστοίχου τής ύποκειμένης. Ἡ στέγασις δηλαδή ήρχιζεν έκ τών κάτω καί έπροχώρει πρὸς τά άνω. Κατά τόν τρόπον τοῦτον αἱ καλυπτήριοι πλάκες έσχημάτιζον πρὸς τὸ άνω μέρος αὐτῶν είδος άνερχομένης κλίμακος, τής όποίας μικρόν τμήμα έμπροσθεν τοῦ τείχους έμενε πάντοτε, όπως φαίνεται, έμφανές ύπέρ τήν έπιφάνειαν τοῦ έδάφους. Εἰς τήν όρατήν έπιφάνειαν τών καλυπτηρίων λίθων τοῦ τμήματος τοῦτου, έχαραχθησαν κατά τὸ τέλος τοῦ 7ου ή τὸ βραδύτερον κατά τās άρχάς τοῦ 6ου π.Χ.αἰ. έπιγραφαί, γραμμέται βουστροφηδόν, εἰς μίαν τών όποιων, τήν καλύτερον σωζομένην, άναγιγνώσκονται αἱ λέξεις ΑΘΑΝΑΙΑΝ, ΙΑΡΟΜΜΝΑΜΟΣ (ίερομνήμονας), ΔΑΜΟΣΙΑ, ένῳ εἰς άλλας άναφέρονται συχνά λέξεις ΑΛΙΑ (= έκκλησία τοῦ δήμου), καί έρομνήμονες⁷.

Ἀπό τās άνωτέρω έπιγραφάς προκύπτει όχι μόνον ότι ὁ έξωθεν τής άκροπόλεως χῶρος, άνωθεν τών συρίγγων, ήτο δημόσιος καί ίερός, άλλ' ότι άκόμη ύφίστατο εἰς τήν Τίρυνθα καί λατρεία πρὸς τιμήν τής Ἀθηνᾶς, τής όποίας ή ύπαρξις καί άλλοθεν μαρτυρεῖται ένταῦθα (βλ. Tiryns III, σ. 53 καί 69. Πρβλ. G. Karo, RE λ. Tiryns).

7. Ἡ προσθήκη δευτέρου ίώτα, παρά τὸ κανονικόν έν,είναι συνήθης εἰς τās άργολικάς έπιγραφάς τοῦ 7ου καί 6ου π.Χ. αἰ.: βλ. G. Vollgraff, *Inscriptio in arce argorum reperta*, έν *Mnemosyne*, 57 (1929), 206 κ.έ.— Δυστυχῶς αἱ άνωτέρω έπιγραφαί άπεσάθησαν άπό τής άρχικῆς των θέσεως ύπό τών έργατῶν τής άναστηλώσεως κατά τόν καθαρισμόν τοῦ κατεδαφισθέντος τμήματος τοῦ τείχους εἰς τὸ σημείον τοῦτο καί έν πολλοῖς έτεμαχίσθησαν. Ἡ ζημία αὕτη ήτο εύκολον νά συμβῇ, καθόσον κατά τήν άπομάκρυνσιν τών κατακειμένων όγκολίθων δέν ήτο δυνατόν νά φαντασθῇ τις ότι έν μέσω τοῦ κατακειμένου σωροῦ ύπήρχον καί μερικοί, ότινες εύρίσκοντο εἰς τήν άρχικήν των θέσιν, άλλ' έξελήφθησαν καί αὐτοί ως άποτελοῦντες μέρος τοῦ κατεδαφισθέντος ύλικοῦ. Παρ' όλα αὐτά όμως τὸ λάθος θά ήδύνατο νά άποφευχθῇ, εάν ὁ καθαρισμός έγίνετο μέ ρυθμόν κατά πολύ βραδύτερον καί κατόπιν έπισταμένης έξετάσεως έκάστου μετακινουμένου όγκολίθου. Μετά τήν άνακάλυψιν τοῦ πρώτου ένεπιγράφου κυβολίθου, προέβην διά τών ίδίων έργατῶν, εἰς τήν λεπτομερῆ εξέτασιν όλου τοῦ έξαχθέντος άπό τὸ τμήμα τοῦτου τοῦ τείχους ύλικοῦ, συνεκεντρώθησαν δέ κατόπιν τής εργασίας αὐτῆς 17 έν όλῳ τεμάχια διαφόρου μεγέθους. Δύο άλλαι ένεπιγραφοὶ πλάκες, μὴ μετακινηθεῖσαι εύτυχῶς, παραμένουν εἰς τήν θέσιν των άνωθεν τής νοτίας στοᾶς. Καί έν τεμάχιον άπό τά συγκεντρωθέντα 17 άνήκεν εἰς τήν μίαν έκ τών άνωτέρω δύο «κατά χῶραν», εἰς τήν όποίαν καί προσεκολλήθη. Αἱ έπιγραφαί, όπως έλέχθη, εἶναι γραμμέται βουστροφηδόν, τὰ δέ γράμματα δέν φαίνεται νά έχουν χαραχθῇ δι' αἰχμηροῦ έργαλείου, άλλὰ δι' άμβλυτέρου καί μάλλον διά τής τριβῆς.

Ἐκ τής επιχώσεως τών στοῶν συνεκεντρώθη, όπως έλέχθη, μέγας αριθμός όστράκων (πλέον τών πεντήκοντα κιβωτίων), όπως επίσης καί άρκετά πήλινα όμοιώματα ζῶων. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ύλικοῦ τοῦτου κατανέμεται μεταξύ τής YE III B καί YE III Γ περιόδου. Τά τελευταία αὐτά, είτε άνήκουν εἰς τόν λεγόμενον «πυκνόν» ρυθμόν (Close Style) είτε εἰς τόν ρυθμόν τοῦ «σιτοβολώνος» (Granary Style), τυγχάνουν ιδιαίτέρως σημαντικά — έφ' όσον μάλιστα τὸ έκ τών παλαιότερων άνασκαφῶν σχετικόν ύλικόν δέν έδημοσιεύθη άκόμη καί οὔτε πρόκειται άσφαλῶς νά δημοσιευθῇ κατόπιν τής άναμειξεώς του εἰς τās άποθήκας τοῦ Μουσείου Ναυπλίου κατά τήν περίοδον τοῦ τελευταίου πολέμου— διότι άποδεικνύουν ότι καί ή άκρόπολις τής Τίρυνθος, όπως εἰς τās Μυκήνας, έξηκολούθει νά κατοικῆται μέχρι τών τελευταίων χρόνων τής μυκηναϊκῆς έποχῆς, καί μετά τήν καταστροφήν δηλαδή αὐτῆς κατά τὸ τέλος τής YE III B περιόδου. Μεταξύ τών άνωτέρω όστράκων ιδιαίτέραν ὄλας σπουδαιότητα παρουσιάζουν μερικά μέ παραστάσεις άρμάτων, καί μάλιστα έν έξ αὐτῶν, εἰς τὸ όποῖον διατηροῦνται έπὶ τοῦ άρματος ὁ ήνίοχος καί ὁ όπλίτης, άμφοτέροι μέ τόν όπλισμόν των' παραστάσεις όπλιτῶν διετηρήθησαν καί έπὶ άλλων τεμαχίων. Ἐκ τών άπεικονισμένων τοῦτων όστράκων, άτινα άνήκουν κατά τὸ πλεῖστον εἰς μέγαλου σχήματος κρατήρας, φαίνεται καθαρά ότι τὰ άγγεῖα τοῦ είδους τοῦτου δέν έφθασαν εἰς τήν ήπειρωτικήν Ἑλλάδα άπό τήν Κύπρον, ως ήδη ύπεστηρίχθη, άλλ' ήκολούθησαν άντίθετον δρόμον. Ἐλάχιστα άπό τά συγκεντρωθέντα όστρακα καί είδώλια ζῶων άπεικονίζονται ένταῦθα (Pl. v. 85 - 88).

N. ΒΕΡΑΕΛΗΣ

✱

EXCAVATIONS AT PORTO - CHELI

Excavations at Porto Cheli in the Argolid, August-September, 1962, by John Young of John Hopkins University and Michael H. Jameson and Charles K. Williams of the University of Pennsylvania.

The Site: a small, classical town on the south side of an almost completely enclosed deep-water harbour (some 1000 by 1500 m.), in the water and on the slopes of a low hill (50 m.) (Plate 89a). The site is virtually undisturbed.

Previous Study: for identification with Halieis, founded by refugees from Tiryns, see Svoronos, ΔΕΝΑ 10 (1907) and Bölte in RE, s.v.

Graves outside the town investigated by A. Philadelphus in 1909, and by Nicholas Verdelis in 1958 and 1959. The city walls were mapped provisionally by N. Verdelis and C. K. Williams in 1959.

Historical evidence: Tirynthians expelled from Tiryns after 479 B.C. (Plataea, where Tirynthians served) and settled at Halieis before the attack of the Athenians in 459, repulsed by Epidaurians and Corinthians (cf. Erechtheid casualty list, *I.G.*, I², 929). Captured by Spartan Aneristos with a single merchantship before 430. Athenian raids in 430, 425. Treaty with Athens in 423 and acceptance of Athenian garrison. Ally of Sparta in 394, 374, and 370. Coinage in silver and bronze with the legend «Tirynthioi» in fourth century. Abandoned by the time of Pausanias.

Archaeological evidence: Five weeks of excavation in 1962 have shown that the life of the town need begin no earlier than a foundation date in the second quarter of the fifth century, and extends no later than the end of the fourth century B.C. Identification as Halieis confirmed by the high proportion of the rare «Tirynthioi» bronze coins found. Four areas and portions of the city walls were investigated.

1. Acropolis—the summit of the low hill on the south side of the town. A small open-air shrine with two altars (Plate 90 b) and a statue base, many votives (bronze and silver jewelry, terracottas of females and riders, fragments of armour, a few lead wreaths of Laconian type and an unusual lead representation of Heracles carrying the tripod, many miniature cups, and the fragment of a marble perirranteion with part of a dedicatory inscription). The shrine seems to have been used in the fifth century and probably belonged to Hera, the goddess on the acropolis at Tiryns.

A few pockets of Early Helladic pottery.

2. A public and residential area near where the eastern line of the city walls meets the sea. A simple rectangular building (ca. 10 m. square), perhaps a bouleuterion. Among the smaller buildings nearby, a handsome dining room (Plate 90 a) with well-preserved cement floor and white and red painted plaster walls. A number of fine Attic red figure sherds of the fifth century and a fourth century bell krater. Traces of at least one religious area to the east.

3. A residential area in the west part of

town near the present shore line, with other houses and a street visible in the water. The larger part of one house was cleared. It contained at least four rooms and a kitchen with a well, hearth, and other working arrangements (Plate 89 b). Outside the house an oil press with dip basin.

4. Two-thirds of the way up the north-east slope of the acropolis, three buildings just inside the city walls.

a) presumably dye-works with cement floor, three vats sunk into the floor and a careful arrangement of channels and levels, and cuttings for a press.

b) a house with traces of domestic cult but also showing some industrial use (quantities of lead).

c) possibly a ware-house. Pottery *in situ* under a layer of burnt matter proves of fourth century date for its destruction, the probable date for the abandonment of all other areas (except the acropolis shrine).

5. City Walls. The foundations for two circular towers of mudbrick were cleared, one near area 4 (Plate 89 c), dye-works, and a larger one on the south side of the acropolis, where curved coping blocks in limestone protected the mudbrick. Three distinct building periods were found, of which the later two show the use of grey and red mudbrick respectively, sections of which are unusually well preserved.

A topographic plan of the whole city area has been completed.

It is anticipated that further campaigns at this site will provide important results for the history of the Argolid in the fifth and fourth centuries and for the plan and architectural form of a provincial city of the classical period.

M. H. JAMESON
Philadelphia, Pa.

*

B. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ

1. ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΣΤΙΜΑΓΚΑ

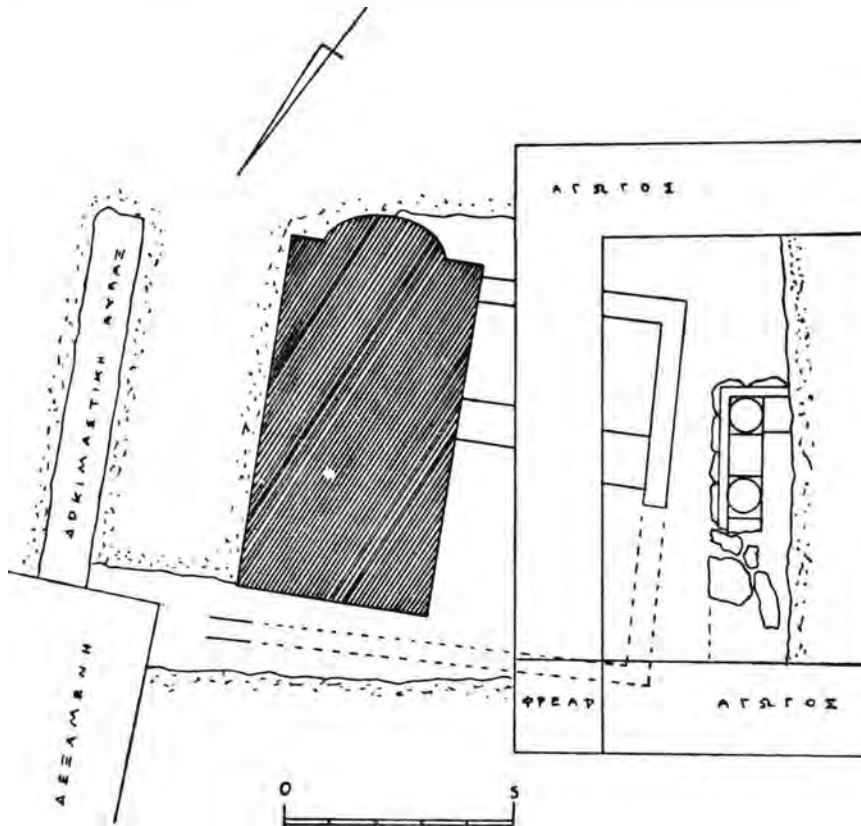
Ἡ θέσις τῆς ἀνασκαφῆς εὐρίσκεται 1 χιλιόμετρον δυτικῶς τοῦ χωρίου Στιμάγκα, παρὰ τὸν Ναὸν τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου, ἐνθα πρὸ ἔτους, κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν χάνδακος πρὸς κατασκευὴν ὕδαταγωγῶ, εἶχον ἀναφανῆ ἐπάλληλοι τοῖχοι ἀρχαίου κτηρίου, διατηρούμενοι μέχρις ὕψους 3 μέτρων περίπου· ἡ ἀνασκαφὴ ἐγένετο κατὰ μῆνα Αὐγούστου καὶ ἦτο διαρκείας ὀκτὼ ἡμερῶν. Ἡ ταῦτι-

σις τοῦ κτηρίου δὲν κατέστη δυνατὴ εἰσέτι λόγῳ τῶν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀναληφθέντος ἔργου ἐπελθουσῶν καταστροφῶν, τοῦ περιωρισμένου χρόνου τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τῶν εἰς μικρὸν βάθος ἀναβρυσζόντων ὑδάτων, συντελοῦντος καὶ τοῦ μεγάλου πάχους τῆς ἐπιχώσεως, εἰς ὁρισμένα σημεῖα ἐξικνουμένης μέχρις ὕψους 3 μ.

Ὁ Ναὸς τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου ἔχει ἐν μέρει κτισθῆ ἐπὶ τοῦ ὑπὸ ἔρευναν ἀρχαίου κτηρίου, τὸ ὁποῖον

βρυσζόντων ὑδάτων. Ὁ τοῖχος οὗτος ἀποτελεῖ τὸ νότιον ἐξωτερικὸν ὄριον τοῦ ὑπὸ ἔρευναν κτηρίου. Καμπτόμενος κατ' ὀρθὴν γωνίαν προχωρεῖ πρὸς βορρᾶν μέχρι μήκους 4,50 μ., ἔνθα καὶ διακόπτεται· ἔχει ὑποστῇ μετασκευὴν τοῦ ἄνω τμήματός του δι' ἀργῶν λίθων καλυπτομένων διὰ κονιάματος· οὗτος ἀποτελεῖ τὸ δυτικὸν ἐξωτερικὸν ὄριον τοῦ κτηρίου.

Παραλλήλως πρὸς τὸν πρῶτον περιγραφέντα

Σχεδ. 1. Στιμάγκα. Γενικὴ κάτοψις τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς

ὑπέστη μετασκευὴν κατὰ τοὺς πρώτους βυζαντινοὺς χρόνους. Τμῆμα τοῖχου τοῦ ἀρχαίου κτηρίου μέχρις ὕψους 1,50 μ. ἔχει ἐνσωματωθῆ εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ Ναοῦ (βλ. Σχ. ε δ. 1, ὅπου γενικὸν διάγραμμα ἀνασκαφῆς).

Κατ' ἀρχὰς ἀνεσκάφη ὁ πρὸς δυσμὰς τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου χώρος, ἔνθα ἦτο ὁρατὸς ὁ ἐνσωματωθεὶς τοῖχος· ἀπεκαλύφθη ἡ συνέχεια τοῦ τοῖχου τούτου πρὸς δυσμὰς μέχρι μήκους 4,60 μ.· οὗτος εἶναι ὀκδομημένος δι' εἰργασμένων λίθων, ἔχει πᾶχος 0,55 μ. - 0,60 μ., ἀνεσκάφη δὲ μέχρι βάθους 2,70 μ.· ἡ εἰς μεγαλύτερον βάθος ἐκσκαφὴ κατέστη ἀδύνατος λόγῳ τῶν ἐκεῖ ἀνα-

τοῖχον καὶ 2,10 μ. βορειοανατολικῶς τούτου ἀπεκαλύφθη τοῖχος, ἀμελοῦς κατασκευῆς, εἰς δύο τμήματα, ἀποτελῶν ὑπόλοιπον μεταγενεστέρως μετασκευῆς τοῦ κτηρίου· ὁ σύγχρονος ἀγωγὸς καὶ τὰ ἀναβρύζοντα ὕδατα δὲν ἐπέτρεψαν τὴν εἰς μεγαλύτερον βάθος ἀνασκαφὴν καὶ τὴν διαπίστωσιν τῆς ὑπάρξεως θεμελίων συγχρόνων πρὸς τὴν ἀρχικὴν κατασκευὴν τοῦ κτηρίου.

Εἰς ἀπόστασιν 7,50 μ. βορείως τοῦ ἀρχικῶς περιγραφέντος τοῖχου, μικρὰ τομὴ ἀπεκάλυψεν εἰς ἓν σημεῖον τμῆμα θεμελίου, τὸ ὁποῖον μᾶς ἐπιτρέπει τὴν ἀποκατάστασιν τῆς κατόψεως τοῦ κτηρίου, καθ' ὃν τρόπον φαίνεται εἰς τὸ παρατι-

θέμενον Σ χ έ δ ι ο ν 1. Ἡ εἰς μεγαλύτερον μήκος ἀποκάλυψις τοῦ πρὸς τὸ παρὸν δὲν εἶναι ἐφικτὴ λόγῳ μετασκευῆς τοῦ κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν.

Τὸ ἀνατολικὸν ὄριον τοῦ ὑπὸ ἔρευναν κτηρίου ἀνεζητήθη διὰ δοκιμαστικῆς αὐλακος, διενεργηθείσης εἰς ἀπόστασιν 3,30 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου· ἡ διαπίστωσις τοῦ κατέστη ἀδύνατος, λόγῳ τῶν εἰς ὑψηλότεραν στάθμην ἀναβρυζόντων ἐκεῖ ὑδάτων.

Πρὸς δυσμὰς τοῦ ἀνωτέρω περιγραφέντος κτηρίου καὶ εἰς ἀπόστασιν 1 μ. ἀπὸ τούτου, ἀπεκαλύφθη ἡ ΝΑ γωνία παρίνου στυλοβάτου τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων, τὸ δάπεδον τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται 0,30 μ. βαθύτερον τοῦ δαπέδου τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου. Ἡ ΝΑ πλευρά τοῦ ἀπεκαλύφθη μέχρι μήκους 1,20 μ. προχωροῦσα ΝΔ μέχρι τοῦ ἀσκάπτου χώρου. Ἡ ΒΑ προχωρεῖ μέχρι μήκους 5,20 μ., ἐκεῖθεν κατεστράφη ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ ἐκσκαφέως. Σφάζεται ἡ ὑποθεμελίωσις, ἡ εὐθυντηρία καὶ ὁ στυλοβάτης. Ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου εὐρέθησαν κατὰ χώραν δύο τμήματα πωρίνων κιόνων μὲ 20 ραβδώσεις, συμφυῶν μετὰ τῶν βάσεων (διαμ. 0,32 μ. ὕψ. 0,41 - 0,875 μ. μὲ μεταξόνιον 1,80 μ.) (Πί ν. 91α).

ΒΑ τοῦ στυλοβάτου, μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ ἀνωτέρω περιγραφέντος κτηρίου, εὐρέθη τὸ δεξιὸν ἡμισυ ναῖδιοσχήμου ἀναγλύφου, τέχνης τοῦ Ε' αἰ. π.Χ., πλεωρᾶς 0,35 μ., παριστῶντος θεᾶν φέρουσαν δᾶδα (Ἄρτεμιν ἢ Δήμητραν) καὶ θνητὴν (Πί ν. 91β). Ἐκεῖ πλησίον εὐρέθη γυναικεία κεφαλὴ πηλίνου εἰδωλίου, ὕψ. 0,095 μ., συγχρόνου πρὸς τὸ ἀνάγλυφον καὶ πηλινὸν εἰδῶλιον Πανὸς ἁδρομερῶς εἰργασμένον, ὕψ. 0,10 μ.

Περαιτέρω πρὸς ἀνατολὰς ἔρευνα, πρὸς διαπίστωσιν τοῦ διαγράμματος καὶ τῆς ταυτότητος τοῦ ἐν λόγῳ κτηρίου, καθίσταται ἀπαραίτητος.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀνασκαφῆς τὸ τμήμα τοῦ ἀποκαλυφθέντος κτηρίου ἐκαλύψαμεν διὰ χωμάτων πρὸς ἀποφυγὴν οἰασθῆποτε καταστροφῆς λόγῳ τοῦ εὐθρύπτου τοῦ πάγου.

ΟΛΓΑ Γ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ

*

II. ΕΠΑΝΕΚΘΕΣΕΙΣ

1. Μουσεῖον Ναυπλίου

Ἐγένοντο ὀρισμένοι συμπληρωματικαὶ ἐργασίαι εἰς τὴν ἀνοικτὴν ἤδη αἰθουσάν ἐκθέσεως καὶ ἡ ἀναγκαία προπαρασκευὴ διὰ τὴν λειτουργίαν καὶ τῆς δευτέρας αἰθοῦσης, ἥτις περιλαμβάνει κυρίως ἀγγεῖα τῶν γεωμετρικῶν καὶ τῶν μετέ-

πειτα χρόνων. Δυστυχῶς ὁμως ὁ ἐπακολουθήσας κατὰ τὸν παρελθόντα Αὐγούστον καταστρεπτικὸς σεισμὸς ἐπέφερεν ἄρκετὰς καὶ σημαντικὰς ζημίας εἰς τὴν αἰθουσάν ταύτην, αἵτινες δὲν ἀποκατεστάθησαν ἀκόμη. Οὕτω ἐξακολουθεῖ αὕτη νὰ παραμένῃ μέχρι σήμερον κλειστή.

2. Μουσεῖον Ἀργους

Ἐγένοντο ὡσαύτως συμπληρωματικαὶ τινες ἐργασίαι, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν τακτοποίησιν τῶν ἐκ τῶν προσφάτων ἀνασκαφῶν εὐρημάτων. Τοῦτέστιν, κατεγράφησαν ταῦτα καὶ ἐταξινομήθησαν, ἐτοποθετήθησαν δὲ καταλλήλως εἰς εἰδικῶς κατασκευασθέντα ἐρμάρια, ὥστε νὰ εἶναι ἡδὺν νὰ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν συστηματικώτερα μελέτη τούτων.

3. Μουσεῖον Κορίνθου

Ἀντικατεστάθησαν ὀλίγα βάθρα τῶν ἐκεῖ ἐκτεθειμένων μαρμαρίνων ἀγαλμάτων.

*

III. ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΙΣ

1. Θέατρον Ἐπιδαύρου

Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀναστήλωσεως κ. Εἰδοσταθίου Στίκα καὶ τοῦ ὑποφαινομένου, συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ λήξαν ἔτος ἡ ἀναστήλωσις τοῦ ἀρχαίου θεάτρου τῆς Ἐπιδαύρου. Αἱ ἀναστήλωτικαὶ ἐργασίαι περιορίσθησαν κυρίως εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ νοτίου ἀναλήμματος τοῦ θεάτρου, ἄνωθεν τοῦ ἀντιστοίχου προπύλου, ἐγένοντο ὁμως καὶ τινες ἀποκαταστάσεις καὶ ἐπεμβάσεις εἰς τοὺς ὀρθοστάτας τοῦ ἄνω διαζώματος αὐτοῦ.

2. Τείχη τῆς Τίρυνθος

Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν δύο ἀνωτέρω συνεχίσθη ἡ ἀναστήλωσις τῶν τειχῶν τῆς Τίρυνθος, τῆς ἐργασίας περιορισθείσης εἰς τὸν καθαρισμὸν τοῦ κατακρημνισθέντος τμήματος εἰς τὸ ΒΔ ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως. Περὶ τῶν ἀποκαλυφθεισῶν κατὰ τὰς ἐργασίας ταύτας δύο συρίγγων, βλ. ἀνωτέρω σελ. 66-73.

Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ

*

EXCAVATIONS AT CORINTH

Excavations by the American School of Classical Studies at Corinth began on April 9 and continued through June 9; some additional

work was done during the months of July and August. The staff consisted of the Director; the Secretary, Ronald Stroud; Susan Goff; Jane Hoefel; Noel Robertson; Theodora Stillwell. Mrs. Robinson supervised the excavation of the «Painted Tomb» in July and August; Helen C. Mitchell and Patricia Getz assisted with cataloging.

Because of several chance discoveries of the fall and winter, which necessitated prompt investigation during the spring campaign, it was impossible for us to pursue our excavation of the Byzantine levels south of the South Stoa. Our work was concentrated in five areas.

The work of construction of the great irrigation ditch which is designed to bring water from the Asopos River to the Vocha (the coastal plain below ancient Corinth) exposed during the winter and early spring many burials and other ancient monuments which occupied our attention almost constantly during the months of January through March and to which we devoted considerable time during the regular campaign season. Several tombs of the Roman period were found in the line of the irrigation ditch to the north of the north city wall and to the east of the «Tile Works». One of these tombs was a rock-cut chamber approached by a flight of stairs from the north. The stair passage-way, at its lower end, contained a small niche at either side. The doorway of the tomb was constructed of stone; the door must have been of wood. Inside the tomb were found columbarium-type niches in the side and the front walls, together with interment burials in the floor and built sarcophagi along the west and south sides. In the middle of the tomb stood a limestone altar. The stone roof of the tomb had collapsed in antiquity and had been repaired with a brick vault. Much of the original stucco covering of the walls was damaged at the time of this repair; no trace of painted decoration could be found upon the remaining portions of the stucco. The nature of the burials makes it clear that the tomb was in use from the first through the third centuries after Christ. Most of the burials had been disturbed, probably in late antique times. No objects of major importance were recovered from the graves in this tomb; but an adjacent Roman tomb of less substantial construction produced an excellent green-glazed lamp of the early 1st century after Christ (Plate 92a). In the line of the irrigation ditch to the east of the

Roman Villa excavated in 1925 we cleared two late Roman constructions which appear to have belonged to a farm establishment: a wine press and what may have been the collection tank for an olive press. These structures are probably to be dated in the third century after Christ. In the course of the same irrigation ditch, at a point some hundred meters east of Cheliotomylos Hill, was exposed another Roman tomb remarkable for its wall paintings. The tomb consisted of a vestibule, a middle chamber and a rear chamber. Most of the vestibule was torn away by the construction of the irrigation ditch. The middle chamber had a floor about 1.00 m. higher than that of the vestibule and the rear chamber; the latter two, however, were connected by a narrow passage-way cut through the floor of the middle chamber. The side walls of this passage-way were decorated with wall paintings executed in a free style with figures of men hauling in fish nets, carrying staves over their shoulders, standing in small boats, or throwing what appear to be boomerangs. The style of these paintings resembles closely that of the columbarium of the Villa Pamphili in Rome; the latter are generally dated in the Augustan period and the decoration of our tomb at Corinth probably belongs to the same epoch. Most of the tomb was painted, but it appears that only in the passage-way were human figures represented. The higher floor of the middle chamber gave access at east and west to large niches in which were sarcophagi cut out of the native rock (here the local clay). The rear chamber contained large niches with sarcophagi at both sides and at the back; the rear (south) sarcophagus was reached by a flight of two steps. The earliest interments in this tomb had probably been made in the first century after Christ; after a partial collapse of the roof in the third century the vestibule was abandoned, the passage-way through the middle chamber was filled and the floor of the rear chamber was raised to the level of the floor in the middle room. Some of the earlier burials were seriously disturbed by this remodeling. The subsequent burials contained pottery characteristic of the third century after Christ.

Near the Roman Villa excavated in 1925, and close to the ancient spring now called Kokkinovrysi, a chance find brought to light numerous fragments of terra-cotta figurines representing women dancing in a circle around a musician

playing on the double flutes (Plate 92b). The site lies just to the north of the ancient road which led westward from Corinth to Sikyon. Our excavation exposed the surface of this road, of very hard-packed gravel, in use as early as the sixth century before Christ. Adjacent to the road at the north, and at a slightly lower level, a limestone stela was found *in situ*; the upper part is broken away, but the stela is still preserved to a height of 0.75 m. above its base. No inscription is visible. It appears that this stela was used by travellers as a place of offering when they left the city gate of Corinth on their way westward. At the base of the stela they deposited their offerings of terra-cotta figurines. Between the stela and the gravelled road appears a cubical block of stone, hollowed out on the interior, which appears likely to have served as a repository for offerings of money (a *θησαυρός*). When our work began we had expected some indication of a sanctuary area, perhaps enclosed by walls. As excavation progressed, however, it became clear that the votive offerings were associated exclusively with the stela and that there was no sanctuary in the proper sense. A long terrace wall behind (north of) the stela was associated with the latter only in a physical sense. It served to separate the area of the stela from the lower ground below at the north and west. It served also, by virtue of a channel constructed through the wall, to carry off rain-water from the road and the overflow from the ancient spring lying behind at the southeast. To the north of the terrace wall we found a large rectangular tank, carefully coated with waterproof stucco. The tank was entered by three steps at its north-east corner; there was no outlet for the liquid contents of the tank nor was there any settling basin in the floor. It seems highly probable that this tank, the construction of which may perhaps be assigned to the fourth century before Christ, served a prosaic purpose in connection with a neighboring farm. It seems improbable, however, that it could have served for the irrigation of fields—in that case there should be an outlet near the floor.

In January farmers ploughing in a field lying some 500 meters west of the Odeion, in the district called Anaploga, brought to light a colossal marble head, possibly of Athena, of Roman workmanship; the head is remarkable for the preservation of inset eyelashes of bronze. The Greek Archaeological Service asked us to in-

vestigate the field in search of the structure with which this head had been associated. We found no further remains of the statue to which the head should be assigned and it seems probable that the body may have been of wood, covered with cloth robes. We did find three architectural fragments of excellent style; they must be dated in the first century after Christ; part of a Corinthian pilaster capital and two fragments of epistyle-frieze bearing portions of a Latin inscription. None of the buildings excavated in the Anaploga area has the plan of a temple nor do any seem to have the monumental character one would expect in association with the statue and these architectural fragments. We have, however, uncovered a building of the first century after Christ which, while of modest size, contained one very pretentious room. The structure was entered from a road which ran parallel to its north wall. It contained a small atrium and a larger room measuring approximately 5.00 m. by 9.00 m. This room was decorated with a superb mosaic floor which should, by reason of its subject and style, be assigned to the early part of the first century after Christ (Plate 92c). The mosaic suffered severe damage from ploughing in recent years, but it was possible for us to recover the full decorative scheme of the border patterns and the major portions of two of the three rectangular panels which adorned the center of the floor. The decorative patterns include: an outer border of interlocked circles; graceful rinceaux enclosing, alternately, centaurs, running animals, and flowers; and a most elaborate and colorful meander. The two central panels represent birds plucking at fruit lying on the ground or in baskets. The tesserae of the outer border are relatively large; those of the rinceaux, meander and the rectangular panels are quite small. The range of color is great and is augmented by the use of a great deal of glass of dark blue, turquoise, yellow and orange. A technician of the Greek Archaeological Service has already lifted large areas of the mosaic; it is hoped that after further study of these panels and comparison with photographs taken while the mosaic was still *in situ*, it may be possible to undertake minimal restoration before the fragments are reassembled for display in the Museum. The size of this room (suitable for a dining room with couches along the walls) and its elaborate ornamentation suggest that the building was of a semi-civic character, possibly a

merchants' club such as some of those found at Delos. If this were the case, it might be possible to associate with the house the statue and the architectural fragments noted above; it must be admitted, however, that the walls do not appear to be substantial enough for marble pilasters and entablature.

Elsewhere in the Anaploga area we found buildings of Late Roman times, primarily of the 3rd century after Christ, and evidence of destruction in the 4th century. It is clear that there had existed a settlement of Greek times, but the Romans leveled off much of the area for their building operations and have left us only a few traces of wall foundations of the 5th and 4th centuries before Christ and one well of the early Corinthian period from which we recovered 190 baskets of pottery. The pottery of this well has not yet been mended or studied. To the north of the house with the mosaic floor we have found traces not only of an east-west road of Roman date, but also of one of Greek times. North of this road we have an industrial establishment of the 4th century before Christ, probably a cleaning and dyeing works comparable to those excavated by Professor Broneer at Isthmia. Further north still we found a cemetery which had been in use from the sixth century before Christ until late Roman times. All of the burials had been pillaged or disturbed. Four of the late Roman graves (brick-built, vaulted tombs) were enclosed by a peribolos - wall of which the foundations only were visible; these graves appear almost certainly to have been designed for Christian burial. In the floor of one we found the opening into a well shaft which contained a fill primarily of the 4th and 3rd centuries before Christ. The well did not produce large quantities of pottery, but near the bottom we found fragments of a bronze oinochoe, on the handle of which was inscribed a designation of the measure of the vessel (τετρακαίδεκα-σταίον—a container of 14 [kyathoi]); inside the lip of the cup was inscribed Ἀσωποῦ εἰμί. A short distance to the west of the Anaploga site we investigated a cistern of the fourth century before Christ. This had been partially open throughout antiquity and even into modern times. The cistern was supplied by—and water could be drawn from—four man-holes. The main chamber of the cistern was 30.00 m. long, 3.00 m. wide, 3.25 m. high; it is estimated that the cistern when full could have held 65.00 gallons

of water. It appears that such a vast quantity of water would have served the normal day-to-day needs of far more people than are likely to have had access to the four man-holes. It may be that the cistern served some near-by industrial establishment, perhaps another cleaning and dyeing works.

In the sanctuary of Demeter and Persephone on the slopes of Acrocorinth we found again this year vast quantities of terra-cotta figurines and votive pottery. In the 1962 campaign, however, more pottery of familiar and datable types was found and it is hoped that the chronology of the structures of the sanctuary can now be worked out with greater precision. The study of some two hundred baskets of pottery and figurines has not yet been completed and it is impossible to present any conclusions on the chronology at the present time. It is quite apparent that the sanctuary extends over a much greater area than that which we have exposed so far. We do not yet have complete plans of any structure nor have we exposed buildings of familiar form, but we have recovered considerable fragments of architectural terra-cottas belonging to buildings both of the Archaic and of the Roman periods. Among the finds of this year may be cited a small votive bull of bronze with the inscription ΙΑΡΟΣ incised upon the neck (Pl. 92d); two terra-cotta rattles; an object of clay which may have been designed to sprinkle holy water; two plastic vases (a siren and a crouching hare). Two burials of the Hellenistic period were found within the sanctuary area, one a grave of a child accompanied by a miniature mirror of bronze and an object of glass which may also have been a toy mirror.

This year we also resumed investigation of a field lying southwest of the Odeion in the area of an ancient quarry. Here excavations of 1933 had exposed part of the marble pavement of a Roman house built upon a considerable depth of fill thrown into the Greek(?) quarry cuttings. It was our hope that we might be able to excavate to the floor of the quarry over an area sufficient to make possible the construction of underground store-rooms. The excavation was carried on for nearly four weeks, during most of which time we removed vast quantities of fill containing late Byzantine pottery and a few insignificant walls of the Byzantine period. Work will continue in this area in 1963.

The small finds of the 1962 season were for

the most part of minor significance. Mention should be made of fragments of a «vas diatretum» from a fourth century level in the Anaploga area; it is the only example of this form of late Roman glass yet reported in the southern Balkans. The excavation at Kokkinovrysi produced by chance a considerable fragment of a proxeny decree of the Hellenistic period inscribed in the Elean dialect. A chance find at Kenchreai, brought to light when army bulldozers were leveling the area of an ancient cemetery, is a remarkable green-glazed beaker («modiolus») of the Augustan period, comparable in many respects to the known examples from Thrace in the Berlin Museum and elsewhere. Our beaker is remarkable in that the common *barbotine* ornamentation is combined with *appliqué* decoration which in many instances stands out in the round, separated from the body of the vessel. The ornament consists of leaves and fruit of the vine, olive, and ivy (Plate 92e).

Corinth
October 1, 1962

HENRY S. ROBINSON
Director

★

EXCAVATIONS AT ISTHμία

(Plate 93)

The 1962 campaign at Isthmia was on a small scale and was limited to three areas; the Theater, the Later Stadium, and the West Foundation.

The Theater

Investigations beneath the late orchestra floor of the Theater revealed evidence for the earliest construction before the middle of the fourth century B.C. The orchestra and the cavea were then rectilinear in form. Toward the end of the fourth century the Theater was rebuilt in more fully developed form. From that reconstruction are preserved the entire proskenion sill and part of the skene. The building underwent two reconstructions in Roman times neither of which appears to have been completed.

The Later Stadium

In the Later Stadium, which was partly explored in 1961, some pits were dug among the trees in a citrus orchard that covers half the building. By means of tunnels we were able to lay bare the two ends of the finishing line and

thus to ascertain the exact length of the race course, 181.15 m. Part of a proedria with stone seats was exposed some 30 m. from the finishing line. At the sphendone there were benches of stone with the seat and the back carved out of the same blocks. The spectatory was here divided into a lower and an upper section by means of a paved walk bordered by stone parapets with carved mouldings at the top. At the axis of the building close to this diazoma there was a reservoir for the storage of water that would have been channeled down to the basins flanking the race course. In Roman times the reservoir was rebuilt and covered with stucco painted with marine life. At the curved end the race course lies buried beneath an earth fill to a depth of 6 to 7 m. It would be a costly undertaking to clear the whole Stadium, but the excellent state of preservation would make it worth the effort.

The West Foundation

In the spring of 1961 a Π-shaped foundation was investigated about 1 kilometer west of the sanctuary of Poseidon. This monument has now been completely cleared and the area enclosed with a wire fence. A broad foundation, 25.75 m. long, runs very nearly east to west, and from it two walls of the same width extend northward for a distance of ca. 15 m. There is no corresponding wall on the north side. Two porch-like foundations project toward the south at the two extremities. A second Π-shaped foundation, less wide and separated from the broad foundation by only a short distance, supported a parapet of poros with carved mouldings at the base and a coping in the form of an Ionic cornice. Many fragments of the parapet were found all along its foundation, but no architectural members were discovered from the structure carried by the broad foundation. The area surrounded by these three walls was found covered with rough field stones to a depth of over 1 m. Here and there amidst this rubble were found several iron strigils, spear points and spear butts; a few of them in excellent state of preservation, but most of them thoroughly ruined from rust. These and small quantities of pottery corroborate the date indicated by the masonry, at the middle of the fourth century B.C. Beneath the heaps of stones, which were cleared away over a large area close to the south foundation, there appeared a circular line of stones

nearly 9 m. in diameter and 1.40 m. in width. These stones too seem to have been thrown into a trench without any structural order. In the center of the circle is a shallow pit, 3.50 m. in diameter and 0.40 m. in depth below the ancient ground level. It was filled to the top with ash and carbonized wood. Leaves and berries of a gilded laurel wreath were found among the ashes. Since no bones, either human or animal, were found in the fill, the pit cannot have been used for sacrifices, and its purpose still remains something of a mystery.

In front of the foundation ran an ancient road with ruts deeply worn into the rock; it probably formed the main line of communication between Corinth and the Isthmian Sanctuary. The monument supported by the broad foundation may have been a large exedra or grandstand from which important visitors could view the procession coming from Corinth as it came into view of the Sanctuary. This explanation does not take account of the area in the rear, or the ash pit surrounded by the circle of stones with piles of fieldstones heaped over the whole enclosure. These can best be explained in terms of some religious cult, but in the absence of inscriptions or other positive evidence any explanation offered would be pure conjecture. The strigils and spear points would seem to relate the monument somehow to the Isthmian Games.

OSCAR BRONEER

★

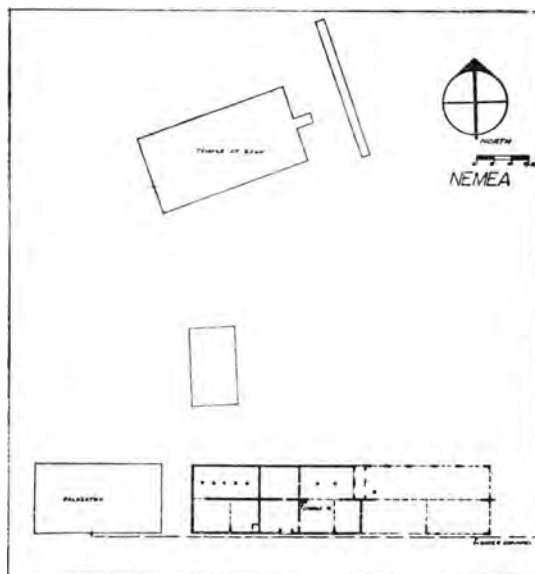
EXCAVATIONS AT NEMEA

The remains of a large rectangular building, in part built over by an early Christian basilica, in part covered by vineyards, lie about 73 meters to the south of the temple of Zeus and directly east of the Palaestra. This structure was partially excavated by the American School of Classical Studies and the University of Cincinnati between 1924 and 1927¹. A re-examination of this building was undertaken during the summer of 1962 to clarify the plan and function and to determine, if possible, the date of the building².

1. C. W. Blegen, *Art and Archaeology*, 19 (1925) pp. 175 ff., also his report of the building in *AJA*, 31 (1927) pp. 431-434.

2. I would like to express my gratitude to the late Dr. John Papadimitriou, General Director of the Greek Archaeological Service, and to Dr. N. Verdelis, Ephor of the Argolid, who made this re-examination possible. To Dr. H. S. Robinson I

The foundations are over 86 meters long and about 20 meters wide. Walls enclosed the building on all four sides, with a door on the south, and probably a second, more important door on the north, opening into a narrow vestibule. There is no evidence for an exterior colonnade. Inside, the building is divided throughout its longitudinal axis by a central wall, with rooms between 7.30 and 11.80 meters wide south of the central wall, and larger, columned halls on the north (Plan 1). Because approximately 37 meters of the easternmost extent of the building is still buried under vineyards, only a limited amount of trenching was possible in this area, but the continuation of this arrangement of halls on the north with smaller rooms on the south seems most probable.

Plan 1.

In one of the columned halls was discovered, *in situ*, a plaster Ionic base moulding of cavetto and half round profile, with the impression of its wood column shaft still clearly distinguishable (Plate 94a). In the corner of one of the rooms to the south of the central wall, under the floor of the nave of the basilica, was discovered a cobbled floor with fire pit surrounded by upright roof tiles; on the cobble floor close by were scattered sawed cow bones and skyphos

would like to express my thanks for his help and aid, and to Dr. J. L. Caskey and the University of Cincinnati for making available the necessary funds.

fragments of a type later than those found at Olynthus (Plate 94b).

Two periods were discernible in the life of the building. The first phase seems to have been terminated with the collapse of the roof; the second phase began with a reconstruction in which the floor level of certain rooms was raised above the earlier destruction debris. The second and final destruction can be dated by a large bothros that was dug within the limits of the building, destroying a large segment of interior wall. This pit had been filled with destruction debris, building blocks, and pottery, apparently from the building itself. Among the pottery from this pit there were many examples of long-petal Megarian bowls³. The pottery indicates a date in the second half of the second century or in the early first century B. C. for the final abandonment of the building.

Previously this building had been identified tentatively as a gymnasium, but because of the new material and remains discovered in the past season, it seems more likely that it had served, in one of its capacities, as a banqueting hall. Also, its proximity to the temple and its prominent position and form seem to imply that the building served in some official capacity for the Nemean Games.

CHARLES K. WILLIAMS

*

MYCENAE, CITADEL HOUSE

A third campaign on the «Citadel House», situated within the acropolis of Mycenae, was carried out in 1962 under the joint direction of Dr. J. Papadimitriou, Director-General of the Greek Archaeological Service, and Lord William Taylour. Two short seasons under the same direction had previously been undertaken in 1959 and 1960. These were a continuation of the work of the British School at Athens started by Prof. Wace on the site in 1954, which remained incomplete at the time of his death.

Ruined walls belonging to three main chronological divisions are being found in this excavation, Middle Helladic, Mycenaean, and Hellenistic. There are no buildings that can be

associated with any period between the Mycenaean and the Hellenistic.

Hellenistic constructions overlie the Mycenaean everywhere and since the site slopes down from east to west, Hellenistic will often be found side by side with, that is, on the same level as, Mycenaean. A further complication is that Hellenistic *bothroi* have been dug down into the Mycenaean strata. One of these yielded a quantity of Hellenistic miniature pots and lamps, laid down in three successive layers. From another part of the site about 20 coins were recovered, two of them silver, the rest of bronze. They belong mostly to the Argos mint and are datable to the third and second centuries B.C.

Almost everywhere under the Hellenistic structures are found the ruins of Mycenaean buildings, remarkably well preserved, which perished in a major catastrophe datable by the pottery to a late phase of LH III B or just before the end of the thirteenth century B.C. (The sherds are late, but not the latest, III B). The fire that caused so much destruction was also instrumental in preserving the mud-brick walls. The sun-baked bricks were converted into oven-baked bricks by the intense heat. The walls stand in many cases 1.5 m. high and that does not allow for the height of the stone foundations on which they were built (Plate 95c).

The excavations in 1960 had uncovered a wide corridor or gallery, of which the west wall of mud-brick had been framed with timber. This feature has been noted on other Mycenaean sites. But this season's work showed that several other types of wall construction were used in the Citadel House. Some mud-brick walls have no half-timbering and are built in sections, i.e., they do not bond with an adjacent wall of the same material; but what is of greater interest are walls built of mud or stamped clay (*pise*) alone. The clay is usually mixed with gravel and the wall is plastered on the inner surface (the living room side) only. I am informed that similar walls, built on the concrete principle, are made in Turkey today, are very sturdy, and can support two or even three floors. Certainly the *pise* walls of the Citadel House have stood up extraordinarily well to the III B destruction. A third type of wall found in this excavation combines the technique of *pise* with mud-brick; the core of the wall is of rubble and clay and the outer surfaces are faced with mud-brick.

3. For similar bowls, see Group D, H. A. Thompson, *Two Centuries of Hellenistic Pottery, Hesperia*, 3 (1934) pp. 369 ff. (Group D); also G. R. Edwards, *Hellenistic Pottery, Hesperia*, Supplement X, page 91.

A new feature in Mycenaean architecture discovered in these excavations is the use of a stone dado to decorate a wall. In the present instance it served to outline the wall of a short corridor. It was a long, thin slab of limestone, very badly damaged by fire, which had slipped out of place in the general conflagration. Its original position is clearly defined by the unplastered section of the wall.

The greater part of the Mycenaean walls, uncovered so far in this and previous seasons, are to be associated with the major catastrophe that took place at the end of LH III B and there is a strong indication that this destruction was not confined to the Citadel House alone, for within the debris were found in separate places two fragments of an enormous column base of conglomerate that can only have come from a palatial building higher up the slopes. Evidence of a later destruction was provided in the 1960 season when part of a *pise* floor strewn with burnt III C pottery was uncovered. This floor was one of three that had been laid down on top of the ruins of the III B period. This year's excavation confirmed the findings of the previous season. More of the upper *pise* floor was laid bare and on it was found upside-down a complete shallow angular bowl of LH III C. These floors came up to a III C terrace wall that bounded them to the west. The date of this wall was confirmed by the discovery of two deep bowls of Granary style in a burnt stratum close to the base of the wall on its west side. Underneath these floors was found a large room of irregular size of which the walls were partly built of *pise* and partly of mud-brick. The plaster floor of this large room was discovered at a much lower level; it had collapsed into the basement. It has been left *in situ* and will be removed in a later season, but elsewhere this room has been excavated almost to the rock and the north entrance to the basement has been found. Fragments of worked ivory, perhaps from a casket, a bronze dagger with a bone hilt, and bits of painted plaster were found in the room over the basement and well above the plaster floor referred to above. It is possible therefore that there may have been yet another storey to the building, in other words, three storeys in all.

Occupation of the III C period on this site seems to have been confined to the northern sector, the one under discussion. Elsewhere III

C sherds occur but not in association with any recognisable floors or walls of that period. In the final stage therefore—at least in the Citadel House—settlement does not appear to have been extensive.

Of exceptional interest was the discovery in a corridor of several deposits of pottery belonging to the first half of LH III B, or the early thirteenth century (Pl. 95b). They were found under a layer of burning and above what was later discovered to be a drain. A complete pithos apparently belonging to these same deposits, was buried under debris on which had been built a mud-brick wall in the late III B phase to block the corridor. The wall had to be dismantled before this pithos could be extracted. Underneath it was found a handsome painted kylix, almost complete and unbroken (Pl. 95a, left).

To the west of the corridor the terrain takes a deep plunge and only the upper courses of thick walls have been uncovered so far. One of these is of different construction from the others. It is loosely built of rough medium-sized stones and with no evidence of binding material. The extension of this wall has been traced farther to the south where it is associated predominantly with Middle Helladic pottery. It is quite possible that this wall is part of the Middle Helladic fortification system.

In the south part of the Citadel House there is a long room of great size of which two adjacent walls of mud-brick and part of a good plaster floor have been preserved. This «hall» was partly uncovered in 1959. In 1962 the southern part of the room was excavated, but all that remains of it are large fragments of the floor plaster that had collapsed into basement rooms below. An ornamental feature that may have belonged to this upper room was a block of bluish stone carved with running spirals found in the basement below. The basement room in which it was discovered was rich in a variety of finds: quantities of potsherds of which a proportion could be made up into complete vases (Pl. 95a, centre and right), complete boar's tusks, fragments of carved and incised ivory, and glass beads of diverse kinds. All of these were found jumbled together with stones. As there was no signs of burning, this fallen debris is unlikely to be connected with the great destruction at the end of LH III B. The pottery, however, belongs to the later half of III B and there may have been a collapse of the building in

this area at this period. In the rebuilding that ensued the basement was apparently abandoned. Of particular interest was the discovery in this lower room of a complete section of an elephant's tusk. This, taken together with the many fragments of ivory found, suggests that the room was used as a workshop. Another valuable and unexpected find from this same basement was a delicately carved, infinitely small figurine of mutton jade (?), which has every appearance of being Neolithic. Finally, in the lowest level of this room, practically on the rock, there was a burnt patch of earth mixed with many fragments of animal bone. That this was a hearth seems to be confirmed by the large cooking vessel embedded in the earth in the corner of the room.

As only about half of the building known as the Citadel House has been uncovered so far, it is too early to express an opinion as to its purpose. It does not, however, conform to the plans of Mycenaean houses already known and does not seem to be a private dwelling. The site is of great importance for its bearing on the history of Mycenae. No less than three destructions have been recorded in this excavation. The earliest can be attributed to the first half of LH III B, say 1250 B.C., but there is insufficient evidence as yet to claim that it was of a general nature and therefore to be equated with the destruction of the houses outside the Citadel excavated by Prof. Wace. The second destruction, and the greatest, is datable to the end of III B or about 1200 B.C. The final catastrophe that overwhelmed a diminished community (at least in the Citadel House) followed at the end of III C (1100 B.C.).

W. TAYLOUR - J. PAPADIMITRIOU

*

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΚΗΝΩΝ

Ἡ ἀνασκαφή τοῦ 1961 ὑπέδειξε τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκ νέου ἐρεύνης τῆς βορειοδυτικῆς εἰσόδου τοῦ ἀνακτόρου. Ἡ ἔρευνα αὐτὴ ἐπραγματοποιήθη τὸ 1962 καὶ ἀπετέλεσε τὸν Α' τομέα τῶν ὑπ' ἐμοῦ διευθυνομένων ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Μυκηνῶν. Τὴν βορειοδυτικὴν εἰσόδον εἶχεν ἀποκαλύψει τὸ 1922 ὁ ἀείμνηστος Α. J. B. Wace καὶ εἰς τὴν θεμελιώδους σημασίας μελέτην τοῦ BSA, τόμ. 25, εἶχε τονίσει ὅτι αὕτη ἦτο ἡ ἀρ-

χικὴ εἴσοδος τοῦ ἀνακτόρου. Τότε ὑπέθεσεν ὅτι ἀπετελεῖτο ἐκ προπύλου μὲ μονόστυλον ἐξωτερικὴν στοάν καὶ δίστυλον ἐσωτερικὴν. Τοῦτο δὲ διότι μεταξὺ τῶν ἐρειπίων ἀπεκάλυψε τὸ ὑπόστρωμα μιᾶς βάσεως εἰς τὴν ἐξωτερικὴν στοάν καὶ δύο βάσεις ἐκ κροκαλοπαγοῦς λίθου εἰς τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ὑπέθεσεν ὅτι αἱ δύο ἐκεῖναι βάσεις δὲν ἦσαν εἰς τὴν ἀρχικὴν τῶν θέσιν. Τὴν περιοχὴν τῆς εἰσόδου ἠρεύνησε καὶ πάλιν ὁ Wace τὸ 1951 καὶ κατέληξεν εἰς διάφορον συμπέρασμα, ἥτοι: ὅτι ἡ εἴσοδος δὲν περιελάμβανε πρόπυλον ἀλλ' ἦτο μακρὸς διάδρομος ἔχων εἰς τὸν ἄξονά του τρεῖς κίονας ἰδρυμένους τὸν ἓνα ὀπισθεν τοῦ ἄλλου. Δὲν ἀπεκρυστάλλωσεν ὅμως τὰς σκέψεις του δι' ἀρχιτεκτονικοῦ σχεδίου ἀντιληφθεῖς τὸ δύσκολον τῆς ὑποθέσεως. Τὴν κατανόησιν τῆς κατόψεως τῆς βορειοδυτικῆς εἰσόδου καθίστα δυσκολωτέραν Ἑλληνιστικὸν κτήριον, γνωστὸν ὡς ἐλαιοτριβεῖον, τὸ ὅποιον εἶχεν ἰδρυθῆ ἄνωθεν τοῦ χώρου τῆς εἰσόδου, ἀλλὰ μὲ διάφορον πρὸς ἐκείνην κατεύθυνσιν, ἴσως εἰς τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα.

Ἡ ἐργασία τοῦ 1962 ἀπεκάλυψε διὰ πρώτην φορὰν τὴν πρὸς νότον συνέχειαν καὶ τὸ τέλος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς εἰσόδου, λείψανα μεσοτοιχοῦ καὶ τὸ ὑπόστρωμα τῆς μιᾶς τῶν δύο βάσεων τῆς ἐσωτερικῆς στοᾶς. Τὸ ὑπόστρωμα ὡς καὶ ἡ θέσις τοῦ κροκαλοπαγοῦς κυκλικοῦ ὀγκολίθου, ἀκριβῶς εἰς τὸν ἄξονα τοῦ κτηρίου, ἀπέδειξαν ὅτι ἡ μία ἐκ τῶν δύο βάσεων ἦτο εἰς τὴν ἀρχικὴν τῆς θέσιν. Ἐπίσης ἀπεδείχθη ὅτι ἡ δευτέρα βάση, ἡ ὁποία εὐρέθη εἰς τὴν ἐσωτερικὴν στοάν, ἀρχικῶς ἦτο τοποθετημένη ἐπὶ τῆς πρώτης, τῆς διασωθείσης εἰς τὴν ἀρχικὴν τῆς θέσιν. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ μᾶς ἐπέτρεψαν νὰ ἀποκαταστήσωμεν τὴν κάτοψιν τῆς βορειοδυτικῆς εἰσόδου (Πί ν. 96). Ἡ εἴσοδος ἐκείνη εἶχε πρόπυλον, σχήματος σχεδὸν τετραγώνου, καὶ ἀπετελεῖτο ἀπὸ δύο μονοστύλους στοᾶς, μίαν ἐξωτερικὴν πρὸς βορρᾶν καὶ ἑτέραν ἐσωτερικὴν πρὸς νότον. Αἱ στοαὶ ἐχωρίζοντο ὑπὸ μεσοτοιχοῦ καὶ ἀνοίγματος θύρας. Τὸ πρόπυλον ἐτερματίζετο ἀκριβῶς ἐκεῖ ὅπου ὁ δυτικὸς τοῦ τοίχου ἐκάμπτετο καὶ συνεχίζετο πρὸς ἀνατολὰς περὶ τὰ δύο μέτρα. Μετὰ τὸ πρόπυλον ἡ εἴσοδος εἶχε μικρὰν τετράπλευρον αὐλήν, πέραν τῆς ὁποίας ἤρχιζεν ὁ μέγας δυτικὸς διάδρομος, ὁ ὁποῖος ἔφερε πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀνακτόρου. Ὁ Πί ν. 97α δίδει τὴν ἀπὸ νότου, ἥτοι τὴν ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ διαδρόμου, ἀποψιν τῆς εἰσόδου, ὡς ἀφῆθη μετὰ τὴν ἔρευναν.

Ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ προπύλου εὐρέθη θεμελίον τοίχου, ἀνήκοντος εἰς ἀρχαιότερον κτίσμα. Εἰς τοῦτο ἴσως ἀνήκει βάσις κίονος ἐκ κροκαλοπαγοῦς λίθου, εὐρεθεῖσα εἰς τὸ γέμισμα τῆς ἐσω-

τερικής στοάς του προπύλου. Ἡ φορὰ τοῦ θεμελίου καὶ ἡ βάσις υποδεικνύουν ὅτι ἴσως τὸ κτίσμα, τὸ ὁποῖον προφανῶς ἀνήκε εἰς μίαν ἀρχαιοτέραν εἰσοδον, εἶχε πρόπυλον τοῦλάχιστον μὲ μίαν στοάν.

Δυστυχῶς πολὺ ὀλίγη ἀδιατάρακτος ἐπίχωσις περιέχουσα ὄστρακα εἶχεν ἀφεθῇ δι' ἡμᾶς ἀπὸ τοὺς προηγηθέντας ἐρευνητάς τῆς εἰσόδου. Τὰ εὐρεθέντα ὄστρακα εἶναι πολὺ ὀλίγα καὶ ἀκαθόριστα. Γενικῶς ἀνάγονται εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙ ἐποχὴν καὶ δὲν παρουσιάζουν στοιχεῖα τὰ ὅποια νὰ ἐπιτρέπουν τὴν τοποθέτησίν των εἰς τὰς ὑποδιαιρέσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Πέραν τῆς νοτιοανατολικῆς γωνίας τῆς εἰσόδου καὶ εἰς τὴν περιοχὴν S (Πί ν. 96) ἀπεκαλύψαμεν τὰ ὑπολείμματα κλίμακος, ἡ ὁποία προφανῶς εἶχε τρεῖς ἀναβαθμούς, τῶν ὁποίων μόνον ἡ ὑπόστρωσις διεσώθη. Ἄνωθεν τούτων εὐρέθη μέγα τμήμα κατωφλίου εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν καὶ κατ' εὐτυχίαν σύμπτωσιν, εἰς τὸ τμήμα τοῦτο διεσώθη ἡ κοιλότης τῆς στρόφιγγος τῆς θύρας, ἡ ὁποία ἐκλείει τὸ ἀνοιγμα τῆς κλίμακος (Πί ν. 97β). Ἡ κλίμαξ αὕτη ἔφερεν ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς ἕνα βορειοδυτικὸν διάδρομον, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὸν βόρειον διάδρομον τοῦ ἀνακτόρου. Κατὰ ταῦτα ἀποδεικνύεται τῶρα ὅτι ἡ βορειοδυτικὴ εἰσοδος συνεδέετο διὰ κλίμακος μὲ τὸ ἐπὶ τῆς ἀνωτάτης κορυφῆς τοῦ λόφου τμήμα τοῦ ἀνακτόρου.

Τομεὺς Β. Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1959 καὶ 1961 εἶχον ἐπίσης υποδείξει ὅτι ἡ περὶ τὸ βόρειον κυκλώπειον τεῖχος περιοχὴ ἔπρεπε νὰ ἐρευνηθῇ ἐκ νέου. Ἡ ἐρευνα τοῦ 1962 κατὰ μήκος τοῦ κυκλωπείου τούτου τείχους ἀπεκάλυψε σειρὰν διαδρόμων (Πί ν. 98 Α, Β, C, D) ἐπικοινωνούντων πρὸς ἀλλήλους διὰ κλιμάκων λόγῳ τῆς ἀνίσου πτώσεως τοῦ βραχισμοῦ τῆς κλιτύος. Οἱ διάδρομοι οὗτοι ἔφερον εἰς δωμάτια, δημιουργηθέντα ἐντὸς τοῦ πλάτους τοῦ βορείου τείχους. Δυστυχῶς τὸ τεῖχος δὲν διετηρήθη καλῶς κατὰ τὴν περιοχὴν αὐτὴν καὶ διὰ τοῦτο μόνον τρία ἀπὸ τὰ δωμάτια του διακρίνονται καλῶς σήμερον (Πί ν. 98, ἀρ. 1, 2, 3). Καλῶς κατεσκευασμένοι θύραι ἔφερον ἀπὸ τοὺς διαδρόμους εἰς τὰ δωμάτια 1 καὶ 2 (Πί ν. 99α).

Κατὰ μήκος καὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τῶν διαδρόμων φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε σειρὰ δωματίων δύο τῶν ὁποίων ἠρευνήσαμεν (Πί ν. 98, W καὶ TC). Φαίνεται ὅτι καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις ἔχομεν τὰ ὑπόγεια καὶ ὅτι τὰ ὑπερῶα δὲν διεσώθησαν. Τὰ δάπεδά των εὐρέθησαν κεκαλυμμένα ἀπὸ παχὺ στρώμα ὄστράκων καὶ θραύσματα ἄλλων μικροαντικειμένων. Μεταξὺ τῶν θραυσμάτων τῶν εὐ-

ρεθέντων εἰς τὸ ὑπόγειον TC ἀπεκαλύφθη πήλινον γυναικεῖον εἰδώλιον σπανίου τύπου, ὕψους 0,18μ., φέρον πλουσίαν καὶ καλῶς διατηρουμένην γραπτὴν διακόσμησιν (Πί ν. 99β). Ἐξ τῶν ὄστράκων ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὑπογείου συγκολληθέντα ἀπέδωσαν ἀρκετὸν τμήμα ἴσως διώτου βαθέος κυπέλλου γνωστοῦ τύπου τῶν ΥΕ ΙΙΒ χρόνων, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι γεγραμμένη ἐπιγραφή ἐκ τριῶν στοιχείων τῆς γραμμικῆς γραφῆς Β (Πί ν. 100β). Κατὰ τὸ σύστημα Ventris ἡ ἐπιγραφή αὕτη μᾶς δίδει τὸ ὄνομα Φιλακίς, τὸ ὄνομα δηλαδὴ γυναικὸς τῶν ὑστᾶτων χρόνων τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου. (Βεβαίως ἡ ἀνάγνωσις ἐπιτρέπει καὶ ἄλλας παραλλαγὰς τοῦ ὀνόματος). Ἄνωθεν τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου ἡ ὑπογείου τούτου, πλὴν τῶν ὄστράκων, εὐρέθησαν κοσμήματα ἐξ ἔλεφαντοστοῦ, πέντε στρογγύλαι ψῆφοι ἐξ ἡλέκτρου καὶ ἄλλαι ἐξ ὑελομάζης ὡς καὶ ψήγματα χρυσοῦ.

Εἰς τὸ δωμάτιον ὑπόγειον TC δὲν εὐρέθησαν ὄστρακα ΥΕ ΙΙΓ χρόνων. Εἰς τὸ δάπεδον ὅμως τοῦ δωματίου 2 ὡς καὶ εἰς τὸ χῶμα τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτε τὰς βαθμίδας τῆς κλίμακος τοῦ διαδρόμου Β εὐρέθησαν ὄστρακα ΥΕ ΙΙΓ χρόνων. Χαρακτηριστικὸν καὶ ἐνδιαφέρον ὄστρακον τῶν χρόνων ἐκείνων παρέχον ἐἰς τὸν Πί ν. 100γ. Τὰ ὄστρακα αὐτὰ ἀποδεικνύουν ὅτι τὰ εἰς τὸ πλάτος τοῦ τείχους δωμάτια καὶ οἱ διάδρομοι παρέμειναν ἐν χρήσει καὶ κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΓ περίοδον. Πότε τὸ τεῖχος διεσκειύσθη καὶ τὰ δωμάτια κατεσκευάσθησαν δὲν ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν εὐρημάτων. Εἶναι ὅμως προφανές ὅτι ἀποτελοῦν νεωτέραν διασκευὴν καὶ δὲν ἐδημιουργήθησαν κατὰ τὴν ἀρχικὴν κατασκευὴν τοῦ τείχους. Ἰσως νὰ ἰδρῦθησαν πρὸς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου, νομίζω δ' ὅτι ἐπηκολούθησαν τὴν κατασκευὴν τῶν περιφύμων συρίγγων τῆς Τίρυνθος.

Τομεὺς Γ. Ἐφέτος ἐπεξετείνσαμεν τὴν ἀνασκαφὴν καὶ ἔξω τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηναίων καὶ διὰ τάφρων ἠρευνήσαμεν τὸν λόφον τῆς Παναγίτσας εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν κλιτὸν τοῦ ὁποίου κεῖται ὁ περίφημος «Θησαυρὸς τοῦ Ἀτρέως». Ὁ λόφος αὐτὸς ἀπεδείχθη ὅτι περικλείει θεμέλια μυκηναϊκῶν οἰκημάτων, ἐν τῶν ὁποίων ἀνεσκάψαμεν μερικῶς (οἰκία Ι). Κεῖται περὶ τὰ 100 μέτρα πρὸς τὰ βορειοανατολικά τοῦ Θησαυροῦ καὶ ἀμέσως ἄνωθεν τῆς συστάδος τῶν πεύκων, ἡ ὁποία πλαισιώνει τὸν χώρον σταθμεύσεως τῶν αὐτοκινήτων. Τρία δωμάτια τοῦ οἰκήματος τούτου ἀνεσκάφησαν. Ἐν τούτων, τὸ κεντρικὸν ὡς φαίνεται, ἔχει μῆκος 5,50 μ. καὶ πλάτος 4,40 μ. Εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ δαπέδου τοῦ ἀπεκαλύφθη κυκλικὴ ἐστία μὲ διάμετρον περίπου 0,70 μ. (Πί ν. 100α). Περὶ αὐτὴν εὐρέθησαν πολλὰ θραύ-

σματα άγγείων οικιακής χρήσεως και τεμάχια σωληνοσχήμου καπνοδόχης όμοιας πρός τας γνωστάς έκ τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Ἄνω Ἑγκλιανοῦ τῆς Πύλου. Εἰς τὸ ἀνοιγμα τῆς θύρας τοῦ δωματίου αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη σκελετός γυναικὸς μεσήλικος κά-
 πθεν σωροῦ καταπεσόντων λίθων, εἰς τῶν ὁποίων προφανῶς εἶχε συντρίψει τὸ κρανίον τῆς. Τὸ οἶκ-
 κημα φαίνεται ὅτι εἶχε καταστραφῇ βιαίως, οὐχὶ
 ὁμως ὑπὸ πυρκαϊᾶς. Οἱ σωροὶ τῶν λίθων καὶ ἡ
 θέσις τῶν θρυμματισθέντων άγγείων ἐν σχέσει
 πρός αὐτοὺς ὑποβάλλουν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ κα-
 ταστροφή ἦτο ἀποτέλεσμα σεισμικῆς δονήσεως. Τὰ
 εὑρεθέντα εἰς τὸ δάπεδον ὀστρακα άγγείων
 ἀνάγουν τὴν καταστροφήν τῆς οἰκίας αὐτῆς ὀλί-
 γον πρό τῶν μέσων τῆς ΥΕ ΠΙΒ περιόδου. Ἐπι-
 ζεταὶ ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ τόσον τῆς οἰκίας αὐτῆς
 ὅσον καὶ τῆς περιοχῆς τοῦ βορείου Κυκλωπείου
 τείχους θὰ συνεχισθῇ τὸ 1963.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ

*

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΑΡΓΟΛΙΔΟΚΟΡΙΝΘΙΑΣ

Λόγῳ ἀπουσίας τοῦ Ἐφόρου Βυζαντινῶν Ἀρ-
 χαιοτήτων τῆς περιοχῆς, κ. Δ. Πάλλα, εἰς τὸ ἐξω-
 τερικὸν διὰ μετεκπαίδευσιν, ἡ ἔκθεσις τῶν ἐρ-
 γασίων τῆς Ἐφορείας θὰ δημοσιευθῇ εἰς τὰ Χρο-
 νικά τοῦ ὑπὸ ἐκτύπωσιν προσεχούς τόμου τοῦ
 Α.Δ. 19(1964), ὁμοῦ μετὰ τῆς ἐκθέσεως τοῦ ἔτους
 1963.

Σ.τ.Σ.

*

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ - ΑΡΚΑΔΙΑΣ

Α' ΛΑΚΩΝΙΑ

Ι. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

Δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ
 διὰ τοῦ Προϊσταμένου τῆς Ε' Περιφέρειας κ. Χ.
 Χρήστου ἐγένοντο αἱ ἐξῆς ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι.
 (Περὶ τούτων λεπτομερέστερον βλ. Ἔργον τῆς
 Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 1962).

1. Ἀκρόπολις Σπάρτης

Εἰς τὸν χώρον μεταξὺ τοῦ ναοῦ τοῦ Χριστοῦ
 Σωτήρος καὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Χαλκιοίκου, κατηδα-
 φίσθη ὁ νεώτερος ἡμικυκλικὸς οἰκίσκος (Ἔρ-
 γον 1961, 175). Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐκεῖ ἐρεῦ-
 νης ὑπῆρξαν ἀρνητικά, διότι διὰ τῆς κατὰ τὰς ἀρ-
 χὰς τοῦ αἰῶνος θεμελιώσεως τοῦ ἐν λόγῳ οἰκί-
 σκου κατεστράφησαν τελείως τὰ ἀρχαῖα στρώ-
 ματα.

2. Καλογωνιά Σπάρτης

Εἰς τὸ προάστειον Καλογωνιά ἀπεκαλύφθη μι-
 κρὸν παρόδιον ἱερόν, πιθανῶς ὁδοῦ ἀγούσης ἀπὸ
 Σπάρτης πρός Μενελάειον.

Τὸ ἐν λόγῳ κτίσμα, ὀρθογώνιον, διαστάσεων
 12,70 × 8,90 μ., ἀνάγεται εἰς ἀρχαίους χρόνους
 καὶ ἐχρησιμοποιήθη ἐκ νέου εἰς τοὺς νεωτέρους
 χρόνους.

3. Ψυχικὸν Σπάρτης

Εἰς τὸ ἀνωτέρω προάστειον ἀπεκαλύφθησαν
 τὰ θεμέλια μεγάλου κτίσματος (17,60 × 14 μ.)
 εἰς σχῆμα Π, σχηματίζοντος ἐξέδραν πρός τὸ
 βάθος καὶ ὑπαιθρον χώρον ἐμπρός. Ἐδῶ ἀνευ-
 ρέθη τάφος κενός, ἐκτισμένος διὰ πλίνθων, καὶ
 περαιτέρω βάσις στήλης ἢ ἀγάλματος. Εὐρέθη-
 σαν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη μετ' ἀξιολόγου διακο-
 σμήσεως φυτικῶν θεμάτων (Πί ν. 101α). Τὸ κτί-
 σμα ἀνάγεται εἰς τοὺς ἑλληνιστικούς χρόνους
 καὶ θὰ ἡδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς βωμοειδὲς
 οἰκοδόμημα ἐκ τῶν ἀναλογιῶν τοῦ πρός τοὺς με-
 γάλους μικρασιατικούς βωμοὺς τῆς Ἀθηνᾶς
 τῆς Πριήνης καὶ τῆς Ἀρτέμιδος τῆς ἐπὶ Μαιάν-
 δρῳ Μαγνησίας.

4. Ἀμύκλαι

Αἱ συνεχισθεῖσαι ἔρευναι εἰς τὸν χώρον τῆς
 Ἀγίας Παρασκευῆς Ἀμυκλῶν δὲν ἔδωσαν τὰ
 ἀναζητούμενα ἱχνη τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ τοῦ Διὸς
 Ἀγαμέμνονος καὶ τῆς Ἀλεξάνδρας-Κασσάνδρας
 (Ἔργον 1961, 172).

5. Ἀνθοχώριον

Ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναλή-
 ψεως τοῦ Σωτήρος τοῦ χωρίου ἔδωσεν ἐνδείξεις
 ἀγνώστου μέχρι τοῦδε συνοικισμοῦ μεζωὴν ἀπὸ
 τῶν Μυκηναϊκῶν μέχρι καὶ τῶν Βυζαντινῶν
 χρόνων.

II. ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ
ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

1. Θέατρον Σπάρτης

Εἰς τὸ ἀρχαῖον θέατρον Σπάρτης (BSA XXVI,
 119. XXVII, 175. XXVIII, 3. XXX, 151) συνεχι-
 σθησαν, διὰ τοῦ Προϊσταμένου τῆς Ε' Περιφέρειας
 κ. Χ. Χρήστου καὶ δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς
 Ὑπηρεσίας, αἱ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀρξάμεναι
 ἐργασίαι κοπῆς καὶ ἀποκομιδῆς χωμάτων πρός
 πλήρη ἀποκάλυψιν τῆς ὀρχήστρας καὶ τῶν κα-
 τ'αυτῶν σφωζομένων σειρῶν τῶν ἐδωλίων. Κατὰ
 τὴν πορείαν τῶν ἐφετινῶν ἐργασιῶν διεπιστώ-
 θησαν τὰ ἐξῆς:

Αί πρώται σειραί τῶν καθισμάτων ἔχουν συστηματικῶς καταστραφῇ διὰ σφύρας.

Τεμάχια μαρμαρίνων γλυπτῶν τῶν τελευταίων ρωμαϊκῶν χρόνων ἦτοι τμήμα ἀνδρικής εἰκονιστικῆς κεφαλῆς (Πί ν. 101β), τμήμα γυναικείας εἰκονιστικῆς κεφαλῆς, κεφαλὴ παιδός, ἀκέφαλον ἀγαλμάτιον «Κυβέλης», βάσις ἐρμαϊκῆς στήλης, ὡς καὶ χαλκᾶ σκεύη καὶ νομίσματα βυζαντινῶν χρόνων, εὐρέθησαν εἰς ὕψος 0,60 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου τῆς ὁρχήστρας. Τὰ περισσότερα μάρμαρα ἐξ ἐδωλίων καὶ βαθμίδων εὐρέθησαν εἰς ὕψος 2,30-3,70 μ., ὅπερ συνηγορεῖ ὑπὲρ μῆδς σχετικῶς πρῶμου καταστροφῆς τοῦ θεάτρου, ἴσως μεταξὺ 5ου καὶ 10ου μ.Χ. αἰῶνος.

Εἰς ὕψος 3,50 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ὁρχήστρας εὐρέθησαν θεμέλια βυζαντινῶν χρόνων ἀνήκοντα εἰς οἰκίας καταστραφείσας διὰ πυρᾶς. Φρεατοειδὲς κατασκευάσμα βάθους 3,70 μ. ἀνήκει εἰς ἀποθηκὴν χριστιανικῶν χρόνων.

2. Θέατρον Γυθείου

Εἰς τὸ ἀρχαῖον Θέατρον Γυθείου (ΠΑΕ 1891, 27, 71. ΑΕ 1912, 193) ἤρχισαν ἐργασίαι διαμορφώσεως τοῦ χώρου διὰ τῆς ἐπανατοποθετήσεως μετακινήθεντων ἐδωλίων, διὰ στερεώσεως καὶ συμπληρώσεως τούτων καὶ τῶν κλιμάκων ἀνόδου. Ἀποκατεστάθησαν πλήρως αἱ ἐξ (6) πρώται σειραί, μερικῶς ἡ ἑβδόμη καὶ ἡ ὄγδοη. Τῶν κλιμάκων συνεπληρώθησαν αἱ βαθμίδες μέχρι τοῦ ὕψους τῆς ἑκτῆς σειρᾶς εἰς τὰ πλάγια καὶ τῆς ἐνάτης εἰς τὸ κέντρον. Πρὸς τοῦτο ἐχρησιμοποιήθη νέον ὕλικόν ἐκ τοῦ λατομείου τοῦ Πύργου Δυροῦ (Μάνης), ἐξ οὗ πιθανῶς εἶχε ληφθῇ ὕλικόν καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

3. Οὐλωτὸς τάφος Βαφειοῦ

Διὰ πρώτην φοράν ἀπὸ τῆς ἀνασκαφῆς του (ΠΑΕ 1889, 22) ἐγένοντο συστηματικαὶ ἐργασίαι καθαρισμοῦ καὶ στερεώσεως.

Ἀπεμακρύνθησαν ὅγκοι χωμάτων καὶ ἐστερεώθησαν κινδυνεύοντα τμήματα τῶν τοιχωμάτων τοῦ τάφου καὶ τοῦ δρόμου. Ἐν συνεχείᾳ συνεπληρώθησαν διὰ τῶν σφζομένων ἀρχαίων λίθων καὶ ἀποκατεστάθησαν τμήματα τοῦ δρόμου καὶ τὰ τοιχώματα τῆς θόλου (Πί ν. 102α,β) καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν μέχρις ὕψους περίπου δύο (2) μέτρων. Διὰ κατασκευῆς ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ ὑπὸ τὸν δρόμον, ἀπεφύχθη ὁ περαιτέρω κίνδυνος διαβρώσεως ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ τάφου λιμναζόντων ὑδάτων.

III. ΜΟΥΣΕΙΑΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ

Εἰς τὸ Μουσεῖον Σπάρτης αἱ ἐπανεκθετικαὶ

ἐργασίαι δὲν ἐσημείωσαν ἰδιαίτεράν πρόοδον διὰ τὴν ἐκκρεμότητα τοῦ θέματος τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ἐν λόγῳ Μουσείου. Εἰς τὸν πρὸ τοῦ Μουσείου κῆπον ἐξετέθησαν ἐξ (6) ρωμαῖκοὶ ἀνδριάντες, ἐπιτύμβιοι καὶ ἀναθηματικά τινες στήλαι, κάλυμμα μαρμαρίνης ρωμαϊκῆς σαρκοφάγου καὶ μαρμάρινος λέων.

*

B. ΑΡΚΑΔΙΑ

I. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

1. Κοσμάς Κυνουρίας

Ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐγένετο δαπάναις τῆς Ὑπηρεσίας καὶ διὰ τοῦ Προϊσταμένου τῆς Περιφέρειας κ. Χ. Χρήστου εἰς τὴν Κυνουρίαν ἐπὶ τοῦ λόφου Προφῆτης Ἡλίας τοῦ χωρίου Κοσμάς. Ὁ λόφος, κείμενος παρὰ τὴν κυρίαν ὁδὸν ἀπὸ Γερακίου (Γερωνθῶν) πρὸς Λεωνίδιον (Πρασιάς), ἐλέγχει μίαν τῶν σημαντικωτέρων διόδων τοῦ Πάρνωνος ἀπὸ τῆς Λακωνικῆς πρὸς τὴν Ἀργεῖαν κήν χώραν. (Περὶ ταυτισμοῦ τοῦ Κοσμά πρὸς τὴν ἀρχαίαν κώμην Γλυππίαν, βλ. BSA XV, 165).

Ἡ θέσις ἀναφέρεται ὑπὸ παλαιότερων ἐρευνητῶν (Wace-Hawluck BSA XV, 165) διὰ τὴν ἐκεῖ εὑρεσιν χαλκῶν ἀγαλματίων.

Πληροφορίαι περὶ προσφάτου ἀνευρέσεως χαλκῶν ἀντικειμένων ὠδήγησαν εἰς τὴν ἀναληφθεῖσαν ἔρευναν.

Ἐκ τῶν διενεργηθεισῶν τομῶν ἡ βορείως τοῦ ὑπάρχοντος ναῖσκου τοῦ Προφῆτου Ἡλίου ἔφευρεν εἰς φῶς θεμέλια κατευθυνόμενα πρὸς βορρᾶν καὶ καλύπτοντα ὅλην τὴν δυτικὴν παρυφὴν τοῦ λόφου. Τὰ ἐν λόγῳ θεμέλια ἀνήκουν εἰς τοῖχον ἐκτισμένον διὰ λίθων, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόφου, ἀνευ συνδετικοῦ ὕλικου καὶ ἰδιαίτερας ἐπιμελείας. Ὁ ἀριθμὸς τῶν τεμαχίων λακωνικοῦ τύπου κεράμων μετὰ παχέος μελανοῦ γανώματος, τὰ ὅποια εὐρέθησαν παρὰ τὸν τοῖχον, ὁδηγοῦν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ ἐν λόγῳ θεμέλια ἀνήκουν εἰς ὀχύρωμα μὲ ὑπέργεια μέρη πλῖθινα καλυπτόμενα διὰ κεράμων. Τὰ περὶ ὀχυρώματος ἐπεβεβαίωσε ἡ νοτίως τοῦ ναῖσκου τομὴ ὅπου, εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τμήματος ὁμοίου τοῖχου, εὐρέθησαν εἰς σωρὸν σιδηραῖ αἰχμαὶ δοράτων μήκους 0,18-0,28 μ., σιδηραῖ αἰχμαὶ βελῶν, μαχαίριδια καὶ χάλκινα αἰχμηρὰ μικρὰ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια προφανῶς ἐξηκοντίζοντο πολλὰ ὁμοῦ.

Συνάγεται οὕτω ὅτι ὁ λόφος τοῦ Προφῆτου Ἡλίου εἶχεν ὀχυρωθῇ πρὸς ἑλεγχον τῆς σημαντικῆς παρ' αὐτὸν διαβάσεως τοῦ Πάρνωνος, τὰ δὲ ὅπλα μαρτυροῦν περὶ ἐπιθέσεως κατὰ τῆς ἐκεῖ

φρουράς. Πιστεύεται ότι μελλοντική έρευνα θα διαφωτίση την ιστορίαν του όχυρώματος τούτου.

2. Δοκιμαστικαί έρευναι εἰς τὴν περιοχὴν Δημητσάνης

Μικρά έρευνα εἰς τὴν βορείως τῆς Δημητσάνης καὶ πλησίον τοῦ χωρίου Καρκαλοῦ θέσιν Πλάκα, ὅπου ἐντετειχισμένα τμήματα σπονδύλων κιόνων, ἔδωσεν κεραμεικὴν ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ μόνον. Ἡ θέσις Μαυροχώματα, ἄνωθεν τοῦ χωρίου Μουλάτσι, παρουσιάζει ὁστρακα ὀψίμων βυζαντινῶν χρόνων.

ΧΡΥΣ. ΧΡΗΣΤΟΥ

*

3. Ἀρχαία Μαντίνεια (Πί ν. 103, 104, Σχ ε δ. 1)

Διὰ τῆς Ἐπιμελητρίας Ἀρχαιοτήτων δ. Θ. Καράγιωργα ἐγένετο μικρά δοκιμαστικὴ έρευνα ἐπὶ τοῦ λόφου Γκορτσούλι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας Μαντινείας.

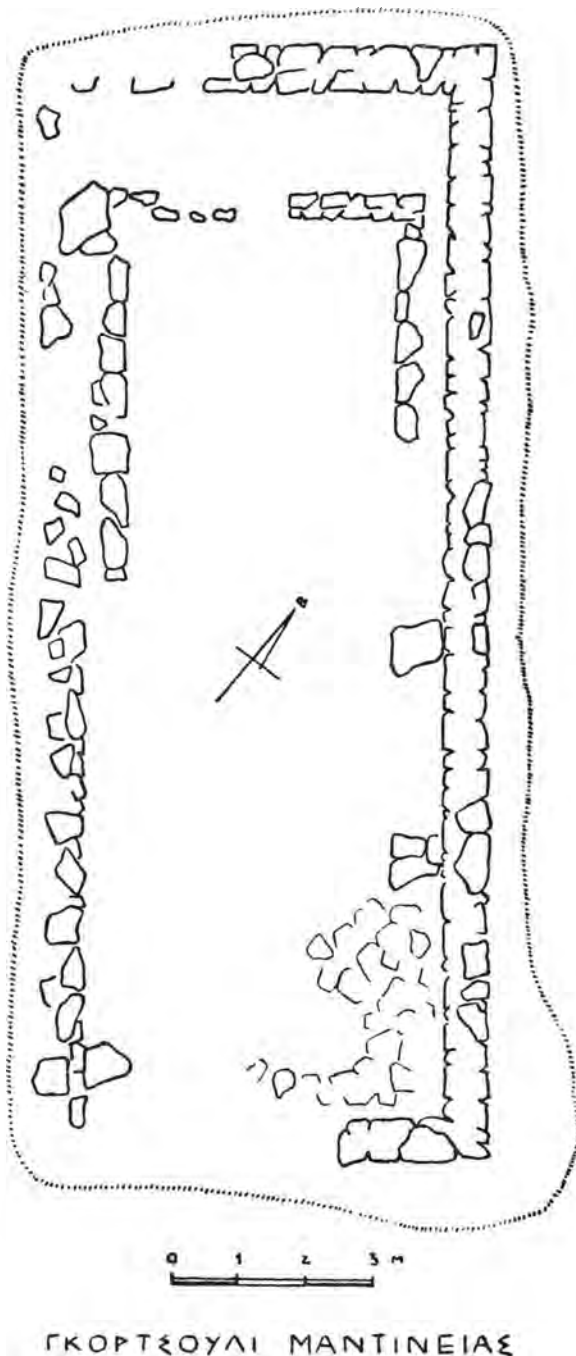
Ὁ λόφος, ὕψους 100 μ. περίπου καὶ διαμέτρου 400 μ., ὑψοῦται ἐντὸς τοῦ μαντινικοῦ πεδίου, δεξιὰ τῆς ὁδοῦ τῆς πρὸς Ὁρχομενόν, ἀπέχων τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως τῆς Μαντινείας περὶ τὸ 1 χιλμ.

Ἡ θέσις ἡρευνήθη ἀρχαιολογικῶς διὰ πρώτην φοράν. Ὑπὸ παλαιότερων ἐρευνητῶν ἐγένοντο προσπάθειαι ταυτίσεώς της πρὸς ἓν τῶν δύο ὕψωμάτων τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τοῦ Πausaniou ἐν VIII, 12, 5 καὶ 7. Οὕτω οἱ Leake (Travels in the Morea III, 97. Peloponnesiaca, 378 καὶ 381), Loring (JHS XV (1895) 84), Fougères (Mantinée et l'Arcadie Orientale, 118), Böhle (RE XIV^a 1304 καὶ 1310), ἐδέχθησαν ὅτι τὸ Γκορτσούλι εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Pausaniou θεωρούμενος τάφος τῆς Πηνελόπης. Ἀντιθέτως, ὑπὸ τῶν πλείστων παλαιῶν περιηγητῶν καὶ μελετητῶν ἐταυτίσθη ὁ λόφος πρὸς τὴν Πτόλιν, ὅπου ἡ ἀρχαιότερα Μαντίνεια (βλ. Frazer, Pausanias description of Greece Vol. IV, 221). Hitzig-Blümmer, Pausaniae Graeciae descriptio III¹, 153. Philippson, Die griech. Landschaften III 253). Πάντες σημειῶνουν ἔλλειψιν ἀρχαίων λειψάνων ἐπὶ τοῦ λόφου.

Ἐπιφανειακά εὐρήματα καὶ ἐνέργειαι ἀρχαιοκαπήλων ὠδήγησαν εἰς τὴν ἐφετινὴν ὀλιγοήμερον καὶ ἀνιχνευτικὸν χαρακτῆρος έρευναν.

Ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τομῶν, ἡ ἀνατολικῶς τοῦ ὑπάρχοντος ναΐσκου τῆς Παναγίας ἔδωσεν εἰς βάθος 1,30-1,40 μ. βυζαντινά ὁστρακα καὶ πλίνθους. Κάτωθεν αὐτῶν ἐσημειώθη τεταραγμένον στῶμα ὀλίγων γεωμετρικῶν ὁστράκων, τὰ ὅποια ἀπὸ βάθους 1,70-2,10 μ.

εὐρέθησαν ἀδιατάρακτα καὶ εἰς μεγάλην ποσότητα ὁμοῦ μετὰ χαλκῶν ἐλασμάτων, σιδηρῶν ἀντικειμένων καὶ τεμαχίων χονδροειδῶν ἀγγείων. Κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ εὐρέθησαν

Σχεδ. 1. Κάτωψις κτίσματος (ιεροῦ ;) δυτικῆς κλιτύος

εις βάθος 0,70-1 μ. δστρακα καλύπτοντα περίοδον ἀπὸ τῶν γεωμετρικῶν χρόνων μέχρι τοῦ ΣΤ' π.Χ. αἰῶνος. Μεταξὺ τούτων εὐρέθη πρωτοελλαδικὸν δστρακον.

Ὀλίγον χαμηλότερον, ἐπὶ τῆς νοτίας κλιτύος, δοκιμαστικαὶ τάφροι ἀπεκάλυψαν εἰς βάθος 0,45 μ. δάπεδον ἐστρωμένον διὰ πηλίνων τετραγώνων πλακῶν πλευρᾶς 0,48 μ. καὶ μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου εὐρέθη μέγας ἀριθμὸς κεράμων, μεταξὺ τῶν ὁποίων τεμάχιον στρωτῆρος φέρον ἐπιγραφὴν *ΙΕΡΟΙ*. Διὰ τῆς ἐπιγραφῆς καὶ διὰ πενιχρῶν δστράκων ἐχρονολογήθη τὸ κτίσμα ἀπὸ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ Γ' π.Χ. αἰ. μέχρι τῶν πρωίμων αὐτοκρατορικῶν χρόνων.

Μικρότερα ταφρίδια ἀπεκάλυψαν ὅτι τὸ ἐν λόγῳ κτίσμα βαίνει ἐπὶ στρώματος κεραμεικῶν καὶ χαλκῶν λειψάνων, χρονολογούμενων ἀπὸ τῶν ὑστέρων γεωμετρικῶν μέχρι καὶ τῶν κλασσικῶν χρόνων. Κατὰ τὴν ΝΑ κλιτὺν ἐσημειώθησαν μεμονωμένως προϊστορικά (Μεσοελλαδικὰ δείγματα).

Ἐπὶ τῆς δυτικῆς κλιτύος τοῦ λόφου, ἄνωθεν τῆς ὁδοῦ πρὸς Ὀρχομενόν, διεπιστώθη ἡ ὑπαρξὶς μικροῦ ἱεροῦ (βλ. Σ χ ε δ. 1). Οἱ ἀποκαλυφθέντες τοῖχοι, πάχους περίπου 0,65 μ., ἐξ ἀκανονιστῶν πλακῶν ἐγχωρίου ἀσβεστολίθου καὶ ἄνευ συνδετικοῦ ὕλικου, ἀνήκουν εἰς ὀρθογώνιον κτίσμα — ἀπλοῦν σηκὸν — μήκους 16,60 καὶ πλάτους 6,50 μ. Τοῦτο περικλείει ἕτερον μικρότερον πλάτους 4,90 μ. Οἱ τοῖχοι τοῦ μεγαλύτερου κτισματος θεμελιούνται ἐντὸς στρώματος πλουσίου εἰς εὐρήματα, ἀναγόμενα εἰς περίοδον ἐκτεινομένην ἀπὸ τῶν γεωμετρικῶν μέχρι τῶν ὑστέρων ἐλληνιστικῶν χρόνων.

Τὸ μικρότερον κτίσμα, θεμελιούμενον ὀλίγον βαθύτερον, ἀνήκει προφανῶς εἰς τὸ παλαιότερον ἱερόν, τὰ ἀναθήματα τοῦ ὁποίου διεσκορπίσθησαν κατὰ τὴν μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ γενομένην ἰσοπέδωσιν τοῦ χώρου πρὸς θεμελίωσιν τοῦ νεωτέρου καὶ μεγαλύτερου ἱεροῦ. Λόγῳ τῶν τεταραγμένων ἀνωτέρων στρωμάτων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὀρισθῇ ἐκ τῆς στρωματογραφίας ὁ χρόνος τῆς νέας οἰκοδομικῆς φάσεως.

Περὶ τῶν εὐρημάτων πληροφορικῶς μόνον σημειοῦται ἐδῶ ὅτι συνελέγησαν περὶ τὰ 200 τεμάχια πηλίνων γυναικείων εἰδωλίων ἐκ τῆς ἀρχαϊκῆς τὸ πλεῖστον περιόδου, ἀφθονία χαλκῶν καὶ σιδηρῶν περονῶν, περὶ τοὺς 100 χαλκοὶ καὶ 8 ἀργυροὶ δακτύλιοι, χαλκᾶ ἐλάσματα, κυρίως ταινίαι, μετ' ἐκτύπου διακοσμήσεως, χαλκοὺν γυναικείων ἀγαλμάτων τοῦ 460-450 π.Χ., χαλκοὺν κάτοπτρον καὶ τεμάχια χαλκῶν σκευῶν, 18 ὀστέι-

ναι σφραγίδες καὶ πόρπαι, 14 μολύβδινοι μικρογραφικοὶ στέφανοι καὶ δισκάρια, 14 χαλκᾶ ἐνώτια, 5 σφηκωτῆρες, ὕφαντικά βάρη καὶ ἀστράγαλοι. Ἡ κεραμεικὴ, πωχὴ καὶ εὐτελοῦς ποιότητος, συνίσταται εἰς ὀλίγα γεωμετρικὰ δστρακα, μικρογραφικὰ κυῖθια καὶ κοτύλας, τεμάχια μελανομόρφων κυλίκων. Ἐκ τῆς νεωτέρας φάσεως προέρχονται τεμάχια τινὰ λύχνων καὶ ὀλίγα μεταλμαβὰφῃ δστρακα.

Ἐκ τοῦ δοκιμαστικοῦ χαρακτηρὸς τῆς ἀνασκαφῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συναχθοῦν ἀσφαλῆ συμπεράσματα. Ἡ ἐρευνα ἐπιβάλλεται νὰ συνεχισθῇ. Ἡ μελλοντικὴ ἐπεξεργασία τῶν εὐρημάτων θὰ καταδείξῃ τὴν σημασίαν τῆς ἐφετινῆς ἐρένης ὡς ἀφετηρίας διὰ τὴν μελέτην μιᾶς ἀρχαιολογικῆς ἀγνώστου μέχρι τοῦδε περιοχῆς.

4. Ἅγιος Ἀνδρέας Κυνουρίας

Ἀ Περιορισμένης ἐκτάσεως δοκιμαστικὴ σκαφὴ ἐγένετο διὰ τῆς αὐτῆς Ἐπιμελητρίας εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέου Κυνουρίας, ὅπου ἐπὶ τοῦ λόφου «Νησι» τὰ γνωστὰ ἐλληνιστικά ἐρείπια τὰ ἀποδοθέντα ὑπὸ τοῦ Leake (*Travels in the Morea II*, 485 ; *Peloponnesiaca*, 295 καὶ 302) εἰς τὰς ἀρχαίας Πρασιάς.

Ἡ ἐρευνα περιορίσθη — ἀναγκαστικῶς — μόνον εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου. Συγκεκριμένως ἐγένοντο τομαὶ ὑπὸ τὴν ΒΔ πλευρὰν τοῦ λόφου ἐντὸς τοῦ παρὰ τοὺς βράχους τῆς παραλίας τμήματος ὀχυρωματικοῦ περιβόλου, καὶ περαιτέρω ὑπὸ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ λόφου ἐντὸς τοῦ ἐλαιῶνος. Εἰς ἀμφότερα τὰ σημεία διεπιστώθη ἐπὶ χῶσις ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ μόνον, ἐξικνουμένη μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους εἰς βάθος 1,30-1,40 μ. Εἰς βυζαντινοὺς χρόνους πρέπει νὰ ἀνήκῃ ἡ κατωτέρα συμπληρωματικὴ ὀχύρωσις τοῦ λιμένος καὶ ἡ σύγχρονος αὐτῆς ἐπισκευὴ τῶν δύο νοτίων πύργων τῶν τειχῶν κατὰ τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου.

Β' Εἰς τὸν βορειότερον κείμενον, πρὸς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου τοῦ Ἀστρους, βραχῶδη λόφον Χερρονήσι (Χερσονήσι παρὰ Wrede, *AA* 1927, 365 καὶ H. Waterhouse, R. Hope Simpson, *BSA* 55 (1961) 131) μικρὰ ἐρευνα ἐπὶ τῆς νοτίας κλιτύος ἔδωκεν εἰς βάθος 0,30-0,40 μ. τεμάχια δύο συμπεπιεσμένων ἐντὸς τῶν βράχων Πρωτοελλαδικῶν πίθων.

Ἐπιφανειακῶς, καὶ κυρίως ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ λόφου, ἐσημειώθησαν πλῆθος λεπίδων ὀψιανοῦ, λίθινα ἐργαλεῖα — κυρίως τεμάχια ἀξινῶν καὶ σφυρῶν — καὶ θραύσματα τυπικῶν Πρωτοελλαδικῶν ἀγγείων. Ταῦτα εἶναι κυρίως πίθων μετὰ πλαστικῆς διακοσμήσεως ἐκ φολιδωτῶν

καὶ σχοινοειδῶν ταινιῶν. Ἐκ τῶν λεπτῶν μετ' ἐπιχρίσματος ἢ ἐστιλβωμένων ἀγγείων, ἀπαντοῦν τὰ τυπικὰ ΠΕ ἐμβαμματοδοχεῖα (Sauce-boats) καὶ φιάλαι. Ἐσημειώθησαν ὀλίγα Μεσοελλαδικὰ ὄστρακα, περιορισμένα γεωμετρικὰ καὶ ἓν ἢ δύο τεμάχια κυλίκων τοῦ ΣΤ' π.Χ. αἱ.

II. ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ - ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΩΡΩΝ

1. Μαντίνεια

Εἰς τὴν ἀρχαίαν Μαντίνειαν συνεχίσθησαν διὰ τῆς Ἐπιμελητρίας Θ. Καράγιωργα αἱ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀρξάμεναι ἐργασίαι δι' ἐπιφανειακοῦ καθαρισμοῦ τοῦ χώρου καὶ δι' ἀποκομδῆς τῶν χωμάτων τῶν περυσινῶν ἐργασιῶν.

Ἀπεκαλύφθησαν ἐν συνεχείᾳ ὁ νότιος τοῖχος τοῦ Ποδαρείου καὶ ἡ μεταξὺ τούτου καὶ τῶν δύο «ναῶν» πλακόστρωτος ὁδὸς (βλ. Fougères, Mantinée et l'Arcadie Orientale, σ. 167, εἰκ. 37 καὶ σ. 180, εἰκ. 44).

Ἐρχισεν ἀποκαλυπτόμενον τὸ νότιον καὶ δυτικὸν τμήμα τοῦ Ἡραίου καὶ ἡ πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς τούτου πλακόστρωτος ὁδός. Κυρίως ἦλθεν εἰς φῶς ὁ στυλοβάτης τῆς Νοτίας Στοᾶς μετὰ τμήματος τῶν παρὰ τὸν ΒΑ ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ Θεάτρου Προπυλαίων.

Ὑπολείπονται ἐργασίαι μεγαλυτέρας ἐκτάσεως εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀγορᾶς καὶ τῆς μεγάλης Ἀνατολικῆς Στοᾶς.

2. Λυκόσουρα

Αἱ εἰς Λυκόσουραν ἐργασίαι καθαρισμοῦ καὶ διαμορφώσεως ἀπέβλεψαν κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν δι' ἐκθαμνώσεως ἀποκάλυψιν τῶν ἀρχαίων ἐρείπων, τὰ ὅποια, κυρίως εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Μεγάρου (ΑΕ 1912, 142) εἶχον καταστῆ ἀπρόσιτα λόγῳ τῆς βλαστήσεως. Ἐν συνεχείᾳ ἐγένετο κοπὴ χωμάτων εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ναοῦ τῆς Δεσποίνης καὶ τῶν Βωμῶν. Εἰς τὸν ἄνω τομέα ἰσοπεδώθη ὁ χώρος ὀπισθεν τῆς Στοᾶς καὶ ἐκαθαρίσθη ἡ Κρήνη (ΑΕ 1911, 200) καὶ ἡ χαμηλότερον αὐτῆς δεξαμενὴ.

III. ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΑΡΧΑΙΩΝ

1. Ἅγιος Σώστης Τεγέας

Νοτιοδυτικῶς καὶ εἰς ἀπόστασιν 500 περίπου μέτρων ἀπὸ τοῦ χωρίου Ἅγιος Σώστης, ἀνευρέθη ὑπὸ ἀγροτῶν κατεστραμμένον μαρμαρίνον ταφικὸν μνημεῖον. Τούτου ἐσώθησαν πέντε τεμάχια, ἐκ παραστάδων καὶ ἐπιστυλίου προφανῶς, καὶ δύο ἐπιτύμβιοι στῆλαι. Ὁ τάφος, κιβωτιό-

σχημος μετ' ἐπενδύσεως ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν, περιεῖχε — κατὰ τοὺς εὐρόντας — δύο σκελετοὺς ἄνευ κτερισμάτων. Ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν στηλῶν, ὁ τάφος ἐχρησιμοποιήθη καὶ διὰ δευτέραν φοράν.

Αἱ στῆλαι μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Τεγέας.

Τούτων ἡ μία, ἀποκεκρουμένη κάτω, ἔχει ὕψος 1,45 μ., πλάτος 0,45 μ. ἄνω καὶ 0,585 μ. κάτω. Φέρει ἀετωματικὴν ἀπόληξιν καὶ ἀνάγλυφον παράστασιν ἐνθρόνου πωγωνοφόρου ἀνδρὸς δεξιουμένου ἱστάμενον πρὸ αὐτοῦ ἵππεα. Οὗτος κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀπὸ τῶν χαλινῶν ἵππον. Ἀνωθεν τῆς παραστάσεως ἐπιγραφή:

ΚΑΛΛΙΑΣ ΕΠΙΤΕΛΗΣ
ΧΑΙΡΕΤΕ

Ὑπὸ τὴν παράστασιν ἐπίγραμμα:

ΟΥΘΡΑΣΥΣΕΜΠΟΛΕΜΩΙΑ.....ΑΙΟΣ...ΗΣ
ΚΑΛΛΙΑΟΥΔΕΝΟ.....ΕΣ...Α-ΑΝ-
ΑΛΛΑΦ-ΑΝΕΠΙ.....ΡΑΝΜΕΓΑΧΑΡΜΑΓΟΝΕΥΣΙΝ
.....ΩΝΑΙΔΑΣΣΤΥΓΕΡΟΣΕΝΗΣΑΤΟ
.....ΝΕΣΤΕΝΑΧΗΣΕΠΙΣΟΠΟΛΙΣΟΡΦΑΝΑΔΕΝΤΗ
.....ΝΕΝΑΙΠΑΡΑΙΣΠΑΣΤΑΣΙΓΥΜΝΑΣΙΟΥ
.....ΟΥΣΚΑΥΤΕ.....ΣΥΠΟΘΕΙΝΟΣ
.....ΜΕ.....

Ἡ ἑτέρα τῶν στηλῶν, ὕψους 1,07 μ. καὶ πλάτους 0,52 μ., φέρει κακότεχνον παράστασιν ἀνδρὸς ἱματιοφόρου κατ' ἐνώπιον ἱσταμένου. Ἀνω ἡ ἐπιγραφή:

ΒΑΣΣΕ ΧΑΙΡΑΙ
ΣΕΙΓΗ ΧΑΙΡΕ

Ὅψιμων ρωμαϊκῶν χρόνων.

2. Μαντινεία

Εἰς τὸν χώρον τῆς ἀρχαίας Μαντινείας, ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ πρὸς Ὀρχομενὸν καὶ εἰς ἀπόστασιν περίπου 600 μ. ἐκτὸς τῶν τειχῶν, εὐρέθη ὑπὸ ἀγροτῶν ἐλληνιστικὸς τάφος κιβωτιόσχημος μετ' ἐπένδυσιν κεράμων. Παρεδόθησαν τὰ κτερίσματα: α) Χαλκὴ οἶνοχόη ὕψ. 0,085 μ., β) Δύο βάσεις μικρῶν χαλκῶν ἀγγείων, γ) Χαλκὴ πυξίς μετὰ πώματος ἐφ' οὗ ἀνάγλυφος παράστασις σατύρου καὶ δύο μαινάδων, δ) Πηλινὴ μελαμβαφῆς πυξίς μετ' ἐντύπου διακοσμήσεως, ὕψ. 0,045 μ., ε) Πηλινὴ μαλαμφαβῆς κύλιξ μετ' ἐντύπου διακοσμῆσεως, ὕψ. 0,055 μ., στ) Πῶμα πηλίνης πυξίδος, καὶ ζ) Ὑάλινον unguentarium, ὕψ. 0,09.

Θ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Α' ΠΥΛΟΣ

1. Μουσείον Πύλου

Ἐξηκολούθησαν αἱ προπαρασκευαστικαὶ ἐργασίαι διὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀρχαίων, ἥτοι καθαρισμός καὶ συγκόλλησις πηλίνων, κυρίως ἀγγείων προερχομένων ἐκ τῆς μὴ εἰσέτι ὁλοκληρωθείσης ἀνασκαφῆς τοῦ Ἑλληνιστικοῦ τύμβου «Τσοπάνη Ράχη» καὶ τὰ ὁποῖα, μέχρι τῆς στιγμῆς, ὑπερβαίνουν τὰ διακόσια πεντήκοντα.

Ὁ ἐμπλουτισμός τοῦ Μουσείου διὰ νέων εὐρημάτων ὑπῆρξε σχετικῶς ἱκανοποιητικός: α) Ἐκτός τῶν προαναφερθέντων πολυαριθμῶν ἀγγείων εἰσῆχθησαν εἰς τὸ Μουσείον, ἐκ τῆς αὐτῆς ἀνασκαφῆς προερχόμενα, ὑπερμεγέθους πωρὶνῆς βάσις εἰς σχῆμα ἀστραγάλου καθὼς καὶ ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ποικίλα μικροαντικείμενα, ἥτοι χαλκαὶ καὶ σιδηραὶ στελεγγίδες, σιδηρὰ μαχαίριδια, ψῆφοι, μικρὰ χαλκῆ πυξίς, ὁστεῖνα ἀντικείμενα, καὶ ἀκέραιον ὑάλινον ἀγγεῖον. β) Δύο ἐνεπίγραφα βάθρα ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, προερχόμενα ἐκ τῆς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος διενεργηθείσης δοκιμαστικῆς ἀνασκαφικῆς ἐρευνῆς εἰς τὸ πρὸ τῆς πόλεως τῆς Κυπαρισσίας τμήμα τῆς Ἑθνικῆς ὁδοῦ Κυπαρισσίας-Πύργου, ἐξ ὧν τὸ ἓν, σφζόμενον κατὰ τὸ μεγαλύτερον αὐτοῦ μέρος, φέρει ἐπιγραφὴν ἀναφερομένην εἰς εὐεργέτην τινὰ τῆς πόλεως. γ) Εἰσῆχθη ἐπίσης εἰς τὸ Μουσείον μικρὸς ἀριθμὸς ἀκεραίων ὀξυπυθμένων ἀμφορέων καὶ τεμάχια ἑτέρων ὁμοίων, προερχομένων ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης τόσο ἐκ τοῦ κόλπου τῆς Πύλου ὅσον καὶ ἐκ τῆς Μεθώνης.

2. Ἀνάκτορον Νέστορος

Ἐπανελήφθησαν καὶ ἐφέτος ὑπὸ τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Καθηγητοῦ C. W. Blegen αἱ ἐτήσιαι ἀνασκαφαί, εἰς τὸ Ἀνάκτορον τοῦ Νέστορος, περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ὁποίων ἐκθέτει ὁ Διευθυντῆς τῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὸν παρόντα τόμον.

Χάριν προστασίας τῶν δαπέδων καὶ τῶν τοίχων τοῦ ἀνακτόρου, ὁλοκληρώθησαν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας αἱ ἐργασίαι κατασκευῆς ὑδρορροῶν εἰς τὸ προσφάτως ἀνεγερθὲν στέγαστρον τούτου, προσέτι δέ, κατεσκευάσθη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἀφανῶς, πληρὴς σύστημα ἀποχετεύσεως τῶν ἐκ τοῦ στεγαστροῦ διὰ τῶν ὑδρορροῶν συγκεντρομένων ὀμβρίων ὑδάτων.

Εἰς τὸν χώρον τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Νέστορος ἀνηγέρθη ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας φυλακεῖον χρησιμεύον καὶ ὡς κατοικία τοῦ νυκτοφύλακος.

3. Ἑλληνιστικὸς Τύμβος Τσοπάνη Ράχης

Συνεχίσθη καὶ ἐφέτος, μὴ ὁλοκληρωθεῖσα, ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸν Ἑλληνιστικὸν Τύμβον Τσοπάνη Ράχη (βλ. ΑΔ 17 (1961-62): Χρονικά, σελ. 98). Τὰ κυριώτερα ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης εἶναι ἐν συνόψει τὰ ἀκόλουθα: Εἰς τὸ βορειοδυτικὸν τμήμα τῆς περιφερείας τοῦ Τύμβου καὶ εἰς βάθος 0,20 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ, ἀπεκαλύφθη ἡ ἀνωτέρω ἀναφερθεῖσα ὑπερμεγέθους πωρὶνῆς βάσις εἰς σχῆμα ἀστραγάλου, ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένη, φέρουσα ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν πλαγίων ὀψεων μικρὰν ὀπὴν σχήματος τραπεζίου ἀρχικῶς χρησιμεύσασαν διὰ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ λίθου διὰ τοῦ συστήματος τοῦ λύκου (καμπάνα), ἐν συνεχείᾳ δὲ διὰ τὴν στερέωσιν πιθανῶς ἐνεπιγράφου στήλης (Πί ν. 105α).

Ἡρευνήθη πλήρως ὁ εἰς τὸ ΒΑ τμήμα τοῦ Τύμβου χώρος, ὁ περιέχων παχὺ στρώμα τέφρας μετὰ ὑπολειμμάτων ἀπηνθρακωμένων ξύλων. Τὸ στρώμα τοῦτο, μεγίστου πάχους 0,80 μ., ἦτο πληρὴς ἀγγείων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ πλεῖστον εὐρέθησαν τεθραυσμένα καὶ διεσκορπισμένα καὶ ἀνήκουν εἰς μικροὺς ὀξυπυθμένους ἀμφορεῖς, φιάλας, πινακία, δακρυδόχα ἀγγεῖα, ἀρυβαλλοειδεῖς ληκύθους, πυξίδας, λαγύνους καὶ σκύφους (Πί ν. 105β-ε).

Παραπλεύρως τοῦ στρώματος τῆς τέφρας ἀπεκαλύφθη μικρὸς ὀρθογώνιος περίβολος, κατεσκευασμένος προχείρως ἐξ ἀργῶν λίθων ἐν μέρει διατηρουμένων, διαστάσεων 2,50 × 3,10 μ. Ἐντὸς αὐτοῦ καὶ εἰς βάθος 1,10 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ τύμβου, εὐρέθη λεπτὸν στρώμα κοκκινοχώματος, ἐφ' οὗ ὀλίγα πήλινα ἀγγεῖα σχεδὸν ἀκέραια (Πί ν. 105 στ' καὶ 106α). Ἀκριβῶς κάτωθι τοῦ στρώματος τούτου ἀπεκαλύφθησαν τρεῖς ἄθικτοι λακκοειδεῖς τάφοι, ἔχοντες ἐπενδεδυμένας τὰς πλευράς διὰ πλακῶν ἐκ πωρολίθου, καὶ διασφύζοντες τὰ καλύμματα αὐτῶν (Πί ν. 106α). Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον τοῦ μεσαίου τάφου καὶ παραπλεύρως τοῦ καλύμματος εὐρέθησαν, τὸ ἐν παρὰ τὸ ἄλλον, δύο μεγάλα ἀγγεῖα: ὀξυπύθμενος ἀμφορεὺς καὶ λάγνος (Πί ν. 106β).

Οἱ τρεῖς ἀνωτέρω τάφοι, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 2,00 × 0,55 μ. ἕκαστος, περιεῖχον πολλοὺς σκελετοὺς καὶ περὶ τὰ πεντήκοντα συνολικῶς ἀκέραια ἀγγεῖα (Πί ν. 106 γ-ζ'). Ἐπίσης περιεῖχον ἕκαστος ἀνά ἓν μικρὸν ἀργυροῦν νόμισμα. Ταῦτα χρονολογοῦν τὸν τύμβον εἰς τὸ τέλος τοῦ τρίτου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου π.Χ. αἰῶνος.

Πρὸς ὁλοκλήρωσιν τῆς ἐρευνῆς καὶ μελέτης τοῦ ὅλου εὐρήματος ὑπολείπεται νὰ ἀνασκαφῇ

τὸ νοτιοδυτικὸν τμήμα τοῦ τύμβου, καθὼς καὶ τὸ κέντρον αὐτοῦ κατεχόμενον ὑπὸ οἰκίσκου.

Β' ΜΕΘΩΝΗ

1. Φρούριον Μεθώνης

Συνεχίσθησαν καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο αἱ ἐργασίαι στερεώσεως καὶ ἀναστηλώσεως τῆς συνδεούσης τὸ φρούριον Μεθώνης γεφύρας μετὰ τοῦ ἐπιθαλασίου πρὸς νότον αὐτοῦ πύργου «Μπούρτζι», βάσει σχεδίων τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ γράφοντος. Οὕτω ὠλοκληρώθη ἡ ἀνακατασκευὴ τῶν τριῶν ἐκ τῶν τεσσάρων τόξων αὐτῆς, ἥτοι τῶν δύο μεσαίων μεγάλων καὶ τοῦ πρὸς τὸ φρούριον εὕρισκομένου μικροτέρου. Διὰ τὴν κατασκευὴν τούτων ἐχρησιμοποιήθη ὁ πλέον κατάλληλος διὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην πωρόλιθος, ἐξορυχθεὶς ἐκ παλαιοῦ λατομείου, κειμένου εἰς θέσιν Σπηλιᾶς τῆς πόλεως Πύλου. Ὁ πωρόλιθος μετεφέρετο τμηματικῶς εἰς τὸ φρούριον Μεθώνης, ὅπου ἐγένετο ἡ τελικὴ ἐπεξεργασία δι' ἐιδικευμένων λατόμων ἐξ Ἀθηνῶν. Διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ἐμφανῶν τμημάτων, τῶν «ποδαρικῶν», ὡς καὶ τοῦ ὑπολοίπου ἄνω ἐτέρου τμήματος τῆς γεφύρας ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὴν φυσικὴν τῆς μορφῆν εἰδικὴ «ἀμμόπετρα», μεταφερθεῖσα διὰ θαλάσσης μακρόθεν, ἐκ τῆς παραλιακῆς θέσεως, περιοχῆς Μεθώνης «Ἁγία Μαρίνα». Ἡ «ἀμμόπετρα» αὕτη εἶχεν ἐπανειλημμένως καὶ εἰς τὸ παρελθὸν χρησιμοποιηθῆ εἰς τὰς ὑπὸ Ἑνετῶν καὶ Τούρκων γενομένας ἀνακατασκευὰς καὶ συμπληρώσεις τοῦ φρουρίου τούτου. Ἡ πλήρης ἀποκατάστασις τῆς γεφύρας δὲν κατέστη δυνατὴ διότι ἐξητλήθη ἡ πίστωσις. Εἰς τὰ γεμίσματα ἐχρησιμοποιήθη κοινὴ πέτρα ὁμοῦ μετὰ σκυροκονιάματος, ἀπαρατήτου διὰ τὴν ἀνθεκτικότητά τοῦ ἔργου εἰς τὴν διαβρωτικὴν ἐνέργειαν τῆς θαλάσσης (Πί ν. 107 α-β).

Παραλλήλως πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἐργασίας ἐπὶ τῆς κυρίως γεφύρας, ἐγένετο στερεώσις καὶ συμπλήρωσις τῆς συνεχομένης πρὸς ταύτην, κατεστραμμένης δὲ κατὰ μέγα μέρος, προσβάσεως πρὸς τὸν πύργον «Μπούρτζι», τῆς ὁποίας ἐλάχιστα μόνον τμήματα κατ' ἀποστάσεις διέσφζον τὴν διὰ πλακῶν παλαιὰν ἐπίστρωσιν.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπληρώθησαν πρῶτον τὰ χάσματα ὡς καὶ τὰ διαβρωθέντα ἐκ τῆς θαλάσσης τμήματα τῆς προσβάσεως ταύτης διὰ λίθων καὶ σκυροκονιάματος μέχρι τοῦ ἐπιπέδου κάτωθεν τῆς πλακοστρώσεως, ἥτις ἐν συνεχείᾳ ἀνακατασκευάσθη, κατὰ τὸ μεγαλύτερον αὐτῆς μέρος, χρησιμοποιηθεῖσαν, ὁμοίαν μὲ τὰς σωζόμενας, παλαιὰν πλακῶν, προερχομένων ἐκ λατομείου τῆς

κωμοπόλεως Μεθώνης. Τούτων ἡ τοποθέτησις καὶ στερεώσις ἐγένετο ἀφανῶς διὰ σκυροκονιάματος (Πί ν. 107 γ-ε).

Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῆς προσβάσεως ταύτης ἔφερε στηθαῖον τὸ ὁποῖον, προεκτεινόμενον ὁμοίως κατὰ μήκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς γεφύρας, κατέληγε εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς μνημειώδους νοτίας πύλης τοῦ φρουρίου. Τοῦ στηθαίου τούτου σήμερον σώζεται μικρὸν τμήμα, ὕψους ἀπὸ τῆς πλακοστρώσεως 1,90 μ., διατηροῦν μάλιστα ὑπολείμματα ἐκ τῆς διὰ παχέος ἀσβεστοκονιάματος ἐπαλείψεως αὐτοῦ. Διὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς ἀναστηλώσεως ἀπομένει εἰσέτι ἡ πλακοστρώσις τμημάτων τῆς προσβάσεως ἐκατέρωθεν τῆς κυρίως γεφύρας ὡς καὶ ἡ κατασκευὴ μικρᾶς ξυλίνης γεφύρας πρὸ τῆς νοτίας πύλης τοῦ κυρίως Φρουρίου ἀντὶ τῆς παλαιᾶς ἀνασυρομένης πρὸς σύνδεσιν τούτου μετὰ τοῦ Μπουρτζίου.

Εἰς τὸν Πύργον «Μπούρτζι» ἐγένοντο ἐργασίαι ριζικοῦ καθαρισμοῦ· οὕτω ἀφηρέθη παχὺ στρώμα ἐπιχώσεως ἐκ συσσωρευμένων λίθων καὶ χωμάτων, τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτεν τὸν ὑπαίθριον χώρον αὐτοῦ καὶ ἀπεκαλύφθησαν ἡ ἀμέσως μετὰ τὴν ἐξωτερικὴν πύλην τοῦ προμαχώνος διὰ πλακοειδῶν λίθων ἐπίστρωσις τοῦ δαπέδου, ἐν μέρει σωζομένη, ὡς καὶ αἱ ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου κλιμακῶται ἀναβάσεις, κατεσκευασμέναι δι' ὁμοίων πλακοειδῶν λίθων (Πί ν. 107 καὶ 108 α-δ). Ἐγένετο ἐπίσης πλήρης καθαρισμὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ κυρίως Πύργου ἀποκαλυφθέντων τόσον τῆς ἐσωτερικῆς κλίμακος, ὅσον καὶ τῶν ἀνοιγμάτων τῶν προοριζομένων διὰ τὴν θέσιν τῶν κανονίων. Ὡσαύτως ἐκαθαρίσθη ὁ περίξ τῆς ἐσωτερικῆς ὕδατοδεξαμενῆς τοῦ Μπουρτζίου ὑπάρχων στενὸς διάδρομος καὶ διεπιστῶθη ὁ τρόπος καλύψεως ταύτης, εὐρεθεῖσαν τῶν ἐγκοπῶν (ὑποδοχῶν) ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω διαδρόμου ἐντὸς τῶν ὁποίων ἦσαν τοποθετημέναι αἱ διὰ τὴν κάλυψιν τῆς δεξαμενῆς προοριζόμεναι δοκοί. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ταύτην ἐδρέθησαν θραύσματα ὑαλίνων, πηλίνων καθὼς καὶ ἐκ πορσελάνης μικρῶν ἀγγείων, Ἑνετικῆς καὶ Τουρκικῆς προελεύσεως, χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος. Διὰ τὴν πλήρη ἀποκατάστασιν τοῦ Πύργου, καὶ κυρίως διὰ τὴν στερεώσιν καὶ συντήρησιν αὐτοῦ ἐπιβάλλεται ὅπως ἀναστηλωθῶν τμήματα τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων, κινδυνεύοντα ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ καταπέσουν. Διὰ λόγους ἀσφαλείας ἐκλείσθη ἡ εἰσοδος τοῦ Πύργου διὰ σιδηρᾶς θύρας, εἰς δὲ τὰ στόμα τῶν προοριζομένων διὰ τὰ κανόνια ἀνοιγμάτων ἐτοποθετήθησαν σιδηρὰ κιγκλιδώματα.

Εἰς τὰς δύο πύλας τοῦ φρουρίου τῆς Μεθώνης (βορείαν καὶ ἀνατολικὴν) ἐτοποθετήθησαν μεγά-

λαι σιδηραὶ θύραι, εἰς δὲ τὴν ὑπάρχουσαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ μεγάλῃν ὑπογείαν ὕδατοδεξαμενὴν, τῆς ὁποίας ἡ ὀροφὴ ἔχει καταρρεύσει, ἐτοποθετήθη κατὰ τὴν περιφέρειάν της συρματοπλεγμα πρὸς ἀποτροπὴν δυστυχημάτων. Τέλος ἐγένετο μερικὸς καθαρισμὸς τοῦ κυρίως φρουρίου ἐκ τῶν ἐγκατεσπαρμένων ἐν αὐτῷ λίθων, οἵτινες ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὰς ἐν γένει ἐργασίας ἀναστηλώσεως.

2. Ἐρευναι βυθοῦ παρὰ τὴν Νῆσον Σαπιέντζαν

Ἐπανεληφθῆσαν ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ὀμοσπονδίας Ὑποβρυχίου Δραστηριότητος καὶ Ἀλυσίας καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ἐκπροσωπηθείσης ὑπὸ τοῦ ὑπογράφοντος, αἱ κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς Πυλίας Χερσονήσου ἔρευναι τοῦ βυθοῦ, πρὸς ἐπισήμανσιν ἀρχαίων λειψάνων. Αὗται ἐνετοπίσθησαν ἐφέτος περὶ τῆς εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν ἐσχатиάν τῆς χερσονήσου εὐρισκομένης νησίδος Σαπιέντζας, ἀνηκούσης εἰς τὸ σύμπλεγμα τῶν Οἴνουσων, ὡς καὶ εἰς τὴν θαλασσίαν περιοχὴν τῆς Μεθώνης.

Ἡ ὑπὸ τὸν ναύαρχον κ. Θ. Βουτσαράν ὁμὰς ἐρεῦνης βυθοῦ ἀπετελέσθη ἀφ' ἐνὸς ὑπὸ τῶν Νικολάου Καρτελιᾶ καὶ Ἐμμανουὴλ Παπαγρηγοράκη, εἰδικῶς ἐκπαιδευθέντων δυτῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ὀμοσπονδίας Υ.Δ.Α., ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῶν Peter Throckmorton καὶ John Bullitt ἐρευνητῶν βυθοῦ τῆς ὁμάδος τοῦ Μουσείου τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πενσυλβανίας, ὡς καὶ τῶν Roger Nallihan, Μιχαὴλ Βαλτινοῦ, μηχανικῶν, καὶ τοῦ Pierre Gumaïn, ἀρχιτέκτονος σχεδιαστοῦ. Τὴν ὅλην ἔρευναν παρηκολούθησεν ἀνελλιπῶς ἐκ μέρους τῆς ΙΘ' Ἐφορείας ἡ τελειόφοιτος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δ. Φραντζέσκα Βουδούρογλου, ἥτις καὶ ἔλαβεν μέρος εἰς τὰς καταδύσεις. Ἡ ἔρευνα διήρκεσεν ἀπὸ 11 Αὐγούστου ἕως 2 Σεπτεμβρίου 1962, τὴν δὲ δαπάνην ταύτης κατέβαλε κυρίως τὸ Μουσεῖον τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πενσυλβανίας.

Κατ' ἀρχὰς ἡρευνήθη τμῆμα τοῦ βυθοῦ, εὐρισκόμενον πλησιέστατα τοῦ βορειοτέρου ἄκρου τῆς νήσου Σαπιέντζα, ἔνθα τὸ ἀκρωτήριο Σπίθα· ἐκεῖ ὠδήγησαν τὴν ἔρευναν αἱ πρὸς τὸν πρῶην Ἐκτακτον Ἐπιμελητὴν Ἀρχαιοτήτων Μεθώνης, πρὸ καιροῦ δοθεῖσαι ὑπὸ ἀλιέων πληροφορίαι περὶ ὑπάρξεως ἀρχαίων κίωνων. Πράγματι εἰς ἀπόστασιν μόλις 10 μέτρων πρὸς Βορρᾶν τοῦ ἀκρωτηρίου Σπίθα, καὶ εἰς βάθος περίπου 15 μέτρων ἐπεσημάνθησαν τριάκοντα τέσσερα τμήματα τεμαχισμένων μονολίθων, ἀρραβδῶτων, ἐξ ἐρυθροῦ γρανίτου, κίωνων, κείμενα εἰς ἑκτασιν ἄνω τῶν

30 μ. Ἐκ τούτων εἰς μόνον κίων ἐυρέθη ἀκέραιος ἔχων συνολικὸν ὕψος 8 μέτρων καὶ διάμετρον 0,90 μέτρων. Ὁ κίων ἔχει βάσιν ἀποτελουμένην ἐκ δύο ἐπαλλήλων σπειρῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ κατωτάτη, ἱκανῶς παχυτέρα, φέρει εἰς τὸ ἄνω πέρας ἑτέραν σπείραν λεπτὴν. Ὁμοίως καὶ τὰ σφύζοντα τὸ ἄνω ἢ κάτω πέρας τεμάχια κίωνων, φέρουν ὁμοίας ἀπολήξεις. Ὡς ἐκ τοῦ σχήματος καὶ τῆς ὁμοιότητος τῆς ἐργασίας τῶν εἰκάζεται (τινὲς εἶναι λεπτότεροι), οἱ κίονες οὗτοι προέρχονται ἐκ τοῦ αὐτοῦ κτηρίου μεσαιωνικῶν χρόνων, πιθανώτατα Φραγκικοῦ Χριστιανικοῦ Ναοῦ. Ἀξιὸν σημειώσεως εἶναι ὅτι ὁ εὐρισκόμενος εἰς τὸ Φρούριον τῆς Μεθώνης μονόλιθος, ἐπίσης ἐξ ἐρυθροῦ γρανίτου, κίων (βλ. Kevin Andrews, Castles of the Morea, εἰκ. 67, σελ. 81 κ.ε.) εἶναι τοῦ αὐτοῦ σχήματος, πάχους καὶ ὕλης, καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ μετεφέρθη οὗτος ἐκεῖ ἀνεγκυρθεὶς παλαιόθεν ἐκ τοῦ ναυαγίου τῆς Σαπιέντζας.

Τὰ τεμάχια τῶν κίωνων, εὐρισκόμενα ἐντὸς τοῦ βυθοῦ, τὸ ἐν σχεδὸν παρὰ τὸ ἄλλο καὶ εἰς σωροὺς, ὀδηγοῦν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἦσαν φορτίον ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ, ἱκανῶς δὲ μεγάλου, ἐμπορικοῦ πλοίου, βυθισθέντος εἰς ἄγνωστον ἐποχὴν· ἀτυχῶς οὐδὲν ἴχνος τοῦ πλοίου διεπιστώθη, οὔτε εὐρέθη δὲ καὶ ἄλλο τι τεκμήριον ἐνδεικτικὸν τῆς ἐθνικότητός του ἢ τῆς χρονολογίας βυθίσεώς του. Τὰ ὀλίγα τεμάχια ρωμαϊκῶν ἀμφορέων, τὰ ὁποία εὐρέθησαν μεταξὺ τῶν κίωνων, οὐδεμίαν ἀσφαλῶς ἔχουν σχέσιν πρὸς τὸ παρὸν ναυάγιον. Ἀλλωστε ὁλόκληρος σχεδὸν ὁ βυθὸς τοῦ κόλπου τῆς Μεθώνης γέμει πηλίνων ἀγγείων χρονολογούμενων ἀπὸ τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς μέχρι καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἄν ἐν τούτοις δεχθῶμεν ὅτι ὁ εὐρισκόμενος ἐντὸς τοῦ φρουρίου τῆς Μεθώνης κίων, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, προέρχεται ἐκ τοῦ ναυαγίου τούτου, τότε ἔχομεν ἐν ὄριον πρὸ τοῦ ὁποίου τουλάχιστον ἐγένετο ἡ βύθισις τοῦ πλοίου, ἥτοι τὸ ἔτος 1493/4, ἔτος δηλαδὴ καθ' ὃ ἐστήθη ὁ κίων οὗτος ὑπὸ τοῦ Francesco Bebo εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐπανακτήσεως τοῦ φρουρίου ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν.

Ἄπαντα τὰ ἐπισημανθέντα τεμάχια τῶν κίωνων ἡριθμήθησαν, τῶν ἀριθμῶν ἐγγραφέντων ἐπ' αὐτῶν εἰς ἐμφανὲς μέρος· ἐπίσης ἐλήφθησαν λεπτομερῶς καὶ ὑπὸ ἀντιξόους συνθήκας αἱ διαστάσεις αὐτῶν, πραγματοποιηθεῖσων συνολικῶς 1.400 περίπου μετρήσεων. Ἡ ἑκτασις τοῦ ὅλου ναυαγίου ἐφωτογραφήθη τμηματικῶς ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ὕψους, ἥτοι ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, ληφθεῖσων ἄνω τῶν 100 φωτογραφιῶν. Τελικῶς ἐξεπονήθη πλήρης καὶ συστηματικὴ ἀποτύπωσις τοῦ ναυαγίου ὡς καὶ τοῦ βυθοῦ (βλ. Expédition 1963, The Bulletin of the University Museum of the Uni-

versity of Pennsylvania Vol. 5 No. 2, σελ. 18).

Ἐντύπωσιν προξενεῖ τὸ γεγονός ὅτι, ὡς ἐκ τῶν γενομένων μετρήσεων καὶ ὑπολογισμῶν διεπιστώθη, ἅπαντες οἱ κίονες, πλὴν ἑνὸς ὡς ἐλέχθη, εἶναι ἀνωμάλως τεθραυσμένοι — πρᾶγμα τὸ ὅποιον δὲν δικαιολογεῖται ἐκ μόνης τῆς καταβυθίσεως αὐτῶν μετὰ τοῦ πλοίου — καὶ ὅτι οὐδὲν θραῦσμα κίονος συναρμολογεῖται μετ' οὐδενὸς ἐτέρου.

Κατόπιν πληροφοριῶν ἐντοπίων ἀλιέων περὶ τῆς εὐρέσεως παλαιῶν ἀγγείων πλησίον τῶν ἀνατολικῶν ἄκτων τῆς νήσου Σαπιέντζα, ἐγένοντο καὶ αὐτόθι ἔρευναι διὰ καταδύσεων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐπισημανθῇ, εἰς βάθος 30 μ. ἐντὸς λασπώδους βυθοῦ, σωρὸς τεμαχίων πηλίνων ἀγγείων Μεσαιωνικῶν χρόνων καὶ μετ' αὐτῶν λίθος, προφανῶς ἔρμα βυθισθέντος πλοίου. Ἡ ἔρευνα ἐνταῦθα διεκόπη ἐπειδὴ ἡ ὁμάς ἐρευνῆς βυθοῦ ἐστερεῖτο τῶν καταλλήλων διὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς λάσπης μέσων, ἥτις ἐξ ἄλλου δίδει ἐλπίδας διὰ τὴν καλὴν συντήρησιν ἂν ὄχι ὀλοκλήρου, τοῦλάχιστον τμήματος τοῦ βυθισθέντος πλοίου, τὸ ὅποιον, ὃν Μεσαιωνικῆς ἐποχῆς, θ' ἀπετέλει, ἐνδεχομένως ἀνελκυσμένον, σπάνιον δεῖγμα τοῦ εἶδους του.

Κατὰ μῆκος τῶν δυτικῶν ἄκτων τῆς νήσου Σαπιέντζα, αἱ πραγματοποιηθεῖσαι ἔρευναι τοῦ βυθοῦ ἐπίσης δὲν ἦσαν ἄκαρποι· οὕτω ἐπεσημάνθη ἐκεῖ πλῆθος πηλίνων ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, χρονολογούμενων ἀπὸ τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων μέχρι καὶ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς.

Πρὸς βορρᾶν τῆς νήσου καὶ εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων ἑκατοντάδων μέτρων ἀπὸ τοῦ ναυαγίου τῶν κίωνων, ἐπεσημάνθη εἰς βάθος 15 μ. ἕτερον ναυάγιον, συνιστάμενον ἐκ τεσσάρων λιθίνων σαρκοφάγων μετὰ τῶν καλυμμάτων αὐτῶν. Ἐκτὸς τῆς μιᾶς, κατατεμαχισμένης, προφανῶς κατὰ τὴν βύθισιν καὶ συντριβὴν τῆς ἐπὶ τοῦ βράχου, αἱ λοιπαὶ τρεῖς εἶναι σχεδὸν ἄθικτοι, κεῖνται δὲ εἰς σωρόν, ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐκ λίθων ἔρματος τοῦ πλοίου, οἵτινες εὐρίσκονται εἰς ἐλαχίστην ἀπὸ τῶν σαρκοφάγων ἀπόστασιν. Αἱ σαρκοφάγοι ἐκαθαρίσθησαν δι' εἰδικῶν μαχαιριδίων ἀπὸ τὰ ἐπ' αὐτῶν φύκη καὶ τὰ ἐπικεκολλημένα ὄστρακα καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐμετρήθησαν, ἐφωτογραφήθησαν καὶ ἐσχεδιάσθησαν (βλ. ἑ.ἀ. Σχέδιον σελ. 21). Αὗται, διαστάσεων 2,20 X 0,80 μ. ἑκάστη, φέρουν ἅπσαι ὁμοιόμορφον ἀνάγλυπτον ἀπλὴν διακόσμησιν ἐξ ἀνθοπολάμων, βουκράνων καὶ τυμπάνων (Πί ν. 108 ε). Τὰ καλύμματα τῶν σαρκοφάγων μὲ σαμαρωτὴν τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν αὐτῶν εἶναι ἄνευ ἰδιαιτέρας διακοσμῆσεως, πλὴν τῶν γωνιαίων ἄκρων αὐτῶν, ἀπολη-

γόντων εἰς ὑποτυπώδη καὶ ἐσχηματοποιημένην φυτικὴν διακόσμησιν.

Αἱ σαρκοφάγοι, τὸσον ἐκ τῆς μορφῆς αὐτῶν ὅσον καὶ ἐκ τῶν συλλεγέντων μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ ἔρματος, μικροῦ ὑαλίνου φιαλιδίου, καὶ τεμαχίων πηλίνων ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, δεόν ὅπως χρονολογηθῶν, ὡς καὶ τὸ ναυάγιον, εἰς τὸν Γ' μ.Χ. αἰῶνα.

Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν ἀνωτέρω ἐρευνῶν, ἡ ὁμάς βυθοῦ ἐπραγματοποίησεν μικρὰς ἀνιχνευτικὰς καταδύσεις εἰς διάφορα τμήματα τοῦ κόλπου τῆς Μεθώνης καὶ τῆς πέριξ αὐτῆς θαλασσίας περιοχῆς. Ἐκ τῶν ἐρευνητῶν τούτων διεπιστώθη ὅτι ὁ βυθὸς τῆς Μεθώνης εἶναι πλήρης παντοειδῶν ἀγγείων, κυρίως πηλίνων ἀμφορέων χρονολογούμενων ἀπὸ τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ ἐντεῦθεν μέχρι καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, τῶν περισσοτέρων ἀνηκόντων εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν ἐποχὴν. Τὸ πλῆθος καὶ ἡ πυκνότης τῶν ἀγγείων τούτων εἶναι τοιαύτη, ὥστε πολλάκις καὶ εἰς ἱκανὰς ἐκτάσεις οὐδὲν πλὴν τούτων διακρίνεται ἐντὸς τοῦ βυθοῦ. Οὕτω, ἅπαξ ἐτι ἐπιβεβαιούται ὅτι ἡ ἀκραία αὕτη περιοχὴ τῆς Ἑλλάδος, λόγῳ τῆς ἰδιαζούσης θέσεώς της, ὑπῆρξεν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος καὶ συνεχῶς μέχρι τὸν 19ον αἰῶνα σπουδαιότατος ἐμπορικὸς λιμὴν.

3. Ἅγιος Ὀνούφριος

Ἐφωτογραφήθη τὸ εἰς ἀπόστασιν δύο περίπου χιλιομέτρων πρὸς βορρᾶν τῆς Μεθώνης εὐρισκόμενον Παλαιοχριστιανικόν, ἐντὸς βράχου λελαξευμένον κοιμητήριον τοῦ «Ἀγίου Ὀνουφρίου».

Εἰς τὸ ἀριστερόν ἄκρον τῆς βραχώδους ἐξάρσεως τοῦ ὑψώματος τοῦ Ἀγ. Νικολάου ὅπου τὸ ἀνωτέρω κοιμητήριον, ὑπάρχει λελαξευμένη στενὴ κλίμαξ, ὁδηγοῦσα εἰς τὴν κορυφὴν του, παραπλεύρως δὲ τῆς κλίμακος, μὲ πρόσοψιν πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ κοιμητηρίου, εἶναι ἐπίσης ἐπὶ ἰδιαιτέρου βράχου λελαξευμένη τριγωνικὴ κόγχη (Πί ν. 108 ζ' καὶ 109 α, β) καὶ ΑΔ 17 (1961/2) : Χρονικά σ. 103-104).

4. Ἅγιος Λέος

Εἰς ἀπόστασιν τεσσάρων περίπου χιλιομέτρων ΒΑ τῆς Μεθώνης, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς «Παλιαμοθώνης» εὐρίσκονται εἰς ἱκανὸν ὕψος σφζόμενα τὰ ἐρείπια Ἑνετικοῦ Χριστιανικοῦ Ναοῦ τοῦ 13ου αἰῶνος. Τὸ μνημεῖον τοῦτο σφζεται κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτοῦ εἰς καλὴν κατάστασιν, διατηροῦν λίαν ἀξιολόγους ἀρχιτεκτονικὰς λεπτομερείας (Πί ν. 109 γ-ς) καὶ ΑΔ 17 (1961/2) : Χρονικά, σ. 104-105).

Γ. ΑΡΧΑΙΑ ΜΕΣΣΗΝΗ

Εἰς τὴν προσωρινῶς φυλασσομένην εἰς τὸ ἰσόγειον τῆς οἰκίας τοῦ φύλακος ἀρχαιοτήτων Ἰθάκης τοπικὴν Συλλογὴν, ἐγένοντο ἐργασίαι ἐλέγχου τῶν ἀντικειμένων βάσει τοῦ ὑπάρχοντος παλαιοῦ εὐρετηρίου, προσέτι δὲ κατεγράφη μικρὸς ἀριθμὸς ἀντικειμένων. Εἰς τὰς ἐργασίας ἐλέγχου καὶ ταξινομήσεως τῆς συλλογῆς ταύτης ἔλαβε μέρος ὡς βοηθὸς ἡ τελειόφοιτος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς δ. Φραντζέσκα Βουδούρογλου.

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

*

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΕΣΣΗΝΗΣ

Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1962 ἐπερατώθη ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ἀγορᾶς διὰ τῆς κατὰ χώραν ἀνευρέσεως τεσσάρων εἰσέτι λιθίνων στρογγύλων πλίνθων κίωνων μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τῆς ΒΑ γωνίας, ἡ ὁποία διέσφωζεν ἐπ' αὐτῆς καὶ τὸν κατώτατον σφόνδυλον τοῦ πωρίνου κορμοῦ, ἐξ ἐνὸς τεμαχίου μετὰ τῆς ἰωνικῆς βάσεως τοῦ κίονος. Ἀπεδείχθη οὕτω ὅτι ὅλα τὰ κατὰ τὰς προηγουμένας ἀνασκαφὰς εὐρεθέντα ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως πώρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (σφόνδυλοι κορμῶν, κιονόκρανα, κλπ.) ἀνῆκον εἰς τὴν στοάν. Τὰ μετὰ παραστάσεως ἰδίᾳ Νικῶν κιονόκρανα ἀπεδείχθη πλέον ἀσφαλῶς ὅτι προήρχοντο ἐκ τῆς στοᾶς.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἐστράφη ἀκολούθως πρὸς ἐκκαθάρισιν τῆς βορείου στοᾶς τῆς ἀγορᾶς ἀποκαλυφθεῖσιν τεσσάρων εἰσέτι στρογγύλων λιθίνων πλίνθων κίωνων, τινὲς τῶν ὁποίων διασφύζον καὶ τὰς πωρίνας ἰωνικὰς βάσεις μετὰ τμήματος τοῦ κορμοῦ. Κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν χωμάτων τῆς ἐπιχώσεως τῆς πλευρᾶς ταύτης ἀνευρέθη ἀνδρική μαρμαρινὴ κεφαλὴ μεγέθους μεγαλυτέρου τοῦ φυσικοῦ (Πί ν. 110 β, γ) μετὰ τὸν μύστακα ἐξυρμένον, καὶ βραχεῖαν κόμην ἀναδεδεμένην διὰ ταινίας, πιθανώτατα μεταλλικῆς, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν διασωθεισῶν ὁπῶν τῶν ἡλων προσηλωσεως αὐτῆς. Οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν ἐνθετοί, ἡ δὲ ἐργασία ἐπιμελῆς τῶν πρῶιμων ρωμαϊκῶν χρόνων (ἀρχὼν 2ου π.Χ. αἰ.), εἰς τοὺς ὁποίους τοποθετεῖται καὶ ἡ δρᾶσις τοῦ διασήμου γλύπτου Δαμοφώντος τοῦ Μεσσηνίου, ὅστις πλεῖστα ὄσα, ὑπερφυσικοῦ μεγέθους, ἀγάλματα ἐφιλοτέχνησε καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κεφαλὴ αὕτη εὐρέθη εὐθὺς πρὸ τοῦ πρὸ τινων ἐτῶν ἀποκαλυφθέντος οἴκου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν καὶ ἄλλα ἀνθρώπινα μέλη ὑπερφυσικοῦ

μεγέθους (ποὺς καὶ χεῖρες) εἶναι πιθανώτατον ὅτι καὶ ἡ κεφαλὴ ἀνήκει εἰς τὸν αὐτὸν μὲ ἐκεῖνα ἀνδριάντα.

Περαιτέρω ἡ ἀνασκαφὴ ἐπελήφθη τῆς ἀποχωματώσεως τῆς βορείου στοᾶς τῆς ἀγορᾶς : α) κατὰ τὸ πρὸ τῆς μνημειώδους κλίμακος τμήμα αὐτῆς, ἐνθα ἀπεκαλύφθησαν δύο εἰσέτι βάθρα κίωνων καὶ β) ὀλοκλήρου τοῦ δυτικῶς τῆς μνημειώδους κλίμακος τμήματος τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου, ὅστις ἐσχημάτιζε τὸ βάθος τῆς βορείου στοᾶς. Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο ἀπεκαλύφθη ἐπικαμπὴς κλίμαξ, ὁμοία καὶ συμμετρικὴ πρὸς τὴν κατὰ τὸ βόρειον ἡμισυ τοῦ αὐτοῦ ἀναλήματος παλαιότερον ἀποκαλυφθεῖσαν. Διὰ τῆς κλίμακος ταύτης ἡ ἀγορὰ συνεκoinώνει πρὸς τὸ δυτικὸν διαμέρισμα τοῦ ἐπὶ τοῦ ἀνδῆρου κειμένου Σεβαστείου (Πί ν. 111α).

Πέραν τῆς κλίμακος ταύτης τὸ ἀνάλημμα σφύζεται καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ ὕψος ἀποτελούμενον κάτω μὲν ἐκ καλῶς εἰργασμένης τριμεροῦς λιθίνης βάσεως ἄνω δὲ ἐξ ὀριζοντίων στρώσεων ἁδρῶς εἰργασμένων λίθων, οἵτινες ἐκαλύπτοντο διὰ κονιάματος, λείψανα τοῦ ὁποίου διατηροῦνται εἰσέτι εἰς τινα σημεῖα.

Εἰς ἀπόστασιν 10,10μ. ἀπὸ τῆς ἐπικαμποῦς κλίμακος εὐρέθη ἡ ΒΔ γωνία τῆς ἀγορᾶς, ἣτις ἐκεῖθεν κάμπτεται κατ' ὀρθὴν γωνίαν πρὸς Νότον μετὰ τὸ σχετικὸν ἀνάλημμα διατηρούμενον καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ ὕψος ἐπὶ μήκους 7,31 μ., ὅτε διακόπτεται ὑπὸ εὐθείας κλίμακος ἀνόδου, πλάτους 2,40μ., τῆς ὁποίας σφύζονται 8 βαθμίδες· τέσσερα μέτρα πρὸς Νότον μετὰ τὴν κλίμακα ταύτην εὐρέθη ὀρθία εἰς τὴν ἀρχαίαν τῆς θέσιν μεγάλη (0,63 X 1,16μ.) ἐπιγραφὴ, κολοβὴ δυστυχῶς κατὰ τὸ ἄνω μέρος, ἀναγράφουσα ψήφισμα τῶν ἐπιμελητῶν τῆς *Οὐπησίας* (ἱερατικοῦ τινὸς συλλόγου ἢ γένους) ὑπὲρ Μνασιστράτου τοῦ Φίλοξε-νίδα, ἐπιτάσσον νά ἀνατεθῇ ἡ περιέχουσα αὐτὸ στήλη *παρὰ τὸν ναὸν τᾶς Ἀρτέμιδος*. Οὐδεμίᾳ λοιπὸν ἀπέμενε πλέον ἀμφιβολία, ὅτι ὁ στυλοβάτης ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦτο ἰδρυμένη ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκεν εἰς ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος, τὸν ὁποῖον καὶ πράγματι ἀπεκάλυψεν ἡ συνεχισθεῖσα ἀνασκαφὴ, παρουσιάζοντα τὰς ἐξῆς ἰδιορρυθμίας : α) ὅτι δὲν εἶναι, ὡς συνήθως, πανταχόθεν ἐλευθερός, ἀλλ' εἶναι ἐνσωματωμένος εἰς τὴν σειρὰν τῶν κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ἀγορᾶς ἰδρυμένων κτισμάτων, β) ὅτι ἔχει τὴν εἰσοδὸν του εἰς τὸ μέσον τῆς ἐτέρας τῶν μακρῶν αὐτοῦ πλευρῶν (ἀνατολικῆς) διαμορφωμένην διὰ 2 ἀμφικίωνων μεταξὺ παραστάδων καὶ γ) ὅτι εἶναι ἐσωτερικῶς διηρημένος εἰς 3 διαμερίσματα (διὰ δύο ἐγκαρσίων κιονοστοιχιῶν, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται

ἀπὸ δύο ἰωνικοὺς κίονας): ἐν μέσον εὐρύτερον καὶ δύο πλάγια. Ἐκ τῶν τριῶν διαμερισμάτων τοῦ ναοῦ τὸ κυρίως ἱερὸν ἦτο τὸ μέσον διότι εἰς αὐτὸ ἀπεκαλύφθησαν ἀφ' ἑνὸς τὸ ἐπιμηκες βάθρον τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος, ἰδρυμένον ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν ὀπίσθιον (δυτικὸν) τοῖχον καὶ ἔχον πρὸ αὐτοῦ τὴν τράπεζαν τῶν ἀναιμάκτων θυσιῶν καὶ παρ' αὐτὴν βόθρον, ἀφ' ἑτέρου δὲ πολλὰ ἄλλα βάθρα ἡμικυκλικῶς διατεταγμένα ἐκατέρωθεν τοῦ βάθρου τῆς θεᾶς, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἦσαν ἰδρυμένα ἀγάλματα γυναικῶν, κατὰ τὸ πλεῖστον ἱερειῶν τῆς Ἀρτέμιδος ἀνατεθεισῶν ὑπὸ τῶν «*ιερῶν γερόντων τῆς Οὐπησίας*», ὡς ἀποδεικνύουν αἱ ἐπὶ τῶν βάθρων χαραγμέναι ἐπιγραφαί, μία τῶν ὁποίων ἀναφέρει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ποιήσαντος τὸ ἄγαλμα τεχνίτου, ὅστις ἦτο ὁ *Δημήτριος Ἀπολλωνίου Ἀλεξανδρεὺς*.

Ἐκ τῶν ἄλλων ἐπιγραφῶν ἐνδιαφέρουσαι εἶναι δύο χαραγμέναι ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 5 βάθρου κειμένου εὐθὺς παρὰ τὸ βάθρον τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος. Ἐκ τούτων ἡ μία, χαραγμένη εἰς τὴν ἀριστερὰ ἀποκεκρουμένην στέψιν τοῦ βάθρου, ἀναφέρει ὡς ἀναθέτας τοὺς διατελέσαντας ὡσαύτως ἱερεῖς γονεῖς ἱερείας, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα (Μεγῶ) περιέχεται εἰς τὴν δευτέραν ἐπιγραφὴν, τὴν χαραγμένην ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ βάθρου.

Τὸ κείμενον τῆς ἐπὶ τῆς στέψως ἐπιγραφῆς ἔχει οὕτω (Πί ν. 112α):

[*Δαμόνικος.*], *Τιμαρχίς Δαμαρχίδα ἱερατεύσαντες [Μεγῶ] τὰν θυγατέρα.*

τῆς δὲ δευτέρας :

1 *Τῇ Παρθένῳ τὰν παῖδα σοί με πότνια*
Ὁρθεία Δαμόνικος ἡδ' ὁμεινέντις
Τιμαρχίς, ἐσθλοῦ πατρός, ἄνθεσαν Μεγῶ,
τεὸν χερεὶ κρατεύσασαν Ἀρτεμι βρέτας
5 *ἂν τε πρὸ βωμῶν σὼν ἔτεινα λαμπάδα.*
Εἴη δὲ καμὲ τὰν ἐπιπροπέα χάριν
τεῖσαι γονεῦσιν. Ἐνδίκον γὰρ ἔπλετο
καὶ παισὶ τιμᾶν ἐμ μέρει φυτοσπόρους.

Ἐκ τῶν εὐρεθέντων ἔξ — ἀκεφάλων δυστυχῶς πάντων καὶ ἄνευ χειρῶν — ἀγαλμάτων ἱερειῶν (Πί ν. 113, 114) κλασσικίζουσας τέχνης, ἀλλὰ σημαντικῶν διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς γλυπτικῆς κατὰ τοὺς ὑστέρους ἑλληνιστικοὺς χρόνους, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκουν, ἐν σφῳζόμενον μόνον κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος φαίνεται ν' ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ λεγόμενα τοῦ 4ου στίχου τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ἐπομένως νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν ἱερίαν ἦτις ἦτο ἰδρυμένη ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 5 βάθρου. Καὶ τοῦτο διότι κρατεῖ εἰς τὴν διὰ δακτυλίων καὶ ὀφιοσχήμων βραχιονίων κοσμουμένην ἀριστεράν χεῖρα (Πί ν. 110 α) μικράν ἐρμαϊκὴν στήλην, ἀκέ-

φαλον μὲν πλὴν διασφύζουσιν λείψανα γυναικείας κόμης. Ἡ στήλη λοιπὸν αὕτη εἰκάζω ὅτι θὰ εἶναι τὸ ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς ἀναφερόμενον βρέτας τῆς Ἀρτέμιδος, ἡ δ' ἐλλείπουσα δεξιὰ χεὶρ θὰ ἐκράτει πιθανῶς τὴν εἰς τὸν στ. 5 ἀναφερομένην λαμπάδα.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω διπλῆς ἐπιγραφῆς, ὡς καὶ ἐξ ἄλλων χαραγμένων ἐπὶ ἄλλων βάθρων ἀγαλμάτων ἱερειῶν, μανθάνομεν ὅτι ἡ Ἀρτεμις ἐλατρεύετο καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ ὑπὸ τὸ ἐπίθετον Ὁρθία, ὅφ' ὃ καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἰδίᾳ δὲ τῆς δωρικῆς Πελοποννήσου.

Ἐνδιαφέρουσα ἐπίσης εἶναι καὶ ἄλλη ἐπιγραφὴ, χαραχθεῖσα ἐπὶ τετραγώνου βάθρου εὐρισκόμενου εἰς τὸ βόρειον περύγιον τοῦ ναοῦ, διότι ἀναφέρει, ὅτι ὁ

Δαμοφῶν Ξενοφίλου (ἀνέθηκε)
τὰν γυναῖκα
Θεοφάνειαν Φιλωνίδα

Δὲν πρόκειται βεβαίως ἐδῶ περὶ τοῦ γνωστοῦ Μεσσηνίου γλύπτου ὅστις, πλὴν ἄλλων πολλῶν, ἐφιλοτέχνησε καὶ τὸ σύμπλεγμα τοῦ ἐν Λυκοσούρᾳ ναοῦ τῆς Δεσποίνης, ἀλλ' ἴσως περὶ ἐγγονοῦ τοῦ καὶ πάντως μέλους τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, ἀφ' οὗ φέρεται τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς ὄνομα καὶ πατρωνυμικόν.

Ἀρκούμεθα ἐνταῦθα μόνον εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν, ὡς τῶν σημαντικωτέρων, ἐπιφυλασσόμενοι νὰ δημοσιεύσωμεν ἐν ἰδιαιτέρᾳ πραγματείᾳ καὶ τὰ γλυπτὰ καὶ τὰς ὑπολοίπους ἐπιγραφὰς μετὰ τῶν κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη εὐρεθεισῶν.

Πλὴν ὅμως τῶν εἰς ἐπιγραφὰς καὶ γλυπτὰ εὐρημάτων ἡ ἀνασκαφὴ ἔφερεν εἰς φῶς καὶ πολλὰ πώρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη — κίωνων, παραστάδων, ἐπιστυλίου, γείσου — ἀρίστης ἐργασίας καὶ τεχνολογίας τῶν πρώτων ἑλληνιστικῶν χρόνων, διὰ τῶν ὁποίων καθίσταται δυνατὴ ἡ πλήρης ἀναπαράστασις τοῦ ναοῦ. Ἰδιαιτέρας μνείας ἄξια, λόγῳ τῆς ἀρίστης ἐργασίας τῶν καὶ διατηρήσεως, εἶναι ἰδίᾳ τὰ ἰωνικὰ κιονόκρανα καὶ ἐπικράνα τῶν ἐσωτερικῶν κιονοστοιχιῶν (Πί ν. 112 α-γ) ὡς καὶ αἱ λίθιναι σῖμαι τοῦ (Πίν. 111 β).

Περαίνοντες τὸν περὶ τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν λόγον θὰ προσθέσωμεν ὅτι, εἰς τὸ μεταξὺ τοῦ Σεβαστείου καὶ τοῦ προσωρινῶς ἀποκληθέντος κεραμουργεῖο διίστημα, ἀνεσκάφη ὁ στυλοβάτης ἐπιμήκους (77 μ.) στοᾶς, κατεσκευασθείσης πολὺ μεταγενεστέρως πρὸ τοῦ βορείου τοῖχου τοῦ Σεβαστείου καὶ εἰς στάθμην κατὰ 0,60 μ. ἀνωτέραν τῆς τοῦ στυλοβάτου τοῦ προτύλου τῆς μνημειώδους κλίμακος.

Ὁ μεταγενέστερος οὗτος στυλοβάτης ἀπηρτίσθη ἐκ κανονικῶν πλακῶν εἰλημμένων ἐκ παλαιοτέρων μνημείων, τινὲς τῶν ὁποίων καὶ ἐνεπίγραφοι. Μία τῶν πλακῶν τούτων φέρει τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν γλύπτου: Ἀρχίδημος Ἀριστάνδρου Μεγαλοπολίτης ἐποίησεν. Ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου ἔβαινον κίονες δωρικοῦ ρυθμοῦ, δύο κατώτατοι σφόνδυλοι τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν παρὰ τὸ ἀνατολικὸν τῆς ἄκρον. Ἀξία μνείας τέλος εἶναι ἡ παρὰ τὸν ὀπίσθιον (βόρειον) ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ θεάτρου ἀνεύρεσις 10 κορμῶν δωρικῶν κιόνων ἀποτεθέντων ἐκεῖ ὀριζοντίως κανονικώτατα, ἴσως ὑπὸ μεταγενεστέρων καλλιεργητῶν τῶν πρὸς Β τοῦ θεάτρου κτημάτων.

Εἰς τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν μὲ ἐβοήθησαν ὁ πτυχιούχος τῆς Ἀρχαιολογίας κ. Ἀνδρέας Γαβρίλης καὶ ὁ ἀρχιτεχνίτης τῶν ἀναστηλώσεων κ. Χαρίλαος Σφακιανάκης.

ΑΝΑΣΤ. Κ. ΟΡΑΝΑΟΣ

*

PALACE OF NESTOR

In a campaign lasting from May 2 to July 31, 1962 excavations and studies in the Palace of Nestor at Englianos in Triphylia were resumed by the archaeological expedition of the University of Cincinnati. This is the American part of the joint Helleno-American exploration of Western Messenia in which my colleagues have been Dr. K. Kourouniotis, former Director of the Greek Archaeological Service, and Professor Sp. Marinatos of the University of Athens.

The expedition is grateful to the Director General of the Greek Archaeological Service Dr. John Papadimitriou for many courtesies and valued help; also to Dr. Kontis, Director of the Archaeological Service, to the Ephor N. Yalouris at Olympia, and to the Curator for Messenia George Papathanasopoulos. It is a pleasure also to acknowledge our obligation to Dr. H. Robinson, Director of the American School for assistance in time of need. We are especially indebted to Professor J.L. Caskey who photographed for us a great many pots and gave us much encouragement.

Work in and about the palace during the current season followed the same pattern as in 1961, comprising much study and writing and relatively little digging. The major task of uncovering the palace has been completed; but numerous probings and sounding in many pla-

ces have given us opportunities for testing and verifying our earlier conclusions and reexamining problems.

Members of the staff in 1962 were Marion Rawson, Professor Mabel Lang, William Kittredge, Caryl Kittredge and Piet de Jong, besides Mrs. Blegen and myself. Sotiris Maras served as pot mender, and Dionysios Androutsakis as foreman with his usual ability and competence.

In the southeastern and northeastern quarters of the hill some 16 exploratory trenches were opened under the supervision of Mrs. Kittredge. For the most part *stereo* was reached at no great depth, and there were no traces of buildings of any period (Pl. 115a). Near the new entrance gate leading into the site a great mass of stones was uncovered (Pl. 115b). It is possible that they come from an ancient gateway, but the remains have been so thoroughly dismantled and scattered that no idea of the original plan can be recognized, nor even of any wall. Except for three thin fragments, possibly of a gold diadem, that came to light in the surface soil, no objects of intrinsic value were recovered. A great quantity of shattered pottery was collected, consisting mainly of late Mycenaean types (III B), with a few earlier elements.

The aqueduct which brought water to the palace was followed and exposed to the northeastern edge of the hill. It was originally a channel cut in *stereo*, ca. 1 m. wide at the top, 0.50 m. at the bottom, and 1 m. deep (Pl. 116a), resembling the irrigation ditches that are still often seen in the vicinity. At some time a stone wall was built along one side and the channel was covered with transverse stone slabs stretching from the wall to the *stereo* on the other side of the ditch. The water apparently came from a spring called Rouvelli that issues from the ground some 1360m. to the northeast of Englianos. The aqueduct must have been carried on a wooden bridge across a deep hollow which separates the northeastern end of the site from the higher ground beyond. The channel along the crest of the acropolis was found filled with earth. It contained much broken pottery chiefly of the Mycenaean III B category, including numerous plain kylix stems. Among other objects recovered and worth mentioning are some remnants of terracotta figurines and a small fragment of an inscribed tablet (Xa 1443).

Behind the Main Building of the palace an area ca. 35 m. long and 15 m. wide was excavated in order to test the stratification along the steep northwestern edge of the site, where it was known from earlier campaigns that deep layers of habitation debris had accumulated. The work in this sector, supervised by W. Kittredge, revealed a veritable maze of stone walls and foundations (Pl. 116b), which had been built in succession one above another, and which evidently represent many phases and periods. The deposit, ca. 3 m. deep, showed two principal divisions, the upper containing a sequence of four strata (Pl. 117b), with walls running from southeast to northwest or southwest to northeast, the lower a similar series of walls oriented mainly from north to south and east to west. On *stereo*, at the very bottom, Middle Helladic pottery was found, including a good deal of Matt-painted Ware. Higher up Early Mycenaean pottery (LH I) succeeded, and in time gave way to wares of LH II and III A; and at the top was the stratum of Mycenaean III B to which the palace with its two or more phases belongs. The abundant ceramic material will be fully studied during the coming year, and will no doubt throw useful light on the history of the site through the Middle and the Late Bronze Age.

At the southern point of the hill, just above a gate in the modern enclosure leading into the olive grove of N. Antonopoulos, an exploratory excavation, supervised by Mrs. Blegen and myself, exposed a deposit of debris that contained much pottery of Mycenaean III A. This was evidently a dump, where the wreckage of the burned structures of that period was thrown out, probably in preparation for the building of the new palace of Mycenaean III B. In the surface soil in this area was recovered a small fragment of a tablet (Qa 1441).

Under the supervision of Miss Rawson a large part of the floor of the Portico was cleaned. Like the floor of the Throne Room and the Vestibule, it had been divided by incised lines into squares each bearing decoration in linear patterns. Though not at all easily recognizable, the designs in many squares have been identified and recorded; they are similar to the motives known in the Throne Room. Extensive detailed investigations were also carried out by Miss Rawson and myself in the Main Building, the Southwestern Building, in the Palace

Workshop to the northeast of the Main Building, and in the area between the Workshop and the Wine Magazine. This work was done in connection with our program of drawing up a full description of the whole palace complex for the final publication. A preliminary draft has now been completed.

A re-examination of the shaft grave which was discovered in 1957 (Pl. 117a) beneath the western corner room in the Palace Workshop, yielded a few small items of interest. They lay beneath some stones that had been wedged between a stone «couch» and the southeastern wall of the tomb. The objects recovered comprise two gold beads, one in the form of a helmet, the other button-shaped, ten spherical beads of amethyst and one diamond-shaped in section, as well as several beads of amber, for the most part in crumbling condition.

Professor Mabel Lang who arrived June 7th, devoted most of her time to the cleaning and study of the frescoes that have been found in and about the palace. She worked through the material room by room and has recorded all the information that sheds light on the subjects of the compositions as well as on the character of the apartments in which they were found. Fragments from the mass of plaster recovered in 1961 have allowed the reconstruction in drawings of a procession of women represented at life size. Elaborately gowned and carrying flowers, they belong to two parts of a composition, one moving to right and one to left; two or perhaps four women are represented in each scene, apparently two to a panel, ca. 1 m. wide. A procession of pugnosed men, also in life size, and wearing skins of animals, has also been recognized. Miss Lang cleaned all the pieces of painted plaster found in 1962. She has likewise dealt with the three minute fragments of inscribed tablets recovered this year, and along with them she will publish five scraps of tablets which came to light in baskets containing the pottery that was collected from the Archives Room in 1939. This material has been stored in the Municipal Building and the Museum in Pylos since 1939 and 1940; with the assistance of the Epimeletis, George Papathanasopoulos, it was brought to the workshop in Chora during the summer.

In April the University of Cincinnati published a small illustrated *Guide to the Palace of Nestor*. It was placed on sale at the entrance

to the site at 15 drachmae per copy. The American School of Classical Studies at Athens has kindly undertaken to handle the Guide in dealing with the Tameion Archaiologikon Poron. We trust that a translation into Greek by George Papathanasopoulos will soon become available to the public.

CARL W. BLEGEN

*

ΠΥΛΟΣ

Κατά τὸ 1962 ἐπέκειτο ἡ ἀπαλλοτριώσις ὁλοκλήρου τοῦ λόφου τῆς Περιστεριᾶς, λόγῳ τῆς ἐμφανίσεως καὶ δευτέρου θολωτοῦ τάφου σημαντικῶν διαστάσεων καὶ γενικῶς λόγῳ τῆς σπουδαιότητος τῶν αὐτόθι Μυκηναϊκῶν ἐρείπων. Τὴν δαπάνην προσεφέρθη νὰ καταβάλῃ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία, διὰ τοῦτο δὲ προεῖχεν ἡ ἐξακρίβωσις τῆς ἐκτάσεως τῶν ἐρειπίων καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ λόφου. Αἱ ἀνασκαφαί, διὰ τοῦτο, περιωρίσθησαν εἰς μόνον τὸν λόφον τῆς Περιστεριᾶς.

Κατὰ πρῶτον ἠνοιχθῆσαν σταυροειδῶς δύο μεγάλοι τάφοι, μήκους 50 μέτρων ἑκάστη, εἰς τὴν Νοτίαν καὶ ΝΑ πλαγίαν τοῦ λόφου (βλ. Σχεδ. εἰς «*Έργον*» 1962, σελ. 111). Ἀπεδείχθη, ὅτι παντοῦ ἀναφαίνονται τοῖχοι, ἀφθονία ὀστράκων καὶ ἐνίοτε καὶ δάπεδα ἐκ χαλίκων. Ἐπομένως, συμφώνως καὶ πρὸς προγενεστέρας δοκιμὰς, ὁλόκληρος ὁ λόφος καλύπτεται ὑπὸ κτισμάτων. Ὁμοῦ μετὰ τῶν ὀστράκων ἀνευρέθησαν καὶ ἀρκετὰ εἰδώλια ζῶων καὶ ἀνθρωπίνων μορφῶν. Φαίνεται δέ, ὅτι κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν μικρὸς συνοικισμὸς ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς Περιστεριᾶς, εἰς ὃν ἀποδοτέα τὰ εὐρεθέντα μελαμβωφῇ ὀστρακα, ἀλλὰ καὶ τινες τοῖχοι εἰς τὰ ἀνώτατα στρώματα τῶν ἀνοιχθεισῶν τάφων.

Ὁ λόφος τῆς Περιστεριᾶς εἶναι μόνον ἀπὸ Νότου βατός. Ἐκεῖ, κατὰ τὰ παρατηρηθέντα καὶ μελετηθέντα ἱχνη, ὑπῆρχεν εἶδος ὀχυρώσεως, ἐν μέρει Κυκλωπεῖου. Διακρίνονται καὶ τὰ ἱχνη εἰσόδου, ἀλλὰ ἀσαφῆ εἰσέτι, διότι λόγῳ τῆς ἐλαχίστης ἐπιχώσεως κατὰ τὰ σημεῖα ταῦτα ἔχει σημειωθῇ μεγάλη φθορά καὶ πλεῖστοι λίθοι δὲν φαίνονται νὰ εἶναι εἰς τὰς θέσεις των. Μόνον ἡ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ θὰ φωτίσῃ τὰ πράγματα, ἀφοῦ προηγηθῇ ἡ ἀπαλλοτριώσις.

Κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ ἀνασκαφὴ περιωρίσθη εἰς τὰ ἤδη γνωστὰ ἐρεῖπια τῆς Περιστεριᾶς. Τὰ σχέδια ἡμῶν, ὅπως συμπληρώσωμεν τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ μεγάλου θολωτοῦ τάφου 1, ἐματαιώθησαν λόγῳ τοῦ φόβου δυστυχημάτων. Πράγματι, κατὰ

τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος κατέρρευσαν μικρὰ τμήματα τῶν λίαν ἡρειωμένων παραστάδων τοῦ ἐσωτέρου στομίου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν τμημάτων τῆς θόλου. Διὰ τοῦτο δὲν ἀπετολμήσαμεν τὴν περαιτέρω σκαφὴν. Φρονοῦμεν, ὅτι μόνον τῇ συνεργασίᾳ καὶ τῆς Ἀναστηλώσεως εἶναι δυνατόν νὰ προχωρήσωμεν τμηματικῶς εἰς τὴν πλήρη ἀνασκαφὴν καὶ στερέωσιν συνάμα. Τοῦναντίον θὰ ἐκινδύνευον ἀνθρώπιναι ζωαί, ἂν ἀνεσκάπτετο πρῶτον ὁλόκληρος ἡ θόλος διὰ νὰ παραδοθῇ ἔτοιμος εἰς τοὺς ἀναστηλωτάς. Τοῦτο εἶναι βεβαίως εὐκολώτερον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀκινδυνότερον ἐγχείρημα.

Ἡ ἀνασκαφὴ διὰ ταῦτα περιωρίσθη εἰς τὸν θολωτὸν τάφον 2 καὶ τὰ πέριξ, ἔνθα, ὡς εἶναι γνωστὸν ἐκ προγενεστέρων ἐκθέσεων, εἶχεν ἀναφανῇ καὶ μέγα κυκλοτερές κτίσμα ἀγνώστου προορισμοῦ. Κατὰ τὸν περαιτέρω καθαρισμόν τοῦ κτίσματος τούτου, ἐφόσον τοῦτο ἦτο δυνατόν ἄνευ μεγάλης διαταραχῆς τῶν στρωμάτων, δεδομένου ὅτι ὁ ἀγρὸς ἀποτελεῖ εἰσέτι ἰδιωτικὴν περιουσίαν, προέκυψαν μερικὰ νέα ἀποτελέσματα. Ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ χώρου κ. Ἰωάννης Ἀναγνωστόπουλος καὶ ὁ υἱὸς του Ἀναστάσιος, ὅστις ὑπηρετεῖ καὶ ὡς ἐργάτης ἡμῶν, εὐτυχῶς οὐδεμίαν προέβλεπον ἀντίρρησην οὐ μόνον ὅπως ἀνοιζόμεν διαφόρους τάφους, ἀλλὰ καὶ ὅπως κτίσωμεν μικρὸν φυλακεῖον, ἔνθα καὶ ἐναπετέθησαν τὰ ἀφθονα ὀστρακα τῶν δοκιμῶν καὶ λοιπὰ χρειώδη τῆς ἀνασκαφῆς. Τὸ κυκλικὸν κτίσμα ἀπεδείχθη, ὅτι εἶναι εἶδος περιβόλου, ὅστις ἀπὸ Δυσμῶν καὶ Νότον περιβάλλει τὸν χώρον, ἔνθα ὑπάρχει ὁ τάφος 2 καὶ εἰς ἄλλος μικρότερος (ὁ τάφος 3), τοῦ ὁποίου ὡσαύτως ἐξηκριβώθησαν τὰ ἀναμφισβήτητα ἱχνη.

Τὸ κτίσμα προχωρεῖ καὶ περαιτέρω, μὲ σημεῖα κάμψεως πρὸς Βορρᾶν. Τὸ ἡμισυ κύκλου καὶ ἴσως καὶ τι πλεον δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον. Ἡ διάμετρος ὑπολογίζεται τουλάχιστον εἰς 30 μέτρα. Δὲν φαίνεται ὅμως δυνατόν νὰ ἦτο πλήρης κύκλος. Κατὰ τὰ ἄλλα ὁ τοῖχος δεικνύει μνημειώδη κατασκευὴν, πάχος ἀπὸ 2 μέχρι 1.40 μ. καὶ ὕψος μέγιστον σφζόμενον 1.80 μέχρι 2 μέτρων (Πί ν. 118α). Εἰς τὸν νοῦν ἔρχονται οἱ δύο βασιλικοὶ περίβολοι τῶν Μυκηναίων, ἀλλὰ τὰ συμπεράσματα εἶναι πρόωρα εἰσέτι.

Ὁ «Κύκλος» οὗτος τέμνει κατ' ὀρθὴν γωνίαν τὸν δρόμον τοῦ τάφου 2. Τὸ σημεῖον τῆς τομῆς ἀπέχει 11 μ. ἀπὸ τῆς τετειχισμένης θύρας τοῦ τάφου. Ὁ δρόμος μεταξὺ τῶν δύο τούτων ὁρίων φέρει τὰ τοιχώματα ἐπενδεδυμένα διὰ ξηρολιθιάς μόνον ἐκατέρωθεν τῆς θύρας. Ἦτο πεπληρωμένος διὰ χωμάτων καὶ πολλῶν λίθων (Πί ν. 118β),

ὡν ἀφαιρεθέντων παρουσιάσθη κατὰ μήκος τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου ὁχετὸς κεκαλυμμένος διὰ πλακῶν ἀκανονίστων σχημάτων (Πί ν. 119 β). Ἦδη κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος εἶχον παρουσιασθῇ σημεῖα δεικνύοντα, ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν τῆς θόλου ἐπληροῦτο ὑδάτων καὶ παρίστατο ἀνάγκη ἀποχετεύσεως τούτων.

Ἡ τείχισις τοῦ δρόμου δὲν ἀφῆρθη ὁλόκληρος, διότι θὰ ὑπῆρχε κίνδυνος καταρρεύσεως τῆς δεξιᾶς παραστάδος τοῦ στομίου. Διὰ τοῦτο ἡ Ἀναστήλωσις πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἐδῶ παρούσα, διότι ἡ μετατόπισις αὐτῆς τῆς παραστάδος, ἐπισυμβᾷσα ἐνόσφῃ ἐχρησιμοποιεῖτο ἀκόμη ὁ τάφος, παρουσιάζει ἐνδιαφέροντα προβλήματα ὡς πρὸς τὰς τύχας τῶν μεγάλων τούτων ταφικῶν μνημείων, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ ἀρχιτέκτονες δὲν ἦσαν ἀκόμη εἰς θέσιν νὰ ὑπολογίζον τὰς ἀντιδράσεις τῶν μαζῶν. Ἀφῆρθη μόνον λεπτὸν τμήμα τῆς τειχίσεως ἐκ τῆς προσόψεως τοῦ τάφου, ἀφῆθη δὲ εἰς τὴν θέσιν τῆς ἡ ὑπόλοιπος τείχισις (Πί ν. 119 β), ἥτις καταλαμβάνει ὁλόκληρον τὸ βάθος τοῦ στομίου. Ἀπεδείχθη, ὅτι ἐντὸς τοῦ πάχους τῆς τειχίσεως ταύτης ἐμπερικλείονται τὰ λείψανα ἄλλης παλαιοτέρας.

Τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς θόλου ἀνεσκάφη νέον τμήμα, ὥστε τὰ τρία τέταρτα αὐτῆς ἔχουν ἤδη ἀνασκαφῇ. Παρουσιάσθη καὶ δευτέρον βάθρον ἢ βωμὸς εἰς τὸ δάπεδον τῆς θόλου (Πί ν. 119 α), ἐνῶ ὑψηλὰ ὑπὲρ τοῦτον, ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως, 1.50 μ. περίπου ὑπὲρ τὸ δάπεδον, εὐρέθη ἀκεραία χύτρα πηλίνῃ εἰς κανονικὴν θέσιν (Πί ν. 120 α), μὲ ἄφθονα ἴχνη ἀνθρώπων περὶ αὐτῆς, ἐνῶ ἐκεῖ πλησίον εὐρέθη καὶ τεμάχιον σιδηροῦ ἐργαλείου, ἴσως δρεπάνου. Νέαι ἐνδείξεις παρουσιάσθησαν, ὅτι κατὰ τὸν χειμῶνα ἀθρόα εἰσῆρχοντο τὰ ὕδατα εἰς τὴν θόλον, ἥς ἡ ἐπίχωσις, πάχους σχεδὸν μέχρι καὶ μέτρου, ἦτο καθαρὰ ἱλύς. Ἐντὸς ταύτης, ἐν τούτοις, ὑπῆρχον ἄφθονα φυλλάρια χρυσοῦ, ἀραιαὶ ψῆφοι ἀμεθυστου καὶ ἡλέκτρου καὶ ἀραιὰ ὄστρακα ἀγγείων. Τινὰ προέρχονται ἐκ πιθαμορέως ἢ ἀμφορέων ΥΕ I/II ἐποχῆς. Τὸ σπουδαιότερον εὑρημα ἐκ τῆς θόλου ἦτο πῆλινον εἰδῶλιον (Πί ν. 120 β) προσευχομένης γυναικείας μορφῆς τοῦ τύπου Πετσοῦ τῆς Μεσομινωικῆς Κρήτης. Ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι παρόμοιον κολοβὸν εἰδῶλιον ἀπέδωκαν καὶ αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ

κ. J. Caskey ἐν Κέα (Hesperia 31 (1962) Pl. 99e).

Ὁ δρόμος, κυρίως πρὸ τῆς θύρας, ὡς εἰ εἶχον παρασυρθῇ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου κατόπιν μεγάλης πλημμύρας, παρουσίασε πολὺ περισσότερα εὐρήματα. Κυρίως ἦσαν φυλλάρια χρυσοῦ εἴτε ἀπλᾶ εἴτε φέροντα ἐμπιέστους διακοσμήσεις. Περαιτέρω ἀνεφάνησαν ταινίαι, πλακίδια, ἐλάσματα, ρόδακες καὶ ἄλλα κοσμήματα ἐκ λεπτοῦ χρυσοῦ φύλλου καὶ ἡμίσεια δωδεκάς μικρῶν χρυσῶν θυσάνων (Πί ν. 121 α). Εἰς ὁμοίους, μεγαλύτερους καὶ στερεώτερους, ἦτο πρὸ πολλοῦ γνωστὸς ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ βασιλικοῦ περιβόλου Α τῶν Μυκηνῶν, δημοσιευθεὶς ὑπὸ τοῦ Kago ὡς λοφίον κράνους (εὐρέθη ἐντὸς τοῦ λάκκου V).

Νῦν φαίνεται σαφῶς, ὅτι πρόκειται περὶ θυσάνων (ἡ λέξις εἶναι ἤδη ὁμηρικὴ), οἵτινες ἐκόσμουσαν φορέματα καὶ ὑφάσματα καὶ ἴσως καὶ ἄλλα ἀντικείμενα. Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει χρυσοῦς θυσάνους ὡς κρεμαμένους ἀπὸ τῆς αἰγίδος καὶ ἀπὸ τῆς ζώνης τῆς Ἥρας. Εὐρέθησαν ὡσαύτως καὶ χρυσαὶ μέλισσαι (Πί ν. 121 β) νοηταὶ καὶ αὐταὶ βεβαίως ὡς κοσμήματα φορεμάτων, ἂν καὶ εἶναι γνωστὴ ἡ μυθολογικὴ καὶ συμβολικὴ σημασία τῆς μελίσεως. Μεταξὺ τῶν λοιπῶν εὐρημάτων προέχουσι δύο πλακῶται ὀρθογώνιοι ψῆφοι ἡλέκτρου μετὰ πολλαπλῆς διατρήσεως. Εἶναι κατὰ τοῦτο σπουδαῖαι, ὅτι τελευταίως ἐξηκριβώθη ἡ προέλευσις τούτων ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ πολιτισμοῦ Wessex τῆς Ἀγγλίας.

Τινὰ τῶν εὐρεθέντων εἰδῶλιων παρουσιάζουν γυναικῆς (Πί ν. 121 γ), φερούσας γραπτὴν διακόσμησιν. Εὐρέθη ὡσαύτως ἐλεφάντινον «κομβίον μανικετίων» (κόσμημα ἡνίων). Τὸν ἄλλοτε πλοῦτον τῶν κτερισμάτων τῆς θόλου ἀποδεικνύουν θραύσματα ἀργυρῶν ἀγγείων μετ' ἐνθέτου χρυσοῦ διακοσμήσεως καὶ νιέλλο. Δύο τεμάχια διατηροῦν χρυσὰ κρίνα καὶ σειρὰς χρυσῶν μικρῶν δίσκων (Πί ν. 122 β). Μικρὰ βαλανοειδῆς ἀκόνη (Πί ν. 122 γ) ἀναφέρεται ὡσαύτως, διότι αἱ ἀκόναι δυνατόν νὰ εἶχον καὶ σημασίαν συμβολικὴν. Τεμάχιά τινα ἐλεφαντοστοῦ μετὰ χαρακτηριστικῆς διακοσμήσεως (Πί ν. 122 α) προέρχονται ἐξ ἀγνώστου σκεύους, ἴσως μουσικοῦ ὄργάνου.

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΗΛΕΙΑΣ - ΑΧΑΪΑΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΑΡΧΑΙΑΣ ΗΛΙΔΟΣ

Κατά τὸ 1962, εἰς τὴν ἀνασκαφικὴν ἐρευναν Ἀρχαίας Ἡλίδος, ἐκτελουμένην ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Προϊσταμένου τῆς ΙΘ' Ἀρχαιολογικῆς Ἐφορείας καὶ τῇ συνεργασίᾳ τοῦ Αὐστριακοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, ἔλαβον μέρος, πλὴν τοῦ γράφοντος, ἡ δ. Veronika Leon, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Αὐστριακοῦ Ἰνστιτούτου, ἡ δ. Ἀναστασία Τυπάλδου καὶ ὁ κ. Robert Fleischer, ὑπότροφος τοῦ Αὐστριακοῦ Ἰνστιτούτου. Γενικὸς ἐπιστάτης καὶ τεχνίτης τῶν ἀνασκαφῶν ἦτο ὁ κ. Κωνστ. Παυλάτος.

Ἡ ἔρευνα περιωρίσθη ἐφέτος εἰς τὸ Θεάτρον (περὶ τῶν ἀνασκαφῶν αὐτόθι κατὰ τὰ ἔτη 1960-61 βλ. «Ἔργον» 1960, 129 κ.έ. καὶ 1961, 177 κ.έ.· ἐπίσης βλ. BCH (Chroniques des Fouilles etc.) 85 (1960), 723 κ.έ. καὶ 86 (1961), 744 κ.έ.) καὶ εἰς τὴν ἐν τῇ Ἀγορᾷ κειμένην Νοτίαν Στοάν, ἡ θέσις καὶ ἔκτασις τῆς ὁποίας εἶχον ἤδη προσδιορισθῇ διὰ τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Αὐστριακοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου (ÖJh. 16 (1913) Beiblatt 145 κ.έ. καὶ 27 (1932) 66 κ.έ.).

Θεάτρον

Ἀπεκαλύφθη πλήρως ἡ δυτικὴ (νοτ. δυτ.) πάροδος τοῦ Θεάτρου (Πί ν. 123α-β), ὡς καὶ τὰ κατὰ τὴν θέσιν ταύτην τρία διαδοχικὰ ἀναλήμματα, κατεσκευασθέντα πρὸς συγκράτησιν τῶν χωμάτων τοῦ δεξιοῦ ἡμίσεος τοῦ κοίλου (Πί ν. 123β, 124-126 καὶ Σχ ε δ. κατόψεως ἀρ. 1¹). Τὸ ἐξωτερικὸν καὶ νεώτερον ἀνάλημμα εἶχεν ἀνασκαφῇ πλήρως κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος («Ἔργον» 1961, 182 κ.έ., BCH 86 (1961) ἔ.α.).

Κατὰ τὰς κατὰ τὸ τρέχον ἔτος γενομένας ἐργασίας καθαρισμοῦ καὶ ἐρεύνης τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἀναλήμματος τούτου χώρου, ἀπεκαλύφθη εἰς ἀπόστασιν 3.00 μ. ἀπ' αὐτοῦ, ἕτερον παλαιότερον ἀνάλημμα—1η φάσις—Πί ν. 124β, 125β, 126α καὶ Σχ ε δ. κατόψεως ἀρ. 1). Εἶναι ἐκτισμένον ἐκ μεγάλων ὀρθογωνίων ὀγκολίθων, ἀνομοιογενῶς εἰργασμένων· ἐκ τούτων μερικοὶ φέρουν κατὰ τὴν ἐμπροσθίαν αὐτῶν ὄψιν περιτένεια, ἄλλοι καλύπτονται ὑπὸ λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ ἄλλοι φέρουν ἴχνη συνδέσμων ἐκ προγενεστέρως χρησιμοποίησεως τῶν. Οἱ ὀγκόλιθοι οὗτοι, προέρχονται ἀσφαλῶς ἐκ παλαιότερων καθαιρεθέντων κτηρίων.

Τὸ ἀρχαιότερον τοῦτο ἀνάλημμα, κατὰ τὸ δυ-

1. Τὸ Σχῆδιον τοῦτο δίδεται μετ' ἐπιφυλάξεως, διότι κατὰ γενομένην ἐπαλήθευσιν αὐτοῦ, διεπιστώθησαν εὐάριθμα σφάλματα.

τικὸν αὐτοῦ ἄκρον στρέφεται κατὰ ὀρθὴν γωνίαν πρὸς Ν καὶ συνεχίζεται πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, ἵνα συγκρατήσῃ καὶ κατὰ τὸ μέρος τοῦτο τὰ χώματα τοῦ κοίλου (Πί ν. 124α, 125α καὶ Σχ ε δ. κατόψεως ἀρ. 1).

Ἀμελῶς κατεσκευασθὲν καὶ ἄνευ χρησιμοποίησεως συνδέσμων, δὲν ἀντέστη ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν πίεσιν τῶν εἰς μέγα ὕψος καὶ ἔκτασιν συσσωρευθέντων ἐκεῖ χωμάτων πρὸς διαμόρφωσιν τοῦ κοίλου (Πί ν. 130α-β). Οἱ δόμοι τοῦ μετετοπίσθησαν ἢ κατωλίσθησαν καὶ πρῶτοι ἐκείνοι τοῦ νοτίου τμήματος αὐτοῦ (Πί ν. 124α), ἀντικατασταθέντος κατὰ τὸ τμήμα τοῦτο δι' ἑτέρου ἀναλήμματος, —2α φάσις—, τὸ ὁποῖον οὐχὶ ἰσχυρότερον τοῦ προηγουμένου, ὡσαύτως κατέρρευσε (Πί ν. 124α, 125α). Ἀργότερον, ὅτε κατέπεσε καὶ τὸ δυτικόν, τὸ πρὸς τὴν πάροδον τμήμα αὐτοῦ (Πί ν. 124β, 125β, 126α), περιεβλήθησαν, τόσον τὸ δυτικὸν ὅσον καὶ τὸ νότιον τμήμα, διὰ τοῦ κατὰ πολὺ ἰσχυρότερου καὶ διὰ μεγάλων ὀγκολίθων καὶ στερεῶν ἀντηρίδων (Πί ν. 123, 124, 125α) ἐκτισμένου ἐξωτερικοῦ ἀναλήμματος—3η φάσις—ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὴν τελευταίαν περίοδον διαμορφώσεως τοῦ Θεάτρου.

Τὸ ἀρχαιότερον ἐσώτατον ἀνάλημμα, δύναται νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., διὰ τῶν εὐρημάτων τῶν προερχομένων ἐκ τῶν χωμάτων τῆς ὑποθεμελιώσεως τούτου, ὡς καὶ ἐκ τῆς ὀπισθεν αὐτοῦ ἐπιχώσεως, ἡ ὁποία ἐσχηματίσθη μετὰ τὴν οἰκοδομήν τοῦ πρώτου ἀναλήμματος, πρὸς διαμόρφωσιν τοῦ πρηνοῦς τοῦ κοίλου (Πί ν. 130α-β). Τὰ κυριώτερα τῶν εὐρημάτων τούτων εἶναι: α. Μέγας ἀριθμὸς πηλίνων γυναικείων προτομῶν (Πί ν. 127, 128), αἱ ὁποῖαι εὐρέθησαν εἰς μέγαν σωρὸν (Πί ν. 129 α-β) ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως ταύτης. Οὐδεμία τῶν προτομῶν τούτων εἶναι μεταγενεστέρα τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. β. Μέγας ἀριθμὸς μελαμβωφῶν ὀστράκων τοῦ τέλους τοῦ 5ου καὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., μετὰ κεράμων κλασσικῶν, ὡς καὶ μολυβδίνου σταθμοῦ, φέροντος ἐγχάρακτον τὸ γράμμα Α.

Τὸ δεύτερον καὶ τρίτον ἀνάλημμα εἶναι ἀσφαλῶς ἐλληνιστικῶν χρόνων. Ἀβέβαιον παραμένει εἰσέτι, ἐὰν ἡ σκηνή, σφζομένη σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου κατὰ τὸ κατώτατον αὐτῆς τμήμα, εἶναι σύγχρονος τοῦ πρώτου ἀναλήμματος ἢ ἐνὸς τῶν δύο ἐπομένων. Τὸ πρὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀναλήμματος δάπεδον, ὑπερυψώθη κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν, κατὰ ἓν περίπου μέτρον, ἐπὶ δὲ τοῦ πρὸ τῆς παρόδου τμήματος αὐτοῦ ἐκτίσθη μέγα ὀρθογώνιον κτίσμα, ἐν μέρει μόνον ἀποκαλυφθὲν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ παρελθόν-

τος Έτους (Πί ν. 123α-β και Σχ ε δ. κατόψεως άρ. 1).

Ό κατά μήκος τής βάσεως του λοξώς έκτισμένου νοτίου τμήματος του έξωτερικού αναλήμματος και έν σχήματι άνεστραμμένου Π άκάλυπτος άποχευτικός άγωγός (Πί ν. 124α, 125α), ρωμαϊκών χρόνων, στρεφόμενος προς τó μέρος τής παρόδου, συνεχίζεται και ύπό τó πρό των άντηρίδων του αναλήμματος τούτου δάπεδον διά κυλινδρικών πηλίνων σωλήνων, καταλήγων είς τήν πρό του προσκηνίου ρωμαϊκήν δεξαμενήν (Πί ν. 131α και Σχ ε δ. κατόψεως άρ. 1), ως πολλά τμήματα αὐτοῦ, σφζόμενα καθ' όλην τήν έκτασιν ταύτην έπιτρέπουν νά εικάσωμεν (βλ. «Έργον» 1961, 183).

Η άνασκαφή έπεξετάθη και προς τήν θέσιν τής όρχήστρας, έρευνηθέντων και άπομακρυνθέντων μεγάλων όγκων χωμάτων έκ τής κατά τó μέρος τούτο έπιχώσεως. Είς άπόστασιν 9.00 μ. από τής ρωμαϊκής δεξαμενής και είς ύψηλότερον από τής όρχήστρας έπίπεδον, άπεκαλύφθη έπί άνασκαφέντος εκεί τμήματος του πρανούς του κοίλου, ίκανός αριθμός έκ καλώς είργασμένων παχειών πλακών, άτάκτως έρριμμένων. Δέν γνωρίζομεν είσέτι, έάν αί πλάκες αὐται άνήκουν είς έδώλια του κοίλου. Διά τής περαιτέρω άνασκαφής του πρό του προσκηνίου χώρου, άπεκαλύφθη έξ όλοκλήρου ό πρό αὐτοῦ ρωμαϊκός άγωγός (Πί ν. 125α, 131α, 132α και Σχ ε δ. κατόψεως άρ. 1), ως και τó μεταξὺ αὐτοῦ και του προσκηνίου έλληνιστικόν δάπεδον, ύπερψωθέν κατά τήν ρωμαϊκήν έποχήν κατά 0,50 μ. περίπου, δηλ. μέχρι του ύψους περίπου των πεσσών του προσκηνίου.

Έκτός των άνασκαφικών εργασιών έγένετο πλήρης καθαρισμός όλοκλήρου του άνεσκαμμένου τμήματος του Θεάτρου (Πί ν. 132α), καθώς και πρόχειροι εργασίαι συντηρήσεως και έπανατοποθετήσεως των όγκολίθων του άρχαιότερου αναλήμματος (Πί ν. 124β, 125β, 126α), των έδράνων τής παρόδου (Πί ν. 123α, 131β, 132α), πολλών όγκολίθων τής σκηνής, ως και τινων πεσσών του προσκηνίου.

Νοτία Στοά

Είς τήν Νοτίαν Στοάν, άπεμακρύνθησαν αί έκ των παλαιών Αύστριακών άνασκαφών έπιχώσεις (Ό.Ι. έ.ά.), άνασκαφείσης έκ νέου τής παλαιότερον ήδη ύπό τής άνωτέρω Σχολής άνοιγείσης τάφρου, ένθα ή βορεία μακρά πλευρά τής Νοτίου Στοάς (Πί ν. 131γ, 132β).

Είς τина μέρη ή άνασκαφή έπροχώρησεν είς μεγαλύτερον βάθος και πλάτος προς καλύτεραν

μελέτην τής στρωματογραφίας σαφέστατα διαγραφομένης.

Συμπεράσματα έν τούτοις, θά καταστή δυνατόν, νά έξαχθούν μόνον κατά τήν πρόοδον των προσεχών άνασκαφικών έρευνών.

Τά συγκεντρωθέντα εδρήματα, κατά τó πλείστον όστρακα, χρονολογούνται από τής γεωμετρικής μέχρι και τής ρωμαϊκής έποχής. Κατά τās αὐτόθι άνασκαφικάς έρεύνas, προς έξακρίβωσιν των ύπό του Ο. Walter όριζομένων διαστάσεων τής Στοάς, άπεκαλύφθη έκ νέου παλαιοχριστιανικός τάφος (Πί ν. 132γ), κατά πληροφορίας των έντοπίων, τó πρῶτον εύρεθείς ύπό του Walter, κεκαλυμμένος διά τριών πλακών, έξ ών ή μεσαία φέρει έν αναγλύφω τó μονόγραμμα του Χριστού.

Κατά τó αὐτό έτος έγένετο καθαρισμός, συγκόλλησις και συντήρησις των πολυαρίθμων εδρημάτων των άνασκαφών των τριών τελευταίων έτών. Ταῦτα ταξινομηθέντα, έστεγάσθησαν είς τās παρά τόν άρχαιολογικόν χώρον 'Ηλιδος κατασκευασθείσας ύπό τής 'Αρχαιολογικής 'Υπηρεσίας νέας άποθήκας.

Είς ταύτας μετεφέρθησαν επίσης και τās είς τήν άποθήκην του χωρίου Μπουχιότη από δεκαετιών φυλασσόμενα εδρήματα των άνασκαφών 'Ηλιδος τής Αύστριακής 'Αρχαιολογικής Σχολής, περιλαμβάνοντα πολλές έκατοντάδας γλυπτών, έπιγραφών, άρχιτεκτονικών μελών μαρμαρίνων και πηλίνων, άγγείων, πηλίνων είδωλίων και μέγαν αριθμόν χαλκών.

*

ΑΡΧΑΙΑ ΟΛΥΜΠΙΑ

Μουσείον

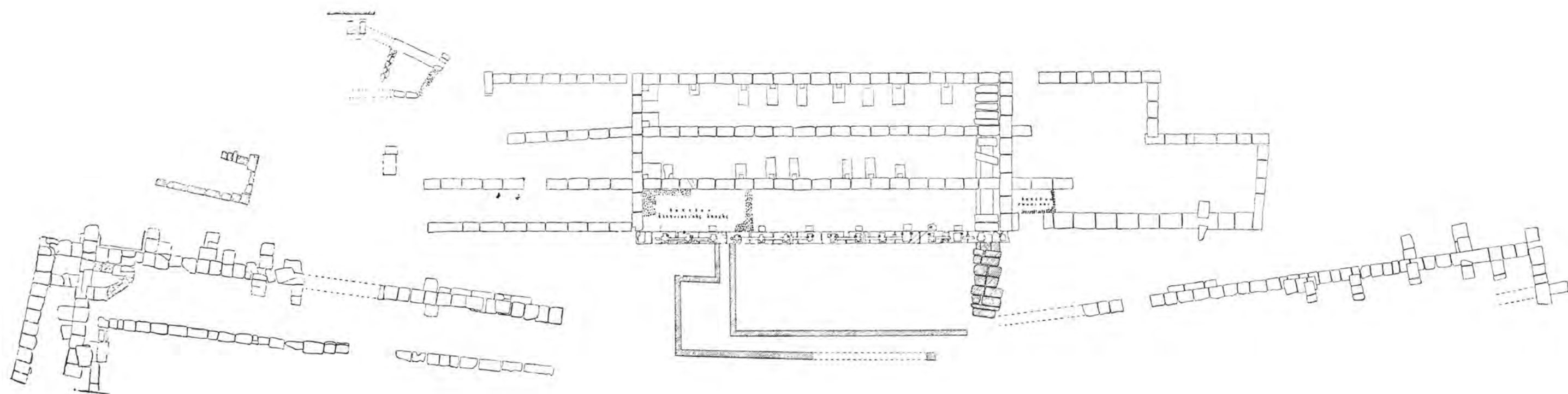
Αί εργασίαι 'Επανεκθέσεως είς τó Μουσείον 'Ολυμπίας, συνεχισθείσαι και κατά τó έτος τούτο, περιέλαβον καθαρισμόν, συγκόλλησιν και συντήρησιν πολυαρίθμων άρχαίων τής Συλλογής, χαλκών, μαρμαρίνων και πηλίνων. Προς τούτοις συνετάγησαν και έτοποθετήθησαν τρίγλωσσοι έπεξηγηματικάί πινακίδες επί των σημαντικωτέρων έκθεμάτων του Μουσείου.

'Ιερά 'Αλτις

Ό άρχαιολογικός Χώρος τής 'Ιεράς 'Αλτεως περιεφράχθη και εύτρεπίσθη διά ριζικού καθαρισμού αὐτοῦ από τής πυκνοτάτης βλαστήσεως.

Περισυλλογή άρχαιοτήτων

Η 'Αρχαιολογική Συλλογή 'Ολυμπίας ένεπλουτίσθη διά πλήθους νέων εύρημάτων, έξ όλοκλήρου σχεδόν του Νομού.

Κ Α Τ Ο Ψ Ι Σ Κ Α 1:100

ΕΠΙΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΑΣΕΙΣ
ΕΠΙΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΑΣΕΙΣ

Σχεδ. 1. Κάτωψις αποκαλυφθέντος Τμήματος ἀρχ. θεάτρου Ἡλιδος

1. Ἐκ τοῦ Ἀλφειοῦ περισυνελέγησαν καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο πολυάριθμα χαλκᾶ, ἐξ ὧν τὰ κυριώτερα εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

α. Δεξιὸν ἡμισυ «ἰλλυρικοῦ» κράνους (Πί ν. 133α), εὑρεθὲν παρὰ τὸ φράγμα Ἀλφειοῦ, πλησίον τοῦ χωρίου Φλόκα.

β. Κορινθιακὸν κράνος, ἑλλιπὲς κατὰ τὸ ὀπίσθιον αὐτοῦ τμήμα (Πί ν. 133γ), ἀριστερὸν ἡμισυ ἐτέρου, ὁμοίως κορινθιακοῦ, εὑρεθὲντα εἰς τὸ ἔναντι τοῦ χωρίου Στρέφι, τμήμα τοῦ Ἀλφειοῦ.

γ. «Χαλκιδικόν» κράνος (Πί ν. 133β), εὑρεθὲν παρὰ τὴν θέσιν Ἀγκῶνα Ἀλφειοῦ.

δ. Δίσκος κατόπτρου, ὡς καὶ τύμπανον (Πί ν. 134β,δ), εὑρεθὲντα παρὰ τὴν θέσιν Ἀγκῶνα Ἀλφειοῦ.

ε. Κορινθιακὸν κράνος, ἑλλιπὲς κατὰ τὴν ἐτέραν τὴν παραγναθίαν (Πί ν. 134γ), εὑρεθὲν ἐν τὸς τοῦ κόλπου τοῦ Κατακώλου καὶ ἔναντι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀλφειοῦ.

στ. Δεξιὸν ἡμισυ «χαλκιδικοῦ» κράνους, πρόσθιον τμήμα ἐτέρου κράνους, ἕτερον κράνος κορινθιακόν (Πί ν. 134α), τεμάχιον κνημίδος καὶ στόμιον λέβητος, ἅπαντα εὑρεθὲντα ἐντὸς τοῦ παρὰ τὸ χωρίον Ἀλφειοῦσα Βολάντζα παραρρέοντος Ἀλφειοῦ.

Ἄπαντα τὰ ἀνωτέρω χαλκᾶ εἶναι ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς.

2. Παρὰ τὸ χωρίον Φλόκα, κατὰ τὰς ἐργασίας κατασκευῆς τοῦ ἐκεῖ φράγματος, εὑρέθησαν:

α. Τρία ὑστερομυκηναϊκὰ ἀγγεῖα καὶ πήλινον εἰδώλιον, παριστῶν θεᾶν (Πί ν. 135α).

β. Ἐντὸς κιβωτισσίου τάφου, μελαμπαφῆς κύλιξ τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. (Πί ν. 135γ).

3. Ἐντὸς τοῦ Κλαδέου καὶ ὀπισθεν τοῦ Σιδηροδρομικοῦ Σταθμοῦ Ὀλυμπίας, εὑρέθησαν ὡς καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, πολυάριθμα δοστρακα, ἐξ ὧν συνεπληρώθησαν τέσσαρα ἀγγεῖα, ἀνήκοντα εἰς τὴν γεωμετρικὴν καὶ ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν (Πί ν. 135β).

4. Κατὰ τὴν διαπλάτυνσιν τῆς πρὸς Μοιράκων Ὀλυμπίας ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ, εὑρέθη ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ μαρμάρου, ἀκανονίστου σχήματος, ὕψ. 0,37 μ., πλ. 0,245 μ., φέρουσα τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφὴν^α (Πί ν. 136α):

Τερτία Φιλόλογε χαῖρε

Ὀννομά μοι Τερτία, πατρίς δέ με θρέψατο καλῇ Μεσσήνῃ, δεκαετῇ

2. Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην δημοσιεύει ἡ Δ/σις τῆς Γαλλικῆς Ἀρχ/κῆς Σχολῆς ἐν BCH 87 (1963) σελ. 794 καὶ σχολιάζει ἀνευ ἡμετέρας ἀδείας, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἰσχύουσιν εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς δημοσιεύσεις δεοντολογίαν.

δ' οἶχομαι εἰς Ἀῖδαν (sic)

τὴν Μουσῶν πρόπολον ἐμὲ κλαύσατε ὃ παροδεῖται (sic) μητρὸς ἀπὸ σπλάχνων ἀρπασθεῖσαν (sic) ἄφνω ἄνθος ὑπὲρ γαίης φανὲν οἶχομαι· εἰ δ' ἐπερωτᾷς παρθένον ἡμιτελῆ ἦρε με Φερσεφόνη

Φερσεφόνη

(Διὰ παλαιότερα εὐρήματα αὐτόθι βλ. BCH, Chron. d. Fouilles 1959, 721).

5. Ἐξῶθι τοῦ χωρίου Κλαδέος (Στραβοκέφαλο), κειμένου 4 χλμ. Β τῆς Ὀλυμπίας, ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν διαπλάτυνσιν τῆς πρὸς τὸ χωρίον τοῦτο ἀγούσης ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ, ἐκτεταμένον μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον. Κατὰ τὰς ἀνωτέρω ἐργασίας ἐκσκαφῆς, κατεστράφη ἱκανὸς ἀριθμὸς λαξευτῶν τάφων ΥΜ ἐποχῆς καὶ μόνον ἕξ, ἡμικατεστραμμένων καὶ αὐτῶν, κατέστη δυνατὴ ἡ ἔρευνα (Πί ν. 136β). Ἐξ αὐτῶν περισυνελέγη μέγας ἀριθμὸς ἀγγείων, ἐξ ὧν πολλὰ ἀρίστης ποιότητος καὶ διατηρήσεως (Πί ν. 137α-ε, 138α-γ), διάδημα ἐκ ψήφων ἐξ ὑαλομάζης (Πί ν. 138ε), αἱ ἐξ ὑαλομάζης ψῆφοι εὑρέθησαν τοποθετημέναι περὶ τῆς κεφαλῆς ἀποτελοῦσαι προφανῶς διάδημα τοῦ νεκροῦ (Πί ν. 138α), σφόνδυλοι κ.ά. Ἔτερα ΥΜ ἀγγεῖα παρεδόθησαν ὑπὸ χωρικοῦ, εὑρεθὲντα ἐντὸς ἡμικατεστραμμένων τάφων τῆς αὐτῆς περιοχῆς. Πρὸς τούτοις παρεδόθησαν ἀγγεῖα ἐλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων, προερχόμενα ἐκ τῆς αὐτῆς, ὡς ἄνω περιοχῆς. Πολυάριθμα εἶναι ἐπίσης τὰ δοστρακα, τὰ ὅποια περισυνέλεξεν ἡ Ἐφορεία, ἐκ τῶν περὶ τοῦ αὐτοῦ χωρίου, ἐπιστημύνασα καὶ ἐτέρους τάφους, προϊστορικῶν καὶ ἐλληνορρωμαϊκῶν χρόνων, ὡς καὶ ἐρείπια κτηρίων ἐλληνορρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἀνευρέθη ἐπίσης καὶ ἐπιτυμβία στήλη ὀρθογωνίου σχήματος (ὕψ. 0,80 μ., πλ. 0,30 μ.) φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν:

Ροδία χαῖρε

Ἐκ τῶν ἀρχαίων τούτων, ὡς καὶ ἐκ τῶν παλαιότερον κατὰ καιροὺς εὑρεθέντων εἰς τὴν αὐτὴν, ὡς ἄνω περιοχὴν (βλ. BCH, Chr. d. Fouilles 1956, 568) συνάγεται, ὅτι αὕτη ἦτο κατωκισμένη ἀδιαλείπτως ἀπὸ τῆς Μυκηναϊκῆς μέχρι καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

6. Ἐκ τῶν περὶ τῆς πόλεως Πύργου προέρχονται ἀγγεῖα εὑρεθὲντα εἰς ρωμαϊκοὺς θηκοειδεῖς τάφους.

7. Εἰς θέσιν Παληοχώρῳ, περὶ τοῦ Κρυκάνις, εὑρέθησαν δύο χαλκᾶ καλύμματα

κατόπτρων 4ου αἰ. π.Χ. τοῦ τύπου τῶν «*Klappspiegel*» (Πί ν. 138δ).

Ἐπίσης ἐκ τῆς θέσεως Ἀ γ. Μ α ρ ῖ ν α τῆς αὐτῆς, ὡς ἄνω περιοχῆς, περισυνελέγη ἱκανὸς ἀριθμὸς ὀστράκων προϊστορικῆς μέχρι καὶ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ὡς καὶ πηλίνη πλάξ, φέρουσα τὸ ἀποτύπωμα πέλματος παιδίου καὶ ἐλικοειδῆ ἐγχάρακτα κοσμήματα.

Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν εἶχον ἀποκαλυφθῆ καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν πολυάριθμα ἀρχαῖα, πρὸς δὲ πολλὰ ἐρείπια ἀρχαίων κτηρίων καὶ νεκροταφεία, χρονολογούμενα ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν μέχρι καὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (BCH, Chr. d. Fouilles, 1961, 722).

8. Ἐντὸς τοῦ χωρίου Χ ε λ ι δ ὀ ν ι, περιοχῆς Πηγεῖας, ἀπεκαλύφθη κατὰ ἐκσκαφὴν πρὸς διανοεῖν φρέατος, ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν μικροῦ Ἑλληνιστικοῦ κτίσματος. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ ταῦτα μέλη, ἐκ κογχυλιάτου λίθου ἐπικεχρισμένα διὰ κονιάματος εἶναι τὰ ἐξῆς: κορινθιακὰ κιονόκρανα καὶ κιονίσκοι, τμήματα ἐπιστυλίου διασφύζοντα ἵχνη ἐγχρώμου διακοσμῆσεως ἐκ διπλοῦ μαϊάνδρου (Πί ν. 139 α, β, δ, ε). Εὐρέθη ἐπίσης ἐπιτύμβιος στήλη ἐξ ἀσβεστολίθου (Πί ν. 139 γ).

9. Παρὰ τὸ χωρίον Σ α λ μ ὠ ν η εἰς θέσιν Ἑ γ. Ἡλίας, εὐρέθησαν ρωμαϊκοὶ τάφοι θηκοειδεῖς ἐπενδεδυμένοι κατὰ τὰς πλευράς αὐτῶν διὰ πηλίνων πλακῶν. Ἐντὸς αὐτῶν εὐρέθησαν μόνον ὀλίγα ὀστράκα ἐπίσης ρωμαϊκά. Εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν εὐρέθησαν ὑπολείμματα ἀρχαίων τοίχων, κατεσκευασμένων ἐκ μεγάλων καλῶς κατεργασμένων λίθων (παλαιότερα εὐρήματα αὐτόθι βλ. ἐν BCH, Chr. d. Fouilles, 1960, 723).

10. Παρὰ τὸ χωρίον Ξ η ρ ὁ κ α μ π ο ς καὶ εἰς θέσιν Σ κ ῖ ν τ ο, εὐρέθησαν τυχαίως ἀρρυθλοειδὲς ἀγγεῖον καὶ λύχνος ἑλληνιστικῶν χρόνων.

11. Παρὰ τὸ χωρίον Ἀ λ ε π ο χ ὠ ρ ι καὶ εἰς θέσιν Μ π α λ τ σ ἄ κ ι, εὐρέθη οἶνοχόη ἐλλιπὴς κατὰ τὴν λαβὴν καὶ δύο λύχνοι, ἅπαντα ἑλληνιστικῶν χρόνων.

12. Εἰς τὴν περιοχὴν Β α ρ θ ο λ ο μ ι ο ὺ καὶ εἰς θέσιν Π α λ η ὀ π υ ρ γ ο ς, εὐρέθη ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀρχαίων, ἐξ ὧν τὰ κυριώτερα εἶναι τὰ ἐξῆς:

α. Ἐρυθρόμορφος λήκυθος, ἐφ' ἧς παράστασις ἐξίτηλος γυναικείας καθημένης μορφῆς.

β. Ἀρρυθλοειδὲς ἡλειακὴ λήκυθος, ἀρίστης διατηρήσεως, φέρουσα ἐγχάρακτον φυτικὸν κόσμημα ἐπὶ τῶν ὧμων.

γ. Χαλκοῦν κάτοπτρον τοῦ τύπου τῶν «*Klappspiegel*», ἐπὶ τοῦ καλύμματος τοῦ ὁποῦ παρίσταται ἐν ἀναγλύφῳ ἐρωτικὴ σκηνὴ Σατύρου καὶ Μαινάδος (Πί ν. 140α).

13. Εἰς τὸν παρὰ τὸ χωρίον Ἀ γ ρ α π ι δ ο χ ὠ ρ ι λόφον Ἀ ρ μ ἄ τ ω β α, ἐφ' οὗ ἡ ἀρχαία «παρὰ τὸν Πηνειὸν» Πύλος, ἐπεσημάνθησαν ἐρείπια ἀρχαίων κτηρίων Ἑλληνιστικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς (Πί ν. 140 β-γ) καὶ περισυνελέγησαν ὀστράκα τῶν αὐτῶν, ὡς ἄνω χρόνων.

ΝΙΚ. Φ. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

*

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΟΛΥΜΠΙΑΣ

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς παραμονῆς μου εἰς Ὀλυμπίαν, τὸν Αὐγουστον τοῦ 1962, ἐμελετήθη μέρος τῶν ἐν τῷ Μουσείῳ εὐρισκομένων νομισμάτων², συντόμως δὲ θὰ ὁλοκληρωθῇ ἡ ταῦτις καὶ τῶν ὑπολοίπων.

Α) Ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Νέου Μουσείου, κατὰ τὸ 1961, τρία νομίσματα:

1. Ἀργυροῦν τετράβολον Ἰστιαίας (196-146 π.Χ.) 2γρ. †, πρβλ. B.M.C. σ. 128, ἀρ. 34 κ. ἐ.

2. Χάλκινον νόμισμα Σάμης (370-189 π.Χ.) †, πρβλ. B.M.C. πίν. XVIII, ἀρ. 20.

3. Τελείως ἐφθαρμένον καὶ ἀποτετριμμένον χάλκινον νόμισμα, πιθανῶς βυζαντινὸν τοῦ 11ου αἰ. μ.Χ.

Β) Ἐξ χάλκινα νομίσματα, προερχόμενα ἐκ Σιταναῖς:

1. Φωκίδος (357-346 π.Χ.), πρβλ. B.M.C. πίν. III, ἀρ. 22, 23.

2. Δύο Σικυῶνος τοῦ Δ' αἰ. π.Χ. †, πρβλ. B.M.C. πίν. IX, ἀρ. 1-3.

3. Ἑτέρα δύο Ἡλίδος †, †, κοπέντα μετὰ τὸ 191 π.Χ. πρβλ. B.M.C. πίν. XVI, ἀρ. 1. Εἰς τὸν ἐξ αὐτῶν διακρίνονται ἐν τῷ πεδίῳ, ἀρ. Η καὶ δεξ. Β.

4. Τέλος ἐν νόμισμα Λακεδαιμονίων (146-32 π.Χ.), † τύπος B.M.C. πίν. XXIV, ἀρ. 7 (Πί ν. 141₁).

Γ) Δέκα πέντε νομίσματα, προερχόμενα ἐκ τῆς περιοχῆς Κρεσταινῶν:

1. Δραχμὴ Χαλκίδος (369;-336 π.Χ.) †, 3.20 γρ., τύπος B.M.C. σ. 109, ἀρ. 38 κ. ἐ.

2. Τριῷβολον Σικυῶνος (400-300 π.Χ.) → 2.60 γρ. τοῦ τύπου B.M.C. σ. 46, ἀρ. 124 (Πί ν. 141₂).

3. Τριῷβολον Πατρῶν (250-146 π.Χ.) → 2.05 γρ., πρβλ. B.M.C. σ. 22, ἀρ. 2, 3, πίν. V, ἀρ. 5, S.D.N.M. πίν. 3, ἀρ. 154³.

4. Τρία ἀργυρᾶ νομίσματα Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας (μετὰ τὸ 280 π.Χ.), τοῦ τύπου, κεφαλὴ Διὸς

1. Θερμὰς εὐχαριστίας ἐπιθυμῶ νὰ ἀπευθύνω καὶ ἀπὸ ἐδῶ εἰς τὸν Ἐφορον κ. Ν. Γιαλούρη, διὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρησιν τῆς δημοσιεύσεως τῶν νομισμάτων.

2. Συνολικῶς ἐταυτίσθησαν 107 νομίσματα.

3. Εἰς τὸ S.D.N.M. χρονολογεῖται ὀλίγον πρὸ τοῦ 146 π.Χ.

πρὸς δεξ. καὶ ὅπ. ἀχαικὸν μονογράφημα, περίξ τοῦ ὁποῖου διάφορα σύμβολα καὶ μονογραφήματα:

α. Πάτραι, ← 2.08 γρ., πρβλ. B.M.C. σ. 4, ἀρ. 37.

β. Πάτραι → 2.10 γρ. πρβλ. S.D.N.M. πίν. 5, ἀρ. 253.

γ. Παλλάντιον ↑ 1.70 γρ., πρβλ. B.M.C. σ. 11, ἀρ. 122.

5. Τριώβολον Ἡλίδος (271-191 π.Χ.) ↑ 2.20 γρ., πρβλ. B.M.C. σ. 73 ἀρ. 139, 140, πίν. XV, ἀρ. 12 (Πί ν. 141₃).

6. Χάλκινον σκυφωτὸν βυζαντινὸν Ἰσαακίου Β' Ἀγγέλου (1185-1195 μ.Χ.), πρβλ. B.M.C. Π πίν. LXXII, ἀρ. 5, 6, M. Thompson, The Athenian Agora, σ. 75, ἀρ. 1916.

7. Τέσσαρα δηνάρια τορνήσια ἐκ κράματος: α. Καρόλου II d'Anjou⁴, πρβλ. G. Schlumberger, Numismatique de l'Orient Latin, σ. 315, πίν. XII, ἀρ. 17 (Πί ν. 141₄).

β. Γουίδωνος II de la Roche⁵, πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 340 C. (Πί ν. 141₅).

γ. Φιλίππου τοῦ ἐκ Τάραντος⁶, πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 388 (Πί ν. 141₆).

δ. Θωμᾶ Μοκενίγου (1413-1423), ἔ.ἀ. σ. 474⁷ (Πί ν. 141₇).

8. Ἐν ἀργυροῦν τουρκικὸν καί,

9. δύο νεωτερικά (Ἀμερικῆς καὶ Καναδᾶ).

Δ) Ἐν ἀργυροῦν καὶ εἴκοσι ἐπτά χάλκινα νομίσματα, ἀγνώστου προελεύσεως:

1. Μικρὸν ἐφθαρμένον χάλκινον νόμισμα Εὐβοίας (196-146 π.Χ.) πρβλ. B.M.C. πίν. XVII, ἀρ. 19.

2. Δύο νομίσματα Σικυῶνος τοῦ Δ' αἰ. π.Χ.

α. Τριώβολον ↓ 2.72 γρ., πρβλ. B.M.C. σ. 46, ἀρ. 123 (Πί ν. 141₈).

β. Χάλκινον τοῦ τύπου B.M.C. σ. 47, ἀρ. 138 κ.έ., πίν. VIII, ἀρ. 21.

3. Ἐν ἐφθαρμένον χάλκινον νόμισμα Πατρῶν, πιθανῶς ἐποχῆς Κλαυδίου, τοῦ τύπου B.M.C. σ. 25, ἀρ. 21, 22, πίν. V. ἀρ. 14.

4. Τέσσαρα χάλκινα νομίσματα Ἡλίδος:

α. Τύπος B.M.C. σ. 75, ἀρ. 149-151, πίν. XVI, ἀρ. 3, χρονολογούμενον μετὰ τὸ 191 π.Χ. ↗

β. Ἐποχῆς Ἀδριανοῦ ↑, τύπος B.M.C. σ. 75 πίν. XVI, ἀρ. 7.

γ. Ἐποχῆς Ἀδριανοῦ ↘ τοῦ τύπου, πρβλ. Mionnet, suppl., τόμ. 4ος, σ. 180, ἀρ. 47⁸ (Πί ν. 141₉).

4. Κοπή νομίσματος μετὰ τοῦ 1285-1289 μ.Χ.

5. Δηνάρια τορνήσια κοπέντα μετὰ τοῦ 1294-1308 μ.Χ.

6. Ἐκόπη μετὰ τὸ 1294 μ.Χ.

7. Τὰ νομίσματα αὐτὰ ἐκόπησαν ἀπὸ τὴν Ἑνετικὴν Δημοκρατίαν διὰ τὰς ἀνατολικὰς ἀποικίας της.

8. Ἡ εἰκονιζομένη μορφή ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς τοῦ νομίσματος δύναται νὰ εἶναι τοῦ Ἀντινόου ἢ ἐνός ἐκ τῶν Διο-

δ. Αὐτοκρατορικῶν χρόνων, Β' αἰ. μ.Χ. Ἡ προτομή τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὴν ἐμπροσθίαν πλευράν ἐφθαρμένη· ὁ τύπος τῆς ὀπισθίας ὄψεως, πρβλ. B.M.C. πίν. XVI, ἀρ. 7.

5. Ἐν ἐφθαρμένον Μεσσήνης (280-146 π.Χ.) ↙ πρβλ. B.M.C. σ. 111, 21 κ.έ.

6. Ἄργους (228-146) ↗, τύπος B.M.C. σ. 147, πίν. XXVIII, ἀρ. 5.

7. Τροιζήνος; (300-240 π.Χ.), τύπος B.M.C. πίν. XXXI, ἀρ. 1 (;).

8. Τρία νομίσματα Ἀρκαδίας (363-280 π.Χ. περίπου) ↘, ἐν τοῦ τύπου B.M.C. σ. 174, ἀρ. 64, πίν. XXXII, ἀρ. 14 καὶ τὰ ἄλλα δύο B.M.C. σ. 175, ἀρ. 72↖.

9. Τρία νομίσματα Ἡραίας (417-370 π.Χ.) ↗, ↑, πρβλ. B.M.C. σ. 183, 24, 25 (Πί ν. 141₁₀).

10. Δύο πολὺ ἐφθαρμένα, πιθανῶς Πελοποννήσου τοῦ Γ' ἢ Β' αἰ. π.Χ.

11. Ἐν ἐφθαρμένον ρωμαϊκὸν, Α' ἢ Β' αἰ. μ.Χ.

12. Ἀνώνυμον βυζαντινὸν, ἐποχῆς Τσιμισκῆ καὶ Διαδόχων ↓, πρβλ. M. Thompson, The Athenian Agora, τόμ. II, σ. 73, ἀρ. 1864, Class A-2.

13. Δηνάριον τορνήσιον ἐκ κράματος, τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἀχαΐας Mahaut de Hainaut (1316-1318) πρβλ. G. Schlumberger ἔ.ἀ. σ. 318 (Πί ν. 141₁₁).

14. Τρία νεωτερικά.

15. Τρία χάλκινα τελείως ἐφθαρμένα.

Ε) Ἀπὸ τὴν συλλογὴν τῆς Κας Ντίνας Δ. Μαυροπούλου προερχόμενα ἐκ Μαυρομματίου, πενήντα πέντε νομίσματα⁹.

1. Χάλκινον νόμισμα Αἰγίνης, τοῦ Δ' αἰ. π.Χ., πρβλ. B.M.C. πίν. XXV, ἀρ. 11-14.

2. Ὁκτὼ χάλκινα Κορίνθου (400-146 π.Χ.) ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἑν πολὺ ἐφθαρμένον, ↑, ↑, ↗, ↘, ↙, ↓, ↘, τοῦ τύπου Edwards, Corinth VI, ἀρ. 11 καὶ S.D.N.M. ἀρ. 169 κ.έ.

3. Δύο νομίσματα Φλιοῦντος:

α. Ἀργυροῦν χρονολογούμενον μετὰ τοῦ 370-280 π.Χ. ↑, πρβλ. B.M.C. σ. 35, ἀρ. 23, πίν. VII, ἀρ. 3.

β. Χάλκινον (431-370 π.Χ.) ↑, πρβλ. B.M.C. πίν. VII, ἀρ. 1.

4. Ὁκτὼ νομίσματα Σικυῶνος:

α. Τριώβολον τοῦ Δ' αἰ. π.Χ. ↑, 2.66 γρ., πρβλ. B.M.C. σ. 45, ἀρ. 111.

β. Ὁβολός, μετὰ τοῦ 370-250 π.Χ. ↑, 0.75 γρ.,

σκούρων. Ἡ κεφαλὴ τοῦ αὐτοκράτορος εἰκονίζεται ἀνευ στεφάνου. Λόγῳ τῆς ὑπαρχούσης φθορᾶς κατὰ τὴν ὀπισθίαν πλευράν τοῦ νομίσματος, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ μετὰ βεβαιότητος ἐὰν πρόκειται περὶ ἐνός ἢ δύο ἱππῶν.

9. Τὰ ὑπόλοιπα 115 εὐρίσκονται εἰς τὸ Μουσεῖον Ἰθώμης.

πρβλ. B.M.C. σ. 49, ἀρ. 166 (Πίν. 141₁₂).
γ. Τρία χάλκινα τοῦ Δ' αἰ. π.Χ., πρβλ. B.M.C. σ. 43, πίν. VIII, ἀρ. 10, σ. 48, ἀρ. 149 κ.έ. καὶ σ. 47, ἀρ. 138-142.

δ. Τρία χάλκινα τοῦ ἰδίου τύπου $\searrow, \nearrow, \downarrow$, χρονολογούμενα μεταξὺ τοῦ 370-250 π.Χ., πρβλ. B.M.C. σ. 50, ἀρ. 181, πίν. IX, ἀρ. 11.

5. Ἐν χάλκινον νόμισμα Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας $\uparrow$, τῆς πόλεως Παλλαντίου, χρονολογούμενον μετὰ τὸ 280 π.Χ., τοῦ τύπου B.M.C. σ. 14, ἀρ. 167, πίν. III, ἀρ. 11.

6. Χάλκινον νόμισμα Ἡλίδος (μετὰ τὸ 191 π.Χ.) $\searrow$, πρβλ. B.M.C. σ. 75, ἀρ. 149-151, πίν. XVI, ἀρ. 3.

7. Δέκα τέσσαρα χάλκινα Μεσσήνης, σχετικῶς καλῆς διατηρήσεως:

α. Τρία τοῦ τύπου B.M.C. σ. 111, ἀρ. 32, 33, $\nearrow, \uparrow, \searrow$, χρονολογούμενα μεταξὺ τοῦ 280-146 π.Χ. Ὄνομα ἄρχοντος ΔΕΞΙΑΣ.

β. Ἐξ τοῦ ἰδίου τύπου μετὰ τὰ προηγούμενα, ἀλλὰ σύμβολα καὶ γράμματα ἐν τῷ πεδίῳ ἐφαρμένα $\searrow, \leftarrow, \rightarrow, \uparrow, \downarrow$, πρβλ. B.M.C. σ. 111, 21-33.

γ. Δύο τῆς αὐτῆς χρονολογίας μετὰ τὰ προηγούμενα $\nearrow, \uparrow$, πρβλ. B.M.C. σ. 111, ἀρ. 34, πίν. XXII, ἀρ. 11.

δ. Ἄλλα δύο τῆς ἰδίας ἐποχῆς $\uparrow, \rightarrow$, τοῦ τύπου B.M.C. σ. 112, ἀρ. 41, 42, πίν. XXII, ἀρ. 14.

ε. Τέλος ἐν τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, $\uparrow$ τοῦ τύπου B.M.C. σ. 112, ἀρ. 44, πίν. XXII, ἀρ. 16.

8. Τρία χάλκινα Ἀργους:

α. Δύο τοῦ αὐτοῦ τύπου, χρονολογούμενα μεταξὺ τοῦ 350-228 π.Χ., $\leftarrow, \searrow$, πρβλ. B.M.C. σ. 143, ἀρ. 98 κ.έ.

β. Τὸ τρίτον λόγῳ φθορᾶς δὲν δύναται μετὰ βεβαιότητος νὰ ταυτισθῇ· πιθανῶς νὰ ἀνήκῃ καὶ αὐτὸ εἰς τὸ Ἀργος (228-146 π.Χ.), πρβλ. B.M.C. πίν. XXVIII, ἀρ. 4.

9. Δύο χάλκινα Ἀρκαδίας τὰ ὅποια δύνανται νὰ τεθοῦν μεταξὺ τοῦ 363-280 π.Χ., τοῦ τύπου B.M.C. σ. 175, ἀρ. 65-69 καὶ ἀρ. 70-72.

10. Χάλκινον Ἡραίας, μεταξὺ τοῦ 417-370 π.Χ., $\uparrow$, πρβλ. B.M.C. σ. 183, ἀρ. 24-26.

11. Μικρὸν χάλκινον νόμισμα, ἀρχαῖον ἐλληνικὸν τοῦ Δ' ἢ Γ' αἰ. π.Χ. ἀρκετὰ ἐφαρμένον ἔχον ἀπὸ τὴν μίαν πλευρὰν χαραγμένον τὸ γράμμα Α καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην ἀκαθόριστον παράστασιν (κάλαθος;).

12. Δύο ἐφαρμένα χάλκινα ἀρχαῖα ἐλληνικὰ τοῦ Δ' καὶ Γ' αἰ. π.Χ.

13. Χάλκινον νόμισμα ἐλληνικῆς πόλεως, ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐφαρμένον ἀπὸ τὴν ἐμπροσθίαν πλευρὰν. Διακρίνεται κεφαλὴ αὐτοκράτορος πρὸς δεξ. (Σευῆρος Ἀλέξανδρος;). Εἰς τὴν ὀπισθίαν ὄψιν ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐφαρμένη· εἰκονίζεται δὲ ἀετὸς κατ' ἐνώπιον ἱστάμενος μετὰ ἀνοικτῶν πτερύγων, στρέφων τὴν κεφαλὴν πρὸς ἄρ.

14. Σηστέρτιος Ἀντωνίνου Εὐσεβοῦς (138-161 μ.Χ. $\uparrow$), τύπος R.I.C. III, σ. 107, ἀρ. 597. Χρονολογία νομίσματος: 140-144 μ.Χ. Νομισματοκοπεῖον Ρώμης (Πίν. 141₁₃₃).

15. Σηστέρτιος Φαυστίνας Α' (105-141 μ.Χ.) $\uparrow$ τύπος R.I.C. ἔ.α. σ. 162, ἀρ. 1117, πίν. VI, ἀρ. 128. Νομισματοκοπεῖον Ρώμης¹⁰.

16. Ἀντωνιανὸς Διοκλητιανοῦ $\downarrow$ τύπος ὀπισθίας ὄψεως: Concordia Militum, αὐτοκράτωρ καὶ Ζεὺς. Χρονολογία νομίσματος: 291/92 μ.Χ. Νομισματοκοπεῖον Ἡρακλείας. Πρβλ. R.I.C. V₂, σ. 249, ἀρ. 284, M. Thompson, The Athenian Agora, II, σ. 32, 735.

17. Ἀντωνιανὸς Ἡρακλέους Μαξιμιανοῦ (285-305 μ.Χ.) $\uparrow$, M. Thompson ἔ.α. σ. 33, ἀρ. 754¹¹.

18. Ἀντωνιανὸς Γαλερίου Μαξιμιανοῦ (305-311 μ.Χ.) $\uparrow$, τύπος M. Thompson ἔ.α. σ. 34, ἀρ. 768¹².

19. Ἀσσάριον ἐποχῆς Μ. Κωνσταντίνου καὶ Διαδόχων $\uparrow$, τύπος M. Thompson, ἔ.α. σ. 39, ἀρ. 923 κ.έ.

20. Ἀσσάριον Ἀρκαδίου $\downarrow$, πρβλ. M. Thompson ἔ.α. σ. 58, ἀρ. 1518. Χρονολογία νομίσματος: 383 μ.Χ. Νομισματοκοπεῖον Κωνσταντινουπόλεως.

21. Χάλκινον τελείως ἐφαρμένον, χρονολογούμενον εἰς τὰ τέλη τοῦ Δ' αἰ. μ.Χ. ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰ. μ.Χ.

22. Χάλκινον Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ $\downarrow$, πρβλ. B.M.C. II, πίν. LXX, ἀρ. 17.

23. Καὶ τέλος χάλκινον νόμισμα Ἀνδρονίκου Α' Κομνηνοῦ $\downarrow$, πρβλ. ἔ.α. πίν. LXXI, ἀρ. 11-14.

ΜΑΝΤΩ ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ — ΟΙΚΟΝΟΜΙΛΟΥ

10. Κοπὲν μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς τὸ 141 μ.Χ.

11. Τὰ ἐν τῷ ἐξέργῳ γράμματα ἐφαρμένα καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσδιορισθῇ τὸ νομισματοκοπεῖον.

12. Πρβλ. ἀνωτέρω ὑπ. 11.

AUSGRABUNGEN IN OLYMPIA 1962/3

DAS SÜD-OST-VIERTEL

Nach dem Abschluss der Wiederherstellung des Stadions im August 1962 (vgl. Δελτίον 17, (1961/2): Χρονικά, 107 - 124) begann im folgenden Winter ein neuer Abschnitt der Grabung des Deutschen Archäologischen Institutes. Die Arbeiten setzten am 19. November ein und währten bis zum 6. April 1963. Durch sie wurde die Untersuchung des weiten Geländes in Angriff genommen, das sich im Südosten der Altis vom klassischen «Südostbau» bis zum römischen «Oktogon» erstreckt, im Norden an den Südabfall des Stadions grenzt und im Süden bis zum mittelalterlichen Alpheiosabbruch reicht. Die alte Grabung hatte hier unter der dichten Überbauung neronischer bis nachantiker Zeit vereinzelt griechische Baureste festgestellt, ohne sie jedoch miteinander verbinden zu können. Sie sind zwar im Gesamtplan eingetragen (Olympia, Mappe Blatt VI f), aber im Text des Olympiawerkes nur ganz flüchtig erwähnt (Olympia II 73). Zur Klärung dieser älteren Anlagen und ihres geschichtlichen Zusammenhanges bedarf es umfangreicher Tiefgrabungen in breiter Fläche. Auch muss das Grabungsgelände nach Süden, Osten und Norden beträchtlich erweitert werden. Der Einleitung dieser Aufgabe galt die Kampagne des vergangenen Winters, über die hier kurz berichtet werden soll.

Die Grabungsgrenze wurde weit nach Süden vorgeschoben, die Schwemmerde auch zwischen dem Oktogonareal und dem Südabfall des Stadions zum grossen Teil beseitigt. Ferner wurden das Oktogon selbst und ein Teil seiner Annexe freigelegt sowie an vielen Stellen tiefgegraben (T a f. 142c). Die Tiefgrabungen erbrachten schon jetzt einige für die Geschichte des Heiligtums wichtige Ergebnisse. Drei Perioden griechischer Bauten lassen sich bereits in ihren Resten klar scheiden: eine frühklassische, eine spätklassische und eine hellenistische. Auf diese folgen eine frührömische, der ausser dem bekannten Neronischen Bau insbesondere auch ein erst jetzt aufgedeckter kleiner Naikos (T a f. 142a und c) angehört, dessen Mauersockel aus Dachziegeln errichtet sind; dann der ausgedehnte, anscheinend Antoninische Baukomplex des Oktogons, der seinerseits im Westen noch von spät- und nachantiken Anlagen überlagert ist. Südwestlich des noch aufrechtstehenden Okto-

gonkomplexes kam in grosser Tiefe ein vollständig erhaltener rechteckiger Altar zu Tage (T a f. 142a und c). Vor seinen beiden Schmalseiten stehen je drei vierkantige Porospföcke noch in situ, vor der nördlichen Schmalseite liegt eine säulentrommelartige runde Basis. Für zwei der erwähnten Pflöcke wurde ein schmaler Pfeiler wiederverwendet, auf dem laut Inschrift einst ein kleineres Weihgeschenk des Leontiners Phrynon aufgestellt war, desselben Phrynon, der nach Pausanias (V 22,7) im Verein mit zwei anderen Leontinern ein sieben Ellen hohes Erzbild des Blitzschleudernden Zeus nach Olympia gestiftet hat. Der Altar war rings von ungestörtem Opferschutt umgeben, aus dessen reichem Inhalt hervorgeht, dass der Altar etwa von der Mitte des 5. Jahrhunderts bis in die hellenistische Zeit hinein benutzt wurde. In hellenistischer Zeit wurde er an etwas nordöstlich von dem alten Platz gelegener Stelle und in wesentlich höherem Niveau erneuert. Der neue Altar, ein offenbar durch das Opferfeuer geborstener Block aus dunklem Kalkstein, trägt auf seinem späteren Stucküberzug rot aufgemalt die Inschrift Ἀρτέμιδος (T a f. 142b). Auf ihn bezieht sich der schon genannte frührömische Naikos. Es muss sich um den Artemisaltar handeln, den Pausanias auf dem Rückweg vom Hippodrom zur Altis erwähnt (Paus. V 15, 6). Für die Topographie Olympias ist damit ein wichtiger neuer Anhaltspunkt gewonnen.

In dem ganzen bisher untersuchten Gebiet ist keine ungestörte archaische Oberfläche erhalten, doch wurden nicht weniger als 14 archaische Brunnen festgestellt, die freilich wegen der Höhe des Grundwassers noch nicht ausgegraben werden konnten.

Über den Brunnen, z. T. wohl schon in deren oberster Füllung, und in den tieferen Schichten des ganzen Raumes wurden reiche und vielseitige Funde geborgen. Die grosse Zahl guter bemalter Scherben des 7. und 6. Jahrhunderts fällt in Olympia besonders auf. Unter diesen ragen lakonische Schalen von hoher und höchster Qualität hervor. Sie gehören vielfach noch in die erste Hälfte des 6. Jahrhunderts (T a f. 143a), doch finden sich auch jüngere lakonische Stücke, deren Technik und Zeichnung erstaunlich hochstehen (T a f. 143b). Eine dieser spätlakonischen Schalen trägt auf dem schwarzgefirnissten Rand eine leider nicht vollständig erhaltene geritzte Weihinschrift. Korinthische Vasen sind spärli-

cher und meist auch geringer; hervorzuheben ist allein ein schönes, kaum beschädigtes Salbgefäß in Gestalt eines liegenden Panthers. Attischer Import ist seit dem 2. Viertel des 6. Jahrhunderts vertreten: zumal unter den ältesten Beispielen sind einige ausgezeichnete Schalenfragmente. Auch an attischen, korinthischen und lokalen rotfigurigen Scherben fehlt es nicht. Ein nur zum Teil ausgeräumter hellenistischer gemauerter Brunnen lieferte u.a. zahlreiche Bruchstücke megarischer Becher und die vorzüglich erhaltene Terrakottastatue eines in den Mantel gehüllten sitzenden älteren bartlosen Mannes, ein Beispiel der auf karikierende Charakteristik des individuell Hässlichen ausgehenden Richtung hellenistischer Tonplastik, die wohl in Alexandrien beheimatet ist. Bisher war diese Gattung in Olympia nur durch die groteske Figur eines stehenden Mannes vertreten, die 1941 westlich von der byzantinischen Kirche ans Licht gekommen ist (Inv. T 159).

Eine für die Kultgeschichte Olympias höchst aufschlussreiche Gruppe bilden die Funde aus dem Opferschutt des älteren Artemisaltars. Ihre Masse besteht aus figürlichen Terrakotten sehr unterschiedlicher Grösse und Qualität, die vom strengen Stil bis etwa um 300 oder nicht viel weiter herabführen. Sie stellen wohl meist die Göttin dar, wobei es freilich auffällt, dass kein bestimmter Typus entschieden vorherrscht. Vielmehr erscheint Artemis in mannigfachen Gestalten, bald als ganze Figur stehend oder sitzend, bald als Protome, und, wie die Haltung, so wechseln auch Tracht und Attribute. Viele unserer Terrakotten würde man ohne die Fundumstände schwerlich mit Artemis identifizieren, doch zeigen wenigstens einige Figuren die Göttin in dem uns vertrauteren Bild der Jägerin, in kurz geschürztem Gewand, den sitzenden Hund zu ihren Füßen. Immerhin finden sich unter den bescheideneren Weihgaben aus Ton auch handgeformte Rehe und Hunde. Als erste Probe dieses Fundkomplexes bilden wir hier nur einige Köpfe ab, die vorläufig den strengen und den klassischen Stil vertreten mögen (Taf. 144a und c). Ferner scheinen Armreifen aus Bronze, die zum Teil mit Silbereinlagen verziert sind, ein beliebtes Weihgeschenk an die Göttin gewesen zu sein: von ihnen wurde im Altarschutt eine grosse Zahl geborgen. Unter den vielen keramischen Funden ist vor allem eine grosse rotfigurige Lekythos lokaler Fabrik hervorzuheben, die sich aus Scherben fast voll-

ständig zusammensetzen liess. (Taf. 144b). Form, Ornament und nicht zuletzt die schöne frühklassische Athena mit Helm, Lanze und Schild spiegeln das attische Vorbild des 2. Viertels des 5. Jahrhunderts getreulich wieder, nur die etwas steife und trockene Linienführung verrät die Hand des Nachahmers. Zu erwähnen sind ferner einige reifklassische Miniaturlekythen mit niedrigem breiten Körper und bescheidener rotfiguriger Dekoration (meist Palmetten, einmal, auf einem wohl aus Athen importierten feinen Stück, ein flott gezeichneter Hermeskopf) und einige Beispiele der in Elis auch sonst häufigen schwarzgefirnissten Lekythen mit Riefelschmuck und eingestempelten Kreisen (vgl. z. B. Bericht III 51 Abb. 47). Der eben in allgemeinen Umrissen beschriebene Inhalt des Altarschuttes ist der einzige geschlossene Befund, der sich mit einem der vielen Nebenkulte in Olympia in sichere Beziehung setzen lässt. Das verleiht ihm als Ganzen unter den olympischen Funden eine bevorzugte Stellung, die freilich erst nach Abschluss der Untersuchungen in diesem Raum voll gewürdigt werden kann.

Schon die alte Grabung hatte im Gebiet des Nerohauses östlich des Südostbaues, obwohl sie dort nur an wenigen Stellen und auf engstem Raum in grössere Tiefe vorgestossen war, eine gute Ernte an frühen und archaischen Bronzen (Olympia I 151 und IV 6). Ebenso hatte sich bei unseren Ausgrabungen das nördlich unmittelbar anstossende Gelände des nachmaligen "Mosaiksaales" als besonders reich an Bronzen erwiesen (Bericht III 1 und IV 2). Daher durfte man auch von der Kampagne des letzten Winters einen beträchtlichen Zuwachs an Bronzen erwarten. Diese Hoffnung hat nicht getrogen. Aus der Menge der einschlägigen Funde können hier natürlich nur einige wenige bedeutendere Stücke herausgehoben werden.

In die Frühzeit gehört ein Reigen von sieben Frauen auf einer ringförmigen Basis, (Taf. 146a), der die geringe Zahl gleichartiger Gruppen aus Olympia um ein weiteres Beispiel vermehrt (vgl. Olympia IV 41f. Taf. 16, 263).

Aus dem 7. Jahrhundert nennen wir in erster Linie einen prachtvollen gebäumten rundplastischen Löwen protokorinthischen Stils, ähnlich dem bekannten Löwen aus Perachora (Payne, Perachora I 130 Taf. 39,40), nur etwas kleiner, aber wie dieser mit einem verlorenen Gegenstück einst zu einer Wappengruppe verbun-

den. Ferner einen Tellerhenkel, soviel ich sehe, den ältesten, den wir in Bronze besitzen; über dem Henkelbogen erhebt sich eine Greifenprotome, die freien Enden sind als Schlangenköpfe gestaltet. Eine Beinschiene von frühem Typus zeigt in feiner Gravierung auf der Kniepartie eine Sirene mit ausgebreiteten Flügeln in Vorderansicht; der plastisch stark vorgetriebene Kopf ist leider zerstört, doch ist wenigstens an einer Seite die in "daedalidischer" Weise wagrecht gegliederte Haar­masse erhalten; eine verwandte Beinschiene mit einem plastischen Kopf an der gleichen Stelle stammt aus dem Nordwall des Stadions (Δελτίον 17 (1961/2): Χρονικά 118). Eine Erwähnung verdient auch ein Beschlagblech mit getriebenem Relief protokorinthischen Stils, dessen Form und Reliefschmuck (Greifenvogel, Blattrosetten) genauestens, jedoch spiegelbildlich, mit einem vor über zwanzig Jahren am Südfuß des Stadions gefundenen Beschlag übereinstimmen (Bericht V 86ff. Taf. 46/7); trotz der weiten Entfernung der Fundorte ist kein Zweifel, dass beide als Gegenstücke an demselben leider nicht bestimm­baren Gegenstand angebracht waren. Noch etwas vor der Jahrhundertwende dürfte endlich das prächtige dreiseitige Dreifussbein entstanden sein, von dem sich ein Bruchstück (Taf. 145a) mit vier Relieffeldern erhalten hat; von oben nach unten: nach links sprengendes ge­bümtes Pferd (Bellerophon auf Pegasos?) und laufender Hund; Chimaira; in den Vorderbeinen einknickender Stier; Schlangenkopf und kleiner Relieffrest in der Mitte (Gorgo?). Die beiden Seiten sind mit Spiralband und Blattstab verziert. Die Stilisierung des Löwen erinnert an Frühkorinthisches und geht letztlich wie auch das Motiv des Stieres auf assyrische Vorbilder zurück. Der Dreifuss, obgleich ein sehr später Ausläufer seiner Gattung, muss, nach dem Fragment zu schliessen, in allen seinen Teilen ein Werk hohen Ranges gewesen sein.

Vielfältiger und zahlreicher noch ist der Zuwachs an Bronzen des 6. und frühen 5. Jahrhunderts. Dabei treten die Waffen wieder stärker hervor. Erwähnt seien hier nur zwei ganze Schilde, ein Schildarmbügel mit zwei zierlichen Silberbeschlägen, der zu dem in Olympia seltenen jüngeren Typus gehört, bei dem der Bügel durch Scharniere mit den Ansatzplatten verbunden ist (vgl. Bericht VI 108 Anm. 60), und einige Helme. Ein "chalkidischer" und zwei

"illyrische" Helme sollen im vorbereiteten VIII. Olympiabericht veröffentlicht werden. Wir begnügen uns daher mit einem kurzen Hinweis auf den wichtigsten von ihnen, einen reifarchaischen "illyrischen" Helm, der zum erstenmal die sonst nur aus Spuren erschlossenen figürlichen Silberauflagen bis auf wenige Beschädigungen fast unversehrt bewahrt: auf jedem der beiden Wangenschirme einen jugendlichen Reiter, auf der Stirn einen Eber zwischen zwei Löwen (vgl. den Belgrader Helm aus Trebenischtse, dazu Bericht VI 147ff.). Unter den Geräten und Gefäßen sind zwei Einsatzsiebe als die in Olympia ersten vollständigen Exemplare ihrer Gattung bemerkenswert (vgl. Olympia IV 147 Taf. 55,925); sie sind mit dem üblichen breiten Griff versehen, der in einem Cheniskos endet und von denen der eine mit einem fein gravierten Palmettenmotiv verziert ist. Von mehreren Hydrienhenkeln ist einer besonders kostbar als einer der am reichsten ausgestatteten seiner Art: zu den liegenden Löwen beiderseits des oberen Ansatzes, deren Schwänze längs des Henkels herabhängen (vgl. Δελτίον 17(1961/2): Χρονικά Taf. 126c), kommen unten zwei Widder, die den über der Palmettenattasche angebrachten Kopf einfassen (Taf. 145b). Der Henkel, der leider stellenweise stark verwittert ist, stimmt mit anderen überein, deren einer noch ungebrochen an einer Hydria aus Paestum sitzt (Boll. d'arte 40 (1955), 60f. Abb. 15-19; vgl. A. Πολίτης, Ἐφημερίς 1936, 149 ff. τύπος I, παρένθ. πίν. 1/2). Ein wundervoller, bis auf den gebrochenen Schwanz fast unbeschädigter, majestätisch hingestreckter Löwe (Taf. 146b), der in einem schon von der alten Grabung im Südostbau gefundenen Löwen ein genaues Gegenstück hat (Olympia IV 152 Taf. 57, 965), hat einst wohl den Rand eines Beckens oder Kessels geschmückt. In einem tektonischen Zusammenhang muss auch eine makellos erhaltene gelagerte Sphinx gestanden haben, die den Kopf nach vorn wendet und deren Flügel, statt sichelförmig und erhoben zu sein, spitz auslaufen und über den Rücken geklappt sind: es ist ein Meisterwerk, das um 530 oder wenig früher aus einer lakonischen Werkstatt hervorgegangen zu sein scheint. Wie die Sphinx stammt die spätarchaische vorzüglich erhaltene Statuette eines mit Chiton und schräg über die rechte Schulter drapiertem Mantel bekleideten Mädchens aus der oberen Füllung eines noch nicht ausgehobenen Brunnens; die linke Hand rafft mit zier-

lichem Griff den Mantel zur Seite, die rechte hält eine Blume vor die Brust; die Figur steht auf einer dünnen kreisförmigen Basisplatte, auf dem Kopfe trug sie nach Ausweis eines röhrenförmigen Ansatzes ein Gerät, vielleicht eine Räucherschale. Schema und Stil erinnern an Bronzekoren der von Langlotz Sikyon zugewiesenen Gruppe. Wie die Sphinx soll auch diese Statuette im VIII. Bericht abgebildet und ausführlich besprochen werden. Bereits dem strengen Stil gehört die grösste von allen bisher in Olympia annähernd vollständig zu Tage gekommenen Statuetten des blitzschleudernden Zeus an (Taf. 146c). Sie ist aus drei Teilen zusammengesetzt, die sich an verschiedenen Stellen fanden, zuerst das Hauptstück, dann der linke Unterarm und schliesslich der rechte Unterschenkel mit dem Fuss, an dessen Sohle ein breiter Zapfen sitzt. Fast die ganze Gestalt ist von einer Inschrift bedeckt, die in zwei Zeilen vermutlich von der linken Handwurzel ausgeht, sich rings auf dem Oberkörper ausbreitet und sich entlang der Beine in zwei bzw. drei Zeilen bis zu den Knöcheln herabzieht. Das vielfache Abgleiten des Meissels auf den zum Schreiben wenig geeigneten gewölbten Flächen, die dadurch mitbedingte Unregelmässigkeit der Buchstaben, die gewiss nicht zuletzt durch die zahllosen Kerben verursachte starke Verwitterung und das Gewirre der Zeilen selbst machen die Schrift fast unleserlich: jedenfalls ist es uns bisher nicht gelungen, mehr als einzelne Buchstaben-gruppen zu entziffern, die keinen Anhalt auch nur für ein partielles Verständnis, geschweige denn einen zusammenhängenden Sinn ergeben. Das ist um so bedauerlicher, als ein schriftliches Zeugnis über Stifter und Künstler in diesem Falle lebhaft zu begrüßen wäre. So bleiben wir ganz auf die Aussage der Formensprache angewiesen. Der nordostpeloponnesische Charakter der stattlichen Figur steht freilich kaum in Frage und auch über seine zeitliche Stellung dürfte man einig werden. Noch im 2. Jahrzehnt des 5. Jahrhunderts scheint es seinen Platz zu finden. Im Verhältnis zum überaus kraftvoll modellierten mächtigen Körper wirkt der Kopf, an dem sich feinste Ziselierung von Haar und Bart erhalten hat, auffallend klein, was wohl ebenso wie die langen Beine als Zeichen des frühen strengen Stils aufzufassen sein wird.

Da Funde aus Gold in Olympia zu den grössten Seltenheiten gehören, seien einige fein

gearbeitete archaische Goldbleche nicht übergangen, die zur Verkleidung kleiner zylindrischer Gefässattaschen dienten (Taf. 147a). Eines davon (in unserer Abbildung rechts oben) haftet mit seiner silbernen Fassung noch auf der Unterlage.

Noch ein Wort zu dem unter dem Namen Oktogon bekannten hoch erhaltenen Ziegelbau. Er ist noch nicht ganz freigelegt, seine Gesamtanlage und Bestimmung bleiben daher noch ungeklärt. Seine Erbauung fällt wahrscheinlich in das spätere 2. Jahrhundert, sie setzt die Zerstörung des neronischen Baues voraus. Im achteckigen Mittelraum, nach dem die Ruine benannt wird, wurde ein leider sehr zerstörtes Fussbodenmosaik aufgedeckt: um das achteckige Mittelfeld, von dem sich nur geringe Reste eines Gespannes erhalten haben, ordnen sich radial acht grosse trapezförmige Felder mit je einem Meerungeheur und Delphinen. Das besterhaltene zeigt einen Hippokampen (Taf. 147b), zwei andere einen Seestier und einen Seelöwen, die übrigen sind bis auf dürftige Reste zerstört.

Als einziger bedeutender Fund aus der nachantiken Siedlungsschicht, die nach Südosten zu immer schütterer wird, sind der vordere Teil des linken Fusses der Hippodameia aus dem Ostgiebel und ein Fragment der Rossmetope des Zeustempels zu verzeichnen.

Zum Schluss sei als Zufallsfund noch ein etwa 1,45 m hoher Kalksteinpfeiler angeführt, der nordwestlich vom Oktogon in den schmalen Raum zwischen zwei schon von der alten Grabung aufgedeckten älteren Mauern verworfen worden zu sein scheint. Er trägt auf der Stirnseite in schönen grossen Buchstaben des frühen 5. Jahrhunderts in fünf Zeilen eingemeisselt die Weihinschrift eines Byzantiers Pythion, Sohnes des Kephalos, darüber auf der breiten, den Pfeiler krönenden Leiste in drei Zeilen die Signatur eines aeginetischen Meisters. Dessen Name stand in der zum grössten Teil abgearbeiteten ersten Zeile: er begann mit einem Omikron. Zur naheliegenden Ergänzung 'Ονάτας würde die Zeilenlänge passen.

Athen

EMIL KUNZE

PROSPECTION DE GISEMENTS PALÉOLITHIQUES

Durant les mois de Septembre et Octobre 1962, une équipe française dirigée par André Leroi-Gourhan a fait un voyage de reconnaissance en Attique méridionale, en Corinthie, en Achaïe, en Élide et en Arcadie. Le but de cette mission était de rechercher, à la suite d'une découverte faite à Killini (Cyllène) par M.J. Servais (BCH 1961, p. 1 - 9), les traces de présence humaine dans les dépôts dunaires et alluviaux. Les résultats *géologiques* obtenus sont intéressants pour toutes les régions visitées. Les découvertes d'*industrie humaine* sont particulièrement abondantes en Elide, dans les régions de Killini, d'Amalias et de Katakolon. Trois horizons géologiques quaternaires ont fourni plusieurs centaines d'outils ou d'éclats de silex se rapportant pour les plus anciens à une industrie du type levalloiso-moustérien, pour le niveau intermédiaire à des formes plus évoluées quoique encore empreintes de traditions moustériennes; enfin à peu de distance de la surface ou en surface sur des formations érodées à une industrie de caractère «mésolithique».

M. Leroi-Gorhan fait remarquer en conclusion de son rapport provisoire que les travaux de son équipe ont confirmé l'importance de la découverte de Jean Servais et mis en évidence l'existence de nombreux gisements du Paléolithique moyen et supérieur dans l'Ouest du Péloponnèse. Les objets découverts ont été déposés au Musée d'Olympie.

ÉCOLE FRANÇAISE D'ATHÈNES

*

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΤΕΙΧΟΥΣ ΔΥΜΑΙΩΝ

Δι' ανασκαφών της 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας άπεκαλύφθησαν τὰ τείχη καθ' όλον τὸ πάχος καὶ ἑκαθαρίσθησαν αἱ πύλαι εἰς τὴν παρὰ τὸν 'Αραξὸν προϊστορικὴν ἀκρόπολιν Κάστρον τῆς Καλογριᾶς, ἡ ὁποία παρὰ τῶν περιηγητῶν Dodwell καὶ Leake, ἐπισκεφθέντων αὐτὴν κεχωρισμένως τὸ 1806, ἀνεγνωρίσθη ὡς τὸ παρὰ τοῦ Πολυβίου περιγραφόμενον Τείχος Δυμαίων. Τὸ φρούριον ἐπὶ σφηνοειδοῦς, ὕψους 60 περίπου μέτρων, λόφου τοῦ νοτιωτάτου τῶν Μαύρων Βουνῶν κείμενον εἶναι ἐπιμηκες καὶ ἡσφαλισμένον διαφερόντως κατὰ τὸν Πολύβιον (Πί ν. 148α, Σ χ ε δ. 1ε). 'Η πρὸς τὴν 'Ηλείαν πλευρὰ εἶναι ἀπόκρημνος, ἐπροστατεύετο δὲ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διὰ τῆς

θαλάσσης, ἡ ὁποία σήμερον ἔχει μεταβληθῇ εἰς ἔλη διὰ τῶν προσχώσεων τοῦ ποταμοῦ Λαρίσου (νῦν Μάννα ἢ Ροιλίτικο), ὁρίου τῆς ἀρχαίας 'Αχαΐας καὶ 'Ηλείας. 'Εκ τῶν ἄλλων πλευρῶν περιβάλλεται διὰ Κυκλωπείου τείχους (Πί ν. 148β), τὸ ὁποῖον εἰς δύο τμήματα ἔχει ἐπισκευασθῇ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διὰ μετρίου μεγέθους ἀσβεστολίθων μὴ συνεχομένων διὰ κονιάματος, ἐν γένει ὅμως διατηρεῖται ἐν ἀρίστῃ καταστάσει εἰς ὕψος 8-10 μ., ὀλίγον ὑπολειπόμενον τοῦ ἀρχικοῦ ὕψους τῶν 30 πήχεων, ὑπερβαῖνον τὰ 12 μ. κατὰ Πολύβιον. Κατὰ τὴν 190 μ. μακρὰν ΒΑ πλευρὰν, πάχους 4,90-5,20 μ., δὲν βαίνει κατ' εὐθείαν γραμμὴν, ἀλλὰ εἰσέχει καμπύλως κατὰ τὸ μέσον αὐτῆς μήκος, ἵνα δύνανται οἱ ἐν τῇ ἀκροπόλει ἀμυνόμενοι ὥς ἀπὸ πύργου νὰ προσβάλουν τὴν μὴ ὑπὸ τῆς ἀσπίδος προφυλασσομένην ἀριστεράν. 'Η μακρὰ πλευρὰ συναντᾶται πρὸς τὴν ΒΔ 47 μ. μήκους στενὴν πλευρὰν κατὰ γωνίαν ἀπεστρογγυλευμένην κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν καὶ ὀρθογώνιον κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν γραμμὴν τοῦ τείχους (Πί ν. 149α καὶ Σ χ. 1). 'Απεστρογγυλευμένη εἶναι καὶ ἡ γωνία κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς μακρᾶς πλευρᾶς, ἐπὶ τοῦ ὁποίου προσεκολλήθη προέχων ἐξωτερικῶς 9,40 μ. γαμμοειδῆς πύργος πάχους 4,20-4,40 μ., ἵνα προστατεύῃ τὴν κατὰ τὸ πρὸς 'Ανατολὰς ἄκρον τῆς ΝΑ 51 μ. μήκους καὶ πάχους 5,80 μ. στενῆς πλευρᾶς (Πί ν. 149β) κειμένην πύλην ἀνοίγματος 4,20 μ. ὀπίσω καὶ 4,35 μ. ἐμπρός. 'Επὶ τὴν ὡς κυρίαν αὐτὴν χρησιμεύουσαν εἰσόδον ἀνάγει εὐρεία ἀνοδος ἐπὶ τοῦ βράχου ἐν πολλοῖς λαξευθεῖσα. 'Η λόγῳ τῶν ἐπιχώσεων ἀνύψωσις τοῦ δαπέδου τῆς ἀκροπόλεως προεκάλεσεν ἀργότερον τὴν ἐπὶ τοῦ προπύλου καὶ τοῦ κατωφλίου τῆς πύλης κατασκευὴν κλίμακος ἀνόδου, τῆς ὁποίας αἱ ἐξ ἀκανονίστων πλακῶν βαθμίδες δὲν ἐκτείνονται καθ' όλον τὸ πλάτος τοῦ κατωφλίου. 'Η παρὰ τῶν Dodwell καὶ Ernst Curtius νομιζομένη κυρία πύλη ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν ἀντικρυζούσης ΒΔ πλευρᾶς ἔχει παρὰ τοῦ ἐν τῷ φρουρίῳ ἐγκατασταθέντος κατὰ τὴν κατοχὴν 'Ιταλικοῦ στρατοῦ διαπλατυνθῇ διὰ τὴν διέλευσιν αὐτοκινήτων, ὥστε κατεστράφησαν τὰ πλάγια τοιχώματα αὐτῆς καὶ τὸ κατώφλιον. Κατὰ τὸ μέσον τῆς μακρᾶς πλευρᾶς ἔχει ἀνοιγῇ ἡ μέση πύλη πλάτους 2,60 μ. (Πί ν. 150α-β, 151α). Τὰ κατακόρυφα τοιχώματα τῆς μέσης πύλης (ὕψ. 4,50 μ.) ἀποκλίνουν ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἄνω, ἀλλὰ τὸ κατώφλιον εὐρίσκεται ὑπὲρ τὰ 2,50 μ. ὑψηλότερον τοῦ στερεοῦ ἐδάφους. Εἰς τὸ πρόπυλον τῆς κυρίας πύλης, κατὰ μήκος τῆς ἐσωτερικῆς καθέτου πλευρᾶς τοῦ γαμμοειδοῦς πύργου, συμφώνως πρὸς τὰς ἐπὶ τῶν ὑπερκειμένων ὀγκολίθων τοῦ πύργου

χαραχθείσας επιγραφάς, έχουν ιδρυθῆ βωμοὶ τοῦ Ἀφῆτου (3ου π.Χ. αἰ.), τῆς Ἀφροδίτας (3ου π.Χ. αἰ.), τοῦ Ἐνναλίου (4ου π.Χ. αἰ.) καὶ τῆς Ἀρτέμιδος (3ου π.Χ. αἰ.) (Πί ν. 151β, 152α). Ὁ Ἀφῆτος εἶναι συγγενὴς πρὸς τὸν ἐν Σπάρτῃ λατρεύμενον Ἀφεταῖον καὶ τὸν ὁμηρικὸν ἀφῆτορα, ὁ ὁποῖος ἀρνοῦνται τινες, ὅτι εἶναι ἐπίθετον τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ νοοῦνται οἱ στρωφεῖς θυρῶν ἢ τὸ κατὰφλιον, ἅτινα ὁ εἰσερχόμενος ἔπρεπε νὰ ἐγγίσῃ. Πιθανὸν εἶναι βωμοὶ δύο ἄλλα τοιχάρια προσκεκολλημένα ἐν συνεχείᾳ ἐπὶ τοῦ δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ τοιχώματος τῆς πύλης. Δὲν δηλοῦται δι' ἐπιγραφῶν εἰς ποίους θεοὺς εἶναι ἀφιερωμένοι. Ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν, πάχους 1 μ. καὶ μήκους μὴ ἀκριβῶς γνωστοῦ, εἶναι ἐκτισμένος διὰ τραπεζιοσχημῶν λίθων (Πί ν. 152β). Μετὰ τῶν ἡμικαύστων ὀστῶν τῆς τέφρας εὐρέθησαν ἐπὶ τοῦ μακροῦ πλακοστρώτου βωμοῦ ὄστρακα ἀγγείων, τὰ ὁποῖα μετὰ τὴν σπονδὴν ἀπερρίπτοντο ὡς ἱερά, ὡς καὶ ὄστρακα λύχνων.

Μεταξὺ αὐτῶν περιλαμβάνονται ὄστρακα καὶ ἀκέραιοι μικκύλοι κἀνθαροὶ μετὰ θλαστῶν χειλέων καὶ κωνικῆς βάσεως, χαρακτηριστικὰ ἀρμόζοντα εἰς πρωτογεωμετρικὰ καὶ γεωμετρικὰ ἀγγεῖα, ἀρχαῖκὰ μικκύλα σκυφία καὶ ὄστρακα μελαμβωτῶν κυλίκων καὶ σκύφων ἀρχαϊκῶν καὶ κλασσικῶν. Ἐπὶ τῆς γωνιαίας λιθοπλίνθου τοῦ ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ τοιχώματος τῆς κυρίας πύλης ἔχουν χαραχθῆ αἱ ἐπιγραφαὶ --*ΑΕΩΝΟΣ ΝΙΚ*. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὡς εἰκάσμεν ἐκ τῶν περισυλλεγέντων ὀστράκων καὶ νομίσματος τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ (925-976) καὶ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ (1143-1180), ἐπὶ τοῦ καταπεσόντος ἐν μέρει Κυκλωπείου πύργου ἠγέρθη ἀσβεστόκτιστος πύργος μὲ ἀπεστρογγυλευμένας τὰς ἑξω γωνίας ἐξ Ἰσου ἐξέχων πρὸς τὸν παλαιόν, συγχρόνως ἐφάρχθη διὰ τοιχοποιίας ἢ μέση πύλη καὶ τὸ φρούριον εἰς τὸ στενότερον αὐτοῦ τμήμα κατὰ τὴν ἐσοχὴν τῆς μακρᾶς πλευρᾶς ἐχωρίσθη δι' ἀσβεστόκτιστου διατειχίσματος πάχους 2,60 μ. εἰς δύο ἀκροπόλεως ἐπικοινωνούσας διὰ τῆς εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ θύρας (ἀνοίγματος 1,85 μ.) (Πί ν. 152γ). Κατὰ τὰς πληροφορίας αὐτοπτῶν εἰς τὰ ἄκρα τοῦ μνημονευομένου καὶ παρὰ τοῦ Curtius διατειχίσματος ὑπάρχοντο δύο πύργοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήρχοντο διὰ τῶν ἐκατέρωθεν τῆς θύρας ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν στερεάν πλευρᾶς τοῦ διατειχίσματος κλιμάκων. Διὰ τοῦτο ἡ πρὸς τὴν στερεάν εἶναι ἢ ἂν βυζαντινὴ ἀκρόπολις. Ὁ κατοχικὸς στρατὸς κατηδάφισε διὰ δυναμίτιδος τὸ διατεῖχισμα καὶ τοὺς πύργους, εἰς τὴν θέσιν τῶν ὁποίων κατεσκεύασε πυροβολεῖα, ὥστε μόνον τοῦ εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον διεσώθησαν τὰ θε-

μέλια. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ προϊστορικὸν τεῖχος καὶ τὰ ἐντὸς αὐτοῦ παλαιότερα οἰκοδομήματα ἐπροξένησεν ἀνεπανορθώτους φθοράς διὰ τῆς κατασκευῆς ὑπογείων καταφυγίων. Τὸ μεγαλύτερον τμήμα τοῦ τεύχους τῆς ΝΑ πλευρᾶς ἡσβεστοποιήθη προπολεμικῶς εἰς τὰς κατὰ τὰς ὑπαρεῖας τοῦ λόφου ἀσβεστοκαμίνας.

Ἀπεθαύμαζον δὲ οἱ ἀρχαῖοι τὸ Τεῖχος Δυμαίων διὰ τὸ μέγεθος τῶν λίθων, τὴν ἀρχαιότητα καὶ στερεότητα καὶ ἐπίστευον, ὅτι ἠκοδόμησεν αὐτὸ ὁ Ἡρακλῆς διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὀρμητήριον εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἡλείων. Δὲν εἶναι ἀκόμη γνωστοὶ οἱ χρόνοι τῆς κατασκευῆς του. Ἡ ζωὴ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως εἶναι συνεχῆς ἀπὸ τῶν ὑστέρων χρόνων τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνάγονται ὄστρακα μελανῶν καὶ ἐγχρῶμων ἀγγείων (Πί ν. 153α). Πλουσιώτατα ὅμως εἶναι τὰ κεραμεϊκὰ λείψανα τῆς πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς. Ἐγχρῶμων ἀγγείων εὐρέθησαν ὄστρακα φέροντα διὰ βαθέος χρώματος ἁμαυροῦ διακόσμησιν ἐπὶ ἀνοιχτοχρώμου πεδίου (dark-on-light, Πί ν. 153β). Ἀφθονώτερα εἶναι τὰ ὄστρακα μονοχρῶμων ἢ ἀβαφῶν ἀγγείων, ὧν ἡ ἐπιφάνεια εἶναι λεῖα καὶ ἐστιλβωμένη ἢ φέρει λεπτότατον ἐπίχρυσμα καθαροῦ πηλοῦ ἢ τὸ πρωτόγονον γάνωμα (Urfirnis) ἢ ἐπίχρυσμα τι τεφρόν (Πί ν. 153γ, 154α). Ὀλίγα εἶναι τὰ παραδείγματα ἀγγείων μετ' ἐγχαράκτων ἢ ἐμπιέστων κοσμημάτων πληρουμένων διὰ λευκῆς ὕλης ὡς καὶ τὰ τεμάχια τραχέων λίθων κοσμουμένων διὰ πλαστικῶν ζωνῶν φερουσῶν τύπους δακτύλων. Εὐρέθη καὶ λίθινον εἰδώλιον. Ἀσπιδίσκη χαλκῇ μετὰ γεωμετρικῆς διακοσμῆσεως προέρχεται πιθανῶς ἐκ τῆς χαλκῆς ἐπενδύσεως τῆς θύρας τῆς κυρίας πύλης (Πί ν. 155ε).

Ἡ μεσοελλαδικὴ ἐποχὴ ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ ἁμαυροχρῶμων ὀστράκων. Περισσότερα καὶ σημαντικώτερα εἶναι τὰ μυκηναϊκὰ (ὑστεροελλαδικὰ ΙΙΙ) κεραμεϊκὰ εἰρήματα. Τὰ ὄστρακα προερχόμενα κυρίως ἐκ μεγάλων ἀμφοροειδῶν κρατῆρων, ὑψιπόδων κυλίκων καὶ ψευδοστόμων ἀμφορέων κοσμουμένων διὰ ζωφῶρων πτηνῶν, ἀνθέων, σπειρῶν, ὁμοκέντρων ἡμικυκλίων καὶ τῶν λοιπῶν συνήθων σχεδίων, φέρουν ἴχνη τῆς διὰ πυρκαϊᾶς καταστροφῆς τοῦ οἰκισμοῦ κατὰ τὴν ὑπομυκηναϊκὴν περίοδον (Πί ν. 154β-γ, 155α). Εὐρέθησαν ἐπίσης κωνικὰ καὶ ἀμφικωνικὰ σφονδύλια πῆλινα ἢ ἐκ στεατίτου καὶ λεπίδες ὀψιανῶν, ὡς καὶ τεμάχια τριῶν πηλίνων ὕψιπάρων καὶ εἰδῶλιον βρέφους (Πί ν. 155β) καὶ χαλκοὺς πέλεκυς (Πί ν. 155γ). Ἀλλὰ καὶ γεωμετρικῶν, κορινθιακῶν, ἀρχαϊκῶν, ἐρυθρομόρφων καὶ ἐλλαθινιστικῶν ἀγγείων θραύσματα περισυνελέγησαν (Πί ν. 155δ).

Κατὰ τὸν Συμμαχικὸν πόλεμον μεταξὺ Αἰτωλικῆς καὶ Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας (220-217 π.Χ.) εἶχε καταληφθῇ παρὰ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Αἰτωλῶν Εὐριπίδα διὰ στρατοῦ ἐξ Αἰτωλῶν καὶ Ἡλείων, παρεδόθη ὅμως ἀμαχητὶ εἰς τὸν προστάτην τῶν Ἀχαιῶν βασιλέα τῶν Μακεδόνων Φίλιππον Ε', ὅστις καὶ παρέδωκεν αὐτὸ εἰς τοὺς Δυμαίους.

Τελευταῖοι ἐγκατεστάθησαν ἐν τῷ Τείχει Δυμαίων οἱ Ἑνετοί, ὅτε τὴν 20 Αὐγούστου 1408 ὁ Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν ἐξεμίσθωσε τὰς Πάτρας (βαρωνεῖαν του) εἰς αὐτοὺς διὰ πέντε ἔτη, ὥς κρίνομεν ἐκ τῶν περισυλλεγέντων περὶ τὴν κυρίαν πύλην 11 μὴ ἐφθαρμένων νομισμάτων

τοῦ Δόγη Αὐτο(ν)ιο Venerio (1382-1400 μ.Χ.).

Διὰ πρώτην φοράν γίνεται γνωστὸς τοιοῦτος ἀκμαῖος καὶ συνεχῆς πολιτισμὸς εἰς τὴν Δυτικὴν Πελοπόννησον¹.

ΕΥΘ. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ

1. Βλ. σχετικὴν βιβλιογραφίαν: Πολύβιος IV: 59,4· 60,2· 83· Meyer, RE, VII A 126· E. Dodwell, A classical and topographical tour through Greece (1819) II 312 κ.έ· M.W. Leake, Travels in Morea II (1830), 159· W. Gell, Itinerary of the Morea (1817) 25· E. Curtius, Peloponnesos I (1852) 426 κ.έ· Τριανταφύλλου, Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῶν Πατρῶν· Μαστροκώστας, Νεολόγος Πατρῶν 24.12.1961· Τὸ Βῆμα 25.2.1962 (μετάφρασις ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Archaeology, 1962, 133). ΜΕΕ Συμπλήρωμα ἐν λ.

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΒΟΙΩΤΙΑΣ ΚΑΙ ΕΥΒΟΙΑΣ

ΒΟΙΩΤΙΑ

ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΘΗΒΩΝ

Τὴν 16ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1962 ἀπέθανεν προώ-
ρως ὁ Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων τῆς περιοχῆς Ἰω-
άννης Θρεψιάδης, εἰς ἡλικίαν 55 ἐτῶν. Εἶναι γνω-
στὸν ὅτι, εἰς τὴν πρόοδον τῶν ἐργασιῶν τῆς οἰ-
κοδομῆς τοῦ νέου Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θη-
βῶν, τοῦ ὁποῦ το σῆμα ὀφείλεται εἰς τὸν
ἀρχιτέκτονα κ. Γκορτζᾶν, εἰς τὴν ὑπερπήδη-
σιν πολυαρίθμων ἐμποδίων καὶ τὴν τελικὴν ἀπο-
περάτωσιν αὐτοῦ, τέλος δὲ εἰς τὴν ἐπιτυχὴ ἔκθε-
σιν τῶν ἀντικειμένων ἐντὸς τοῦ νέου Μουσείου,
ὁ μακαρίτης Ἰ. Θρεψιάδης ἀφιέρωσε, κατὰ τὰ τε-
λευταία ἔτη, σχεδὸν ἀπάσας τὰς δυνάμεις του, χω-
ρὶς νὰ προφθάσῃ νὰ παρευρεθῇ καὶ εἰς τὰ ἐγκαί-
νια, τὰ ὁποῖα, ἀναβληθέντα λόγῳ τοῦ θανάτου
του, ἐγέναν τὴν 9ην Δεκεμβρίου τοῦ 1962.

*

GRABUNGEN IM KABIRENHEILIGTUM BEI THEBEN

Im Frühjahr 1956 konnte dank dem Entge-
genkommen der griechischen Antikenverwal-
tung und der pekuniären Unterstützung der
Deutschen Forschungsgemeinschaft eine Kon-
trollgrabung im Kabirenheiligtum bei Theben
durchgeführt werden. Bei den Vorbereitungen
zu der abschliessenden Veröffentlichung der
Funde von 1887/8, die mir im Jahre 1938 der
Präsident des Deutschen Archäologischen In-
stitutes Professor Dr. M. Schede übertragen
hatte, hatte sich herausgestellt, dass die Bear-
beitung ohne eine solche Kontrolle nicht mög-
lich war. Die Ergebnisse dieser Kontrollgrab-
ung sind kurz bekannt gemacht in: Neue
Deutsche Ausgrabungen im Mittelmeergebiet
und im Vorderen Orient. Berlin 1959. S. 237-
248 (danach Plan 1 und 2).

Der überraschende Fund eines Theatrons
ohne Skene, also eines Sitzraumes für die an
den heiligen Handlungen vor dem Tempel
teilnehmenden Mysterien, veranlasste die grie-
chische Antikenverwaltung weitere Untersu-
chungen zu genehmigen. Dafür sei auch an
dieser Stelle gedankt. Nicht geringerer Dank ge-

bührt der Deutschen Forschungsgemeinschaft
für die Bereitstellung weiterer Mittel, der Zen-
traldirektion des Deutschen Archäologischen In-
stitutes in Berlin und dem Deutschen Archäo-
logischen Institut in Athen für vielseitige Un-
terstützung der Arbeit.

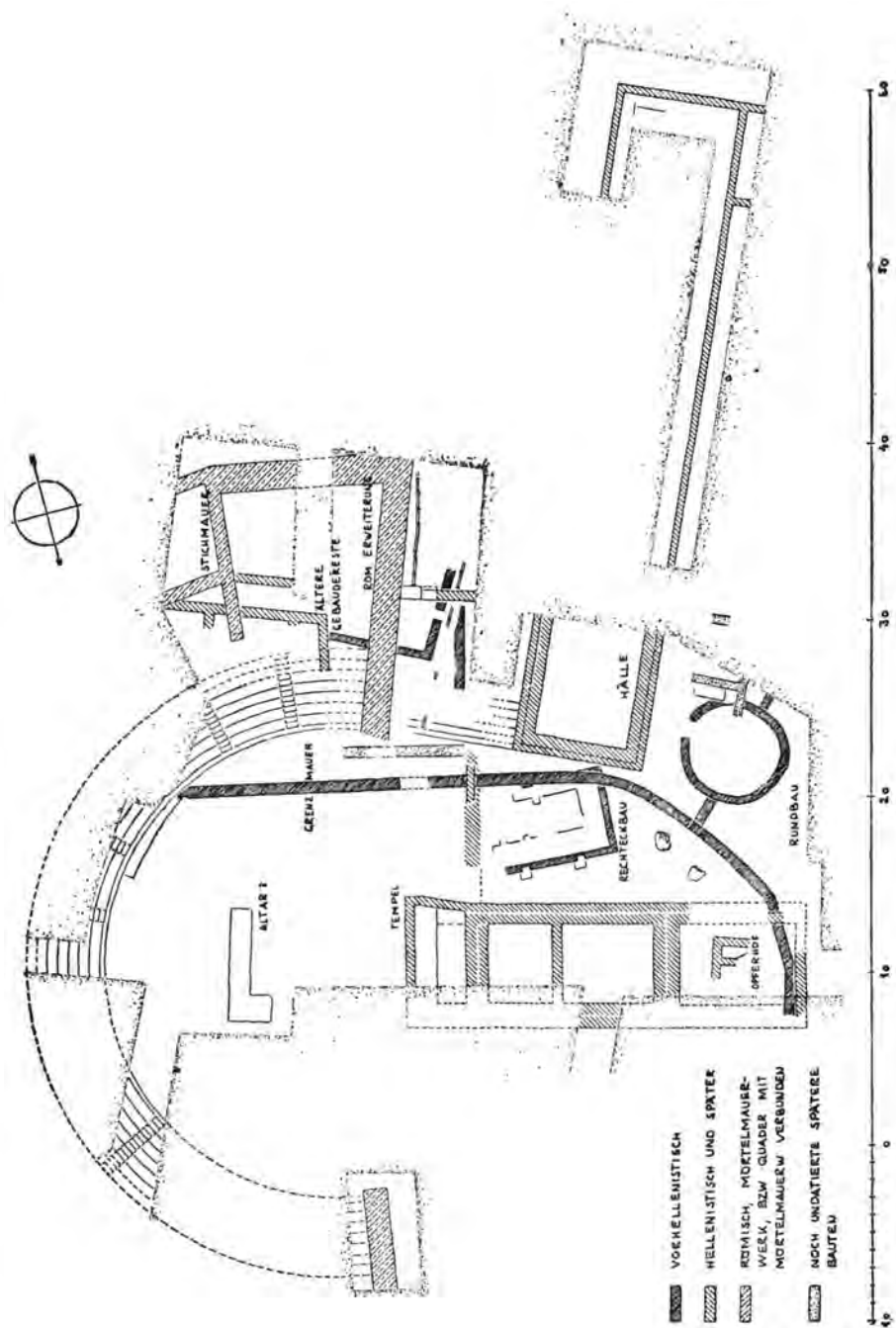
Hier soll berichtet werden über die Erge-
bnisse der Herbstkampagne 1959 (10. Septem-
ber - 26. Oktober) und die Sommerkampagne
1962 (9. Mai - 30. Juni).

Teilnehmer an den Grabungen waren aus-
ser der Unterzeichneten im Jahre 1959: Fräulein
Dr. Lore Asche, Frau Dipl. Ing. Brigitte
Peschen, Herr Dipl. Ing. G. Peschen und die
Herren stud. phil. K. Fittschen und stud. phil.
H. Jankuhn. Im Jahre 1962: die Herren Dr.
phil. J. Thimme, Dr. phil. St. E. Türr, stud.
phil. H. J. Deckers, cand. arch. W. Salzmann
als Architekt und Th. Duncker als Photograph¹.

Die Ausgrabung ist ausserordentlich erschwert
dadurch, dass alle Befunde der nachklassischen
Schichten in dem bisher untersuchten Bezirk
durch Raubgrabungen und vielfache Wasser-
einbrüche verunklärt sind. Auch für die äl-
teren Schichten trifft das noch weitgehend zu.
Die Herbstkampagne 1959 war ausserdem durch
das Wetter sehr beeinträchtigt. So konnte die
zentrale Aufgabe, die Klärung des Befundes
am Tempel, noch nicht zu Ende geführt
werden.

Etwa an der Stelle, an der 1887 die Kult-
bildbasis freigelegt wurde, die inzwischen aus-
geraubt ist, konnten bei Niveau 27 m, das heisst
70 cm unter der tiefsten Steinlage des Tempel-
fundamentes, einige neolithische Scherben fest-
gestellt werden. Es ist aber noch unklar, ob
sie aus einer Siedlung oder bereits aus einem
Heiligtum stammen, oder ob sie vielleicht bloss
eingeschwemmt sind. Die im Jahre 1887/8 ausge-
grabenen Opfergruben im westlichen Tempelan-
bau (Plan 1) waren jetzt bei der Wiederfreile-
gung zerstört. Darunter konnte eine in den Lehm-
boden eingetiefte Opfergrube erkannt werden,
die durch Scherbenfunde in das frühere 5. Jahr-
hundert datiert ist (Taf. 156a-b). Sie hat die
gleiche Orientierung wie die darüberliegenden
grossen Opfergruben mit der Steinfassung (Wol-
ters-Bruns fig. 4), die also nicht so alt sind, wie
man bisher angenommen hat, sondern als
Nachfolger der Opfergrube der klassischen Zeit

1. Als Oberaufseher arbeitete in beiden Kampagnen
der in Olympia bewährte Alkibiades Spiliopoulos mit.

Plan 1. Plan vorbereitet von W. Salzmann, gezeichnet von P. Grossmann

ihre Orientierung haben. Die Mauer des Hofes, der in seiner jetzigen Form frühestens in hellenistischer Zeit um die Opfergruben gebaut sein kann, kann höchstens manns-hoch gewesen sein. Das ergibt sich aus einer Beobachtung, die in dem Ost-West-Graben westlich des Tempels gemacht werden konnte. Man hat alles, was man an Opfergabenresten entfernen wollte, über die Hofmauer in Richtung nach dem Bach (also nach Westen) hin geworfen. Die Fallage dieses Auswurfes erlaubt die Folgerung auf die Höhe der Mauer.

Durch die Westmauer dieses Hofes wurde ein Mauerzug überbaut, den Dörpfeld als «Ältere Grenzmauer» bezeichnet hat (Plan 1). Diese Grenzmauer verläuft in einem unregelmässigen Oval um die Süd, West und Nordseite des Tempels. Sie ist bisher erst wieder auf der West- und Südseite freigelegt; hier im Süden führte sie ziemlich geradlinig nach Osten. Wie Plan 2 und Taf. 156d zeigen, ist sie an ihrem Ost-ende von der Antrittsstufe der Cavea abgeschnitten worden. Sie muss aber älter sein als der Rechteckbau, der durch Beifunde in das 5. Jahrhundert datiert ist. Sie überdeckt seine Südwestecke.

Im Südwesten des Heiligtums, in dem Winkel der durch diese Grenzmauer und die im Jahre 1956 festgestellte Nord-Süd-Halle gebildet wird, wurde eine Rundanlage aufgedeckt. (Taf. 157a). Sie besteht jetzt noch aus einer quereckteckig versetzten Orthostatenreihe auf Feldsteinunterpackung mit einer Tür im Osten. Reste einer zweiten Steinlage lagen darauf und davor. Im Innern war der Befund höchst auffällig. Im Zentrum der Anlage stand 30 cm unter einem Lehmestrich, überdeckt von Erde und einer Schicht Asche, eine tiefe Lekane (Taf. 157b). Ihrer Form nach gehört sie frühestens in das letzte Drittel des 5. Jahrhunderts. Sie ist 32,5 cm hoch bei einem oberen Durchmesser von 47 cm von Aussenkante zu Aussenkante; auf dem 2 cm breiten Rand des Gefässes ist eingegritzt: *ΤΟ ΘΑΜΑΚΟ* (Taf. 156c). Professor Klaffenbach löst das Wort in *το θαμάκο* auf und bringt es mit dem Wort *θαμάκης σύμβιος* (s. Liddell-Scott unter *θαμάκης*) in Verbindung. Den Vorschlag eines geheimen Kultnamens glaubt Professor Klaffenbach nicht annehmen zu können, doch hält er ein Wort der Mysteriensprache für wahrscheinlich. Vielleicht ist ein Hinweis auf die Zweizahl der im Heiligtum verehrten Gottheiten darin enthalten? 4 cm über dem

Boden war ein Loch in die Gefässwandung geschlagen, neben dem die Erde stark braun verfärbt war. Das Gefäss war mit gelblicher Erde gefüllt, die überraschenderweise keinerlei Verfärbung zeigte. Sie war untermischt mit kleinen Steinen und einigen uncharakteristischen Scherben. Auch die einzig darin enthaltene Kabirenscherbe betont nur den Zeitan-satz frühestens im letzten Drittel des 5. Jahrhunderts. Die Erde füllte das Gefäss bis 6 cm unterhalb der Gefässlippe. Bis zu 2 cm innerhalb der Wandung war eine Mulde eingetieft; darin war Asche geborgen, die sich von der Deckasche deutlich unterschied. Leider haben die bisherigen Untersuchungen nur ergeben, dass sich keine organischen Reste feststellen lassen, sodass es sich nahezu mit Sicherheit nicht um Menschen- oder Tiersche gehandelt hat. Die Untersuchung wurde liebenswürdigerweise von den Herren Dr. H. Kühn (Leiter des Doering-Instituts, München) und Dr. St. Berg (Leiter der Abteilung Kriminaltechnik im Bayerischen Landeskriminalamt) durchgeführt wofür auch hier gedankt sei.

Das Gefäss stand über dichten weissen, grauen und schwarzen Aschenschichten, deren oberste den Rundbau bis zu einer Feldsteinsetzung bedeckte. (Herrn Dipl. Chem. D. Ankner-Mainz, Römisch-Germanisches Museum danke ich für die Feststellung, dass sich Stickstoff in den unter der Lekane entnommenen Aschenproben fand, der nicht aus Eiweissabbauprodukten stammt, sodass hier einmal Blut vorgelegen haben könnte. Ein Nachweis von Weinresten, der besonders schwer zu erbringen ist, war nicht möglich). Die Feldsteine lagen kreisförmig entsprechend der äusseren Umgrenzung in 35-70 cm Abstand innerhalb der Orthostaten (Taf. 157c), und 30 cm unter deren Unterkante. Auf und in dieser Aschenschicht lagen Ziegel- und Gefässscherben, die auch frühestens dem späten 5. Jahrhundert angehören. Häufig lagen Gefässscherben (Taf. 158a) direkt auf Ziegelfragmenten. Sie waren offensichtlich zerbrochen auf die Ziegelfragmente gekommen und so dem grossen Feuer ausgesetzt worden, zu dem Stecheichenholz verwendet worden war. (Die Analyse verdanke ich Fräulein Dr. Hopf-Mainz, Römisch-Germanisches Museum). Es scheint sich also um eine Geländereinigung mit Opfern und Feuer gehandelt zu haben, die sich im Zentrum der Anlage auf einem Gebiet von rund 150 cm Durchmesser mehrfach wieder-

holt hat². In die Aschenreste wurde dann die Lekane eingelassen. Der Feldsteinkreis wurde so verlegt, dass auch im Estrich sichtbar eine Steinreihe lag (Taf. 157d). Die Estrichhöhe ist durch die Anstosstelle des Fussbodens an die Orthostaten, die durch eine leichte Vorkragung im Stein markiert ist, als die ursprüngliche und damit der erhaltene Estrich als zugehörig zu den Quadern gesichert. Bei einem längeren Offenliegen der Brandschicht wäre unweigerlich die Asche durch Regen weggeschwemmt und zertreten worden. Das Niveau der Oberkante der Lekane aber entspricht ebenso der Quaderunterkante wie die Aschenschicht der unteren Lage des Feldsteinkreises. Ich glaube daher Einheitlichkeit der Anlage annehmen zu dürfen. Auch hier wird es sich um eine Hofanlage gehandelt haben. Im Süden ist die offenbar zerstört und durch eine Feldsteinmauer repariert worden. Im Mai 1963 fanden die Herren Th. Duncker und E. Hooper bei einem Besuch des Kabirions in der Türschwellerunterfütterung vom Winterregen freigespült in offenbar sicherer Fundlage eine Bronzemünze, die Dr. P. Franke liebenswürdigerweise als lokrisch in die Zeit zwischen 338 - 300 bestimmte. Das lässt annehmen, dass diese Reparatur nach der Zerstörung der Thebais durch Alexander den Grossen durchgeführt wurde. Der Pausaniastext (9,25) darf kaum so verstanden werden, dass das Heiligtum ganz unbeschädigt blieb. Die Götter werden ein wirkliches Vorgehen gegen ihren Besitz bestraft haben!

In der Art der Anlage ist diesem Bau verwandt der oben erwähnte Rechteckbau. Auch hier sind Porosquadern über Feldsteinunterfütterung versetzt (Taf. 158d). Zum Innenraum hin liegt eine noch nicht ausreichend erklärte Packung aus kleinen Feldsteinen, die innen senkrecht abschliesst; zu den Quadern der Aussenwand hin fällt sie schräg ab. Das Innere der Anlage ist noch ungeklärt. Gesichert ist, dass auch hier eine Brandschicht im Raume liegt, die im Südwesten von einer grünen und einer roten dünnen Tonerdeschicht überdeckt ist. Eine grüne Tonerdeschicht war an einigen Stellen der Feldsteinpackung noch deutlich als Verkleidung festzustellen, wie ein Verputz verwendet. An der Unterkante der Orthostaten

offenbar niedergelegte Gefässe gehören zu der früheren Gattung der schwarzen Ware des 5. Jahrhunderts (Taf. 158b - c). Der Rechteckbau muss also früher angelegt sein als der Rundbau.

Die oben erwähnte Grenzmauer ist aus Steinen kleineren Formates mit dreiseitigem Randbeschlag errichtet. Sie überdeckt, wie gesagt, die Südwestecke des Rechteckbaues; mit dem Rundbau scheint sie durch eine Quaderlage verbunden, deren Unterkante im Niveau mit der Unterkante der Grenzmauer übereinstimmt. Es wäre verführerisch anzunehmen, dass diese Verbindung im Zusammenhang mit der Mauer verlegt ist und dass die ganze Anlage errichtet wurde, um das Innere des Heiligtums vor der Wiederholung einer Zerstörung zu schützen, wie sie die Makedonen angerichtet hatten. Der Münzfund unter der Türschwelle könnte eine solche Interpretation nahelegen, doch ist sie noch durchaus hypothetisch.

Wie von der Cavea wurde diese Grenzmauer dann von dem Opfergrubenhof und auch von der Säulenstellung L überlagert, beziehungsweise durchschnitten (s. Wolters-Bruns, Das Kabirenheiligtum bei Theben. S. XI und 19 Taf. 2).

Als die grosse Nord-Südhalle errichtet wurde, hatte die Grenzmauer ihre Funktion als solche bereits verloren. Die untere Fundamentkante der Halle liegt 20 cm höher als der Estrich des Rundbaues. Auch dieser kann daher bei Errichtung der Halle nicht mehr bestanden haben; der Kult an dieser Stelle wurde also nicht mehr gepflegt. Für diesen merkwürdigen Befund gibt es bisher noch keine Erklärung.

Vor der Halle liegt im Osten eine Treppenstrasse, deren Anlage man nach dem jetzigen Befund für mit der Halle gleichzeitig ansehen möchte. Das Niveau der obersten erhaltenen Stufe liegt bei 32.04 m, das heisst 2 m über der jetzigen Tempeloberkante, das älteste Fussbodenniveau im Süden der Halle bei 32.29 m. Da dieser oberste Stufenrest etwa 2 ½ m südlich der Hallenecke liegt und die Gesamtlänge der Halle etwa 39 m beträgt, betrüge die Steigung auf rund 36 ½ m noch 25 cm. Es wäre also höchstens noch eine Stufe zu ergänzen, um auf ein Strassenniveau zu kommen, das gleichzeitig mit der Hallenanlage wäre. Bei späteren Erhöhungen des Hallenniveaus, die sich bei der ersten Kampagne bereits feststellen liessen, ist die Strasse höher gelegt worden.

2. Über Geländereinigung im griechischen Gebiet s. M. Nilsson, Geschichte d. Religion 1950, 95 f. Reinigung eines Hauses mit Feuer und Schwefel, Od. X 481 ff.

Die für die nächste Kampagne vorgesehene Freilegung bei der Halle muss auch erweisen, ob sich hier noch weitere Stufenreste der Treppenstrasse finden lassen; nach Feststellungen von G. Peschken im Herbst 1959 reichten die Stufen bis zur Parodoswand.

In der untersten Stufe dieser Treppenstrasse (Taf. 158e) ist ein noch in situ befindlicher Stein mitverwendet, der das linke Türgewände eines Hauses bildet, das hier überbaut wurde. Die Türschwelle dieses Hauses liegt 50 cm unter der Oberkante der ersten Strassenstufe.

Bei der Wiederfreilegung der im Plane Dörpfelds als L gekennzeichneten Säulenstellung zeigte sich, dass durch Steinraub und Bacheinbrüche besonders viel zerstört ist. Es ist nur die Fundamentlage mit zwei daraufliegenden Steinen erhalten. Die Säulenstellung durchschneidet die Grenzmauer, ist also jünger als diese und stösst an die Treppenstrasse an. Vier verschieden grosse und tiefe Löcher in der ersten Stufe der Treppenstrasse (Taf. 159a) sind vielleicht für eine zeitweilige Absperrung gedacht, die mit der Anlage der Säulenstellung in Zusammenhang gebracht werden könnte. Es wäre das eine Lösung, die selbstverständlich nur für die Zeit vor der Höherlegung der Strasse gelten könnte.

Die Gebäudereste, die von der untersten Treppenstufe aus nach Süden und Osten hin liegen, bestehen aus grossen Porosquadern. Sie liegen in Resten aus mindestens drei wahrscheinlich vier Perioden übereinander (Plan 2). Die ältesten werden durch die Scherbenbeifunde in das 5. Jahrhundert datiert; das jüngste dieser Gebäude wird durch die Caveastufen überdeckt. Die weitere Freilegung muss Einzelheiten klären (Taf. 159b).

Die Cavea ist nach Steinschnitt und Mauertechnik noch hellenistisch. Die Sitzstufen ebenso wie die Treppenstufen sind auf kleinsteinigen Packlagen verlegt; als Ausgleichsmaterial ist ein weicher grünlicher Sandstein verwendet, wie er an der Nordküste Attikas sich jetzt noch bildet.

Der römische Erweiterungsbau der Cavea ist im Innern aus Mörtelmauerwerk errichtet, dessen Mörtel aus diesem Sandstein und aus zerriebenem sehr weichen weiss-rosa Kalkstein gemischt ist; es ist der gleiche weiche Kalkstein aus dem die Quadern der klassischen Bauten gehauen sind. Die bisher freigelegten Mörtelmauern ergeben noch kein klares Bild. Man

möchte vermuten, dass sie ein Holzgerüst für Sitze getragen haben. Der östlich der Stichmauer angeschnittene Raum misst von Nord nach Süd rund 5 m, eine Entfernung, die leicht mit Holzbohlen zu überdecken war. Die Entfernung der Parodosmauer zur Stichmauer beträgt längs der äusseren Umfassungsmauer gemessen etwa 9 m. Man müsste hier eine andere Nutzung des Raumes annehmen. Die äussere Schale der Parodosmauer (Taf. 159b) und der Umfassungsmauer der römischen Cavea ist aus grossen Quadern verlegt, die in die kleinsteinige Mörtelmauer einbinden. Die Übergangsstelle dieser Mauertechnik zu der im Jahre 1956 im Osten und Norden festgestellten Feldsteinumfassungsmauer ist noch nicht freigelegt (Plan 2).

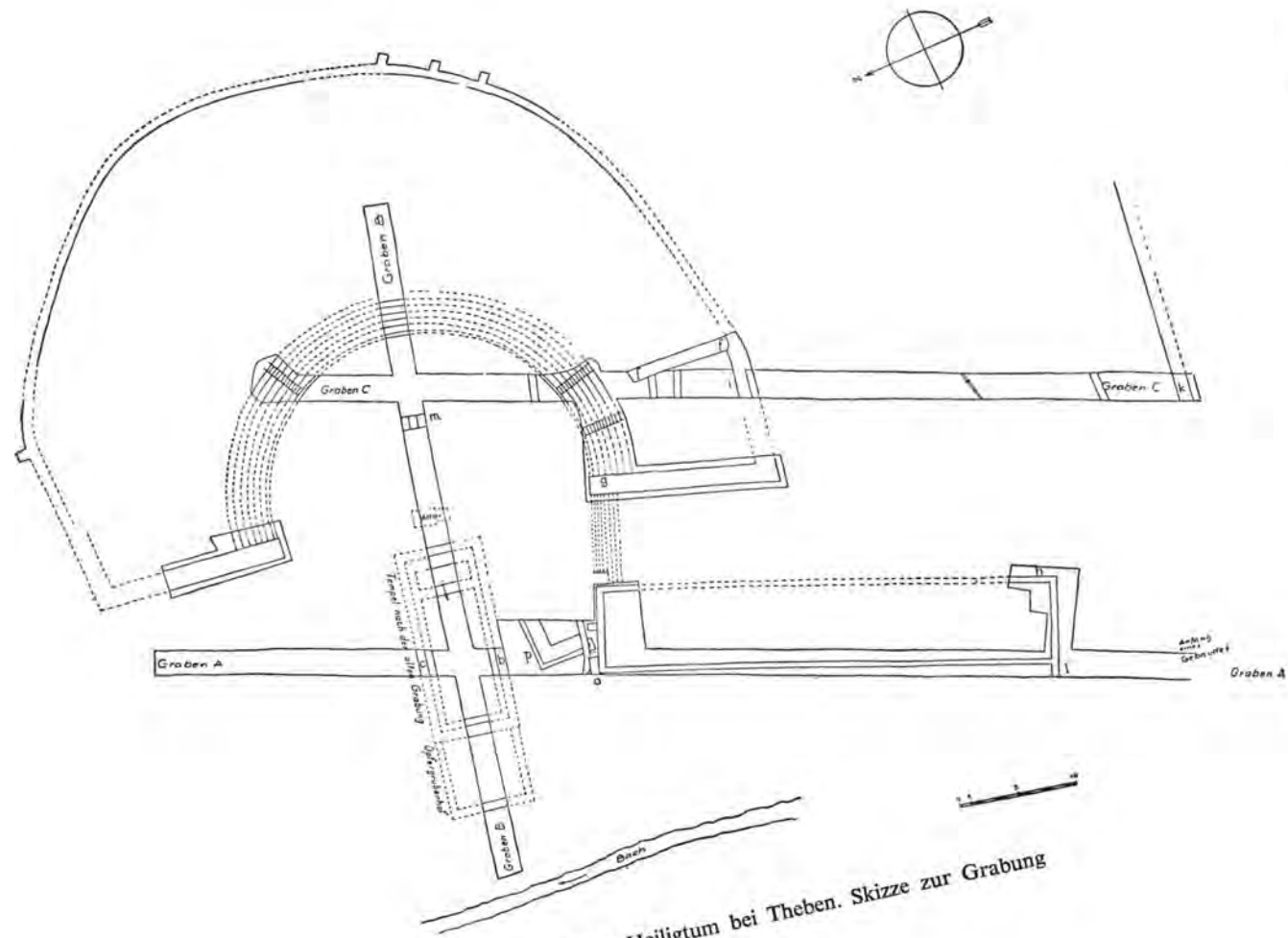
Ein festes Datum für die römische Erweiterung späthellenistischen Stufenbaues kann noch nicht gegeben werden. Überall sind die Verhältnisse durch Raubgrabungen und Wassereinbrüche verunklärt.

Sehr auffällig ist der Befund in der Orchestra. Untere Antrittsstufe der Cavea ist sehr gut gearbeitet, war also sichtbar. Trotzdem ist das Niveau der durch sie abgeschnittenen Grenzmauer 7 - 10 cm höher erhalten als das Niveau der Stufe (Taf. 159c). Vor der Antrittsstufe sind nach der Mitte der Cavea, also nach Osten hin in offenbar zweiter Verwendung die Steine der Grenzmauer dem Rund der Cavea folgend verlegt. Der an die Mauer anstossende ist zur Erzielung der Rundung abgeschrägt. Er kümmert sich nicht um eine in den letzten Stein der Mauer eingearbeitete Leere. Vermutungen über diese sonderbare Anordnung lassen sich noch nicht erhärten.

In etwa 8 ½ m vor der Tempelfront wurde eine grosse Quaderanlage aufgedeckt. Die Breite beträgt 6.50 m. Der Nordwestecke sind nach Westen hin noch zwei Steine vorgelegt, so dass ein hakenförmiger Grundriss entsteht. An der Nordostecke konnte ein millimeterdünner weisser Belag festgestellt werden. Im 3. - 5. Stein von Norden ist eine bis zu 12 cm tiefe Mulde eingearbeitet. Man möchte in dem ganzen einen Altar vermuten (Taf. 159d, 160a) zumal die Breite nahezu der Breite des Tempels im aufgehenden Mauerwerk entsprochen haben muss.

Von dem Fundament K, das Dörpfeld als möglichen Altar bezeichnete, wurde bisher nur ein Stein angeschnitten. Der Rest ist verschwunden.

Am schlimmsten sind die Zerstörungsfolgen

Plan 2. Das Kabiren-Heiligtum bei Theben. Skizze zur Grabung

seit der Grabung 1887/8 am Tempel selbst. Eine ganze Steinschicht ist verloren; doch hoffen wir, dass gerade durch diesen Verlust sich die Bauabfolge an der Tempelostseite bei eingehender Untersuchung wird weiter klären lassen.

Nur wenige Bauglieder sind gefunden worden. Einige grosse Säulentrommeln können den Maaßen nach zur Halle gehören. Sie haben teilweise noch Stuckreste. Ein schönes Triglyphon war ebenfalls ursprünglich mit Stuck überzogen.

Steinschriften fehlen nahezu vollständig.

An Kleinfunden ergab sich wenig von künstlerischer Bedeutung; auch lagen die enormen Mengen von Scherben nur in ganz geringer Zahl in gesicherter Fundlage. Es ergibt sich bisher als tiefste wirklich greifbare Schicht eine spätarchaische; sie ist angeschnitten in dem Graben B westlich des Tempels zum Bach hin, ausserdem hart südlich der Grenzmauer zum Rundbau hin in einer Suchgrube und unter dem Rundbau selbst. Es fanden sich einige schöne schwarze böotische Kantharoi (Taf. 161e), andere Becher (Taf. 161d) und einige attische Scherben. Die hervorragendste ist ein Fragment mit einem Satyr von einer Schale des Panaitios-Malers (Taf. 160c), die Sir John D. Beazley die Güte hatte zu bestimmen.

Für die Kabirenkeramik scheint sich eine weit längere Dauer des Gebrauchs herauszustellen, als früher angenommen wurde. Figürliche Fragmente, die nicht vor der Mitte des 4. Jahrhunderts entstanden sein können, fanden sich nur sehr wenige (Taf. 161b), doch mehrfach ornamental verzierte Scherben, deren Duktus durchaus hellenistisch wirkt. Taf. 160b wurde über dem grossen «Altar»fragment gefunden. Kaum vor der zweiten Hälfte des 4. Jahrhunderts dürften die Gefässe zu datieren sein (Taf. 160d), die südlich vom Eingang des Rundbaus, offenbar erst nach dessen Reparatur unter einem schützenden Ziegel beigesetzt waren. Bei den immer wieder beobachteten Brauch, die Gefässe zerbrochen auf die Erde zu werfen, kann man kaum annehmen, dass Gefässe beigesetzt wurden, die Jahrzehnte alt waren. Weitere Reste von Keramik, besonders kleinste Bruchstücke von Relief- und sonstiger Ware gehören in hellenistische bis römische Zeit.

Vielfach wurden wieder Knöchel gefunden, die teilweise sicher als Opferreste anzusprechen sind; dass sie aber auch zum Spiel und wohl als Weihgabe an den Pais gedacht sind, wird

durch die Funde einzelner Steinknöchel erwiesen.

Einzelfunde sind sonst ganz der Art, wie sie sich schon in der 1887/8 gefundenen Anschüttungsschicht finden, doch sehr viel geringer an Zahl und Qualität und meist nicht in datierbarer Schicht (Taf. 161c und f).

Nur ganz vereinzelt fanden sich Blei- oder Bronzetierchen (Taf. 160e), dagegen eine grosse Zahl von Fragmenten primitivster Terrakottatierchen. Terrakotten besserer Qualität waren selten (Taf. 161a). Bemerkenswert als unbekannter Typus Fragmente einer Schauspielerfigur in Zottengewand und Mantel, die beide an der Südwestecke des Tempelopferhofes herauskamen und wohl noch zu der Aufschüttungsschicht gehört haben, aus der die grosse Menge der Funde von 1887/8 stammen.

Das Bild des Kabirenheiligtums hat durch die beiden letzten Kampagnen wesentliche, neue Züge hinzugewonnen. Noch wenig lässt sich zur religionsgeschichtlichen Bedeutung sagen, doch ist zu hoffen, dass sowohl für die Baugeschichte des Heiligtums wie für die Frage des Kabirenkultes weitere Ergebnisse zu gewinnen sind³.

GERDA BRUNS

*

ΕΥΒΟΙΑ

ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΧΑΛΚΙΔΟΣ

Εἰς τὰ δύο ὑπόστεγα τοῦ Μουσείου καὶ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἐξετέθησαν καὶ ἐτακτοποιήθησαν τὰ γλυπτὰ καὶ αἱ ἐνεπίγραφοι στήλαι, εἰς τρόπον ὥστε ὅλα τὰ ἀντικείμενα τῆς Συλλογῆς νὰ εἶναι προσιτὰ εἰς τοὺς μελετητάς. Δύο ἐπιτύμβιοι στήλαι εἰσέχθησαν ἐξ Ἀρτάκης εἰς τὸ Μουσεῖον:

1) Ἀριθ. Εὐρ. 1300. Στήλη μετ' αἰετώματος, ὕψ. 0.93, πλ. 0.36 - 0.40, πάχ. 0.065. Γραμμ. ὕψ. ± 0.03 .

ΤΙΜΟΚΡΑΤΗ

ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΟΥ

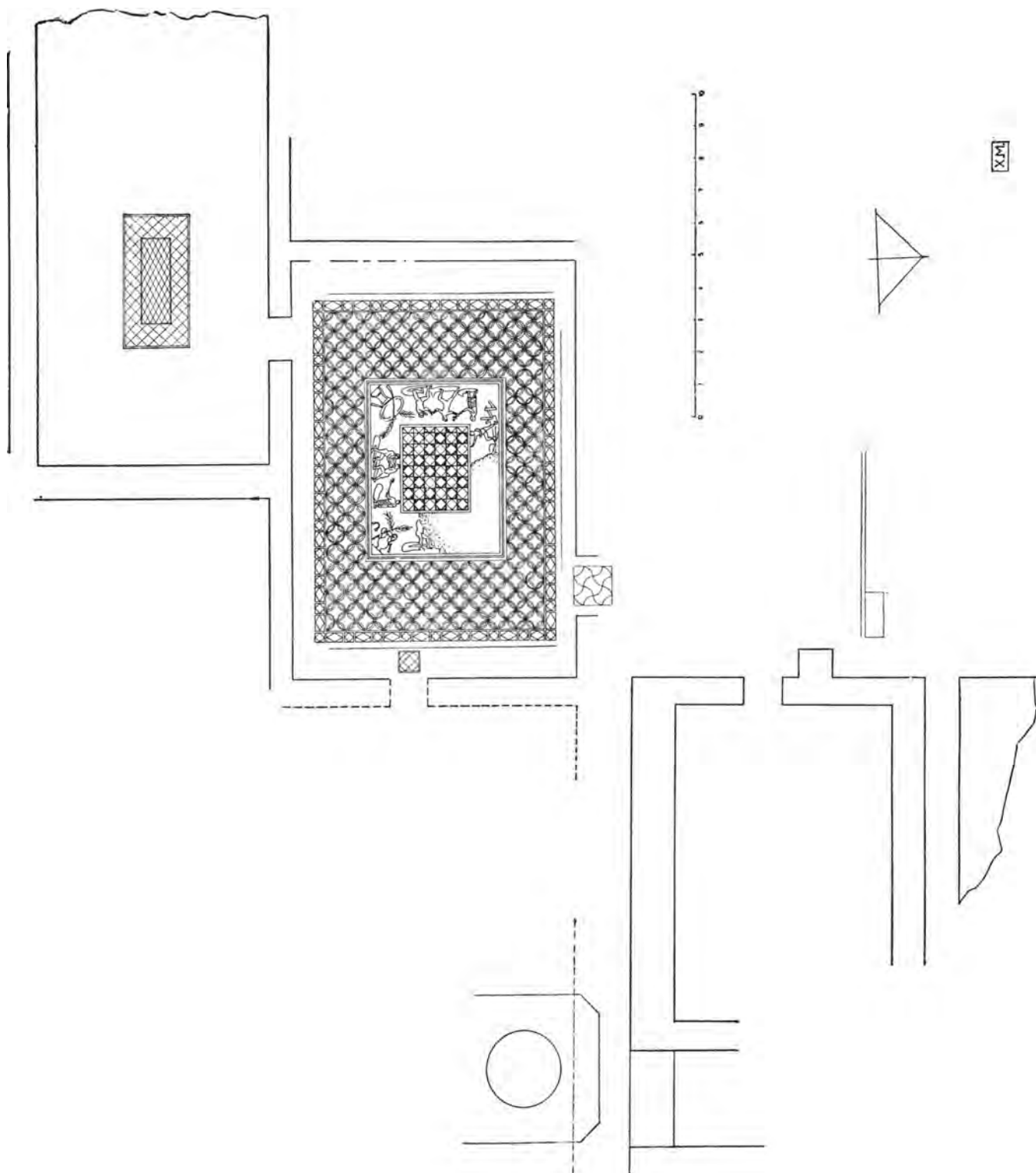
2) Ἀριθ. Εὐρ. 1299. Στήλη μετ' αἰετώματος, ὕψ. 1 μ., πλ. 0.315 - 0.34, πάχ. 0.105. Γραμμ. ὕψ. 0.018 - 0.02.

ΑΡΙΣΤΑΙΝΑ

ΜΕΝΕΚΡΑΤΟΥ

Εἰσέχθη εἰς τὴν Συλλογὴν καὶ κατετέθη εἰς τὸ

3. Die Inschriften und Münzen publiziert P. Franke in den Athenischen Mitteilungen.

Σχ. 1. Κάτωψις τῆς Παλαιστῆρας Χαλκιδίδος

ἐπισκευασθὲν παλαιὸν μουσουλμανικὸν Τέμενος τῆς Χαλκίδος, τὸ ὁποῖον στεγάζει τὴν ἐνδιαφέρουσαν Συλλογὴν παλαιοχριστιανικῶν, βυζαντινῶν καὶ νεωτέρων μνημείων, ἀνάγλυφον, ἀκέραιον, λέοντος τῆς Ἑνετίας, ἐκ τοῦ χωρίου Χάλια. Ἐτερον ἐνετικὸν ἀνάγλυφον εὗρέθη κατὰ τὴν κατεδάφισιν τοῦ οἰκήματος, ὅπου ἐστεγάζετο ἡ Χωροφυλακὴ Χαλκίδος καὶ εἰσήχθη ὡσαύτως εἰς τὴν Συλλογὴν.

Πεισιφάνας

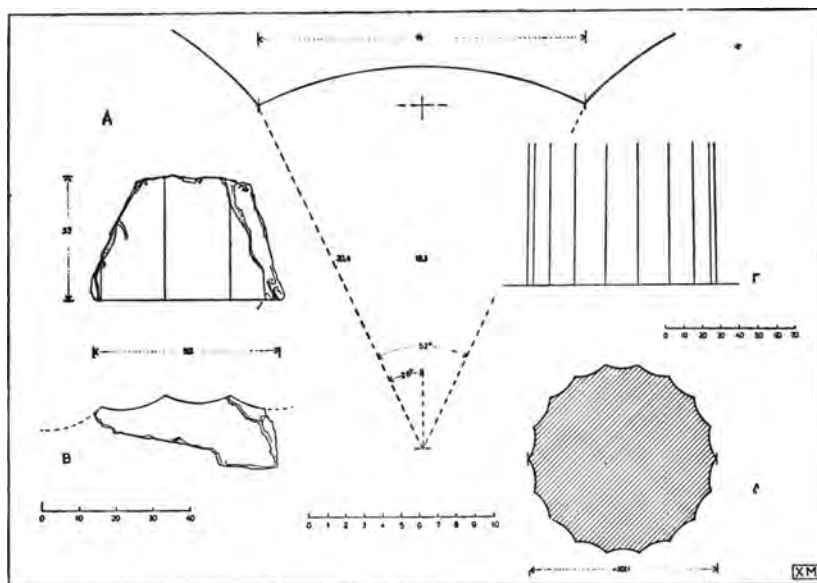
Εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Γαβριὴλ Γαλάνη ὑπάρχει

Παλαίστρα Χαλκίδος

Τοῦ παρὰ τὸ ἐργοστάσιον Darig κεμένου οἰκοδομήματος ρωμαϊκῶν χρόνων, ἀνασκαφέντος ὑπὸ τοῦ Γ. Παπαβασιλείου¹, ἐγένετο περίφραξις καὶ καθαρισμός.

Ἐπειδὴ τὸ ἐν ΑΕ 1953 - 54 εἰς μνήμην Γ. Οἰκονόμου (παρένθετος πίναξ Α) σχέδιον εἶναι ἐσφαλμένον, παρέχεται ἐνταῦθα νέον σχέδιον τοῦ οἰκοδομήματος γενόμενον ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Χ. Μπούρα (Σχ. 1).

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὸν καθαρισμὸν

Σχ. 2. Σχεδιογράφημα κίονος ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος

ἐνεκτισμένη ἀπλὴ ἐπιτύμβιος στήλη (ὑψ. 0.80, πλ. 0.39, πᾶχ. 0.09) φέρουσα ἐπιγραφὴν διὰ γραμμάτων ὕψ. 0.028:

ΕΥΕΡΓΙΑΗΣ
ΣΑΛΩΝΟΣ

Ἐκ τοῦ ἰδίου χωρίου προέρχεται στήλη ἐκ μέλανος λίθου μετ' αἰτώματος, ἑλλειπῆς κάτω, ὕψ. 0.49, πλ. 0.42, πᾶχ. 0.175. Τὸ γείσον συνεχίζει καὶ εἰς τὰς στενὰς πλευράς ὕψ. γραμμ. 0.038:

ΑΡΧΕΜΑΧΟΣ
ΑΡΧΙΠΠΟΥ

Ἡ στήλη σήμερον εὐρίσκεται εἰς τὸ Μουσεῖον Χαλκίδος (ἀριθ. Εὑρ. 1298).

διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς θεμελίων τὰ ὁποῖα ἐκτείνονται εἰς τὸν χώρον τὸν ὑπὸ τῆς δημοσίας ὁδοῦ Χαλκίδος - Ἐρετρίας καταλαμβάνομενον.

Φύλλα

Εἰς τὴν θέσιν Νιχώρι τῆς περιοχῆς Φύλλων ὑπάρχουν ἐρείπια πιθανῶς βασιλικῆς. Ταῦτα οἱ ἐντόπιοι θεωροῦν ὡς ἀνήκοντα εἰς ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ζαχαρίου. Ἐκεῖ ὑπάρχει μαρμάρινον ἀρχιτεκτονικὸν μέλος, τὸ ὁποῖον φέρει τὴν ἐπιγραφὴν -]ΜΟΚΡΙΤ[- (Πί ν. 162α).

1. ΠΑΕ 1900,15

ΕΡΕΤΡΙΑ

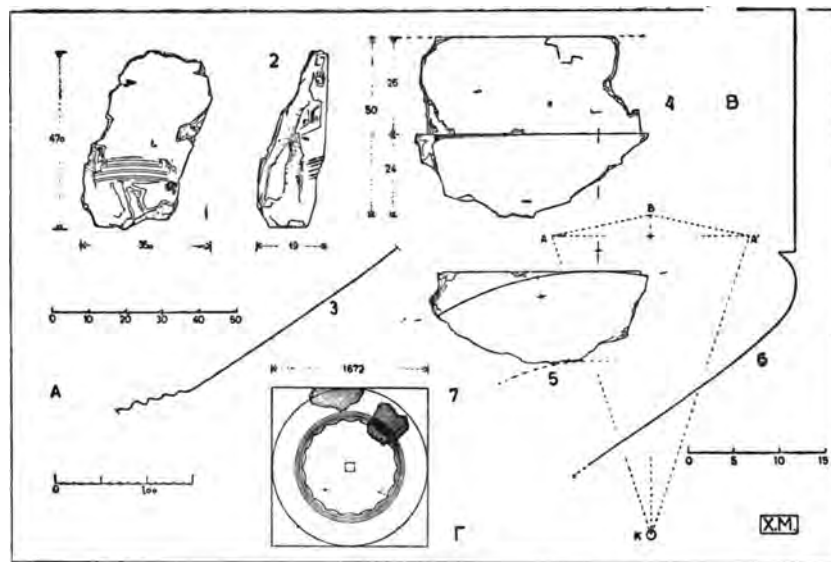
Ἐν Ἐρετρίᾳ, αἱ κατὰ τὸ 1962 ἐργασίαι, περιορίσθησαν κυρίως εἰς τὴν περισυλλογὴν ἀρχαίων. Πολλοὶ ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ εὐρέθησαν εἰς τὸν παρὰ τὸ Μουσεῖον χεῖμαρρον ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ θεάτρου μέχρι τοῦ γηπέδου τοῦ ποδοσφαίρου. Ἀποδεικνύεται ἅπαξ ἔτι ὅτι παραλλήλως τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ τείχους τῆς πόλεως ὑπῆρχε νεκροταφεῖον. Αἱ ἐπιγραφαὶ αὐταί, μετ' ἄλλων εὐρεθεισῶν κατὰ τὸ 1961, θέλουν ἀποτελέσει ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας μελέτης.

Ἐνταῦθα πρέπει μόνον νὰ μνημονευθῇ ὅτι εἰς

τὸ ὄνομα Ἑγεμόνη ἀπαντᾷ εἰς ἐπιγραφὰς τῆς Ἐρετρίας κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα (IG XII, 9, 368 καὶ ἀριθμ. 779 τοῦ καταλ. τοῦ Μουσ. Ἐρετρίας).

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐξ ὑπαρχῆς συντάξεως καταλόγου τοῦ Μουσείου Ἐρετρίας, μετεφέρθησαν ἐκ Χαλκίδος ἅπαντα τὰ ἐξ Ἐρετρίας προερχόμενα ἀρχαῖα, πλὴν τῶν γλυπτῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος καὶ τῶν μικρῶν θραυσμάτων αὐτῶν, ἥτοι:

1) Αἱ ἐπιγραφαὶ IG XII, 9, 180, 213, 226, 361, 668 1006.

Σχεδ. 3. Τεμάχια κιονοκράνων ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος

τὸν χώρον τῆς ἀκροπόλεως, 120 μ. περίπου ΝΑ τοῦ οἰκοδομήματος τοῦ θεωρουμένου ὡς θεσμοφορίου, εὐρέθη πλάξ θρανίου μαρμαρίνη, μήκους 1.18 μ., πλ. 0.61, πάχ. 0.10. Ἡ προσθία στενὴ ἐπιφάνεια καὶ αἱ πλάγαι εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦ πλάτους των λοξῶς τετμημέναι. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια εἶναι εἰργασμένη διὰ ξοῖδος, ἐνῶ ἡ κάτω διὰ κοπέως (βελόνι). Ἐπὶ τῆς προσθίας στενῆς καθέτου ἐπιφανείας, διὰ γραμμάτων ὕψους ± 0.03 ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή (καταλ. Μουσ. Ἐρετρίας 1274).

ΗΓΕΜΟΝΗ ΔΗΜΗΤΡΙ

τοῦ Δ' αἰῶνος π.Χ.

Διὰ τῆς ἐπιγραφῆς πιστοποιεῖται ἡ ὑπαρξίς τοῦ Θεσμοφορίου εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν τῆς ἀκροπόλεως, ὡς πρῶτος ὁ Κουρουνιώτης ὑπέθεσεν².

2. ΠΑΕ 1900, 55· ΠΑΕ 1910, 269· IG XII, 9, 258

2) IG XII Suppl. 642, 672. Τῆς τελευταίας ἡ προέλευσις ἐξ Ἐρετρίας εἶναι βεβαία.

3) Τὰ ἀγγεῖα καὶ λοιπὰ πήλινα ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ 1301 μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ 1321 τοῦ Μουσείου Χαλκίδος, ἅτινα ἔλαβον ἀντιστοίχως τοὺς ἀριθμοὺς 1235-1259. Μνεῖα αὐτῶν ἐγένετο ἐν Α.Δ. 16 (1960): Χρονικά 150.

4) Ἀγαλμάτιον κορασίου (MX 38 - ME 1269).

5) Χαλκὴ φιάλη (MX 752 - ME 1271).

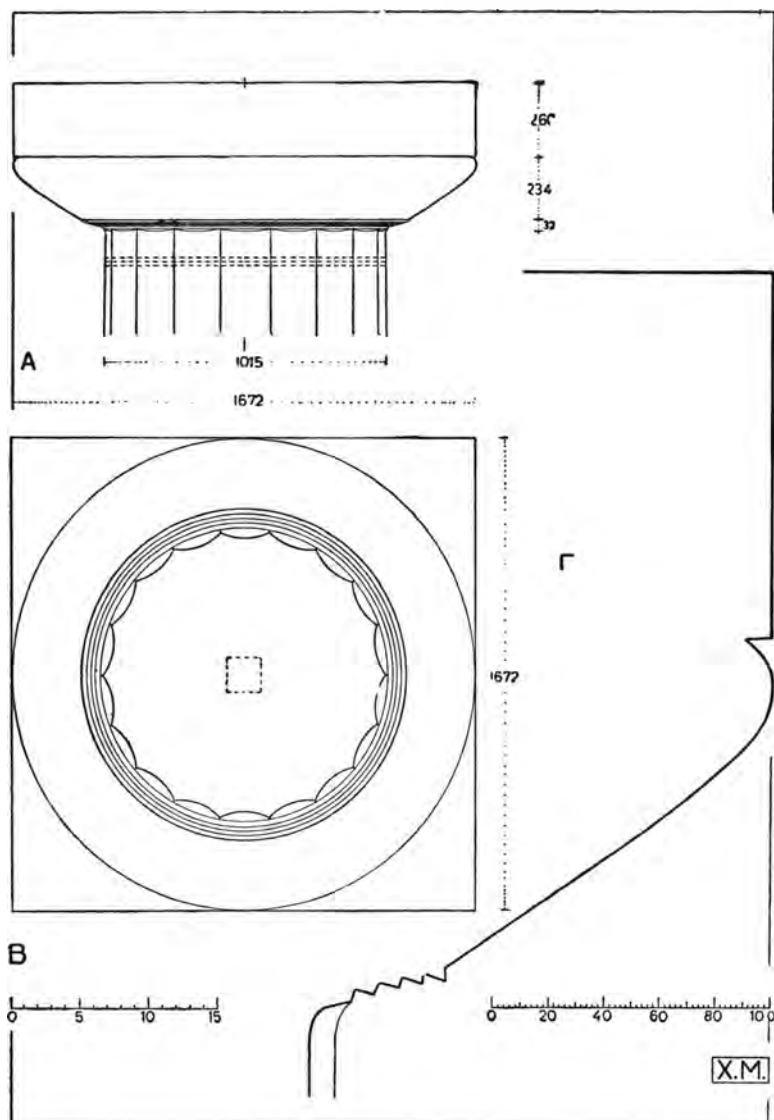
6) Τὰ ὑπ' ἀριθμ. 122 α' - ἡ θηριοπρόσωπα στηθαία θεάτρου, ὡς χαρακτηρίζει ταῦτα ὁ Παπαδάκης. Ἡ ἐξ Ἐρετρίας προέλευσις αὐτῶν εἶναι ἀναμφισβήτητος κατόπιν τῆς εὐρέσεως ἐν τῷ Μουσείῳ Ἐρετρίας μέρους ἐνάτου στηθαίου ὁμοίου κατὰ τὰς διαστάσεις, τὴν ἐργασίαν καὶ τὸ ὑλικὸν πρὸς τὰ λοιπά, τὰ ὁποῖα ἔλαβον εἰς τὸ Μουσεῖον Ἐρετρίας τοὺς ἀριθμοὺς 1213 - 1220.

7) Τεμάχιον ἀναγλύφου ἐκ σαρκοφάγου (MX 25 - ME 1221).

8) Προτομή ἀνδρός ἐν κυκλικῷ πλαισίῳ (MX 61 - ME 1222).

11) Τμήμα μικρῆς ἀρχαϊκῆς παρίνης Σφιγγὸς ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος (MX 126 - ME 1225).

12) Θραύσμα μελανομόρφου ληκύθου με πα-

Σχεδ. 4. Ἀναπαραστάσεις κιονοκράνου ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος

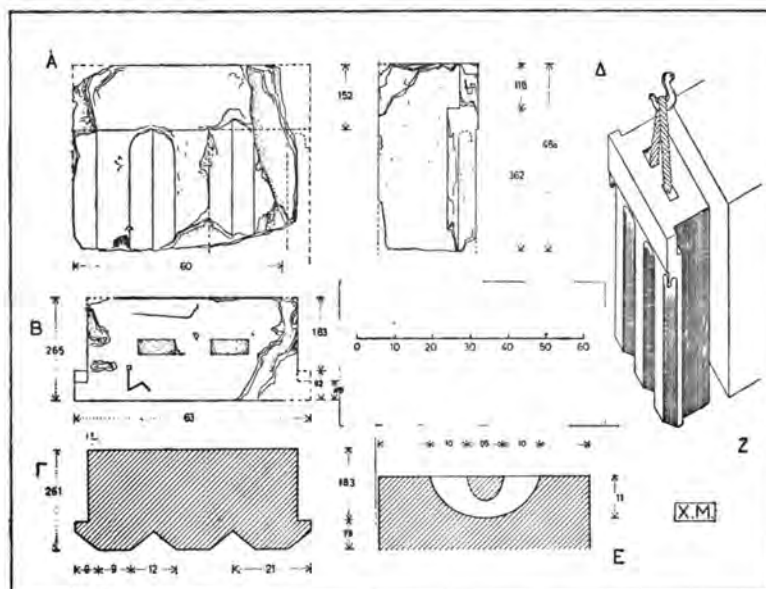
9) Ἑρμοειδὲς ἄγαλμα Ἡρακλέους (MX 995 - ME 1223)

10) Κορμὸς ἀγαλματίου κούρου ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος (MX 125 - ME 1224).

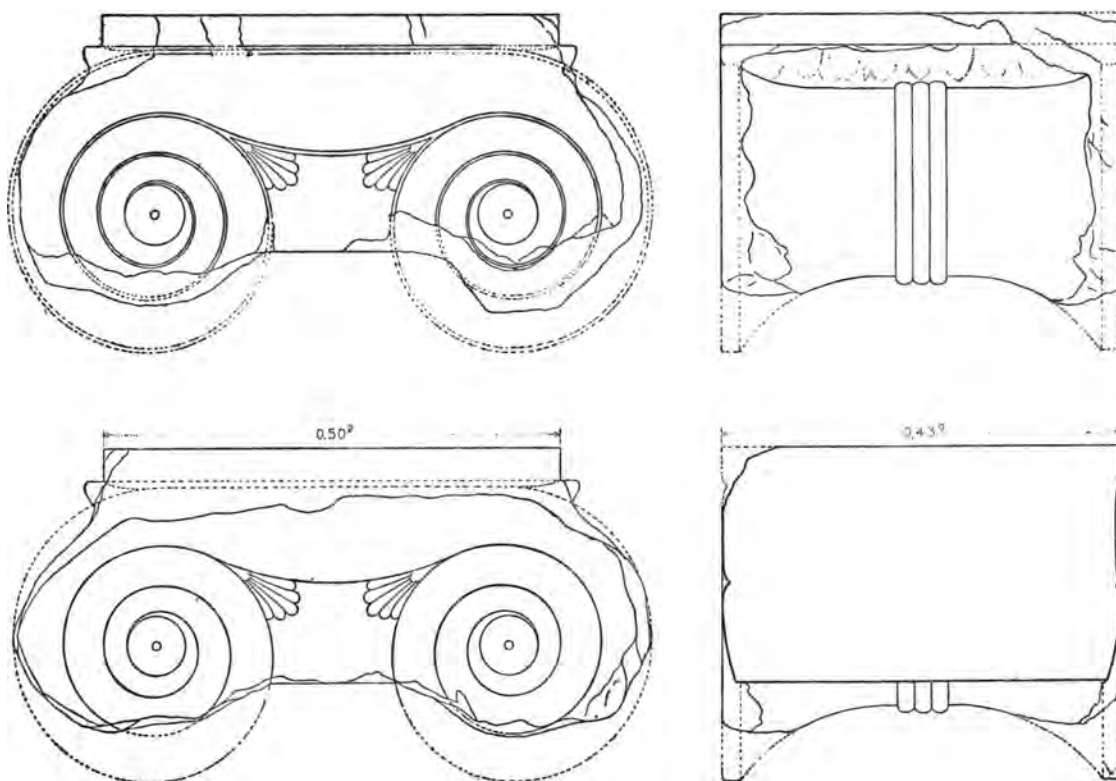
ράστασιν Ἡρακλέους καὶ Ἀνταίου (MX 562 - ME 1226)³.

13) Λήκυθος ἐρυθρόμορφος (MX 560-ME 1227).

3. Haspels ABL 216,12

Σχεδ. 5. Τρίγλυφον ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος

Σχεδ. 6. Ὅψεις καὶ τομὴ ἰωνικοῦ κιονοκράνου Μουσείου Ἐρετρίας

14) Ὁ ἐπιτύμβιος κιονίσκος ΜΧ 243 (ΑΕ 1902, 122,3) μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *Πυθίας Ἀλεξίππου*⁴.

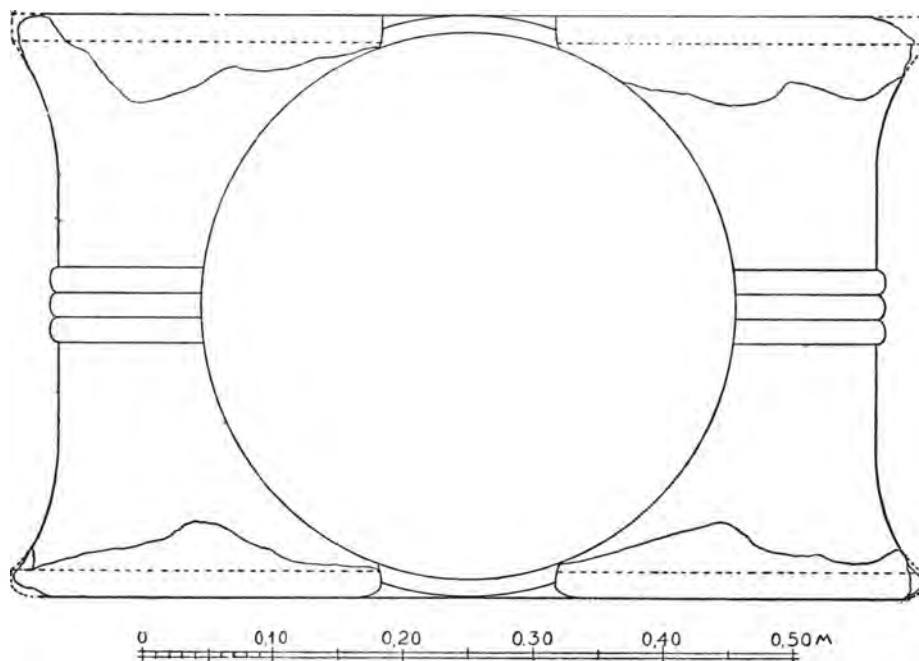
15) Μετεφέρθησαν ἐπίσης ἐκ Χαλκίδος εἰς τὸ Μουσεῖον Ἑρετρίας ὁ ἀρχαῖκός ἀκροκέραμος μετὰ γοργονεῖου (Α.Δ. 1960, Χρονικά 150, Πίν. 130α), τὸ ἀγαλμάτιον Πίν. 130γ καὶ ἡ κεφαλὴ Πίν. 130δ, ἣτις δὲν εἶναι ἐκ πώρου ἀλλὰ μαρμαρίνη.

Ναὸς Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος

Κατὰ τὸν καθαρισμόν τοῦ χώρου τοῦ ναοῦ

ρεῖται τῶν ἱμάντων οἵτινες, τέσσαρες τὸν ἀριθμόν, ἐσχημάτιζον ἐν τομῇ εὐθείαν μὴ ἐφαπτομένην τοῦ ἐχίνου ἀλλ' εἰσέχουσαν. Ὅμοια περίπτωσις ἐμφανίζεται εἰς τὸ κιονόκρανον τοῦ βου αἰῶνος τῆς Ἀσσοῦ καὶ εἰς τὸ κιονόκρανον Δ τοῦ Ἡραίου Ἀργους⁶. Βάσει τῶν στοιχείων αὐτῶν ἐγένετο ἀναπαράστασις τοῦ κιονοκράνου ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Χ. Μπούρα (Σχ ε δ. 4).

Τὰ σφζόμενα ἀποτμήματα τριγλύφων εἶναι ὁ-
σαύτως ἐλλιπῆ. Δὲν γνωρίζομεν τὸ ὕψος τῶν οὐ-

Σχεδ. 7. Ἄνωσις ἱωνικοῦ κιονοκράνου Μουσείου Ἑρετρίας

τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος εὐρέθησαν τεμάχια ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, σφονδύλων, κιονοκράνων καὶ τριγλύφων. Ὅμοιων μελῶν τεμάχια ὑπῆρχον καὶ εἰς τὸ Μουσεῖον, εὐρήματα τοῦ Κ. Κουρουνιώτου⁵, τὰ ὅποια οὗτος ἐθεώρει ὡς ἀνήκοντα εἰς τὸν μεταπερσικὸν ναόν. Ἐνταῦθα παρατίθεται τὸ σχέδιον τομῆς ραβδόσεως κίονος μετ' ἀποκαταστάσεως τῆς κατόψεως αὐτοῦ (18 ραβδόσεις) (Σχ ε δ. 2) καὶ ὑποτύψεις τομῆς κιονοκράνου (Σχ ε δ. 3). Τὸ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα 1, 2 καὶ 3 τμήμα κιονοκράνου ἀποτελεῖ νέον εὕρημα, ἐνθὲ τὸ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα 4, 5 καὶ 6 παλαιὸν τοῦ Κουρουνιώτου μνημονευθὲν ἐν ΠΑΕ 1900, 53. Ἡ τομὴ τοῦ ἐχίνου ἀμφοτέρων συμπίπτει, τὸ δεῦτερον ὅμως στε-

τε τὸ πάχος τοῦ ἀντιθήματος. Διὰ τῶν σχεδίων τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Χ. Μπούρα γίνονται διὰ πρῶτην φορὰν γνωστὰ τὰ στοιχεῖα καὶ ἡ μορφή τῶν τριγλύφων (Σχ ε δ. 5).

Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ὑπάρχουν ἐντετειχισμένα εἰς τὰς πέριξ αὐτοῦ οἰκίας, εἰς τὰ ἐντὸς τοῦ χώρου χριστιανικὰ ἐρεῖπια καὶ εἰς τὰ θεμέλια τῶν οἰκιῶν, αἱ ὅποιαι κατηδαφίσθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν.

Λίαν ἀξιόλογον εἶναι τὸ ἀρχαῖκόν ἱωνικὸν κιονόκρανον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀναθηματικόν (Σχ ε δ. 6, 7, Πί ν. 162β,) τὸ ὅποιον ἔχει ἐκτεθῆ εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἑρετρίας.

ΒΑΣ. Γ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ - ΒΑΣ. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ

4. Πρβλ. Παποδάκην ΑΔ 1915, 182.

5. ΠΑΕ 1908,227· ΠΑΕ 1910,268.

6. Hesperia XXI,3 σελ. 233 εἰκ. 4.

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ ΚΑΙ ΦΩΚΙΔΟΣ

ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΔΕΛΦΩΝ

Και κατά τὸ 1962 ἐξηκολούθησεν ἡ ἐντατικὴ ἐργασία πρὸς ἐπανεκθεσιν τοῦ Μουσείου Δελφῶν, ἡ ὁποία κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος δύναται πλέον νὰ θεωρηθῇ ὡς περατωθεῖσα.

Ἐντὸς τῆς κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν πλευρὰν τοῦ κτηρίου μεγάλης αἰθούσης, τῆς πρὸ τῆς αἰθούσης τοῦ Ἡνιόχου, ἐπανιδρύθη ἐπὶ διβάθμου βάσεως ἐκ μαρμάρου Δομβραίνης ὁ κίων τῶν Χορευτρίων (Πί ν. 163α-γ). Ἡ συγκρότησις καὶ στερέωσις του, ἐκτελεσθεῖσα ὑπὸ τοῦ γλύπτου Δ. Περὰκη, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἐκτάκτων τεχνιτῶν Θ. Σκαρῆ καὶ Γ. Ἀσημενοῦ, ἀπετέλεσε τεχνικὸν ἐπίτευγμα· ἀπητήθη ὅμως πολύμηνος ἐργασία.

Ἐκτὸς τῶν πολλῶν ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως δυσχερειῶν, αἵτινες προέκυψαν κατὰ τὴν στερέωσιν τοῦ ἔργου τούτου, δυσχερὴς ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ σημείου τοποθετήσεώς του ἐντὸς τῆς αἰθούσης. Διότι πέραν τῶν εἰδικῶν δι' αὐτὸ ἀπαιτήσεων χώρου καὶ φωτισμοῦ ἔπρεπε νὰ ὑπολογισθῇ καὶ ἡ ἐντὸς τῆς ἰδίας αἰθούσης ἐκθεσις τῶν ἀγαλμάτων τοῦ ἀναθήματος τοῦ Δαόχου. Μόνον δὲ κατόπιν πολλῶν δοκιμῶν, γενομένων διὰ γυψίνου ἐκμαγείου, ἀπεφασίσθη ἡ τοποθέτησις του παρὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τῆς αἰθούσης.

Ἡ ἀπόφασις νὰ τοποθετηθῇ τὸ σύμπλεγμα τῶν Χορευτρίων ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου κιονοκράνου, τοῦ ὁποίου καὶ ἑλλείπει κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ κάτω τμήμα, ἐδημιούργησε ζήτημα ἰσχυρᾶς ὑποστυλώσεως. Οὕτω προέβημεν εἰς τὴν κατασκευὴν, ἐντὸς τῆς κάτωθεν τῆς αἰθούσης εὐρισκομένης ἀποθήκης, ὑποστυλώματος ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίχθη, τοποθετηθὲν ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς αἰθούσης, τὸ πέδιλον τοῦ κεντρικοῦ ἄξονος στηρίξεως τοῦ συμπλέγματος.

Ἡ στήριξις τῶν ἀνιδρυθέντων τμημάτων τοῦ κίονος ἐγένετο κατὰ τρόπον ἐπιτρέποντα νὰ ἀποσπασθῇ εὐκόλως ἀπὸ τοῦ κιονοκράνου τὸ σύμπλεγμα τῶν Χορευτρίων. Τοῦτο δὲ διότι ὁ κεντρικὸς ἄξων στηρίξεως ἀποτελεῖται (Σχ ε δ. 1) ἐκ δύο, ἐξ ἀνοξειδώτου χάλυβος ράβδων, κοχλιουμένων εἰς σωλῆνα (μῆκ. 0.60 μ.), ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ ἐν ἡμισυ ἔχει εἰσαχθῇ ἐντὸς τοῦ κιονοκράνου καὶ κατὰ τὸ ἕτερον ἐντὸς τοῦ συμπλέγματος. Τοιοῦτοτρόπως δύναται τὸ σύμπλεγμα νὰ ἀνυψωθῇ περιστρεφόμενον περὶ τὸν ἄξονά του — ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά — εἴκοσι περίπου φοράς, ὅσον δηλαδὴ εἶναι τὸ ὕψος τῆς κοχλιώσεως. Σημειωτέον ὅτι

πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς διὰ τοῦ κεντρικοῦ ἄξονος στηρίξεως τοῦ συμπλέγματος προσετέθησαν τέσσαρες εἰσέτι διαφόρου μήκους κατακόρυφοι σύνδεσμοι ἐξ ὀρειχάλκου, τῶν ὁποίων τὸ κάτω ἄκρον προσηρμόσθη ἐπὶ δίσκου, διαμέτρου 0.53 μ., ἐξ ἀνοξειδώτου χάλυβος, τοποθετηθέντος ὑπὸ τὴν βάσιν τοῦ συμπλέγματος.

Ἄτερον κυκλικὸν ἔλασμα διαμέτρου 0.55 μ., τοῦτο ἐξ ὀρειχάλκου, ἐτοποθετήθη μετὰ τῶν δύο τεμαχίων, τῶν ἀποτελούντων τὸ κιονοκράνον. Διὰ τοῦ ἐλάσματος τούτου διέρχονται ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ κεντρικὸς ἄξων στηρίξεως καὶ ἀφ' ἑτέρου, στερεωθεῖσαι ἐπὶ τῶν σφζόμενων ἀρχαίων ὀπῶν, δύο ὀρειχάλκινοι ράβδοι, τῶν ὁποίων τὸ ἄνω ἄκρον εἰσέρχεται μέχρι βάθους 0.045 μ. εἰς τὸ ἄνω τμήμα τοῦ κιονοκράνου, τὸ δὲ ἕτερον ἐξικνεῖται μέχρι τῆς συγχρόνου βάσεως.

Διὰ τὴν τυχὸν μετακίνησιν τοῦ ἄνω τμήματος τοῦ κιονοκράνου ἀπαιτεῖται πρῶτον νὰ ἀφαιρεθῶν αἱ διὰ γύψου συμπληρώσεις τοῦ ὑπ' αὐτὸ τμήματος καὶ μετὰ ταῦτα νὰ κοποῦν διὰ πρίονος οἱ σύνδεσμοι στηρίξεως.

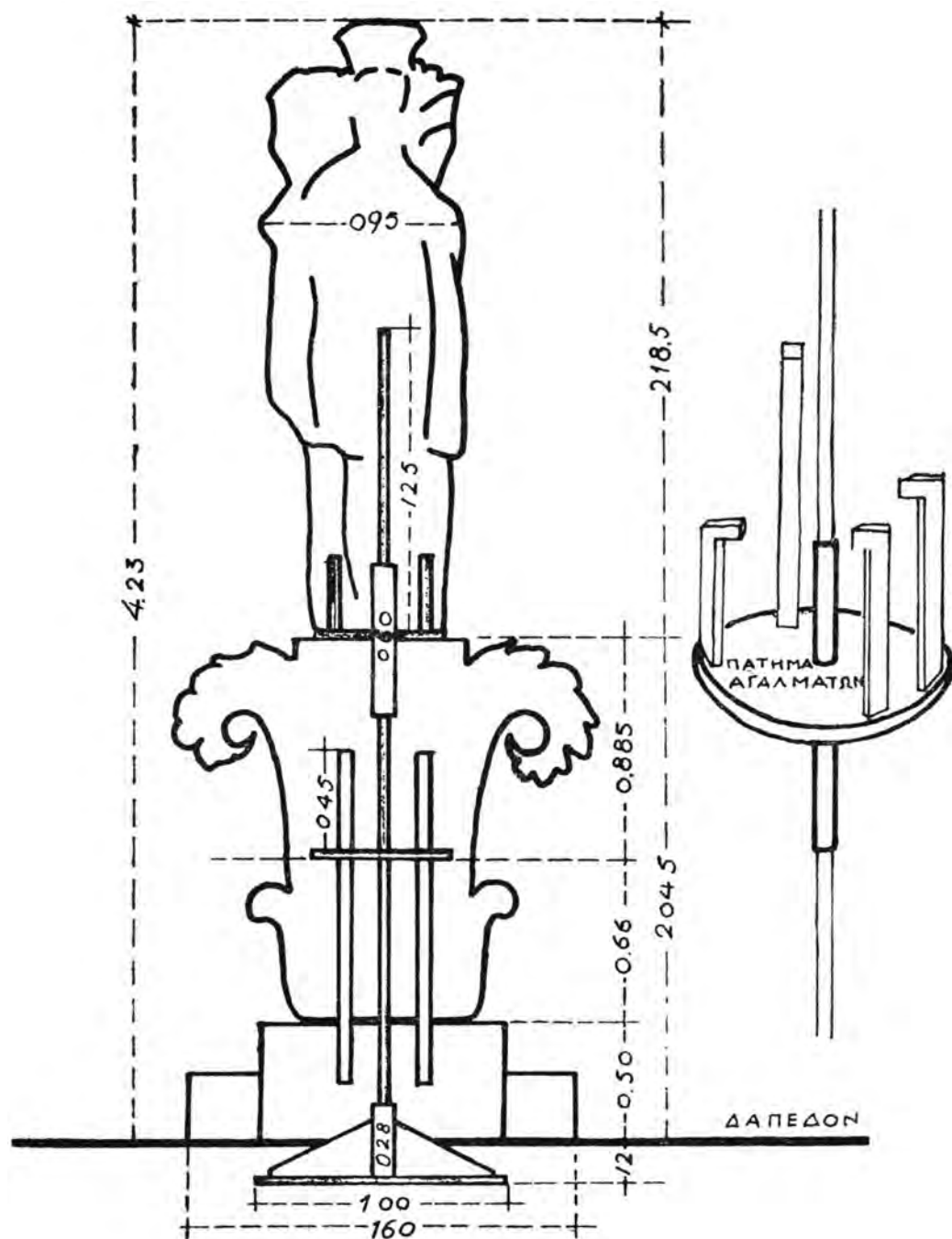
Τέλος διὰ νὰ μετακινήθῃ καὶ τὸ κάτω τμήμα τοῦ κιονοκράνου θὰ χρειασθῇ, ἀφοῦ ἀπομακρυνθῇ ἡ δίβαθος μαρμαρίνη βάσις καὶ σκαφῇ τὸ πέριξ αὐτοῦ δάπεδον τῆς αἰθούσης, ἔνθα ἔχει ἐνσφηνωθῇ τὸ πέδιλον στηρίξεως, νὰ κοπῇ καὶ πάλιν διὰ πρίονος ὁ εἰς τὸ κέντρον τοῦ τελευταίου τούτου προσηρμοσμένος σωλῆν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου στερεοῦται ὁ κεντρικὸς ἄξων στηρίξεως τοῦ ὅλου κίονος.

Πλησίον τοῦ μεγαλύτερου τούτου τμήματος τοῦ κίονος τῶν Χορευτρίων καὶ παρὰ τὴν θύραν τῆς αἰθούσης τοῦ Ἡνιόχου ἐξετέθη καὶ ἕτερον τμήμα του, ὁ καλύτερον σφζόμενος δεύτερος πιθανῶς σπόνδυλος, πέριξ δὲ αὐτοῦ ἐτοποθετήθησαν, συγκολληθέντα καὶ συμπληρωθέντα, τὰ τρία μεγάλα φύλλα ἀκάνθου, τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς βάσεως τοῦ κίονος (Πί ν. 163γ).

Ἐντὸς τῆς ἰδίας αἰθούσης καὶ κατὰ μῆκος τῆς βορείας πλευρᾶς τῆς ἐξετέθησαν τὰ ἀγάλματα τοῦ ἀναθήματος τοῦ Δαόχου. Τούτων δὲν ἀνενώθη εἰσέτι ἡ ἐκ μαρμάρου ἐπένδυσις τῶν βάθρων των, ἡ ὁποία λόγῳ τῶν πολλῶν κατὰ τὰς οἰκοδομικὰς ἐργασίας μετακινήσεων ἔχει ὑποστῇ ἀρκετὴν φθοράν.

Εἰς τὴν νέαν αἴθουσάν του μετεφέρθη καὶ ὁ Ἡνίοχος, τοποθετηθεὶς ἐπὶ νέας διβάθμου βάσεως ἐκ μαρμάρου Καπανδριτίου.

Ἡ ἀνανέωσις τῆς βάσεως ὑπῆρξεν εὐεργετικὴ διὰ τὸ ἄγαλμα, διότι κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἐκ τῆς προηγουμένης παρετηρήσαμεν μετ' ἐκπλήξεως, ὅτι τοὺς σιδηροῦς γόμφους στηρίξεώς του

Σχεδ. 1. Σκελετός στηρίξεως τοῦ κίονος τῶν χορευτριῶν

συνεκράτει παχὺ στρώμα γύψου (0,20 μ.), ὁ ὁποῖος εἶχε τοποθετηθῇ ἐσωτερικῶς ἐπὶ τοῦ ἐλάσματος τοῦ συγκρατοῦντος τοὺς ἄκρους πόδας τοῦ ἀγάλματος. Μετὰ μεγίστης βεβαίως προσοχῆς, ἀλλὰ καὶ δυσκολίας ἀπεσπάρθη ὁ γύψος, οἱ δὲ χαλκοὶ γόμφοι στηρίξεως ἀντικατεστάθησαν δι' ἄλλων ἐξ ὀρειχάλκου.

Αἱ ἐργασίαι αὐταὶ ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τοῦ δεξιοτάτου ἀρχιτεχνίτου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Χ. Χατζηλίου, βοηθουμένου ὑπὸ τοῦ ἐπίσης δεξιού τεχνίτου Γ. Ἀσημενοῦ.

Καὶ κατὰ τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ Ἡνιόχου ἐμελετήθη μὲ ἰδιαιτέραν προσοχὴν τὸ ἐπὶ τοῦ βάθρου τοῦ σύστημα στηρίξεώς του, ἐφαρμοσθέντος τοῦ ἐν τῷ Σ χ ε δ ι φ 2 ἀπεικονιζομένου, τὸ κύριον στοιχεῖον τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ ὀρειχάλκινος ἄξων. Ἡ στερέωσίς του ἐντὸς τοῦ κοίλου κάτω μέρους τοῦ σώματος τοῦ ἀγάλματος ἐπετεύχθη διὰ δύο ἐξ ὀρειχάλκου ἐλασμάτων, προσαρμοσθέντων τοῦ ἐνὸς ἄνω παρὰ τὴν ὁσφὺν καὶ τοῦ ἐτέρου κάτω παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἀγάλματος. Ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου ἔχουν κοχλιωθῇ τὰ ἄνω ἄκρα τῶν γόμφων στηρίξεως, ἐνῶ τὰ κάτω σφηνοῦνται ἐπὶ ὀρειχαλκίνων κυκλικῆς διατομῆς θηκῶν, αἵτινες εἰσῆχθησαν ἐντὸς τῶν εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ βάθρου λαξευθεισῶν ὀπῶν.

Ἡ ἐν ξηρῷ, ἥτοι ἄνευ γύψου, προσαρμογὴ τῶν γόμφων στηρίξεως καθιστᾷ εὐκόλῳ τὴν ἀνύψωσιν πρὸς ἀπομάκρυνσιν τοῦ ἀγάλματος ἀπὸ τοῦ βάθρου του, χωρὶς δὲ καὶ τοῦτο νὰ ὑποστῇ οὐδεμίαν φθοράν.

Τέλος, σκόπιμον εἶναι νὰ σημειωθῇ, ὅτι κατὰ τὴν νέαν τοποθέτησίν του διωρθώθη σημαντικὸν λάθος τῆς προηγουμένης. Ἐτοποθετήθη δηλαδὴ κατὰ τρόπον ὥστε ἀμφότεροι οἱ πόδες του νὰ βαίνουν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐπιφανείας τοῦ βάθρου, ἐνῶ προηγουμένως ὁ δεξιὸς ἐπάτει βαθύτερον, λαξευθείσης ἐλαφρῶς τῆς ὑπὸ τὸ πέλμα του ἐπιφανείας. Εἰς τὸ σφάλμα τοῦτο ὑπέπεσαν οἱ τοποθετήσαντες, προφανῶς διότι παρενόησαν διὰ ποῖον λόγον τὸ ὕψος τοῦ δεξιοῦ ποδὸς εἶναι κατὰ τι μεγαλύτερον παρ' ὅ,τι τὸ τοῦ ἀριστεροῦ. Ἡ διαφορὰ ὅμως αὕτη δὲν εἶναι ἡ μόνη· ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι ἀκόμη, τὴν παρουσίαν πασῶν τῶν ὁποίων δυνάμεθα κάλλιστα νὰ ἐξηγήσωμεν, ἐὰν ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν ὅλην κίνησιν τοῦ ἀγάλματος. Τὸ νὰ ἐπεκταθῶμεν, ἔστω σύντομα, εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ σημαντικοῦ τούτου ζητήματος, ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὰ πλαίσια τῆς ἐκθέσεως. Τὰς παρατηρήσεις μας θέλομεν ἐκθέσει ἄλλαχού.

Ἐντὸς νέας προθήκης ἐτοποθετήθησαν καὶ οἱ πόδες τῶν ἵππων τοῦ ἄρματος τοῦ Ἡνιόχου, καθὼς ἐπίσης ἐξετέθη ἐντὸς μικρᾶς προθήκης τοῦ

τοίχου ἡ χεὶρ παιδός, ἀνήκοντος πιθανῶς εἰς τὸ σύνπλεγμα.

Ἐπὶ δρυϊνῆς ὑψηλῆς βάσεως ἐξετέθη, μεταφερθὲν ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, ὅπου ἐφυλάσσετο προσωρινῶς, τὸ χάλκινον θυμιατήριον, τὸ ὅποιον εἶχεν εὑρεθῇ κατὰ τὸ 1937 ὁμοῦ μετὰ τῶν γνωστῶν χρυσελεφαντίνων ἀντικειμένων.

Διάφορα ἀκόμη χάλκινα ἀγαλμάτια ἐξετέθησαν ἐπὶ ἰδίῳν βάσεων ἐντὸς ἄλλων αἰθουσῶν τοῦ Μουσείου: Χαλκῆ ἀγελάς, εὔρημα τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν, τὰ ἀγαλμάτια τῶν δύο ἀθλητῶν καὶ τὸ ἀγαλμάτιον αὐλητοῦ, ἅτινα εὑρέθησαν ὁμοῦ μετὰ τῶν χρυσελεφαντίνων, καὶ χαλκῆ τεφροδόχος ὕδρια (Π ι ν. 165 β - γ), εὑρεθείσα κατὰ τὸ 1959 ἐντὸς τάφου εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Μουσείου.

Εἰς τὴν αἶθουσαν μικροτεχνημάτων ἐξετέθησαν, συγκολληθέντα ἐκ νέου, διάφορα γεωμετρικὰ ἀγγεῖα, προερχόμενα ἐκ παλαιότερων ἀνασκαφῶν ἐντὸς τοῦ τεμένους τοῦ Ἀπόλλωνος, ἃς ἐνήργησαν διάφορα μέλη τῆς Γαλλικῆς ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς.

Εἰς τὰ ἐργαστήρια τοῦ Μουσείου συνεχίσθη ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ συγκόλλησις ἀγγείων προερχομένων εἴτε ἐκ παλαιῶν ἀνασκαφῶν εἴτε ἐκ νέων.

Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι καὶ τὰ ἀγγεῖα, πεντήκοντα περίπου, ἅτινα εὑρέθησαν τὸ 1959 ἐν Ἀμφίσσῃ κατὰ τὴν ὑπ' ἐμοῦ διενεργηθεῖσαν ἀνασκαφὴν εἰς τὸ οἰκόπεδον, ὅπου κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν θεμελιῶν πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ κτηρίου τοῦ Ο.Τ.Ε. ἀπεκαλύφθη ἀρχαῖον νεκροταφεῖον. Ἐκ τῶν ἀγγείων τούτων βεβαιοῦται, ὅτι τὸ ἐν λόγῳ νεκροταφεῖον ἦτο ἐν χρήσει ἀπὸ τῶν ὑστέρων γεωμετρικῶν χρόνων μέχρι καὶ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος (Π ι ν. 166 καὶ 167).

Πρὸς τούτοις ἐγένετο καὶ ὁ καθαρισμὸς χρυσῶν καὶ χαλκῶν γεωμετρικῆς ἐποχῆς κοσμημάτων, εὑρεθέντων ἐντὸς τάφου ἀποκαλυφθέντος τυχαίως εἰς τὴν συνοικίαν «Χάρμαινα» παρὰ τὸ φρούριον Ἀμφίσσης (Π ι ν. 164, 165α). Δυστυχῶς τὰ κτερίσματα τοῦ τάφου τούτου εἶχον περισυλλεγῇ ὑπὸ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Δήμου Ἀμφίσσης, ὅτε δὲ ἐπληροφορήθην τὴν ἀνεύρεσίν του, εἶχε πλέον πρὸ πολλοῦ καταστραφῇ ὁ τάφος.

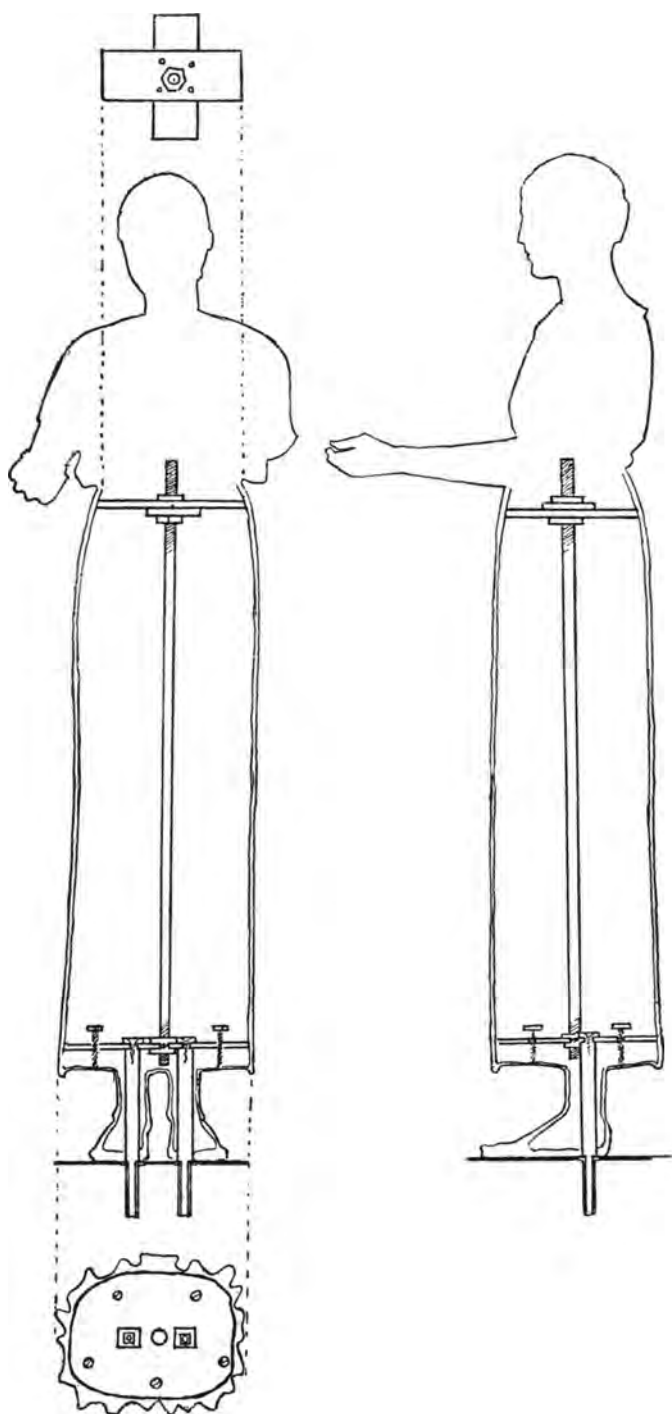
Διὰ συνεργείου τοῦ γραφείου διακοσμήσεων Ἰ. Φαρινόλα ἐγένετο ὁ χρωματισμὸς τῶν αἰθουσῶν ἐκθέσεως τοῦ Μουσείου.

Διὰ τὰ γραφεῖα τῆς Ἐφορείας κατεσκευάσθησαν διάφορα δρυῖνα ἔπιπλα: δύο μεγάλαί τράπεζαι μελέτης, καθίσματα κλπ.

★

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗΝ ΑΝΤΙΚΥΡΑΣ

Εἰς τὴν περιοχὴν Ἀγίων Θεοδώρων Ἀντικύρας, ὅπου πρόκειται νὰ ἀνεγερθῇ τὸ ἐργοστάσιον Ἀλουμινίου, ἐγένετο κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ

Σχεδ. 2. Σκελετός στηρίξεως ήνιόχου

1962 από κοινοῦ μετὰ τῆς Γαλλικῆς ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς ἡ ἑναρξίς μεγάλης ἐκτάσεως ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν. Ἡ ἔρευνα ἐξετάθη εἰς δύο ἀρκούντως ἀπέχοντα ἀλλήλων σημεία: 1) Παρὰ τὴν παρὰ τὴν καὶ ἐντὸς τοῦ ἐλαιῶνος τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά, ἔνθα ἀνεφάνησαν τὰ ἐρείπια βυζαντινῆς ἐκκλησίας τύπου ὀκταγωνικοῦ καὶ 2) Πλησίον τῆς αὐτοῦ ἀρχαίας ἀκροπόλεως, ἴσως τῆς φωκικῆς πόλεως Μεδεῶνος. ΒΑ τῆς ἀκροπόλεως καὶ παρὰ τὴν θέσιν, ὅπου κατὰ τὸ 1907 ὁ καθηγητὴς Γ. Σωτηριάδης εἶχεν ἀνασκάψει τάφους μυκηναϊκῶν χρόνων, διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς μεγάλης ἐκτάσεως ἀρχαίου νεκροταφείου.

Ἡδὴ ἠρευνήθησαν τάφοι τινές, τὰ κτερίσματα τῶν ὁποίων βεβαίουν, ὅτι ἡ περιοχὴ αὕτη ἦτο κατεφικμένη ἀπὸ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς μέχρι καὶ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος (Πί ν. 168 α-β). Ἡ ἀνασκαφὴ συνεχίζεται.

ΙΩΑΝΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

*

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΦΩΚΙΔΟΣ

Μαριολάτα

Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο τῆς Παρνασσίδος εὐρέθη, εἰς βάθος 0,80 μ., τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου κατὰ τὴν διάνοξιν θεμελίων ὑπὸ τῶν κατοίκων πρὸς ἀνέγερσιν ἐκκλησίας εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν ἔνθα ὑπάρχει σήμερον ταπεινὸν ξυλόστεγον ναῦδριον τοῦ Ἀγ. Δημητρίου (Πί ν. 169 α).

Μικρὰ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα γενομένη ὑπὸ τῆς Ἐφορείας δαπάναις τῆς Ὑπηρεσίας ἀπεκάλυψεν ἐν μέρει τὰ ἐρείπια παλαιοχριστιανικῆς τρικλίτου βασιλικῆς μετὰ ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἐκ τριχρῶμων φυσικῶν ψηφίδων (Πί ν. 169 γ).

Ἡ βασιλικὴ αὕτη πλάτους 14,10 μ. καὶ μήκους ἀποκαλυφθέντος μέχρι σήμερον 29,55 μ., εἶναι τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου μετὰ προσκτισμάτων—μὴ ἀποκαλυφθέντων εἰσέτι—ἔχει δὲ ἐγερθῇ ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν τοῦ ἀρχαίου Βοίου, τετραπόλεως τὸ τεῖχος τῆς ὁποίας μετὰ ἐξεχόντων τετραγώνων πύργων σφάζεται εἰσέτι εἰς ἱκανοποιητικὴν κατάστασιν (Πί ν. 169 β).

Τὴν βασιλικὴν διεδέχθη ἕτερος ναός, μικροτέρων διαστάσεων, ἰδρυθεὶς ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ταύτης, τὰ ἐρείπια τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν ὑπὸ καὶ πρὸ τοῦ διατηρουμένου σήμερον ναῖσκου τοῦ Ἀγίου Δημητρίου ἀποτελούντος οὕτω τὴν τρίτην οἰκοδομικὴν περίοδον.

Ἡ κάτοψις τῆς βασιλικῆς, ὁμοῦ μετὰ τῆς περιγραφῆς τῶν εὐρημάτων, θὰ δοθῇ εἰς ἔκθεσιν τοῦ προσεχοῦς ἔτους (1963) ὅτε, ὡς ἐλπίζεται, θὰ ὁλοκληρωθῇ ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα.

ΠΑΥΛΟΣ ΑΛΞΑΡΙΔΗΣ

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

ΚΑΙ

ΜΝΗΜΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Α' ΕΠΑΝΕΚΘΕΤΙΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ

1. Μουσείον Βόλου

Κατόπιν τῆς ἀποφασισθεῖσης ἐπεκτάσεως τοῦ κτηρίου διὰ τῆς προσθήκης ἐπιμήκους αἰθούσης εἰς τὴν βόρειον πλευράν, συνδεομένης μετὰ τῶν προεχουσῶν αἰθουσῶν Γ καὶ Ζ τοῦ παλαιοῦ κτηρίου, δὲν ἐκρίθη σκόπιμον νὰ ἐκτεθοῦν ἀρχαῖα εἰς τὰς δύο τελευταίας αὐτὰς αἰθούσας, ὑπὸ μορφὴν προσωρινῆς ἐκθέσεως, ὡς εἶχεν ἀρχικῶς σχεδιασθῇ, πρῶτον μὲν ἐπειδὴ ἡ ὀλιγοχρόνιος ἐκθεσις θὰ συνεπήγето καὶ δαπάνην καὶ φθορὰς τῶν ἀρχαίων, ἰδίᾳ τῶν ὑπολειπομένων γραπτῶν στηλῶν, ἔπειτα δὲ διότι ἡ ὅλη διάταξις τῶν ἐκθεμάτων εἰς τὰς αἰθούσας θὰ ἐλάμβανε μετ' ὀλίγον ὅλως διάφορον μορφήν, μετὰ τὴν κτηριακὴν ὁλοκλήρωσιν τοῦ Μουσείου. Περιωρίσθημεν οὕτως εἰς βελτιώσεις τῆς ἐκθέσεως τῶν τεσσάρων αἰθουσῶν καὶ τοῦ προθαλάμου καί, κυρίως, εἰς ἐργασίας προπαρασκευαστικὰς τῆς τελικῆς ἐκθέσεως.

Δύο εἰδικῆς κατασκευῆς προθήκαι, περιέχουσαι χαρακτηριστικὰς συλλογὰς ἀρχαίων νομισμάτων ἐκ Θεσσαλίας (ἑλληνικῶν, ρωμαϊκῶν καὶ βυζαντινῶν), ἐξετέθησαν εἰς τὰς αἰθούσας Β καὶ Δ. Ὅλαι σχεδὸν αἱ θεσσαλικαὶ πόλεις ἀντιπροσωπεύονται εἰς τὴν συλλογὴν αὐτὴν, ἡ ὅποια περιλαμβάνει καὶ νομίσματα τελευταίως εὐρεθέντα εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Ὁμολίου, τῆς Δημητριάδος, τῆς Τρίκκης καὶ τῆς Φίλιας, ὡς καὶ τινων ἄλλων θέσεων. Τὴν κατάταξιν τῶν νομισμάτων καὶ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῶν ἀνέλαβεν ἡ νομισματολόγος κ. Μ. Οἰκονομίδου, ἐργασθεῖσα εἰς δύο περιόδους ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βόλου, μετὰ τὴν ἐπικουρίαν καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ τεχνικοῦ προσωπικοῦ αὐτοῦ. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐκθέσεως ἐπεξεργάσθη καὶ σημαντικὸν μέρος τοῦ πλουσίου νομισματικοῦ ὕλικου τοῦ Μουσείου, μετὰ σκοπὸν τὴν περιοδικὴν δημοσίευσιν τῶν ἀνεκδότην δειγμάτων.

Εἰς τὴν αἶθουσαν Ε ἐξετέθη ἐπὶ βάθρου ἀκέφαλος κορμὸς ἐφήβου Πραξιτελείου ὕφους, ἀλλαγὰι δὲ καὶ προσθήκαι ἐγένοντο εἰς τὰ γεωμετρικὰ ἀγγεῖα τῆς αἰθούσης, ὡς καὶ εἰς τὰς μικρὰς προθήκας τῶν γεωμετρικῶν καὶ ἀρχαϊκῶν χαλκῶν τῆς αἰθούσης Β. Ἐξ ἄλλου ἐκαθαρίσθησαν, συνεπληρώθησαν καὶ ἐτέθησαν ἐπὶ βάθρων ἀξιόλογα γλυπτὰ, ἐν οἷς ἀρχαῖκή κεφαλὴ κόρης ἐκ Λατομείου (παρὰ τὸ Σέσκλον), ἡ κεφαλὴ ἐφήβου ἐκ Φαρ-

σάλου του Πί ν. 170 α, ἀγαλμάτιον λέοντος, ἐκ Φαρσάλου ἐπίσης, κ.ἄ. Ἐκαθαρίσθησαν καὶ ἐταξινομήθησαν αἱ ἐπιγραφαὶ κατὰ κατηγορίας, αἱ σπουδαιότεραι δὲ μετεφέρθησαν εἰς εἰδικὴν ἀποθήκην, ὅπου ἐτοποθετήθησαν ἐπὶ ρυμῶν ἐξ ὕλικου Dexion ἢ προσηλώθησαν κατὰ μήκος τῶν τοίχων. Συνεκολλήθησαν ἐπίσης αἱ λατρευτικαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ ἄλλαι, προσφάτως εὐρεθεῖσαι ἐν Δημητριάδι, ἐνῶ πολλά ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα ἐξετέθησαν κατὰ μήκος τοῦ τοίχου τῆς πρὸ τῶν ἀποθηκῶν στοᾶς.

Ἡ συγκόλλησις καὶ συμπλήρωσις τῶν ἀγγείων συνεκίσθη καὶ ἐφέτος μὲ ρυθμὸν γοργόν, μάλιστα τῶν ἐλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν. Συγχρόνως ὠλοκληρώθη ἡ ἐπεξεργασία (συγκόλλησις, συμπλήρωσις καὶ φωτογράφησις) τῶν μυκηναϊκῶν ἀγγείων καὶ ἡ παράλληλος ταξινόμησις τῶν ποικίλων συγχρόνων ἀντικειμένων (ὄπλων, κοσμημάτων κ.ἄ. μικροτεχνιμάτων) κατὰ εὐρηματικὰς ἐνότητας, ὥστε νὰ εἶναι ἐφεξῆς εὐχερὴς καὶ ἡ ἔκθεσις, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ δημοσίευσις τοῦ ὕλικου. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομεν τὰ ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου τῆς Δρανίστας (Ἀρβανιτόπουλος, ΠΑΕ 1911, 351 κ.ἔ.) σπουδαιότατα μυκηναϊκὰ εὐρήματα, τὰ ὅποια προσεχῶς δημοσιεύονται.

Ὁμοία προπαρασκευὴ, ἀλλ' εἰς πολὺ μικροτέραν κλίμακα, ἐγένετο καὶ διὰ τὴν κεραμεικὴν τῆς Νεολιθικῆς Περιόδου (μάλιστα τῆς ἀρχαιοτέρας) καὶ τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, αἱ δυσχερεῖαι δὲ ὥς ἦσαν ἐδῶ σχεδὸν ἀνυπέρβλητοι, διότι τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ὕλικου εὐρέθη ἀκατάγραφον.

Διὰ τοῦ φωτογράφου κ. Ἰπποκρ. Ζημέρη ἐπεχειρήθη ἡ λίαν δυσχερὴς φωτογράφησις τῶν γραπτῶν στηλῶν (συνήθεις φωτογραφίαι καὶ ἐγχρωμοὶ διαφάνειαι), ὥς καὶ τῶν σπουδαιωτέρων γλυπτῶν τοῦ Μουσείου, ὅπως συνεπληρώθησαν. Ἡ φωτοθήκη περιλαμβάνει πρὸς τὸ παρὸν τετρακόσια καὶ πλέον φωτογραφικὰ ἀρνητικά, ἐλπίζεται δὲ ὅτι προσεχῶς θὰ πλουτισθῇ πολὺ μᾶλλον.

Ἡ ἔλλειψις ἐργαστηρίων καὶ εἰδικῶν χώρων ἐργασίας τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ (πάντα ταῦτα προβλέπονται εἰς τὴν νέαν ἐπέκτασιν τοῦ κτηρίου) ἀντεμετωπίσθη προσωρινῶς διὰ τῆς συμπίξεως τῆς κεραμεικῆς εἰς τὴν τρίτην ἀποθήκην, ὅπου διερρυθμίσθη χῶρος καταγραφῆς τῶν ἀρχαίων ἀφ' ἑνός, καὶ ἐγκατεστάθησαν τὰ ἐργαστήρια τῶν τεχνιτῶν. Συγχρόνως κατεσκευάσθησαν ἄφθονα κιβωτίδια διὰ τὴν κατάταξιν καὶ ἀποθήκευσιν τῆς κεραμεικῆς καὶ τῶν μικροτεχνιμάτων, ὥς καὶ προθήκαι τριῶν τύπων, διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ἐκθέσεως.

2. Μουσεῖον Ἀλμυροῦ

Ἡ κυρία προσπάθεια ἐστράφη καὶ ἐνταῦθα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἐπιστημονικῆς κατατάξεως τοῦ ὕλικου, τὴν ταῦτιςιν καὶ καταγραφὴν ἀρχικῶς καὶ τὴν ἐνημέρωσιν τῶν παλαιῶν εὐρετηρίων. Πολλὰ τῶν ἐκθεμάτων τοῦ Μουσείου αὐτοῦ μετεφέρθησαν πρὸ ἐτῶν διὰ λόγους ἀσφαλείας εἰς Ἀθήνας (Ἐθν. Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον) καὶ εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου, τὰ λοιπὰ δὲ εἶχον πολλάκις συσκευασθῇ καὶ μετακινηθῇ, λόγῳ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ κτηρίου, ἀμέσως μετὰ τοὺς σεισμούς. Δυστυχῶς, ἡ ἐπισκευὴ δὲν ἦτο ἐπαρκὴς (ἀντισεισμικὴ, δηλ.), τὸ δὲ κτήριο δὲν παρέχει πλῆρη ἀσφάλειαν, ἐπιτρέπουσαν ἔκθεσιν τῶν ἀρχαίων. Ἀλλῶς τε καὶ ὁ διατιθέμενος χῶρος δὲν κρίνεται ἤδη ἐπαρκὴς, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἡ «Φιλάρχαιος Ἐταιρεία Ὅθρυς» (εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς γνωστὸν, ὀφείλομεν καὶ τὴν ἰδρυσιν καὶ τὴν συντήρησιν τοῦ ἀξιολόγου αὐτοῦ τοπικοῦ Μουσείου) κατέχει μίαν τῶν κυρίων αἰθουσῶν. Ἐνεκα τῶν ἀνωτέρω, δὲν ἐπεχειρήθη ἔκθεσις τοῦ ὕλικου, πρὸ τῆς ὀριστικῆς ἐπιλύσεως τοῦ προβλήματος τῆς ἀντισεισμικῆς στηρίξεως τοῦ κτηρίου καὶ τῆς ὁλοκληρώσεως αὐτοῦ διὰ τῆς προσθήκης γραφείου, φυλακείου καὶ ἀποθήκης εἰς τὸ εὐρύχωρον προαύλιον.

Ἡ ἐπιστημονικὴ κατάταξις καὶ καταγραφὴ τοῦ ὕλικου ἀνετέθη εἰς τὴν ἀρχαιολόγον δ. Αἰκατέρ. Παπαζαφεῖρη (τῇ συνεργασίᾳ καὶ τῆς κ. Μ. Θεοσχάρη), εἰς εἰδικούς δὲ τεχνίτας ἢ συγκόλλησις τῶν ἀγγείων, ὁ καθαρισμὸς τῶν χαλκῶν καὶ ἡ συμπλήρωσις τῶν γλυπτῶν. Τὰ λίθινα ἐταυτίσθησαν εὐχερῶς, χάρις εἰς τὰ θαυμάσια παλαιὰ εὐρετήρια τοῦ μακαρίτου Νικ. Γιαννοπούλου, εἰς τὸν ζῆλον τοῦ ὁποίου ὀφείλεται ὁ καταρτισμὸς τῆς βασικῆς συλλογῆς τοῦ Μουσείου. Ἀντιθέτως, δυσχερείας συνηγήσαμεν εἰς τὴν ταῦτιςιν τῆς κεραμεικῆς καὶ τῶν μικροτεχνιμάτων, ἐπειδὴ πολλὰ τῶν ἀρχαίων εἶχον ἀναμειχθῇ κατὰ τὰς ἁλλεπαλλήλους μετακινήσεις, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀπώλειαν τῶν ἐνδείξεων προελεύσεως. Συνεκολλήθησαν πάντως καὶ συνεπληρώθησαν τὰ σπουδαιότερα τῶν ἀγγείων καὶ συντηρήθησαν τὰ χαλκὰ καὶ σιδηρᾶ, ἰδίᾳ τὰ ἐκ τῶν ἀγγλικῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἄλου (πρβλ. Wace-Thompson, BSA 18 (1911 - 12), 1 κ.ἔ.) προερχόμενα. Ἐκ τῶν προϊστορικῶν, ἰδιαιτέρας μερίμνης ἔτυχον τὰ εὐρήματα τῶν ἀγγλικῶν ἀνασκαφῶν τῶν Ζερελίων.

3. Ἐλασσών (Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ)

Εἰς τὸ μουσουλμανικὸν τέμενος τῆς Ἐλασσόνοιο στεγάζεται μικρὰ τοπικὴ συλλογὴ, καταρτισθεῖσα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, χάρις εἰς τὸν ζῆ-

λον του τέως έκτ. Ἐπιμελητοῦ κ. Δημ. Φώλια. Τὸ ὕλικόν κατεγράφη, φροντίδι τοῦ Ἐπιμελητοῦ, ἐκαθαρίσθησαν δὲ καὶ συνεκολλήθησαν τὰ ἀγγεῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέροντα μυκηναϊκὰ καὶ πρωτογεωμετρικά, προερχόμενα ἐκ τῆς Βουβάλας (τῆς ἀρχαίας Ἀζώρου, πιθανῶς) καὶ τῆς περιοχῆς τῆς Ἐλασσόνης (Πίν. 170 β - γ).

Β' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ

1. Σέσκλον

Δαπάναις τοῦ Ταμείου Ἀρχαιολογικῶν Πόρων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίων τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως, ἀνακατεσκευάσθη ἡ περίφραξις τοῦ χώρου τῆς προϊστορικῆς ἀκροπόλεως «Καστράκι» παρὰ τὸ χωρίον Σέσκλον. Ἡ νέα περίφραξις ἐξετάθη πέραν τῶν ὁρίων τῆς παλαιᾶς, διὰ τὰ εὐθυγραμμισθῇ ἡ πρόσοψις, περιέλαβε δὲ καὶ μέρος τοῦ ἀγροῦ Δ. Ζίντρα, ἡ ἀπαλλοτριώσις τοῦ ὁποίου, καθὼς καὶ τῶν λοιπῶν περὶ τὴν ἀκρόπολιν ἀγρῶν ἀπεφασίσθη ἤδη παρὰ τῆς Ὑπηρεσίας, διὰ τὴν πληρεστέραν ἐξασφάλισιν τοῦ χώρου. Ἡ πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ὁδός, μήκους 1,5 χιλιομ., διηνοίχθη ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ τὰς ραγδαίας βροχὰς τοῦ φθινοπώρου ἀπεκόπη καὶ ἡ πρόσβασις παραμένει πάντοτε δυσχερὴς (περὶ ἀνασκαφῶν ἐν Σέσκλῳ βλ. κατωτέρω).

2. Φίλια Καρδίτσης

Εἰς τὴν θέσιν «Χαμάμα», ὀλίγον ἔξω καὶ πρὸς Β τοῦ χωρίου Φίλια, νοτίως τῶν Σοφάδων, συντηρήθησαν τὰ δι' ἀνασκαφῶν (βλ. κατωτέρω τὸ περὶ ἀνασκαφῶν τμήμα τῆς ἐκθέσεως) ἀποκαλυφθέντα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα ρωμαϊκῶν χρόνων, ἀνήκοντα εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν σπουδαίου Ἱεροῦ, ὀφισταμένου εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἀπὸ τῶν γεωμετρικῶν χρόνων. Πρόκειται κυρίως περὶ μεγάλου κτηρίου, πιθανῶς ξενῶνος, τοῦ ὁποίου ἀπεχωματώθησαν τέσσαρες αἵθουσαι καὶ δάπεδα καλυπτόμενα ὑπὸ ψηφιδωτοῦ μετὰ γραμμικῶν σχεδίων.

Ἐνισχύθησαν εἰς τινὰ σημεῖα οἱ τοῖχοι καὶ τὰ ψηφιδωτά, ἅτινα ἐκαλύφθησαν τελικῶς διὰ τὴν καλυτέραν ἐξασφάλισιν.

3. Μετέωρα

Συνεχίσθησαν καὶ ἐφέτος αἱ ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι, κατὰ τὰ σχέδια τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως. Ἐκ μέρους τῆς Περιφερείας τὰς ἐργασίας παρηκολούθησεν ὁ Ἐπιμελητὴς Ἀγγ. Λιάγκουρας.

4. Ἐλασσών

Ὑπὸ τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως ἐγένοντο ἐπίσης ἐργασίαι στερεώσεως εἰς τὴν Μονὴν τῆς Ὀλυμπιωτίσσης Ἐλασσόνης διὰ τοῦ εἰδικοῦ ζωγράφου Φ. Ζαχαρίου, ὡς καὶ ἀλλαγὰι σιδηρῶν πλαισίων τῶν παραθύρων τοῦ Τζαμίου Ἐλασσόνης, ἐπιβλέψει τοῦ Ἐπιμελητοῦ Ἀγγ. Λιάγκουρας.

Γ' ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ. ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΑΙ ΑΡΧΑΙΩΝ

1. Σέσκλον

Δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ διὰ τοῦ γράφοντος ἡρευνήθη ἐφέτος ἡ στρωματογραφία τοῦ γνωστοῦ σπουδαίου προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ (ἀκροπόλεως) τοῦ Σέσκλου, τὸν ὁποῖον συστηματικῶς ἀνέσκαψε πρὸ ἐξήκοντα καὶ πλέον ἐτῶν ὁ ἀείμνηστος Χρήστος Τσουντας (Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου, 1909). Περιληπτικὴ ἐκθεσις τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἀνασκαφῶν δημοσιεύεται εἰς «Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας» (1962), δι' ὀλίγων ὁμῶς μνημονεύονται καὶ ἐνταῦθα τὰ κυριώτερα πορίσματα.

Ἡ πρώτη στρωματογραφικὴ δοκιμὴ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἐγένετο κατὰ τὰ ἔτη 1956 - 57 (πρβλ. Α.Δ. 16 (1960): Χρον. 170 - 1), ἀλλ' ἦτο ἐξαιρετικῶς περιορισμένη. Ἡ ἐφετεινὴ ἐρευνα ἀπέβλεψε κυρίως εἰς τὴν λεπτομερεῖαν τῆς σπουδῆς τῶν στρωμάτων τῆς «Ἀρχαιοτέρης Νεολιθικῆς», περιλαμβανομένης καὶ τῆς λεγομένης «Προκεραμεικῆς» περιόδου. Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν ἐδείχθη, ὅτι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μακροτάτης αὐτῆς ἐποχῆς, ἡ ὁποία καλύπτει πιθανῶς τρεῖς ὁλοκλήρους χιλιετηρίδας, εἰς τὸ Σέσκλον ἡ ζωὴ εἶναι συνεχῆς καὶ ἡ ἐξέλιξις ὁμαλὴ καὶ ἀδιατάρακτος. Κατὰ τὴν πρώτην Περίοδον, τὴν «Προκεραμεικὴν» (7η χιλιετηρ. π.Χ.), παρατηροῦνται ἤδη ὅλα τὰ θεμελιώδη συστατικά τοῦ νεολιθικοῦ τρόπου ζωῆς, ἥτοι ἡ μόνιμος οἰκησις, ἡ καλλιέργεια δημητριακῶν καὶ ἡ ἐξημέρωσις ζώων. Ἡ κεραμεικὴ ἐμφανίζεται ἀργότερον, εἰς τὴν δευτέραν περίοδον, ἡ ὁποία ἐκ πολλῶν ἐνδείξεων ἀποδεικνύεται ἐνταῦθα ὁμαλῶς ἐξελισσομένη ἐκ τῆς προκεραμεικῆς. Τὰ παλαιότερα ἀγγεῖα (τὰ τῆς α' κεραμεικῆς φάσεως, δηλ.) εἶναι μονόχρωμα, ἀλλὰ παραδόξως λίαν ἐξειληγμένα τεχνικῶς (Τσουντας). Ἡ ἐπομένη κεραμικὴ φάσις χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἐκπληκτικὴν ποιοτικὴν βελτίωσιν καὶ ἐν γένει ἄνοδον τῆς στάθμης τῆς κεραμεικῆς τέχνης· μονόχρωμα ἀγγεῖα ποικίλων ἀποχρώσεων, λευκά, μελανά, κίτρινα, ἐρυθρὰ καὶ ποικιλόχρωμα, συνοδεύουν τῶρα τὰ πρῶτα διακοσμημένα ἀγγεῖα, τὰ λεγόμενα «πρώ-

μα γραπτὰ» (Πί ν. 171α) καὶ τὰ πλείστα δείγματα ἔχουν ὅπτησιν ὁμοιομερῆ καὶ τελείαν, τοιχώματα δὲ ἐνίοτε ἐξαιρετικῶς λεπτά. Πήλινα φυσιοκρατικά εἰδῶλια, ὁμοῦ μετὰ τινων λιθίνων ἀγγείων καὶ σφραγίδων ἐκ πηλοῦ ἢ λίθου ἀπαντοῦν ἐπίσης τῶρα εἰς τὰ στρώματα τῆς περιόδου ταύτης, ἡ ὁποία ὀρίζει τὴν ὑψίστην ἀκμὴν τῆς κεραμικῆς. Κατ' ἐμφανῆ ἀντίθεσιν, ἡ κεραμικὴ τῆς ἐπομένης φάσεως εἶναι κατωτέρα πολὺ καὶ τεχνικῶς καὶ ποιοτικῶς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν (Vorsesklo, κατὰ τὸν Milojević) εἰς τοὺς βορειοτέρους συνοικισμοὺς τῆς Θεσσαλίας, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὴν περιοχὴν τῆς Λαρίσης, ἐπικρατοῦν τὰ ἐγγράκτα ἀγγεῖα (Α 2). Ἡ τεχνικὴ αὐτὴ εἶναι σχεδὸν παντελῶς ἀγνωστος εἰς τὸ Σέσκλον (μόνον 3 - 4 ὄστρακα, ἐπείσακτα) καὶ εἰς ἄλλους συνοικισμοὺς τῆς ΝΑ Θεσσαλίας, τὸ φαινόμενον δὲ αὐτὸ δὲν εἶναι ἀσφαλῶς τυχαῖον. Ἡ τελευταία φάσις ἢ περίοδος ἀντιστοιχεῖ πρὸς ὅ,τι μέχρι πρὸ τινων ἐτῶν κοινῶς ἐκαλεῖτο «Περίοδος Α» ἢ ἀκόμη καὶ «Ἀρχαιοτέρα Νεολιθική» εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν γραπτῶν ἀγγείων τοῦ ρυθμοῦ Α 3 β καὶ τῶν ἐρυθρῶν μονοχρώμων Α 1, τὰ ὁποῖα μάλιστα ἐθεωροῦντο τυπικὰ τῆς ἀρχαίου. νεολιθικῆς. Νεώτεροι ἐρευνᾶν ὅμως ἐδειξαν, ὅτι τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ χαρακτηρίζουν τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς Ἀρχαίου. Νεολιθικῆς, ἡ ὁποία παρουσιάζεται ὁμοιόμορφος καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Θεσσαλίαν καὶ δύναται νὰ ἀποκληθῇ «Νεολιθικὴ Κοινὴ». Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἐνῶ ὁ Wace ἔτεινε νὰ περιορίσῃ τὴν Ἀρχαιοτέραν Νεολιθικὴν εἰς τὴν φάσιν τῶν Α 3 β καὶ τῶν ἐρυθρῶν μονοχρώμων Α 1, ὁ Τσούντας περιέλαβε καὶ τὰ ἀρχαιότερα μονόχρωμα καὶ σαφῶς ὑπεδήλωσε τὴν ὑπαρξίν περιόδου παλαιότερας τῆς Α (Δ-Σ, Πρόλογος). Κατὰ τὸ πλείστον δὲ τὰ πορίσματα τῶν νέων ἀνασκαφῶν ἐπιβεβαιώνουν τὰς παλαιὰς παρατηρήσεις του καὶ ἐν μέρει φωτίζουν αὐτὰς καλύτερον, ἐνῶ παραλλήλως ἐπαληθεύουν τὰς στρωματογραφικὰς παρατηρήσεις τοῦ Milojević εἰς τοὺς περὶ τὴν Λάρισαν συνοικισμοὺς (πρβλ. προχείρως Α.Δ. 16 (1960): Χρον. 186 κ.ε.).

2. Φίλια (Καρδίτης)

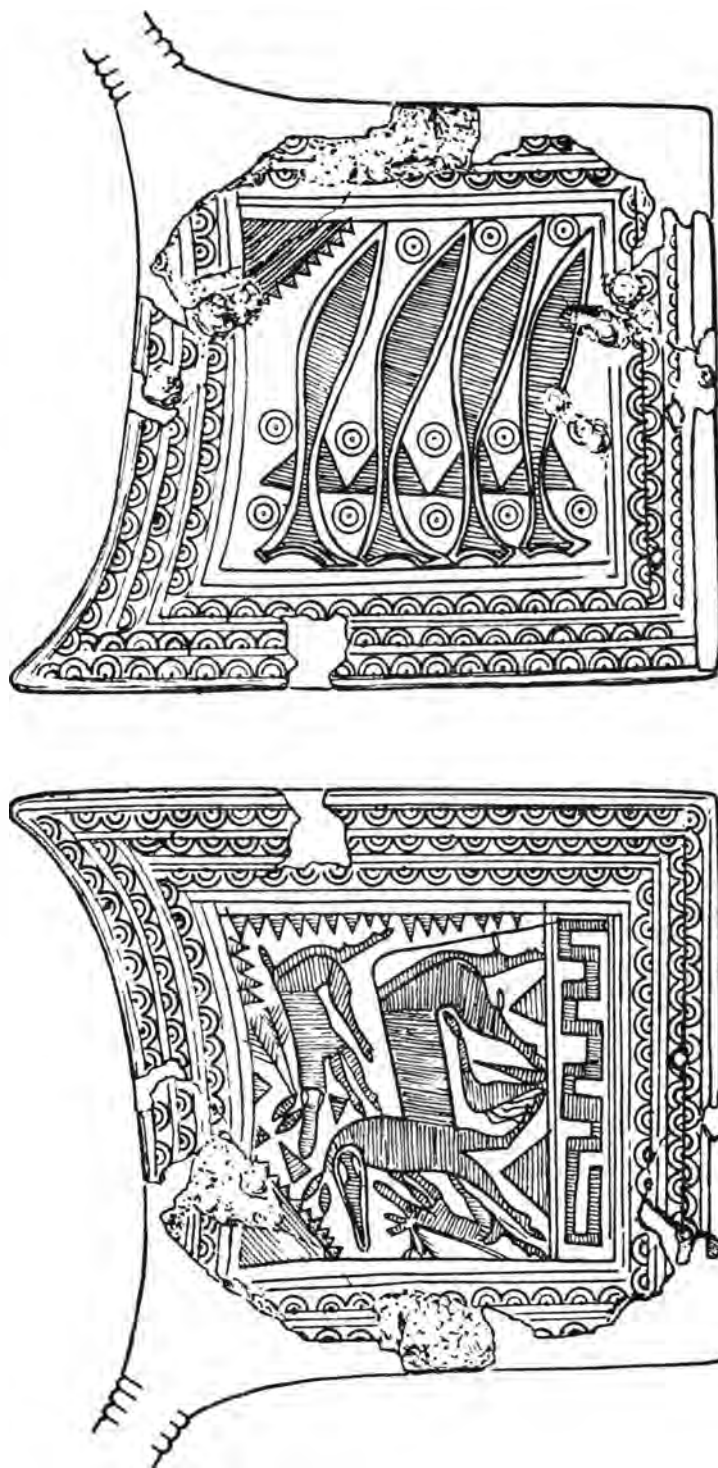
Τὸ χωρίον τοῦτο κεῖται 18 χιλιομ. κατ' εὐθείαν γραμμὴν ΝΑ τῆς Καρδίτης καὶ 8 χιλιομ. πρὸς Νότον τῶν Σοφάδων, παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ πλατανοβριθοῦς ποταμοῦ «Σοφαδίτικου», τοῦ ἀρχαίου Κ ο υ α ρ ί ο υ πιθανῶς (κατὰ Stählin, Hellen. Thessal. 82, 131 ὑποσ. 10), ρέοντος περαιτέρω πλυσίον τῆς σπουδαιότερας ἀρχαίας πόλεως τῆς περιοχῆς αὐτῆς τῆς Θεσσαλιώτιδος, τοῦ

Κ ι ε ρ ί ο υ¹. Πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ Ν. Γιαννόπουλος ἐδημοσίευσεν ὡς προερχόμενον ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς χαλκοῦν ἀρχαῖκόν ἀγαλμάτιον ὀπλίτου δρομέως (Α Ε 1925 - 26, 187 κ.ε.) καὶ σημαντικὸν ψήφισμα τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν, ἀποτεχισθὲν ἐκ τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου, χρονολογούμενον εἰς τὸ 178 - 172 π.Χ., καίτοι, κατὰ τὸν ἐκδότην, ἡ ἀναγραφὴ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ λίθου πρέπει νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Α' π.Χ. αἰ. (ἐ. ἀ., 125). Ἄλλου ψηφίσματος τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν τμήματα ἀναφέρει ὁ αὐτὸς ἐκ τοῦ μικρὸν ἀπέχοντος τῆς Φιλίας χωρίου Μαυραχάδες, ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Φίλιᾳ σημειῶναι δάπεδον ψηφιδωτὸν καὶ λείψανα ἀδελφου οἰκοδομήματος ρωμαϊκοῦ ἢ παλαιοχριστιανικοῦ (ἐ. ἀ., 127). Ὁ Γιαννόπουλος περαιτέρω ὑπέθεσεν, ὅτι, ἂν ὁ παρὰ τὴν Φίλιαν ρέων Σοφαδίτικος εἶναι ὁ Κουράλιος (κατὰ Stählin γραπτ. Κουάριος) τοῦ ἑλλιποδῆς χωρίου τοῦ Στράβωνος (ΙΧ, 5, 17 «ὁ Κουράλιος ρεῖς παρὰ τὸ τῆς [Ἰταν;]ίας Ἀθηνᾶς ἱερὸν εἰς τὸν Πηνειὸν ἐξίσιν») καὶ ὑπῆρχε πράγματι ἐνταῦθα ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, «ἔδει νὰ κεῖται ἐν τῷ χωρίῳ Φίλια ἢ παρ' αὐτὴν καὶ ἐν αὐτῷ ἀνετέθησαν αἱ ἐπιγραφαί». Τὴν λογικὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἐπανελάβον ὁ Stählin (REVI 1, 98) καὶ τελευταῖον ὁ Kirsten (παρὰ Philippon, Griech. Landschaft. I, 1, 287, 291 ὑποσ. 1).

Τὸ παρὰ τὴν Φίλιαν εἰκαζόμενον αὐτὸ ἱερὸν ἐμελλε νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ προσκίνητον ἐξ αἰτίας τῆς αὐτοβούλου ἀνασκαφικῆς δράσεως τῶν χωρικῶν, οἱ ὁποῖοι πρὸ δύο ἐτῶν, ἐλκυσθέντες ἐκ χαλκῶν ἀρχαίων, τὰ ὁποῖα τὸ μηχανικὸν ἄροτρον καὶ σκαφαὶ διὰ τὴν ἐξαγωγὴν ὀγκολίθων ἔφερον εἰς φῶς εἰς τοὺς ἀγροὺς τῆς θέσεως «Χαμάμια», ἀνέσκαψαν ἐπὶ μῆνας «λαθραῖως» (!), ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν τοπικῶν ἀρχῶν. Ὅταν ἐπενέβημεν καὶ ἐλήφθησαν ἀστυνομικὰ μέτρα ἐπιτηρήσεως τῆς περιοχῆς², τὸ κακὸν εἶχε συντελεσθῇ: Οἱ ἀγροὶ παρεῖχον

1. Πρβλ. ἐν RE XI, 2087 - 88 τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Stählin περὶ τοῦ διαφορισμοῦ τοῦ ὀνόματος Κουράλιος καὶ Κουάριος καὶ τῆς ἀοριστίας τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Στράβωνος. Εἰς θεσσαλικὰς ἐπιγραφὰς ἀπαντᾷ μὴν Κουράλιος παρὰ τὸν Ἰτάνιον καὶ ἄρα τὸ ὄνομα Κουράλιος ἢ Κωράλιος πρέπει νὰ συναφθῇ μὲ τὴν Ἀθηνᾶν (Κούρην)· ἀφ' ἑτέρου ἡ ὑπαρξὶς ἐπιγραφικῆς μαρτυρίας περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ποσειδῶνος Κουαρίου ἐν Κιερίῳ (IG IX 2, 265· πρβλ. καὶ M. Leake, Travels in North. Gr., IV, 499, Πίν. 41, No 118) ἐνισχύει τὴν προτίμησιν τοῦ ὀνόματος Κουάριος διὰ τὸν παρὰ τὸ Κιέριον ρέοντα ποταμόν.

2. Θεωρῶ ὑποχρεωσέν μου νὰ ἐκφράσω τὴν εὐγνωμοσύνην μου πρὸς τὴν Διοίκησιν Χωροφυλακῆς καὶ τὸ Τμήμα Ἀσφαλείας Καρδίτης, ὡς καὶ τὴν Ὑποδιοίκησιν Σοφάδων, διὰ τὰς προσπάθειάς των πρὸς περιστολὴν τῆς ἀρχαιοκαπηλείας ἐν Φίλιᾳ καὶ ειδικώτερον διὰ τὴν βοήθειαν, τὴν ὁποίαν παρέσχον εἰς τὸ ἔργον μας.

Σχ.δ. 1. Διακόσμησης γεωμετρικής πόρτης εκ Φύλλιας

τὴν ἐντύπωσιν πεδίου μάχης μετὰ σφοδρὸν βομβαρδισμόν! Παντοῦ σκάμματα βαθέα, ὀγκόλιοι, τεμάχια μαρμάρων, πλίνθοι καὶ κέραμοι, ἐμαρτύρουν περὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς καταστροφῆς, ἐνῶ πολλοὶ ἑκατοντάδες χαλκῶν ἀγαλματίων, πορπῶν, πτηνῶν, περονῶν καὶ δακτυλίων εἶχον διαρρεῦσαι, πωληθέντα εἰς Καρδίτσαν, Ἀθήνας καὶ Θεσσαλονίκην· ἄλλα κατελήφθησαν εἰς χεῖρας ἢ εἰς τὰς οἰκίας τῶν χωρικῶν.

Ἡ δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ ἀπέβλεψε κυρίως εἰς τὸν ἐντοπισμόν τοῦ «ἀποθέτου», ἐκ τοῦ ὁποῦ προήρχοντο προφανῶς τὰ μετάλλια ἀρχαῖα καὶ εἰς τὴν διάσωσιν τῶν ἀπομεινάντων, κατὰ δευτέρον δὲ λόγον εἰς τὴν μεθοδικὴν ἐξερεύνησιν τοῦ χώρου.

Ὁ κύριος χώρος ἀποθέσεως τῶν ἀναθημάτων ἐνετοπίσθη εὐχερῶς ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Φρίγκα, ἀπέδωσε δὲ ἄφθονα χαλκᾶ, κυρίως δακτυλίους, περόνας, πόρπας, πτηνόσχημα καὶ ζωόμορφα ἑξαρτήματα, ψέλια κ.τ.λ., ἐτι δὲ δύο ἀγαλμάτια καὶ τμήματα ἄλλων, τεμάχια χαλκῶν ἀγγείων καὶ ἀσπίδος μετ' ἐπιγραφῆς, σιδηρὰ ὅπλα καὶ ἑξαρτήματα, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀναγόμενα εἰς ὀψίμους γεωμετρικοὺς χρόνους καὶ εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν περίοδον. Ἐν διακοσμητικῶν ὀρειχάλκινων ἀγαλμάτων ἀνήκει εἰς τύπον γνωστότατον (πρβλ. προχείρως Richter, Handbook, 180, εἰκ. 270), ἀλλὰ ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς ἐν τῶν ἀρίστων δειγμάτων. Ἀξιοθαύμαστος ἐπίσης εἶναι ἡ πλουσία σειρὰ ὀρειχαλκίων πορπῶν τῆς Φίλιας, τῶν ὁποίων ἡ ἀποδιδομένη εἰς τὸ Σχ ε δ. 1 ἀποτελεῖ τὸ ἀξιολογώτερον δεῖγμα, τόσον διὰ τὸ μέγεθος, ὅσον καὶ διὰ τὸν πλοῦτον τῆς κοσμήσεως τῆς πλακός· εἰς τὴν μίαν ὄψιν, μετὰ τὴν παράστασιν ἵππου θηλαζούσης καὶ ἄλλων ζώων (ἐλάφων), θαυμαστὴ εἶναι ἡ κάλυψις τοῦ κενοῦ, ἡ πυκνότης τῶν παραπληρωματικῶν καὶ περιθωριακῶν κοσμημάτων, εἰς τὴν ἄλλην δὲ πάλιν ἡ ἀφηρημένη, συμμετρικὴ καὶ ἀπηλλαγμένη οἰασθήποτε δηλώσεως τοῦ ὕψους στοιχείου ἀπόδοσις τῶν δελφίνων (:) προκαλεῖ τὴν προσοχὴν. Αἱ πλεῖστοι τῶν ἐκ Φίλιας πορπῶν ἀνήκουν εἰς τὸν «Ἑλλαδικόν» τύπον τοῦ Blinkenberg³, ὡς ἄλλως τε καὶ αἱ ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς Θαυλίου τῶν Φερῶν⁴.

3. Πρβλ. Blinkenberg, *Fibules Gr. et Orient.*, 128 κ.ε. Ἀναμφισβήτητον φαίνεται τώρα, μετὰ τὴν προσθήκην καὶ τῶν ἐκ Φίλιας παραδειγμάτων, ὅτι ἐν τῶν ἐργαστηρίων παραγωγῆς πορπῶν τοῦ τύπου αὐτοῦ (VII) εὕρισκετο ἐν Θεσσαλίᾳ, ὡς θεωρεῖ πιθανόν καὶ ὁ Blinkenberg (ἐ.ἀ. σ. 130).

4. Αἱ πόρπαι τῶν Φερῶν, προερχόμεναι ἐκ παλαιοῦ εὐρήματος (πρβλ. ΠΑΕ 1890,89 κ.ε.) καὶ ἐξ ἀνασκαφῶν τοῦ Ἀρβανιτοπούλου καὶ τοῦ Bégüignon (πρβλ. κυρίως Bégüignon, *Recherches Arch. à Phères*, 30 κ.ε.), ἀπόκεινται εἰς τὸ Ἔθν. Αρχαιολογ. Μουσεῖον καὶ εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἀποθέτου, ὅπου ὁ κύριος τομεὺς τῆς ἀνασκαφῆς, ἐσημειώθησαν ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα εἰς τὴν ἀρχικὴν τῶν θεσιν μόνον ρωμαϊκῶν χρόνων, εἰς τὸ ἀνάτατον στρώμα τῶν ἐπιχώσεων (ἐπιμήκης τοῖχος, τμήμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου) καὶ εἰς ὅσα σημεῖα δὲν εἶχον ἀνατρέψει τὰ πάντα οἱ ἀρχαιοκάπηλοι, εἰς τὴν λυσιδωδὴ προσπάθειαν ἀνευρέσεως χαλκῶν. Ἐχομεν ὁμῶς ἐπίσης σαφεῖς ἐνδείξεις τῆς ὑπάρξεως σπουδαίου κτίσματος ἐνταῦθα, ἀναγομένου εἰς πρωίμους ἑλληνιστικοὺς χρόνους (ἄφθονα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκ πώρου, φέροντος κονίαμα ὑδραυλικόν καὶ διατηροῦντος ἐνιαχοῦ τὰς βαφάς), ὡς καὶ τινα τεμάχια στρωτῆρων καὶ καλυπτῆρων μαρμαρίνων, κορινθιακῶν, πιθανῶς παλαιότερων, τμήμα πηλίνου γείσου κ.ἄ.

Εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν πρὸς νότον τοῦ «ἀποθέτου» ἐφάνησαν, ἐντὸς σκαμμάτων τῶν ἀρχαιοκαπήλων, τμήματα ὑποκαύστου τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐνῶ εἰς ἴσῃν περίπου ἀπόστασιν πρὸς βορρᾶν ἀπεκαλύφθησαν λείψανα μεγάλου κτηρίου, ἐπίσης ρωμαϊκῶν χρόνων (Γ' αἰ. μ.Χ., πιθανῶς), τοῦ ὁποῦ διεγράφησαν οἱ τοῖχοι τεσσάρων δωματίων. Ἀργότερον, κατὰ τὴν γενομένην συντήρησιν τῶν λειψάνων, ἀπεχωματώθησαν τὰ δώματα (τὸ μεγαλύτερον ἔχει διαστάσεις 11.40 × 7.35 μ.) καὶ τὰ δάπεδα αὐτῶν, ἅτινα κοσμοῦνται διὰ ψηφιδωτῶν μετὰ γεωμετρικῶν θεμάτων ἢ εἶναι ἐστρωμένα διὰ μαρμαρίνων πλακῶν. Τὸ κτήριο αὐτό, χρονολογούμενον εἰς τὸν Γ' μ.Χ. αἰῶνα (ὡς συνάγεται καὶ ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν δαπέδων εὐρεθέντων νομισμάτων) εἶναι, προφανῶς, τὸ ὑπὸ τοῦ Ν. Γιαννοπούλου ἀναφερόμενον (ἐ.ἀ. σ. 127).

Ἐκ τῶν λοιπῶν εὐρημάτων ἡ μὲν κεραμικὴ (κυρίως ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων) σποραδικὰ εἶναι τὰ παλαιότερα λείψανα, κλασσικὰ καὶ ἀρχαϊκὰ δὲν φαίνεται πολλοῦ λόγου ἀξία· ἀντιθέτως, αἱ ἐπιγραφαί, καίτοι πρόκειται περὶ ἀποσπασμάτων, εἶναι σπουδαιόταται, διότι πιστοποιοῦν ἐμμέσως τὴν ὑπαρξίν ναοῦ ἢ ἱεροῦ:

α) Βάθρον ἀναθηματικοῦ ἀνδριάντος (:), φέρον ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιπέδου ἐπιφανείας λαξεύματα πρὸς ἐνθεσιν πελμάτων ποδῶν, μετὰ τόρμων, ἐπὶ τῆς καθέτου δὲ μακρᾶς πλευρᾶς ἐπιγραφὴν, ἐπιτηδες ἐξαλειφθεῖσαν ἐν μέρει, ἀσθενῶς κεχαργμένην καὶ δυσανάγνωστον· διακρίνεται ἡ πρώτη λέξις *Α ὁ τ ο κ ρ ἄ τ ο ρ α*, ἔπειτα δὲ μεμονωμένα γράμματα. Μῆκος 1.03, πλάτος 0.80, πάχος 0.19 μ.

β) Τμήμα ψηφίσματος, πανταχόθεν ἐλλιποῦς, πλὴν τῆς ἄνω δεξιᾶς γωνίας, τοῦ ὁποῦ διακρίνονται 14 στίχοι (διαστ. λίθου 0.21, 0.21, 0.10 μ.).

[...] ἴππου // [----- ὄντω]
 ν Φιλοκράτεος [-----μη-]
 νος Λεσχανοῦριον [-----]
 κα τῇ πόλει / [-----]
 5 [...] κιλαιντος α. [-----]
 [...] ναι πηνιδι [-----]
 [-----] ον υἱόν [-----]
 [-----]εργα. [-----]
 [-----] 'Α] θηνά[ς; [-----]
 10 [-----] των [-----]
 [-----] πα. [-----]
 [-----] επι [-----]
 [-----] με [-----]
 [-----] π [-----]

Εἶναι προφανές, ὅτι πρόκειται περὶ ψηφίσματος πάλιν τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν ἢ πόλεως ὃ ἐν στ. 3 θεσσαλικὸς μὴν Λεσχανούριος, γνωστὸς καὶ ἄλλοθεν, ἀναγράφεται καὶ εἰς τὸ ὑπὸ Γιαννοπούλου δημοσιευθὲν ψήφισμα ἐκ Φίλιας (ΑΕ 1927 - 28, 119 κ.έ.). Ἡ συμπλήρωσις «'Αθηνᾶς» εἰς τὸν στ. 9, καίτοι, εἶναι ὅλως ὑποθετικὴ. Τέλος, ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφὴ νομίζω ὅτι δύναται νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸ τέλος τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος.

γ) Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Πί ν. 171γ, πανταχόθεν ἐλλιπής, εἶναι ἀμελῶς κεχαραγμένη ἐπὶ σκληροῦ ἀσβεστολίθου μὲ ἀπλῶς ἐξωμαλισμένην ἐπιφάνειαν καὶ ἀναγινώσκεται δυσκόλως· σφύζονται πάντως 19 στίχοι καὶ πιθανὰ ἴχνη τοῦ 20οῦ, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀτελεῖ ἀνάγνωσιν ἡ μεταγραφὴ δὲν θὰ παρῆχε νόημα. Ἡ ἐν τῷ κειμένῳ ἀναφορὰ νόμων καὶ δικῶν μαρτυρεῖ, ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ δικαστικῆς ἀποφάσεως, δηλ. καὶ πάλιν περὶ ψηφίσματος.

δ) Τμῆμα ἐπιγραφῆς ἐπὶ πόρου, ἐλλιποῦς δεξιὰ καὶ κάτω (0.167 × 0.155 μ.).

Θεός [-----] / Σμεν [-----] / Πω [-----] / [-----].

Γ' αἰ. π.Χ.

ε) Τμῆμα ἐπιγραφῆς ἐπὶ ἀσβεστολίθου, πανταχόθεν ἐλλιποῦς (0.15 × 0.10 μ.).

|| 'ΕΙ / ΛΓΗ / ΗΣΙΝΕ / ΕΧΟΜΕΝ / ΜΕΤΑΠ / -ΙΕΞΑ

Τὸ σπουδαιότερον ἀσφαλῶς εὑρημα εἶναι κεφαλὴ μαρμαρίνη «κούρου», μεγέθους περίπου φυσικοῦ (ῥψ. σφζόμ. 0.31 μ.), ἀδράς ἐργασίας, τῶν

ἀρχῶν τοῦ Ε' π.Χ. αἰ. (Πί ν. 173 α-β), ἀποτετριμένη ὅμως κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἐλλιπὴς κατὰ τὸ ἄνω ἀριστερὸν τμῆμα. Παρεδόθη (ὁμοῦ μετὰ τῶν ὑπὸ στοιχεῖα β καὶ γ ἐπιγραφῶν) ὑπὸ τοῦ εὐρόντος αὐτὴν εἰς τὴν θέσιν «Χαμάμια» Ἀθανασ. Σιαφάκα, κατοίκου Φίλιας, φέρει δὲ φανερά ἴχνη ἐντειχισμού εἰς ἀσβεστόκτιστον οἰκοδόμημα. Τὸ μάρμαρον εἶναι λευκόν, χονδρόκοκκον, ἴσως ὅμως ὄχι νησιωτικόν, εὐθρυπτον δὲ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ὥς ἐὰν ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν πυρός. Παρέχει γενικῶς τὴν ἐντύπωσιν ἡμιτελοῦς ἢ ἀτελοῦς ἔργου καὶ τὴν ἐντύπωσιν αὐτὴν ἐπιτείνει ἡ μεγάλη φθορὰ τοῦ προσώπου, ἔνεκα τῆς ὁποίας μόνον τεκτονικὰς παρατηρήσεις θὰ ἡδυνάτο τις νὰ διατυπώσῃ. Ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ δὲν μειώνουν τὴν σημασίαν τοῦ εὐρήματος, τὸ ὁποῖον εἶναι μοναδικὸν ἐν Θεσσαλίᾳ, ὅπου τὰ περίοπτα πλαστικὰ ἔργα τῶν χρόνων αὐτῶν εἶναι ἐξαιρετικῶς σπάνια.

Ἐν τέλει πρέπει ν' ἀναφέρωμεν, ὅτι εἰς τὸ βαθύτατον μέρος τῆς ἐπιχώσεως καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους εὐρέθῃ ἐντὸς δύο δοκιμαστικῶν τάφρων μικροῦ πάχους στρῶμα, ἀναγόμενον εἰς τὴν Μυκηναϊκὴν Περίοδον (ΥΕ III). Ὁ ἐρευνηθεὶς εἰς τὸ βάθος τῶν τάφρων χώρος ἦτο ἐξαιρετικῶς περιωρισμένος καὶ τὰ εὐρήματα, κυρίως ὄστρακα ἀγγείων τῆς φάσεως III Β καὶ τεμάχια πηλίνων εἰδωλίων (Πί ν. 171β) ὀλίγα, ἀλλὰ χαρακτηριστικά.

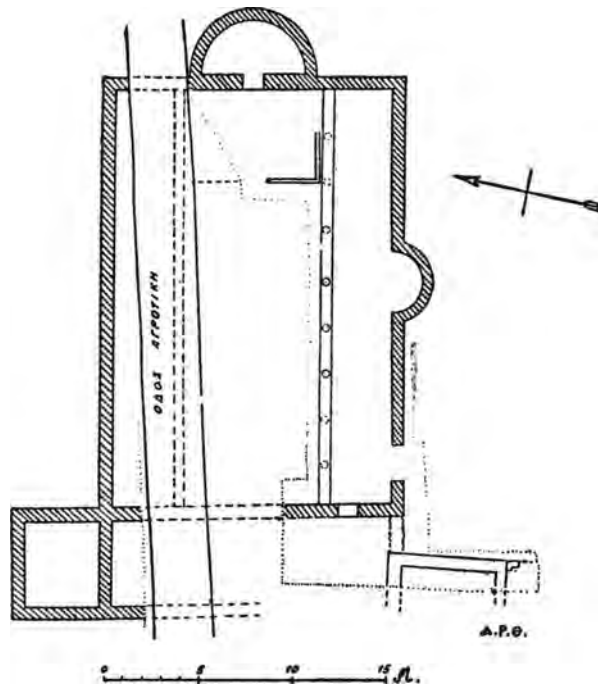
Ἡ λεπτομερειακὴ μελέτη τῶν ἀφθόνων κινητῶν εὐρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων δὲν ἔχει ἀκόμη περατωθῇ, ἔτι δὲ μᾶλλον φαίνεται ὅτι θὰ καθυστερήσῃ ἡ ταξινόμησις καὶ ἐπεξεργασία τῶν κατασχεθέντων εἰς χεῖρας ἀρχαιοκαπήλων ἀρχαίων, τὰ ὁποῖα παραμένουν ἀκόμη εἰς χεῖρας τῶν δικαστικῶν ἀρχῶν. Ἐλπίζομεν ἐπίσης ὅτι εἰς τὸ ἄμεσον μέλλον θὰ συνεχισθῇ ἡ ἀρξαμένη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, διὰ νὰ συγκεντρωθοῦν διαφωτιστικώτερα στοιχεῖα περὶ τῆς θέσεως καὶ τῆς ἱστορίας της, ὥς καὶ περὶ τῆς θεότητος, ἡ ὁποία λίαν πρωίμως ἐλατρεύετο ἐνταῦθα. Διότι δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι σημαντικὸν Ἱερὸν εἶχεν ἰδρυθῇ εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν τῆς Θεσσαλιώτιδος, ἀπὸ τῶν Γεωμετρικῶν χρόνων τοῦλάχιστον. Τὰ θαυμάσια χαλκᾶ τοῦ «ἀποθέτου», ἡ κεφαλὴ τοῦ κούρου καὶ τὰ τμῆματα τῶν ψηφισμάτων καθιστοῦν τοῦτο βέβαιον, καίτοι δὲν μαρτυροῦν περὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ γένους τῆς θεότητος. Ἄν ἡ ὑπόθεσις τοῦ Stählin (Hell. Thessal. 82, 131 ὑποσ. 10), καθ' ἣν ὁ Σοφαδίτικος εἶναι ὁ Κουράλιος (γρ. Κουάριος, κατὰ Stählin) τοῦ Στράβωνος (ΙΧ, 5, 17), γίνῃ ἀσπαστή, ἡ ὑπαρξὶς Ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς (ὄχι, βεβαίως, κατ' ἀνάγκην Ἱτω-

νίας) ἐν Φίλια πρέπει νὰ θεωρηθῇ λίαν πιθανή. Ὅριστικαὶ κρίσεις περὶ τοῦ θέματος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διατυπωθοῦν ἀπὸ τοῦδε, πρὸ τῆς πλήρους μελέτης τῶν ὑπαρχόντων στοιχείων καὶ ἰδίως πρὸ τῆς ὁλοκληρώσεως τῶν ἀνασκαφῶν.

3. Δημητριάς (Νέα Παλαιοχριστιανικὴ Βασιλική)

Γνωστὴ εἶναι ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἡ ὑπαρξίς μεγάλης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς ἐν Δημητριάδι, μερικῶς ἀνασκαφείσης καὶ παρὰ τὸν βο-

δοκιμὴν ὠδήγησεν ἡ τυχαία παρατήρησις ἀρραβώτου κίονος ἐν τῷ μέσῳ ὁδοῦ ἀγροτικῆς, ἀγούσης ἐκ τῆς θέσεως «Εἰκονοστάσι» διὰ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Προφ. Ἡλία πρὸς τὴν παραλίαν τῶν «Ἀλυκῶν» — τοῦ νοτίου δηλ. ἡ ἐμπορικοῦ λιμένος τῆς ἀρχαίας Δημητριάδος. Ἡ ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως βασιλικὴ αὕτη ἔχει μήκος μετὰ τῆς ἀψίδος καὶ τοῦ νάρθηκος 31.20 μ., πλάτος 16.10 μ. ἐξωτερικῶς καὶ εἶναι ἑλληνιστικοῦ τύπου, μετ' ἐξεχούσης ἡμικυκλικῆς ἀψίδος. Κατὰ

Σχεδ. 2. Κάτοψις παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς
Προφ. Ἡλία (Δημητριάδος)

ρειον λιμένα τῆς πόλεως κειμένης (πρβλ. κυρίως Σωτηρίου, ΑΕ. 1929, 181 - 82, ἀριθ. 7, εἰκ. 12 καὶ Stählin-Meyer-Heidner, Pagasai u. Demetrias, 154 - 55, εἰκ. 33). Τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀρβανιτοπούλου τὸ πρῶτον ἀνασκαφέντα τμήματα αὐτῆς, ἐγκαταλελειμμένα ἐπὶ δεκαετηρίδας, ἔχουν σχεδὸν ἀφανισθῇ.

Προσφάτως ὁμως ἀπεκαλύφθη δευτέρα παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ κατόπιν δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς, διενεργηθείσης παρὰ τὰς Ν ὑπωρείας τοῦ λόφου τοῦ Προφ. Ἡλία (ὑψομ. 31 μ.), ἐκ τοῦ ὁποίου διέρχεται τὸ τεῖχος τῆς ἀρχαίας Δημητριάδος, σχηματίζον ἐκεῖ μέγαν πύργον (τὸν κατ' Ἀρβανιτοπούλου «Τρίτον πύργον μετὰ γραπτῶν στηλῶν»). Εἰς τὴν περιωρισμένην ἀνασκαφικὴν

σπανίαν ἐξαίρεσιν, εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ νοτίου κλίτους, ἔχει κόγχην ἡμικυκλικήν. Κατὰ μήκος τοῦ βορείου κλίτους διέρχεται ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ἀγροτικὴ ὁδός, πρὸ τῆς ἐκτροπῆς τῆς ὁποίας δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ τμήματος αὐτοῦ τοῦ ναοῦ καὶ τὰ λοιπὰ δὲ μέρη αὐτοῦ κεῖνται ἐντὸς ἀγροῦ, μήπω ἀπαλλοτριωθέντος. Ἀνεσκάφη οὕτω μόνον τὸ νότιον κλίτος καὶ τὸ ἀνατολικώτερον τμήμα τοῦ μεσαίου, μετὰ τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ, ὡς καὶ μέρη τοῦ νάρθηκος (πρβλ. κάτωσιν τοῦ Σχεδ. 2). Τὸ δάπεδον τῆς κόγχης εἶναι ἐστρωμένον διὰ ψηφιδωτοῦ, τοῦ ὁποίου ἐλάχιστα τμήματα διετηρήθησαν περιφερικῶς, ἐνῶ ἀντιθέτως τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ πρεσβυτερίου, κοσμούμενον διὰ γεωμετρικῶν σχεδίων, διετηρήθη

καλῶς. Ἡ ἀψὶς κλείεται καὶ ἐδῶ, ὅπως εἰς τὰς βασιλικὰς Δημητριάδος (I) καὶ Λαΐ τῆς Μαγνησίας διὰ τῆς προεκτάσεως τῶν ἐκατέρωθεν τοίχων. Πεσσίσκοι καὶ διάτρητα μαρμάρινα θωράκια (Πί ν. 172α) τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου, εὐρέθησαν πλησίον τῆς ἀρχικῆς τῶν θέσεως, διακρίνονται δ' ἐπίσης ἰχνη κτιστῶν βαθμίδων τοῦ συνθρόνου. Τὰ δάπεδα τῶν πλαγίων κλιτῶν εἶναι ἐστρωμένα διὰ πηλίνων πλακῶν (Πί ν. 172δ), ἀλλὰ τὸ ἔδαφος τῆς κατὰ τὸ μέσον περιπού τοῦ νοτίου κλιτοῦ ἀνοιγομένης ἡμικυκλικῆς κόγχης εὐρέθη πλήρως κατεσκευασμένον—προφανῶς ἐκ μεταγενεστέρης λαθραίας σκαφῆς. Οἱ κίονες ἦσαν μαρμάρινοι, ὕψους περίπου 2.50 μ., ὡς συνάγεται ἐξ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν, σχετικῶς πλήρως διατηρηθέντος, ὁκτῶ δὲ εἰς ἐκάστην κίονοστοιχίαν. Εἰς τὴν θέσιν τῶν εὐρέθησαν μόνον τὰ παρὰ τὴν βάσιν τμήματα ὀλίγων κίωνων τῆς νοτίου κίονοστοιχίας, τῆς ὁποίας ὁ στυλοβάτης ἔχει προσκτισθῆ, κατὰ συνήθειαν γνωστὴν ἐκ πολλῶν βασιλικῶν. Γενικῶς τὰ εὐρεθέντα κατὰ τὴν δοκιμαστικὴν σκαφὴν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἦσαν ἐλάχιστα καὶ ταῦτα κατεθραυσμένα, ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ ἐξ ἄλλων ἀμεσωτέρων ἐνδείξεων (μελανὸν στρώμα ἐπιφανειακὸν μετὰ κεράμων τῆς στέγης) πιστοῦται ἡ βία διὰ πυρὸς καταστροφὴ τοῦ μνημείου.

Ἀπὸ τὰ κινητὰ εὐρήματα ἀξιολογώτερα εἶναι χαλκᾶ τινα νομίσματα τοῦ β' ἡμίσαιος τοῦ Δ' μ.Χ. αἰῶνος (παρέχοντα ἀσφαλῆ χρονολόγησιν τοῦ ναοῦ), χαλκοῦν ἐξάρτημα κανδήλας, τεμάχια ὑαλοπινάκων καὶ τινῶν ὑαλίνων ἀγγείων καὶ τέσσαρες ἐπιγραφαί, προγενέστεραι ἢ σύγχρονοι πρὸς τὸν ναόν.

Ἀπὸ τὰς ἐπιγραφὰς σπουδαιότερα, καίτοι ἐλλιπής, εἶναι ἡ πρώτη (α), ἐπειδὴ προφανῶς ἀναφέρεται εἰς τὸν ναὸν αὐτόν, ἔχει δὲ ὡς ἐξῆς:

α) [Τοῖς -----] τῷ οἴκῳ αὐτῷ χαίρειν;].

Ὁ λίθος εἶναι πῶρος, ἐκ τοῦ σχήματος δὲ ὑποθέτομεν ὅτι ἀνήκεν εἰς ἐπίκρανον ἢ ἐπιστύλιον (:). Ὅμοιοι χαιρετιστήριοι ἐπιγραφαί, ἀπαντοῦν, ὡς γνωστόν, εἰς βασιλικὰς τῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων.

β) [Σ]εκόν/δα Πρί/μον.

Ἀσβεστόλιθος με ἀκατέργαστον ἐπιφάνειαν, ἐφ' ἧς ἀμελῶς κεχαραγμένη ἡ ἐπιγραφὴ.

γ) Μαρμαρίνη στήλη, ἀετωματική, μετὰ δύο πλαστικῶς δεδηλωμένων ροδάκων, φέρουσα ἐν τῷ τυμπάνῳ τὸ χρίσμα καὶ ἀμέσως ὑπὸ τὴν ἐπίστυψιν τὴν ἐπιγραφὴν:

Ἀνυσίου μη/μόριον. Εἴ τις τολ/μήσι δώσει/τῷ εἶρω/τάτω ταμί/ω χρυσίου λί/τρας δοίω.

Καταφανές εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ ἐλληνιστικῶν χρόνων στήλης ἐνδεχομένως δὲ καὶ γραπτῆς ἀρχικῶς, ἀναχρησιμοποιηθείσης.

δ) Μαρμαρίνη στήλη ἀετωματική, παλαιότερα ἐπίσης τῆς ἐπιγραφῆς, ἣν φέρει:

Θε βοήθι. /Μημόριον Παύλου/ καὶ Ρινῆς. Ἡ τις /ἂν θελήσει ποτε/ ἀνορ(ύ)ξε αὐτὸ ἐσ/χη τὴν κρί(σιν) παρὰ/ τοῦ Θεοῦ.

Μορφολογικὰ στοιχεῖα καὶ κινητὰ εὐρήματα ἐπιτρέπουν τὴν πρῶτον χρονολόγησιν τῆς βασιλικῆς αὐτῆς εἰς τὸ τέλος τοῦ Δ' μ.Χ. αἰῶνος. Εἶναι ἄρα πρωιμώτερα τῆς μεγάλης βασιλικῆς I τῆς Δημητριάδος καὶ καθ' ὅσον μέχρι τοῦδε γνωρίζομεν, ὁ παλαιότερος χριστιανικὸς ναὸς τῆς Θεσσαλίας. Ἡ νέα αὐτὴ ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας Δημητριάδος βασιλικὴ ἐκτίσθη κατὰ μέρος δι' ὕλικοῦ ἀρχαίου, προερχομένου ἐκ προϋπάρχοντος εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν κτηρίου, ἐπειδὴ δὲ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦ θεωρουμένου κέντρου τῆς χριστιανικῆς Δημητριάδος (τὸ ὁποῖον συμπίπτει περίπου πρὸς τὴν θέσιν τῆς βασιλικῆς I), εἶναι πιθανῶς κοιμητηριακὴ. Πρέπει ὁμῶς νὰ διατυπωθῇ καὶ μία ἄλλη ἄποψις, τὸ ἐνδεχόμενον δηλ. ν' ἀνήκει ἡ νέα βασιλικὴ εἰς τὸν ἀσφαλῶς ὑφιστάμενον κατὰ τοὺς Παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους συνοικισμὸν παρὰ τὸν νοτίον, τὸν ἐμπορικὸν λιμένα τῆς Δημητριάδος, ἥτοι τὰς σημερινὰς Ἀλυκάς. Ὁ λιμὴν αὐτός, πρὸ τῆς ἐγκαταλείψεως καὶ τῆς ἐπιχώσεώς του, ἦτο πολὺ ἀσφαλέστερος καὶ σπουδαιότερος διὰ τὴν ναυσιπλοΐαν ἀπὸ τὸν βόρειον (μεταξὺ τῶν πηγῶν τῆς Μπουρμπουλῆρας καὶ τῆς ἄκρας Πευκάκια) — τοῦλάχιστον εἰς εἰρηνικὴν περίοδον. Παρὰ τὴν «σ υ σ τ ο λ ῆ ν» τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τοῦ Στράβωνος (9, 5, 15) εἶναι φυσικὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι περὶ τοὺς λιμένας συνεκεντρώθη κυρίως ἡ ζωὴ καὶ ἡ κίνησις, ὡς ἄλλως τε συνέβη εἰς τὴν πολὺ μᾶλλον ἀκμάζουσαν γείτονα πόλιν τῶν χριστιανικῶν Θηβῶν (Νέαν Ἀγχίαλον).

4. Νέα Ἰωνία (Βόλου)

Τάφοι πρωτογεωμετρικοὶ καὶ μεταγενέστεροι ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν διάνοξιν αὐλακος ὑδρεύσεως, κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ Βαλαωρίτου, τῆς συνοικίας «Καζανάκι» τῆς Νέας Ἰωνίας Βόλου. Ἡ θέσις εὐρίσκεται πρὸς τὸ Α ἄκρον τοῦ οἰκισμοῦ, παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Σαρακηνοῦ (Πηλίου) καὶ πέραν, δηλ. βορειότερον, τοῦ Μεγάλου Ρέματος, ταυτιζομένου πρὸς τὸν ἀρχαῖον Ἄναυρον, τὸν ποταμὸν τῆς Ἰωλκοῦ.

Τὰ συνεργεῖα τοῦ Δήμου εἶχον ἤδη διαταράξει τοὺς τάφους, ὅταν εἰδοποιήθημεν, τὰ δὲ ἐντὸς αὐ-

τῶν εὐρεθέντα ἀγγεῖα, ὅσα περισώθησαν, παρελήφθησαν ἐκ τοῦ ἀστυνομικοῦ τμήματος. Μικρά σκαφή, γενομένη ἀμέσως διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τοῦ σχήματος τῶν τάφων, ἔδειξεν, ὅτι πρόκειται περὶ δύο κιβωτισχίμων τάφων, κατευθυνόμενων ἀπὸ Δ πρὸς Α περίπου, συνήθων διαστάσεων καὶ σχηματιζομένων διὰ σχιστολιθικῶν πλακῶν. Τὰ καλύμματα τῶν τάφων κεῖνται 1 μέτρον καὶ πλεόν ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν, τὰ δὲ κρανία εὐρέθησαν εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος· τὰ λοιπὰ ὅσῃ τῶν σκελετῶν εἶχον καταστραφῇ ὑπὸ τῶν συνεργειῶν. Τὰ κτερίσματα, ὅσα περισώθησαν, ἦσαν μᾶλλον ὀλίγα, ἦτοι δύο σκύφοι καὶ μία τριφυλλόσχημος οἰνοχόη, τεμάχια ἐτέρας, ὥς καὶ μικρὸν δίδωτον πιθοειδὲς ἄγγειον. Χαλκῶν καὶ σιδηρῶν ἱχνη μόνον ἐσημειώθησαν κατὰ χώραν ἐντὸς τῶν διαταραχθέντων τάφων, ἐκ τῶν ἀπορριφθέντων ὅμως χωμάτων προέρχονται περόνη χαλκῆ καὶ σιδηροῦς δακτύλιος.

Τὰ ἀγγεῖα (Πί ν. 172 β) ἀνήκουν εἰς τὸ τέλος τῆς Πρωτογεωμετρικῆς Περιόδου, κοσμοῦνται διὰ τοῦ συνήθους θέματος τῶν συγκεντρικῶν ἡμικυκλίων καὶ ἀσφαλῶς προέρχονται ἐκ τῶν ἐργαστηρίων τῆς Ἰωλκοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν καὶ οἱ τάφοι, παρὰ τὴν σχετικὴν ἀπόστασιν ἐκ τῆς πόλεως.

Τέσσαρες ἄλλοι τάφοι, πιθανῶς μεσαιωνικῶν χρόνων, ἐπεσημάνθησαν ἐντὸς τῆς αὐλακὸς ὑδρεύσεως παρὰ τὴν διασταύρωσιν τῆς ὁδοῦ Βαλαωρίτου πρὸς τὴν ὁδὸν Ταξιάρχων (διερχομένην πρὸ τοῦ πλησίον κειμένου συγχρόνου Νεκροταφείου τοῦ Βόλου).

Ἐκ τῶν ὑπολειφθέντων ἱχνῶν δὲν κατέστη δυνατὴ ἀκριβὴς χρονολόγησις, διότι οἱ τάφοι, πλην ἑνὸς ἀσημάντου χαλκοῦ ἀντικειμένου, δὲν περιεῖχον κτερίσματα.

Ἐλπίζεται ὅτι ἡ θέσις θὰ ἐρευνηθῇ περαιτέρω, κυρίως διὰ νὰ διαπιστωθῇ, ἂν ὑφίσταται αὐτόθι ἀκραῖόν τι νεκροταφεῖον τῆς ἀρχαίας Ἰωλκοῦ ἢ πρόκειται περὶ μεμονωμένων τάφων.

5. Ἰωλκὸς (Ὁδὸς Σουλίου)

Διανοιγομένων χανδάκων ὑδρεύσεως ὑπὸ τοῦ Δήμου Βόλου εἰς τὴν συνοικίαν «Παλιὰ» (ταυτιζομένην πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἰωλκὸν) καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σουλίου, ὀλίγον πρὸ τῆς διασταυρώσεως αὐτῆς πρὸς τὴν ὁδὸν Φερῶν, ἀπεκαλύφθησαν λείψανα μεγάλου καὶ μνημειώδους μορφῆς κτηρίου τῶν ὀψίμων χρόνων τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ ἔρευνα ἡμῶν ὑπῆρξε λίαν περιωρισμένη καὶ ἐντελῶς ἀνιχνευτικὴ, περιωρίσθη δὲ κατ' ἀνάγκην ἐντὸς τοῦ ἐλαχίστου πλάτους τοῦ πεζοδρομίου τῆς ὁδοῦ. Διεπιστώθη ὅμως ὅτι ὑφίστανται ἐνταῦθα παχεῖς

τοῖχοι (ἐνίστε ὑπὲρ τὸ μέτρον πάχους!) μεγάλου κτηρίου, βαίνοντες ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ, τοὺς ὁποίους ἠκολουθήσαμεν μέχρις ἀποστάσεως 18 μέτρων ἐντὸς τῶν τάφων. Τὰ δάπεδα εἶναι ἐστρωμένα διὰ μαρμαρίνων πλακῶν ἢ δι' ἀσβεστοκονιάματος καὶ οἱ τοῖχοι ἐνίων δωματίων φέρουν ὀρθομαρμάρωσιν. Ἀφθονοὶ κέραμοι στέγης εὐρέθησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν καὶ τάφοι βυζαντινοί, προφανῶς, εἰς τὸ ὑπερθεῖν τῶν ἐρειπίων στρώμα. Ἐντειχισμένα εὐρέθησαν καὶ τινα παλαιότερα μάρμαρα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἀναθηματικὴ στήλη τῶν ὀψίμων ἐλληνιστικῶν χρόνων (ὑψ. 1.01 μ.), φέρουσα ὑπὸ τὸ κυμάτιον τῆς στέψεως τὴν ἐπιγραφὴν:

Εὐκλεία Παισανίου / ἀνέθηκε.

Ἐκ τῶν ὑπαρχόντων μέχρι τοῦδε εἰς χεῖράς μας στοιχείων, προερχομένων ἐκ τῆς λίαν περιωρισμένης δοκιμῆς αὐτῆς, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χρονολογηθῇ ἀκριβῶς τὸ σπουδαῖον αὐτὸ κτήριο. Πιθανῶς πρόκειται περὶ παλαιοχριστιανικοῦ κτίσματος, ἀγνώστου πρὸς τὸ παρὸν προορισμοῦ. Ἡ Ἰωλκός, παρὰ τὰ κοινῶς ἄλλοτε πιστευόμενα, δὲν ἀπερροφήθη ποτὲ ὁλοκληρωτικῶς ἀπὸ τὴν Δημητριάδα καὶ οὐδέποτε ἔπαυσεν οἰκουμένη, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι σήμερον. Παλαιοχριστιανικοὶ τάφοι ἀνεσκάφησαν καὶ παλαιότερον καὶ προσφάτως ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Κάστρου καὶ παρ' αὐτόν, ἔλειπον ὅμως μέχρι τοῦδε ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα. Περαιτέρω ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἐλπίζεται ὅτι θὰ φωτίσῃ τὸ ζήτημα.

Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν τῆς συνοικίας «Παλιὰ», κατὰ τὴν κατεδάφισιν τοῦ πλήρως ἐρειπωθέντος κατὰ τοὺς σεισμοὺς τουρκικοῦ τεμένους, ἦλθον εἰς φῶς πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη παλαιοχριστιανικῶν, ρωμαϊκῶν καὶ ἐλληνιστικῶν χρόνων κτισμάτων, τινὰ τῶν ὁποίων καὶ παλαιότερον εἶχον ἐπισημανθῇ ἐντειχισμένα εἰς τὸ Τζαμί. Δυστυχῶς δὲν εὐρέθη μέχρι τοῦδε ὁ χρόνος διὰ τὴν διενέργειαν δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸν χώρον τοῦτον, ὅπου εἶναι λίαν πιθανόν, ὅτι ὑποκρύπτονται παλαιότερα λείψανα.

6. Ἀγριά (Βόλου)

Ἀμέσως παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν Βόλου - Ἀγριάς καὶ μετὰ τὰς ἐγκαταστάσεις τῆς Παιδοπόλεως, κατὰ τὴν κατασκευὴν ἀναλήματος τοῦ κτήματος Ἀλμπανέζου, ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ ἐκσκαφῶς τάφος ἐλληνιστικῶν χρόνων, κιβωτιόσχημος, σχηματιζόμενος διὰ τεσσάρων μαρμαρίνων πλακῶν (διαστάσεις ἐσωτερ. 1.92 × 0.67 μ.), ἀπὸ Δ δὲ πρὸς Α κατευθυνόμενος. Περιεῖχε

λείψανα δύο σκελετών, παραμερισμένα ἐν μέρει καὶ ὡς μόνον κτερίσματα μικροῦς χαλκοῦς κρίκους καὶ κομβίον, ἀβαφῇ πρόχουν ὕψους 0.05 μ. καὶ τὸ ἄνω μέρος ληκυθίου.

Ἐπὶ τῆς καλυπτηρίου πλακὸς εὐρέθη κύαθος μὲ ἐντυπον τετραπλοῦν ἀνθέμιον ἔσω. Τὸ μόνον ἄξιον λόγου στοιχεῖον τοῦ τάφου ἦτο ἡ κόσμησις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν πλακῶν, αἵτινες ἐσχημάτιζον τὴν θήκην, δι' ἐγχαράκτων ἰωνικῶν κιόνων, φερόντων ἐπιστύλια. Εἰς τινὰ σημεῖα διετηροῦντο ἐπὶ τῶν κιόνων λείψανα ἐρυθροῦ χρώματος. Ὁμοία κόσμησις θηκῶν τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων εἶναι γνωστὴ καὶ ἄλλοθεν καὶ ἐκ τάφων τῆς γειτονικῆς Γορίτσας (Μουσεῖον Βόλου), μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι ἡ κόσμησις εὐρίσκεται συνήθως ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας.

7. Τοπογραφικὰ - Περισυλλογαὶ

α) *Κρανῶν*. Εἰς θέσιν «Καραέρι», ΝΑ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Κρανῶνος καὶ εἰς ἀπόστασιν 2 καὶ πλέον χιλιομ. ἀπ' αὐτῆς, ἀπεκαλύφθη τυχαίως, κατὰ τὴν διάνοξιν ἀποστραγγιστικῆς αὐλακος, ἀγνώστου προορισμοῦ κτίσμα ἐξ ὀγκωδῶν κυβολίθων ἐπιχωρίου πῶρου. Τὰ ἐντὸς τῆς αὐλακος φαινόμενα λείψανα εἶναι τοῖχος μήκους 10.60 μ., εἰς δύο δόμους, καμπτόμενος κατ' ὀρθὴν γωνίαν πρὸς τὸ ἐν ἄκρον. Τὸ ἐλῶδες τοῦ ἐδάφους καὶ τὸ σημαντικὸν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας βάθος δὲν ἐπέτρεψαν πρόχειρον σκαφικὴν ἐρευναν, παραμένει δ' οὕτως ἀγνώστου ἡ φύσις τοῦ κτισματος, τὸ ὅποιον πάντως κεῖται πολὺ πέραν τῶν ὁρίων τοῦ τειχισμοῦ τῆς πόλεως.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ κτήματος Μιχ. Ἀναστασίου, εἰς ἀπόστασιν 250 μ. περίπου ἀνατολικῶς τῆς ἀκροπόλεως, ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν ἄρσιν δάπεδα ἐκ λατύπης μαρμάρου ἐντὸς παχέος κονιάματος, καλύπτοντα μεγάλην ἔκτασιν καὶ προφανῶς ὀρίζοντα σημαντικὸν τι ἐλληνιστικὸν ἢ ῥωμαϊκὸν κτίσμα.

Ἀξιόλογα ἀρχαῖα περισυνελέγησαν ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς ἀκροπόλεως τῆς Κρανῶνος, ὑποδείξει τοῦ ἐκτ. φύλακος τοῦ χώρου Θ. Σερβιτᾶ. Μεταξὺ αὐτῶν περιλαμβάνεται τρίμορφον μαρμάρινον Ἐκάτειον (Πίν. 172γ), ὕψους 0.31 μ., εὐρεθὲν ΒΑ τῆς ἀκροπόλεως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ναοῦ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, τμήμα πλακὸς πωρίνης, ἐφ' ἧς σχηματικῶς δεδηλωμένοι δύο κεφαλαὶ ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ (πιθανῶς ὑπῆρχεν ἀρχικῶς καὶ τρίτη εἰς τὸ ἐλλείπον μέρος) καὶ τὸ κάτω μέρος Ἑρμοῦ. Σπουδαῖον ἐπίσης εἶναι τὸ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀκροπόλεως εὐρεθὲν τμήμα πωρίνης κοσμοφόρου μεγάλου καὶ πρωίμου ἰωνικοῦ κτηρίου, ἡ θέσις τοῦ ὁποίου δύναται νὰ προσδιορισθῇ ἀκρι-

βῶς, χάρις εἰς τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ὑπάρχοντα λείψανα. Εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Λαρίσης, ὅπου μετεφέρθησαν τὰ ἀρχαῖα, πλὴν τοῦ Ἑρμοῦ, κατετέθησαν ἐπίσης χαλκᾶ τινὰ νομίσματα, ἐλληνικὰ καὶ ρωμαϊκά, ὡς καὶ ἓν ἀργυροῦν τῆς Αἰγίνης, εὐρεθὲν ἐν Κρανῶνι καὶ παραδοθέντα ὑπὸ τοῦ φύλακος.

β) *Περσουφλί*. Τὸ χωρίον τοῦτο (μετονομασθὲν ἐπισήμως εἰς Ἀερινόν!) κεῖται 5 χιλιομ. ΝΑ τοῦ Βελεστίνου. Πρὸς Νότον καὶ παρὰ τὴν θέσιν «Δερβίσι» ὑψοῦται ἐπιβλητικὸς ὁ βραχῶδης λόφος «Κάστρο», περὶ τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω. Ἐντὸς τοῦ χωρίου καὶ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας Ἀχιλλ. Γερογλῆ ἀπόκειται, μεταφερθεῖσαι ἐκ θέσεως ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου κειμένης, τρεῖς ἐπιγραφαί. Ἡ πρώτη εἶναι ἐπιτύμβια μαρμαρινὴ στήλη τοῦ Δ' π.Χ. αἰ. (σφῳζόμενον ὕψ. 1.02, πλάτ. 0.44 μ., ἐλλιπὲς ἄνω δεξιὰ καὶ κάτω ἀριστερά), φέρουσα ὑπὸ τὸ ἐλλείπον ἀέτωμα καὶ ὑπερθεὶν δύο ροδάκων τὴν ἐπιγραφὴν:

Θ ι α ν [ὠ] / Ἀ σ χ ε ῖ μ ο υ / γ υ ν ᾱ .

Ἡ δευτέρα εἶναι τὸ ἄνω μέρος ἀνθεματῆς στήλης, λίαν ἀποτετριμμένης, ἐφ' ἧς μόλις διακρίνονται, πιθανῶς ἐκ δευτέρας χρήσεως, τὰ γράμματα:

Γ ρ η] γ ο ρ ε ῖ ο υ .

Ἡ τρίτη εἶναι λατινικὴ ἐπιγραφή, γεγραμμένη ἐπὶ κιονίσκου διαμ. 0.32 μ., σφῳζομένου ὕψους 0.60 μ., ἔχει δὲ ὡς ἑξῆς:

DDNN / CONSTANT I ET / MAXIMIANI / AUGG
E / SEVERI E / MAXIMINI / NOBB CAESS.

Ὅτι τὸ κείμενον ἀναφέρεται εἰς τοὺς συνάρχοντας Αὐγούστους καὶ Καίσαρας τῆς τετραγμένης περιόδου τῶν ἀρχῶν τοῦ Δ' αἰ. μ.Χ. καὶ δὴ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 305 καὶ 310, εἶναι, νομιζομεν, προφανές.

γ) *Ζερέλια*. Ὁ προϊστορικὸς συνοικισμὸς τῶν Ζερελίων, 5 χιλιομ. ΝΔ τοῦ Ἀλμυροῦ, εἶναι γνωστὸς κυρίως ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Wace (πρβλ. Wace-Thompson, Prehist. Thess., 150 κ.ε.), ὡς καὶ ἐκ παλαιότερων ὑποθέσεων ταυτισμοῦ τῆς θέσεως πρὸς τὸ περίφημον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα Ἱερὸν τῆς Ἰωνίας Ἀθηνᾶς⁵. Παρ' ὅλον ὅτι αἱ ἀνασκαφαὶ ἐπὶ τοῦ λόφου δὲν ἐνίσχυσαν τὴν ὑπόθεσιν αὐτήν, αἱ ἀρχαῖαι μαρτυρίαι συγκλίνουν πρὸς τὴν θέσιν αὐτήν. Δι' αὐτὸ θεωρῶ σπουδαίαν τὴν παρατήρησιν ὅτι κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ ἔτους αὐτοῦ (1962), ὅτε ἡ στάθμη τῶν παρὰ τὸν γήλοφον ἐλῶν κατῆλθε πολὺ, ἐφάνη στρωθῆς ἐκ μεγάλων πλακῶν.

5. Πρβλ. Περὶ τῆς Ἰωνίου καὶ τοῦ Ἱεροῦ αὐτῆς Ν. Γιαννόπουλον, εἰς BCH 16 (1892) 473 κ.ε., Stählin, ἔ.δ. 175 κ.ε.

ΑΙ έπακολουθήσασαι πρώιμοι και ραγδαίαι βροχαί δέν άφησαν περιθώρια έρεύνης, έλπίζω όμως ότι θα δοθής κάποτε ή εδκαιρία νά έλεγχθής το ένδεχόμενον της ύπάρξεως του ίεροϋ, το όποιον ματαιώς άνεζητήθη έπί του λόφου, έντός του έλους!

8. Προϊστορικοί συνοικισμοί

α) *Τζαλμάς Μαγούλα*. Προϊστορικός συνοικισμός κείμενος 3 περίπου χιλιόμετρα νοτίως του Τιρνάβου, ούχι μακράν της δεξιιάς όχθης του Τιταρησίου (Ξεριά) και όλίγον μετά την έξοδον του ποταμού εις την πεδιάδα. Έπί της έπιφανείας, πλὴν άφθόνων όστράκων άγγείων της Άρχαιοτέρας και της Νεωτέρας Νεολιθικής, λιθίνων έργαλείων κ.ά. συνήθων εύρημάτων, άπαντοϋν και άρκετά όστρακα κοσμούμενα διά *γραφίτου*. Η τεχνική αϋτή, ως γνωστόν, είναι σπανιωτάτη έν Θεσσαλίā και λόγω της επικαίρου θέσεως του συνοικισμού έζητήθη ή διενέργεια δοκιμαστικής σκαφής, ή όποία όμως δέν κατέστη δυνατόν νά πραγματοποιηθής προς το παρόν.

β) *Νεσσωνίς*. Περί των προϊστορικών συνοικισμών της περιοχής της Νεσσωνίδος (όπως συμβατικώς άποκαλούμεν την πέριξ μικρού έλους, 13 χιλιόμ. ΒΑ της Λαρίσης, έκτασιν), έσημειώσαμεν όλίγα τινά άλλοτε (Α.Δ. 16 (1960): Χρον. 171). Πέντε έν όλω προϊστορικούς συνοικισμούς έσημειώσαμεν εις τὰ πέριξ του έλους, άντιπροσωπεύοντας όλας τās φάσεις της Νεολιθικής Έποχής, μέχρι του πολιτισμού του Ραχμανίου. Άξιόλογα νέα εύρήματα έγινοντο έφέτος έπί της έπιφανείας δύο έκ των συνοικισμών αϋτών. Έπί της Μαγούλας Ι (όπου το 1957 ένηργήθη δοκιμαστική άνασκαφή) εύρέθησαν και πάλιν λίαν ένδιαφέροντα τμήματα μαρμαρίνων άγγείων, ως και μία πηλίνη σφραγίς, σχήματος άνθρωπίνου ποδός (Πί ν. 172) με άπλην γραμμικήν κόσμησιν. Έπί της παρακειμένης Μαγούλας ΙΙ εύρέθη θαυμασία λιθίνη σφραγίς, δωρηθείσα υπό του εύρόντος αϋτήν φιλαρχαίου φωτογράφου της Λαρίσης κ. Δ. Τλούπα.

γ) *Περσουφλί*. Περί του λόφου του «Κάστρου», έπί του όποιου ήδη ό Τσουντας (Δ-Σ 7, άριθ. 37) παρετήρησε τμήμα τείχους «καλών έλληνικών χρόνων» και λείψανα Νεολιθικού συνοικισμού, είπομεν άνωτέρω τινά. Άλλοι έποποθέτησαν ένταϋθα την *Φυλάκην*⁶, χωρίς πειστικά έπιχειρήματα. Άληθές όμως είναι ότι έπί του λόφου εύρίσκεται άφθονος κεραμεική κλασσικών και έλληνιστικών χρόνων, τὰ δέ λείψανα του τείχους έπιτρέπουν νά τοποθετήσωμεν ένταϋθα κλασσι-

κόν τινα συνοικισμόν. Πλούσια φαίνονται άφ' έτέρου τὰ στρώματα της Άρχαιοτ. Νεολιθικής, το δέ έν Πί ν. 172ε παρεχόμενον δείγμα είναι χαρακτηριστικόν. Περαιτέρω άπαντοϋν σχετικώς άφθονα Μινύεια άγγεία, ένθ' άβεβαία είναι μέχρι στιγμής ή ύπαρξις Μυκηναϊκών. Έν πάση περιπτώσει ή δοκιμαστική άνασκαφή έπί του λόφου τούτου είναι άνάγκη νά έπιχειρηθής κάποτε, κυρίως διά νά εξακριβωθής άν πρέπει ν' άποκλεισθής ή δυνατότης τοποθετήσεως της Φυλάκης.

Δ. Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

9. Άμπέλια Φαρσάλων

Κατόπιν τυχαίας εύρέσεως τεμαχίων πηλίνων ειδωλίων έντός του άγρου Ιωάννου Άξούγγα, εις την θέσιν «Άμπέλια», εις μικράν άπόστασιν και προς τὰ ΒΔ των Φαρσάλων, έγινετο δοκιμαστική άνασκαφή. Άρχικώς ήνοιχθησαν δύο τάφοι σταυροειδώς (μήκ. 20 × 10 μ.)· μέχρι βάθους 0,50 μ. ή σύστασις του χώματος δέν διέφερε της των παρακειμένων άγρών, κατά την διασταύρωσιν όμως των τάφων παρετηρήθη στρώσις ποταμίων χαλίκων, πάχους σχεδόν 0,20 μ., ή όποία δέν ήτο συμπαγής, διότι μετά των χαλίκων ύπήρχε και χώμα, ένίοτε ίκανού πάχους. Εις το σημείον αϋτό ή άνασκαφή έπεξετάθη και έκτός των τάφων, προς άποκάλυψιν του χαλικοστρώτου. Άφθονα πηλίνα ειδώλια εύρέθησαν εις την έπίχωσιν ύπέρνω των χαλίκων και έντός αϋτών (Πί ν. 174β). Κατά το πλείστον είναι ειδώλια ζώων, ίδίως χοίρων ή κάπρων, ίππων, ένίοτε μετά των άναβατών, άλλα δέ παριστάνουν γυναικείας, κατά το πλείστον, μορφάς. Έκτός των ειδωλίων εις το στρώμα της χαλικοστρώσεως εύρέθησαν δύο άγγεία και θραύσματα άλλων. Πλησίον του ένός εύρέθη χαλκοϋν ψέλιον και δακτύλιος, ως και δύο μικροί άνθρακες· άλλα λείψανα πυρᾶς ή καύσεως δέν παρετηρήθησαν. Έντός του πρώτου άγγείου ύπάρχον τρείς χαλκοί δακτύλιοι και δύο ένώτια, έπίσης χαλκά. Το δεύτερον και πλησίον κείμενον άγγείον περιείχε μικράν πηλίνην ύδρίαν καλής διατηρήσεως. Άναφέρομεν προσέτι τρία πηλίνα πλακίδια μετ' αναγλύφου παραστάσεως κερασφόρου ζώου και τινά ειδώλια θρόνων (Πί ν. 174α).

Βαθύτερον της χαλικοστρώσεως έλάχιστα τεμάχια άγγείων άνευρέθησαν μέχρι βάθους 0,70 μ. άπό της έπιφανείας, εις τινά δέ σημεία και μέχρι βάθους 1,00 μ. Εις το βάθος αϋτό συνηντήσαμεν το στερεόν έδαφος.

Η άνασκαφή ύπήρξε περιωρισμένη, τὰ δέ εύρήματα δέν έκαθαρίστησαν πλήρως, κατά συνέπειαν δέ είναι αδύνατος ή διατύπωσις συμπερασμάτων.

6. Burr, Νέον Κatal., 94 και Kirsten, RE XX 983, Suppl. VII, 1018 έτι δέ παρά Philippson, Gr. Landsch. I,1 306, άριθ. 113. Πρβλ. και Θεσσαλικά Β (1958) 29, ύποσ. 1.

10. Καινούργιον - Φθιώτιδος

Τὸ χωρίον τοῦτο κεῖται πλησίον τῆς νέας ἐθνικῆς οδοῦ Ἀθηνῶν - Λαμίας καὶ παρὰ τὰ Καμένα Βοῦρλα. Κατὰ τὰς ἐργασίας διανοίξεως τῆς ἐθνικῆς οδοῦ οἱ μηχανικοὶ ἐκσκαφεῖς κατέστρεψαν ἀρχαῖα λείψανα, σημαντικά, ἃν κρίνωμεν ἐκ τριῶν χαλκῶν γεωμετρικῶν πορπῶν, αἱ ὁποῖαι παρεδόθησαν. Αἱ πόρπαι διατηροῦνται καλῶς καὶ κοσμοῦνται δι' ἐγχαράκτων παραστάσεων, μὴ διακρινόμενων σαφῶς· ἐπὶ τῆς μιᾶς πάντως φαίνεται παράστασις ἰχθύων. Εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ δύο ἀγγεῖα Πρωτογεωμετρικά, τὰ ὁποῖα μετεφέρθησαν, ὁμοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν εὐρημάτων, εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Συλλογὴν Λαμίας.

11. Σκόπελος

Πλησίον τῆς κομπολόεως τῆς Σκοπέλου, εἰς ἀπόστασιν ἡμίσεος περίπου χιλιομέτρου πρὸς τὰ ΝΑ καὶ παρὰ τὴν ἀκτὴν, ἀνευρέθη τυχαίως ἀνάγλυφος ἐπιτύμβια στήλη ἑλληνιστικῶν χρόνων,

Σχεδ. 1. Σκόπελος. Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ

σφωζομένη κατὰ τὸ ἄνω δεξιὸν ἡμισυ, δυστυχῶς ὅμως ἐφθαρμένη πολὺ. Διακρίνονται ἡ κεφαλὴ μιᾶς μορφῆς καὶ τὸ ἄνω μέρος ἐτέρας. Εἰς τὴν αὐτὴν περίπου θέσιν εὐρέθη μαρμαρίνη βάσις ἀγαλματίου, φέρουσα ἐπὶ τῆς μιᾶς στενῆς πλευρᾶς τὴν ἐπιγραφὴν (Σχ ε δ. 1):

Ἰαπών[κος]

Χρυσόθε[μις;]

Ἀσκληπιῶ[ι].

Ἀρχαῖα εὐρέθησαν ἐνταῦθα καὶ κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τῶν θεμελίων τῶν δημοτικῶν σφαγείων (τῶν ὁποίων τελικῶς ἀπηγορεύθη ἡ ἀνέγερσις), πλησίον δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τὰ κύματα ἀπεκάλυψαν τοῖχον πολὺ καλῆς ἐργασίας, πιθανῶς δὲ κλασσικῶν χρόνων, ἀνήκοντα εἰς σημαντικὸν κτήριον. Διὰ τὴν διερεύνησιν τοῦ κτηρίου τούτου ἐνεκρίθη ἤδη παρὰ τῆς Ὑπηρεσίας ἡ διενέργεια δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς.

12. Βουβάλα (Ἐλασσόνος)

Ἐπὶ τοῦ ὑψώματος «Καστρί», πρὸς Νότον τῆς Βουβάλας (κειμένης 20 περ.χιλιόμε. βορ. τῆς Ἐλασσόνος), διατηροῦνται καλῶς τὰ γνωστὰ λείψανα τειχισμοῦ ἀρχαίας πόλεως (τῆς Ἀζώρου πιθανῶς). Δύο ἐπάλληλοι περίβολοι ἐπιστέφουν τὸν δεσπόζοντα λόφον, ἐξ αὐτῶν δὲ ὁ ἐσώτερος εἶναι

ἐκτισμένος διὰ μικρῶν λίθων, συνδεομένων δι' ἀσβεστοκονιάματος. Τὸ ἐξωτερικὸν ὅμως τεῖχος, ἐκτισμένον κατὰ ψευδοισοδομικὸν σύστημα, διατηρεῖται εἰς πολλὰ σημεῖα μέχρις ὕψους 4 μέτρων (Πί ν. 175α). Σφίζονται ἐπίσης τρεῖς πύργοι καὶ κατὰ τὴν ΝΑ πλευρὰν τοῦ λόφου πύλη μετὰ πύργων ἐκατέρωθεν (κοινῶς «Πόρτα»).

Εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς πρόποδας τοῦ ὑψώματος, εἰς τὴν θέσιν «Κοπάνα», φαίνονται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας λείψανα κτηρίου ἀπὸ Δ πρὸς Α κατευθυνομένου καὶ σφωζομένου εἰς μῆκος τοῦλάχιστον 20 μ. καὶ εἰς ὕψος 1 μ. Τὸ δυτικὸν ἄκρον καλύπτεται ὑπὸ χωμάτων, τὸ δὲ ὑλικὸν δομῆς εἶναι μάρμαρον. Κατὰ τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ τοίχου καὶ μεταξὺ τῶν λίθων παρετηρήθη ἀσβεστοκονίαμα. Ὑποθέτομεν ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἀρχαῖος ναός, μετεσκευασθεὶς κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν καὶ ἰδίως κατὰ τὰς θέσεις «Παλιοκκλήσι», «Βλαχόδρομος» καὶ «Σκοτίν», οἱ χωρικοὶ ἀνευρίσκουν συχνὰ νομίσματα καὶ ἄλλα ἀρχαῖα, ἐκ τῶν θέσεων δὲ αὐτῶν ἔχουν μεταφερθῇ κατὰ καιροὺς εἰς Βουβάλαν βάσεις ἀγαλμάτων, ἐπιτύμβιοι στήλαι καὶ ἐπιγραφαί. Πάντα ταῦτα μετέφερα εἰς τὴν ἀρχαιολογ. Συλλογὴν Ἐλασσόνος. Μεταξὺ αὐτῶν ἀναφέρω ἀξιόλογον ἐπιτύμβιον, παραδοθὲν ὑπὸ τοῦ Ἀντ. Ἀποστολάκη (Πί ν. 175β).

13. Στεφανοβίκειον (πρῶην Χατζήμισι)

Εἰς τὰ ὅρια τῶν Νομῶν Μαγνησίας καὶ Λαρίσης, κατὰ τὴν θέσιν «Σιφριτζάλ» τοῦ Στεφανοβικείου καὶ πλησίον τῆς δυτικῆς ὁχθῆς τῆς Βοιβηίδος λίμνης (Κάρλας), παρὰ τὸ ὕψωμα «Πέτρα», ὅπου τοποθετεῖται τὸ ἀρχαῖον Ἀρμένιον, εὐρέθησαν ὄστρακα προϊστορικῶν ἀγγείων καὶ δύο τάφοι, καταστραφέντες ὑπὸ μηχανικοῦ ἐκσκαφέως. Οἱ τάφοι ἦσαν κιβωτιόσχημοι ἐκ πλακῶν σχιστολίθου, ἐντὸς αὐτῶν δὲ μόνον ὄστρακα τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ καὶ μίαν λεπίδα ὀψιανοῦ ἀνεύρομεν. Τὰ ὄστᾶ εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ καταστραφῇ. Ὡς γνωστόν, εἰς τὴν παρακειμένην «Πέτραν» πρό τι-νων ἐτῶν ἀνεσκάφησαν ὑπὸ τῆς Γερμανικῆς Ἀποστολῆς μυκηναϊκὰ καὶ παλαιότερα προϊστορικὰ λείψανα.

Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς «Πέτρας» καὶ πέραν αὐτῆς, εἰς τὰς ὁχθὰς τῆς λίμνης Κάρλας, ἐγένοντο γεωτρήσεις διὰ τὴν μελέτην τῆς ἐδαφολογικῆς συστάσεως τῆς περιοχῆς. Κατὰ τὴν παρακολούθησιν τῶν ἐργασιῶν διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς εἰς μεγάλην ἑκτασιν, μέχρι τοῦ ἔναντι Καλαμακίου, προϊστορικῶν λειψάνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τινα μυκηναϊκὰ.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΔΙΑΓΚΟΥΡΑΣ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΦΘΙΩΤΙΔΩΝ ΘΗΒΩΝ

(Νέας Ἀγχιάλου)

Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὰς Φθιώτιδας Θήβας (Νέαν Ἀγχιάλον) ἀνετέθη κατὰ τὸ ἔτος 1962, ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀπὸ κοινοῦ εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Γεώργιον Σωτηρίου καὶ τὸν Ἐπιμελητὴν Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Παῦλον Λαζαρίδην. Τοῦ κ. Σωτηρίου ὁμως μὴ δυνηθέντος, λόγῳ ἀσθενείας, νὰ μεταβῇ εἰς Νέαν Ἀγχιάλον, διενήργησε τὴν ἀνασκαφὴν μόνος ὁ ὑπογράφων.

Σκοπὸς τῶν ἐργασιῶν ὑπῆρξεν, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ ἀπαλλαγὴ ἐκ τοῦ μεγάλου ὄγκου τῶν χωμάτων τοῦ χώρου, τοῦ ἀποκαλυφθέντος ἐν μέρει κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, κοσμικοῦ κτίσματος ὑπὸ τὸν λόφον τῆς Πυράσου (Πί ν. 176α), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ διερεύνησις τῶν ἐρειπίων τοῦ κτίσματος τούτου πρὸς καθορισμὸν τῶν χρονικῶν περιόδων καὶ τῆς κτηριακῆς συγκροτήσεως αὐτοῦ.

Τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ὡς ἄνω τεθέντος σκοποῦ ἐπετεύχθη διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως σημαντικοῦ ὄγκου ἐπιχώσεως ὕψους 1,80 - 2,20 μ. ἐκ τῶν χώρων: πρὸ τῆς κλίμακος (Πί ν. 176β), πρὸ τοῦ τοίχου Ι, βορείως τῆς κιονοστοιχίας Α 1, ἀνατολικῶς τῶν τοίχων Κ2 καὶ Κ5, βορείως τοῦ τοίχου Α2 καὶ κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου Α3 καὶ εἰς θέσιν Β (Πί ν. 177, κάτωσις).

Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν ἤλθον εἰς φῶς νέα τμήματα τοῦ κτίσματος, τὰ ὅποια σημειοῦνται ἐν τῇ κατόψει (Πί ν. 177) διὰ παχείας γραμμῆς.

Οὕτω, ἀπεκαλύφθη ὁ νότιος τοίχος τοῦ πρὸ τοῦ τοίχου Ι διαμερίσματος Ρ (μήκους 15,25 μ.), τοῦ χωριζομένου εἰς δύο δωμάτια. Ὁ ἀποκαλυφθεὶς τοίχος ἀνελύετο εἰς μεγάλα τόξα, κατεσκευασμένα δι' ὀπτῶν πλίνθων (διαστ. 0,30 × 0,30 × 0,04 × 0,05 μ.) καὶ ἴσου πάχους συνδετικοῦ μείγματος ἐξ ἀσβέστου καὶ χονδρῆς ἄμμου μεταξὺ αὐτῶν.

Τὰ καταπεσόντα τμήματα τῶν τόξων τούτων μὲ διατηρουμένας εἰσέτι τὰς γεννήσεις τῶν τόξων, εὐρέθησαν εἰς συμπαγεῖς μάζας πρὸ τοῦ τοίχου (Πί ν. 178β).

Ἔτερα ὁμοία τόξα διεπιστάθη ὅτι ὑπάρχοντο ἐπὶ τῶν ἀποκαλυφθεισῶν παραστάδων τῆς κλίμακος (Πί ν. 176β, 178α).

Τὸ δυτικὸν δωμάτιον τοῦ διαμερίσματος Ρ συνεκoinώνει μετὰ τῆς κλίμακος διὰ θύρας (Πί ν. 179α), τὸ δάπεδον δὲ αὐτοῦ ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ πηλίνων πλακῶν (διαστ. 0,38 × 0,28 μ.) (Πί ν. 179β).

Κατὰ μῆκος τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ διαμερίσματος Ρ ἀπεκαλύφθη πεζούλιον ἐπενδεδυμένον διὰ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν (Πί ν. 180α).

Εἰς τὸ ἀνατολικὸν δωμάτιον τοῦ διαμερίσματος εὐρέθη ὀξυπύθμενος ἀμφορεὺς μὲ ὅστ' ἄ βρέφους (Πί ν. 180β) καὶ παρ' αὐτὸν δύο νομίσματα¹ Βανδάλων. Εἰς τὸν αὐτὸν χώρον εὐρέθη τετράγωνον σταθμίον ἀξίας δύο οὐγγιῶν (4ου αἰ. μ.Χ.), ἐν ὅστερ ρωμαϊκὸν νόμισμα ὁμοίως τοῦ 4ου αἰῶνος μ.Χ. καὶ ἐν νόμισμα τοῦ Κωνσταντίου τοῦ Β' (337 - 361 μ.Χ.) (Πί ν. 181β).

Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι χαλκοῦν ἀσάριον, φέρον ἐπὶ μὲν τῆς ὄψεως τὴν προτομὴν τοῦ αὐτοκράτορος μετὰ διαδήματος καὶ εἰς τὸ ἔξεργον τὴν ἐπιγραφὴν «DN CONSTANTIVS PE AVG», εἰς δὲ τὴν ὀπισθίαν ὄψιν στρατιωτικὴν διατρυπῶντα διὰ τοῦ δόρατος ἐπιπικρὸν ἐχθρὸν καὶ τὴν ἐπιγραφὴν «FEL TEMP REPARATIO καὶ SMNA». Προέρχεται ἐκ τοῦ νομισματοκοπείου τῆς Νικομηδείας καὶ ἐκόπη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 348 - 361 μ.Χ. (Πί ν. 181α).

Εἰς τὸν χώρον Π 1 ἀπεκαλύφθη καθ' ὅλον του τὸ μῆκος ὁ ἐκ πηλίνων σωλήνων ἀγωγός, ὅστις πρὸς Δυσμὰς καταλήγει εἰς φρεάτιον κτιστὸν (βάθους 1,50 μ.) παρὰ τὴν γωνίαν τῶν τοίχων Κ2 καὶ Α1, ὁ πυθμὴν τοῦ ὁποίου εἶναι ἐπεστρωμένος διὰ πηλίνων πλακῶν. Ὀλίγον πρὸ τοῦ φρεατίου ὁ ἀγωγός διακλαδοῦται καὶ ἐνοῦται μεθ' ἑτέρου ἀγωγοῦ, κτιστοῦ, ὅστις ἐρχόμενος ἀπὸ Βορρᾶ καταλήγει εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ φρεατίου (Πί ν. 182α).

Ἔτερος ἀγωγός, κτιστός καὶ αὐτός, ἐκκινῶν ἀπὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ φρεατίου διαπερᾷ τὸν τοίχον Κ2, διασχίζει λοξῶς τὸν χώρον Ο καὶ συνεχίζει τὴν πορείαν του πρὸς Δυσμὰς, ἵνα καταλήξῃ εἰς τὰ δυτικὰ διαμερίσματα τοῦ κτίσματος Β καὶ Γ (Πί ν. 177), ἐνθα διακλαδοῦμενος τελευτᾷ εἰς τρία φρεάτια. Ὁ ἐν τῷ χώρῳ Π 1 ἀποκαλυφθεὶς πῆλινος ἀγωγός (βλ. «Ἔργον» 1961, εἰκ. 64) κατὰ τὴν πρὸς ἀνατολὰς πορείαν του, διαπερᾷ τὸν τοίχον Α1 τὸν ὁποῖον κατέστρεψε καὶ ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον δάπεδον τῆς νοτίας στοᾶς Ν καταλήγει εἰς φρεάτιον προσκεκολλημένον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ τοίχου Α (Πί ν. 177, 182β, 183α καὶ 185α).

1. Εὐχαριστῶ θερμῶς τὴν Ἐπιμελήτριαν τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου κ. Μάντῳ Οἰκονομίδου διὰ τὴν πρόθυμον καὶ πολῦτιμον συνδρομὴν αὐτῆς εἰς τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν ταύτισιν τῶν νομισμάτων.

Τὸ φρεάτιον τοῦτο (Πί ν. 182β) σύγκειται ἐκ δύο μερῶν. Τὸ ἄνω εἶναι κτιστόν, τὸ κάτω εἶναι εἰς πεπλατυσμένος πίθος. Δύο ἕτεροι ἀγωγοὶ ἐκκινῶν ἐκ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ φρεατίου, ὁ εἰς πρὸς Ἀνατολάς, ὁ ἕτερος πρὸς Βορρᾶν.

Σημειωτέον ὅτι ὁ ἀποκαλυφθεὶς πήλινος ἀγωγὸς ἐτοποθετήθη μετὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου τῆς νοτίας στοᾶς, τὸ ὁποῖον καὶ κατεστράφη εἰς τὸ μέρος ἔνθα ἐτοποθετήθη οὗτος (Πί ν. 177, 183α καὶ 185α).

Κατὰ διαστήματα εἰς σωλὴν ἐκ τῶν ἀποτελούντων τὸν ἀγωγὸν φέρει στρογγύλην ὀπὴν πρὸς τὰ ἄνω μετὰ πηλίνου καλύμματος. Διὰ τῆς ὀπῆς ταύτης ἐγίνετο ὁ καθαρισμὸς τοῦ ἀγωγοῦ (Πί ν. 183α). Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν εἰς τὸν Τομέα Π 1 εὑρέθησαν εἰς βάθος 1.00 μ.: νόμισμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' (527 - 565 μ.Χ.) καὶ χαμηλότερον εἰς βάθος 1,20 - 1,50 μ. ἀσσάριον τοῦ Κωνσταντίου τοῦ Β' (337 - 361 μ.Χ.). Ἐκ τούτων τὸ μὲν ἀσσάριον εἶναι ὅμοιον μὲ τὸ περιγραφέν ἄνωτέρω (Πί ν. 181α), τὸ δὲ νόμισμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι Δεκανοῦμιον ἐκ τοῦ νομισματοκοπείου τῆς Θεσσαλονίκης φέρον εἰς τὴν ὄψιν τὴν προτομὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἑστραμμένου πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν *DNIVSTINIAN [VS PP AVC]*, εἰς τὴν ὀπισθίαν δὲ ὄψιν τὰ γράμματα *AISP* καὶ *TES* (Πί ν. 181γ).

Συνέχιση ἡ πρὸς Βορρᾶν ἀποκάλυψις τοῦ τοίχου Λ3 τῆς Ἀνατολικῆς στοᾶς, ὁ ὁποῖος εἰς μῆκος 15,50 μ. συναντᾷ ἕτερον τοῖχον κάθετον, τὸν Λ4, μετὰ τοῦ ὁποίου ὁμως δὲν ἐνοῦται ὀργανικῶς (Πί ν. 183β).

Εἰς βάθος 0,70 μ. εὑρέθη νόμισμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' (527 - 565 μ.Χ.). Τοῦτο εἶναι Δεκανοῦμιον, ὡς τὸ περιγραφέν ἄνωτέρω (Πί ν. 181δ).

Εἰς τὸν τομέα Κ5 ἀπεκαλύφθη ἡ πρὸς Ἀνατολάς συνέχισις τοῦ τοίχου τούτου, ὅστις εἰς ἀπόστασιν 4.00 μ. διασταυροῦται μεθ' ἑτέρου βαίνοντος πρὸς Νότον (Πί ν. 177).

Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ μεγάλου μαρμαρίνου δόμου τοῦ Κ5 ἔχει χαραχθῆ κύκλος μετὰ 8 ἀκτίνων, τὸ γνωστὸν πιθανῶς παιγνίδιον (ντρίλλια) τὸ παιζόμενον καὶ σήμερον διὰ χαλίκων. Ὅμοιον σχῆμα εἶναι χαραγμένον ἐπὶ μαρμάρου τῆς βορείου κιονοστοιχίας τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τῆς Ἑλευσίνος (Πί ν. 177 καὶ 184α).

Εἰς στῶμα τῆς ἐπιχώσεως βάθους 0,80μ.-0,90μ. εὑρέθησαν:

1) Ἀρχαῖον νόμισμα τῆς Λαρίσης (400 - 344 π.Χ.), 2) νόμισμα τοῦ Αὐρηλιανοῦ (270 - 275 μ.Χ.), 3) τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' (527 - 565 μ.Χ.), 4) χαμηλότερον (βάθος 1,05 μ.), νόμισμα ὑστερορρωμαϊ-

κὸν τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰῶνος μ.Χ. καὶ ἔτι χαμηλότερον (βάθος 1,15 - 1,45 μ.), 5) νόμισμα τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Καρακάλλα (198 - 217 μ.Χ.).

1) Τὸ νόμισμα τῆς Λαρίσης εἶναι χαλκοῦν, φέρον ἐπὶ μὲν τῆς ὄψεως τὴν κεφαλὴν τῆς Νύμφης Λαρίσης, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας ὄψεως ἵππον βόσκοντα καὶ τὴν ἐπιγραφὴν *ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ* (Πί ν. 181ε).

2) Τὸ νόμισμα τοῦ Αὐρηλιανοῦ φέρει ἐπὶ μὲν τῆς ὄψεως τὴν προτομὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἀκτινοστεφοῦς μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *AVRELIANVS AVG*, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν Δία μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *IOVIC ON SER* (Πί ν. 181στ).

3) Τὸ τρίτον νόμισμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι Δεκανοῦμιον ὡς τὰ περιγραφέντα ἤδη (Πί ν. 181ζ).

4) Τὸ τέταρτον νόμισμα εἶναι ἀσσάριον τοῦ Βαλεντινιανοῦ Β' (388 - 393 μ.Χ.). Ἐπὶ τῆς ὄψεως εἰκονίζεται ὁ αὐτοκράτωρ ἐν προτομῇ μετὰ διαδήματος, ἐπὶ τῆς ὀπισθίας δὲ Νίκη βαδίζουσα πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ σύρουσα αἰχμάλωτον καὶ ἡ ἐπιγραφὴ *SALVS REI PVBLICAE*. Ἐκόπη εἰς τὸ νομισματοκοπεῖον τῆς Ἀκυλῆας (Πί ν. 181η).

5) Τέλος, τὸ πέμπτον νόμισμα εἶναι χαλκοῦν τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν, (198 - 217 μ.Χ.). Εἰκονίζεται ἐπὶ μὲν τῆς ὄψεως ἡ κεφαλὴ τοῦ αὐτοκράτορος Καρακάλλα δαφνοστεφοῦς, ἐπὶ τῆς ὀπισθίας δὲ ἡ Ἰωνία Ἀθηνᾶ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς *KOINO[N ΘΕ]CCΑΛΩΝ* (Πί ν. 181θ).

Κατὰ τὴν πρὸς Βορρᾶν συνέχισιν τοῦ τοίχου Κ2 εὑρέθη ἕτερος τοῖχος διαφόρου προσανατολισμοῦ (Πί ν. 177).

Κατὰ τὸ δευτέρου στάδιον τοῦ τεθέντος ἐν ἀρχῇ σκοποῦ, ἥτοι τῆς διερευνήσεως τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐρείπιων, διεπιστώθησαν τὰ ἑξῆς:

α) Ἡ κλίμαξ δὲν ὑπῆρχεν ἀρχικῶς, ἀλλ' ἐγινε μεταγενεστέρως κατὰ τὴν δευτέραν ἢ τὴν τρίτην φάσιν τοῦ κτίσματος, ὑπέστη δὲ ἐν συνεχείᾳ καὶ ἄλλας μετατροπὰς καὶ προσθήκας (Πί ν. 176β, 177 καὶ 179α).

Εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν ἀρχικῶς ἦτο ἰσόπεδος χώρος τετράπλευρος, ἐκάστη πλευρὰ τοῦ ὁποίου εἶχε τοξωτὸν ἀνοιγμα κατεσκευασμένον δι' ὀπτῶν πλίνθων, ὡς ἐλέχθη ἤδη.

β) Τὸ πλακόστρωτον δάπεδον τῆς νοτίας στοᾶς Ν ἀποτελεῖ τὸ τρίτον κατὰ σειρὰν, διότι ὑπ' αὐτὸ εὑρέθησαν δύο ἕτερα δάπεδα τὸ ἐν ἐξ ἐρυθροῦ χρώματος καὶ ἄμμου, τὸ ἕτερον ἐκ πηλοχρώματος (Πί ν. 184 β - γ καὶ 185α).

Τοῦτο πᾶντοῦται καὶ ἐκ τῶν δύο στρωμάτων κοινιμάτων ἐπὶ τῆς νοτίας ὄψεως τοῦ τοίχου Λ 1

και της βορείου του Ι, το νεώτερον των οποίων είναι παλαιότερον της πλακοστρώσεως καθ' ὅσον συνεχίζεται και χαμηλότερον ταύτης (Πί ν. 185 β).

γ) Οἱ τοῖχοι Α1 και Ι δὲν εἶναι ἐνιαίας κατασκευῆς, ἀλλ' ἀποτελέσθησαν εἰς διαφόρους ἐποχάς, ὡς δεικνύουν αἱ εἰς πολλὰ σημεῖα κατακόρυφοι διακοπαὶ τούτων και ἡ διάφορος τοιχοποιία.

δ) Ὁ τοῖχος Α3 συνεχίζεται πρὸς Νότον και μετὰ τὸν τοῖχον Α1, ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον δάπεδον μέχρι τοῦ τοίχου Ι (Πί ν. 177).

ε) Ἡ Στοὰ Ν (Πί ν. 185α) ἐκαλύπτετο διὰ ξυλίνης στέγης, ἀποτελουμένης ἐκ δοκῶν πλάτους 0,15 μ., καλᾶμων ἐπὶ τῶν δοκῶν και κεράμων.

Τὰ ἀποτυπώματα τῶν δοκῶν και τῶν καλᾶμων ὑφίστανται εἰσέτι ἐπὶ τῶν κονιαμάτων τῶν καταπεσόντων ἐκ τῆς στέγης, ἡ ἐσωτερικὴ πλευρὰ τῶν ὁποίων φέρει ζωγραφικὸν διάκοσμον (Πί ν. 185γ).

στ) Ὁ τοῖχος Α συνεχίζεται πρὸς νότον και μετὰ τὸν τοῖχον Ι, ὅστις ὁμοίως συνεχίζεται πρὸς ἀνατολὰς και μετὰ τὸν τοῖχον Α (Πί ν. 177).

ζ) Τὸ πλακόστρωτον δάπεδον τῆς στοᾶς Ν (Πί ν. 185α) θὰ κατεσκευάσθῃ μεταξύ 5ου και 6ου μ.Χ. αἰῶνος διότι εἰς τὸ ὑπόστρωμα τούτου εὐρέθησαν βανδαλικά νομίσματα.

η) Ἐκ τοῦ συγκροτήματος τῶν τοίχων Α5, Α5α, Α6 και Α7 παλαιότερος εἶναι ὁ τοῖχος Α5α ὅστις εἶναι λίαν ἐπιμελεμένης κατασκευῆς, φέρει και διάκοσμον δένδρου ἐκ θραυσμάτων κεράμων ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς του, ἡ ὁποία ἦτο ἀρχικῶς ἐλευθέρα (Πί ν. 185δ).

θ) Ἐκ τῆς παρατιθεμένης κατόψεως και τῶν γενομένων παρατηρήσεων συνάγεται, ὅτι τὰ ἀποκαλυφθέντα ἐρείπια ἀποτελοῦν μέρος μόνον ἐνὸς τεραστίου κτίσματος, τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις, ἡ ὁλοκληρωτικὴ ἀποκάλυψις τοῦ ὁποίου θὰ εἶναι μεγάλης σημασίας διὰ τὴν γνῶσιν τῶν μνημείων και τῆς Ἱστορίας τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν.

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

*

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ

Εἰς τὸ Μουσεῖον Ἀγρινίου κατετέθη ἀργυροῦς δακτύλιος μετὰ συναφοῦς σφενδόνης φερούσης παράστασιν γυναικὸς ἐν χιτῶνι και ἱματίῳ, καθημένης.

Κατὰ τὴν διάνοξιν κοινοτικῆς ὁδοῦ πρὸς τὸ χωρίον Λιθοβούνι Μακρυνείας εἰς μικρὰν ἀπό-

στασιν ἀπὸ τῆς νοτίας δχθῆς τῆς Τριχωνίδος ἀπεκαλύφθη μικρὸς θαλαμῶτος τάφος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχον ἐνταφιασθῇ πολλοὶ νεκροὶ κατὰ μαρτυρίαν τῶν ἐργατῶν. Δὲν ἡρευνήθη εἰσέτι ἀνασκαφικῶς ὁ τάφος, οὔτε και ὁ χῶρος διὰ τὴν ὑπαρξιν νεκροταφείου. Περισυνελέγησαν παρὰ ἐργάτου τὰ κάτωθι χαλκᾶ ἐπιθετικά ὄπλα μυκηναϊκά, κατατεθέντα εἰς τὸ Μουσεῖον Ἀγρινίου, τὸ πρῶτον δὲ μαρτυρεῖται ἐνταῦθα ἡ ἐξάπλωσις τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Χαλκῇ αἰχμῇ δόρατος ἀποκεκρουμένη ἐν μέρει τὸ μέσον και τὸ ἄκρον τοῦ αὐλοῦ (Μουσεῖον Ἀγρινίου X 64. Μῆκος 0,301, τῆς δὲ λεπίδος 0,18 μ. Πί ν. 186α). Πίνος βαθυπράσινος. Ἡ ἐν σχήματι ἐπιμήκους φύλλου λεπίς εἶναι βεβλαμμένη τὰς ἀκμὰς και ἐπικεκαμμένη κατὰ τὸ μέσον παρὰ τῶν ἐργατῶν, ἐνισχύεται δὲ ἐκατέρωθεν διὰ ταινιοσχῆμου ράχεως, ἥτις κοσμεῖται παρὰ τὰς γωνίας διὰ δύο ἐγχαράκτων γραμμῶν καταληγουσῶν εἰς τὸ ἄκρον τοῦ αὐλοῦ. Ὁ αὐλὸς διήκων μέχρις ὀλίγον χαμηλότερον τῶν ὤμων κοσμεῖται διὰ ὀκτὼ ζευγῶν παραλλήλων ἐγχαράκτων γραμμῶν, φέρει δὲ κατὰ τὸ ἄκρον δύο ὁπὰς διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ δόρατος ἀνοιγείσας ἐν ψυχρῷ.

Ἐγχειρίδιον χαλκοῦν μετὰ συναφοῦς λαβῆς ἀποληγούσης εἰς μηνοειδῆ μύκητα (Μουσεῖον Ἀγρινίου X 65. Μῆκος 0,166, τοῦ δὲ τμήματος τῆς λεπίδος 0,07 μ. Πί ν. 186α). Πίνος βαθυπράσινος. Ἡ λεπίς μετὰ τετραγώνων ὤμων εἶναι ἀποκεκρουμένη τὸ πρὸς τὴν ἀκρικὴν τμήμα διὰ διπλώσεως αὐτῆς και ἀναπτύξεως παρὰ τῶν ἐργατῶν παχύτερα εἰς τὸ μέσον και κατὰ μῆκος κοσμεῖται ἐκατέρωθεν διὰ δύο ζευγῶν ἐγχαράκτων παραλλήλων γραμμῶν. Τὰ χεῖλη τῆς λαβῆς και τῆς λεπίδος μέχρις ὀλίγον χαμηλότερον τῶν ὤμων ἐξέχουν ἐκατέρωθεν (0,006 - 0,001 μ.) διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ εὐφθάρτου στελέχους τῆς λαβῆς, διὰ δὲ τὴν συνήλωσιν αὐτοῦ ἔχουν ἀνοιγῇ τέσσαρες ὁπαὶ ἐν ψυχρῷ ἐπὶ τῆς λαβῆς.

Τῆς ὑπερθεῖν τοῦ χωρίου Λιθοβούνι (Μποτίνον) ἀκροπόλεως τὸ τεῖχος εἶναι δυσδιάκριτον ἐντὸς δάσους πρίνων, ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου εἶναι ἰδρυμένος ναῖσκος τοῦ Ἀγίου Ἡλίας ἐπὶ ἐρείπιων ἀρχαίου ναοῦ, τοῦ ὁποίου τριγλύφους ἐξ ἄμμο λίθου παρετήρησεν ὁ Woodhouse, Aetolia 259.

Ναύπακτος

Ἐπὶ Τουρκοκρατίας κατεσκευάσθη ἡ παρὰ τὸ ἀρχοντικὸν Μπότσαρη, ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ ἐξ Ἀντιρρίου, πύλη τῆς πόλεως καλυπτομένη διὰ τόξου διπλῆς καμπυλότητος και φέρουσα ἄνωθεν τοῦ ὑπερθύρου τὴν ἐν ἐπιγραφῇ μαρμαρί-

νην πλάκα (0,90 × 1 μ. Πίν. 186γ) τοῦ 1817 (1133).

Χαλκίς

Εἰς Εὐηνοχώριον παρά τῷ φύλακι Ἀρχαιοτήτων Καλυδῶνος μετεφέρθησαν ἐκ τῆς αἰτωλικῆς Χαλκίδος, παρά τὸ χωρίον Κάτω Βασιλική Ναυπακτίας, δύο ἐπιτύμβιοι στήλαι ἐξ ἀσβεστολίθου, ὧν ἡ μία (0,50 × 0,37 × 0,09 μ.) φέρει τὴν ἐπιγραφὴν *Κλευμένης*, καὶ ἡ ἄλλη (μετ' ἀετωματίου 0,48 × 0,42 × 0,12 μ.) τὴν ἐπιγραφὴν *[Ε]ὐρυδάμο[υ]*, ἐκ δὲ τοῦ γειτονικοῦ Τρικόρφου παρά τὴν ἀριστερὰν ὁχθὴν τοῦ Εὐήνου στήλη ἐξ ἀμμολίθου (0,96 × 0,46 × 0,075 μ.) φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ τέλους τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. *Ἀγῶν/ Ἀγησιπόλιος*.

Καλυδὼν

Ἐνταῦθα εὐρέθη ὄστρακον παρά τὸ χεῖλος μελανομόρφου κρατήρος μὲ ἐλικοειδεῖς λαβάς σφῶζον τὴν κορυφὴν τῶν κεφαλῶν δύο μορφῶν· τὸ χεῖλος περιθεῖ ἐξωτερικῶς μαϊάνδρος.

Παρά τὴν ἀκρόπολιν περισυνελέγη μολυβδῖς, βολὶς σφενδόνης μολυβδίνη, φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν (τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.) *Ἰππάρχου*.

Ἰθωρία

Παρά τὸ χωρίον Ἅγιος Ἡλίας Μεσολογγίου, ἢ παρά τὸ ὁποῖον ἀκρόπολις ταυτίζεται πρὸς τὴν αἰτωλικὴν Ἰθωρίαν, ἐπεσημάνθη ἐν θέσει Κόκκινη Σπηλιά νεολιθικός οἰκισμός, ὅθεν περισυνελέγησαν ἐπιφανειακῶς ἀρίστης ποιότητος ὄστρα-

κα μονοχρῶμων καὶ πολλῶν γραπτῶν ἀγγείων· οὐχὶ μακρὰν δ' αὐτοῦ τέσσαρες μικροὶ θολωτοὶ τάφοι ἐκτισμένοι διὰ μετρίου μεγέθους λίθων κατὰ τὸ ἰσοδομικὸν σύστημα (Πίν. 186δ). Ὁ θόλος αὐτῶν ἔχει καταπέσει καὶ οἱ περισσότεροι εἶναι σεσυλημένοι. Ἐκ τινος ἐξ αὐτῶν περισυνελέγησαν πέντε ψηφίδες ὁρμου ἐκ κορνεάλης πολυγωνικοῦ πρὸς τὸ σφαιρικὸν σχήματος (διαμ. 0,035 - 0,005 μ.).

Τὰ ἐρείπια τοῦ περιβάλλοντος τὴν πόλιν τείχους περιγράφει ὁ Woodhouse ἔ.ἀ. 154 κ.έ.

Στράτος

Εὐρέθη πηλίνη κυκλικὴ μήτρα γρύλλου (Μ. Ἀγρινίου Π 22, διαμ. 0,088 μ. Πίν. 186β). Ὑδρόβιον πτηνὸν μακρόλαιμον βαίνει ἐπὶ κλάδου δένδρου στρέφον τὴν κεφαλὴν ὀπίσω. Ἐκ τοῦ λαιμοῦ κατὰ τὴν καμπὴν πρὸ τοῦ στήθους ἐκφύεται κεφαλὴ γενειοφόρου ἀνδρός, εἰς ἑτέραν δὲ κεφαλὴν γενειοφόρου ἀνδρός βλέπουσαν ὀπίσω ἔχει διαπλασθῇ τὸ σῶμα τοῦ πτηνοῦ, τοῦ ὁποῖου τὰ μεγαλύτερα πτερὰ τῶν πτερύγων σχηματίζουν τὸ γένειον. Ἐντὸς τῆς καμπῆς τοῦ λαιμοῦ τὰ ἀρχικὰ γράμματα τοῦ κοροπλάστου ΣΩ τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.

Θύρρειον

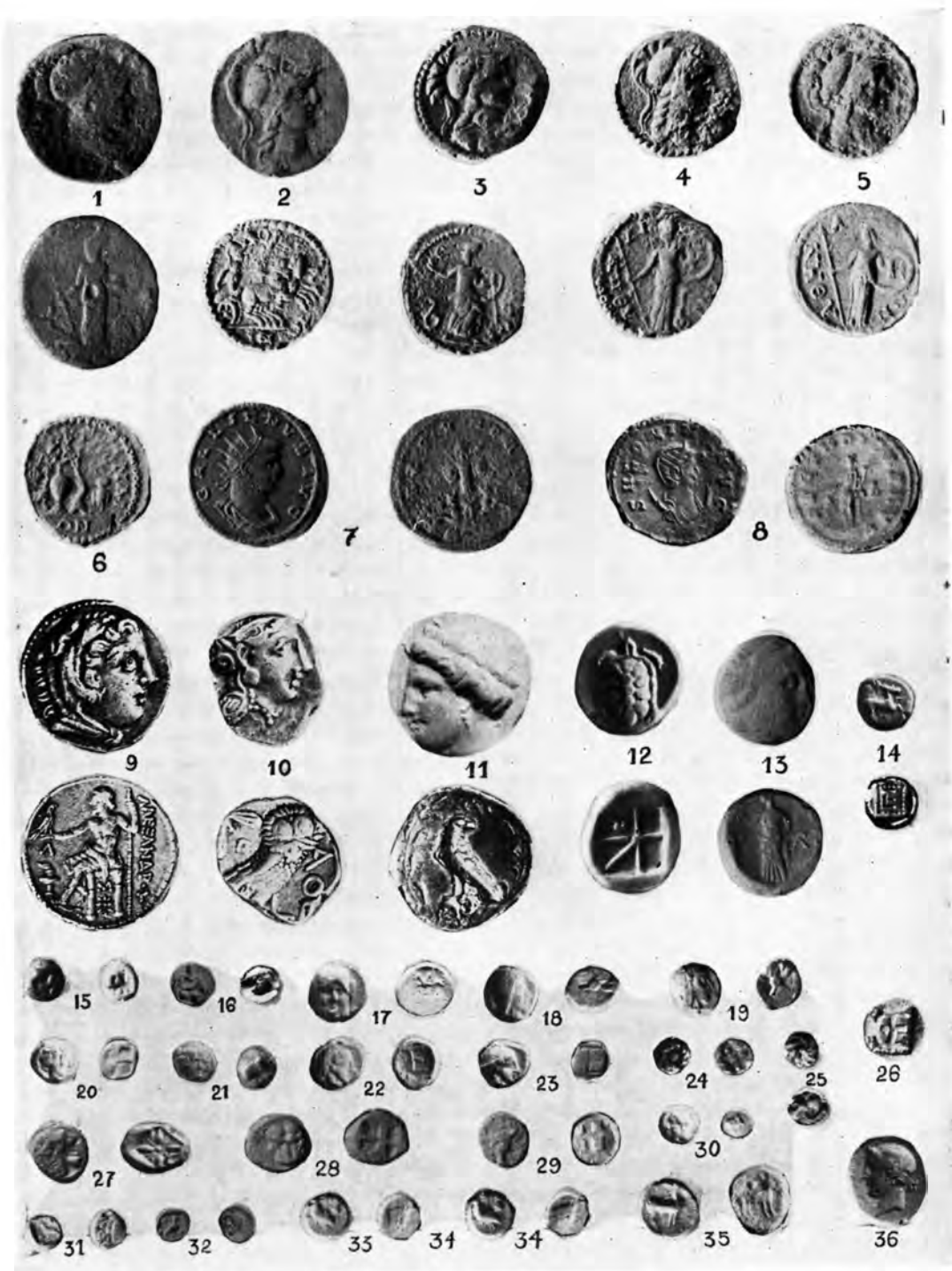
Εὐρέθησαν ἐπιτύμβιοι στήλαι ἐνεπίγραφοι καὶ μικρὸν τεμάχιον τῆς συμμαχίας Ῥωμαίων καὶ Θυρρείων τοῦ 94 π.Χ. IG IX I² 2, 242.

ΕΥΘ. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ

ΠΙΝΑΚΕΣ

Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον. Νομισματικὴ Συλλογὴ

Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον. Νομισματικὴ Συλλογὴ

Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον. Ἐπιγραφικὴ Συλλογὴ : α. Τμῆμα τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ ὑποστύλου
χώρου, β. Στῆλαι ἐφηβικῶν καταλόγων
Μ. ΜΙΤΣΟΣ

Βυζαντινὸν Μουσεῖον : α. Σχέδιον εἰκονίζον τὸν Ἰησοῦν πρὸ τοῦ Πιλάτου, β. Εἰκὼν Θεοτόκου Γλυκοφιλούσης, 16ου αἱ.

ΧΡΟΝΙΚΑ Α. Δ. 18 (1963)

ΠΙΝΑΞ 5

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

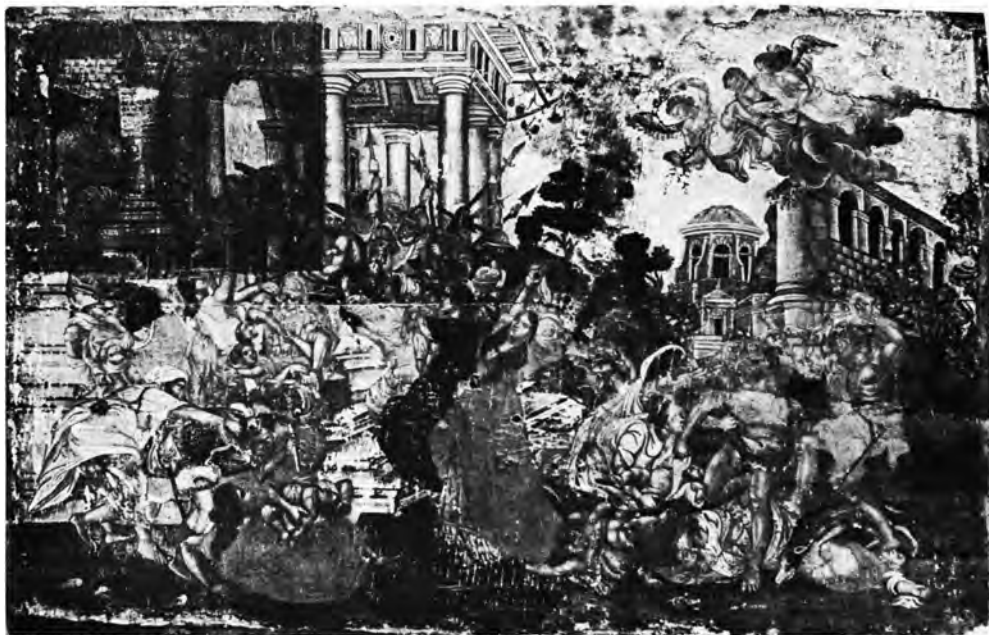
Βυζαντινόν Μουσείον: α. Εικών Χριστοῦ 14ου αἰ., β. Φυλλοφόρος σταυρός, 14ου αἰ.,
ἀποκαλυφθεῖς κατόπιν καθαρισμοῦ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ

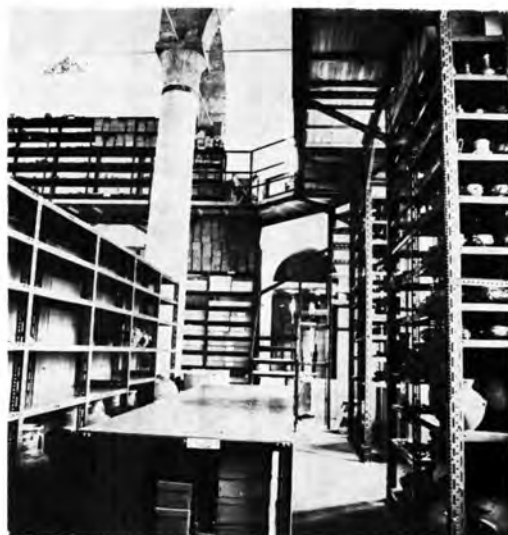
ΠΙΝΑΞ 6

ΧΡΟΝΙΚΑ Α. Δ. 18 (1963)

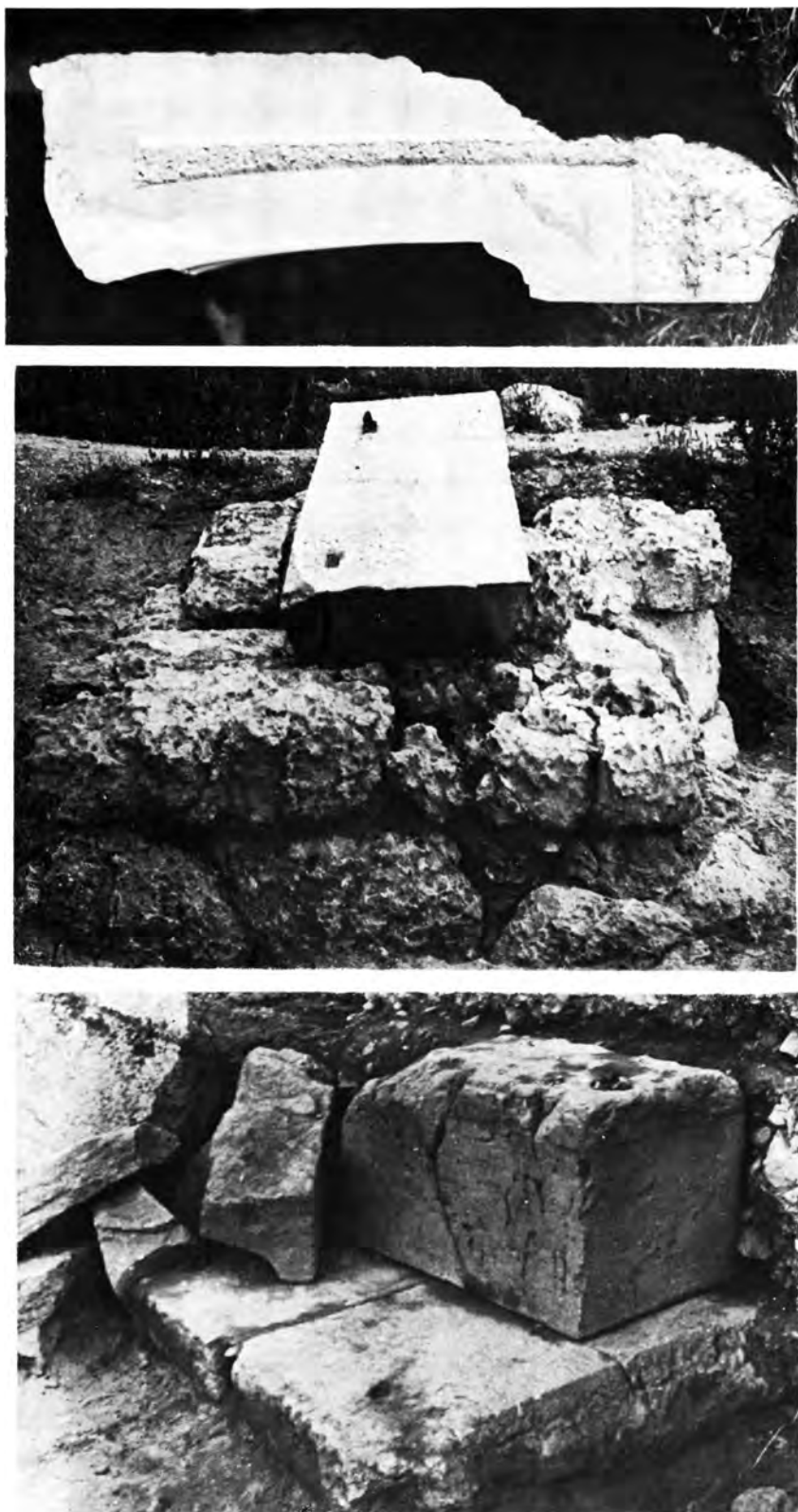
Βυζαντινόν Μουσείον: α-β. Εικών Ἀγίας δεομένης, πρὸ καὶ μετὰ τὸν καθαρισμόν

Βυζαντινόν Μουσείον: α. Εικών της σφαγής των νηπίων, 17ου-18ου αί., κατά την διάρκεια του καθαρισμού, β. Δύο ζεύγη χρυσών ένωτιών βυζαντινών, γ. Λύχνος χάλκινος παλαιοχριστιανικός μετά λυχνοστάτου

Ἀθήναι: α. Νέαι προθήκαι πλευρικῆς προεκτάσεως τῆς αἰθούσης V τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως, β. Φετιχὲ Τζαμί, ἐξωτερικῶς, γ. Φετιχὲ Τζαμί, ἐσωτερικῶς, μετὰ τὴν τοποθέτησιν θηκῶν ἐκ DEXION I. ΜΗΛΙΑΔΗΣ — Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Ἀθῆναι: α. Πλαγία ὄψις ἰωνικοῦ γείσου, β. Πωρίνη κρηπίς μετὰ μαρμαρίνου λίθου ἐκ βάθρου ἀναθήματος, γ. Πώρινος βωμός, πρὸ τῆς τελικῆς ἀφαιρέσεως τῶν ἐρριμμένων ἐπ' αὐτοῦ μαρμάρων
Π. ΚΑΛΛΙΓΑΣ

Ἀθήναι: α. ΝΑ. γωνία τοῦ τοίχου περιβόλου, δεικνύουσα ἀρχικὴν καμπύλην καὶ μεταγενεστέραν ὀρθογώνισιν, β. Ἀγωγὸς νοτίως τοῦ περιβόλου, μετὰ φρεατίου καθαρισμοῦ καὶ μολυβδίνου σωλήνος, γ. Ὁρθογώνιον οἰκοδόμημα

Π. ΚΑΛΛΙΓΑΣ

Ἀθήναι: α. Μεταγενεστέρα ὑδάταποθήκη, ἐσωτερικῶς τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ περιβόλου,
β-γ. Θραύσματα ἀναγλύφων, δ. Διακόσμησης Β. τοίχου μονοκλίτου Βασιλικῆς Ἀγ. Παρασκευῆς

Ἀθήναι: α-β. Ὁ χώρος τοῦ Ἀσκληπιείου, πρὸ τῶν ἐργασιῶν διαμορφώσεως (ἐκ τῆς ΑΕ 1939/41 σ. 45, εἰκ. 8 καὶ σ. 68, εἰκ. 21)

Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Ἀθῆναι: α. Ὁ χώρος τοῦ Ἀσκληπιείου μετὰ τὰς ἐργασίας διαμορφώσεως,
β. Τὸ βυζαντινὸν πρόσκτισμα, ἐν ᾧ ἀπετέθησαν τὰ μαρμάρινα γλυπτὰ τεμάχια
Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Ἀθήναι: α. Χορηγική Ἐπιγραφή, β-γ. Ἀσκληπιεῖον. Πηλίνη γραπτὴ σίμη

*Αθήναι: α. Τμήμα μαρμαρίνου θωρακίου Στοᾶς τοῦ Εὐμένους, β. Φρέαρ μετὰ προστομιαίου παρά τὴν κρηπίδα τῆς Ρωμαϊκῆς Στοᾶς, γ. Εἴσοδος τοῦ περιβόλου τοῦ Ἀσκληπιείου, δ. Τὸ Καταγώγιον καὶ ὁ κατὰ τὴν Β. πλευρὴν αὐτοῦ ἀποκαλυφθεὶς ἀγωγὸς

Ν. ΠΛΑΤΩΝ

Ἀθῆναι: α. Ἡ ἀρχαῖκή κρήνη ἀπὸ Α. καὶ τὸ φρέαρ αὐτῆς, β. Τὸ ἐντὸς τοῦ βράχου σπήλαιον

Ἀθῆναι: α. Ἄνω τμήμα ἐνεπιγράφου στήλης (4ος αἰ. π.Χ.), β. Τμήμα ἀετωματικῆς ἐνεπιγράφου στήλης, συνανήκον εἰς Ε.Μ. 8619 (IGII², 4473)

Athen. Dipylon: a. Links östl. Torleibung, Mitte kononisches Brunnenhaus, rechts oben Antritts-stufen der Treppe zum Wehrgang, b. Haken-Zinne vom Dipylon, c. Archaische Marmorbasen in der Füllung des stadtseitigen Westturms bei der Auslösung (oben Nr. 2, darunter Nr. 4, dahinter Nr. 3)

G. GRUBEN

Athen. Dipylon : Basis Nr. 5

G. GRUBEN

Athen. Dipylon: Basis Nr. 6

Athen. Dipylon: a. Der kononische feldseitige Ost-Turm, dahinter die hellenistische östl. Flanken-Mauer und der stadtseitige Ost-Turm, b. Klassische Tonrohr-Leitung östl. vom Dipylon
G. GRUBEN

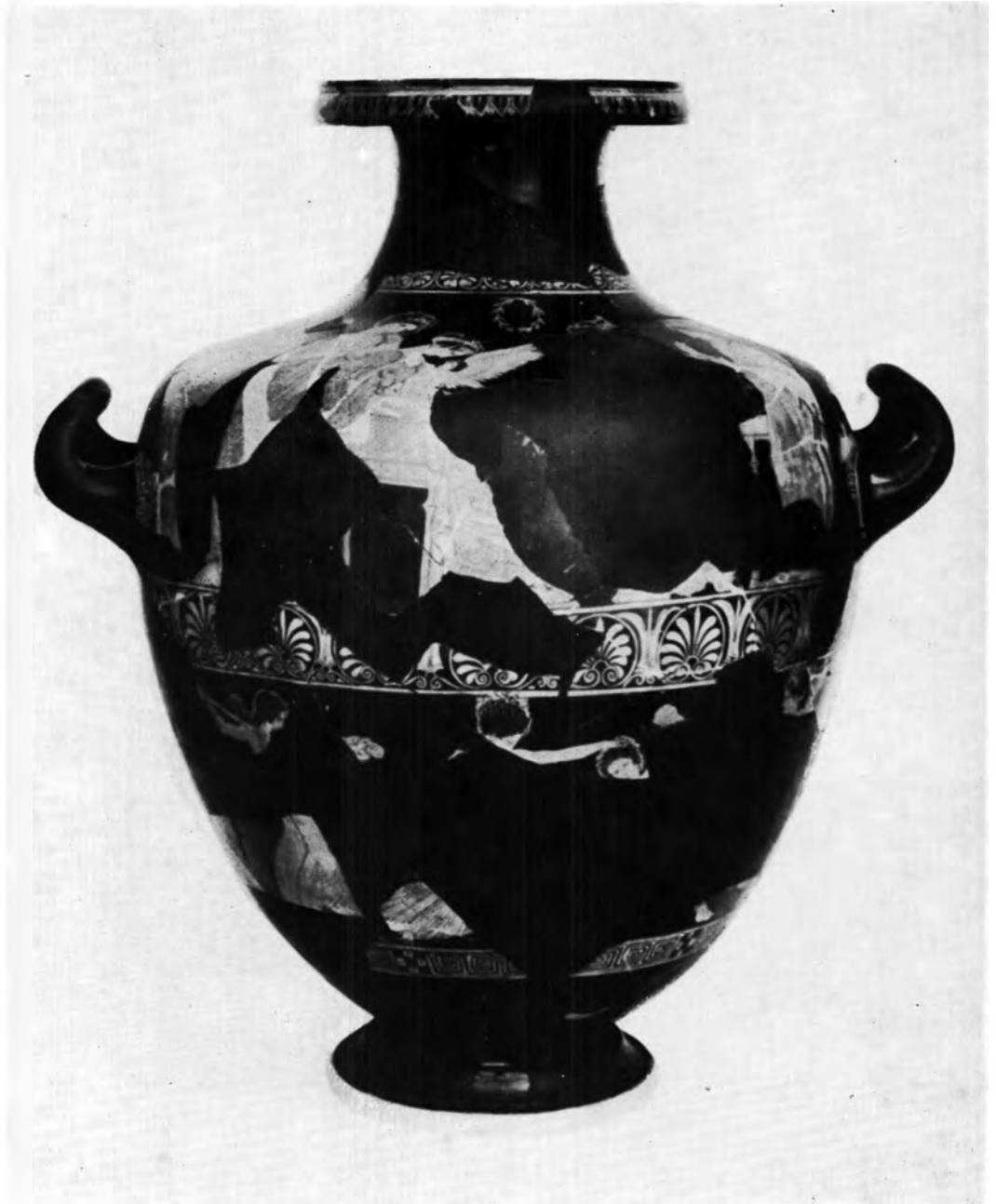

Athen. Kerameikos: Nordseite der Hl. Strasse. Von Süden

K. VIERNEISEL

Athen. Kerameikos: Beigaben einer Opferrinne

Athen. Kerameikos : Hydria des Meidias-Malers

Athen. Kerameikos : a. Von Hydria Πiv. 24, b. Hydria des Lydos-Malers
K. VIERNEISEL

Athen. Kerameikos: a. Aus Grabbau Z, b. Aus Grabbau Θ, c. Grabbau Θ an der Hl. Strasse. Von Norden
K. VIERNEISEL

Athen. Kerameikos: Gemälde-Naiskos des Hermon

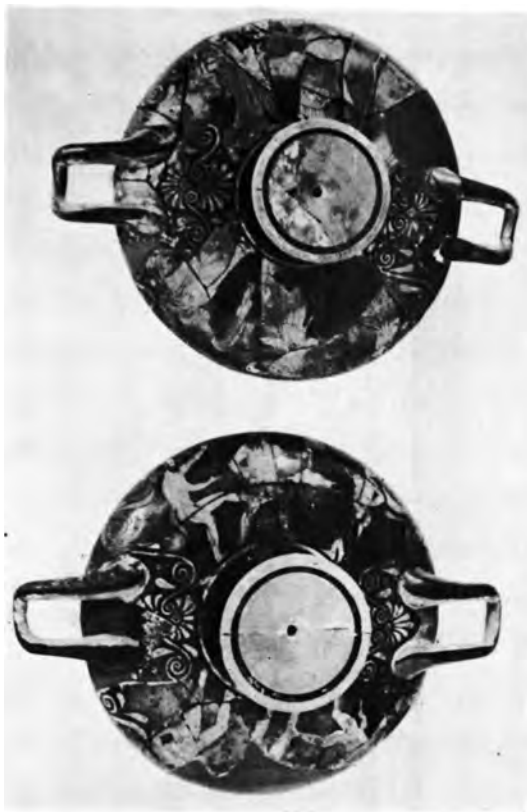
Athen. Kerameikos: a - b. Spendekrater und Beigaben eines geometrischen Grabes

Ἀθήναι : α. Ψαρομηλίγγου καὶ Καλογ. Σαμουήλ. Λείψανα ὑδραυλικῆς ἐγκαταστάσεως παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου, β. Ὁδοὶ Αἰόλου καὶ Πανδρόσου. Λείψανα τοῖχου βυζ. χρόνων, γ. Ἀνασκαφὴ ὁδοῦ Αἰόλου. Τὸ ὀλίγον βορειότερον τῆς συμβολῆς τῶν ὁδῶν Σοφοκλέους καὶ Αἰόλου ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τοῦ προτειχίσματος

Ἀθήναι. Ἀνασκαφή ὁδοῦ Αἰόλου: α. Ζεῦγος χρυσῶν ἐνωτίων τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., β. Ἐκ τῶν ἐνταῦθα συλλεγέντων κτερισμάτων: Χαλκὴ στλεγγίς, κύπελλα καὶ πυξίδες τοῦ τύπου τῶν μελανογανῶ-
των καὶ κύλιξ ἐρυθρομόρφου ρυθμοῦ ἐκ ταφικῆς πυρᾶς

Ἀθήναι. Ἀνασκαφή ὁδοῦ Αἰόλου: α-β. Δύο κύλικες ἐρυθρομόρφου ρυθμοῦ ἐκ ταφικῆς πυρᾶς· ἐξωτερική (ἀριστ.) καὶ ἐσωτερική (δεξιὰ) πλευρά, γ-δ. Δύο ἀρυβαλλοειδεῖς προχοῖσκα ἐρυθρομόρφου ρυθμοῦ, ἐκ παιδικῆς λάρνακος

Γ' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

Ἀθήναι. Ἀνασκαφή ὁδοῦ Αἰόλου: α-δ. Πυξίς ἐρυθρομόρφου ρυθμοῦ διακοσμημένη διὰ σκηνῶν γυναικωνίτου

Ἀθήναι. Ἀνασκαφή ὁδοῦ Αἰόλου: α. Πυξίς ἐρυθρόμορφος διακοσμημένη διὰ παραστάσεως τῶν γάμων τῆς Θέτιδος, β. Ὅστρακον ἐκ τοῦ πυθμένος ἐρυθρόμορφου κύλικος μέ παράστασιν συμποσιάζοντος νέου, γ. Πυξίς ἐρυθρομόρφου ρυθμοῦ μέ παράστασιν ἑπτὰ Μουσῶν, δ. Λουτροφόρος ὑδρία ἐρυθρομόρφου ρυθμοῦ ἐκ ταφικῆς πυρᾶς, δ-ε. Λευκαί ἀττικαί λήκυθοι, ζ'. Πήλινα εἰδώλια ζώων καί Σιληνοῦ
Γ' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

Ἀθήναι. Ἀνασκαφή ὁδοῦ Αἰόλου: α. Λευκαὶ ἀττικάι λήκυθοι, β. Ὑάλιναι κτερισματικαὶ μυροδόχοι, γ. Πηλινὴ κεφαλὴ λέοντος ἐξ ὑδρορρόης, δ. Πήλινον εἰδῶλιον παιδικῆς μορφῆς ἐπὶ πτηνοῦ

Γ' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

ΠΙΝΑΞ 36

ΧΡΟΝΙΚΑ Α. Δ. 18 (1963)

Ἀθῆναι. Ἀνασκαφή ὁδοῦ Λυκούργου (οἰκόπεδον Λαμπροπούλου): α-γ. Γενικὴ ἄποψις καὶ σύνολα τῶν ἀνασκαφέντων τάφων,
δ. Τὸ εἰς τὸν τάφον 14 ἀνευρεθέν, ἐντὸς λεκανίδος, κρανίον

Ἀθήναι: α-γ. Ἀνασκαφή ὁδοῦ Λυκούργου. Πλαστικὸν ἄγγειον εἰς σχῆμα ἀνδρικῆς προτομῆς ἐκ τοῦ τάφου 15, καὶ ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον μετὰ παράστασιν νέου ἀνδρὸς ἱματιοφόρου, δ. Διάκου καὶ Ἀναπαύσεως (ἔργα ΥΔΡΕΞ). Χρυσὴ ταινία μετὰ ἐμπέστον μαιανδροειδῆ διακόσμησιν, ἐξ ἀνοικτῆς ταφῆς γεωμετρικῶν χρόνων, ε. Λυσικράτους καὶ Ἀδριανοῦ (ἔργα ΥΔΡΕΞ). Κορμὸς ἱματιοφόρου ἀνδρὸς

Ἀθήναι: α. Ἀνασκαφή ὁδοῦ Λυκούργου. Πρωτογεωμετρικὴ ὑδρία χρησιμοποιηθεῖσα ὡς ταφικὸν ἀγγεῖον, β. Διάκου καὶ Ἀναπαύσεως (ἔργα ΥΔΡΕΞ). Ἀσκοειδὲς ἀγγεῖον καὶ οἰνοχοΐσκη γεωμ. χρόνων· κτερίσματα ταφῆς ἐντὸς ὀστεοδόχου ἀμφορέως, γ-δ. Διάκου καὶ Ἀναπαύσεως. Πυξίδες ἐξ ἀνοικτῆς ταφῆς γεωμ. χρόνων

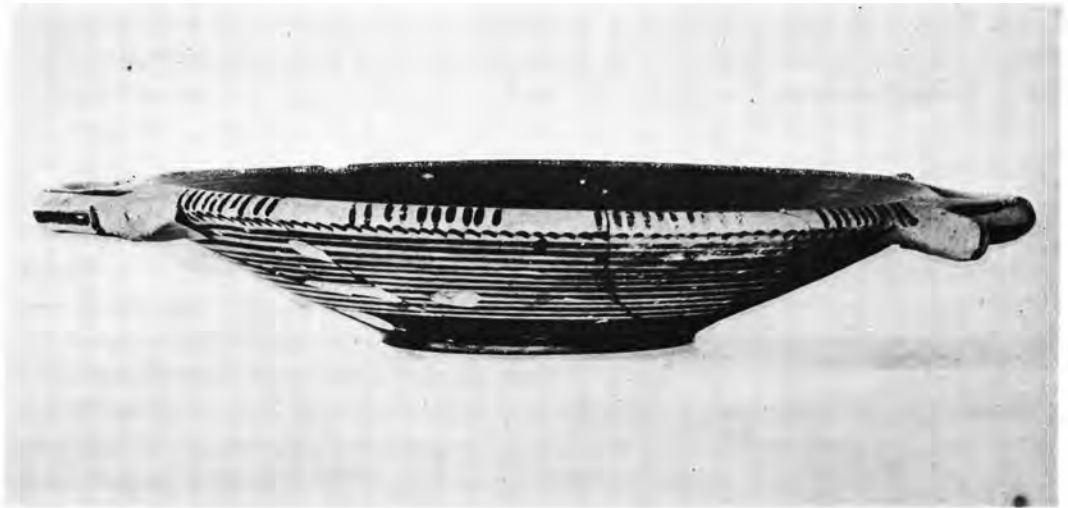
Ἀθήναι. Διάκου καὶ Ἀναπαύσεως (ἔργα ΥΔΡΕΞ): α-ε. Κτερισματικά ἀγγεῖα ἀνοικτῆς ταφῆς γεωμετρικῶν χρόνων
Γ' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

Ἀθήναι. Διάκου καὶ Ἀναπαύσεως (ἔργα ΥΔΡΕΞ): α-γ. Κτερίσματα ἀνοικτῆς ταφῆς γεωμετρικῶν χρόνων

Ἀθήναι. Διάκου καὶ Ἀναπαύσεως (ἔργα ΥΔΡΕΞ): α-γ. Κτερίσματα ἀνοικτῆς ταφῆς γεωμετρικῶν χρόνων

Ἀθήναι, Διάκου καὶ Ἀναπαύσεως (ἔργα ΥΔΡΕΞ): α - γ. Κτερίσματα ἀνοικτῆς ταφῆς γεωμ. χρόνων

Ἀθῆναι. Συγγροῦ καὶ Νέγρη: α-β. Τὸ ἐνταῦθα ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τοῦ προτειχίσματος. Γενικὴ ἄποψις καὶ λεπτομέρεια

Γ' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

Ἀθῆναι. Ὁδοὶ Συγγροῦ καὶ Νέγρη : Κεφαλὴ κόρης, αὐστηροῦ ρυθμοῦ

Ἀθῆναι: α καὶ γ. Φαλήρου καὶ Πετμεζῆ. Δύο ὄψεις τοῦ παραλλήλως πρὸς τὴν ὁδὸν Φαλήρου καὶ καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ οἰκοπέδου ἀποκαλυφθέντος τοίχου, β. Γαριβάλδη παρὰ τὸν ἀρ. 28 (ἔργα ΥΔΡΕΞ). Ἀποψὶς τοῦ πλινθίνου κτίσματος πρῶιμων ἐλλαδικῶν χρόνων μετὰ τοῦ ἐντὸς αὐτοῦ ἐπικεχρισμένου ὀρθογωνίου χώρου, ὅστις μεταγενεστέρως ἐδέχθη πρωτογεωμετρικὰς ταφάς

Γ' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

Ἀθῆναι: Γαριβάλδη παρὰ τὸν ἀρ. 28 (Ἔργα ΥΔΡΕΞ). α. Τὰ συνοδεύοντα τὰς πρωτογεωμετρικὰς ταφὰς ἀγγεῖα, β. Τὰ χρονολογοῦντα τὸ πλίνθινον κτίσμα ἀγγεῖα πρωίμων ἑλλαδικῶν χρόνων

Ἀθῆναι: α. Ἀριστοτέλους παρὰ τὸν ἀρ. 37α (ἔργα ΥΔΡΕΞ). Ἀμφορεὺς μετὰ προτομῆς ἵππου τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰ., β. Ζαμπελίου παρὰ τὸν ἀρ. 9 (ἔργα ΥΔΡΕΞ). Ταφικὸς ἀμφορεὺς πρωτογεωμετρικῶν χρόνων, γ-δ. Ἰωνίας καὶ Ἀχαρνῶν. Χρυσοὺν ψέλλιον κτερισματικὸν μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων καὶ τῆς πόρπης αὐτοῦ

Γ' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

Ἀττική: α. Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ Σκάλας Ὁρωποῦ, β. Ταφικὸς πίθος μετ' ἀναγλύφου διακοσμῆσεως ἐκ Λεγρενῶν, γ. Ταφικὸν μνημεῖον ἐν Ραμνοῦντι

Ἀττική: α, γ. Λεπτομέρειαι ἀναγλύφου διακοσμήσεως πίθου Λεγρενῶν, β, δ. Σχεδιογραφήματα ἀναγλύφου διακοσμήσεως πίθου Λεγρενῶν

ΠΙΝΑΞ 50

Ἀττική: α. Πρόσοψις ταφικοῦ μνημείου Ἁγίου Ἰωάννου Ρέντη, β. Λήκυθοι μελανόγραφοι ἐκ τοῦ ταφικοῦ πίθου Λεγρενῶν, γ - δ. Λήκυθος ἐξ ἀλαβάστρου ἐκ τῶν τάφων Ἁγ. Ἰωάννου Ρέντη

Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ - Β. ΠΕΤΡΑΚΟΣ

ΧΡΟΝΙΚΑ Α.Δ. 18 (1963)

1519

Ἀττική: α. Πρόσκτισμα ταφικοῦ μνημείου Ἀγ. Ἰωάννου Ρέντη, β. Κοτύλη ἐκ τοῦ ταφικοῦ πίθου Λεγρενῶν.
γ. Χαλκοῦν κάτοπτρον ἐκ τῶν τάφων Ἀγ. Ἰωάννου Ρέντη

Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ - Β. ΠΕΤΡΑΚΟΣ

Ἀττική. Ἔγ. Ἰωάννης Ρέντης: α - β. Βάσις ἀγγείου καὶ σχεδιογράφημα αὐτῆς

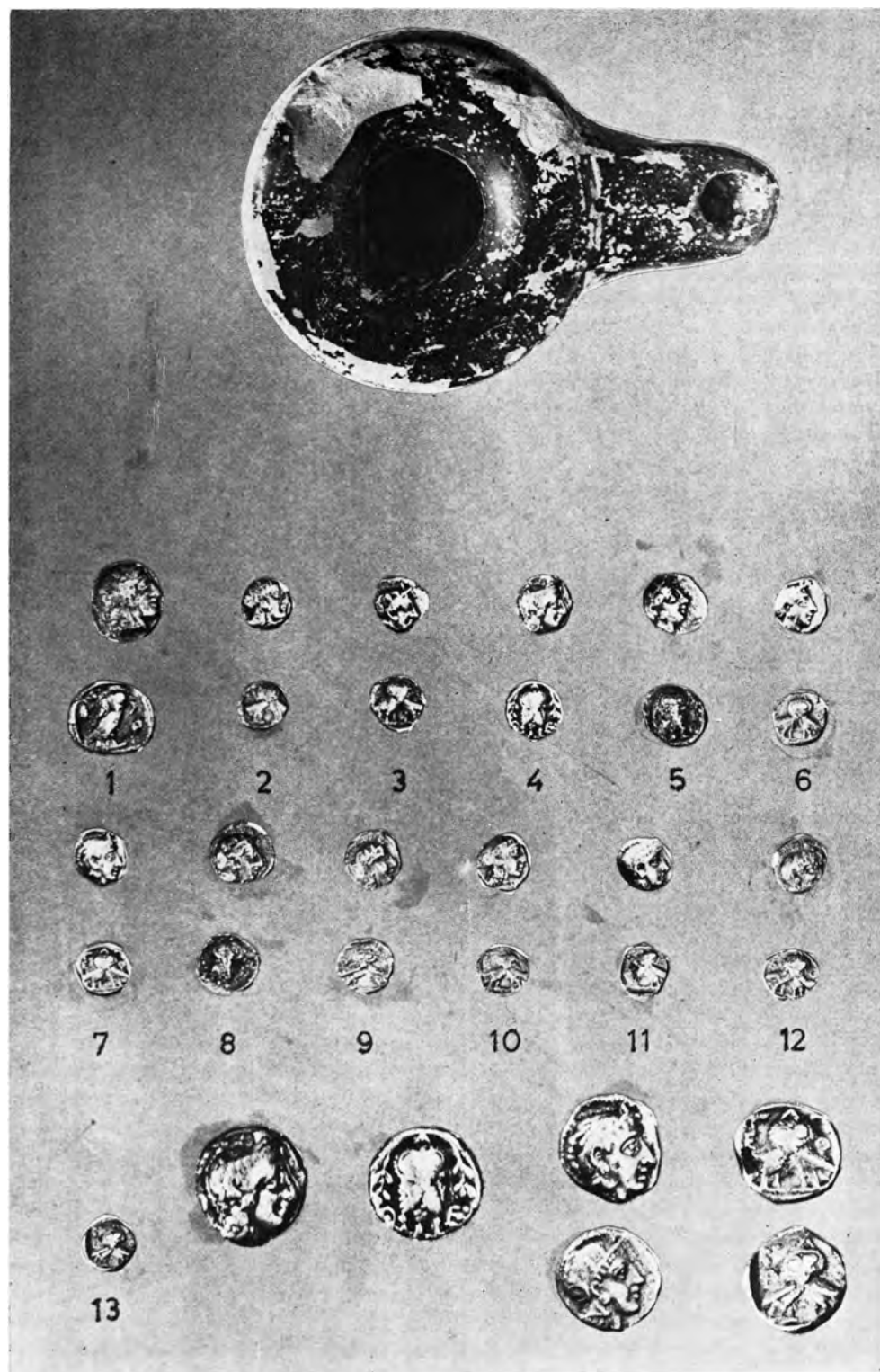
Ἀττική. Ἔγ. Ἰωάννης Ρέντης: α. Τμήμα λεκανίδος, τμήμα λεκανίδος με παράστασιν ἀνθεμίων καὶ πυξίς, β. Κάλυμμα πυξίδος

Ἀττική. Ἔργ. Ἰωάννης Ρέντης: α. Τμήμα γαμικοῦ λέβητος, β. Πλαστικὸν ἀγγεῖον, γ. Κάλυμμα πυξίδος, δ. Μαρμάρινον πτερὸν σειρήνος

Ἀττική. Ἁγ. Ἰωάννης Ρέντης: α. Πλαστικὸν ἀγγεῖον μορφῆς Μαινάδος, β. Μαρμαρινὴ λήκυθος, γ-δ. Τμήματα παραστάσεως μαρμαρινῆς ληκύθου

Ἀττική. Ἁγ. Ἰωάννης Ρέντης: Λύχνος καὶ τὰ ἐντὸς αὐτοῦ εὑρεθέντα νομίσματα

Αίγινα: α. Είσοδος ύπογειου τάφου, β. Θολωτός διάδρομος εισόδου ύπογειου τάφου,
γ. Έσωτερικόν ύπογειου τάφου

Αίγινα: α - β. Λύχνοι εκ του υπογείου τάφου

Εκ 1522

Αίγινα: α. Κεφαλή σφιγγός εκ του υπογείου τάφου, β. Έλληνιστικός άμφορεύς εκ του αυτού τάφου, γ. Τροιζήν. Τμήμα λαιμού ύστερογεωμετρικού άμφορέως

Attica. Anavyssos: a - b. Shaft grave

Ἀττική. Σπηλιὰ Πεντέλης: α - β. Ἡ εἴσοδος πρό καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας

Ἀττική, Σπηλιά Πεντέλης: α - β. Ὁ δυτικός τοῖχος καὶ ἡ στέγη μετὰ τὴν ἀποκοπὴν τῶν ἀναρριχομένων φυτῶν καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν

Ἀττική: α - β. Πεντέλη. Ἀσκητήριον Ἀγ. Τιμοθέου, γ. Ἁγ. Ἰωάννης Χρυσόστομος Παιανίας

Ἀττική. Ναὸς Μεταμορφώσεως Κορωπίου: α - β. Ἡ νοτιὰ πλευρὰ πρὸ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας,
γ. Ἡ βόρειος πλευρὰ μετὰ τὰς ἐργασίας

Ἀττική: α. Παρεκκλήσιον ἀποκαλυφθὲν εἰς τὸν Β. τοῖχον τοῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως Κορωπίου, β - γ. Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας
Μερέντας πρὸ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

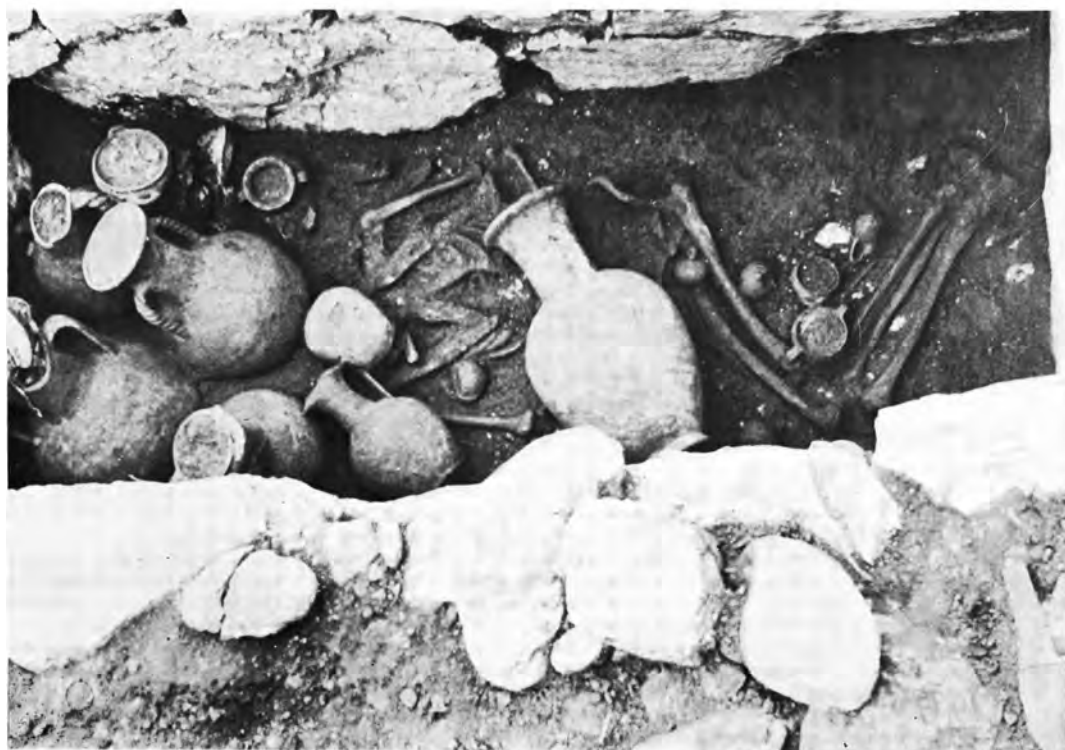
Ἀττική, Μεσοσπορίτισσα Καλυβίων Κουβαρά: α - β. Α. ὄψεις πρὸ καὶ μετὰ τῆς ἐργασίας

Ἀττική. Μεσοσπορίτισσα Καλυβίων Κουβαρά: α - β. Τὸ τρίλοβον ἄνοιγμα πρὶ καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν

Ἀττική. Μεσοσπορίτισσα Καλυβίων Κουβαρά: α - β. Ἡ Ν. πλευρά προ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας, γ. Ἡ Δ. πλευρά μετὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν. Ἡ διαφορά χρώματος δεικνύει τὸ ὕψος τῆς στάθμης τοῦ ἐδάφους

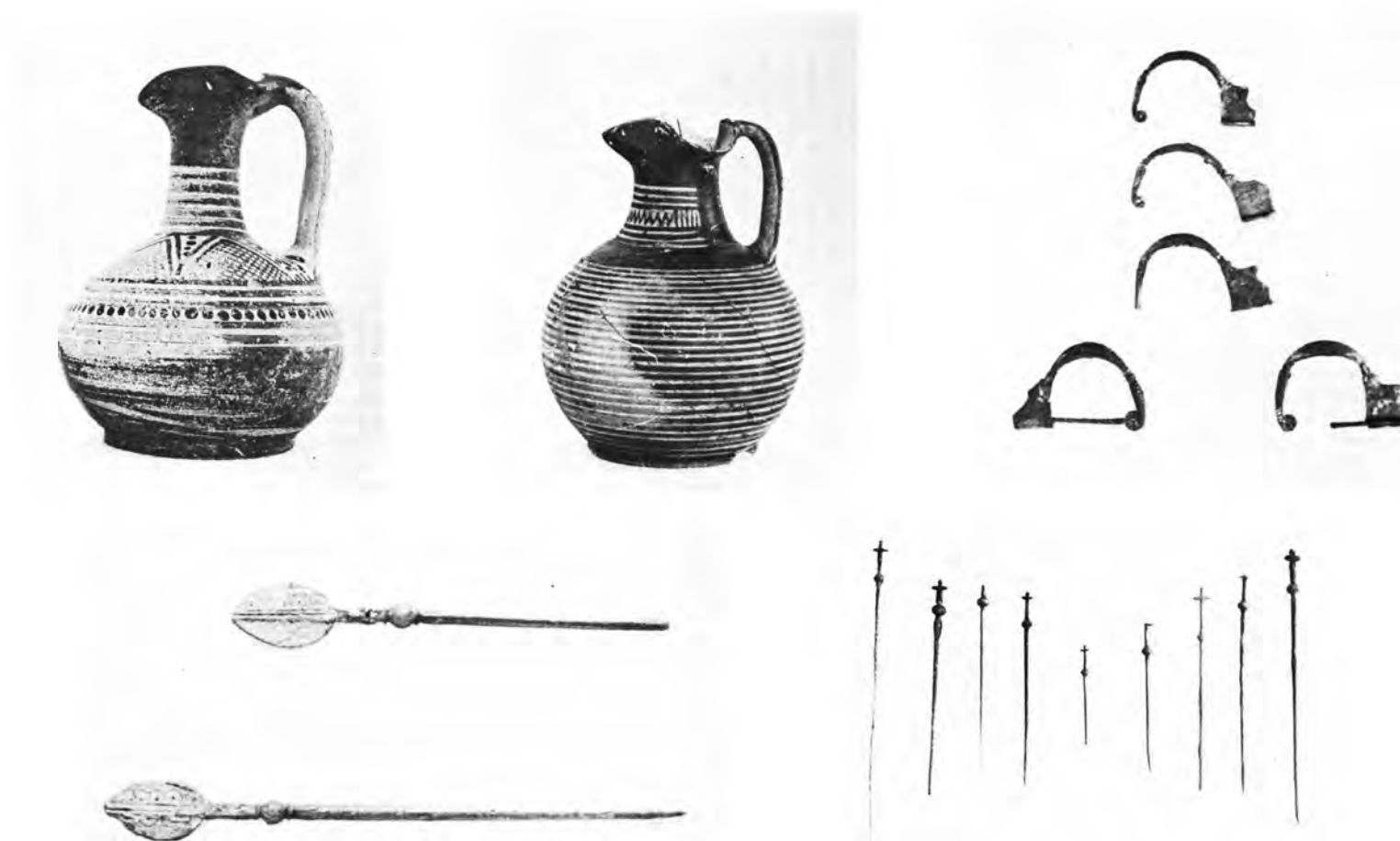

“Αργος. Ἀνασκαφή οἰκοπέδου Φ. Μακρῇ: α - β. Κάλυμμα καὶ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου Ι

Ἄργος. Ἀνασκαφή οἰκοπέδου Φ. Μακρή: α - β. Ἀμφορεὺς καὶ πυξίς ἐκ τοῦ τάφου Ι

Ο. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ

Ἄργος. Ἀνασκαφή οἰκοπέδου Φ. Μακρῆ. Τάφος 2: α - β. Οἰνοχόαι, γ. Πόρπαι, δ - ε. Περόναι

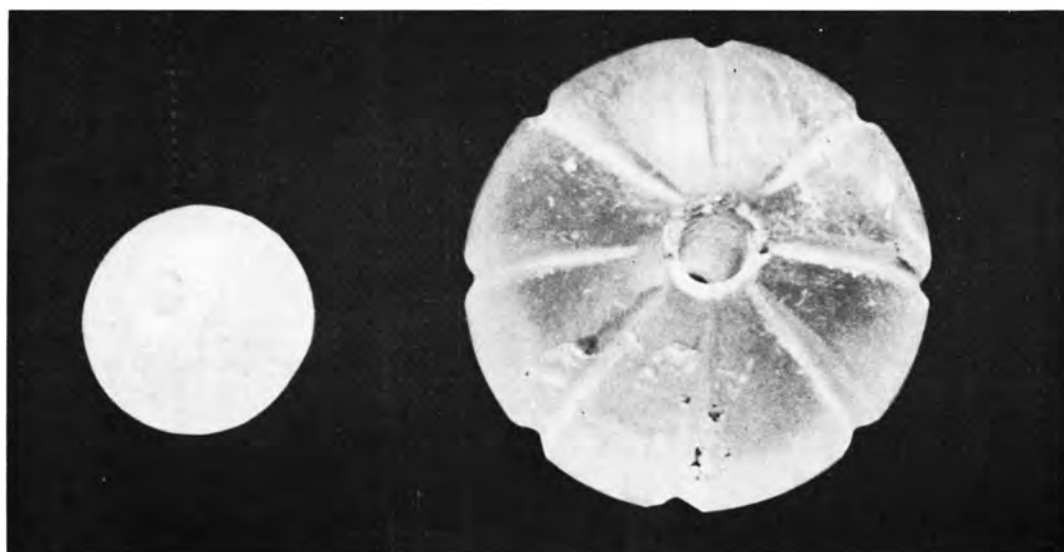
Ο. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ

Ἄργος. Ἀνασκαφή οἰκοπέδου Φ. Μακρῆ: α. Τάφος 3, β. Αἰχμή δόρατος τάφου 3, γ - δ. Κρατὴρ καὶ ἀμφορεὺς τάφου 4

Ἄργος. Ἀνασκαφή οἰκοπέδου Ν. Κούρου: α. Ἴπνός, β. Γενικὴ ἀποψὶς τοῦ ἐρευνηθέντος χώρου

Ἄργος. Ἀνασκαφή οἰκοπέδου Ν. Κούρου: α. Τελευταία φάσις τάφου 7, β. Λήκυθος τάφου 37, γ. Κεφαλὴ περόνης καὶ μύκης ξίφους ἐξ ὀρείας κρυστάλλου τάφου 39

Ο. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ

"Αργος, Ἀνασκαφή οἰκοπέδου Ν. Κούρου: α - β. Εἰδώλια τάφου 7, γ - δ. Πυξίς καὶ σκύφος
ἐκ τοῦ τάφου 7

*Άργος. Ανασκαφή οικόπεδου Ν. Κούρου: α. Τάφος 14, β - γ. Πεπλοφόρος με άνοικτον πέπλον
καί προτομή άργείου τύπου τάφου 14, δ. Πυξίς τάφου 14

*Άργος. Ἀνασκαφή οἰκοπέδου Ν. Κούρου: α. Τάφος 28, β. Πεπλοφόρος με ἀνοικτὸν πέπλον τάφου 28, γ. Τάφος 30

Ο. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ

Ἄργος. Ἀνασκαφή οἰκοπέδου Ν. Κούρου: α - β. Ἀγγεῖα ἐξ ὑέλου ἐκ τῶν ἐπιχώσεων

Ο. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ

Ἄργολις. Δενδρά: α. Ὁ δρόμος τοῦ τάφου καὶ ὁ κατὰ τὴν ἐξοδὸν αὐτοῦ εὑρεθεὶς νεκρὸς, β. Ἡ ξηρολιθία τοῦ στομίου, γ. Ὅστᾱ ἐν ἀταξίᾳ καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἄγγεῖα εἰς τὸν θάλαμον τοῦ τάφου, δ. Ὅστᾱ καὶ ἄγγεῖα εἰς τὸν θάλαμον

Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ

Ἄργολις. Δενδρά: α. Ὅστᾱ εὔρεθέντα ἐντὸς τοῦ θαλάμου, β. Ὅστᾱ καὶ ἀγγεῖα εἰς τὸν θάλαμον, γ. Ὅστᾱ ἐν ἀταξίᾳ καὶ ἀγγεῖα εἰς τὸν θάλαμον τοῦ τάφου, δ. Μερικὰ ἐκ τῶν ἀγγείων τῶν εὔρεθέντων ἐντὸς τοῦ θαλάμου

Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ

Ἀργολίς. Ἀνασκαφή Προφήτου Ἡλίας: α. Ἡμικυκλικὸς τοῖχος ἀποθέτου, β. Ἀποψὶς θεμελίων ναοῦ ὑπὸ τὴν σύγχρονον ἐκκλησίαν (ΒΑ γωνία), γ. Ἀποψὶς λειψάνων τειχῶν, δ. ΝΔ. γωνία σηκοῦ
Ε. ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΥ - ΔΕΓΓΛΑΚΗ

Ἀργολίς. Ἀνασκαφή Προφήτου Ἡλίας: α. Ἀνάλημμα πρὸς Ν. τοῦ σηκοῦ, β. Διαχωριστικὸς τοῖχος τοῦ σηκοῦ, γ. Μολυβδίνη πόρπη ἐφ' ἧς ἡ εἰκονιζομένη παράστασις

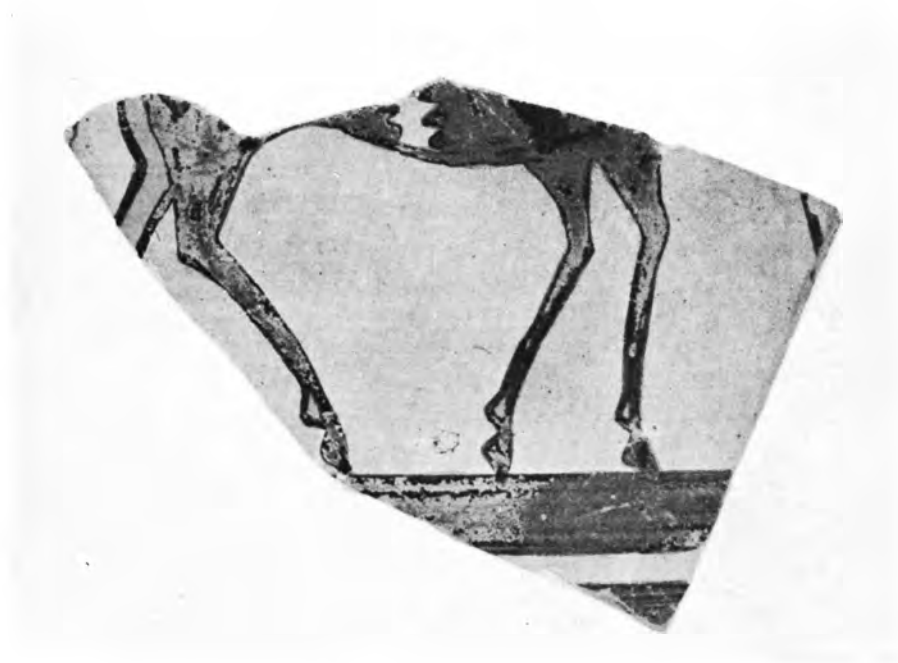
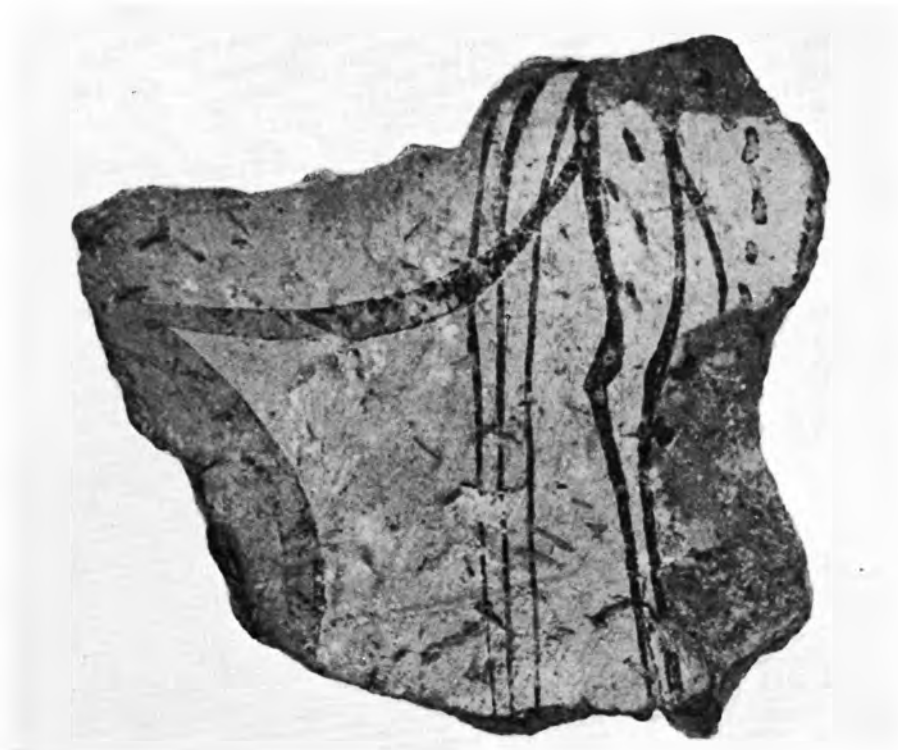

Τίρυνς: α - γ. Τὸ μέρος τοῦ τείχους, ἔνθα ἀνεκαλύφθησαν αἱ δύο σύριγγες (ἐκ Λυσμῶν), δ. Διαμόρφωσις τοῦ χώρου ἔσωθεν τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως καὶ πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς βορείας σύριγγος, ε. Ἡ εἰσόδος εἰς τὴν βορείαν στοάν ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἀκροπόλεως, ὅπως φαίνεται ἐκ τῆς σύριγγος, ς. Εἰς ἐκ τῶν ἀφθεντῶν «μαρτύρων» τῆς βορείας σύριγγος διὰ τὴν στρωματογραφικὴν μελέτην τῆς ἐπιχώσεως

Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ

Τίρυνς: α. Τὸ Δ. ἄκρον τῆς βορείας σύριγγος μετὰ τῆς πηγῆς εἰς τὸ κάτω ἄκρον, β. Ἡ εἴσοδος ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἀκροπόλεως εἰς τὴν Ν. σύριγγα, γ. Ἡ εἴσοδος εἰς τὴν Ν. σύριγγα, ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῆς (ἐκ Δ.), δ. Ἡ Ν. σύριγξ εἰς τὸ σημεῖον τῆς διακοπῆς τῆς στέγης τῆς παραπλεύρως τῆς ἐξωτερικῆς γραμμῆς τοῦ τείχους, ε. Τὸ Δ. ἄκρον τῆς Ν. σύριγγος μετὰ τῆς πηγῆς εἰς τὸ κάτω ἄκρον, ζ. Εἰς ἐκ τῶν ἐνεπιγράφων λίθων

Τίρυνς: α. Παράστασις ἄρματος ἐπὶ πηλίνης σαρκοφάγου. ΥΕ ΙΙΙ Γ., β. Παράστασις ἵππου, ἀποτελοῦντος ἴσως μέρος ἄρματοδρομίας, ἐπὶ τεμαχίου κρατήρος. ΥΕ ΙΙΙ Β-Γ

Τίρυνς: α. Ειδώλια γυναικῶν σχήματος Φ καὶ Τ. ΥΕ ΙΙΙ Β. (βλ. Furumark, Chronol., σ. 86-89, εἰκ. Ι),
 β. Ειδώλια Ψ· τὰ δύο πρῶτα ΥΕ ΙΙΙ Γ., τὰ ἄλλα ΙΙΙ Β., γ. Θραῦσμα ἐκ τῆς ράχεως πλαστικοῦ
 ἄγγειου - ρυτοῦ ὑπὸ μορφὴν βοός. ΥΕ ΙΙΙ Γ
 Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ

Τίρυνς: α - γ. Πλαστικά λαβαί παριστώσαι προτομήν βοός. ΥΕ ΙΙΙ Γ (πλαγία, ὀπισθία καὶ ἐμπροσθία ὄψεις), δ. Ὅμοιώματα βοῶν. ΥΕ ΙΙΙ Γ

Ν. ΒΕΡΔΕΛΗΣ

Τίρυνς: α. Όμοιώματα κριοῦ ἄνω καὶ βοῶν κάτω. ΥΕ ΙΙΙ Γ., β. Ἐφιππος (;) ἀριστερὰ καὶ ὁμοίωμα ἵππου δεξιὰ, γ. Θραῦσμα κρατήρος. ΥΕ ΙΙΙ ΓΙ (Πρβλ. Furumark, not. 20. ἀρ. 9 - 10)

Porto Cheli : a. Harbor Entrance from Acropolis, b. Area (3). Kitchen of House, left: hearth area, right: well - head, c. Area (4). Semi-circular tower

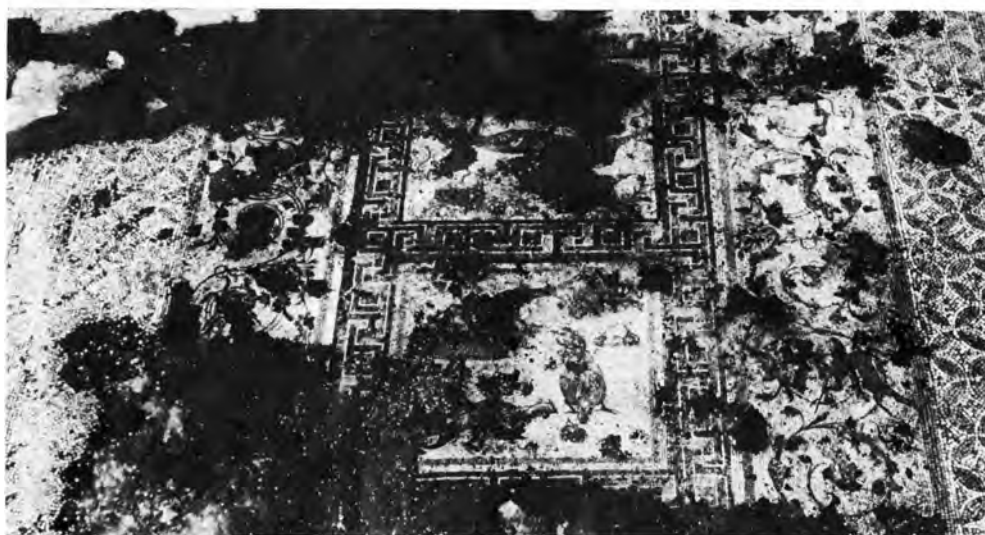
M. JAMESON

Porto Cheli : a. Area (2). Dining Room, b. Acropolis sanctuary, two altars—left and center—and coping blocks from tower

Κορινθία. Ἀνασκαφή Στιμάγκας : α. ΝΑ. γωνία τοῦ στυλοβάτου,
β. Ἑλληνιστικὸν ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον

Corinth Excavations, 1962: a. Green - glazed lamp of the first century A. Chr., b. Terracotta group from the Stela-Shrine. c. Mosaic floor of the first century A. Chr., d. Bronze bull from the sanctuary of Demeter and Kore. 5th century B.C., e. Green - glazed «modiolus» of early 1st century A. Chr. from tomb at Kenchreai

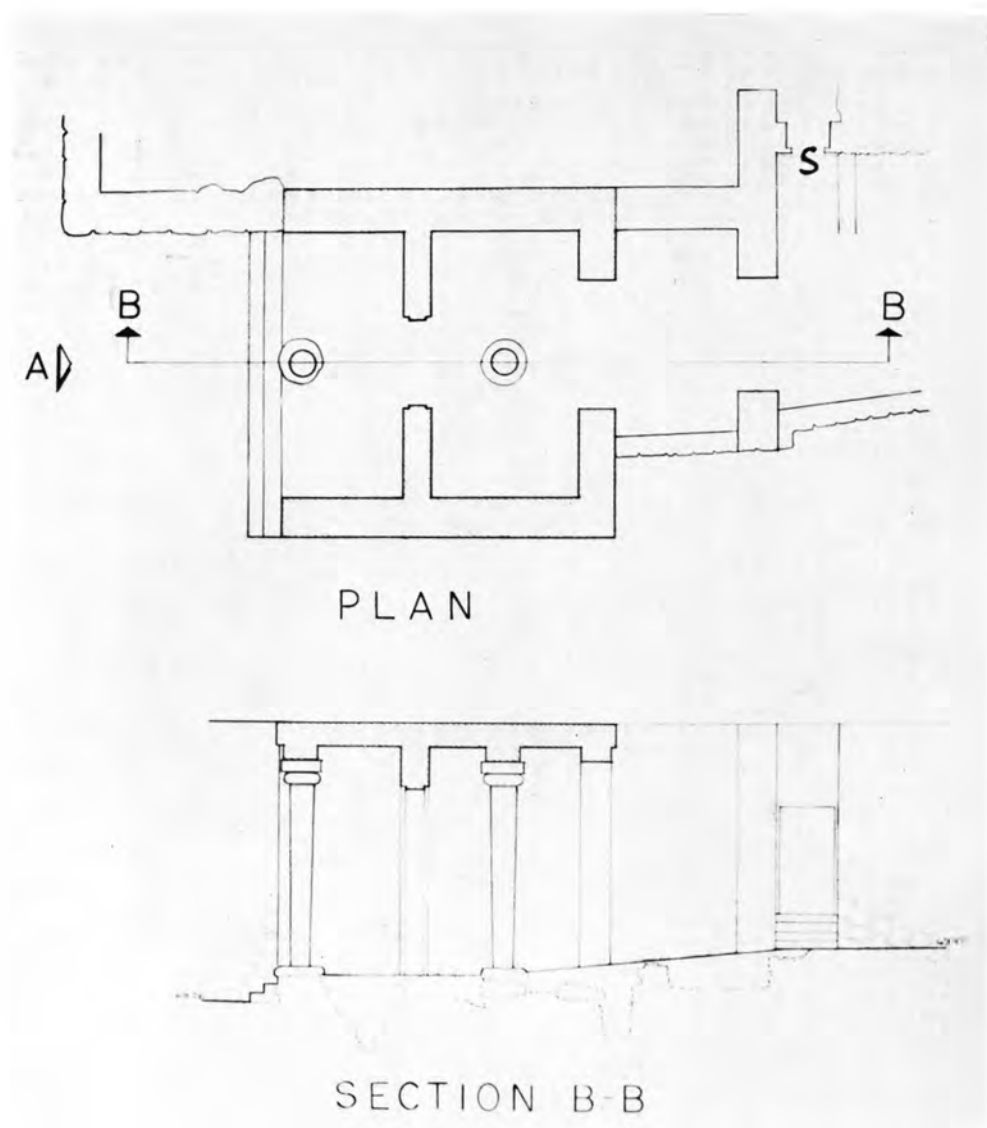
Isthmia: a. West Foundation. Ash Pit surrounded by Circle of Stones, b. Ancient Road from Corinth near the West Foundation, c. Fountain in the Later Stadium, d. Iron sword found at the West Foundation

Excavations at Nemea: a. Plaster base for an Ionic column of wood, b. Cobble-stone floor and fire pit

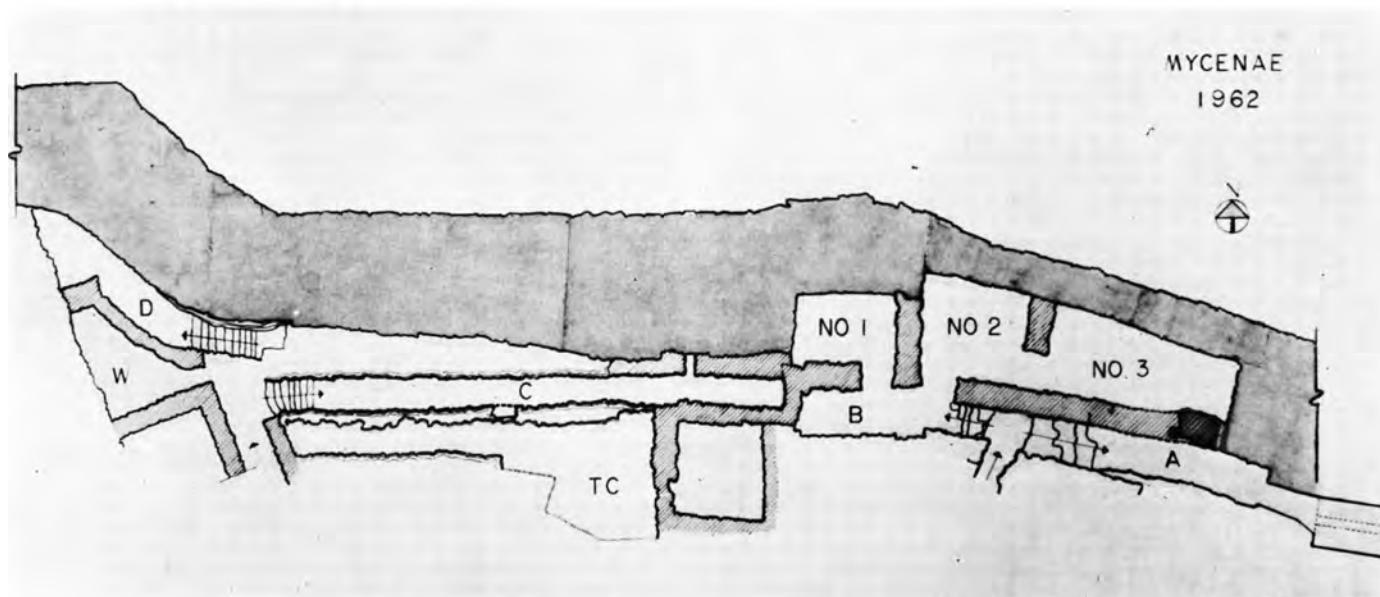
Mycenae: a - b. Pottery from Citadel House, c. Citadel House looking West

Μυκήναι: Βορειοδυτική είσοδος ανάκτορου

Μυκῆναι: α. Ἡ ΒΔ. εἴσοδος ὡς νῦν ἔχει, β. Ὑπολείμματα κλίμακος καὶ κατωφλίου εἰς τὸν χώρον S

Μυκήναι: Διάδρομοι και δωμάτια Βορείου Κυκλωπείου τείχους

Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ

Μυκήναι: α. Κλίμαξ διαδρόμου Β και θύραι δωματίων 1 και 2, β. Εύρηματα επί του δαπέδου του υπογείου Τc

Μυκήναι: α. Ἑστία τοῦ οἰκήματος 1, β. Ἐνεπίγραφον ὄστρακον ἐκ τοῦ δωματίου Τ ς,
γ. ΥΕ ΙΙΙ Γ ὄστρακον ἐκ τῆς κλίμακος τοῦ διαδρόμου Β

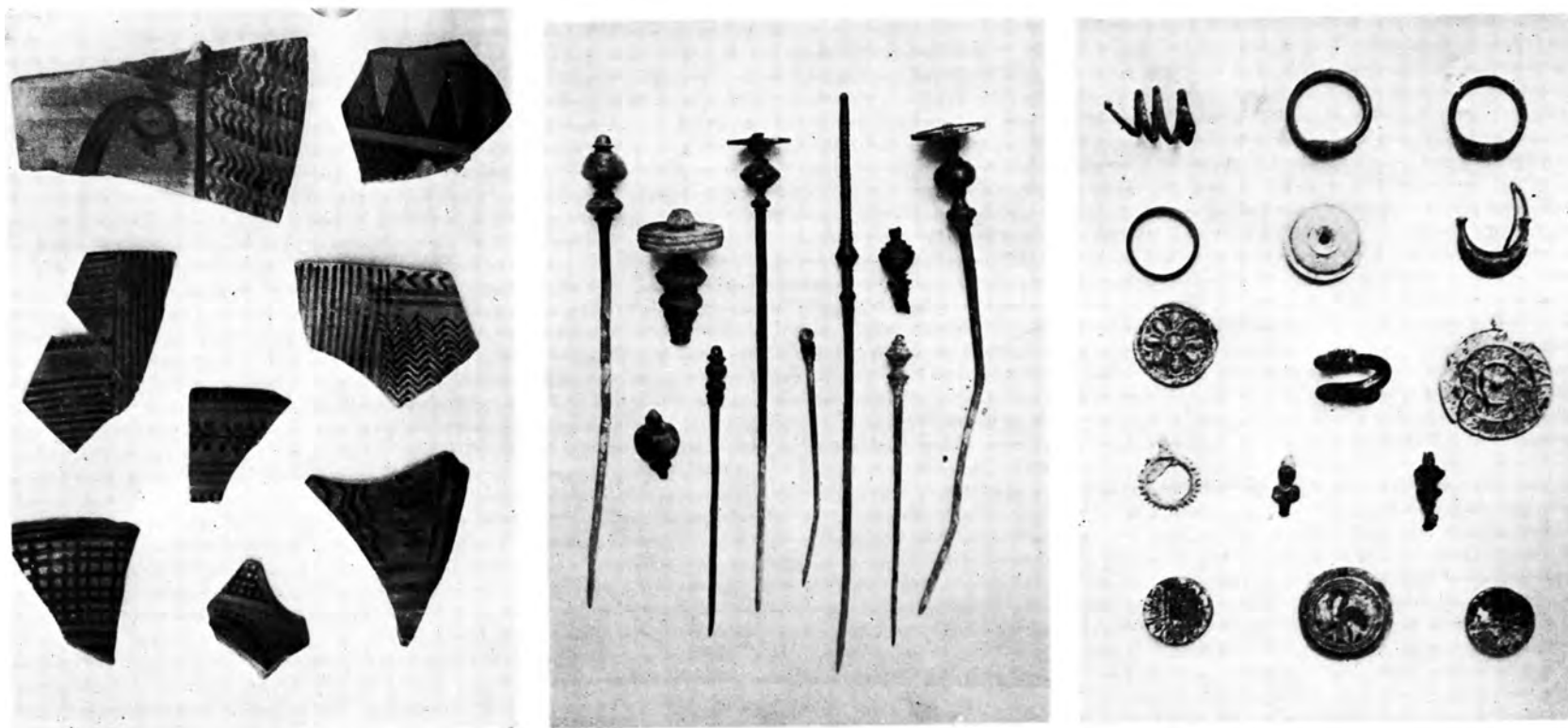

Σάρτη : α. Ψυχικόν. Βωμοειδές οικόδομημα. Ἀρχιτεκτονικόν μέλος μετά φυτικής διακοσμήσεως,
β. Θέατρον. Τμήμα ἀνδρικής εἰκονιστικῆς κεφαλῆς

Λακωνία. Θολωτός τάφος Βαφειού: α. Ἡ θόλος μετὰ τὸν καθαρισμὸν, β. Ὁ δρόμος καὶ τμῆμα τῆς θόλου μετὰ τὸν καθαρισμὸν

ΧΡ. ΧΡΗΣΤΟΥ

Λακωνία. Γκορτσούλι Μαντινείας: α. Γεωμετρικά ὄστρακα ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, β. Χαλκαῖ περόναι ἐκ τοῦ ἱεροῦ, γ. Ἐκ τῶν ἀναθημάτων τοῦ ἱεροῦ

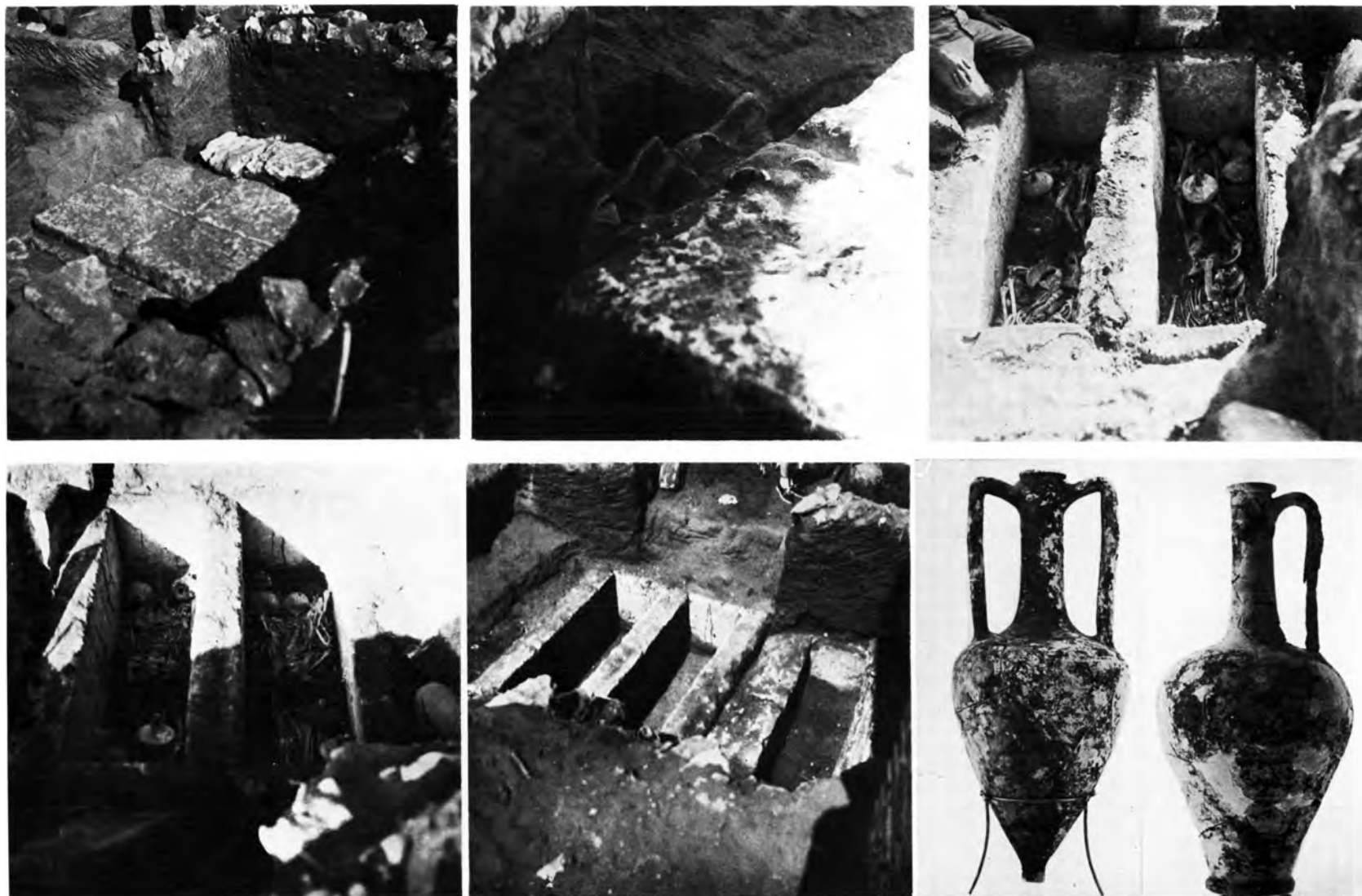
Θ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ

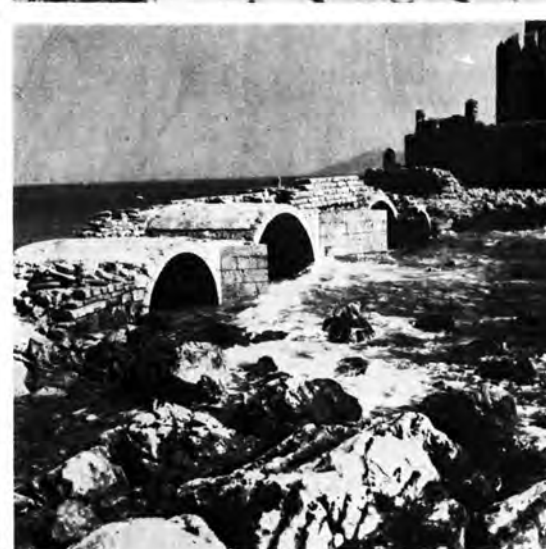
Λακωνία. Γκορτσούλι Μαντινείας : α - β. Πήλινα ειδώλια ἐκ τοῦ ἱεροῦ

Μεσσηνία. Τσοπάνη Ράχη : α. Πώρινος αστράγαλος, β. Χαλκή πυξίς και πήλινα αγγεία εντός του στρώματος της πυρᾶς, γ - ε. Πήλινα αγγεία εντός του στρώματος της πυρᾶς, ζ'. Πήλινα αγγεία ἄνωθεν τοῦ 2ου τάφου

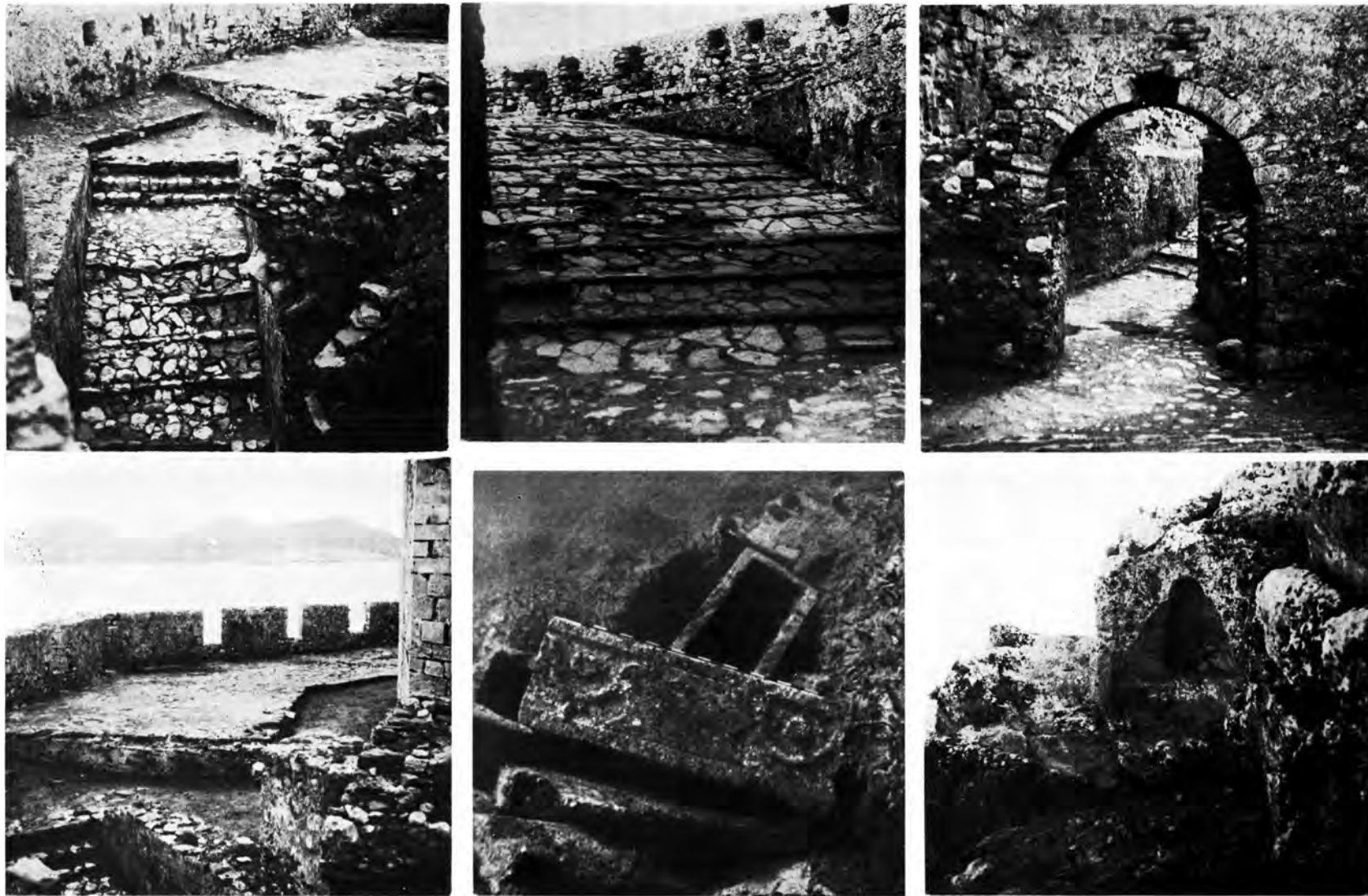

Μεσσηνία. Τσοπάνη Ράχη: α. Οί τάφοι 2ος, 3ος, και 4ος μετά τοῦ λιθοκτίστου περιβόλου ἀπὸ Β., β. Τὰ παρὰ τὴν δυτικὴν στενὴν πλευρὰν τοῦ 3ου τάφου πῆλινα μεγάλα ἀγγεῖα, γ - δ. Οἱ τάφοι 3ος καὶ 4ος μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν πλακῶν ἐπικαλύψεως ἐξ Α. καὶ Δ., ε. Οἱ τάφοι 4ος, 3ος καὶ 2ος μετὰ τὴν πλήρη ἔρευναν, ζ. Τὰ ἐκτὸς τοῦ 3ου τάφου ἀγγεῖα μετὰ τὴν συγκόλλησιν των

Μεσσηνία. Φρούριον Μεθώνης : α. Ή δευτέρα πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ φρουρίου ἀναστηλωθεῖσα καμάρα τῆς γεφύρας ἀπὸ Β., β. Τμῆμα τῆς ἀναστηλωθείσης γεφύρας ἀπὸ Α., γ. Ή λιθόστρωτος διάβασις πρὸς τὸ Μπούρτζι, μετὰ τὰς γενομένας ἐργασίας, ἐκ Ν., δ. Ἀποψὶς τῆς Νοτίας Πύλης τοῦ Φρουρίου μετὰ τῆς πρὸς τὸ Μπούρτζι γεφύρας. ζ. Ἄλλη ὄψις τῆς αὐτῆς γεφύρας

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Μεσσηνία. Φρούριον Μεθώνης: α - β. Αί ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου τοῦ Μπούρτζι κλιμακωταὶ ἀνοδοὶ μετὰ τὰς ἐργασίας καθαρισμοῦ. γ. Ἡ μεταξὺ τῶν κλιμακωτῶν ἀνόδων σωζομένη τοξωτὴ πύλη, δ. Τμῆμα τοῦ ὀκταγωνικοῦ περιβόλου τοῦ Μπούρτζι, ε. Νῆσος Σαπιέντζα. Αἱ ἐντὸς τοῦ βυθοῦ σαρκοφάγοι ἐκ γρανίτου, ζ. Ἁγιος Ὀνούφριος. Ἡ ἀριστερὰ τοῦ κοιμητηρίου λαξευμένη κόγχη καὶ παραπλευρῶς ἡ κλιμαξ

Μεσσηνία. Μεθώνη. "Αγ. Ονούφριος: α-β. Αί ἐπὶ τοῦ βράχου λελαξευμένα εἰσοδοὶ τοῦ κοιμητηρίου. γ. "Αγιος Λέος.
"Αποψὶς τῆς Ἑνετικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ ΒΑ., δ. Ἐσωτερικὸν ἀπὸ ΝΑ., ε-ς'. "Αλλαι ὄψεις τοῦ κτηρίου ἀπὸ Ν. καὶ ΝΑ.

Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Μεσσήνη : α. Ὁ κορμὸς τοῦ ἀγάλματος τῆς ἱερείας τῆς Ἀρτέμιδος Μεγούς, β - γ. Ἀνδρική μαρμαρίνη κεφαλὴ μετ' ἐνθέτων ὀφθαλμῶν, ὀλίγον μεγαλυτέρα τοῦ φυσικοῦ

Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Μεσσήνη : α. Ἀνατολικοὶ χώροι τοῦ Σεβαστείου. Εἰς τὸ Ἴον ἐπίπεδον κορμοὶ κιόνων
ἐκ τῆς μεταγενεστέρως Στοῦς, β. Λιθίνη σίμη τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος

Μεσσήνη. Ναός της Ἀρτέμιδος: α. Ἴωνικόν κιονόκρανον τοῦ ναοῦ. Προσθία ὄψις, β. Ἐπικράνον παραστάδος τοῦ ναοῦ, γ. Ἴωνικόν κιονόκρανον τοῦ ναοῦ. Πλαγία ὄψις

Μεσσήνη: α - β. Κορμός αγάλματος ιερείας της Ἀρτέμιδος. Προσθία καὶ ὀπισθία ὄψεις

Μεσσήνη: α - β. Κορμοί αγαλμάτων ιερειών της Ἀρτέμιδος

Pylos: a. Exploratory trenches 1 and 3 SE. of the Palace, b. Exploratory trench 7 near entrance to the site

C. BLEGEN

Pylos: a. Water channel from southwest, b. Walls of earlier structures to northwest of main building of Palace

C. BLEGEN

Pylos: a. Shaft grave beneath western corner room of Palace Workshop, b. Stratification in deep deposit NW. of central building of Palace

C. BLEGEN

Μεσσηνία. Περιστεριά: α. Ὁ «Κύκλος» ἐκ Ν., β. Τάφος 2 ἐκ Ν. «Κύκλος» καὶ λίθοι ἐντὸς τοῦ δρόμου

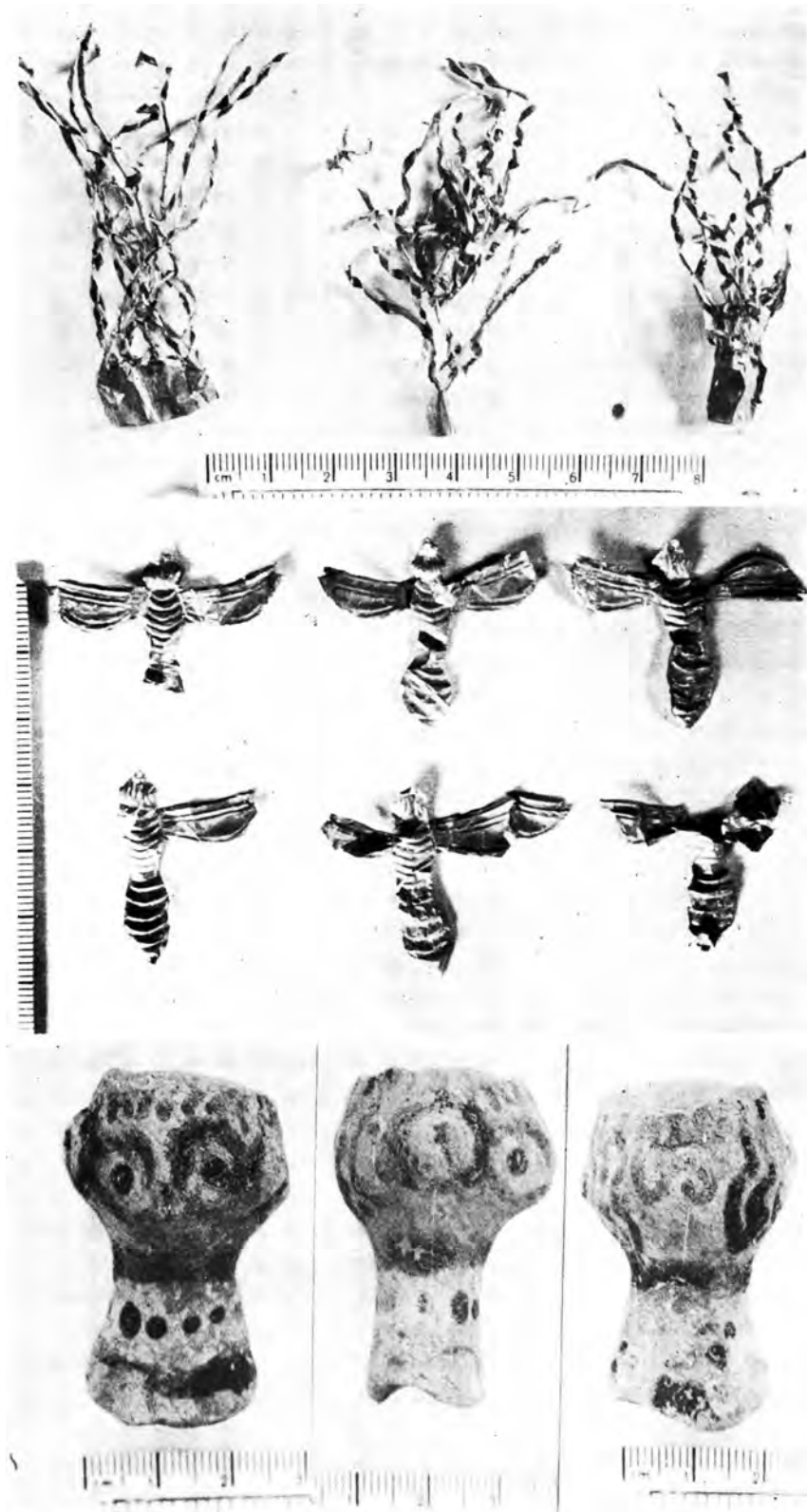

Μεσσηνία. Περιστεριά: α. Τάφος 2, βωμοί 1-2, β. Τάφος 2 έκ Ν., όχετός, τείχισις δρόμου, τείχισις θύρας

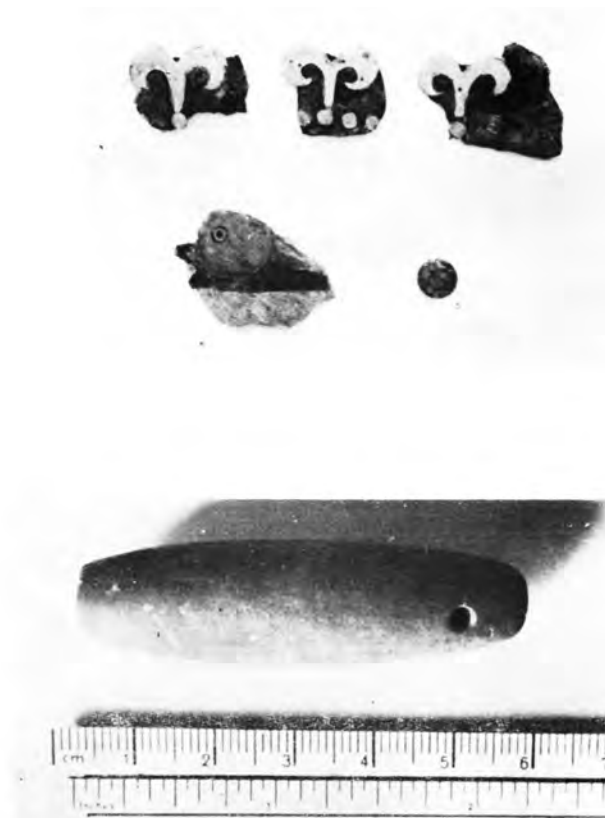
ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Μεσσηνία. Περιστεριά. Τάφος 2: α. Ἀγγεῖον ὑψηλὰ ἐντὸς τῆς θόλου,
β. Πήλινον εἰδώλιον ἐκ τῆς θόλου

Μεσσηνία. Περιστεριά. Τάφος 2: α. Χρυσοί θύσανοι, β. Χρυσάι μέλισσαι,
γ. Κεφαλή γυναικείας μορφής εκ πηλοῦ

Μεσσηνία. Περιστεριά. Τάφος 2: α. Τεμάχια έλεφαντοστού, β. Θραύσματα άργυρών άγγείων μετ' ένθέτου διακοσμήσεως, γ. Λιθίνη άκόνη
ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Ἀρχαία Ἥλις. Θέατρον: α. Δ. πάροδος, μετὰ τῶν ἀναλημμάτων καὶ τοῦ πρὸ αὐτῶν ρωμ. κτίσματος.
 Εἰς τὸ βάθος ἀριστερὰ τὰ ἐδρανα τῆς παρόδου (Πίν. 131 β) καὶ ἡ ρωμ. δεξαμενὴ (Πίν. 131 α),
 β. Ἀναλήμματα κοίλου κατὰ τὴν Δ. πάροδον μετὰ τοῦ πρὸ αὐτῶν ρωμ. κτίσματος

Ἐρχαία Ἡλῖς, Θέατρον: α. Τὰ κατὰ τὴν Δ. πάροδον, τρία διαδοχικὰ ἀναλήμματα τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ κοίλου. Πρὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀναλήμματος ὁ ρωμ. ἀκάλυπτος ἀγωγός, β. Τὸ Δ. τμήμα τοῦ παλαιότερου ἀναλήμματος κατὰ τὴν Δ. πάροδον, πρὸ τῆς ἀποκαταστάσεως

Ἄρχαία Ἡλίδις: α. Τὰ κατὰ τὴν Δ. πᾶροδον τοῦ θεάτρου ἀναλήμματα, μετὰ τοῦ ἀκαλύπτου ρωμ. ἀγωγοῦ, β. Τὸ ἐν Πίν. 124 β ἀνάλημμα ἐκ τῶν ἄνω

Ἀρχαία Ἡλīs: α. Τὸ ἐν Πίν. 124β καὶ 125β ἀνάλημμα, μετὰ τὴν πρόχειρον ἀποκατάστασίν του, β. Ν. τμήμα τοῦ ἐξωτερικοῦ λοξοῦ ἀναλήμματος τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου παρὰ τὴν Δ. πάροδον

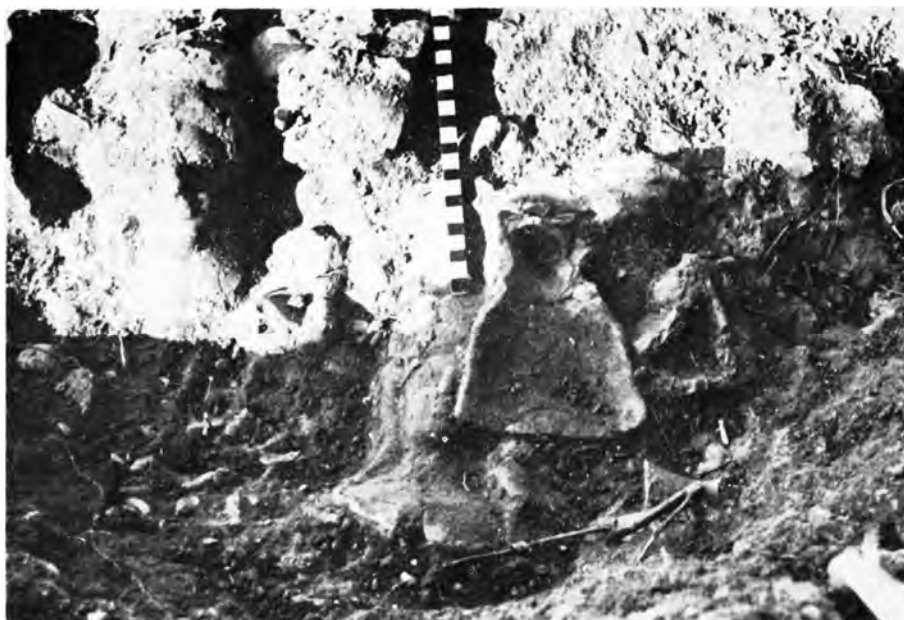
Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

Ἀρχαία Ἑλīs: α - β. Πήλιναι γυναικεῖαι προτομαὶ ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐπιχώσεως, ἐσωτερικῶς τοῦ πρώτου ἀναλήμματος τοῦ κοίλου, κατὰ τὴν Δ. πύρρον τοῦ θεάτρον

Ἀρχαία Ἥλις: α - γ. Γυναικεῖαι πήλιναι προτομαὶ ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐπιχώσεως, ἐσωτερικῶς τοῦ πρώτου ἀναλήματος τοῦ κοίλου, κατὰ τὴν Δ. πάροδον τοῦ θεάτρου

Ἀρχαία Ἑλιδας: α - β. Σωρὸς πηλίνων προτομῶν ἐντὸς τῆς ἀρχαίας ἐπιχώσεως, ἐσωτερικῶς τοῦ πρώτου ἀναλήμματος τοῦ κοίλου, κατὰ τὴν Δ. πάροδον τοῦ θεάτρου

Ἀρχαία Ἡλīs: α - β. Στρωματογραφικὴ τομὴ ἀρχαίας ἐπιχώσεως (ἀριστερὸν καὶ δεξιὸν ἡμῖς),
ἐσωτερικῶς τοῦ πρώτου ἀναλήμματος, κατὰ τὴν Δ. πύροδον τοῦ θεάτρου

Ἀρχαία Ἡλιδ, Θέατρον: α - β. Ἡ πρό τοῦ προσκηνίου ρωμ. δεξαμενή, καὶ τὰ ἔδρανα τῆς Δ. παρό-
 δου μετὰ τὴν πρόχειρον ἀποκατάστασιν των, γ. Ἀποψις τάφρου ἀνοίγεισης κατὰ τὴν Β. μακρὰν πλευ-
 ράν τῆς Ν. Στοᾶς τῆς Ἀγορᾶς

Ἀρχαία Ἡλῖς. α: Ἀποψὶς τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου, μετὰ τοῦ πρὸ αὐτῆς ρωμ. ἀγωγοῦ καὶ τῶν παρασκηνίων,
β. Ἀποψὶς ἐξ Α. τάφρου ἀνοιγείσης κατὰ τὴν Β. μακρὰν πλευρὰν τῆς Ν. Στοᾶς τῆς Ἀγορᾶς,
γ. Παλαιοχριστιανικὸς τάφος παρὰ τὴν Ν. Στοάν τῆς Ἀγορᾶς

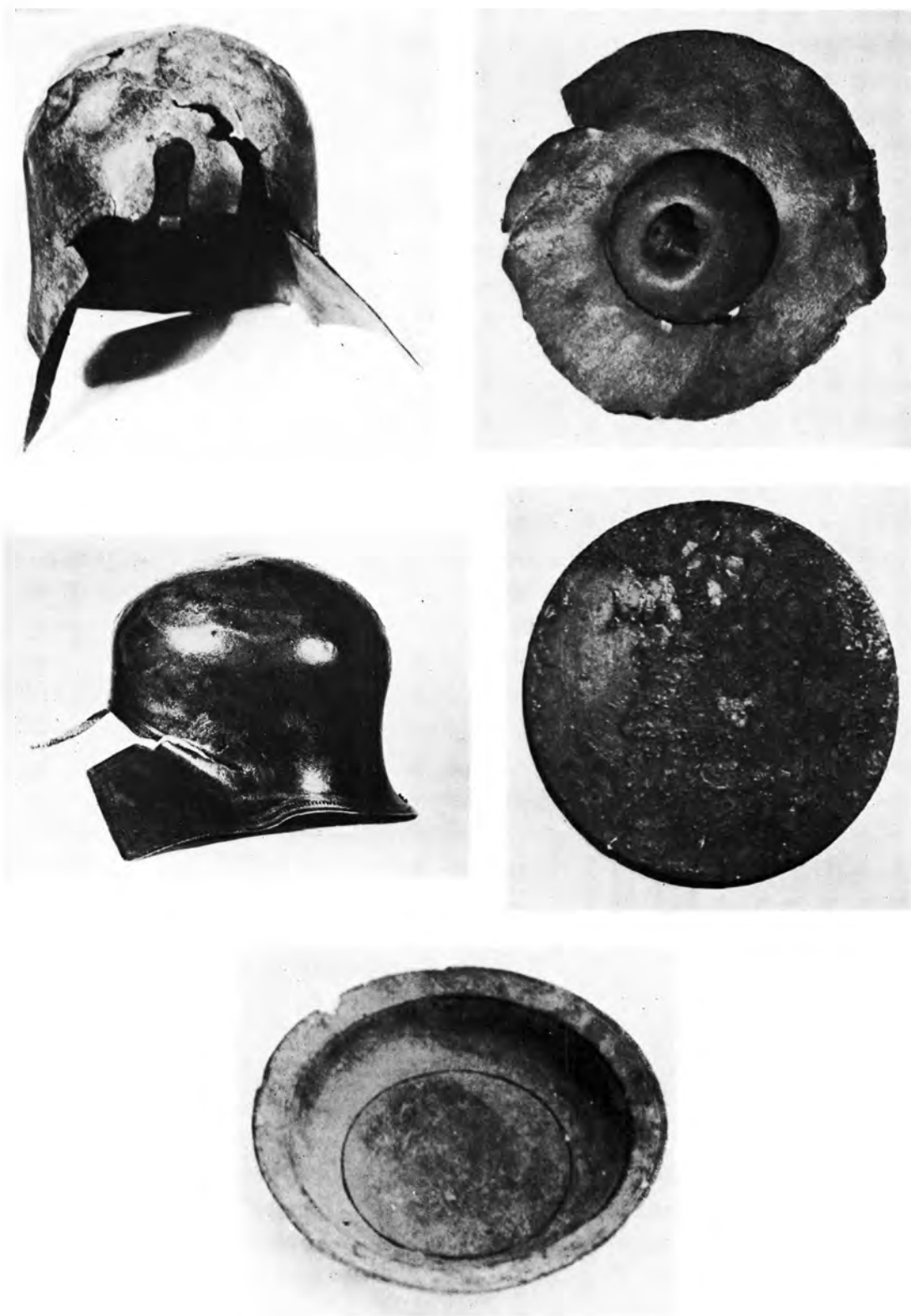

ΧΡΟΝΙΚΑ Α. Δ. 18 (1963)

ΠΙΝΑΞ 133

Ἡλεία. Ἐκ τοῦ Ἀλφειοῦ: α. Δεξιὸν ἥμισυ «ἰλλυρικοῦ» κράνους, β. «Χαλκιδικόν» κράνος, γ. «Κορινθιακόν» κράνος

Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

Ἡλεία. Ἐκ τοῦ Ἀλφειοῦ: α - γ. «Κορινθιακά» κράνη, β. Χαλκοῦν τύμπανον, δ. Δίσκος χαλκοῦ κατόπτρου, ε. Χαλκοῦν σκεῦος

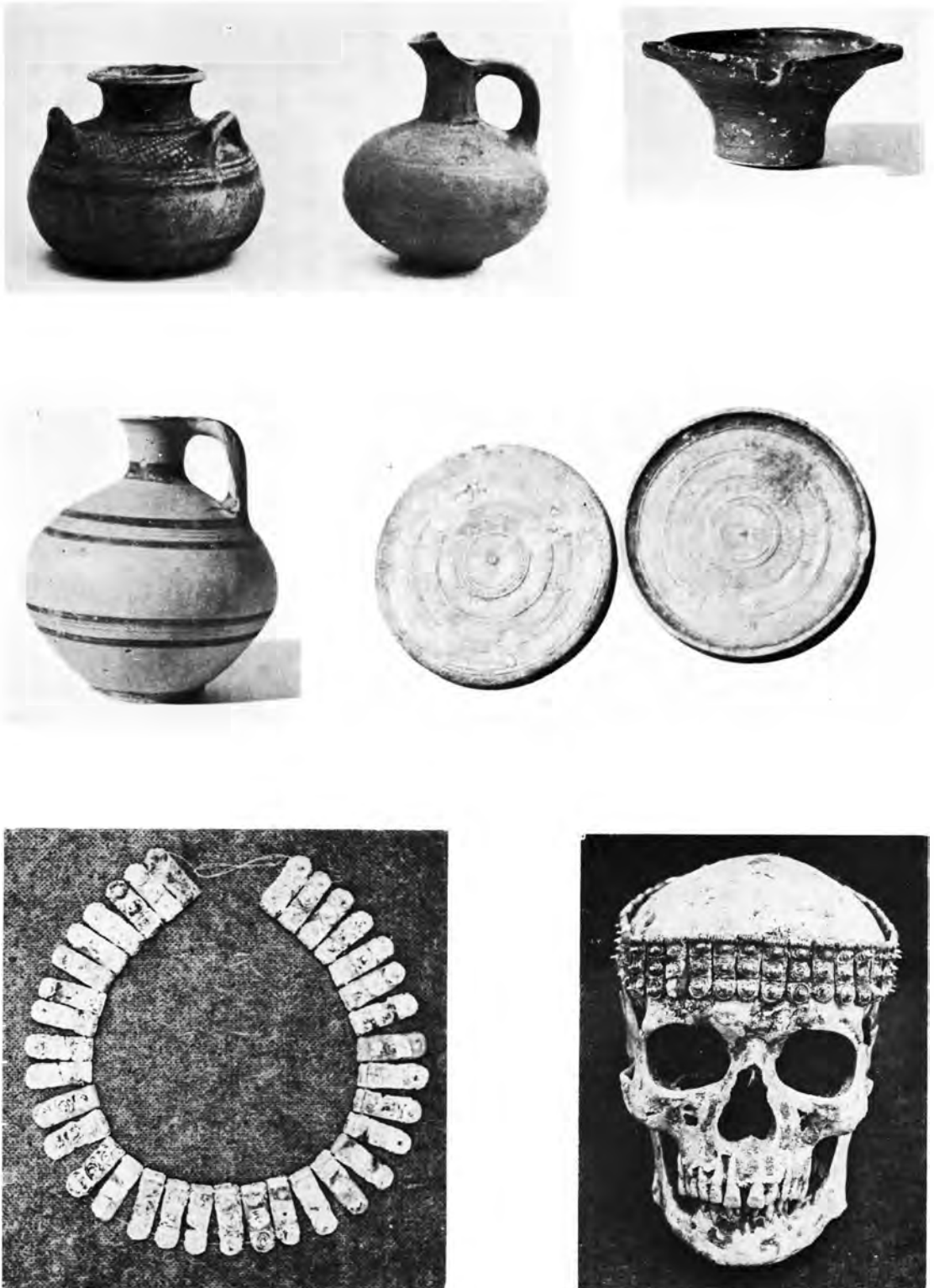
Ἡλεία: α. Πήλινον εἰδώλιον θεᾶς καὶ τρία ἄγγεῖα ΥΜ ἐποχῆς ἐκ τοῦ φράγματος Ἰλφειοῦ, β. Δύο ἄγγεῖα, ἀρχαϊκῆς καὶ γεωμετρικῆς ἐποχῆς, ἐκ τοῦ Κλαδέου, γ. Μελαμβαφῆς κύλιξ 5ου αἰ. π.Χ. ἐκ τοῦ φράγματος Ἰλφειοῦ

Ἡλεία: α. Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ περιοχῆς Μοιράκας Ὀλυμπίας, β. Ἡμικατεστραμμένοι θαλαμοειδεῖς τάφοι τοῦ παρὰ τὸ χωρίον Κλαδέος ΥΜ νεκροταφείου

Ἡλεία: α - ε. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ ΥΜ νεκροταφείου παρά τὸ χωρίον Κλαδέος
Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

Ἡλεία: α - γ. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ ΥΜ νεκροταφείου παρὰ τὸ χωρίον Κλαδέος, δ. Δύο χαλκᾶ καλύμματα κατόπτρων 4ου αἰ. π.Χ. ἐκ Καυκανιάς, ε. Διάδημα ἐκ ψήφων ὑαλομάζης ἐκ τοῦ ΥΜ νεκροταφείου παρὰ τὸ χωρίον Κλαδέος, ς. Τὸ διάδημα ὡς εὑρέθη

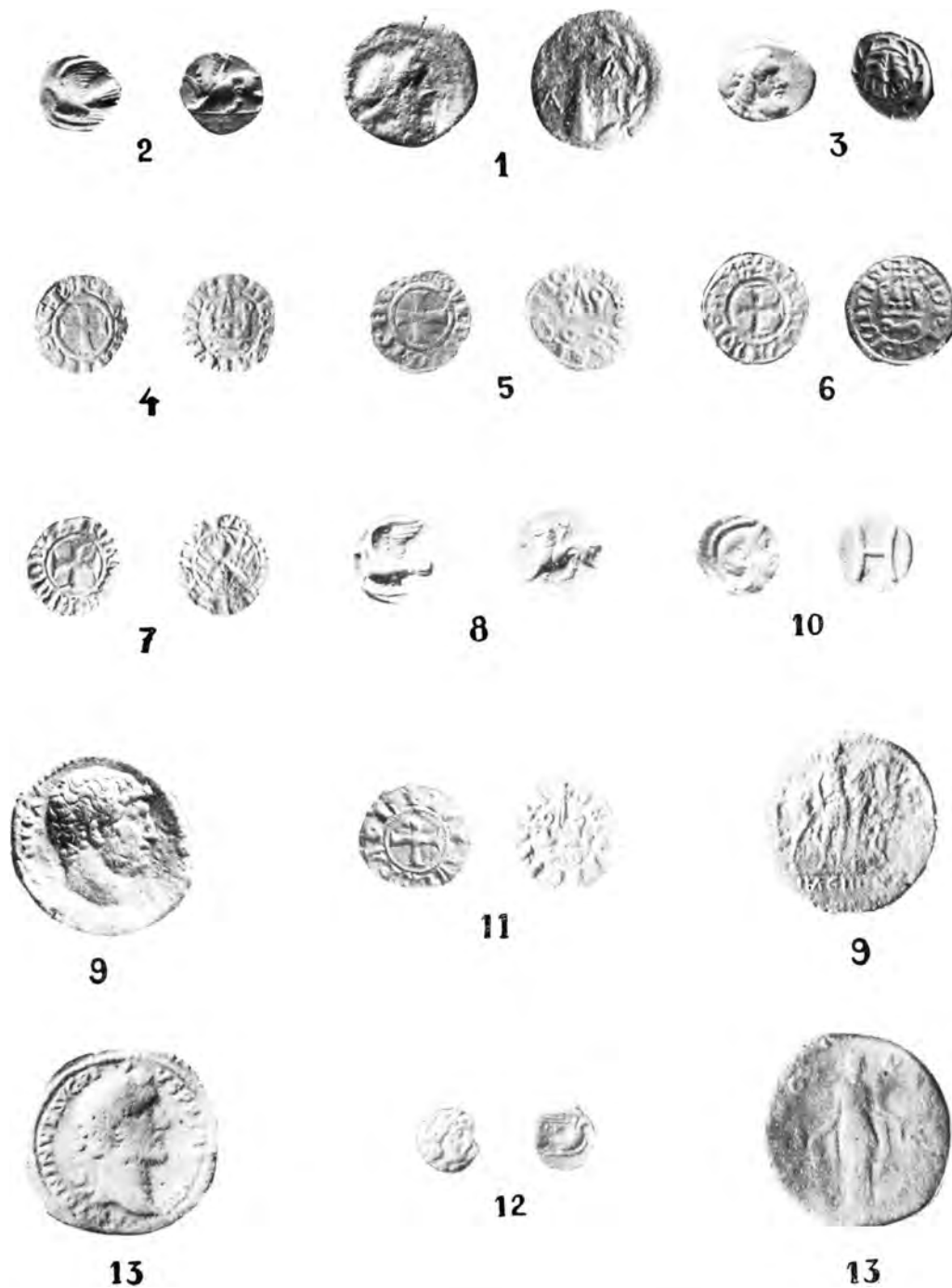
Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

Ἡλεία. Χωρίον Χελιδόνη: α - β. Κορινθιακὸν κιονόκρανον, γ. Ἐπιτύμβιος στήλη, δ - ε. Τμήματα ἐπιστυλίου

Ἡλεία: α. Χαλκοῦν κάτοπτρον, ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἐπὶ τοῦ καλύμματος τοῦ ὁποίου ὑπάρχει παράστασις Σατύρου καὶ Μαινάδος, β - γ. Ἀρχιτεκτονικά μέλη ἐκ τῆς «παρὰ τὸν Πηνειὸν» Πύλου
Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

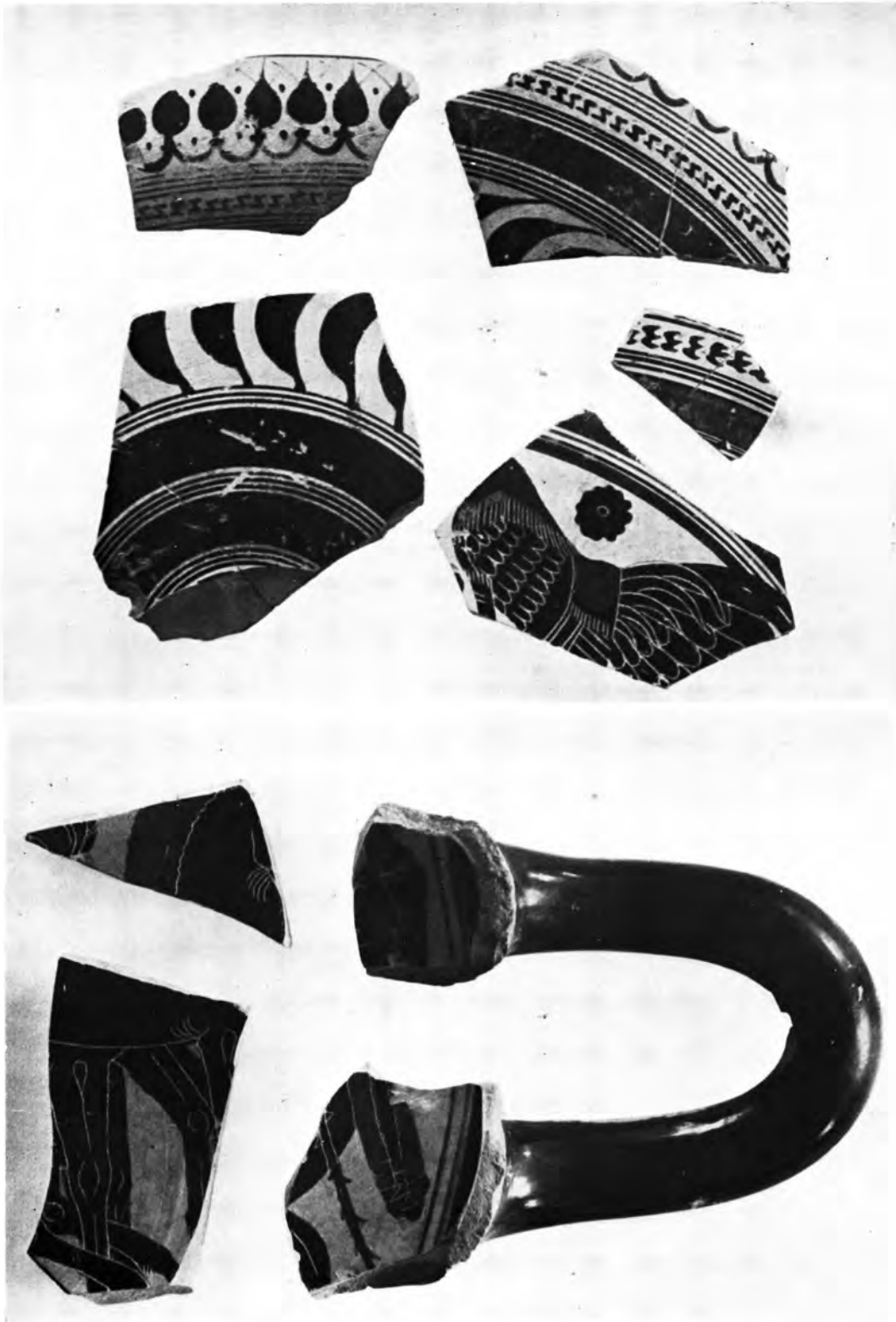

Νομίσματα τοῦ Μουσείου Ὀλυμπίας

Olympia: a. Artemisaltäre und Naiskos von Südwesten, b. Hellenistischer Artemisaltar mit Inschrift, Westseite, c. Das Grabungsgelände von Südwesten

EMIL KUNZE

Olympia: a. Ältere lakonische Schalen, Aussenseiten, b. Späte lakonische Schale, Innenseite

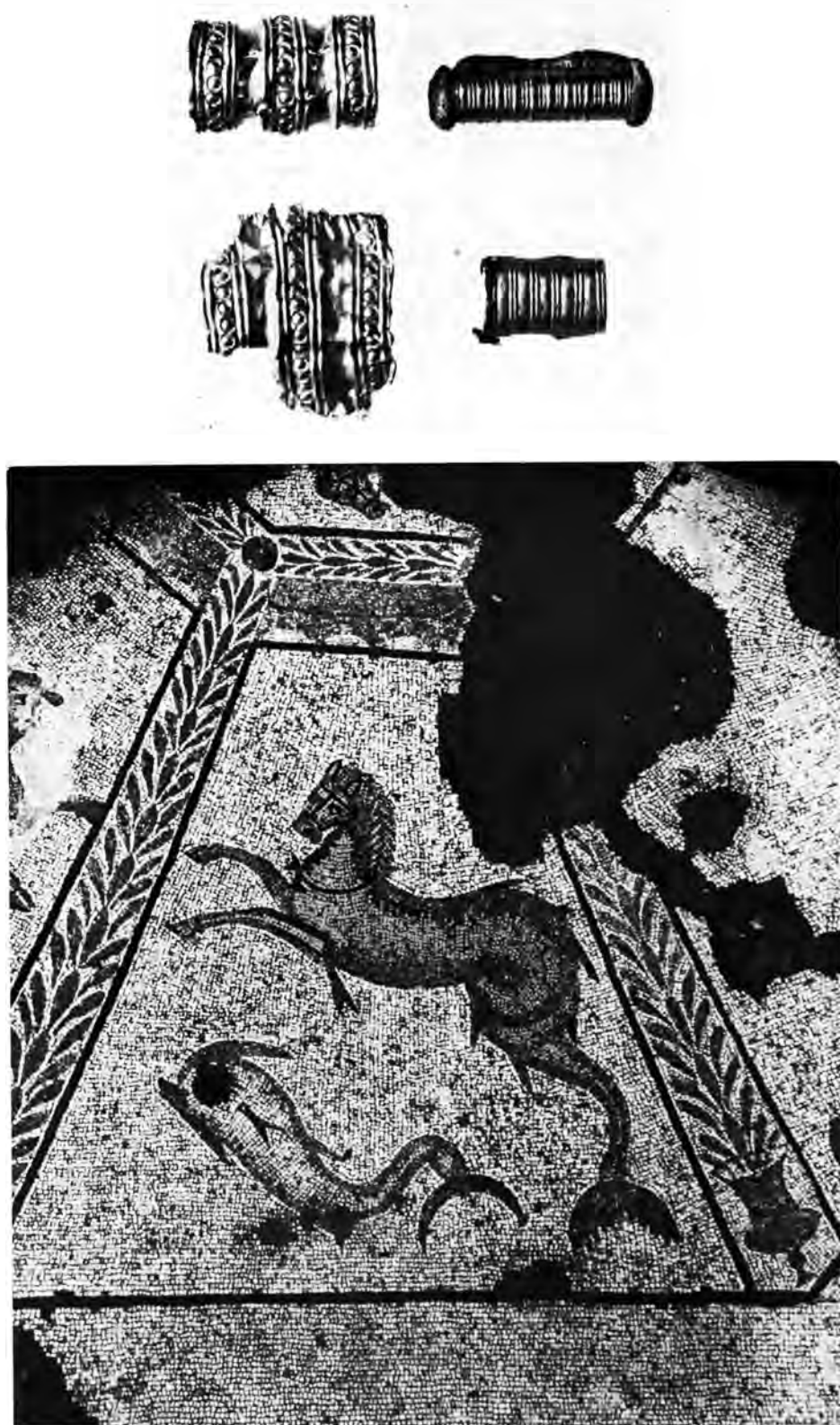
Olympia: a. Terrakottaprotome aus dem Altarschutt, b. Rotfig. Lekythos aus dem Altarschutt, c. Drei Terrakottaköpfchen aus dem Altarschutt

Olympia: a. Fragment eines gegossenen Dreifussbeins, b. Henkel einer Hydria

Olympia: a. Reigen, frühe Bronzegruppe, b. Archaischer Bronzelöwe, c. Blitz-schleudernder Zeus

Olympia: a. Archaisches Goldblech. b. Ausschnitt aus dem Mosaik des Oktogons

Ἀχαΐα: α. Τείχος Δυμαίων (ἄποψις ἀπὸ ΒΑ), β. Τμήμα τοῦ Κυκλωπέου Τείχους Δυμαίων
ΕΥΘ. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ

Ἀχαΐα. Τείχος Δυμαίων: α - β. ΒΔ καὶ ΝΑ πλευρά

Ἰαχαΐα. Τείχος Δυμαίων: α - β. Ἐποφραχθεῖσα μέση πύλη πρὸ καὶ μετὰ τὸν καθαρισμὸν

Ἀχαΐα. Τείχος Δυμαίων: α. Κατακόρυφα τοιχώματα της μέσης πύλης, β. Αί ἐπὶ τῶν ὀγκολίθων ὑπὲρ τὸν βωμὸν εἰς τὸ πρόπυλον ἐπιγραφαὶ Ἀφῆτου, Ἀφροδίτης, Ἐνναλίου, Ἀρτέμιδος

ΕΥΘ. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ

Ἄχαΐα. Τείχος Δυμαίων: α. Βωμός, β. Βωμός (;) κυρίας πόλης, γ. Πύλη μεσαιωνικοῦ διατειχίσματος ἀπὸ Ν.

ΕΥΘ. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ

Ἀχαΐα. Τείχος Δυμαίων: α. Ὑστρακα ἐγχρώμων νεολιθικῶν ἀγγείων, β. Ὑστρακα ΠΕ ἀγγείων,
γ. Ὑστρακα ΠΕ καὶ ΥΕ ἀγγείων

ΕΥΘ. ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ

Ἀχαΐα. Τείχος Δυμαίων: α. ΠΕ ὕδρια, β. ΥΕ ἀγγεῖον, γ. Ὀστρακα ΥΕ ἀγγείων

Ἀχαΐα. Τείχος Λυμαίων: α. ΥΕ ὄστρακον, β. ΥΕ πήλινα εἰδώλια, γ. Χαλκοῦς πέλεκυς, δ. Διάφορα ὄστρακα. ε. Γεωμετρικὴ ἀσπίδισκη χαλκῇ

ΠΙΝΑΞ 156

ΧΡΟΝΙΚΑ Α. Δ. 18 (1963)

Theben. Kabirenheiligtum: a-b. Opfergrube des 5 Jh. vor Abnehmen und nach dem Abnehmen des Decksteins und Entfernen der Füllerde, c. Inschrift auf dem Rand der Lekane, d. Ältere Grenzmauer von der Cavea abgeschnitten

Theben. Kabirenheiligtum: a. Ältere Grenzmauer und Rundbau nach Süden hin, b. Lekane aus Rundbau, c. Rundbau nach Osten hin. In der Mitte die Lekane, davor Aschenschicht mit Scherben und Feldsteinkreis (unterste Lage). Rechts Estrichrest und Tür, d. Rundbau nach Südosten hin. Rechts: reparierter Mauerteil des Rundbaus, darüber spätere Bauteile. Davor ansteigender Steinkreis und Feldsteine im Estrich. Im Vordergrund links Aschenschichten unter Lekane
GERDA BRUNS

ΠΙΝΑΞ 158

ΧΡΟΝΙΚΑ Α. Δ. 18 (1963)

Theben. Kabirenheiligtum: a. Rundbau, Kantharos aus der Aschenschicht, b-c. Becher und Tasse aus Rechteckbau; Nordseite, Fundamentgraben (Innenseite), d. Rechteckbau von Süden nach Norden. Dahinter Fundament der Tempelsüdwand (die Quadern im Vordergrund gehören zur Älteren Grenzmauer), e. Treppenstrasse, unterste Stufe mit Türgewändestein eines darunter liegenden Gebäudes

Theben. Kabirenheiligtum: a. Treppenstrasse, unterste Stufe mit Einlasslöchern, b. Parodosmauer des römischen Erweiterungsbaus. Zu beiden Seiten der Mauer Reste von älteren Bauten, die von der römischen Mauer durchschnitten wurden, c. Südteil der hellenistischen Sitzstufen nach Westen hin, d. «Altar» von NW. gesehen

GERDA BRUNS

Theben. Kabirenheiligtum: a. Mulde in den «Altarsteinen», b. Scherbe von Kabirennapf. Aus der Kieselschicht über dem «Altar», c. Scherbe des Panaitiosmalers, d. Kleiner Kabirennapf. Neben dem Eingang des Rundbaus unter Ziegeln beige-
gesetzt gefunden, e. Kleiner Bronzestier

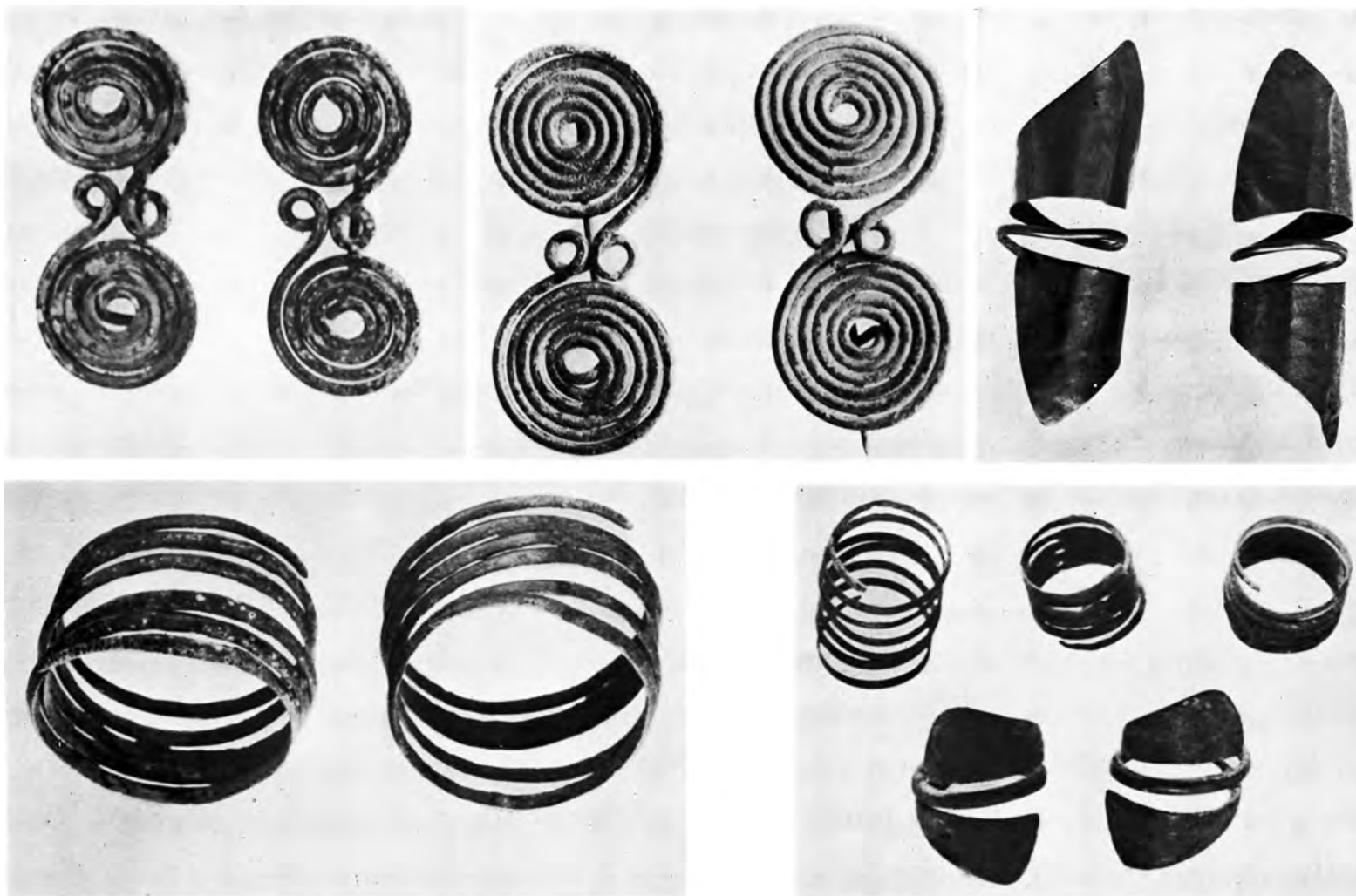
Theben. Kabirenheiligtum: a. Mädchenfigur Terrakotta, b. Scherbe von Kabirennapf, c. Scherbe von Kabirennapf. Reiter, d. Teller aus Rundbau, gefunden unter der Brandschicht, e. Kantharos, gefunden westlich des Tempels. 1.20 m unter Fundamentunterkante der Hofmauer, f. Hahn, Terrakotta aus der Orchestra bei der Grenzmauer

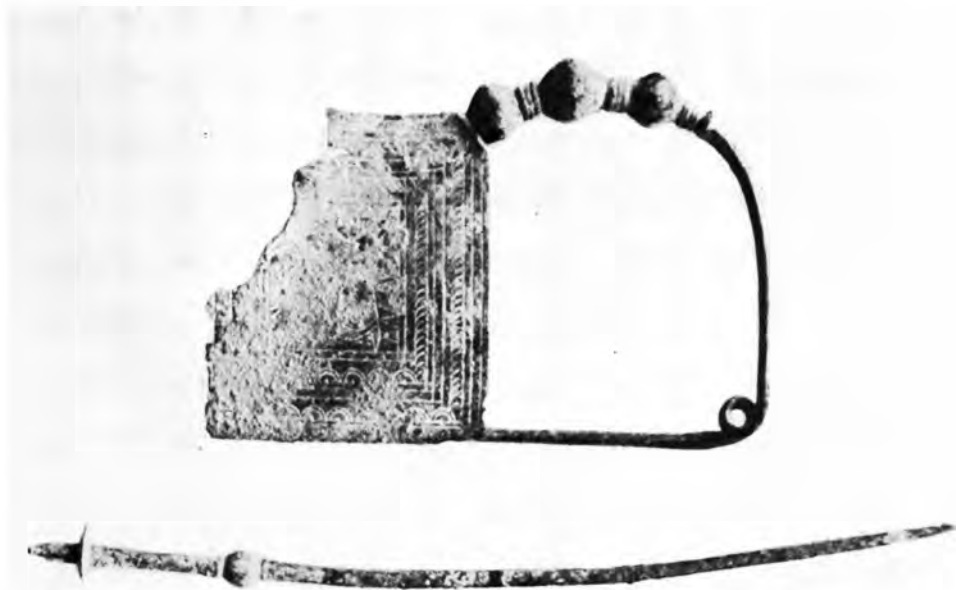
Εύβοια: α. Ἐνέπιγραφον ἀρχιτεκτονικὸν μέλος ἐκ Φύλλων, β. Ἴωνικὸν κιονόκρανον τοῦ Μουσείου Ἐρετρίας

Φωκίς. Μουσείον Δελφῶν: α-β. Τὸ ἐπανιδρυθὲν ἄνω τμήμα τοῦ κίονος τῶν Χορευτριῶν, γ. Σπόνδυλος τοῦ κίονος τῶν Χορευτριῶν μετὰ τῶν τριῶν φύλλων ἀκάνθου τῆς βάσεώς του

Φωκίς: α, β, δ, ε. Χάλκινα κοσμήματα ἐκ τοῦ γεωμετρικοῦ τάφου τῆς συνοικίας «Χάρμαινα» Ἀμφίσσης (ὀκτωεῖδεις πόρπαι, ψέλια, σφηκωτῆρες), γ. Χρυσοῖ σφηκωτῆρες ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάφου

Φωκίς: α. Βοιωτική πόρπη ἐκ τοῦ γεωμετρικοῦ τάφου τῆς συνοικίας «Χάρμαινα» Ἀμφίσσης,
β-γ. Χαλκὴ τεφροδόχος ὑδρία ἐκ τάφου εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Μουσείου Δελφῶν

Φωκίς. Νεκροταφείον Ἀμφίσσης: α. Ὑστερογεωμετρικά ἀγγεῖα, β-γ. Πρωτοκορινθιακὰ ἀγγεῖα

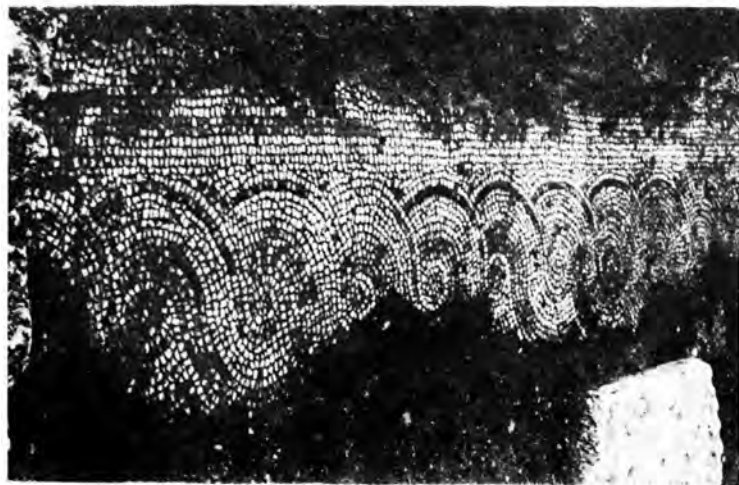

Φωκίς. Νεκροταφείον 'Αμφίσσης' α. 'Υστερογεωμετρικὸν ἀγγεῖον, β. Πελίκη τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., γ. Μελανόμορφος οἶνοχόη

Ι. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Φωκίς: α-β. Ἀγγεία ἐκ τάφων «Ἁγίων Θεοδώρων» Ἀντικύρας

Φωκίς, Μαριολάτα: α. Ναῦδριον Ἁγ. Δημητρίου, β. Τὸ τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως τοῦ ἀρχαίου Βοίου, γ. Τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς

Θεσσαλία: α. Μουσείον Βόλου (Αριθ. Γ533). Κεφαλή ἐφήβου ἐκ Φαρσάλου, β-γ. Μυκηναϊκὸν καὶ Πρωτογεωμετρικὸν ἀγγεῖον ἐκ Βουβάλας (ἀρχ. Ἀζώρου) Ἐλασσόνης

Θεσσαλία: α. Σέσκλο. «Πρώιμον γραπτόν» ἀγγεῖον, β. Μυκηναϊκὸν εἰδῶλιον ταύρου ἐκ Φίλιας, γ. Ἐπιγραφή ἐκ Φίλιας

Θεσσαλία: α. Πεσσίσκοι και μαρμάρινον θωράκιον βασιλικῆς Προφ. Ἡλίας (Δημητριάδος) ὡς εὐρέθησαν, β. Πρωτογεωμετρικὸν ἄγγειον ἐκ τάφων Νέας Ἰωνίας-Βόλου, γ. Μαρμάρινον ἐκάτειον ἐκ Κρανῶνος, δ. Ἀποψὶς τμήματος τοῦ νοτ. κλίτους τῆς βασιλικῆς Προφ. Ἡλίας μετὰ τῆς ἡμικυκλικῆς κόγχης, ε. Γραπτὸν ἄγγειον (Α38) τῆς ἄρχαιστ. Νεολιθικῆς ἐκ «Κάστρου»-Περσούφλ. ς. Ἀποτύπωμα πηλίνης σφραγίδος τῆς ἄρχαιστ. Νεολιθικῆς ἐκ τῆς Μαγούλας Ι (Νεσσωνίδος)

Θεσσαλία. Φίλια: α-β. Κεφαλή «Κούρου»

Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

Θεσσαλία. «Ἀμπέλια» Φαρσάλων: α. Πήλινα ἀναθηματικά πινακίδια, β. Πήλινα εἰδώλια

Α. ΛΙΑΓΚΟΥΡΑΣ

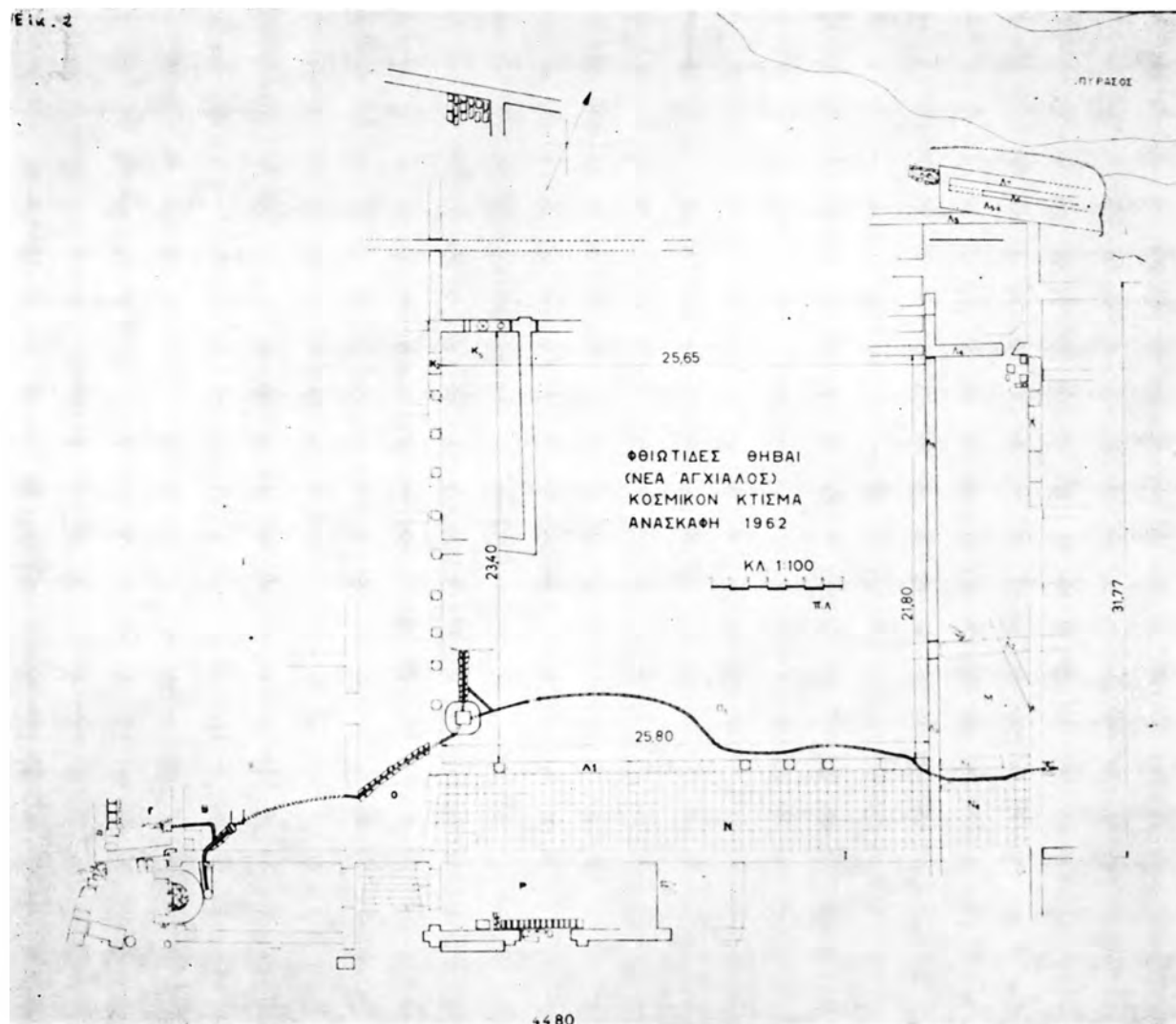

Θεσσαλία: α. Ἀποψις τοῦ τείχους τῆς Ἀζώρου («Καστρί» Βουβάλας - Ἐλασσόνοος), β. Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ Βουβάλας

Α. ΛΙΑΓΚΟΥΡΑΣ

Νέα Ἀγχίαλος: α. Γενική ἄποψις ἀπὸ τοῦ λόφου τῆς Πυράσου, β. Ἡ κλίμαξ

Νέα Ἀγκιάλος: Κάτωγίς ἀποκαλυφθέντος κοσμικοῦ κτίσματος

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Νέα Ἀγχίαλος: α. Αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι παραστάδες τῆς κλίμακος, β. Τμήματα τῶν τόξων

Νέα Ἀγχιάλος: α. Ἡ εἴσοδος τοῦ διαμερίσματος Ρ, β. Αἱ πλάκες τοῦ δαπέδου τοῦ διαμερίσματος Ρ

Νέα Ἀγχίαλος: α. Τὸ πρὸ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ διαμερίσματος Ρ πεζούλιον, β. Ταφή βρέφους

Νέα Ἀγκίαλος: Νομίσματα

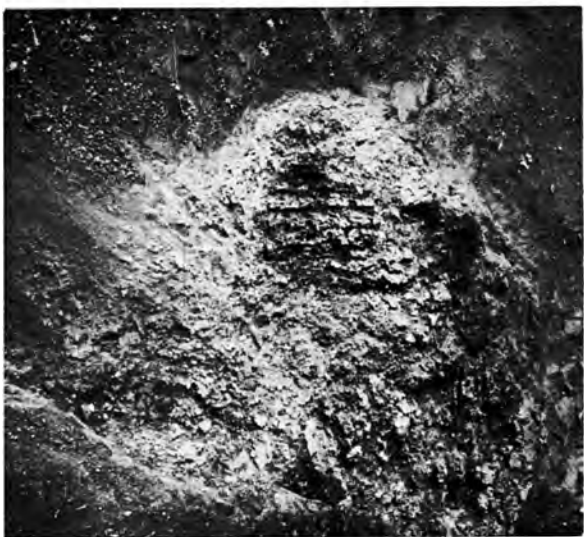
Νέα Ἀγχίαλος: α. Φρεάτιον καὶ ἀγωγός. β. Τὸ φρεάτιον τοῦ τοίχου Α

Νέα Ἀγκίαλος: α. Τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ ἀγωγού, β. Ὁ τοῖχος Λ₃ ἀπὸ Β

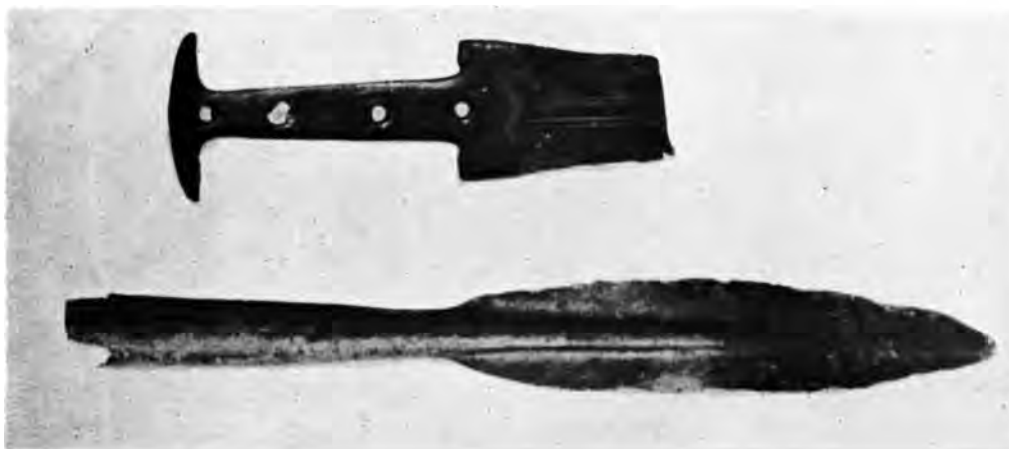

Νέα Ἀγχίαλος: α. Ὁ κύκλος με τὰς 8 ἀκτῖνας, β. Τὰ δάπεδα τῆς στοῆς Ν,
γ. Παλαιότερον δάπεδον τῆς στοῆς Ν

Νέα Ἀγχίαλος: α. Ἀπομνηστική της στοᾶς Ν ἀπὸ Α., β. Ὁ τοῖχος Ι μετὰ τῶν ἐπ' αὐτοῦ κονιαμάτων καὶ τμήματος τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου τῆς στοᾶς Ν, γ. Κονιάματα τῆς στέγης τῆς στοᾶς Ν, δ. Οἱ τοῖχοι Λ5 καὶ Λ5α

Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

ΠΙΝΑΞ 186

ΧΡΟΝΙΚΑ Α. Δ. 18 (1963)

Αἰτωλοακαρνανία: α. Χαλκᾶ ΥΜ ἐπιθετικά ὄπλα ἐκ Λιθοβουνίου, β. Κυκλικὴ πηλίνη μήτρα γρύλλου,
γ. Τουρκικὴ ἐπιγραφὴ ἄνωθεν τοῦ ὑπερθύρου τῆς πύλης τῆς πόλεως Ναυπάκτου, δ. Ἱθωρία (Ἁγ. Ἡλίας). Θολωτὸς τάφος

